

HISTORISK ARKIV.

Et Maanedsskrift

for populære Skildringer af historiske Personer og Begivenheder.

Ny Række

Udgivet af

F. C. Granzow og S. B. Thrige.

Nittende Bind.

Kjøbenhavn.

P. G. Philipsens Forlag.

1888.

KJØBENHAVN. I. COHENS BOGTRYKKERI.

INDHOLD.

Familien Rothschild.*)

»Hvad betyder et Navn?« spørger Shakespeare, og naar Navnet er Rothschild, falder Svaret ikke vanskeligt; thi den blotte Klang deraf betyder saa uendelig meget. Man er vant til hermed at forbinde Tanken om umaadelige Rigdomme og ubegrænset Indflydelse, og i de sidste 60—70 Aar har næppe noget andet Navn haft saa god en Klang, ikke alene i Forretnings- og Finansverdenen, men ogsaa blandt trængende, fremadstræbende Kunstnere. Det vidunderlige Held, hvormed Slægtens Stamfader fra Fattigdom og Ringhed i Frankfurts smudsige Jødestræde i det korte Tidsrum af 10—15 Aar banede sig Vej til at indtage en Stilling ved Tronens Fod, er saa mærkeligt og utroligt, at man kunde fristes til at tvivle om Beretningens Sandhed, hvis den ikke støttedes af urokkelige Fakta. Det følgende skal vise os, hvorledes Bærerne af Navnet Rothschild, der i dette Aarhundredes Begyndelse var ukjendt uden for Frankfurts Grænser, ved Klogskab og stor finansiel Dygtighed have hævet sig til at være betroede og højtskattede Venner af mange af Evropas Fyrstehuse, ligesom de endnu den Dag i Dag ere berømte, ikke alene for deres store Rigdom, men tillige, hvad der gjør dem langt større Ære, for deres storartede Velgjørenhed.

*) Efter John Reeves: „The Rothschilds“. London 1887.

I.

Det var i Jødekvarteret i Frankfurt, at Slægten Rothschilds Stamfader, Mayer Amschel Rothschild, først saae Dagens Lys. Goethe, der, som bekjendt, ligeledes var født i Frankfurt, giver i sin Beskrivelse af Byen ogsaa et interessant Billede af Jødekvarteret. Det dannede ligesom en hel By for sig, udelukket fra den øvrige Del af Staden ved høje Mure og tunge Porte og kun besøgt af meget faa Kristne. Husene vare dyngede tæt paa hverandre og fuldtpakkede med menneskelige Væsener, der levede her i en Tilstand af Smuds og Urenlighed, som overgaar enhver Beskrivelse, indaandende en Luft saa forpestet, at den alene var nok til at jage alle dem langt bort, hvis Lugtenerver ikke vare hærdede ved det stadige Ophold i denne stinkende Atmosfære. Goethe fortæller, at han ofte kigede ind ad Portene for at se et Glimt af det mærkelige Liv, der rørte sig i de snavsede Gader, hvor mørke Jøder med et frastødende Ydre kjøbsloge, snakkede og skjændtes med hverandre i saa skurrende Toner, at der gjennemfór ham en Gysen, og han kom til at tænke paa de mange Fortællinger, han havde hørt om Jødernes Grusomhed og Troløshed. Det var nemlig paa den Tid endnu en almindelig Tro, at der ofredes Mennesker i deres Synagoger, og de bleve ofte beskyldte for hertil at stjæle kristne Børn, som sporløst forsvandt. Da han endelig en Gang vovede sig ind i Gaderne, indgøde Beboernes lurvede Udseende og krybende Ydmyghed i Forening med den forpestede Luft her inde ham en saadan Modbydelighed, at han hurtig trak sig tilbage. Han tilstaar imidlertid aabent, at da han mange Aar senere fik Lejlighed til at lære Jøderne nærmere at kjende, traf han iblandt dem mange med en klar Forstand og hæderlige Grundsætninger. Han blev altid venlig modtagen, overværede mange af deres Ceremonier, besøgte deres Skoler og fandt stort Behag i at

spasere omkring og passiare med de raptungede, mørkøjede Jødinder.

I dette Kvarter, hvoraf nu kun findes faa Levninger, beboede Amschel Moses Rothschild Huset Nr. 152, bedst kjendt under Navnet »Huset med det røde Skjold« (Rothschild), der antoges som Tilnavn af Beboerne. Han ernærede sig ved en beskeden Forretning med gamle Mønter og Antikviteter og plejede at vandre omkring i Landet for at sjakre. En Gang, da han mødig vandrede frem ad en Landevej, indhentedes han af en anden jødisk Bissekræmmer, hvis Forretning var i mere blomstrende Omstændigheder, i det han havde et Æsel til at bære sine Varer. Rothschild tog med Glæde mod et Tilbud om ogsaa at lægge sin Varepakke paa Æslets Ryg; men da de kom til en brat Kløft, hvor over der som Bro kun laa en eneste Planke, tog han forsigtig sin Pakke igjen paa Nakken, i det han bemærkede: »Paa Steder som dette her hændes undertiden Ulykker, og da Pakken indeholder hele min Formue, er det bedst at have den vel forvaret«. Hans Kammerat lo ad hans Frygt, men den viste sig at være berettiget; thi aldrig saa snart vare Æslet og dets Herre naaede Midten af Planken, før denne gav efter og begge styrtede ned i den dybe Kløft, medens Rothschild frelste baade Liv og Ejendom. Denne Rothschild og hans Hustru fik i Aaret 1743 en Søn, der blev kaldet Mayer Amschel. Da Drengen voxede til, bestemte Forældrene, i hvis Slægt der fandtes flere lærde og ansete Jøder, at han skulde opdrages til Rabbi, og da Forældrene døde 1755, blev han sendt til Slægtninge i Fürth for her at fortsætte sine Studeringer.

Theologien faldt imidlertid ikke i hans Smag; han var født og opdragen midt i et Samfund, hvis hele Stræben gik ud paa at tjene og samle Penge, og havde lært at betragte Rigdommen som en Magt. Han besad desuden et stort medfødt Forretningstalent; allerede som tolv Aars Dreng var han vel kjendt i Nabolaget som Samler og Forhandler af

gamle Mønter, gjorde derved Bekjendtskab med adskillige Møntsamlere og drev sin lille Forretning saa energisk og kløgtig, at den skaffede ham en ikke saa lille Fortjeneste. Han opgav derfor efter nogle Aars Forløb Studeringerne og vendte tilbage til Jødestrædet, hvor han snart blev vel kjendt blandt sine Trosfæller for Dygtighed og Klogskab. Hans Ry naaede endog Indehavere af de store Firmaer, han fik flere gode Tilbud og modtog en Ansættelse hos det store Bankierhus Oppenhejm i Hannover. Her forblev Mayer Amschel Rothschild adskillige Aar, almindelig agtet for sin Paalidelighed, Energi og Dygtighed, og indtog til sidst en Medbestyrers ansvarsfulde Stilling. Nøjsom og sparsommelig, som han var, samlede han sig af sin Gage en lille Kapital, hvormed han besluttede at prøve Lykken for egen Regning. Han opgav sin Plads hos Oppenhejm og grundede en selvstændig Forretning. I Begyndelsen førte det unge Firma en haard Kamp for Tilværelsen og var mere end én Gang nær ved at falde sammen; men Chefens Ærlighed og utrættelige Energi sejrede over alle Vanskeligheder. Nogle Aar senere besluttede han at forlægge Forretningen til sin Fødeby, hvor han i Aaret 1770 ægtede Gütel (Gudula) Schnapper, og bosatte sig i sin Faders Hus i Jødestræde. I Begyndelsen drev han en meget blandet Forretning, der omfattede gamle Mønter, Kunstsager, Barrer, Vexler m. m.; men da hans ofte dristige Spekulationer næsten altid kronedes med Held, kunde han snart opgive Kunsthandelen for kun at være Bankier. Den fuldkomne Redelighed, han altid udviste, gjorde ham vidt og bredt bekjendt under Navnet »den ærlige Jøde« og skaffede ham mange Kunder, ikke alene fra Frankfurt, men ogsaa fra Provinserne. Han vandt sig mange Venner, der stedse vare rede til at anbefale ham; navnlig Oppenhejm, hans gamle Principal, lod aldrig nogen Lejlighed gaa forbi, hvor han kunde sige et Ord til Gunst for Rothschild.

Under sit Ophold hos Oppenhejm var Rothschild flere

Gange kommen i Berøring med Baron von Estorff, en intim Ven af Landgrev Vilhelm IX. af Hessen. Baronen syntes allerede den Gang godt om Rothschild, og hans gode Mening om dennes Hæderlighed og Dygtighed styrkedes baade ved Oppenhejms Anbefaling og ved eget nærmere Kjendskab saaledes, at han nogle Aar senere anbefalede Rothschild til Landgreven som en Mand, der var særdeles vel skikket til at bestyre hans Pengesager, i Sandhed en fordelagtig Post, da Landgreven ejede en privat Formue paa 36 Millioner Thaler (96 Mill. Kroner). Rothschild blev tilsagt til Avdiens hos Landgreven og traadte efter at være meldt ind i et Værelse, hvor Fyrsten sad saa fordybet i et Spil Skak med Baron Estorff, at han ikke bemærkede Rothschilds Indtræden. Denne vovede naturligvis ikke at forstyrre Landgreven og blev staaende som en tavs, men opmærksom Tilskuer af Spillet. Landgreven var lige ved at tabe Partiet; i sin Fortvivlelse og Raadvildhed kastede han sig tilbage i Stolen og fik herved Øje paa Rothschild. Da han saae, at denne betragtede Spillet, udbrød han pludselig: »Forstaar De dem noget paa Skak?« Som Svar pegede Rothschild paa Brættet og sagde: »Vilde Deres Højhed behage at flytte denne Brik der hen?« Det Træk, han foreslog, blev udført og forandrede Stillingen saa fuldstændig, at Landgreven kort efter vandt Spillet. Fyrsten begyndte derpaa at tale om Forretninger, og Rothschilds Forstand og hele Optræden gjorde saa godt et Indtryk, at Landgreven bag efter ytrede til Baron Estorff: »De har til visse ikke anbefalet mig en Tosse«. Resultatet af Avdiensen blev da ogsaa, at Mayer Amschel Rothschild udnævntes til Landgrevens Hofbankier.

I Aaret 1804 afsluttede Rothschild et Laan paa 4 Millioner Thaler for den danske Regering, vistnok hans første store Forretning, og et Bevis paa hans voxende Rigdom og Indflydelse. Hele Evropa stod paa denne Tid i Vaaben

mod Napoleon, som indtog og hærjede det ene Rige efter det andet, og i Aaret 1806 sendte Kejseren en Del af sin Hær til Frankfurt og Hessen-Kassel for at straffe dem for den Understøttelse, de havde ydet de allierede. Sandheden var, at Landgreven med sit skarpe Forretningsblik havde udfundet, at han kunde tjene en net Sum Penge ved at sælge sine Soldater til Preussen og England; men da dette kom Napoleon for Øre, besluttede han at tugte Landgreven haardt ved at erobre og plyndre Hessen-Kassel. Da Landgreven hørte, at Franskmændene nærmede sig, besluttede han at forsvinde fra Skuepladsen; dog derved kunde han jo nok sikre sin dyrebare Person, men ikke sine kjære Penge, thi dem var han nødt til at lade blive tilbage. Da en stor Del deraf var klingende Mønt, var allerede den store Masse en Hindring for Flygtningen, og dog, at lade dem blive tilbage, var det samme som at forære dem til Franskmændene. I denne Knibe tænkte han paa Rothschild som den, der bedst kunde tage Vare paa hans Penge, lod dem indpakke og rejste selv med dem til Frankfurt. Her lod han Rothschild kalde til sig og sagde: »Mayer, jeg har allerede flere Gange haft Beviser paa Deres fuldkomne Redelighed og kommer nu for at stille den paa en stor Prøve, i det jeg deponerer hele min Formue hos Dem. Jeg overdrager den i Deres Varetægt, for at De kan give mig den tilbage, naar der kommer fredeligere og lykkeligere Tider.«

»Et saadant Bevis paa Tillid er en stor Ære for mig,« svarede Rothschild; »men Deres Højhed maa ikke glemme, at om faa Dage vil den franske Hær være her, og med den følger altid en Bande lovløse Røvere, som vil overfalde og plyndre os uden Barmhjærtighed.«

»Nu vel, Mayer,« svarede Landgreven, »jeg overgiver alligevel min Formue i Deres Varetægt, sikker paa, at De vil handle med den paa bedste Maade. Jeg fordrer intet Bevis for Modtagelsen, thi jeg véd, at Pengene ville være

sikre nok hos Dem, hvis De blot kan undgaa, at Franskmændene faa Fingre i dem.«

Derpaa forlod Landgreven Byen uden at bryde sig om Rothschilds Indvendinger mod saaledes uventet at blive bebyrdet med Ansvaret for en umaadelig Sum Penge. Før Ugen var omme, var Frankfurt i Hænderne paa Franskmændene, der røvede og plyndrede af Hjærtens Lyst. Rothschild, der var vel kjendt som en rig Mand, var en af d første, der hjemsøgtes, og hans Hus blev plyndret for alt af Værdi. Han lod det imidlertid rolig ske, og ved saaledes uden Modstand at prisgive sin egen værdifulde Ejendom undgik han en nøjagtigere Undersøgelse og reddede Landgrevens Penge, som han omhyggelig havde skjult, dels i Vinfade i Kjælderen, dels nedgravede i Haven. Saa snart Franskmændene vare vel ude af Byen, begyndte Rothschild paa ny sine Forretninger og gjorde saa god Brug af Landgrevens Penge, at han faa Aar efter var rigere end nogen Sinde.

Der paafulgte nu en roligere Periode, i hvilken de tyske Fyrster dels godvillige, dels nødtvungne sluttede sig til Napoleon. Vilhelm IX., som af Kejseren var bleven ophøjet til Kurfyrste af Hessen-Kassel, vendte tilbage fra sin Landflygtighed, og en af de første, han besøgte, var naturligvis Rothschild. Han vidste selvfølgelig godt, at Frankfurt var blevet plyndret og havde ogsaa hørt, at Bankierens Hus ikke var blevet skaanet, men at han var bleven berøvet alt, hvad han ejede, og var fuldstændig ruineret. Derimod vidste Kurfyrsten intet om, at hans egen Formue var bleven reddet, men troede tvært imod, at de franske Soldater havde fyldt deres Lommer med hans Thalere. Han vilde imidlertid alligevel besøge Rothschild, om ikke for andet, saa for at vise ham, at han stedse besad sin Fyrstes Tillid og Agtelse.

Da Kurfyrsten traadte ind til Rothschild, rakte han ham venlig Haanden og udbrød: »God Dag, Mayer, god

Dag! Endelig have vi da Fred igjen, men rigtignok en dyrt kjøbt Fred. De ser her en stakkels Djævel af en Fyrste, saa fattig som Job.«

»De fattig, min Fyrste!« udbrød Rothschild. —

»Ja til visse, siden disse forbandede franske Gavtyve ere løbne bort baade med Deres og mine Thalere. Hvis det er Dem muligt, vilde jeg være glad ved at modtage en lille Sum til Laans af Dem.«

»Men Deres Højhed behøver ikke at laane. De Penge, Deres Højhed overgav i min Varetægt, ere i Sikkerhed og urørte.«

»For Pokker!« raabte Fyrsten forbavset. »Plyndrede da Franskmændene ikke Deres Hus?«

»Jo, Franskmændene røvede alt, hvad der tilhørte mig selv; men jeg tog mig vel i Agt for at gjøre Modstand, ellers vilde jeg blot have ophidset dem til nøjagtigere Undersøgelse af min Kjælder, hvor Deres Højheds Penge vare skjulte.«

»Er det muligt!« raabte Fyrsten, næsten stum af Overraskelse.

»Ja, min Resignation var kun en Fælde; de drømte kun lidt om, hvilken Skat de gik glip af. I de sidste ni Aar,« føjede Rothschild til, »har jeg taget mig den Frihed at drage Nytte af Deres Højheds Thalere for at erstatte Tabet af mine egne. Alle mine Spekulationer have været heldige, og jeg kan i dette Øjeblik uden Besvær udbetale den hele Sum med fem Procent i Rente.«

»Ven Mayer,« svarede Fyrsten dybt rørt, »De er den ærligste Mand, jeg kjender. Behold mine Penge og handl med dem, som De finder det klogest; jeg vil ingen Rente have for den Tid, der er gaaet, og i de næste tyve Aar skal De kun svare mig to Procent i Rente.«

Saaledes berettes i Almindelighed denne Episode af Rothschilds Liv; men det er dog næppe rimeligt, at det

hele er gaaet ganske saaledes til*). Det er sikkert nok, at Landgreven besad en uhyre Formue, som baade hans Fader og han selv havde samlet ved at sælge deres Soldater til England. Rothschild bestyrede denne Formue, hvoraf Størstedelen var anbragt i engelske Papirer, og da hans tredje Søn Nathan nedsatte sig i London, gav Landgreven ham Fuldmagt til at handle med disse Papirer, som det syntes ham klogest, et stort Bevis paa Fyrstens ubetingede Tillid til Firmaet. Da Landgreven maatte flygte, overgav han sine rede Penge, omtrent et Par Millioner Thaler, til den gamle Rothschild; men da det sikreste var at sende dem til London, har denne næppe været saa uforsigtig at beholde dem i sit Hus, som han jo vidste vilde blive hjemsøgt af Franskmændene. At han har sendt Pengene bort, viser ogsaa en Ytring af Nathan Rothschild, der allerede den Gang ved sine dristige Spekulationer og sit storartede Held havde vundet et stort Ry i City; han udtalte nemlig, da der en Gang var Tale om Landgreven: »Fyrsten af Hessen-Kassel overgav sine Penge til min Fader; der var ingen Tid at spilde, derfor sendte min Fader dem strax til mig, og jeg anbragte dem saa fordelagtig, at Fyrsten som Bevis paa sin Tilfredshed forærede mig Indholdet af sin Vinkjælder.«

Af denne romantiske Historie er derfor rimeligvis kun det ene Punkt faktisk, at det er Bestyrelsen af Landgrevens Formue, hvoraf alene den aarlige Provision beløb sig til en betydelig Sum, der har dannet Grundlaget for Rothschilds Spekulationer og Oprindelsen til de senere vundne Millioner.

---

*) Hele Historien er højst mistænkelig og indeholder derhos flere historiske Fejl. Vilhelm IX. antog allerede 1803 Titel af Kurfyrste og sluttede 3 Dage før Slaget ved Jena en Nevtralitetserklæring med Napoleon; men Kejseren beskyldte ham snart for at have spillet en tvetydig Rolle, den 1ste November besatte franske Tropper Kassel, og Kurfyrsten opholdt sig nu som Flygtning i Slesvig til 21de Novbr. 1813, men da havde den gamle Rothschild alt i Aar og Dag hvilet i Graven. R.'s A.

Under Krigen i Spanien var Hertugen af Wellington tit i Forlegenhed, fordi han manglede Penge, og den engelske Regering kunde ikke formaa nogen Bankier til at paatage sig den store Risiko ved at forsende saa store Summer til Spanien. I et kritisk Øjeblik traadte Rothschild til og tilbød at overtage Ansvaret mod en betydelig Provision. Hans Tilbud blev antaget, han havde Lykken med sig, og Pengene naaede sikkert til Hertugen. Den Punktlighed, hvormed Rothschild saaledes flere Aar i Træk forsendte meget betydelige Summer til Spanien, fik Regeringen til ogsaa at overdrage ham Udbetalingen af store Subsidier til forskjellige Fyrster paa Fastlandet, og dette forøgede selvfølgelig i en uhyre Grad baade Firmaets Ry og dets Rigdom. Da Rothschilderne saaledes paa en hæderlig Maade havde tjent deres første Million, var det forholdsvis let at føje flere til, thi som Ordsproget siger: Vandet flyder altid imod Havet eller med andre Ord, Penge skaber Penge. Dog, ligesom selv de klareste Strømme paa deres Vej mod Havet tit blive mudrede ved urene Tilløb, saaledes gik det ogsaa med Rothschildernes Millioner. Den første vandtes paa den hæderligste Maade, men nogle af de følgende ere sikkert vundne ved Midler og Kunstgreb, som vel ere almindelige paa Børsen, men næppe kunne bestaa for den strænge Morals Domstol.

Mayer Amschel Rothschild døde d. 13de Septbr. 1812 i sit syv og tresindstyvende Aar. Da han følte, at Døden nærmede sig, kaldte han sine fem Sønner til sit Dødsleje, og efter at have givet dem sin Velsignelse formanede han dem til at holde fast ved Mose Lov, holde sammen indtil Enden og ikke foretage sig noget uden at raadspørge deres Moder. »Hvis I overholde disse tre Ting,« saaledes sluttede han sin Formaning, »ville I snart blive de rigeste blandt de rige, og hele Verden vil staa eder aaben.« En Forudsigelse, som bogstavelig er gaaet i Opfyldelse.

Den gamle Rothschild har gjort sig mest bekjendt som

den dygtige Finansmand, men Pengene optoge dog ikke alle hans Tanker. Han benyttede saaledes ofte sin Indflydelse til at lette de tyranniske Indskrænkninger, hvorunder hans Trosfæller sukkede, og skaffe dem større borgerlige og politiske Rettigheder. Han var ogsaa meget godgjørende baade i det store og i det smaa; Heine siger om ham, at naar man i en Gade mødte en Hob glade og fornøjede Tiggere, kunde man være vis paa, at Rothschild nylig var passeret der igjennem. Hans Hustru Gudula overlevede ham i mange Aar, hun døde først 1849 i en Alder af 96 Aar, rask og rørig til det sidste. Hun vedblev at bebo det gamle Hus i Jødestræde, og ingen kunde formaa hende til at forlade dette Sted, der efter hendes Mening stod i en hemmelighedsfuld Forbindelse med Slægtens Rigdom og Storhed. »Her,« sagde hun, »har jeg set mine Sønner voxe op, blive rige og mægtige, og jeg er ikke bleven indbildsk paa min gamle Alder. Jeg vil efterlade dem deres gode Lykke, der sikkert vilde svigte dem, hvis jeg af Stolthed forlod min tarvelige Bolig.«

II.

Den gamle Rothschild efterlod, som oven for nævnet, fem Sønner: Anselm Mayer, Salomon, Nathan, Karl og Jakob (James), der snart dannede et formeligt Pentarki, i det Anselm overtog Bestyrelsen af Forretningen i Frankfurt, medens de fire andre Brødre grundede hver et Bankierhus, henholdsvis i Wien, London, Neapel og Paris. Den døende Faders Formaninger bleve nøje fulgte med den sønlige Lydighed, som er karakteristisk for Jøderne; hver af Brødrene bestyrede sin egen Forretning, men de handlede ved alle vigtige Lejligheder stedse i Forening, og Resultatet af denne Samvirken var, at baade deres Ry og deres Formue voxede til et forbavsende Omfang. Paa Grund af denne nøje For-

bindelse er det næsten umuligt at fortælle særskilt om hver af Brødrene; thi ved alle deres storartede Foretagender have de været nøje forenede; vi ville derfor give en kort Fremstilling af Rothschildernes Fremgang i det hele og hertil føje nogle Bemærkninger om enkelte af Cheferne.

Som tidligere anført, havde den tredje af Sønnerne, Nathan Rothschild, allerede flere Aar før Faderens Død grundet en Forretning i London. Han var ubetinget den af Brødrene, der besad det mest storartede Talent for Forretninger, og i fuld Erkjendelse af hans overlegne Dygtighed føjede de andre sig ved alle vigtigere Lejligheder stedse efter ham. Resultaterne viste, at de gjorde klogt heri; thi i denne den anden Periode af Firmaets Historie, der falder i Aarene 1812 til 1830, bredte dets storartede Foretagender sig efterhaanden over hele den civiliserede Verden. Firmaet forlod snart de gamle Veje, i det Cheferne ikke mere nøjedes med almindelige Bankierforretninger, men kastede sig over mere storslaaede Foretagender, saasom Afslutning af Statslaan og Omsætning af Statspapirer. I Tiden fra 1812 til 1830 var Firmaet indviklet i en Række storartede Finansoperationer; de Statslaan, det i denne Periode afsluttede for de fem Lande, England, Frankrig, Rusland, Østerrige og Preussen, stege til den uhyre Sum af henved et Tusend Millioner Thaler (2700 Mill. Kroner), og da Heldet stedse fulgte Rothschilderne, blev deres Indflydelse paa Pengemarkedet saa almægtig, at man plejede at sige, at ingen Magt kunde føre Krig uden deres Hjælp. Selv i private Anliggender maatte Fyrsterne ofte bøje sig for deres Vilje; saaledes maatte Ferdinand I. af begge Sicilierne, da han ikke kunde undvære deres Hjælp, nødtvungen opfylde den Betingelse, de stillede for at yde den, at han skulde gjenindsætte deres Ven, Chevalier de Medici, som Finansminister.

Selvfølgelig sparede Regeringerne ikke paa Æresbevisninger og Ordensdekorationer. Kejser Frans af Østerrige adlede Rothschilderne og gav dem Titel af Baroner, Chefen

for Londonnerhuset udnævntes til østerrigsk Generalkonsul, og den samme Ære nød Broderen, Baron James i Paris, som desuden 1823 blev Ridder og senere Kommandør af Æreslegionen.

Den tredje Periode af Slægten Rothschilds Historie kan regnes omtrent fra 1830 til vore Dage. I den sidste Del af den anden Periode indtraf en frygtelig Krisis i Handels- og Finansverdenen. Folk havde efterhaanden faaet en sand Mani for Pengespekulationer, som naaede sit Højdepunkt i 1825, og da Tilbudet var saa rigeligt, var det ikke let at faa Pengene anbragte i sikre og fordelagtige Foretagender. I 1826 begyndte Krisen, i det flere Banker og Handelshuse af hidtil utvivlsom Soliditet fallerede, hvorved mange Mennesker ruineredes. Andre store Firmaer bragtes til Randen af Ødelæggelse, da Bankerne pludselig standsede deres Udbetalinger. Krediten fik et saadant Stød, at selv Tilliden til Englands Bank rokkedes, og der begyndte et Stormløb mod dens Pengekasse, som endog et Øjeblik truede dens Existens. Da traadte Nathan Rothschild til, og det skyldtes hans kraftige Hjælp, at Banken reddedes. Nogle Aar efter bragte Julirevolutionen atter en Krisis i Finansverdenen, og atter frelste Rothschilderne ved deres uegennyttige Understøttelse mange Firmaer fra Undergang. Denne ædle Handlemaade bidrog meget til atter at styrke Krediten, ligesom den selvfølgelig end mere hævede Slægtens Anseelse, og ingen Sinde skinnede Rothschildernes Stjærne med større Glans end i de derpaa følgende atten rolige Aar.

I den fredelige Periode, som i Frankrig fulgte efter Julirevolutionen, henvendtes Opmærksomheden paa flere højst nødvendige Reformer, og en af de Sager, som først kom under Overvejelse, var naturligvis Finanserne. Resultatet af en hel Del Debatter blev, at der fra 1848 skete en fuldstændig Forandring i den Maade, hvorpaa Regeringen havde plejet at rejse de fornødne Laan. I de senere Aar var nemlig Staternes Kredit stegen betydelig, og medens det i

den første Del af dette Aarhundrede næppe var dem muligt at faa Laan selv til 6 Procent, kunde de derimod fra 1848 faa saa mange, de ønskede, til 4 Procent. Efter Revolutionen 1848 følte Frankrigs Regering sig forvisset om, at den uden nogen Bankiers Hjælp kunde paa lettere Vilkaar end hidtil faa de Laan, den behøvede. Regeringen henvendte sig tillidsfuldt til Folket selv, og Folket viste sig Tilliden værdig ved at tilbyde Regeringen ti Gange saa mange Penge, som den forlangte. Dette heldige Udfald førte til, at man fremtidig besluttede at spare de store Summer, der i Form af Provision gik i Bankierens Lomme, og Fremgangsmaaden har víst sig særdeles fordelagtig baade for Staterne og for de enkelte Personer. Derimod var den selvfølgelig et stærkt Stød for de store Bankierfirmaer, og da først og fremmest for de hidtil saa almægtige Rothschilder, der ved fremtidige Statslaan maatte nøjes med de samme Fordele som enhver anden.

Den Nimbus, der havde omstraalet Rothschilderne som Hjælpere og Venner af de fleste evropæiske Hoffer, er derfor blegnet noget; men den Indflydelse, deres uhyre Formue giver, er lige stor; thi med sædvanlig Energi vidste de snart at finde sig nye, fordelagtige Virkefelter. I alle Slags storartede Foretagender finde vi Rothschilderne som Deltagere, særlig i Banker og andre Pengeinstitutioner, men tillige i industrielle Foretagender, Miner og Jærnbaner. Støttende hverandre med deres uhyre Rigdom og ubegrænsede Kredit, ere de altid sikre paa et godt Resultat, i det de ere i Stand til med Ro at afvente det gunstigste Øjeblik for deres mange forskjelligartede Dispositioner. For blot at nævne et Par af deres storartede Foretagender i de senere Aar, ville vi minde om, at det var Firmaet Rothschild, der i 1876 forstrakte den britiske Regering med 4 Millioner Pund Sterling for at sætte den i Stand til at afkjøbe Khediven hans Part af Suez-Kanalaktierne, ligesom

det var det samme Firma, der i 1884 laante den ægyptiske Regering henved 1 Million Pund Sterling.

De fleste Medlemmer af Familien Rothschild besidde store Landgodser navnlig i England, Frankrig, Tyskland og Østerrige. Som et af de mest bekjendte skulle vi kun nævne Slottet Ferrières, der tilhører Baron Alphonse de Rothschild. Det er ikke alene berømt for de prægtige Jagter, som saa ofte afholdes dér, men har tillige været Scenen for vigtige historiske Begivenheder. Under Paris's Belejring blev det nemlig valgt til Hovedkvarter for Prins Frederik Vilhelm af Preussen og Fyrst Bismarck; her var det, at Favre underhandlede om Vaabenstilstanden, og her bleve Betingelserne for Kapitulationen undertegnede. Foruden Landgodser eje mange af Slægtens Medlemmer prægtige Paladser i de forskjellige Hovedstæder, hvor de give glimrende Selskaber og overdaadige Dinéer.

Man kan ikke andet end undre sig over, at denne ene Slægt har kunnet samle saa uhyre Rigdomme; men man kan heller ikke andet end beundre den Energi og Dygtighed, ja ligefrem Genialitet, hvormed alle deres storartede Spekulationer stedse ere blevne ledede til et heldigt Resultat. I urolige og bevægede Tider have de haft den største Gevinst. I saadanne Tider er det af største Vigtighed at modtage hurtige og nøjagtige Underretninger om alle vigtigere Begivenheder. At kjende en sig nærmende politisk Krise blot nogle Timer før andre, kan ofte bringe den energiske Spekulant en uhyre Vinding; her kan man med Sandhed sige, at Tid er Penge. Rothschilderne have derfor altid sørget for at have Forbindelser i enhver større Hovedstad i hele Verden, saa vel ved Hofferne, som blandt Embeds- og Forretningsmænd, samt specielle Agenter, der skulle opspore og hurtig indberette alt, hvad der paa nogen Maade kan tænkes at have direkte eller indirekte Virkning paa Pengemarkedet. Dette System har ved mange vigtige Lejligheder gjort dem umaadelig Nytte, og ofte have de kunnet bringe

Regeringerne Meddelelser, hvorom disse først længe efter fik officiel Underretning; thi Rothschildernes Ilbud fore altid afsted med største Hastighed, som om det gjaldt Liv eller Død, medens Regeringens Kurerer rolig rejste i korte, magelige Dagsrejser. Saaledes vidste for Exempel Rothschilderne Besked om Napoleons Nederlag ved Waterloo flere Dage, før andre havde hørt noget derom, og da Julirevolutionen udbrød, gav Rothschild Lord Aberdeen den første Underretning herom. De have selvfølgelig altid benyttet Jærnbaner og Telegrafer i en udstrakt Maalestok. Naar saaledes en af Cheferne fik en eller anden vigtig Underretning, afsendte han strax en Kurér med et Extratog for saa hurtig som mulig at bringe Meddelelsen derom til Firmaerne i de andre Lande. Det kunde jo naturligvis ogsaa hænde, at de modtoge forhastede og unøjagtige Meddelelser, eller at deres Beregninger sloge fejl; men det var dog noget, der yderst sjælden indtraf; som oftest havde de et umaadeligt Held i alle deres Foretagender. (Sluttes).

C. G.

Udgravninger i Babylonien. *)

Blandt de mægtige Erobringer, den historiske Videnskab har gjort i vort Aarhundrede, er der maaske ingen, som i sig selv og i sine Følger er mere storartet, end Udvidelsen af vort Kjendskab til de fjærne Aarhundreder og Aartusender, der tidligere syntes for evig at være indhyllede i Nattens Mørke. Endnu for faa Aartier tilbage troede Forskere i Historien ikke at turde gaa længere op end til Dommerne i Israel og den doriske Folkevandring i Grækenland. Vel følte man, at Ægypterne og Fønikierne, Syrerne og Babylonierne havde ejet en høj Kultur, der gik tilbage til langt ældre Tider og lagde sig for Dagen i mange Arter Vidnesbyrd og Mindesmærker; men hvor skulde man finde Traaden, der kunde lede gjennem den vildsomme Labyrinth af græske Beretninger og Sagn? Hvor opdage Nøglen til de sælsomme Mindesmærker, som Ægypten og Forasien gjemte? Ethvert Forsøg paa at trænge videre ind heri maatte nødvendigvis lede til de største Misgreb og Vildfarelser, og en samvittighedsfuld Forsker gjorde bedst i at give Afkald derpaa.

Hvor ganske anderledes er det nu til Dags! Langt ind i det tredje Aartusende før Kristus kunne vi forfølge

---

*) Efter Eduard Mayer: Deutsche Rundschau, Band L., 1887.

vor Kulturhistorie. Babyloniens Templer og Assyriens Paladser ere bragte for Lyset, den syriske Kultur begynder at træde frem i en forstaaelig Skikkelse, vi kjende det gamle Ægyptens Mindesmærker, Sprog og Litteratur og føle os hjemme i den Tidsalder, da Pyramiderne bleve byggede — og dog ligger hin Tid i det mindste lige saa fjærnt fra den Periode, da Parthenon blev bygget, som denne igjen fra Nutiden.

Hvilke Omskiftelser har ikke ogsaa vor Viden om de senere Tidsaldere været underkastet! Israeliternes Historie, den eneste, vi tidligere kjendte noget nøjere til, viser sig i et ganske nyt Lys og indordner sig i en tidligere uanet politisk Sammenhæng. Af Grækernes fantastiske Fortællinger og de faa Oplysninger i det gamle Testament kunde ingen ane, hvilken Betydning det assyriske Rige havde haft; nu ligger hele dets Udviklingshistorie aaben for os; vi følge Ninives Herskere paa deres glimrende, blodige Sejerstog, og i skarpe Omrids træder os i Møde den umaadelige Betydning af den Verdensomvæltning, der udgik fra Assur, tilintetgjorde de gamle Folkeslag og gav Forasien en ny Skikkelse, hvis Eftervirkninger spores den Dag i Dag. Lige saa vel som Assyrerkongerne, Tiglat Pileser, Sargon, Sanherib, Assarhaddon, ere ogsaa den følgende Tids store Herskere, Nebukadnezar, Kyros, Darius, blevne virkelige Skikkelser af Kjød og Blod, hvis Ord vi endnu fornemme, hvis Tanker vi kunne læse os til i avthentiske Beretninger i Steden for at søge dem gjennem usikre Sagn.

Dog ere den politiske Histories ydre Kjendsgjerninger kun en Brøkdel, og endda maaske ikke den vigtigste af det nye Materiale, der er tilflydt os saa rigelig. De gamle Riger i Forasien og Nildalen ere gjenopstandne med deres Litteratur, Kunst og Religion; vi faa et tydeligt Billede af deres Kulturudvikling, vi begynde at se, hvorledes de gjensidig have haft Indflydelse paa hinanden og have udvexlet deres Kundskaber, og hvorledes da Orientens Civilisation er

bleven bragt videre mod Vest. De nye Opdagelser paa Kysten af det ægæiske Hav, der først og fremmest knytte sig til Schliemanns Navn, gribe ind her; vi begynde ogsaa i det enkelte klarere at kunne indse, hvilken dybtgaaende Indflydelse Orienten har øvet paa Grækenlands begyndende Udvikling. De ved Middelhavet boende Folkeslags Kulturhistorie, af hvis Jordbund vor egen Kultur jo er skudt frem, er bleven udvidet paa den mest omfattende Maade, og vi kunne skue ned i Dybder, som endnu for kort Tid siden syntes uudgrundelige.

Der er først og fremmest to Omraader, som i uudtømmelig Fylde have ydet det nye Materiale og endnu stadig yde det: paa den ene Side Ægypten, paa den anden Babylonien og Assyrien. Hvilket Udbytte Ægypten, Mindesmærkernes Land, har givet, er almindelig bekjendt. Der mangler endnu meget i, at den mægtige Skat, der gjemmes i Templernes og Gravenes Ruiner, allerede skulde være hævet; netop nu, da engelske Forskere for første Gang foretage en Undersøgelse af de talrige Ruindynger i Nilens Delta, gjøres der atter nye, vigtige Opdagelser; fuldstændig forsvundne Stæder, som Naukratis, Pithom, Buto, blive opgravede, og desuden bringer hvert Aar betydningsfulde Fund i Øvre-Ægypten. Det er endnu ikke sex Aar siden, at en nøjere Undersøgelse af de smaa Pyramider lærte os at kjende Texten til Dødsritualet, og samtidig dermed bleve Ligene af de mest ansete Faraoner i det nye Rige fundne i en Grav i de thebanske Begravelser. Dog kunne vi paa den anden Side her ikke mere vente os Opdagelser af saa stor Betydning som de tidligere; ja man maa antage, at en Del af de store Huller, der findes i vor Kundskab om Ægypten, aldrig ville blive udfyldte, hvor mange Fund end Fremtiden kan bringe.

Med Assyrien forholder det sig paa lignende Maade. Ganske vist ere Undersøgelserne her paa ingen Maade saa vidt fremskredne som i Ægypten. Højst vigtige Ruiner,

som den gamle Hovedstad Assur (nu Kal'at Sherga), eller Stæderne ved Chaboras med deres begravede Paladser, ere hidtil kun blevne undersøgte ganske overfladisk og ville ved en nøjere Granskning utvivlsomt give et rigt Udbytte saa vel af Indskrifter som af Arkitektur og Skulptur. Af de senere Hovedstæder, Ninive, Kalach, Sargonsstaden, er imidlertid en meget betydelig Del undersøgt; vi besidde et rigt Materiale til de store Erobreres Historie, der her have bygget ikke mindre end tolv Paladser, og selv om Jorden endnu gjemmer den langt større Halvdel af det store Bibliothek, Assurbanipal (668—626 før Kristus) havde ladet opstille i sit Palads i Ninive, er dog en meget betydelig Del af dets Teglstenstavler vandret over i British Museum og har givet os værdifulde Oplysninger om Assyrernes Sprog og Litteratur, Historie, Religion og Videnskab.

Derimod er Egnen ved den nedre Tigris og Evfrat, det gamle Babylonien, en endnu næsten jomfruelig Jordbund. Kun ganske overfladisk er det vidtstrakte Landskab os hidtil bekjendt, kun hist og her er der foretaget begyndende Undersøgelser af de talrige Ruiner, og dog har Videnskaben længe følt Trang til at faa Babylonien undersøgt, og det er hævet over al Tvivl, at der her overalt maatte kunne gjøres de mest lønnende Opdagelser, der kun vente paa en kyndig Forskers Haand.

I.

Hvilken Betydning Babylonien fordum har haft, er enhver Læser bekjendt, om ikke af andet, saa af Fortællingerne i det gamle Testament. Landet staar for Hebræerne som det Hjem, hvor fra deres Stamfædre vare udvandrede; de hedenske Skikke, mod hvilke Profeterne ivre, ere for en stor Del udgaaede her fra, og Sagnene om Babelstaarnet og om Nimrod, den første Konge, vise, hvor anset den store

Stad ved Evfrat var. For tolv Aar siden opdagedes et Heltedigt i Kileskrift, der gjør os bekjendt med den babyloniske Version af Sagnet om Syndfloden, og denne stemmer overens med den bibelske Version ikke blot i de almindelige Omrids, men ofte lige til de mindste Enkeltheder; endogsaa saadanne Træk som, at Fuglene bleve udsendte fra Arken, da Vandet begyndte at synke, ere fælles for begge. Ogsaa i Fortællingen om Paradiset har man, rimeligvis med rette, troet at opdage babylonisk Indflydelse. I øvrigt er det tilstrækkeligt at minde om Nebukadnezar og Jerusalems Ødelæggelse for at vise Babylons Betydning for det jødiske Folks Historie.

Ved Siden af denne Række Kjendsgjerninger ligger endnu en anden; naar vi dele en Time i 60 Minutter og et Minut i 60 Sekunder, stammer dette fra Babylon og er en Eftervirkning af Sexagesimalsystemet, det i Babylon brugelige Talsystem, hvori Tallet 60 spiller samme Rolle som Tallet 100 hos os. Samme Oprindelse har Inddelingen af Himlens Ækvator i 360 Grader. De tolv Tegn i Dyrekredsen og Ugens syv Dage stamme fra Babylon; ligeledes bruge Jøderne endnu den Dag i Dag de Navne paa Maanederne, som de havde antaget under den babyloniske Landflygtighed. Selve Astronomien, den Videnskab, der ved sine storartede Resultater indtager den første Plads blandt alle, er skabt af de gamle Chaldæere; den er nøje knyttet til den babyloniske Religion, der i Stjærnerne saae Sædet for de verdensstyrende Magter, som lede Menneskers Skæbne; derfor kan den oprindelig ikke skilles fra Astrologien, og ogsaa denne fantastiske Visdom, der i over halvandet Aartusende beherskede Verdensanskuelsen i Orienten og Occidenten, hos Muselmænd og Kristne, og greb de største Aander, stammer fra Vismænd og Præster i Babylon. Dog Videnskaben voxer med og ud af Vildfarelsen; netop Chaldæernes Tro paa, at de i Stjærnerne kunde læse deres Skæbne, bragte dem til nøje at iagttage Himmeltegnene; deres Op-

tegnelser indeholdt et rigt Materiale af Kjendsgjerninger og Læresætninger, som blev den Grundvold, hvorpaa Videnskabens stolte Bygning har rejst sig.

Endnu paa et ganske andet Omraade gribe babyloniske Anskuelser, os fuldstændig ubevidst, umiddelbart ind i Nutiden. Naar vi dekorere en Frise eller et Drapperi med Griffe, Enhjørninger og lignende Fabeldyr, fremstille vi Skikkelser, der stamme fra den babyloniske Aandetro og først ere skabte af chaldæiske Kunstnere; og vore bevingede Engle, hvad ere de andet end den sidste Gjengivelse af Babyloniernes Tro, at de Dæmoner, der befolke den overjordiske Verden, ile paa Vinger gjennem Luften. Os falder denne Forestilling ganske naturlig; men hverken Grækerne, Ægypterne eller Hebræerne have oprindelig kjendt den; i Jakobs Drøm i Bethel behøve Englene en Stige for at komme fra Himlen til Jorden; Forestillingen om Guddommen, der bæres af Cherubim, er laant direkte fra den babyloniske Kunst.

Chaldæas Indflydelse indskrænker sig imidlertid ingenlunde til den religiøse Kunst. Opfindelsen af brændte Sten skriver sig fra den babyloniske Slette, hvor ingen Stene fandtes, og den ioniske Søjle har sin Oprindelse fra et Forbillede, der findes i chaldæiske Templer; det er almindelig bekjendt, hvor megen Lighed der er mellem den oldgræske Fremstilling af Mennesker og Dyr og Skulpturerne fra Ninive; og Assyriens Kunst er, saa vel som hele dette Riges Kultur, fuldstændig afhængig af det gamle Kulturland ved den nedre Evfrat.

De anførte Exempler maa være tilstrækkelige til at tydeliggjøre den babyloniske Kultur og vise, at det lønner sig at undersøge den ogsaa i det enkelte. Lad os nu forsøge at danne et Billede af Landet selv og dets Historie.

Babylonien, et Land paa omtrent 800 Kvadratmile, danner den sydligste Del af den store mesopotamiske Slette. Det begrænses af Evfrat og Tigris, de to vældige Floder,

som ved Landets Nordgrænse, dér, hvor nu Bagdad ligger, nærme sig til hinanden i faa Miles Afstand, derpaa atter fjærne sig fra hinanden og til sidst, i det mindste nu til Dags, i Forening vælte deres Vandmasse ud i den persiske Havbugt. Kanaler gaa fra den ene til den anden og gjennemskære det aldeles flade Landskab i alle Retninger. Hinsides Evfrat, mod Sydvest, begynder den store, utilgængelige arabiske Ørken; mod Nordøst, hinsides Tigris, hæver sig Udløberne af Højlandet Irans Bjærge.

Naar vi se bort fra, at her to Floder træde i Steden for den ene Nilflod, har Landet den største Lighed med Ægypten. Her som hist er Landets Velstand og Frugtbarhed, ja selve Muligheden for dets Bebyggelse, udelukkende afhængig af Højvandets Regulering i Oversvømmelsestiden, af Flodarmenes Inddæmning og Vandmassernes Fordeling i talløse Aarer over hele Landet. Kun har det i Babylonien næppe nogen Sinde været muligt at forvandle hele det vidtstrakte Landskab mellem Evfrat og Tigris til opdyrket Land; navnlig mod Øst og Syd have rimeligvis store Flader, ligesom i Nildeltaet, været optagne enten af Ørken eller af Sumpe. Derimod hørte Landets Hoveddel i gamle Dage til de mest blomstrende og frugtbare Egne paa Jorden, saa at Herodot ikke vover at fortælle Grækerne, hvor vidunderligt Hirse og Sesam trives der, fordi dog ingen vilde tro ham; men saa snart Kanaler og Diger forfalde, gaar det tilbage med Velstanden, og store, forhen bebyggede Strækninger blive øde. En Betingelse for Vandledningernes Vedligeholdelse er her som i Ægypten en kraftig Statsstyrelse, der ene er i Stand til at skaffe den nødvendige Arbejdskraft og paase, at Anordningerne blive overholdte; den enkelte er fuldstændig magtesløs lige over for Naturmagterne, og naar han kun sørger for sig selv, bidrager han ofte, uden at ville det, til at ødelægge de fælles Anlæg og dermed sin egen Velstand. Endnu den nyeste Tid har igjen ydet et slaaende Exempel herpaa. For nogle og tyve Aar siden

begyndte Emiren for Montefik-Araberne i Sydbabylonien, den mægtige Naszir Pasha, paa det Kæmpeværk at istandsætte Digerne ved Evfrat, og han gjennemførte det til Dels; men da han døde, gjennemskare Bønderne Digerne for bekvemt at kunne lede Vandet ind paa deres Marker. Saaledes var det store Arbejde spildt, og nu er der næppe Spor mere tilbage heraf.

Lignende Omskiftelser have utvivlsomt ogsaa fundet Sted i Oldtiden, alt efter som Regeringen var kraftig, eller Statsmagten forfaldt under uduelige Herskere og under Trykket af indre og ydre Fjender. Under det assyriske Overherredømme, da Landet hjemsøgtes af stadige Krige, gik Velstanden forfærdelig tilbage, og det samme var Tilfældet under Perserne efter Nebukadnezars storartede Reorganisation. Ved Alexander og hans Efterfølgere indtræder, i det mindste for mange Dele af Landet, et nyt Opsving, og under det arabiske Herredømme hæver Babylonien sig endnu engang til sin gamle Glans. Mongolernes Indfald gjorde imidlertid Ende paa Bagdads og de omliggende Stæders Blomstring, og siden er Landet sunket dybere, Aarhundrede for Aarhundrede. Naar vi se bort fra enkelte Egne ved Hovedstrømmene, er for Tiden den største Del af Landet ubeboelig; da Flodløbene og Kanalerne ere fuldstændig forsømte, have vide Strækninger forvandlet sig til febersvangre Moradser og Sumpe, der om Efteraaret ofte tørre fuldstændig bort, men om Foraaret i Oversvømmelsestiden træde langt over deres Bredder; Flodernes og Kanalernes talrige Arme, der forandre sig med hvert Højvande, de udtørrede Vandløb, de store Søer hindre enhver Færdsel til Lands og ere ogsaa en svær Hindring for Skibsfarten, ja gjøre den undertiden umulig paa Grund af Sandbanker og lav Vandstand. Alt det Land, der ikke naas af Vandet, er derimod en fuldstændig Sandørk; navnlig i Sydbabylonien findes milevidt ingen menneskelig Bolig. Et mere trøstesløst Skue, end disse Egne frembyde, findes efter Øjenvidners Udsagn næppe

nogensteds paa Jorden. Hvor der fordum rejste sig talrige Stæder, smykkede med Templer og Paladser, omgivne af Palmelunde og frugtbare Agre, Sædet for livlig Handel og Industri og for en ældgammel, højtudviklet, i Præsteskolerne bevaret Dannelse, dér ligger nu i heldigste Tilfælde en lille Landsby, hvori en Beduinstamme har nedsat sig; thi Beduinerne tilhører nu det gamle Babylonien, naturligvis bortset fra de store Stæder ved Tigris; saa langt Ørkenen rækker, naar ogsaa deres Herredømme*).

Dog ere end de gamle Beboere forsvundne, og er deres Land end gaaet tabt for Kulturen, træde dog deres Spor os overalt i Møde. Midt i Ørkenen, ikke sjælden paa de nu mest forsømte Steder, hæver sig den ene Sandhøj (Tell) ved Siden af den anden; de ere strøede over hele Landet, fra Akerkuf og Abu Habba ved Bagdad ned efter til Mukeijar og Abu Shahrein i Nærheden af Kurna, hvor Evfrat og Tigris forene sig, og det opskyllede Land begynder, som disse to Floder have afsat i Løbet af den historiske Tid. Disse Høje bedække Babyloniens gamle Stæder og have dannet sig af Bygningernes Murbrokker. Babyloniske Terrassetemplers massive Stokværk, ældgamle Kongeborge danne Kjærnen og ere under det skjærmende Dække ofte bevarede i meget betydeligt Omfang og ret anselig Højde. Omkring dem ligge Ruiner af Boligerne, Mure og Grave, og, spredt imellem Gruslagene, Levninger af Husgeraadet, deriblandt ogsaa talrige Skrifter, offentlige og private Optegnelser, saa vel som litterære Værker, alt naturligvis paa Tavler og Ruller af brændt Ler; thi det var jo det eneste Skrivemateriale, Babylonierne kjendte. Ogsaa Bygningerne gjemme værdifulde Indskrifter; det var en gammel Skik at nedgrave Grund-

---

*) Vi kunne her ikke gaa ind gaa det højst vigtige Spørgsmaal: hvor vidt vilde det være muligt ved en bedre Behandling at gjengive Landet sin Kultur? At en bedre Regering end den nuværende, aldeles uduelige, vilde hæve Landet paa ny, er imidlertid utvivlsomt.

læggelsesdokumenterne ved Hjørnerne af Templernes Grundvold, og allerede de senere Konger have ved Restavrering af gamle Bygninger søgt efter disse Dokumenter og tilføjet andre som Vidnesbyrd om deres egen Virksomhed. Alt, hvad vi kjende til de gamle Chaldæere og deres Historie, skylde vi saa temmelig disse Høje.

Gjennem de historiske Efterretninger, vi have, navnlig fra de assyriske Konger, kjende vi i det mindste tyve fremragende Stæder i Babylonien, og dertil komme endnu utallige Byer af anden og tredje Rang. Disse Tell'er eller Høje svare i Antal dertil; men endnu er kun en ringe Part af dem saa vidt undersøgt, at vi kunne sige, hvilken By de gjemme; at enhver nogenlunde betydelig By har efterladt sig Spor og vil træde frem i interessante Ruiner, naar Undersøgelserne ere videre fremskredne, derom kan imidlertid enhver overbevise sig ved at kaste et Blik paa et blot nogenlunde omhyggeligt Kort — og dog findes der intet, som i denne Retning er blot tilnærmelsesvis fuldstændigt. Om end Babylonien maa staa tilbage for Ægypten med Hensyn til Ruinernes Storartethed, kan det dog godt taale en Sammenligning, naar det gjælder Antallet og Betydningen af Oldtidslevningerne.

Undersøgelsen af Ruinerne, der i Ægypten er skreden saa vidt frem, staar imidlertid her endnu i sin allerførste Begyndelse. Dette har først og fremmest sin Grund i de ydre Forhold. Den, der vil foretage Udgravninger i Babylonien, har ganske andre Vanskeligheder at overvinde end i Ægypten eller Ninive. At man paa Grund af Vandstanden og af Sundhedshensyn kun kan arbejde om Vinteren og i det tidligste Foraar, er det mindste ved Sagen, det er ogsaa Tilfældet mange andre Steder; men da Sandørkener og forsømte Vandløb gjøre den største Del af Landet næsten utilgængelig, og det kun er beboet af Beduiner, vil en videnskabelig Expedition have megen Vanskelighed ved at finde Forplejning og passende Arbejdskraft, og endelig mangler

fremfor alt en fast Statsmyndighed i Landet. Den tyrkiske Regering har kun ringe og vaklende Indflydelse; hvem der vil foretage sig noget i Babylonien, maa staa sig godt med alle de talrige Araberstammer; men selv da er et Ophold i Sydbabylonien kun muligt, saa længe de holde Fred med hinanden; udbryder en af de utallige Stammefejder, kommer hele Landet i en Tilstand af Usikkerhed, der umuliggjør enhver fremmeds Ophold. Det gaar ligesom ved Undersøgelsesrejser i det indre Arabien; uforudsete Hændelser kunne hver Dag kuldkaste den bedst lagte Plan.

Hvor store end disse Hindringer ere, med Taalmodighed og Energi lade de sig dog overvinde og ere ofte blevne overvundne, ikke blot af Expeditioner, der havde en mægtig Stats Avtoritet til Dækning, men ogsaa af dristige Forskere, som paa egen Haand foretog Undersøgelser. I og for sig er maaske Savnet af en fast Regering dog en mindre Hindring end den Uvilje og de uafladelige Chikaner, hvormed de arkæologiske Arbejder i Lilleasien og senere i Assyrien have maattet kæmpe, og dog er der dèr til Trods for dem vundet storartede Resultater. At der hidtil er udrettet saa lidt i Babylonien, har snarest sin Grund i, at man har troet, her var kun lidt at hente, som kunde lønne sig. Her var jo ingen Templer af Marmor og Granit, ingen i selve Klippen udhugne Bygninger, ingen Søjlearkitektur som i Ægypten, Lilleasien og Grækenland. Hvilke Oplysninger, hvilken æstetisk Virkning kunde man vente sig af massive Murstensmasser, af Templer, der bestod af kæmpemæssige, optaarnede Terrasser i Lighed med Pyramiderne, og paa hvis Façader man i det højeste kunde finde Levninger af en temmelig simpel Ornamentik? Hvad man fandt af Kunstsager, var, bortset fra talløse Seglcylindre, mest af senere Oprindelse, som Lerfigurerne af Gudinder i Gravene, eller ogsaa temmelig raat Arbejde af forholdsvis ringe Interesse. De simple Lertavler med deres sælsomme Indskrifter havde vel Interesse for de faa lærde, der beskæftigede sig med at

tyde dem, men næppe for den store Masse, ja ikke engang for den lærde Verden, der, da først Læsningen af Kileskriften var fastslaaet i sine Grundtræk, i mærkværdig Forblindelse forholdt sig ganske ligegyldig for Resultaterne. Nu er det ganske vist blevet anderledes, og de have vundet almindelig Anerkjendelse; det er uden for al Tvivl, at ethvert nyt Fund af Indskrifter kan give de rigeste Oplysninger, som rigelig kunne lønne en Expedition. Vi give jo hvert Aar ikke ubetydelige Pengesummer ud for at samle nye græske og latinske Indskrifter og blive sikre i Læsningen af allerede bekjendte, og dog gjælder det her kun om en Udvidelse af vor Viden, medens vi i Babylonien først ville vinde Grundlaget for en sikker historisk Indsigt.

Enhver Forsker, der vil opdage noget i et ubekjendt Land, behøver imidlertid først og fremmest Held; uden det føres selv de kløgtigste Beregninger af et Udgravergeni ikke til Maalet; men Lykken har i lang Tid ikke været de babyloniske Udgravninger gunstig. Navnlig har den franske Expedition under Fresnel og Oppert (1851—54) paa Grund af ugunstige Omstændigheder øvet en ligefrem skæbnesvanger Indflydelse.*) De Tempel- og Paladsruiner i Babylon, de undersøgte, gave kun meget ringe Resultater — ikke fordi der intet skulde være at finde i Babylon, men fordi man blandt de vidtstrakte Ruiner aabenbart ikke har truffet de rette Steder —, og hvad de fandt af Oldsager, led Skibbrud paa Tigris og ligger begravet i Flodens Bølger. Dette uheldige Udfald virkede i lang Tid næsten afskrækkende, navnlig fordi der samtidig blev gjort meget rige Opdagelser i Assyrien, og dog er der i det samme Tidsrum (1850—1855) ogsaa blevet gjort betydelige Opdagelser i Babylonien. Engelske Forskere, Sir Henry Rawlinson, Loftus og Taylor, undersøgte en Række af de gamle Tell'er og bragte Templer

*) De fremragende lærde, der ledede Expeditionen, tillægges naturligvis ingen Skyld.

og Grave i gamle, berømte Stæder som Uruk, Larsam, Ur, Eridu, Nippur og Borsippa for Dagen.*) Heller ikke var her nogen Mangel paa værdifulde Indskrifter fra Nebukadnezars og hans Efterfølgeres Tid. Dog ere alle disse Udgravninger ikke andet end en overfladisk Undersøgelse og kunde ikke være andet; vi ere derved blevne nogenlunde orienterede, men ingensteds er der bleven erhvervet en virkelig dybtgaaende Indsigt, og desuden er det jo stadig kun faa af de mange Ruiner, der ere blevne undersøgte af de nævnte Forskere. Heller ikke er alt, hvad de have opdaget, blevet offentliggjort, og det vilde have været meget ønskeligt at faa nøjere Oplysninger om meget, hvorpaa de lagde mindre Vægt, navnlig om Enkeltheder ved Arkitekturen.

Efter disse Udgravninger indtraadte der tyve Aar igjennem en fuldstændig Stilstand i Undersøgelsen af Babylonien. Dog kom ved tilfældige Fund, navnlig af indfødte Bønder, ofte værdifulde Gjenstande for Dagen, fremfor alt talrige Lertavler; i Aaret 1876 erhvervede British Museum saaledes alene fra Babylon tre Tusende Tavler, som havde udgjort Arkivet i en rig Bank fra det nybabyloniske Riges og Perserherredømmets Tider; de indeholdt Optegnelser om Pengeforretninger, Kjøb og Salg, Pantsættelse og lignende, der give os et dybt Indblik i hin Tids sociale, retslige og kommercielle Forhold og desuden fastsætte den babyloniske Histories Kronologi flere Aarhundreder igjennem. Endelig er siden 1878 Babyloniens Undersøgelse bleven gjenoptagen efter engelsk Opfordring af Hormuzd Rassam, der allerede tidligere havde erhvervet sig store Fortjenester af Udgrav-

*) De Tell'er, der svare til disse Stæder, bære Navnene: Varka, Senkere, Mukeijar, Abu Shahrein, Niffer, Birs Nimrud. — Ogsaa Ninives berømte Undersøger, Henry Layard, har øvet en forbigaaende Virksomhed i Babylonien (1851); ligeledes bør her nævnes den første systematiske Undersøger af Babels og Ninives Ruiner, Cl. Rich, engelsk Sendemand i Bagdad (1811—1820).

ningerne i Assyrien, og denne Gang er der strax vundet betydelige Resultater. I Babylon fandt Rassam foruden andre Kileskriftstavler, som navnlig indeholde Levninger af litterære Værker og følgelig stamme fra et gammelt Bibliothek, fremfor alt historiske Kildeskrifter om Naboned og Kyros, der kaste et ganske nyt Lys over det babyloniske Riges sidste Tider og Begyndelsen af det persiske Herredømme, samt Brudstykker af en fuldstændig babylonisk Kongerække. Desuden bleve flere andre Ruindynger undersøgte. I det hidtil ganske upaaagtede Abu Habba opdagede Rassam den gamle Stad Sippara og opgravede en Del af Soltemplet, der gjemte flere historiske Kildeskrifter. Hvor rig en Høst Rassam for øvrigt har gjort, viser sig af, at han i en eneste Campagne, 1880, angiver at have fundet mellem fyrretyve og halvtredsindstyve Tusende Lertavler med Kileskrift.*)

Paa samme Tid er den første virkelig omfattende Udgravning af en babylonisk Ruinhøj bleven foretagen. Den franske Vicekonsul i Basra, Ernest de Sarzec, kom, besjælet af Ønsket om at bidrage til Landets Undersøgelse, til en Tell ved den store Kanal Shatt-el-Hai, der flyder midt igjennem Landet fra Tigris til Evfrat, og begyndte at grave paa dette Sted, som syntes at love et godt Udbytte. Ruinerne, der bære Navnet Tello, havde hidtil været ganske ubekjendte og stammede fra en By, der ikke har spillet nogen betydelig Rolle i den senere babyloniske Historie og tidlig er forsvunden — vi vide endnu ikke med Sikkerhed, hvorledes dens Navn lød (Zirgula? Sirtella?). Udgravningerne bleve med Understøttelse af den franske Regering fortsatte fra 1877 til 1881, dog med længere Afbrydelser, og det Udbytte, de have givet, overtræffer de dristigste Forventninger. Vi faa et levende Indblik i Babyloniens ældste Tider;

*) Selvfølgelig er Materialet endnu paa ingen Maade udnyttet, ja kun en ganske ringe Brøkdel af det er offentliggjort.

Kongeborgene, Skulpturerne, Indskrifterne fra Tello naa til det tredje, ja til Dels sandsynligvis til det fjerde Aartusende før Kristus. Endelig lære vi, hvad der er af stor Betydning, for første Gang den gammelbabyloniske Kunst át kjende. De Kongestatuer af Diorit, de fortræffelig udarbejdede Hoveder og Relieffer fra Tello, som nu ere en Pryd for Louvre, have gjort os bekjendte med en ny Afdeling af Kunsthistorien, hvorom vi hidtil slet ingen Anelse havde haft.

II.

Vi ere naaede til Slutningen af Oversigten over Udgravningerne i Babylonien*); lad os nu se, hvad vi kunne uddrage om Landets Historie.

I de ældste Tider dannede de Stæder, hvis Levninger vi have lært at kjende, selvstændige Samfund. »Landet Sumer og Akkad«, som man den Gang sagde, det vil sige Nord- og Sydbabylonien, var splittet i en Mængde smaa Stater, der hver havde sin Konge, ganske som det engang har været Tilfældet i Ægypten. Enhver Stad med sine Omgivelser havde sin beskyttende Gud: i Sippara tilbad man Solguden som Skytsaand for Staten og dens Indbyggere, i Babel Merodach, i Borsippa Nebo, i Kutha Nergel, i Nippur Bel, i Uruk Gudinden Istar, i Chaldæerstaden Ur, hvor fra det gamle Testament lader Abraham udgaa, tilbad man Maaneguden Sin, i Eridu Ea o. s. v. Til disse lokale Skytsguder kom endnu en Mængde almindelige Guddomme og en

*) Maa det være os tilladt, i det mindste i en Anmærkning, her kortelig at omtale de Udgravninger, som i de sidste Aar ere foretagne af Franskmændene, under Ledelse af Dieulafoy, i Susa. Ogsaa her har man gjort betydelige Fund, der navnlig ere af Vigtighed for det persiske Riges Historie og Kunst, skjønt hidtil kun en forholdsvis ringe Del af de yderst vidtstrakte Ruiner er bleven afdækket.

talløs Skare underordnede Dæmoner, og saaledes dannedes Babyloniernes Gudeverden. De Templer, den ældste Tids Konger have bygget for deres Guder, ere i Almindelighed Landets ældste Mindesmærker; af Indskrifter paa Teglstenene lære vi Navnene at kjende paa dem, der have bygget dem, og tillige Navnene paa deres Efterfølgere, for saa vidt disse have udvidet eller fornyet de oprindelige Anlæg.

Navnene paa disse Konger gaa tilbage til langt ind i det fjerde Aartusende før Kristus. En Indskrift af Kong Naboned, den sidste indfødte Hersker (555—539), lærer os, at ikke mindre end 3200 Aar før hans Tid byggede Kong Naramsin af Akkad, Søn af Sargon, Soltemplet i Sippara, altsaa omtrent Aar 3750 før Kristus. Vi besidde endnu Indskrifter af denne Naramsin, og deres Skrifttegn vise, at de høre til de allerældste, der ere fundne i Babylonien. Omtrent fra samme Tid maa de Skulpturer og Indskrifter, der ere fundne i Tello, være, og de talrige Kongenavne og Bygninger, som stamme fra de forskjellige Stæders Ruiner, fordele sig da over det følgende halvandet Aartusende. Vel kjende vi enkelte Begivenheder fra denne Tid; vi se, at snart denne, snart hin Stad havde Overvægten, at enkelte Herskere, der antoge den stolte Titel »Konge over de fire Verdenshjørner«, udvidede deres Magt, maaske over hele Babylonien, at de endogsaa angrebe Nabolandene, maaske hen ad Syrien til, og at der da igjen indtraadte Forfaldstider, da omboende Røverstammer, som Elymæerne, der boede i Landskabet Susiana, brød ind i Chaldæa og underkastede sig Kongerne — men at skrive hin Tids Historie er fuldstændig umuligt. Ikke engang en nogenlunde sikker Kongerække kunne vi opstille; de enkelte Vidnesbyrd staa næsten bestandig ganske isolerede, saa at vi kun yderst sjælden kunne paapege nogen Sammenhæng. Alle de Forsøg, der hidtil ere gjorte paa at samle og ordne de historiske Efterretninger, kunne kun gjælde foreløbig; sikker Kundskab kan ikke faas uden gjennem fortsatte, omfattende Udgrav-

ninger. Blot én Kjendsgjerning maa her endnu omtales: den Stad, der senere gaar i Spidsen for Udviklingen, og efter hvilken baade Grækerne og vi opkalde Landet, Babel, »Guds Port«, har i ældre Tider ikke spillet nogen fremragende Rolle, ja den har maaske ikke engang været Sæde for selvstændige Herskere. Stæder som Ur, Uruk, Sippara og flere andre ere langt ældre end Babylon.

Heller ikke med Indbyggernes Nationalitet i de ældste Tider ere vi ganske paa det rene. En semitisk Folkestamme, der efter sit Sprog og sin Afstamning i alt væsentligt er identisk med Assyrerne, udgjorde Babyloniens Befolkning i den historiske Tid; Navnet Chaldæer forekommer ikke før i det niende Aarhundrede før Kristus. Det synes imidlertid, som om der forud for disse Semiter er gaaet en anden Befolkning, og at Babyloniens Kultur maa betragtes som deres Værk. Vi besidde talrige litterære Værker, navnlig af et religiøst Indhold, fra Bibliotheket i Ninive, der angives at være Oversættelser fra et andet, ganske forskjelligt Sprog, hvis Text findes ved Siden af. Vi eje Ordbøger og Grammatiker i dette Sprog, og i Babylonien har man fundet nogle Indskrifter, der ere affattede heri og ikke i den semitiske Dialekt. Dette Sprog kaldes det sumeriske eller akkadiske efter Navnene paa de to Landskaber, hvori det gamle Babylonien var delt. End videre viser det sig, at Babyloniernes og Assyrernes Bogstavsystem, Kileskriften, ikke er opfundet for det semitiske Sprog, men for det sumeriske, og kun er tilpasset for det første, og det ikke engang paa nogen synderlig fiffig Maade. Kileskriften er, ligesom den kinesiske Skrift, opstaaet af en Billedskrift, i det de enkelte Tegns Omrids opløste sig i Streger. Disse Streger have, paa Grund af Materialet, Teglstenstavler, hvorpaa Tegnene bleve indridsede med et Griffel, faaet Form af Kiler. De enkelte Skrifttegn have i det sumeriske Sprog i Almindelighed den Gjenstands Lydværdi, som de fremstille, og ere da simpelthen blevne til Stavelsestegn; den indtrængende semitiske

Befolkning har optaget disse Tegn og benyttet dem til at skrive deres eget, ganske forskjellige Sprog. Ligesom Skriften stammer ogsaa Kunst, Religion og Litteratur fra den sumerisk-akkadiske Befolkning; Semiterne have ikke selv skabt den Kultur, hvis Bærere de ere blevne, men arvet den fra den ældre Befolkning, i hvis Hjem de trængte ind, og som de efterhaanden fuldstændig optoge i sig, og derefter have de udviklet den videre.

Hvad her er fremstillet, kan angives at være den for Tiden herskende Anskuelse, hvortil ogsaa Forfatteren af denne Oversigt bekjender sig. Dog tør dette Punkt ikke berøres, uden at det maa tilføjes, at ikke blot ere alle disse Enkeltheder blevne bestridte, men at endogsaa mange lærde aldeles benægte det sumerisk-akkadiske Sprogs Existens; efter deres Forklaring skulde de Skrifter, vi antage for at være forfattede i dette Sprog, være affattede i en Slags Lønskrift. Denne Anskuelse forekommer mig aldeles uholdbar; men en definitiv, uomstødelig Afgjørelse af dette vigtige Spørgsmaal kan kun opnaas, naar vort Materiale er blevet formeret ved nye Udgravninger i Babylonien.

Lad os imidlertid vende tilbage til Landets Historie. Omtrent Aar 2000 før Kristus begynder den at antage tydeligere Omrids. Ved Siden af de ældre Stæder begynder nu ogsaa Babylon at faa Betydning, og snart overfløjer den sine Medbejlere. Det lykkes Kong Chammurabi af Babylon at underkaste sig hele Landet, og fra nu af er Babel Landets Hovedstad; den svinger sig op til at være Forasiens mest blomstrende og rigeste Stad, hvor Landets gamle Kultur mere og mere koncentreres, og paa hvis Markeder Handelsmænd fra Øst og Vest mødes. Chammurabis og hans Efterfølgeres Regering synes at betegne et Glanspunkt i Chaldæas Historie; Kongerne rose sig af deres Bygningsarbejder og Kanalanlæg, og talrige Privatoptegnelser fra den Tid vidne om den Velstand, der herskede i Landet. Derefter følge imidlertid nye Uroligheder; en krigersk, af Rov og Plyndring

levende Folkestamme falder ind i Babylonien og erobrer, omtrent Aar 1500, den vigtigste Del af Landet, navnlig Babel selv. Disse Erobrere vare Kossæerne, der beboede de iranske Bjærge og i Karakter lignede Nutidens Kurder, som bo omtrent samme Sted. Der indtraadte nu i Babylonien en Tilstand, som ofte senere er vendt tilbage under det seldshukiske og tyrkiske Herredømme i Forasien: en fremmed, krigersk Folkestamme, hvis eneste Beskæftigelse er Kamp og Krig, har tilranet sig Magten, indsætter og afsætter Kongerne og skalter og valter i Landet efter eget Tykke.

Derved lammes efterhaanden Landets Evne til at forsvare sig, Statens Enhed opløses, i den sydlige Del danner sig paa ny en hel Række Smaastater, og de vedvarende Uroligheder udarte næsten til et fuldstændigt Anarki. Hvor meget Landets Velstand maatte lide under et saadant Herredømme, er let at indse; kun Babel, Kossæernes Hovedstad, bevarede sin Glans og Rigdom.

Medens Babylonien saaledes var i Tilbagegang, hævede Assurstaten ved dens Nordgrænse sig mere og mere. Assyrerne ere, som før bemærket, en semitisk Folkestamme, der paa det nøjeste er beslægtet med Chaldæerne og har laant hele sin Kultur, Religion, Skrift, Kunst og Litteratur fra dem. Det synes næsten, som om Assur oprindelig har været en babylonisk Koloni. Kun ved en mere krigersk Karakter og ved en stræng militær Statsordning adskille de sig fra deres sydlige Naboer, der vare dem overlegne i Kultur. De assyriske Konger gjorde nu stadige nye Forsøg paa at underkaste sig det beslægtede Babylonien, deres Guders og Kulturs Hjemstavn. Disse Kampe, som vi til Dels kjende meget nøje gjennem de assyriske Mindesmærker, førtes Aarhundreder igjennem med skiftende Held. I disse Krige blev Kossæernes Magt fuldstændig brudt; men den indfødte Befolkning var ikke mere i Stand til at hævde sin Uafhængighed. Vel forsvarede de enkelte Smaastater sig

til Dels paa det mest haardnakkede; navnlig udstedte Merodachbaliddin, Kong Hiskias samtidige, stadig nye Opraab til at kæmpe for Friheden; men til sidst blev dog al Modstand knækket af de store Erobrere Tiglat Pileser, Sargon og Sanherib, og hele Landet indlemmet i det assyriske Rige. Under disse Kampe blev Babel, til Straf for gjentagne Opstande, fuldstændig ødelagt af Sanherib (692). Selv de haardhudede Assyrere, der ellers ikke vege tilbage for nogen Grusomhed, følte dog en vis Rædsel ved at se det store Kulturcentrum blive lagt øde, og Sanheribs Søn, Assarhaddon, søgte at sone sin Faders Brøde ved at lade Babel gjenopbygge; men som Sæde for en assyrisk Statholder kunde det ikke vinde sin gamle Glans tilbage, og indtil Nebukadnezars Tid blev en stor Del af Staden liggende øde.

Tiglat Pileser (745—727) og Sargon (722—705), mægtige, klartskuende Herskernaturer, have med hensynsløs, men beundringsværdig Energi sammenloddet et stort Rige, der omfattede hele den semitiske Verden, ja endog bredte sig ud over den til alle Sider. Højt oppe i Irans Højland og paa den anden Side til Lilleasien strakte sig deres Magt. De forstode at knække de overvundne Nationer og knuse al Modstand ved at bortføre de bedste Elementer af Befolkningen og anlægge nye Kolonier i Steden. Paa hele den Strækning, som engang har været behersket af Assyrerne, er der aldrig siden vaagnet nogen levende Nationalitetsfølelse eller Stræben efter Frihed og Selvstændighed. Sanherib (705—681) havde endnu svære Kampe at bestaa; men hans Efterfølgere, Assarhaddon (681—668) og Assurbanipal (Sardanapal, 668—625) kunde regere i Fred, naar vi se bort fra deres først heldige, men til sidst dog mislykkede Forsøg paa at erobre Ægypten. De Lande, som deres Forfædre havde vundet i blodige Kampe, toge et nyt Opsving, Handelen trivedes, og at Sansen for fredelige Kunster vaagnede hos det herskende Folk, derom have vi et tydeligt Vidnesbyrd i det før omtalte store Bibliothek, som blev samlet af

Assurbanipal, der lod hele den babylonisk-assyriske Litteratur afskrive paa ny.

I den anden Halvdel af det syvende Aarhundrede gik det mægtige Rige til Grunde. Endnu mangle vi alle nøjere Efterretninger om, hvorledes denne store Krisis gik for sig. Fremmede Folkestammer brøde ind i Forasien, Kimmerierne fra Vest, de sakiske Skyther fra Øst; under sine fortsatte Kampe mod de assyriske Erobrere naaede den mediske Nation til Enighed og gik fra Forsvar over til Angreb; i Babylon gjorde Statholderen Nabopolassar (625) sig uafhængig. Til sidst, da alle Provinser vare gaaede tabte, forbandt den mediske Konge sig med den babyloniske mod den forhadte Fjende. Assyriens Hovedstæder bleve erobrede og fuldstændig ødelagte, Nationen tilintetgjort (606). Byttet delte de to Forbundsfæller imellem sig; det egentlige Assyrien og de nordlige Lande tilfaldt Medien, Mesopotamien og Syrien Babylon.

Det nybabyloniske Rige, der var opstaaet paa denne Maade, udviklede sig under Nabopolassars Efterfølger, Nebukadnezar (604—562). Vi kjende fra Barndommen af hans Navn, og han staar for os som en vældig Kriger og raa Erobrer — og dog var han intet mindre end det. Vel har han kæmpet for at befæste sit Rige og værge sig mod ydre Angreb; vel har han maattet gribe til energiske Forholdsregler mod den forblindede jødiske Nation, der, stolende paa Ægyptens usikre Hjælp, stadig paa ny gjorde Opstand mod hans Herredømme; men aldrig har han jaget efter en Erobrers Ry. Hans hele Virksomhed var rettet paa atter at hæve sit Fædreland og læge de svære Saar, Assyrerne havde slaaet. Ved kraftige Forholdsregler søgte han at styrke sit Rige og værne det mod de Farer, der stadig truede det fra Medien. Det Babylon, Grækerne kjende, med dets vældige Mure, med de store Templer og Paladser, med Haveanlag, som det græske Sagn tilskriver Semiramis, og som ansaas for et af Verdens Underværker, er hans

Værk. Han har skabt Staden paa ny og gjort den mere glimrende, end den var, før Sanherib ødelagde den. Ligeledes sørgede han ivrig for Landets Befæstning, for Kanaler og Diger og for Landets talrige andre Stæder, der vare ødelagte, og hvis Templer laa i Ruiner. Hans Værk blev fortsat af Naboned (555—539), der fulgte ham paa Tronen efter flere korte Mellemregeringer, og hvis Virksomhed især gik ud paa at gjenoprejse Templerne i en hel Række Stæder.

Det gjenopstandne Rige skulde imidlertid ikke blive af lang Varighed. Saa længe alle Forasiens Herskere vare enige i at holde Fred og respektere deres Naboers Stilling, kunde det blomstre og trives; men nu bleve alle de bestaaende Tilstande kuldkastede af Kyros, der i Aaret 550 erobrede Ekbatana og gjorde Ende paa det mediske Rige. Man saae den truende Fare; Lydien, Babylon og Ægypten forenede sig til en fælles Kamp mod den persiske Erobrer; men deres Planer kom ikke til Udførelse; før deres Tropper kunde forene sig, havde Kyros overvundet Krøsus og underkastet sig Lydien (546). Faa Aar senere beredte han Naboned samme Skæbne; Kongen blev overvunden og fangen, og hans Hovedstad overgav sig uden Sværdslag (539).

Med Babylons Erobring af Kyros ender Babyloniens Historie. Vel har Babel endnu engang gjort Forsøg paa at afkaste det fremmede Aag ved to rask paa hinanden følgende Opstande mod Darius; men det lykkedes Perserkongen at kue dem. Siden vedblev Staden at være en af Perserkongernes Residensstæder, indtil Alexander erobrede den og udkaarede den til at være Hovedstad i hans Verdensrige; men hans Rige gik til Grunde ved hans Død, Arbejderne paa Beltemplet, som han havde ladet paabegynde, bleve ufuldendte, og hans Efterfølgere stræbte systematisk efter at tilintetgjøre den gamle Nationalitet med dens aandelige og politiske Midtpunkt og optage den i den nye hellenistiske Kultur. Ved Tigris, faa Mile nord for Babel, grundlagde

Seleukos I. den nye Verdensstad Seleucia med den ufordulgte Hensigt at fortrænge den gamle Hovedstad, standse dens Handel og berøve den al politisk Betydning. Foruden Seleucia opstode talrige andre Grækerkolonier i Landet som Apamea, Charax, Apollonia. Imidlertid formaaede Grækerne heller ikke at holde sig i Længden; i Aaret 130 bukkede Seleuciderne under for Partherne. Trods al Modstand og talrige Oprør maatte Grækerne hinsides Evfrat bøje sig under Barbarernes Herredømme. Dog bevarede Seleucia mange Aar igjennem sin Selvstændighed, og Arsakiderne, der opsloge deres Hof lige over for i Ktesiphon, vovede ikke ligefrem at angribe den blomstrende Handelsstad, hvis Kultur de ikke kunde undvære. Det var Romerne, som i Aaret 164 efter Kristus ødelagde Hellenismens Bulværk mod Øst og derved leverede et Sidestykke til Ødelæggelsen af Karthago og Korinth. Siden den Tid hensygnede den græske Kultur i Orienten, og efter Grundlæggelsen af det nypersiske Rige (226 efter Kr.) forsvandt den ganske.

Derfor vaagnede imidlertid den oldbabyloniske Nationalitet ikke op igjen; da den græske Kultur gik til Grunde, var den babyloniske ogsaa forsvunden. Ganske vist taltes det gamle Sprog i Babylon endnu i Tiden efter Kristus; man har fundet Privatoptegnelser i Kileskrift om Handelsforretninger, der stamme fra det første Aarhundrede efter Kristus, og Chaldæernes gamle Visdom blev endnu længe præket i Sipparas, Borsippas og Uruks Templer. Ja, Læren om Stjærnernes Indflydelse paa Menneskers Skjæbne blev først nu ret udbredt i den store, græske Kulturverden. Dog de gamle Stæder forfaldt — Babel bliver allerede ved Kristi Fødsel omtalt som en stor Ørken —, Indbyggerne flyttede over til Seleucia, Ktesiphon og andre Stæder, og saaledes gik det til, at der snart kun laa usle Landsbyer paa det Sted, hvor fordum den gamle Kæmpestad havde rejst sig, og det, skjønt den aldrig var bleven tilintetgjort.

Af endnu større Betydning var det, at den gamle Be-

folkning glemte sit Sprog og sin Nationalitet. Allerede paa Assyrernes Tid træffe vi talrige aramæiske (syriske) Stammer i Chaldæa, og aramæiske Kjøbmænd og Haandværkere nedsatte sig i alle Forasiens Stæder.

Overalt fortrængte de efterhaanden den gamle Befolkning, deres Sprog er allerede paa Persernes Tid det herskende, og ligesom Hebraisk uddør i Palæstina og bliver erstattet af Syrisk, saaledes maatte det oldbabyloniske Sprog vige derfor. Da Kristendommen, der overalt i den semitiske Verden betjente sig af det syriske Sprog, nu ogsaa trængte ind i Landet, blev den allerede uddøde, oprindelige Litteratur viet til Undergang. Da senere Islam sejrede, gjentog sig som bekjendt det samme endnu engang; de store Stæder fra Sassanidernes Tid, Ktesiphon og dens Nabobyer, maatte vige for Basra og Kufa og fremfor alle for Bagdad, og Araberne traadte i Aramæernes Sted.

III.

Allerede denne korte Skitse viser, hvor lidet vi endnu kjende til Babyloniens Historie. Kun om de sidste Aarhundreder, da assyriske, hebraiske og græske Efterretninger bøde paa de sparsomme babyloniske Kilder, vide vi nogenlunde Besked, og dog mangler ogsaa her uendelig meget.

At dette kan blive anderledes, have de føromtalte Udgravninger til fulde bevist. Lige saa vel som de assyriske Konger, have ogsaa de babyloniske ladet forfatte Annaler, det vil sige kronologisk ordnede Beretninger om deres Bedrifter, og da Rassam har opdaget Brudstykker af Naboneds Annaler, tør vi gjøre os Haab om engang at finde dem alle. Ogsaa af Nebukadnezars Annaler har man i nogle Aar kjendt et ubetydeligt Brudstykke; hvis disse engang bringes fuldstændig for Dagens Lys, vil man kunne faa Opklaring paa de store Bevægelser ved Slutningen af det syvende Aar-

hundrede, hvori Assyrernes Rige gik til Grunde, og dér vil man f. Ex. ogsaa kunne læse den babyloniske Skildring af Jerusalems Ødelæggelse. Som tidligere nævnt ere heller ikke Babels og andre gamle Stæders Bibliotheker gaaede sporløst til Grunde; naar man mindes, hvilken Fylde af Kundskab Assurbanipals Bibliothek i Ninive har bragt os, kan man begribe, hvor ønskeligt det vilde være, om ogsaa de babyloniske Bog- eller rettere sagt Lertavlesamlinger kunde blive fremdragne af deres Skjul.

Naar man i Babylon fremfor alt tør vente at finde Levninger af det nybabyloniske Rige, af den af Nebukadnezar gjenopbyggede Stad, vil man i de talrige, til Dels endnu ganske uberørte eller kun flygtig undersøgte Tell'er i den øvrige Del af Landet overvejende kunne haabe at finde Oplysninger om Chaldæas ældre og ældste Tider. De nyeste Udgravninger, navnlig de i Tello, bevise imidlertid, at man ogsaa kan finde andet her end tørre Kileskrifter. Om man end aldrig her tør vente en saadan Overflod paa Mindesmærker af Sten og Malm, som Ægypten har ydet og endnu bestandig yder, tør man dog haabe, at endnu talrige Monumenter kunne drages frem af Ruinerne, gjennem hvilke man kan lære en fuldt udviklet Kunst at kjende, hvis Indflydelse strækker sig langt ud over Forasien, lige til Grækenland.

S. M.

St. Petersborg og London*).

En Diplomats Erindringer fra 1852—56.

I.

St. Petersborg 1852—53.

(Slutning).

Vore Læsere mindes, hvilken Opsigt det vakte i Evropa, da den forhastede Mobilisering af 4de og 5te Armékorps ved den tyrkiske Grænse rygtedes. Efter dette Mellemspil blev Fredspiben imidlertid mere end nogen Sinde tagen frem, og navnlig trakteredes den med Mesterskab af Nesselrode; ingen var mere end han gjennemtrængt af den Overtydelse, at Tyrkiets Erobring, selv om den lykkedes, vilde være en Daarskab, som kunde sætte det russiske Riges Existens paa Spil.

Denne ved et Fyrstelune improviserede Mobilisering finder i øvrigt sin delvise Forklaring i den Omstændighed, at Kejseren betragtede Indrømmelsen af de østerrigske Fordringer som et Bevis paa Portens Svaghed. Menschikoffs Sendelse maa derfor opfattes som det russiske Paroli paa Leiningens Mission.

I Søromaner og Rejsebeskrivelser spiller altid den lille sorte Sky en Hovedrolle; den vejrkyndige Kaptejn ser i

---

*) Efter Vitzthum v. Eckstädt, se Historisk Arkiv XVIII. Bind, S. 372 og flg.

denne Sky et Forbud paa en truende Storm, medens Passagererne uden at ane noget ondt glæde sig over den blaa Himmel og det spejlglatte Hav; den lille sorte Sky, der havde víst sig over de hellige Steder i Jerusalem, gjorde heller intet Skaar i den fornemme Verdens Fornøjelser under Vinteren 1852—53.

Jeg savnede med Smerte den jævne, naturlige Tone, som giver Wiener-Selskabslivet Præget af en Familiekreds, og jeg opdagede snart en Forskjel mellem det østerrigske og det russiske Aristokrati. Hvorvel det ikke længere var ganske saa galt fat med sidstnævnte Aristokrati som under Paul I.'s Regering, der engang aldeles ugenert sagde til en fremmed Diplomat: »En Russie il n'y a de noble que celui à qui je parle et tant que je lui parle«, faldt Akcenten dog langt stærkere paa Tjenesterangen — Tschin — end paa Fødselen. Der fandtes ganske vist nogle gamle Slægter, som roste sig af at nedstamme fra Rurik og derfor kaldtes Ruriksfamilier; under fire Øjne pralede Medlemmerne af disse Familier af at være ældre og mere fornemme end Romanofferne; de vovede endog undertiden at tilføje, at Romanofferne selv vare uddøde, og at Dynastiet var tysk.

Det urrussiske Væsen, som fremtraadte saa stærkt efter Krimkrigen, var den Gang først i sin Vorden; men man begyndte dog alt i Salonerne med en vis Affektation (!) at tale Russisk, at sammenligne Historieskriveren Karamsin med Tacitus, Digteren Puschkin med Goethe. Og dog er Karamsins »Ruslands Historie« skreven in usum Delphini, medens Puschkin vel var en Digter og visselig har bidraget meget til at give sit Folks melodiske Sprog et Skriftsprogs Værd, men et Universalgeni som Goethe var han ikke, og for Udlandet har han i kulturhistorisk Henseende kun ringe Betydning.

Nationalitetsrusen gav sig dog alt Luft i et Tyskerhad. Sandt nok, de højeste Pladser i Hæren og Diplomatiet vare

besatte af Tyskere*), og den kurlandske og livlandske Adels talrige Sønner betragtede det russiske Rige, omtrent som før Reformbillen den engelske Adels yngre Sønner betragtede Indien, d. v. s. som et uudtømmeligt Findested for Æresposter og Rigdomme; men naar Kejserne valgte deres fortroligste Tjenere blandt disse Sønner af den tyske Sværdordens Riddere, havde de god Grund hertil; i sund Dømmekraft, udholdende Arbejdslyst, og navnlig i Troskab og Ærlighed vare Tyskerne afgjort Russernes Overmænd.

En af disse Kurlændere, hvem jeg kjendte fra Dresden, og som beklædte en af de højeste Poster i Udenrigsministeriet, afslørede mig en besynderlig Historie; han forsikrede, at han selv havde advaret Kejseren for det russiske Partis Overmod med de Ord: »Naar De ikke holder Styr paa dette Uvæsen, ville vi under Deres Regering endnu opleve en Bartholomæusnat paa alle tyske Embedsmænd«. Kejseren var — tilføjede min Ven — bleven meget alvorlig og havde lovet at raade Bod herpaa.

At Tyskeren Nesselrode gav sine Landsmænd Fortrinnet, lagdes ham med urette til Last; thi hverken Meyendorff i Wien, Brunnow i London eller Budberg i Berlin havde det været let at erstatte med Russere; selv Korsikaneren Pozzo di Borgo maatte jo i mange Aar som Sendemand repræsentere Rusland i Paris, da ingen dygtigere lod sig opdrive. I selve de højere Selskabskredse var Tyskerhadet lidet fremtrædende, og af de kejserlige Prinser gjaldt kun den næstældste, Konstantin, fra Ungdommen for det gammelrussiske Partis Protektor; Kejseren holdt af ham, »min Admiral«, som han kaldte Sønnen, men holdt ham meget stramt.

Blandt de Huse, der stode aabne for os fremmede, udmærkede navnlig Grev Stroganoffs sig. Den gamle, firsinds-

---

*) En russisk General af tysk Byrd gjennemgik engang Militær-Kalenderen med mig og beviste af Officerernes Navnefortegnelse, at Procenten af Tyskerne steg med hvert højere Trin.

tyveaarige Herre var blind, men aandelig frisk og munter; han havde i sin Ungdom repræsenteret Rusland ved flere evropæiske Hoffer og ikke afbrudt sine gamle Forbindelser. Hans anden Hustru Julie var en Portugiserinde af Fødsel, en Grevinde Oynhausen, Datter eller Barnebarn af en i Portugal naturaliseret Hannoveraner. Grevinde Julie var omtrent tyve Aar yngre end sin blinde Husbond, men udfoldede i sjælden Grad et selskabeligt Liv. Det smukke Hus, der var smykket med Kunstskatte af enhver Art, blandt andet ogsaa med værdifuldt Meissener-Porcellæn, var tidlig og sildig fyldt med besøgende. Efter gammelrussisk Skik var der hver Dag aabent Taffel, hvor man altid fandt en Plads uden Hensyn til, om man var bedt. Den ældste Søn af første Ægteskab, en Mand alt oppe i Treserne, den enarmede General Stroganoff var paa hin Tid Indenrigsminister og gik for en energisk Embedsmand. Den yngre, Gregor, var Oberst og Kejserens Fløjadjutant og skulde snart indtræde i morganatisk Ægteskab med hans Datter, Storfyrstinde Marie, Enkehertuginden af Leuchtenberg. Man kunde just ikke paastaa, at Grevinde Julie udmærkede sig ved Aand, men hun var Hjærtensgod og rørende i sin Omsorg for den blinde Husbond. Et Antal unge Niècer, blandt hvilke jeg kun vil nævne den henrivende Grevinde Orloff-Denisoff — den samme, der senere i andet Ægteskab blev gift med Grev Schuvaloff —, oplivede denne evropæiske Salon. Der musiceredes, undertiden var der ogsaa Oplæsning, og enhver kom og gik, som han fandt for godt.

Blandt Ministrene var den tidligere Sendemand i Paris, Grev Kisselev, som nu stod i Spidsen for det kejserlige Domænedepartement, ligeledes meget elskværdig over for os fremmede.

Ogsaa Pratasoff, Kejserens Generaladjutant, der som Formand for den hellige Synode i Spøg kaldtes den russiske Pave, tog gjærne imod fremmede, navnlig om Sommeren ude paa sit Landsted i Nærheden af Staden.

General Grev Kouschelev, Grev Voronzoff-Daschkoff og hans elskværdige Hustru samt mange andre holdt ligeledes aabent Hus.

Historieskriveren Karamsins Døtre holdt en Salon af en særlig Art; den ældste, som havde ægtet en Fyrst Metscherski, var svagelig, men hendes yngre ugifte Søstre toge imod hver Aften, og de og deres Svoger saae gjærne, at man kom til dem, naar man forlod Ballerne; selv om man mødte henimod fire om Morgenen, var dette ikke paafaldende. Vi forlode ofte først ved højlys Dag dette gjæstfri Hus.

Paladset Beloselski, et af de smukkeste i Staden, og som senere indkjøbtes for en af Storfyrsterne, en Broder til den regerende Kejser, beboedes paa hin Tid af Fyrstinde Helene Kotschubej, født Grevinde Benkendorff, som i det betrukne Boudoir bar Sorg for sin nylig afdøde anden Husbond; hun tog nok imod sine Venner, men gav hin Vinter aldrig Møde i Selskaber.

Hendes Datter af første Ægteskab, Fyrstinde Lise Trubetzkoj, født Beloselski, der nylig var bleven gift, gjorde Honnørs ved Moderens Fester; den ene bestod i meget smagfuldt arrangerede Tableauer, den anden var mere original; det var den brugelige højtidelige Paaskefrokost efter den lange russiske Fastetid. Flere af de fornemme russiske Familier holdt ligesom Hoffet særlige Sangerkor, der i Huskapellerne maatte foredrage religiøse Hymner uden nogen instrumental Ledsagelse. Alle Sangerne bare Uniformer i Familiernes Farver og vare i Regelen godt indøvede; Russerne ere derhos fødte Musikere, og saaledes kunde disse Sangerkor dristig sættes ved Siden af de berømte Opførelser i det sixtinske Kapel; kun erstattes de pavelige Kastrater her af unge Drenge.

Den omtalte Fest i Paladset Beloselski begyndte, som sædvanlig, omtrent Kl. ti om Aftenen. Kapellet laa i lige Linje med Jorden, medens Gallerierne stode i Forbindelse

med Selskabsværelserne. Og saaledes kom og gik man hele Natten igjennem; de andægtige og Musikvennerne tyede et Kvarters Tid ind i Kapellet og vendte derpaa tilbage til Selskabslokalerne. Da Ceremoniellet var hurtigere færdigt i Vinterpaladset, oplivedes denne fortsatte Afvexling mellem fromme Bodsøvelser og profane Underholdninger af Hofdamerne, som efterhaanden indtraf i russisk Dragt, med deres af Diamanter straalende Kakoschniks. Da Hallelujah'et fra Kapellet endelig forkyndte: »Kristus er opstanden«, omfavnede alle, Mænd og Kvinder, hverandre efter russisk Skik og skyndte sig derpaa efter den flere Ugers Faste at stille deres Hunger ved de med indviede Retter rigt besatte Tafler; for fremmede et ejendommeligt Skue! Russerne søge et Bevis for deres orthodoxe Fromhed deri, at de Paaskedagen vistnok tusende Gange gjentage: »Kristus er opstanden« og bekræfte det med det obligate Svar: »Ja sandelig, han er opstanden!« Selv Kejseren omarmer de Grenaderer, som staa Skildvagt uden for Vinterpaladset.

Og hvorledes saae det nu ud under Fødderne paa denne moderne Agamemnon, denne Kongernes Konge, der paa sin Magts og Storheds Tinde holdt af at betragte sig som Vogter for den statsretlige Orden i Evropa, som Beskytter for de øvrige af Revolutionen truede Fyrster? Han var stolt af at kunne gjennemskride sin Hovedstads Gader til alle Dagens og Nattens Timer, alene, uden nogen som helst Eskorte eller Følge. Jeg mødte ham næsten daglig paa Vejen til hans Datter, Storfyrstinde Marie; alt i Afstand var den høje Skikkelse kjendelig i en gammel slidt, graa Militærkappe, som han engang maatte overlade en Droskekusk i Pant. Mange Træk fortaltes for at godtgjøre Selvherskerens Folkelighed og Vennesælhed. Hans Magt støttede sig til Masserne, han var den øverste Spids af denne Befolkning, der levede under en næsten kommunistisk, decideret demokratisk Sogneforfatning (Mir'en), og som i Czaren saae sin Gud her paa Jorden. Alt dette lød meget

smukt og forholdt sig til Virkeligheden omtrent paa samme Maade, som den kunstige Atmosfære i de Palmehuse, hvormed de fornemme Russerinder udstyre deres Paladser, forholder sig til Nizzas eller Madeiras Klima.

Et Tilfælde skulde belære mig om, hvad der foregik under den glimrende Overflade og i det indre af den Vulkan, hvorpaa man dansede saa tillidsfuldt.

En triviel Forretningssag af den Art, der dagligdags forefalder i et Gesandtskab, skulde uventet vække en Anelse hos mig om Sandheden. Nogle Aar tilbage havde jeg i Dresden stiftet Bekjendtskab med en ung Russer, hvis Familienavn jeg vil skjule og derfor kalde Ivan Ivanovitsch; han havde et tiltalende Ydre og de bedste Selskabsmanerer, havde besøgt tyske Universiteter og vakte min Forundring ved sin paafaldende Forkjærlighed for den yngre hegelske Retning af Feurbachs Farve, en Forkjærlighed, der var saa meget forunderligere, som man fra bedste Kilde forsikrede mig, at han hørte til Grev Nesselrodes Yndlinge og var en af de mest udmærkede Embedsmænd i det russiske Udenrigsministerium.

Jeg havde endnu ikke faaet Tid til at opsøge ham i St. Petersborg, da jeg i Embeds Medfør fik det Paalæg at minde ham om Betalingen af en Regning.

I Kontorerne fik jeg at vide, at Ivan Ivanovitsch allerede i flere Maaneder ikke arbejdede i Ministeriet, og ingen vilde eller kunde give mig hans Adresse; jeg havde altsaa ingen anden Udvej end i en Embedsskrivelse at anmode om Afgjørelsen af denne ubetydelige Sag. Som Gjensvar meddelte man mig, at Ivan Ivanovitsch var forvíst til Sibirien, han var politisk død, og det var følgelig aldeles umuligt at opnaa nogen Anerkjendelse af hans Fordring fra ham eller Betaling fra hans Arvinger. Længe søgte jeg forgjæves at erfare noget nærmere om Aarsagen til denne Forvísning. Endelig fik jeg i strængeste Fortrolighed føl-

gende Notitser af Fyrst G., hvem Ledelsen af det hemmelige politiske Politi paa hin Tid var betroet:

Ivan Ivanovitsch havde ganske vist været en af Grev Nesselrodes mest fortrinlige Embedsmænd, og hans udmærkede Evner vilde have aabnet ham Udsigter til en glimrende diplomatisk Løbebane; men den unge Mand havde desto værre ladet sig indvikle i et hemmeligt Selskab, hvis Formaal var at omstyrte alt det bestaaende. Politiet var endnu i rette Tid kommet paa Sporet; ved Husundersøgelsen fandtes mange Korrespondancer, de fleste i Chifferskrift, som imidlertid vare lette at granske, da Nøglen laa ved. Nogle Dage senere vare Ivan Ivanovitsch og hans medsammensvorne under Laas og Lukke. »Jeg kan kun sige Dem saa meget«, sluttede Fyrsten sin Fortælling, »at hele Historien var indledet med en virkelig djævelsk Genialitet. Forgreningerne strakte sig over alle vore Provinser; her skulde Kejseren og alle Medlemmerne af den kejserlige Familie, og i Provinserne alle Generalguvernører og Politimyndigheder myrdes paa en og samme Dag, hvorpaa Rusland skulde forvandles til en føderativ Republik. Denne unge Mand var, som sagt, et Geni og Hovedet for den farligste Sammensværgelse, vi have opdaget siden vor nuværende Kejsers Regeringstiltrædelse. Jeg har i øvrigt al Grund til at tro, at Bakunin, hvem De for tre Aar siden fangede i Sachsen, stod i den mest fortrolige Forstaaelse med Ivan Ivanovitsch. Bakunin er for Tiden her, da Østerrige har udleveret os ham; jeg har selv forhørt ham. Det er Skade for det Menneske. Jeg tror ikke, at den russiske Hær i sine Rækker har en Artilleriofficer, som i Kundskaber og Talent kan tage det op med ham. Forsynet har tydelig beskyttet os i denne Sag, og begge Forbrydere, Ivan Ivanovitsch og Bakunin, ville i Sibiriens Bjærgværker komme til at bøde for deres Spil«.

Fyrst G. var en Gentleman, en Patriot, der var sin Kejser og sit Fædreland trofast hengiven og passede

sit vanskelige Embede med anerkjendt Mildhed og Retfærdighed.

Kejser Nikolaus havde saaledes talt den usminkede Sandhed: Jordbunden var undergraven under hans Fødder*); men han tog heller ikke fejl, naar han mente, at Omvæltningspartiet vilde forholde sig rolig under hans Regering. Sammensværgelser, saa vidt forgrenede som Ivan Ivanovitsch's, gjentages ikke dagligdags; dens Opdagelse skaffede Ro for nogen Tid; men hvor kort denne Tid var, vide vi nu, og hvilken Magt disse hemmelige Selskaber — Nihilisterne, som de nu til Dags kaldes — ere opvoxede til, godtgjør det ryggesløse Mord paa Alexander II.

Naar man overvejer, hvilket Indtryk en slig Opdagelse maatte gjøre paa Kejser Nikolaus, vil man ikke forbavses over, at han bukkede under for den Fristelse at besværge den indre Fare ved en Diversion udadtil. Paa lignende Vis styrtede jo ogsaa Napoleon III. i 1870 sig i den Krig, der kostede ham Krone og Frihed, i det Haab saaledes at undgaa den Revolution, som truede i Landets indre. Ogsaa de Bevæggrunde, der 1877 dreve den fredelskende Alexander II. til den umotiverede Tyrkerkrig, maa vel nærmest søges i denne ulykkelige Monarks indadtil saa truede Stilling. Og dog vare hverken Napoleon III. eller Alexander II. sindssyge som Kejser Nikolaus, hvis mangeaarige Livlæge Dr. Arndt alt Aar tilbage havde opstillet en ganske lignende Diagnose som den tidligere omtalte engelske Læges**). Den dygtige tyske Læge, som havde kjendt sin kejserlige Patient fra Ungdommen, klagede allerede i Fyrretyverne over Symptomer til en arvelig Disposition med de betydningsfulde Ord: »Jeg maa Dag og Nat være paa min Post, thi Kejseren og hans Brødre have alle som deres Fader en Rem af Huden«.

---

*) Se Hist. Arkiv. XVIII. B. S. 386.
**) Se Hist. Arkiv. XVIII. B. S. 399.

Skjønt mit Ophold i St. Petersborg ikke havde varet et fuldt Aar, havde det saaledes dog budt mig Stof nok til nogenlunde at lære de russiske Tilstande at kjende, udadsaa vel som indadtil. Ikke uden Glæde hilsede jeg Nevaflodens Opbrud og Drivisen fra Ladogasøen som Tegn paa det kommende Foraar og Sejladsens snarlige Aabning; med det første Skib skulde jeg forlade den russiske Hovedstad, det stod fast.

Da Hjemrejsen forestod, udbad jeg mig de brugelige Afskedsavdienser og tilendebragte de løbende Forretninger. Kejseren modtog mig med vante Høflighed, men jeg fandt ham meget forandret, formørket, om jeg tør sige, ordknap og adspredt. Mere meddelsom var Storfyrst-Tronfølgeren, den senere Alexander II., en elskværdig, sjælegod Herre, hvis Karaktersvaghed udtalte sig i hans store, men udtryksløse Øjne. Hans Hjærnes Bygning syntes mig at love endnu mindre end hans Faders; for Naturer som hans kan der næppe gives nogen større Ulykke end at kaldes til at regere et Rige som Rusland.

Der gaves den Gang ingen kortere Vej til Tyskland end Søvejen; i de Maaneder, Neva var isfri, gik der ugentlig en Dampbaad til Stettin. Som jeg stod i Begreb med at indskibe mig, lod Grev Nesselrode mig anmode om at komme endnu en Gang hen til ham før min Afrejse. Han kom mig i Møde paa det venligste og syntes i allerbedste Lune. »Undskyld, at jeg har jaget Dem her hid,« sagde han; »men jeg vilde gjærne selv overlevere Dem dette Brev, da det er mig særlig magtpaaliggende, at det ikke kommer i urigtige Hænder. Som Budeløn vil jeg ogsaa sige Dem, hvad der staar i det. I Nat modtog jeg fra Konstantinopel en Kurér, der bragte mig den saa længe og saa længselsfuldt ventede Efterretning, at det kjedelige Spørgsmaal om de hellige Steder endelig er løst. Da Freden følgelig er sikret, sætter jeg i dette Brev min gamle Ven Schröder (den

russiske Sendemand i Dresden) næstkommende Juni Stævne i Kissingen«.

Jeg takkede Kansleren; det var den smukkeste Afslutning paa min Mission, jeg kunde ønske mig.

Jeg havde næppe naaet Swinemünde, før jeg ilede til Telegrafkontoret for at melde Fredsbudskabet til Dresden.

Da jeg nogle Dage senere, efter et kort Ophold i Berlin, indtraf i Dresden, modtog man mig her med den Meddelelse, at mit Telegram ufortøvet var gaaet videre til Wien, men at man her fra havde telegraferet tilbage, at Nøglespørgsmaalet nok var løst, men Freden desuagtet ingenlunde sikret, da Menschikoff imidlertid i Konstantinopel havde rejst Krav, Porten ikke vilde kunne opfylde.

»Det beviser kun,« bemærkede jeg, »at Grev Nesselrode nok en Gang ikke har været med i Hemmeligheden«.

II.

London 1853.

Den 4de Juni 1853 landede jeg ved St. Catharine-Dokkerne i London. Paa mine Venners Raad havde jeg indskibet mig i Antwerpen for strax ved min Ankomst at faa et storartet Indtryk af Turen paa Themsen. I ydre Henseende imponerede London i Begyndelsen ikke mit Øje, der var forvænt ved St. Petersborgs store Dimensioner. Ogsaa de russiske Paladsers indre luxuriøse Indretninger søger man forgjæves i Londons Boliger; Aristokratiet betragter jo London blot som et Raststed. Man maa ogsaa først i nogen Tid have iagttaget det Liv, som pulserer i alle dette Kæmpelegemes Aarer, for at vinde et klart Billede af Verdensstadens Størrelse. London er jo i Virkeligheden mindre en Stad end en Verden; men hvad der strax var mig i ualmindelig Grad velgjørende, var det Faktum, at

her aabner sig for os en Synskreds, man ikke gjenfinder andensteds paa denne Jord, og hertil kommer den Følelse, at man forsvinder i Masserne, en Frihedsfølelse, som selv ikke i Paris kommer til vor Bevidsthed, end sige da i Berlin og Wien.

Jeg fandt den mest forekommende Modtagelse hos Lord Clarendon, til hvem jeg var bleven særlig anbefalet af hans Ven, Sir Hamilton Seymour, og faa Dage senere fulgte han mig til Dronning Victoria, hvem jeg den 13de Juni 1853 overleverede mit Kreditiv som kgl. sachsisk Ministerresident. Prins Albert overværede Avdiensen.

Samme Aften var jeg tilsagt til det kongelige Taffel; det var en større Diner til Ære for den nylig indtrufne Hertug af Genua, Kongen af Sardiniens Broder. Piemonteserne sporede aabenbart i de truende orientalske Forviklinger en Lejlighed til at realisere deres nationale Planer. Hertugen, en paafaldende smuk Mand med militær Holdning, vandt megen Behag; han havde ikke forsømt at medbringe en af det italienske Frihedspartis mest fremragende Førere, Chevalieren Massimo d'Azeglio, hvis Bekjendtskab jeg den Gang gjorde. Denne kunstforstandige, højt dannede Patriot benyttede den korte Tid under sit Ophold til at knytte gavnlige Forbindelser.

Dronningen og hendes Husbond udtalte denne Aften gjentagne Gange deres Glæde over, at en sachsisk Sendemand atter gav Møde ved det britiske Hof; thi Posten i London havde staaet ubesat siden Friherre v. Beusts Hjemkaldelse i Aaret 1848.

Ligesom Dronningen og hendes Husbond stod jeg den Gang i mit fire og tredivte Aar, og som Ihændehaver af en selvstændig Post betragtede jeg mine diplomatiske Læreaar som afsluttede; men hvor meget jeg endnu havde at lære, skulde jeg snart erfare. Jeg kjendte England kun af Bøger, og hverken Macaulays Partiskrifter eller Dahlmanns, Gneist's og andres Arbejder kunde, det indsaa jeg snart,

tjene mig som sikre Førere i denne, paa Fastlandet saa ukjendte Labyrinth.

Ogsaa det diplomatiske Korps, der mere eller mindre taber sig i Verdensstaden, frembød i Begyndelsen kun faa Ressourcer. Jeg kjendte egentlig kun, og det endda overfladisk, den østerrigske Sendemand Grev Colloredo og hans Hustru. Grevinden havde tidligere levet længe i Dresden og set mig som Barn. Ihukommende dette, tilbød hun sig efter Ønske at give mig Oplysninger om flere end tusende Personer af Londonerlivet, om deres officielle og hemmelige Historie; hun var en kløgtig, men intrigant Kvinde, og jeg indsaa snart, at hendes personlige Stilling i denne nye Verden, hvori jeg nu indtraadte, ingenlunde var fremragende. Grev Colloredo var derimod gjennemgaaende en Hædersmand, men selv endnu for ny og ukyndig til at tjene mig som Mentor, i hvor høj Grad han end kunde glæde sig ved den almindelige Agtelse.

Et meget behageligt Hus var den franske Ambassadør, Grev Valevskis; han havde i første Ægteskab været formælet med en Englænderinde af god Familie og havde saaledes knyttet Forbindelser, der allerede før Napoleon III.'s Tronbestigelse vare komne ham til gode i London som Agent for den parisiske Polakkomite. Han gik for at være en Søn af Napoleon I. Skjønt Rekrut i Diplomatien vandt den improviserede Ambassadør snart gjennem de ualmindelige Omstændigheder en Betydning, der næppe retfærdiggjordes af hans Evner. Kun hans sorte, glatte Haar mindede om denne »glathaarede Korsikaner, ce Corse aux cheveux plats«; hans høje Skikkelse og hans Ansigtstræk, paa de stærkt fremspringende Kjæveben nær, bare intet napoleonsk Præg. Hans indtagende, om Pariser-Verdensmanden mindende Manerer vare ikke til Hinder for, at man i det engelske Selskabsliv fandt ham lidt for »pompous« og bebrejdede ham en Lykkeridders Taktløsheder. Saaledes havde han t. Ex. kort efter min Ankomst erklæret til Dronningens Overhof-

mesterinde, Hertuginden af Sutherland, der havde inviteret ham til en Diner til Ære for Hertugen af Genua: Da Kongen af Sardiniens Broder ikke var Kronprins, kunde han som Ambassadør ikke vige Rangen for Prinsen. Hertuginden skyndte sig til Dronningen, og denne gjorde strax en Ende paa den Forlegenhed, i det hun erklærede sig villig til selv at give Møde i Stafford House. Dronningen kom, tog selv Hertugen af Genuas Arm, Prins Albert førte Husets Frue til Bords, og Valevski stod alene tilbage med en lang Næse og fik ikke Latteren paa sin Side.

Valevskis anden Hustru, en Poniatovska fra Firenze, havde arvet sin italienske Moders Livlighed og sin Faders slaviske Ynde. Uden just at være smuk var hun aldeles sikkert baade net og behagelig. Til Ugunst for hendes Dyd talte i det højeste hendes Mands aabenlyse Skinsyge; men hun var almindelig afholdt, og hendes Modtagelsesaftener besøgtes flittig af de mest fremragende Førere for alle Partier.

Den franske Ambassadør boede endnu i Grosvenor Square; det nuværende Gesandtskabshotel i Albert Gate, Hyde Park, kjøbtes først i 1854 af Regeringen.

Jeg kom snart paa fortrolig Fod med Valevski, og da han gjærne hørte sig selv tale, havde jeg ham at takke for mangen Nyhed, som blev holdt skjult for Aviserne. Det engelske Regeringsmaskineris Hemmeligheder forbleve rigtignok mere eller mindre en Gaade for den overfladiske Franskmand, og hvis Palmerston ikke havde trængt til ham, som det senere vil fremgaa, vilde han næppe have spillet den Rolle, han virkelig gjorde. »Morning Post« var hans Organ, et Blad, som den Gang læstes i de højeste Kredse kun paa Grund af sine Salon-Meddelelser, men i øvrigt havde en meget underordnet Indflydelse paa den offentlige Mening.

Foruden den franske fandtes den Gang endnu kun én Ambassadør til, nemlig den tyrkiske, som lige til 1885

vedblev at være Alderspræsidenten for det diplomatiske Korps i London. Det var Musurus Pasja, en Armenier af Fødsel. For Porten var det under de orientalske Forviklinger ikke uden Betydning at repræsenteres i London af en Kristen, som i egen Person kunde illustrere den Sætning, at Sultanens tolv Millioner kristne Undersaatter foretrak det »tyrkiske Aag« for det russiske Protektorat.

Preussen havde sendt Ridder v. Bunsen som Sendemand til London, et uheldigt Valg, da han manglede saa mange af de Egenskaber, der udkrævedes for at overvinde Vanskelighederne ved sin Stilling. Han havde allerede gjort Fiasko i Rom, hvor han skaffede sin Regering de største Bryderier ved at faa den til at fængsle Ærkebiskoppen af Köln. Bunsen havde den Gang for fuldt Alvor indbildt sig at imponere Vatikanet ved denne Voldshandling og var meget forundret, da Paven og Kardinal-Sekretæren lode ham vide, at de ikke vilde modtage ham. Efter dette Uheld forstod han at smigre for sin kongelige Velynder, Frederik Vilhelm IV.'s Fantasterier og saaledes at bane sig en Vej over Jerusalem til London.

Han forstod at bibringe enkelte indflydelsesrige Personligheder den samme overdrevne høje Mening, han nærede om sig selv; blandt dette Tal var foruden hans Konge ogsaa, i det mindste en Stund, Prins Albert, som interesserede sig for hans arkæologiske Studier. Ridder v. Bunsens Kunstdilettanteri var en uskyldig Kjæphest; men at han for ramme Alvor ansaa sig for en Statsmand, var en Ulykke for Preussen. Hverken Preussen eller Tyskland vare vel tjente med den hule Liberalisme, der i Begyndelsen af Fyrrerne grasserede i det preussiske Bureaukrati; dog Bunsen delte jo denne Syge med saa mange andre, at man ikke vilde have kunnet regne ham dette til Last, hvis han i det hele taget blot havde kunnet nære en ærlig Overbevisning; men dette var allerede af den Grund ikke muligt, at han aldrig tog det saa nøje med Sandheden. Jeg blev kort

efter min Ankomst fra flere Kanter advaret for ham og hørte derfor taalmodig paa hans Deklamationer, som han aldrig skaanede nogen for, men uden at tillægge dem nogen Værd. Hans Mangel paa Levemaade oversaa man i Regelen, takket være den fornemme Ligegyldighed, hvormed disse Øboere pleje at se ned paa fremmede.

Den mest begavede blandt Stormagternes Repræsentanter var i 1853 utvivlsomt den russiske Sendemand, Baron v. Brunnow. Han havde i Felttoget 1828 først tiltrukket sig Kejser Nikolaus's Opmærksomhed. Saafremt det er sandt, at hvert Menneske har sin Prototyp i Dyreriget, kunde man sammenligne Brunnow med en Hippopotamus; han mindede virkelig lidt om Urverdenen; hans uhyre Mund fremviste en Samling store, falske Tænder, og ogsaa hans Øjne lignede lidt Flodhestens; han plejede at pruste og snøfte som dette Dyr, naar det dukker op af Vandet. Han gik for en udmærket Stilist og lagde maaske større Vægt paa Formen end paa Indholdet af sine Depecher, der pristes som mønsterværdige. Naar han overværede en Konference, og der blev Tale om Affattelsen af en Protokol eller en Traktat, satte han alt ind paa at faa Redaktionen overdragen til sig, og man føjede ham gjærne i denne Svaghed. I den daglige Omgang lagde han hyklerisk en godmodig Ligefremhed for Dagen, der i Virkeligheden var hans Natur aldeles fremmed. Han hørte til den gamle, diplomatiske Skole; han smigrede principmæssig, men med et saa stærkt Opbud af søgt Finhed, at man mærkede Meningen og var paa sin Post. Englænderne smilede over disse smaa Svagheder, men imponeredes dog lettelig af hans Erfaring og Forretningskyndighed.

Den mest aktive blandt Repræsentanterne for Mellemstaterne var den sardinske Sendemand, Marquis d'Azeglio. Tilsyneladende blot en Modeherre og Samler af Kuriositeter, havde han gjennem sit Forhold til Damerne af det palmerstonske Hus vundet Lejlighed til at yde Grev Cavours

rænkefulde Politik en væsentlig Støtte*); i aandelig Henseende naaede han vel ikke sin Onkel Massimo, men var virksom og vel underrettet; jeg saae ham næsten daglig i Travellers Club.

Det Ministerium, jeg fandt ved Roret, var et Koalitionsministerium, som først var dannet nogle Maaneder tidligere og var et sandt Udtryk for den Opløsningstilstand, hvori de gamle engelske Partier allerede nu befandt sig. De aristokratiske Whigger og Torier fra de napoleonske Verdenskampes Tider vare forsvundne fra Skuepladsen. En tidligere Tory, Lord Palmerston, glimrede blandt Førerne for Whiggerne eller det liberale Parti, som det allerede nu kaldtes. En tidligere Whig, Lord Derby, førte derimod Torierne, de konservative; dette Parti havde Aaret forud ved Hertugen af Wellingtons Død mistet en af sine berømteste Førere, og hele sin Generalstab ved Sir Robert Peels Reform af Kornlovene.

Den fulde Betydning af Sir Robert Peels fredelige Revolution har man paa Fastlandet først i vore Dage ret fattet, og dog var denne Reform en social Revolution, maaske af større Betydning for vor Planet end den franske af 1789. Kun i London kan man ret forstaa, hvilken Indflydelse Markedsprisen paa Hveden har paa Verdensmarkedet. Da en Kvarter Hvede (lidt over 2 Td. dansk) paa Londonermarkedet sank i Pris fra firsindstyve Shillings (72 Kr.) til 30 Shillings (27 Kr.), forvandledes den aristokratiske Agerdyrkningsstat England til en demokratisk Industristat. Billigt Brød og Frihandel blev det Løsen, hvormed Nutidens engelske Statsmænd fæstnede, udvidede og frugtbargjorde det nedarvede Herredømme til Søs. At Sir Robert Peel, en Søn af en rig Fabrikant, indviede denne betydningsfulde Æra, er forstaaeligt nok, men lige saa forstaaeligt er det, at

*) Se herom: Nicomède Bianchi: La politique du comte de Cavour de 1852 à 1861; lettres inédites, Turin 1885.

mange Sønner af Grundejeradelen nærede Betænkeligheder ved at følge ham paa denne Bane. Netop de mest talentfulde og forretningsdygtige af det gamle Torypartis Tilhængere havde efter deres geniale Førers Død ikke kunnet finde sig i at træde tilbage i de tidligere Rækker, og Peeliterne dannede saaledes et Mellemparti, der en Tid repræsenterede Tungen paa Vægtskaalen, skjønt det næppe talte tredive Stemmer i Underhuset. Efter at John Russels Whigkabinet havde opløst sig, gjorde Lord Derby i Aaret 1852 et hæderligt Forsøg paa at omskabe de konservative til et regeringsdygtigt Parti; af raa Rekrutter, saaledes udtrykte han sig selv, dannede han et Kabinet, hvori der foruden ham kun fandtes en eneste Minister, som allerede tidligere havde haft Sæde i Kronens Raad.

Disse Rekrutter bleve i Underhuset ledede med et sjældent Talent af Disraeli, selv en homo novus; men skjønt de gjorde deres Skyldighed, mægtede de ikke at afvende det afgjørende Nederlag; det nyvalgte Parlament forkastede deres Budget med en Majoritet af nitten Stemmer. Lord Derby havde forudset dette Resultat, da alle Forsøg paa at vinde Lord Palmerston eller nogle af Peeliterne vare strandede. For øvrigt trøstede den stolte Earl sig for sin Person let over dette Uheld, thi han foretrak afgjort den taknemmelige Rolle som Hovedet for Hendes Majestæts tro Opposition for en Førsteministers utaknemmelige.

Gode Raad vare nu dyre, da Lord Derby i December 1852 i Osborne meldte Dronningen sin Tilbagetrædelse. Det Brud mellem Lord John Russell og Palmerston, der 1851 var blevet saa skæbnesvangert for Whigregeringen, var endnu ikke helet; at overlade den førstnævnte alene at danne et nyt Ministerium syntes et Vovestykke, Kronen og Folket længtes i lige høj Grad efter en stærk Regering, og dette Resultat kunde kun naas ved en Forbindelse mellem Peeliterne og de liberale. Man havde allerede følt sig for i denne Retning, og efter Samraad med Whiggernes Fører,

Marquis'en af Lansdowne, lod Dronningen Lord Aberdeen kalde. Denne mer end halvfjerdsindstyveaarige Statsmand, som allerede havde spillet en fremragende diplomatisk Rolle i Aarene 1813—15 og senere i Fyrrerne været Udenrigsminister, overtog ikke uden Betænkelighed den tunge, men patriotiske Opgave, Dronningen paalagde ham. Ministeriets Fødsel var vanskelig, skjønt man var enig i Principet, og baade Peeliter og liberale anerkjendte Koalitionen som den eneste Mulighed. Det lykkedes Macaulay i Forening med Lord Lansdowne at formaa den gjenstridige Lord John Russell til at overtage Ledelsen af Underhuset under Lord Aberdeen, medens Lord Palmerston fandt sig i at overtage Indenrigsministeriet, da Hoffet ikke atter vilde betro ham Posten som Udenrigsminister. I Januar 1853 var Ministeriet endelig dannet og Rollerne foreløbig fordelte. Whiggerne klagede over, at Lord Aberdeen havde begunstiget sine Meningsfæller, thi han havde overdraget Finansministeriet til Gladstone, Marineministeriet til Sir James Graham og Ministeriet for Kolonierne og Hæren, der den Gang endnu hørte sammen, til Hertugen af Newcastle.

Det skulde snart vise sig, at denne stærke Regering nærmest var alt for stærk; thi den skjulte i sit Skjød to, om ikke tre Personligheder, der hver for sig holdt sig for mere duelig til at føre Statens Ror end den ærlige, men allerede næsten alderssvage Lord Aberdeen.

Et godt Valg var Lord Clarendons, som foruden sin stærkt udprægede liberale Partifarve ogsaa raadede over en stor Arbejdsevne, behagelige Former og praktisk Forretningsdygtighed, hvorvel han ingenlunde var en Begavelse af første Rang; han havde været Sendemand i Spanien, senere Vicekonge over Irland og var meget afholdt i Londonerverdenen.

Ministeriet »of all the talents«, som man kaldte det, var endnu ikke fem Maaneder gammelt, da Fyrst Menschikoffs Fordringer til Porten fremkaldte den orientalske Krisis,

der skulde stille de engelske Statsmænds Talenter paa saa haarde Prøver.

Denne første alvorlige evropæiske Forvikling, som indtraadte efter 1815, fandt alle Kabinetter uden Undtagelse uforberedte. Sandt nok, allerede det russiske Felttog 1828—29 og Krisen 1840 — den stilledes, som bekjendt, ved Kvadrupelalliancen mod Frankrig — havde sat det orientalske Spørgsmaal paa Dagsordenen; men det var lykkedes at lokalisere Krisen og at hindre Udbruddet af en Krig mellem to eller flere evropæiske Stormagter.

Prins Albert havde ligesom en Slags Anelse om de kommende Begivenheder og anbefalede ivrig at reformere og fuldstændiggjøre de forsømte Forsvarsanstalter til Lands og Søs. Hertugen af Wellington havde til sin Død ydet ham sin Understøttelse, og ogsaa Lord Derby havde under sin korte Forvaltning bidraget sit til at forstærke Flaadens Bemanding.

Paa Prinsens Tilskyndelse blev der i Sommermaanederne 1853 oprettet en Lejr ved Chobham, og herved vandt man en Mulighed for at kunne koncentrere Tropperne fra de enkelte Garnisoner til Feltøvelser. Prinsen, der var Kommandant for den anden Gardedivision, tog virksom Del i disse Øvelser, og da dette første Forsøg godtgjorde sin Nytte, fremvoxede heraf en staaende Institution: den endnu existerende Lejr ved Aldershot.

Endnu større Betydning fik Dampkraftens Anvendelse i Krigsmarinen. Man havde givet betydelige Summer ud hertil, og Dronningen havde den 26de Juni 1853 den Glæde at kunne afholde et stort Flaadeskue ved Spithead. Denne Revue dannede »season'ens« Glanspunkt. Admiralitetet havde særlig indbudt Parlamentets tvende Huse og det diplomatiske Korps, og et Extratog bragte os hurtig til Portsmouth, hvor vi bestege Damperen »Black Eagle«, der holdtes i Beredskab for os. Vejret var smukt, men Søen urolig nok til at fordærve Glæden over det storartede Skuespil for enkelte af

mine Kolleger. Vi fandt sexten Krigsdampere ordnede i en Slaglinje, og snart indtraf Dronningen, ledsaget af Prins Albert, paa sin Dampjagt »Victoria and Albert«; paa en anden Jagt under engelsk Flag fulgtes hun af to russiske Storfyrstinder, Kejser Nikolaus's Døtre, Kronprinsesse Olga af Württemberg, og Storfyrstinde Marie Nikolajevna, Hertuginde af Leuchtenberg; begge vare lige i dette kritiske Øjeblik indtrufne paa Besøg hos Londonerhoffet, rimeligvis ikke ganske uden Hensigt. Hundreder af Dampere, med Tusender af Tilskuere, dækkede Søen, og Befolkningens Jubel overdøvede Tordenen fra Salutskuddene. Efter at Dronningen var sejlet frem og tilbage langs Fronten af Dampflaaden, begyndte Manøvren, og det var smukt at skue, med hvilken Regelmæssighed Søuhyrer, som t. Ex. Kæmpeskibet med 131 Kanoner, »Duke of Wellington«, mægtede at bevæge sig ved Hjælp af Skruen. Suppositionen var Forsvaret Portsmouths Havn mod en fjendtlig Flaade, hvis Avantgarde, bestaaende af tre engelske Sejllinjeskibe, signaliseredes flere Mile fra Havnen. Paa et givet Tegn fra Admiralskibet satte Dampflaaden sig i Bevægelse, naaede under Kommando af den kongelige Jagt de tre Sejlskibe og beskød dem med saa stort Held, at de snart kunde erklæres for aftaklede og utjenstdygtige. Kaptejnen paa vor Damper havde gjort sig den private Fornøjelse at udsætte os for det glatte Lag fra »Duke of Wellington's« Bredsider; fem og halvfjerdsindstyve Kanoner af største Kaliber og i største Nærhed rystede i den Grad vore Trommehinder, og Krudtdampen fremkaldte et saadant Mørke, at vi nogle Minutter bogstavelig talt mistede baade Hørelsen og Synet. Kampen var forbi, og Matroserne paa de besejrede Skibe mandede Ræer og viste ved et tordnende Hurra Dronningen, at Søslaget ikke havde kostet saarede eller døde. Nu begyndte en ægte engelsk Parforcejagt, da hver af Damperne fik Befaling til at anspænde alle Kræfter og naa Havnen saa hurtig som muligt; de praktiske Englændere forvandlede saaledes Skuespillet til

en teknisk Prøve paa Maskinerne. Da alle, selv de mindste Dampere, toge Del i Kapløbet, mindede det hele om Tilbagekjørslen fra det berømte Derbyløb. Alt løb imidlertid af uden Uheld, og den engelske Marines mest kolossale Krigsskib, »Duke of Wellington«, fremgik som Sejrherre af denne Kamp.

I de første Samtaler, jeg havde med Lord Clarendon om de Forviklinger, der truede i Orienten, kunde jeg konstatere, at den engelske Minister endnu ikke havde tabt Tilliden til Kejser Nikolaus's Loyalitet til Trods for Fyrst Menschikoffs udæskende Optræden i Konstantinopel; man tror jo saa gjærne, hvad man ønsker, og de engelske Ministre, i det mindste Lorderne Aberdeen og Clarendon, ønskede intet hellere end at opretholde Verdensfreden. Man havde ingen Sympathier for Tyrkiet, og intet laa i Begyndelsen fjærnere for Englænderne end den Tanke at føre Krig med Rusland for disse vantro, denne barbariske, halvt forfaldne Stat. Ukjendskabet til de orientalske Forhold og den fornemme Ligegyldighed, der karakteriserer de engelske Statsmænd, traadte den Gang ret haandgribelig for Dagen.

Det vilde være en Fejltagelse, om man antog, at Sir Hamilton Seymours fortrolige Korrespondance havde i Januar og Februar, det vil sige paa en Tid, da de hemmelige Samtaler med Kejser Nikolaus fandt Sted, fremkaldt et lignende Indtryk paa de engelske Statsmænd, som Korrespondancen gjorde paa den offentlige Mening, da den et Aar senere fremlagdes i Parlamentet. Man havde kun tillagt disse kejserlige Tilbud en akademisk Betydning og holdt Sagen for afgjort, da man ikke gik ind paa den. Ja selv da Fyrst Menschikoff forlod Konstantinopel efter hans Ultimatums Afvisning, og da de sammentrukne russiske Tropper besatte Donaufyrstendømmerne, efter Foregivende som Pant mod de latinske Munkes Overgreb i Jerusalem, selv da fastholdt man Haabet om, at Krisen vilde lade sig løse ad diplomatisk Vej, og at Kejser Nikolaus igjen vilde udlevere sit Pant,

naar blot de fire andre Stormagter i fast Sammenhold anmodede ham herom.

En flere Ugers Drøftelse førte til Wienernoten, i hvilken man kun kunde finde en mildere Omskrivning af Menschikoffs Krav og end ikke den fjærneste Antydning om Donaufyrstendømmernes Rømning. Rusland skyndte sig med at antage denne Note, men Magterne havde gjort Regning uden Vært og stiltiende forudsat Portens Samtykke, et Samtykke, der nu med Bestemthed nægtedes.

Under sædvanlige Forhold vilde Divanet næppe haft Mod til at afvise Wienernoten; men den engelske Sendemand i Konstantinopel, Lord Stratford de Redcliffe, var ikke den Mand, som skulde lade en Lejlighed gaa tabt til at hævne sig paa Kejser Nikolaus, der havde vægret sig ved at modtage denne lidenskabelige Diplomat i St. Petersborg. Herskesyg som faa, højt begavet og energisk tog Lord Stratford Porten under sin Beskyttelse og gjorde Divanet til et tjenstvilligt Organ for sin Jærnvilje. En Sendemand har vel næppe nogen Sinde spillet en lignende Rolle som Lord Stratford, thi han regerede ikke blot i Konstantinopel, men ogsaa i London.

De engelske Ministres Raadvildhed var i Begyndelsen stor; thi man saae snart, at der ikke var Tanke om at tvinge Porten til at modtage Wienernoten. Den stærke »Gouvernement« blev herved tvungen ind i den Stilling, at den beherskedes af Begivenhederne i Steden for at beherske dem. Som et aftaklet Skib, der mod Rorgængerens Vilje drives ind i en Hvirvel, saaledes trængtes man viljeløst ind i en Krig. Meget betegnende, men just ikke meget smigrende for den engelske Regering konstaterede Clarendon i Overhuset denne fremtvungne Situation med de Ord: »we are drifting into war«.

Den gamle Brunnow, med hvem jeg paa hin Tid en Gang i Fortrolighed drøftede Situationen, mente: »Den værste Stilling er altid den, ud af hvilken ingen kan øjne

nogen Udvej«. Da jeg herimod mindede om det gamle Ord: »Intra muros peccatur et extra«, indrømmede han aabenhjærtig, at man vel ogsaa i St. Petersborg som andensteds kunde have begaaet Fejl, men tilføjede som Trøst for sig selv den Sætning: »Naar ingen begik nogen Fejl, gaves der jo ingen Politik«. »Og heller ingen Ambassadører eller Sendemænd?« spurgte jeg.

Den gamle snøftede og lo. I Virkeligheden syntes han kun at lægge ringe Vægt paa at indberette sin Regering den fulde Sandhed angaaende Situationen. Han vidste, at hans Kejser i Tillid til Lord Aberdeens almindelig bekjendte Fredskjærlighed og til den Protokol, han i 1844 og under ganske andre Forhold havde undertegnet med Ministeren, holdt tvende Ting for umulige: for det første, at England vilde erklære Rusland Krig, for det andet, at det kunde alliere sig med Frankrig mod Rusland. Brunnow troede at skulle regne med disse kejserlige Præmisser, og hans Pynten paa Sagerne, der var bleven ham en anden Natur, fik ham til at forbigaa i sine Depecher alt, hvad der ikke kunde bringes i Samklang med disse Czarens formentlige Axiomer. Sæt ogsaa, at en saa skarpsindig Iagttager som Brunnow har undervurderet en Faktor som den offentlige Mening, og at han har tillagt Kvækeren Brights og Frihandelsmanden Cobdens Fredstaler en Betydning, de ikke havde, kunde han dog umulig undgaa at opdage den entente cordiale, som strax ved Krisens Begyndelse udviklede sig mellem England og Frankrig.

Ved den officielle Diner, Clarendon i Juni 1853 gav til Ære for Dronningens Kroningsdag, sad Walewski som Ambassadør ved Siden af Herren i Huset, og Brunnow ved Siden af Walewski. Baade Clarendon og Walewski have senere enstemmig forsikret mig, at de med Flid og meget højt, for at Brunnow skulde høre alt, drøftede den orientalske Krise og de Forholdsregler, England og Frankrig i Fællesskab vilde være nødsagne at tage, saafremt Rusland

ikke afstod fra sin aggressive Politik mod Porten. At Brunnow skulde have taget disse Afsløringer for tomme Trusler, kan næppe antages; naar han har skrevet herom, har han imidlertid sikkert bestræbt sig for ikke at træde sin Kejsers Idiosynkrasier for nær; det er meget muligt, at han kjendte sin Kejser for nøje til at indbilde sig, at Gesandtskabs-Beretninger vilde bringe ham bort fra hans én Gang fattede Beslutninger.

Hvor lidt i øvrigt Brunnows Raad ere blevne indhentede i denne for Rusland saa skæbnesvangre Forvikling, fremgaar af den paafaldende Kjendsgjerning, at hverken Kejseren eller Grev Nesselrode tænkte paa at kalde denne Diplomat til St. Petersborg, efter at han som Følge af Krigserklæringen havde forladt London. Hvorledes det nu end forholder sig med denne Sag, saa meget synes sikkert, at Brunnow har ignoreret eller i det mindste ikke indberettet alt, hvad der paa nogen Maade kunde vække hans Kejsers Mishag.

Gjennem de intime Forbindelser, Brunnow i Aaret 1850 havde knyttet med Palmerston, maatte han vide, at denne Statsmand for sin personlige Interesses Skyld opbød alt for at ægge den offentlige Mening mod Aberdeen og Hoffet og at gjøre Krigen uundgaaelig til Trods for Aberdeens og Clarendons Fredskjærlighed. Hans Hjælpershjælper hertil var Napoleon III., der ikke havde forglemt den Tjeneste, Palmerston havde ydet ham efter Statskupet af 2den Decbr. 1851. Som bekjendt, havde Lord Palmerston, mod Dronningens udtrykkelige Befaling og sine Kollegers Vidende og Vilje, billiget og officielt anerkjendt dette Statskup, og han maatte med Tabet af sin Portefeuille bøde for denne egenmægtige Adfærd. Ligesom den lidenskabelige og ærgjerrige Lord ikke kunde tilgive selve Prinsen, hvem han havde at takke for denne vel fortjente Lektion, saaledes kunde Napoleon paa sin Side ikke glemme, at han skyldte Palmerston en Oprejsning, og at denne Oprejsning ikke kunde bestaa i andet end Førsteministerposten, var selvfølgeligt.

Af disse Faktorer udviklede sig et Intrigestykke, hvori Walewskis hvide Haand var meget virksom. Napoleon III. havde ved sin Tronbestigelse aabenbart Valget mellem at grunde sit System enten paa den russiske eller paa den engelske Alliance; maaske havde den første været mere populær og fordelagtig for Frankrig, hvis man blot havde haft de politiske og ikke nærmest de dynastisk-personlige Interesser for Øje; thi kun den engelske Alliance kunde gavne de sidstnævnte, det havde Napoleon I.'s Arving fra første Færd fattet. Louis Napoleon havde levet for længe som Privatmand i England til ikke at skulle vide — som hans fortrolige Ven Persigny engang udtrykte sig —, at der gives tvende Stormagter i Verden, Londoner-Børsen og den engelske Presse, mod hvilke ingen fransk Regering kan staa sig. Dog søgte han ikke blot et Værn mod indre Fjender i den britiske Alliance, men ogsaa et Middel til selv at vinde den Stilling, Kejser Nikolaus indtog i Evropa, og allerede af den Grund kunde han ikke, i det mindste ikke for Øjeblikket, alliere sig med Rusland. »Nous en avons fait un empereur«, sagde Walewski til mig, »nous allons en faire l'arbitre des destinées du monde«.

Palmerston og hans Venner hyldede med Flid disse Drømme, der jo ogsaa skulde realiseres, om end kun for en kort Tid. Den ædle Viscount havde en alt for høj Mening om sig selv og sit Lands Magt, til at han skulde frygte Louis Napoleons Ærgjerrighed. Han kjendte denne Drømmer og besluttede at faa ham til at støtte sine Planer, i det han tilsyneladende smigrede ham. Naar Urquhart, Udgiveren af »Portfolio«, i sit Russerhad ogsaa regner Lord Palmerston blandt de af Czaren formentlig bestukne Statsmænd, er dette en urimelig Beskyldning; men man vilde fejle, hvis man regnede Palmerston til de blinde Russerfjender; han var bleven næsten halvfjerdsindstyve Aar, vilde endelig være Førsteminister og, om muligt, have Ro i Orienten for sin Levetid. Hans Bestræbelser gik følgelig slet ikke ud paa

at sætte en Tilintetgjørelseskrig mod Rusland i Scene; han haabede med Napoleons Hjælp at holde den russiske Ærgjerrighed i Tømme blot for halvtredsindstyve Aar, saaledes sagde han, men mente i Virkeligheden kun for sin egen Levetid. Tyrkiets Uafhængighed brød han sig lidet om; kun syntes det ham hensigtssvarende, navnlig da Sueskanalen endnu ikke existerede, ved Bosporos at have en Portner, der i Englands Interesse kunde bevogte denne Søvej.

Dog hverken Napoleon eller Lord Stratford de Redcliffe, ja ikke engang Lord Palmerston havde mægtet at vinde det engelske Folk, der af Manchesterskolen vuggedes i Drømme om den evige Fred, for denne vanvittige Krig mellem Hvalen og Bjørnen, hvis ikke et andet »untoward event«, ligesom engang Slaget ved Navarino, havde sat Massernes Lidenskaber i Bevægelse. Det russiske Kabinet havde selv efter Donaufyrstendømmernes Besættelse slaaet om sig med Fredsforsikringer og navnlig stadig ladet Lord Aberdeen forsikre, at Kejser Nikolaus ikke tilsigtede noget Fredsbrud, ikke vilde noget Angreb, men kun Garanti for sine, ved Traktater med Porten fastslaaede Rettigheder.

Da derfor Telegrafen meldte den ganske uventede Begivenhed, at russiske Krigsskibe havde forladt Sebastopol og overfaldet og tilintetgjort den ved Sinope for Anker liggende tyrkiske Flaade (30te Novbr.), virkede denne Efterretning som en Naturbegivenhed og opflammede det britiske Folks Krigslyst, saa meget mere som Søslag altid stærkest ægge disse moderne Venezianeres nationale Selvfølelse. Næst de oven anførte Faktorer kan derfor Overfaldet ved Sinope betegnes som det Vendepunkt, der gjorde Krigen uundgaaelig. Nu var ingen Stilstand længere mulig, Fredsvennerne forstummede, og Pressen gjentog i alle Tonearter Yndlingsthemaet om den af russisk Barbari truede evropæiske Civilisation. Hvad Tyrkerne egentlig havde gjort eller vilde kunne gjøre for den evropæiske Civilisation, var rigtignok ikke let at forstaa; men Slagordet »the cry«, som man

kalder det ved Parlamentsvalgene, var fundet og blev benyttet usque ad nauseam med det Tillæg, at Rusland havde gjort sig skyldig i et Ordbrud.

Højtideligholdelsen af den første Napoleonsdag siden det andet Kejserdømmes Oprettelse tjente mig som et velkomment Paaskud til at studere Forholdene i Paris under et nogle Dages Ophold. Jeg fandt her nogle gamle Venner, t. Ex. Friherre Filip af Dörnberg, som repræsenterede Kurhessen, og Grev Adolf Platen, hannoveransk Sendemand. Det faldt mig ikke vanskeligt under den officielle Festjubel at danne mig et Billede af Dagens Stemning. Den nye Kejser havde unægtelig Hæren og Masserne for sig; men hans Forkjærlighed for England blev stærkt kritiseret, og selv Generalerne syntes at gyse tilbage for Tanken om en Krig mod Rusland.

I Virkeligheden vare kun meget faa, i Paris vel blot Morny og Persigny, indviede i den napoleonske Politiks Hemmeligheder. Intet vilde være mere fejlagtigt end at tro, at Napoleon nedlod sig til i Orienten at rage Kastanierne ud af Ilden for England; tvært imod han narrede Englænderne og lod dem mod deres Vilje tjene sine Øjemed. For at fatte Krimkrigens Genesis er det ikke tilstrækkeligt blot at henvise til Kejser Nikolaus's sygelige Ærgjerrighed. Denne Ærgjerrighed blev med Forsæt ægget og kunstig øget; Louis Napoleon eller hans Raadgivere gjorde fra første Færd Regning paa Orientspørgsmaalet som Toreadoren paa den røde capa, naar der bliver Tale om at ægge Kamptyren til det højeste Raseri. Af Hævn over den nægtede Brodertitel, men særlig dog i den Hensigt at sætte Elementerne til den tilsigtede evropæiske 2den December i Bevægelse, besluttede man i Paris at begynde Angrebet paa de bestaaende Traktater i Orienten. Som agent-provocateur — saaledes udtrykte Clarendon sig senere — afsendtes Lavalette til Konstantinopel. Han anlagde sine Miner paa det mest saarbare Sted og oppustede den aldrig slumrende Skin-

syge mellem den hellige Gravs græsk-katholske og romersk-katholske Vogtere i lys Lue. Næppe var Explosionen paafulgt, før Menschikoffs Sendelse godtgjorde, at Maalet var naaet. For endnu grundigere at skuffe de engelske Fredsvenner kunde man derfor godt i Paris desavouere Lavalette og med hyklerisk Fredskjærlighed række Haanden til at bilægge Striden om de hellige Steder. Det andet Kejserdømme var kun nogle Uger gammelt, og Lord Clarendon havde blot i nogle Dage beklædt sit Embede, da Walewski i Februar 1853 mundtlig afsluttede Vestmagternes Alliance med ham; man blev enig om, at Frankrig skulde bilægge Striden om de hellige Steder og England til denne Stund iagttage en velvillig Nevtralitet; men derpaa skulde begge Magter i alle Spørgsmaal, som ellers kunde dukke op i Orienten, gaa frem i Fællesskab, være forenede i Negociation som i Aktion og ikke tale eller skrive et Ord uden forudgaaende Overenskomst. Clarendon saae i denne hemmelige Aftale et Middel til at holde Frankrig i Skak og tvinge det til Fredens Opretholdelse, medens Franskmændene heri saae den Krog, ved hvis Hjælp man skulde hidføre Krigen og rive England med.

Hvad Napoleon tilsigtede med denne Krig, var klart: først og fremmest, som sagt, at fravriste Kejser Nikolaus det moralske Hegemoni, han udøvede paa Fastlandet, dernæst efter Ruslands Besejring at vinde frie Hænder til Sønderrivelsen af Traktaterne fra 1815, til at gjengive Frankrig dets saakaldte gamle Grænser og til at omforme Evropas Kort i Overensstemmelse med de napoleonske Ideer. Det kaldte man i Paris den evropæiske 2den December.

Clarendon blev saa meget desto lettere ført bag Lyset, som den kejserlige Taskenspiller efter de alt givne Antydninger i Lord Palmerston havde en compère, paa hvem han kunde gjøre Regning. Venskabet mellem de tvende havde den Skæbne, der er ejendommelig for den Art Venskaber. I Begyndelsen gik Spillet ganske godt, Napoleon

og Palmerston gjorde gode Forretninger, rigtignok paa de tvende Landes Bekostning, der maatte ofre Tusender af tapre Soldater og mange Millioner. Senere, efter at Savoyen og Nizza vare eskamoterede, og Palmerston havde al Udsigt til at forblive Førsteminister til sit Livs Ende, opsagde han sin Fælle Kompagniskabet, viste Tænder ad ham og kastede Persigny paa Døren, denne fortrolige Mellemmand, denne go-between, som Englænderne sige.

I Tyskland havde man ingen Anelse om Sagernes egentlige Stilling. Lord Aberdeen var ikke i Højde med Situationen, saaledes udtrykte Prins Albert sig i et Brev til Stockmar; men om de ledende tyske Ministre kan man godt sige det samme. I Wien, hvor jeg under Parlamentsferien tilbragte nogle Uger, var alt gaaet tilbage siden Fyrst Schwarzenbergs Død; Statsmaskineriet arbejdede saa at sige kun med halv Kraft, da Misstemningen i den ungarske Halvdel af Riget havde naaet en betænkelig Højde. Indenrigsministeren Dr. Bach og hans Centralisationssystem var forhadt mere end nogen Sinde, og dog var han allerede næsten voxet Grev Buol over Hovedet.

Sidstnævnte Minister skjulte desto værre ofte bag et frastødende, hovmodigt Væsen de Forlegenheder, hvori han var sat ved sit Ukjendskab med de indre og ydre Spørgsmaal og ved sin Usikkerhed mod oven som mod neden. Hans Antecedenser vare ikke meget lovende; kort efter sin Embedstiltrædelse roste han sig vel over for mig af den Forskole, Fyrst Schwarzenberg havde ladet ham gjennemgaa, i det han havde sendt ham til St. Petersborg og London og havde medtaget ham til de tyske Konferencer i Dresden. Grev Buol forglemte blot, at han for sin Person hverken i St. Petersborg eller London just havde haft Lykken med sig, og at han i Dresden over for Mellemstaternes Ministre kun alt for tydelig havde forraadt sit Ukjendskab til de tyske Forfatningsanliggender. Den orientalske Krise traf ham uforberedt, og skjønt han ikke forsømte at indhente

Raad hos Fyrst Metternich, kunde denne dog ikke fri ham for selve Forretningernes Ledelse, navnlig ikke for Underhandlingerne med de fremmede Ambassadører og Sendemænd. Desuden havde Buol en lille, personlig Rancune mod Kejser Nikolaus, som havde behandlet ham slet i St. Petersborg, og derhos den Ulykke, at hans Svoger var den russiske Sendemand, Baron v. Meyendorff, der i aandelig Henseende var ham overlegen. En stor Del af hans datidige Holdning finder sin Forklaring i Frygten for, at man skulde beskylde ham for at lade sig paavirke i Ruslands Interesse af sine Slægtskabsforbindelser. Hovedvanskeligheden laa imidlertid i den indre Svaghed i dette Rige, der næppe var undsluppet Farerne ved en Revolution, som havde sat alt paa Spil, og denne Svaghed maatte selv den mest geniale Statsmand medtage i sine Beregninger.

Det er ofte nok blevet sagt, at Fyrst Schwarzenberg vilde have kvalt Krimkrigen i Spiren ved Truslen om uden videre at lade 100,000 Østerrigere rykke ind i Donaufyrstendømmerne, saafremt de russiske Tropper gik over Pruth; en saa energisk Trusel vilde i hvert Fald have om ikke hemmet, saa dog forsinket Indmarchen; men om en slig Forhaling havde skaffet Fredsvennerne i St. Petersborg Tid til at bringe deres Kejser paa andre Tanker, er jo rigtignok et stort Spørgsmaal, og i hvert Fald vilde Faren for en Krig, Østerrige alene skulde udkæmpe med Rusland, have været overhængende og krævet Anstrængelser, hvorpaa hverken Hæren eller Finanserne vare forberedte.

Den østerrigske Politiks Hemsko laa dog i Tyskland, navnlig i Berlin; man kunde ikke dølge for sig selv, at Preussen godt kunde benytte en russisk-østerrigsk Krig som en kjærkommen Lejlighed til at sprænge den nylig gjenopstandne Forbundsdag. Under disse Omstændigheder greb Buol den sædvanlige Udvej, diplomatiske Forhandlinger og halve Forholdsregler, og utidige Rustninger udtømte Riget næsten i lige saa høj Grad, som Tilfældet havde været med

en aktiv Krigsførelse. Man vilde gjøre alle til Pas og lagde sig sluttelig ud med alle, med Rusland og Vestmagterne, med Preussen og de tyske Mellemstater. Det værste var dog, at man lod sig kige alt for dybt i Kortene, og at Østerriges talrige Fjender gjennemskuede Rigets svage Sider. Det var tydeligt nok en Statsinteresse af første Rang at hindre Rusland i at faa fast Fod i Donaufyrstendømmerne, og det var lige saa tydeligt, at Østerrige ikke kunde begunstige et Traktatbrud, som i Dag kunde gjøre Tyrkiets, i Morgen Kejserstatens Existens tvivlsom.

Hvad nu Tyskland angik, havde det kun en indirekte Interesse i den orientalske Krises Løsning, men selvfølgelig var Fredens Bevarelse en Nødvendighed for Preussen som for Mellem- og Smaastaterne; men har man i Berlin, i Dresden, i München og Hannover virkelig ogsaa gjort alt, hvad der lod sig gjøre for Fredens Bevarelse? Jeg er den Dag i Dag tilbøjelig til at benægte dette Spørgsmaal, som jeg alt i Aarene 1853 og 54 benægtede det i Modstrid med min Regerings Opfattelse. Den daværende yngste sachsiske Sendemand havde ganske naturlig ikke Vægt nok til at kunne trænge igjennem; men jeg undlod ikke i Tale og Skrift at bekæmpe skæbnesvangre Illusioner. Mit Thema var givet. Jeg havde i St. Petersborg og London set det Uvejr trække sammen, som skulde udlade sig det følgende Aar. Jeg vidste, at en mer eller mindre sindssyg Kejsers Overmod øjensynlig havde foranlediget denne Krise; jeg vidste ogsaa, at alle Kejserens sande Venner i selve Rusland, t. Ex. Nesselrode, Orloff og andre, beklagede denne sygelige Ærgjerrighed, om de end ikke vovede at optræde aabenlyst imod den; men jeg havde samtidig faaet et saa dybt Indblik i det rustne Regeringsmaskineri, at jeg ikke nærede den ringeste Illusion om, at Rusland vilde kunne gaa sejrrig frem af en Kamp mod begge Vestmagter. Man kunde ganske vist ikke undervurdere det Rygstød, de tyske Regeringer siden 1848 havde i Kejser Nikolaus, og deres

vel forstaaede Interesser krævede saaledes, at man maatte undgaa alt, hvad der for Omvæltningspartiet kunde blotte den russiske Kolos's saa meget omtalte Lerfødder. Som Sagerne nu stode, gaves der kun et eneste Middel, der kunde hindre Udbruddet af den truende Krig, og dette Middel var slaaende at bevise Kejser Nikolaus, at han udfordrede hele Evropa, hvis han ikke afstod fra sin aggressive Politik. Kun saaledes kunde Alliancen mellem de tre nordiske Magter opretholdes, og kun i den vilde man finde en Garanti for Bevarelsen af Verdensfreden og mod de napoleonske Erobringslyster; men naar man overhovedet vilde handle, maatte det rigtignok ske, før de slumrende religiøs-nationale Lidenskaber vaktes hos det mægtige russiske Folk. Desto værre vare de russiske Illusioner lige saa stærke som de tyske. Nikolaus vilde absolut ikke tro, at Østerrige og Preussen, hvem han endnu i 1850 havde behandlet som Vasaller, kunde vove at skille sig fra ham; men desto større et Indtryk vilde det gjøre, om ikke paa ham, saa dog paa det russiske Fredsparti, naar hele Tyskland strax fra første Færd erklærede sig parat til at støtte Vestmagternes retfærdige Fordringer, med Vaabenmagt, om nødvendig gjordes. Havde Czaren haft den faste Overbevisning, at han vilde finde hele Evropa i sluttet Falanx paa den anden Bred af Pruth, vilde han ikke i Juli 1853 have overskredet denne Flod og saaledes skaanet sig og sit Rige for den Ydmygelse i det følgende Aar at maatte rømme Donaufyrstendømmerne af »strategiske Grunde«. Med ét Ord, man maatte strax i Begyndelsen raabe »Frem!« og unisono paabyde »Holdt!« Det var det eneste Middel som kunde lette Østerriges Opfyldelse af dens evropæiske Opgave, støtte Fredsvennerne i London som i St. Petersborg og hindre den for hele Evropa saa skæbnesvangre Krig.

III.

London 1854.

Da jeg efter et kort Ophold i Hannover gjennem Sne og Is atter naaede London i de første Dage af Januar, kunde jeg ikke skjule Situationens fortvivlede Alvor for mig selv. I Westend delte man ikke Citys endnu stadig fredelige Illusioner og holdt Krigen for uundgaaelig, lige saa uundgaaelig som Koalitionsministeriets snarlige Opløsning.

Allerede i December 1853 havde Palmerston indleveret sin Afskedsbegjæring under det Paaskud, at han ikke kunde give den af Lord John Russell forberedte Reformbill sit Samtykke. I Virkeligheden vilde han dog kun protestere mod den Mangel paa Energi, Lord Aberdeen efter hans Opfattelse hidindtil havde lagt for Dagen; for at bruge et fransk Theaterudtryk, det var kun en »fausse sortie«, en Manøvre for at sætte den offentlige Mening i Bevægelse og dokumentere Palmerstons Uundværlighed. Efter to Dages Forløb nedlod den uundværlige sig atter til at overtage Indenrigsministeriet, men havde benyttet Mellemtiden til at begynde en Kampagne mod den ham saa forhadte Prins Albert. Intet var mere taabeligt end disse Drillerier, men Publikums Lettroenhed godtgjorde atter Rigtigheden af det gamle Ord: »Calumniare audacter, semper aliquid haeret«. Prinsen blev beskyldt for uberettiget Indgreb i Regeringssagerne og antiengelske Rænker med de tyske Hoffer. Lord Aberdeens Svagheder bleve lagte Dronningens Husbond til Last, og Massens Lidenskaber æggedes mod hans Person, alt som man blev mere og mere utaalmodig over Kabinettets Nølen. Selvfølgelig var Lord Palmerston alt for klog og verdenserfaren til at blotte sig direkte, men det er notorisk, at disse Bagtalelser i det mindste indirekte vare hans Værk. Man gik saa vidt, at man under Haands gav Dronningen at forstaa, at hun skulde aabne Parlamentet

alene, da Prinsens Nærværelse kunde udsætte hende for Pøbelens Insulter. Prinsen opførte sig fortræffelig i denne kritiske Stilling. Han lod sig ikke skræmme, og samme Morgen Parlamentet skulde aabnes, red han alene, kun ledsaget af en Rideknægt, gjennem Londons mest befærdede Kvarterer, ret som han vilde sige til Masserne: »Jeg er ikke bange, her er jeg; naar I have noget mod mig, saa tal!« Denne Morgentur øvede den bedste Virkning, og da Prins Albert om Eftermiddagen ved Dronningens Side kjørte til Westminster-Paladset i den historiske, med otte isabellafarvede Heste forspændte Galavogn, hilstes hendes Majestæt af Publikum med den vante Begejstring. Der udfordredes endnu blot i Parlamentet at sætte de Kjendsgjerninger i det rette Lys, der havde tjent den radikale Presse som Paaskud til dens Forvanskninger; Lord Aberdeen i Overhuset og Lord John Russell i Underhuset opfyldte denne Pligt med Takt og Fasthed, og Oppositionens Førere, Lord Derby og Walpole, vare enige med Ministrene i alt, hvad der anførtes til Prinsens Ros. Resultatet af disse Forklaringer var meget gunstigt, da Dronningens konstitutionelle Ret til at betragte sin Husbond som sin første Raadgiver, hermed ogsaa fremtidig var slaaet fast.

Vestmagternes forenede Flaader havde allerede i flere Maaneder ligget samlede i Besikabugten; nu fik den Befaling til at løbe ind i det sorte Hav for at beskytte Tyrkiet, og den franske Regering skyndte sig med at bringe denne Forholdsregel til offentlig Kundskab gjennem en, i »Moniteur« aftrykt Cirkulærdepeche af 30te Januar. En ufrugtbar Udvexling af Noter dannede Indledningen til Afbrydelsen af de diplomatiske Forbindelser mellem Vestmagterne og Rusland, medens Repræsentanterne for de fem Stormagter i Wien endnu drøftede de Betingelser, som kunde hidføre Fredens Gjenoprettelse. Saaledes var Situationen, da Kejser Nikolaus ved Fyrst Alexei Orloffs Sendelse til Wien, og Kejser Napoleon næsten samtidig ved en egenhændig

Skrivelse til Czaren gjorde de sidste Forsøg paa at naa en fredelig Forstaaelse. Det var for sent; Orloffs Forslag syntes ikke mere tidssvarende, og Napoleons Skridt, som muligvis heller ikke var ganske oprigtigt, blev resultatløst. Den fra 1853 faktisk existerende Alliance mellem Vestmagterne blev saaledes mere og mere intim, og den 10de April undertegnedes Traktaten. Prins Albert var stolt af, at begge Parter udtrykkelig perhorrescerede (gøs tilbage for) alle egennyttige Bihensigter, et enestaaende Tilfælde i Traktaternes Historie, som han engang udtrykte sig for mig. Denne Opfattelse svarede ganske til denne fyrstelige Theoretikers ideale Tendenser; han oversaa blot, at Napoleon greb til Sværdet, om ikke for territoriale, saa dog for moralske Erobringer. Østerrige var villigt til at tiltræde dette Forbund under den Betingelse, at Preussen medundertegnede det. Alle baade østerrigske og Vestmagternes diplomatiske Anstrængelser koncentreredes derfor om at vinde Preussen. Var dette lykkedes, vilde maaske Kvadrupelalliancen af 1854 — som Alliancen af 1840 — have været tilstrækkelig til at kvæle Krigen i Spiren.

Det var lykkedes Grev Thun i Potsdam at berolige den vankelmodige Frederik Vilhelm IV.'s Betænkeligheder saa vidt, at hans Tiltræden kunde antages for sandsynlig, da Ridder Bunsen igjen fordærvede alt. Han lod sig forlede til i en særlig Memoire at belære sin Konge om Farerne ved den af Preussen hidindtil iagttagne dilatoriske Politik. Bunsen troede at maatte smøre tykt paa for at skræmme og rive sin kongelige Ven med. Det drejer sig — saaledes skrev han under den 1ste Marts — om intet ringere end at fri Civilisationen fra det russiske Barbaris Aag, og Englands sande Hensigt er i Forening med Frankrig at tilintetgjøre Ruslands evropæiske Magtstilling, at reducere Czaren til en asiatisk Potentat, til en Storfyrste af Moskva, som han har været før Peter den store. Denne helt ud af Luften grebne Paastand forfærdede Kongen af

Preussen i den Grad, at han nu fattede den definitive Beslutning at forblive nevtral og ikke vilde have noget at gjøre med Magter, der havde saa slemme Hensigter over for hans Hr. Svoger.

Efter at Bunsen havde demaskeret sig som en saa lidenskabelig Russofob, besluttede man ikke længere at lade ham forblive i London. Næppe havde han imidlertid til sin største Forundring bragt i Erfaring, at hans Memoire havde frembragt det stik modsatte af det tilsigtede Indtryk, vilde han i det mindste falde som Martyr; han gik derfor til Clarendon, overøste ham med Bebrejdelser over de formentlige Skræmmebilleder, man fra engelsk Side prøvede at anvende i Berlin, og blev sluttelig saa grov, at Ministeren viste ham Døren og erklærede ikke at ville forhandle mere med ham. Denne ligefrem ved Haarene hidførte Scene gav Bunsen det ønskede Æmne til hans sidste Indberetning, hvori han roste sig af energisk at have forsvaret sin Konges Politik og saaledes ofret sig selv. Hverken blandt de engelske Statsmænd eller de fremmede Diplomater fandtes den Gang en eneste, som ikke gjennemskuede denne Komedie og ikke glædede sig over at se en saa usikker Personlighed forsvinde fra den politiske Skueplads. Bunsens Tilbagekaldelsesskrivelse overbragtes af General Gröben, som forgjæves søgte at gjøre det engelske Kabinet klog paa sin Konges Politik.

I England begreb man den Gang overhovedet ikke, hvad der gik for sig paa Kontinentet. Man havde kun dunkle Forestillinger om de tvende tyske Stormagters Rivalitet, og dog laa her Nøglen til den preussiske Politiks Gaader. Jo mere Prins Albert sværmede for Preussen og søgte det tyske Spørgsmaals Løsning i den preussiske Overledelse, desto mere beklagede han en Politik, der syntes ham at være lig med en Abdikation af det hohenzollerske Monarkis Stilling som Stormagt. Han var ingen Elev af Machiavelli og gjennemskuede ikke de hemmelige Hensigter

hos et Parti, der allerede den Gang var mægtigt i Preussen, og som tilsigtede fremtidig at isolere Østerrige og derfor paatrykte Berlinerkabinettet dette passive Stempel, som vakte saa grundig Misfornøjelse i London. Ogsaa Mellemstaterne oversaa denne Fare; i den patriotiske Hensigt at redde Fædrelandet for en Krig for fremmede Interesser, gik de ikke, som ellers sædvanlig, med Østerrige, men støttede den preussiske Opposition mod Wienerpolitiken. Denne Svingning, der var Resultatet af Ministerkonferencerne i Bamberg, blev i dobbelt Henseende skæbnesvanger; dels lammede den Østerrige og gjorde det vanskeligt for denne Stat at opfylde sin evropæiske Opgave, dels blottede den Tysklands Splidagtighed og Forbundsdagens Afmagt; af denne Sagernes Stilling fulgte endelig Komplikationer, som Preussen senere forstod behændig at benytte, og som hidførte Forbundets Sprængning og skaffede Hohenzollerne Herredømmet over Tyskland. Det of- og defensive Forbund, Berlinerkabinettet endelig gik ind paa den 20de April 1854, trængt, som det blev, fra alle Kanter, kunde trods den i November tilføjede Tillægsartikel kun betragtes som et Surrogat, da Preussen ikke opgav sin Nevtralitet. Østerrige fik saaledes ikke frie Hænder, saa meget mindre som Forbundet først tiltraadte Traktaten efter flere Maaneders ufrugtbare Forhandlinger, og det da var for sent at handle. »Saaledes blev Beslutningens karske Rødme angreben af den blege Betænkelighed«, for at bruge Hamlets Ord, og Tyskland blev Tilskuer ved en Kamp, det havde kunnet forhindre, om det havde været sig sin Opgave bevidst, at paabyde Verden Fred. Naturligvis følte man i Paris en vis Skadefryd over den tyske Splidagtighed, medens Mismodet havde Overhaand i London.

Den 17de Februar havde Lord John Russell i Underhuset udslynget en Anklage for Troløshed mod den russiske Regering. I en officiøs Artikel i »Journal de Saint-Petersborg« af 2den Marts tilbageviste det russiske Udenrigsministerium denne Beskyldning og paaberaabte sig hemmelige

Aftaler, som dog ikke betegnedes nærmere. Det engelske Ministerium fandt sig til Gjengjæld foranlediget til at godtgjøre det ugrundede i denne Udflugt og fremlagde — mod Skik og Brug — Sir Hamilton Seymours hemmelige og fortrolige Indberetning paa Underhusets Bord (se »Hist. Arkiv« foregaaende Bind, S. 397—99). Samtidig kom ogsaa for Dagens Lys det Memorandum, som den 15de April 1853 undertegnedes i St. Petersborg, og som formulerede Resultatet af de fortrolige Drøftelser i det Punkt, at England og Rusland gjensidig forpligtede sig til at skaane Porten for Tvangsforholdsregler og til at kræve de uafviselige indre Reformer. I skrigende Modsætning til denne Afgjørelse stode jo de kategoriske Fordringer, Fyrst Menschikoff næsten samtidig stillede i Konstantinopel, aabenbart uden Grev Nesselrodes Vidende. Det var netop dette Punkt, Lord Russell havde villet betone i Parlamentet; det var naturligvis det engelske Ministerium meget kjærkomment ved de russiske Insinuationer at kunne motivere denne usædvanlige Offentliggjørelse af hemmelige Aktstykker. Man naaede herigjennem det dobbelte Øjemed mere og mere at vinde Landets offentlige Mening for Krigen og samtidig at levere Kontinentets Kabinetter et Bevis for Englands Uegennyttighed. Ikke blot blev den franske Alliance herved befæstet, men Kabinetterne i Wien og Berlin sattes ogsaa i Kjendskab om den nedladende Ligegyldighed, hvormed Kejser Nikolaus i sine Samtaler med Sir Hamilton Seymour havde behandlet Østerrige og ganske ignoreret Preussen.

(Slutn.)

En gammel Præstegaard.

(Et Interieur fra Tyverne).

Ja, den gamle Præstegaard er for længst vegen for Tidens Tand og Fremskridt. Stuehuset, min Barndoms lykkelige Hjem, huser nu i forbedret Skikkelse Gaardens Heste og Kvæg, og hvor Stalden var, troner nu en grundmuret, teglhængt Bygning med takkede Gavle og høje, rummelige, gipsede Værelser, medens Økonomilejligheden er i Kjælderen; men i min Barndom kjendtes ikke slige, herresædelignende Præsteboliger, og hvor vare vi ikke vel fornøjede med vor gamle Præstegaard med dens Straatag, Bindingsværk og klinede Vægge. Maaske kun lidet yngre end Reformationen, afgav Præstegaarden dog en hyggelig og rummelig Bolig trods sine lave Lofter, smaa Vinduer og skjæve Døre. Dagligstuens Stolthed var en Treetages-Vindovn og et bornholmsk Stueur i en blomstermalet Kasse. Møblerne vare af Bøge- og Fyrretræ, malede Borde, Sofaer og Stole med hjemmegjort Betræk. I Storstuen var Bohavets ypperste Stykke, et Mahogni-Divansbord, som tillige med et Spillebord udgjorde alle Husets Mahognimøbler. En Seng i Gjæstekammeret saa vel som mine Forældres Senge vare forsynede med »Himmel«.

I Køkkenet var intet Komfur, men et stort muret Ildsted. I Bryggerset, hvor Bagerovnen fandtes, var der en

Kværn, paa hvilken i det mindste alt Malt saa vel som Grut til Svinene maledes ved Haandkraft. Haven var stor og, som vi syntes, meget smuk, skjønt den ikke havde Plæner eller krogede Gange, men langs de lige Gange var der plantet Ribs, Stikkelsbær, Solbær og en Mængde Frugttræer, Pærer og Æbler, af hvilke flere vare udsøgt og fin Frugt. To Arter har jeg aldrig gjenfundet, nemlig et aflangt, gult- og rødstribet Æble af en meget fin Smag og et flerkantet, rødt Æble af en forunderlig krydret, næsten medicinsk Smag, som vi Børn derfor kaldte Rhabarberæbler, men hvorover der holdtes Hævd, da det var Moders Yndlingsæble. Langs Hovedgangen, der førte til Kirken, var paa den ene Side et fortløbende Blomsterbed, indhegnet med Buxbom og Lavendler og prangende med en Mængde Blomster, saasom hvide og gule Liljer, Gyldenlakker, Tulipaner, Isblomster, Roser, Balsam og Krusemynte; ogsaa den bekjendte Rævehale, Jomfruen i det grønne og Morgenfruen fandtes. Den sidste forfølges nu som Ukrudt, naar den endnu stundum vover sig frem i gamle Haver, og kun i Nordbys smaa Haver paa Fanø har jeg endnu for faa Aar siden set den hædret som Haveblomst. Inden jeg forlader Blomsterne, maa jeg ej forglemme vor Haves Stolthed, et Par enkeltbladede Georginer. Det var den Gang ikke mange Aar siden, at Alex. Humboldt havde fundet Georginen paa Andesbjærgene og bragt den til Evropa. Dog Blomsterne havde vi Børn ingen synderlig Interesse for, men derimod vel for den store Mængde Frugt, Træerne i Regelen bugnede af, og som vi havde fri Adgang til, saa snart de paa nogen Maade lode sig spise. Der vare ogsaa Kirsebær og alle Slags Blommer; de sidste i saadanne Masser, at de bedækkede Jorden, og vi samlede store Kurve fulde af dem til — Svinene. Foruden et stort Morbærtræ, hvert Aar fuldt af dejlige Bær, var der Espaliers af Abrikoser, Ferskener, samt grønne og blaa, store Druer (Frankenthaler), som i min Barndom modnedes hvert Aar paa Friland; nu

er dette kun undtagelsesvis Tilfældet i varme Somre. Naar nu vi gamle paastaa, at i vor Barndom var det varmere end nu om Stunder, kunne vi da ikke søge et Bevis for vor Paastands Rigtighed i denne Kjendsgjerning? Det er ej at undres over, at vi Børn tidlig og sildig fandtes i Haven, især i Frugtsæsonen, som vi aabnede saa tidlig som muligt. Som oftest nøde vi en god Portion paa fastende Hjærte, men vi havde ingen Mén deraf; selv om Frugten kun var lidet moden, toge vi dog ingen Skade, lige saa lidt som af de vaade Fødder, vi fik i det duggede Græs.

Vor gamle Præstegaard*) havde sin Tradition. Under Nakskovs Belejring valgte en svensk Oberst den til sit Hovedkvarter, og for at være sikker mod Overfald omgav han Gaarden med dybe Grave, hvoraf der endnu i min Barndom fandtes betydelige Levninger. Denne Oberst, saaledes gik Sagnet, forførte Præstens Datter, som i sin Fortvivlelse druknede sig i Graven uden for sit Værelses Vinduer. Om Natten hørtes der stundum et rædsomt skingrende Skrig som udstødt i gruelig Angest; det begyndte uden for Vinduet og fór saa langs hen ad Kanalen, til det tabte sig i det fjærne. Nedskriveren af disse Linjer, der med sine Brødre laa i dette saakaldte Kanalkammer, har oftere ved Nattetid hørt dette Rædselsskrig, og da puttede vi os under Dynen. Nogen naturlig Aarsag kunde vi ej give Rum for i vore Hjærter; det maatte naturligvis være den ulykkelige Præstedatters Gjenfærd. For øvrigt blev den ulykkelige hævnet. Man víste endnu ved Kirkegaardsmuren det Sted, hvor fra Præsten nedskød sin Datters Forfører, da denne, uden at ane ondt, red forbi. Sagnet tilføjede, at Obersten blev begraven midt i Gaarden, og Pladsen paavistes i min Barndom. Hvorledes Præsten slap fra dette Mord, meldtes der intet om. Maaske er Obersten forsvunden, uden at Svenskerne erfarede noget derom; maaske er han snigmyrdet

*) Det er Horslunde Præstegaard, som her skildres.

ved Nattetid og saa i Nattens Mørke bleven hemmelig begraven. Ja, Præstegaarden var gammel, den havde set Slægter komme og gaa, og vi Børn følte os forvissede om, at de hensovedes Aander besøgte deres gamle Boliger. Ved Nattetid hørtes det pusle i Storstuen; det var, som rejste et Selskab sig fra Bordet og skøde Stolene tilbage, og vi hørte, at der blev gaaet op og ned ad Gulvet. »Hører du, hvor de gaa der inde«, hviskede vi ængstelig til hinanden. Paa nogen naturlig Forklaring indlode vi os ej — om Morgenen kunde vi sige til hinanden: »Det var svært Spektakel, de gjorde i Nat«; men den Gang kunde vi ikke overtale os til at tro, at det var Rotterne, som agerede Gjenfærd.

Hvis nogen af den nulevende unge Slægt betraadte en saa tarvelig møbleret Præstebolig med sine lave kalkede Værelser, som den vi tale om, og han saae de for Nutiden mer end tarvelige Brugsgjenstande, vilde han mene, at dette var Fattigdom, om ikke Armod; men vi Børn betragtede os dog slet ikke som fattige. Vel vidste vi godt, at Fader havde Mangel paa Penge; men dette havde jo alle den Gang, fra Samfundsstigens øverste til dens nederste Trin. Tiderne vare trange, Handel og Vandel laa stille, Kornpriserne naaede saa lavt et Standpunkt som Hvede 4 à 5 Kr. pr. Td., Rug 3 Kr. og Byg 2 Kr. 33 Øre. Da maatte Statskassen overtage det ene Gods efter det andet for Skatterestancer, og da rede Penge ikke vare at opdrive, tillodes det Bønderne at erlægge deres Skat paa Amtstuen i Korn, leveret in natura efter fastsat Pris; men den dalevende Slægt var bedre skikket til at bære Tidens Tryk, end Tilfældet vilde være nu, hvis Tiderne skulde blive lige saa slette som den Gang, og Varslerne ere jo onde nok. Den gamle Slægt var nemlig tarvelig vant. I min Faders Hus saas saa lidt som i de andre Præstehuse aldrig Vin, uden naar der holdtes Bispevisitats; da kjøbtes der nogle Flasker Rødvin, som ikke var for dyr, thi Bispen drak ej af den, men medførte sin egen Vin, i det han med elsk-

værdig Frimodighed bad om Undskyldning; »thi«, sagde han, »jeg kan ej taale det Pøjt, I drikke«. Naar der kom Gjæster, og det var hyppigt, thi Datiden var vistnok mere gjæstfri og selskabelig end Nutiden, gaves der af et godt Hjærte, hvad Huset formaaede, men Drikken var kun Te Kl. 4 à 5, og til Aftensmaden gaves kun Snaps og hjemmebrygget Øl. Den Gang fandtes ej bajersk Øl, denne Rigdomskilde for nogle faa, men Armodskilde for Tusender. Til mine Forældres Fødselsdage blev der dog drukket Punsch med Berberissesaft — for at spare Citronerne. Efter gammeldags Vis havde hver Dag sine bestemte Retter. Maaske kan det have nogen Interesse at høre Spiseseddelen i et Præstehus for 70 Aar siden. Her er den. Søndag: Suppe og Peberrodskjød. Mandag: Vandgrød og næsten altid stegt Flæsk og stuvede Kartofler: Tirsdag vexelvis graa og gule Ærter og Flæsk; Onsdag Vælling, sjælden Grynsuppe; Torsdag Kaal og Flæsk; Fredag Grød; Lørdag Øllebrød og Pandekager. Stundum om Mandagen og altid Onsdag og Fredag fik vi Steg, ligesom om Aftenen, naar der var fremmede. Der var nok at tage Stege af; thi Moder havde en stor Hønsegaard af alle Slags Fjerkræ, desuden fik Fader aarlig 112 Tiendegæs, som alle fortæredes i Huset, Størstedelen dog i røget og saltet Tilstand. Naar nu dertil føjes Kalve og Lam fra Avlingen, endelig Pattegrise, forærede af Bønderne, samt at Øxekjød kjøbtes for 4 à 6 Øre pr. Pund, kan det let ses, at vi Børn fik saa rigelig Forplejning af Kjødspiser, nogen Læge kan ønske for Nutidens blodfattige Børn. Derimod stode vi langt tilbage for disse med Hensyn til Kaffe og Te. Te fik vi kun Søndag Aften, men uden Sukker. Kaffe fik vi ej, den drak kun Moder og Husets kvindelige Tyende, Søndag og Onsdag Eftermiddag, og da spillede Cikorien en fremtrædende Rolle. Vi Børn fik ellers Morgen og Aften Mælkebrød eller Grød. Som et Tidsbillede vil jeg, inden jeg forlader Maden, bemærke, at Fader vaagede over, at vi kun spiste faa Kartofler, som

han havde meget imod, og der fandtes endnu gamle Folk, som ikke vare at bevæge til at spise denne udenlandske Væxt. Vore Forældre og alle vi Børn, Drenge og Piger, gik ikkun i hjemmegjorte Tøjer. Ogsaa min Faders Præstekjole var fremgaaet af min Moders Husflid. Saa snart Husgjerningen tillod det, sad Moder og Tjenestepigerne ved Spinderokken, og ogsaa mine Søstre lærte at spinde. En jævnaldrende Læge har sagt mig, at Nutidens saa hyppige Kvindesygdomme vilde være færre, dersom Kvinderne spandt i Steden for at klimpre paa Klaver og brodere. Den Gang spillede Væverne en vigtig Rolle paa Landet, og det hørte til vor bedste Fornøjelse at kjøre med Moder i hendes jævnlige Besøg hos Væveren, der boede en Mils Vej borte og nød megen Anseelse. Klæderne vare hjemmegjorte, men ikke mange. Vi Drenge havde saaledes i Regelen kun én Dragt, baade til Søgn og Hellig; naar den var afslidt, fik vi da en ny, gjærne til vor Fødselsdag.

Saaledes opvoxede vi i stor Tarvelighed, men førte dog et saare lykkeligt Barndomsliv, vare glade og fornøjede med vore Kaar, plagedes ej med megen Lektielæren, og i de mange Fritimer tumlede vi lystig om i den rummelige Præstegaard og den prægtige store Have. Af Lærere havde vi to Studenter, som læste med os hver i et Aars Tid; men den ene, som var Islænder, lærte os kun lidet. Hans Minde bevarer jeg troligen, thi han var en komisk Skikkelse og en forsvarsløs Gjenstand for vore Spilopper. Hans Fortjeneste er det at have indført den islandske Nattergal. Han havde nemlig hørt os tale om Nattergalens dejlige Sang og var underrettet om, at den sang om Natten. Da siger han en Dag ved Middagsbordet: »Mig synes, at Nattergalen dog ikke synger videre smukt.« »Hvorfor ikke?« spørger man. »Nej!« var hans Svar, »den siger jo kun Uhu og Tvivit.« Fra den Tid kaldte vi Uglen den islandske Nattergal. Stor Dygtighed kunde der ikke ventes af Lærerne,

da Lønnen var liden og bestod til Dels af hjemmegjorte Tøjer. Vi vare alle i samme Uniform. Da Islænderen rejste, tog Fader igjen fat paa vor Undervisning; men Faders Embedsgjerning, hans store Selskabelighed og hyppige Borteværen ofte i flere Dage fra Hjemmet gjorde, at vi havde fast lige saa mange Fridage som Arbejdsdage, da vi tumlede os i det fri eller læste, hvad der interesserede os; men naar Fader var hjemme og havde Tid, tog han fat med Kraft paa Latinen og de andre Fag med livlig indadgaaende Undervisning, støttet, skal jeg ikke nægte, med kraftige Ørenfigen, og de sviende Øren lærte os at bruge vore Tanker og agte nøje paa, hvad han sagde; thi Gjentagelser huede han slet ikke. Fader lærte ypperlig fra sig, han havde ogsaa i sine unge Aar været Adjunkt; men det bedste ved hans Undervisning var, at han lærte os at tænke og at arbejde paa egen Haand. Derfor, da vi efter Konfirmationen kom i Latinskole, toge vi, skjønt vi havde adskillige Huller i vor Viden, det dog op med Klassekammeraterne og bleve lige saa tidlige Studenter som mange Drenge, der havde gaaet fra deres 8—9de Aar i Skolen, og saa havde vi haft en lykkelig Barndom, bevaret vor Barnefriskhed og nydt vor gyldne Frihed, medens vore jævnaldrende sade den lange Dag igjennem paa Skolebænken og tyggede paa deres smaa Læsestumper.

Min Fader havde ingen Sans for Landvæsenet, men den Tid var det næsten uhørt, at en Præst bortforpagtede sin Avling, følgelig drev Fader ogsaa sin. Driftsomkostningerne vare betydelig mindre end nu om Stunder. Det var en uhørt høj Løn, min Fader gav sin Avlskarl, som havde Kone og Børn, men var meget dygtig; han fik nemlig 80 Kr. aarlig. Anden Karl, der var Kusk, og 3dje Karl fik kun lidet over det halve. Pigernes aarlige Løn var imellem 16 og 24 Kr.; dog fik disse ogsaa noget Lærred og Kjoletøj. En Daglejer kunde uden for Høsttiden haves for Kosten og en Dagleje, der varierede mellem

16 à 24 Ø., og stundum gaves kun 12 Øre om Dagen. Tærske- eller Hakkelsemaskiner fandtes den Gang ikke. Derfor maatte Karlene skære Hakkelse til langt ud paa Aftenen, og samtlige Arbejdsmænd paa Landet vare beskæftigede Vinteren over med Tærskning. De lønnedes med den saakaldte Pundskjæppe, ɔ: en vis Andel af det indvundne Korn. Fader fik saaledes Avlingen i Forhold til Nutiden dreven meget billig. Skatterne, baade de kongelige og kommunale, vare ogsaa meget lavere end nu til Dags. Dog maatte Fader ligesom alle Landmænd den Gang klage over det utilfredsstillende Udbytte, lige saa fuldt som Nutidens Agerbrugere. Som Lyspunkter ved Avlsvæsenet stode Høstgildet og Møggildet. Efter Tilsigelse mødte Bønderne paa en bestemt Dag og kjørte Gødningen ud; om Middagen fik de Gildesmad og om Aftenen en Svingom.

Min Fader var en god Prædikant og Sjælesørger, i sin Omgang med Bønderne jævn og ligefrem, derfor var han meget afholdt og agtet i Menigheden. Det var nu godt nok, ligesom det jo ogsaa kun kunde være Fader kjært, at Bønderne kom og søgte Raad og Hjælp hos ham ved alle mulige Lejligheder. Saaledes erindrer jeg, at en rig Bonde, der kun havde en eneste Datter, kom og spurgte Fader, hvad han dog skulde gjøre, da Datteren endelig vilde have hans Tjenestekarl, og dette kunde dog slet ikke gaa an, ja det vilde være Skam, om Karlen fik hende; thi han var fattig og kun en Husmandssøn. Længe havde Faderen, der tilmed var Enkemand, staaet imod, men hans Marie var fast og vilde partout have Karlen. Nu bad han da Fader at tale hende til Rette, men Fader opfyldte ikke ganske Mandens Ønske. Da denne maatte indrømme, at Karlen ellers var flink og brav, talede Fader ham saa længe til Rette, at han med et nogenlunde let Hjærte gav sit Minde, og kort efter holdtes Brylluppet med Glans. Medens min Fader satte megen Pris paa, at han nød Bøndernes Tillid, var han slet ikke glad ved den almindelige

Tro om ham, at han kunde vise igjen, og at han vidste mere end sit Fadervor. I øvrigt delte Fader Skæbne med adskillige dygtige Præster den Gang. En Præst, der hævede sig over det almindelige, havde naturligvis studeret i den sorte Skole, og trods Faders Forsikringer vilde Bønderne ej slippe deres nu engang fattede Mening om Faders sorte Kunster. Fader havde mange Bøger, og tit hørte jeg Bønderne udtale deres Forbavselse over den store Lærdom, han havde, »da han havde lært alle de mange Bøger.« En Gang kom en Bonde ind i Studerekammeret, hvor vi Drenge sade alene. »Det er da forfærdelig mange Bøger, jer Fader har,« siger han, »men,« tilføjede han, hviskende med hemmelighedsfuld Mine, »kunne I nu ikke vise mig Cyprianus.« Vi svarede strax »Nej! Fader har ikke den Bog;« men da Bonden vedblev at paastaa, at Bogen var i Faders Besiddelse, og at det kun var Uvilje af os at nægte ham Synet af den kostelige Bog, gik vi ind paa Spasen og sagde: »Ja, Fader har den jo nok; men sig nu endelig ej til nogen, at I har set den.« »Nej! det skulde han ikke.« Hvorpaa vi viste ham en lille Bog, trykt med Munkebogstaver og Initialerne malede med forskjellige Farver. »Se,« sige vi, »dette er Cyprianus.« Han turde ej tage Bogen i Haanden, og jeg ser endnu den med Rædsel blandede Nysgjerrighed, hvormed han stirrede paa Bogen, og hvor forfærdet han foer tilbage, da vi holdt den tæt hen for hans Ansigt.

En anden Overtro, der i min Barndom var fast indgroet, mindes jeg tydelig. Som Barn kom jeg ind hos en Bonde; i Stuen bemærkede jeg et voxent Menneske, der sad og vuggede frem og tilbage paa Stolen. Jeg blev bange ved Synet af ham, thi hans Udseende kunde nok skræmme et Barn. Hans Hoved var ganske spidst; Munden stod paa vidt Gab, Tungen hang langt ud, og Savlet løb ned ad ham; men da Moderen saae min Angest, siger hun: »Han skal ikke være ræd, han gjør ingen Skade, han er

kun en Bytting.« Forældrene troede dette fuldt og fast. Senere hørte jeg fortælle, hvorledes Moderen var gaaet ud med ham i Skoven som et spædt Barn at plukke Jordbær og havde lagt ham fra sig paa en Høj; da hun kom igjen, havde de underjordiske byttet ham.

Det var den Gang Avtoritetens Dage. Præsterne, der vare fødte Formænd for Skole- og Fattigvæsenet, regerede, som de bedst kunde. Præstens Børn regerede over de andre Børn og tiltaltes altid kun i tredje Person. Den Gang, før Julirevolutionen 1830, var der ikke Tale om konservative, liberale eller radikale, ej heller om et Højre- eller et Venstreparti. Naar jeg hørte min Faders Samtaler med Nabopræsterne, Birkedommeren og Distriktslægen, mindes jeg aldrig at have hørt dem drøfte anden Politik end den udenlandske; men naar Merskums- eller Ypsilanti-Piberne vare stoppede med Petum optimum, gik Diskursen om Grækernes Oprør og Russernes Krig mod Tyrkerne, som endtes ved Freden i Adrianopel. Alle holdt med Grækerne, og Codringtons Sejr ved Navarino fejredes som en Glædesfest; derimod hørte jeg nogle tage ivrig Parti for Tyrkerne mod Russerne. Jeg hørte aldrig Svenskerne omtalte uden i nedsættende Udtryk. Harmen over vor Flaades Ran i 1807 havde endnu ej lagt sig, og vi lærte at kalde Engelskmanden vor Fjende. Derimod taltes der slet ikke ondt om Tysken — og det vidstes ej, at al vor Ulykke skulde komme fra Tysken. Med Hensyn til min Faders Præsteomgang vil jeg bemærke, at paa den Tid gjorde Grundtvigianismen ingen Skilsmisse mellem Præsterne; thi der var endnu ikke noget grundtvigiansk Parti. Alle vare Kongens tro Mænd og hans Hus inderlig hengivne. Jeg mindes den almindelige Begejstring, hvormed Prins Frederiks Formæling med Prinsesse Vilhelmine fejredes over hele Landet, og

det glade — des værre skuffede — Haab om friske Skud af Skjoldungestammen. Jeg var i Nakskov, som var straalende illumineret. Min Fader, der havde forfattet en Sang i Dagens Anledning, var til Gilde paa Raadstuen. Da vi langt ud paa Natten skulde kjøre hjem og alle sade paa Vognen, kom Værten endnu med rygende Punsch, og det hjalp ikke, at Fader mente, nu kunde det være nok, han maatte endnu paa Falderebet tømme et Glas for det kongelige Brudepar.

Sæder og Skikke paa Landet have forandret sig meget fra min Barndomstid. Der saas endnu stundum Hestehoveder grine en i Møde; de vare ophængte som Præservativ mod Troldtøj og Djævelskab; der saas af samme Grund Kors paa Porte og Luger. Gusfre ɔ: Gudsfred var almindelig Hilsen, naar tvende mødtes. Kvinderne gik med Huer, Korsklæder og Kyser og bare røde, snævert siddende Livstykker. De gamle Mænd gik endnu med lange blaa Kjortler med Sølvknapper, Knæbuxer af Skind eller Fløjel, og Sko med Spænder. Drukkenskab var vistnok større, men til Gjengjæld de uægte Børn langt færre end nu. En fattig Pige holdt det endnu for en Skam at faa et Barn uden for Ægteskab. Nu om Stunder holdes det kun for en Skam, naar hun har ladet sig lokke af en fattig Pjalt, der ej kan betale til Barnets Underholdning. Bryllupper, naar der skulde være noget ved dem, maatte vare i 3 Dage. Der vare Bryllups Skikke, som nu ere ophørte. De indbudne Gjæster bragte nogle Dage før Brylluppet Foring ɔ: Fjerkræ, Æg, Smør og Fløde. Det samme var ogsaa Tilfældet ved Barselgilder, som da varede to Dage. Naar Brudeparret med Følget droge til Kirken, havde de Musikanter med. Unge Karle til Hest galoperede langs Følget frem og tilbage og affyrede deres Bøsser ved Ankomsten til Kirken. Ved Hjemkomsten modtoges Gjæsterne af Musikanterne, som stode uden for Døren, blæsende paa Trompet eller Klarinet. Brudeparret og alle Gjæsterne, vistnok Præsten og

hans Familie med, vare iførte hjemmegjorte Klæder. Ved Bordet serveredes Suppe, gul af Safran, med Brødboller, trillede runde i Haanden, Peberrodskjød, alle Slags Stege, og til sidst en Ret, der næppe mere bruges, Æggeost, som i Buddingeform spistes med sødt Øl til. Kagerne vare Søsterkage og Sveskətærte. Drikkevarerne vare foruden lidt gammel Vin til Kvinderne, kun Brændevin og Godtøl. Efter Kaffen ryddedes Stuen og Dansen traadtes. Da var det ikke denne evindelige Valsen, men Engelsk, Skotsk, Totur, Firtur, Molinasky, den toppede Høne o. s. v. Disse Danse have nu ophørt at være til, ligesom den gamle Præstegaard. Om nogle Aar ville ogsaa Minderne være borte tillige med de gamle, der endnu bevare dem.

C. N. Smith.

Familien Rothschild.

(Slutning).

III.

Til vor korte Oversigt over Slægten Rothschild som Helhed skulle vi endnu føje nogle Enkeltheder om to af Brødrene, nemlig den ældste, Anselm, som blev Chef for Fædrenehuset, og den tredjeældste, Nathan, som var den, der først grundede en ny Forretning i et andet Land.

Efter den gamle Rothschilds Død styrede den ældste af Sønnerne, Anselm Mayer Rothschild, Huset i Frankfurt med stor Dygtighed lige til sin Død 1855. En af hans samtidige, en nær Bekjendt af ham, siger om ham: »Anselm Mayer er den ældste af Evropas Nabober, han har udprægede jødiske Ansigtstræk og Manerer. Han har snehvidt Haar og et aabent, tiltalende Ansigt, med en Mine af paatagen Livlighed, naar han tror sig iagttagen. Hatten bærer han bag i Nakken, og Frakken hænger skjødesløst, uknappet paa ham, medens Hænderne stikke i Lommerne paa Benklæderne, legende med Pengene deri. Han gaar altid til Fods, og enhver Tigger, der beder ham, faar en større eller mindre Mønt. Hans Godgjørenhed er storartet, han har afholdt den største Part af Udgifterne til det nye Hospital, og mange fattige jødiske Familier leve af hans Understøttelser. Anselm Mayer sidder i sit Kontor, omgiven

af sine Kontorister, og passer sin Kontortid lige saa nøjagtig som nogen af disse. Det er saa godt som umuligt at faa en privat Samtale med ham om Forretninger; thi alt afgjøres aabenlyst i hans Kontor. Der er altid en Kommen og Gaaen af Mæglere; Rothschild afgjør alt med faa Ord; med sit store Forretningstalent har han strax det rette Svar paa hvert Spørgsmaal, træffer hurtig Bestemmelse om enhver som helst Forretning, og naar han har sagt sit Ja eller Nej, vover ingen at begynde Diskussionen paa ny.

Han har i Virkeligheden mindre Frihed end nogen af sine Kontorister; selv fra Theatret bliver han ofte kaldt bort, fordi der er ankommen en Kurer, ja midt om Natten staar han tit op for at modtage vigtige Efterretninger og afsende dem videre til Paris, Wien eller London. Han har mange Titler og Ordener, men bærer i Almindelighed kun den hessiske. Diplomater, som residere i Frankfurt eller komme der til paa Besøg, kappes om at vise den store Finansmand Ære, og paa begge Sider gives de mest splendide Banketter; men selv ved saadanne Lejligheder viser Rothschild sin Ærefrygt for sin Tros Forskrifter, thi han rører aldrig Mad eller Drikke, som ikke er tilberedt derefter«.

Anselm Rothschild var bekjendt for sin store Menneskekundskab og det skarpe Blik, hvormed han øjeblikkelig dannede sig en næsten altid rigtig Mening om enhver Person, han kom i Berøring med. Han var ligefrem og venlig i sin Omgang, men paa samme Tid noget tilbageholden, saa det aldrig faldt nogen ind at lade det mangle paa den skyldige Ærbødighed over for ham. Han forstod ogsaa at sige andre en Artighed; da han ved en af de store Banketter, der gaves til Ære for Thorvaldsen paa hans Rejse gjennem Tyskland, blev forestillet for Kunstneren, ytrede han: »De er saa vakker, min Herre, at man er nødt til at tro, De har skabt Dem selv«. Thorvaldsen sagde senere, at det var den mest smigrende Kompliment, nogen havde sagt ham.

Fuld af Vid og Humor, som Rothschild var, kunde han ogsaa more sig over andres Vid, selv om det gik ud over ham selv. En Gang skrev en Mand til ham: »Hr. Baron, send mig tusend Gylden og — glem mig!« Denne vittige, lakoniske Fordring morede Rothschild, som, i det han sendte den forlangte Sum, svarede: »Jeg sender Dem tusend Gylden og — har glemt Dem.«

Skjønt Anselm Rothschild besad saa stor Rigdom og Indflydelse, var han som Jøde udelukket fra alle borgerlige og politiske Rettigheder. Jøderne i Frankfurt fik vel i 1812 de samme Rettigheder som de kristne, men disse bleve dem atter berøvede 1815 og først 1853 og 64 givne tilbage. Rothschild var strængt orthodox og overholdt nøje alle jødiske Skikke, men undertiden kunde han dog selv paa Sabbaten afgjøre en Forretning. Da saaledes en Gang en Sum af 160,000 Th. var forfalden til Udbetaling paa en Lørdag, indfandt han sig selv paa Kontoret for at modtage den, og da man gjorde ham opmærksom paa, hvad det var for en Dag, svarede han rolig: »Det er ikke hver Dag, man modtager 160,000 Thaler«, hvorpaa han omhyggelig talte Pengene og puttede dem i Lommen.

Ved sin Død efterlod Anselm Rothschild en Formue paa 50—60 Millioner Gylden; han havde bestemt et Legat paa 1,200,000 Gylden til den jødiske Menighed samt flere andre store Legater for de fattige. Han efterlod sig tillige bestemte Ordrer angaaende Vedligeholdelsen af det gamle Hus i Jødestrædet. Huset i Frankfurt blev efter Anselm Rothschilds Død overtaget af hans Neveuer, Baronerne William og Karl von Rothschild, som fulgte Slægtens Traditioner i alle deres storartede Finansoperationer og ved Dygtighed og Held stadig forøgede deres Formue. Baron Karl, som er død for kort Tid siden, var en stor Ven og Beskytter af de skjønne Kunster og efterlod sig en udmærket Samling af Malerier og Billedhuggerarbejder. Baron William,

som nu alene er Chef for Frankfurterhuset, er en orthodox Jøde, der strængt overholder alle jødiske Fest- og Fastedage.

Den dygtigste af den gamle Rothschilds fem Sønner var ubetinget den tredjeældste, Nathan. Han rejste allerede 1798 til England for her at begynde en Forretning, som i Forening med Fædrenehuset i Frankfurt skulde udvide Familiens Virkekreds. Firmaets glimrende Fremgang og kosmopolitiske Karakter skyldtes for en stor Del hans storartede Forretningstalent og utrættelige Energi. Han kunde heller ikke have valgt en By, som passede bedre for hans store Planer end London med sin udbredte Handel og livlige Pengeomsætning, og, født Forretningsmand som han var, erhvervede han sig her i Løbet af faa Aar en anset Stilling og umaadelig Indflydelse i hele Forretnings- og Finansverdenen. Derimod var han ikke afholdt, men skabte sig tvært imod mange Fjender ved de langtfra altid noble Midler, hvorved han forstod at bringe Kursen til at stige eller falde til sin Fordel og saaledes ofte vinde uhyre Summer paa andres Bekostning. Han var desuden meget smaalig over for sine Folk og gav sine Kontorister den lavest mulige Løn, og naar han en enkelt Gang gav en Almisse, var det ikke af Medlidenhed, men kun af Lune; han sagde selv derom: »Undertiden giver jeg en Tigger en Guldmønt for at skaffe mig en Morskab; han tror nemlig, det er en Fejltagelse, og for at jeg ikke skal opdage det, løber han sin Vej saa hurtig som muligt, det ser meget morsomt ud«.

Nathan Rothschilds Tale og Væsen var udannet, han satte endog sin Stolthed i at ringeagte alle Former og brugte ofte saa simple Udtryk, at de kun bleve taalte, fordi han var Millionær. Ikke desto mindre saae han Lorder og Fyrster ved sit Bord, Præster og Lægfolk bukkede for ham,

og selv de, der prædikede højest imod Mammon, bøjede sig dybt for Millionæren. Al hans Rigdom og Magt kunde dog ikke skaffe Nathan Rothschild Lykke eller Sindsro; han plagedes ikke blot af stadige Bekymringer for, hvorledes han bedst kunde bevare og forøge sin Rigdom, men var tillige i en stadig Angest for Snigmordere. Han vidste, at han havde talrige Fjender, at han havde ruineret mange Mennesker ved sine Kunstgreb og samvittighedsløse Spekulationer, og han fik Masser af Truselsbreve, hvoraf især et, der erklærede, at et hemmeligt politisk Selskab paa Fastlandet havde dømt ham til Døden, fordi han havde understøttet Regeringerne i deres tyranniske Undertrykkelser af deres Undersaatter, holdt ham i stadig Angest. I mange Aar før sin Død havde han stedse et Par ladte Pistoler ved Siden af sin Seng. En af hans fornemme Gjæster ytrede en Gang ved at se hans pragtfuldt udstyrede Hus: »De maa være en lykkelig Mand«. Rothschild svarede bittert: »Lykkelig! Jeg lykkelig, naar jeg, just som jeg sætter mig til Bords, faar et Brev, der siger: »Hvis De ikke sender mig 500 Pund, blæser jeg Hjærnen ud paa Dem«. Jeg lykkelig!«

To høje, mørke Mænd, med svære Moustacher og gjennemborende Blik bleve en Gang viste ind i hans private Kontor. Rothschild bukkede, de besøgende gjorde det samme, men sagde intet. Derimod famlede de paa en nervøs Maade i deres Lommer, som om de havde noget skjult dér: strax slog den rædselsfulde Tanke ned i hans Sind, at nu stode hans Snigmordere for ham, parate til at udføre deres skrækkelige Daad. Uden at betænke sig et Øjeblik griber han en Hovedbog, der laa ved Siden af ham, slynger den med hele sin Kraft mod de intet anende Besøgere og raaber om Hjælp. Da det endelig kom til en Forklaring, og Rothschild opdagede, at de fremmede vare to Bankierer med Anbefalingsbreve, som de i deres nervøse Hast ikke strax havde kunnet finde, gjorde han naturligvis mange Und-

skyldninger, og man hørte ham mumle: »Jeg stakkels, ulykkelige Menneske! Et Offer for indbildte Rædsler, og alt det for mine Penges Skyld!«

Den nøje Forbindelse mellem de fem Brødre Rothschild blev end mere styrket ved flere Ægteskaber inden for Slægten. Saaledes havde Baron James, Chefen for Pariserhuset, ægtet en af sine Niecer, og i 1836 bestemtes det, at Nathans Søn Lionel skulde gifte sig med sin Kusine, Datter af Anselm Rothschild. Nathan Rothschild rejste til Frankfurt for at deltage i Bryllupsfestlighederne, skjønt han ikke var rask. Paa selve Bryllupsdagen fik han et heftigt Sygdomsanfald, som han vel haardnakket paastod snart vilde gaa over, men som nogle Dage efter endte med Døden. I hans Testamente bestemtes, at hans fire Sønner skulde overtage Forretningen og vedligeholde Forbindelserne med Onklerne. Af disse fire Sønner var Baron Lionel den, der især havde arvet Faderens Forretningstalent; han var bleven uddannet under dennes egne Øjne og havde alt i flere Aar deltaget i Styrelsen af Firmaet. Han blev derfor snart den egentlige Leder af Forretningerne, medens hans Brødre fandt mere Behag i alt, hvad der henhørte til de skjønne Kunster og til Sportvæsenet. Londonnerhusets Rigdom og Anseelse blev i enhver Henseende opretholdt, og om end Baron Lionel ikke øvede en saa almægtig Indflydelse paa Pengemarkedet som hans Fader, vandt han til Gjengjæld flere Venner og alles Agtelse derved, at han aldrig tog sin Tilflugt til de ofte mindre hæderlige Kunstgreb, baade hans Fader og mange andre Børsspekulanter ikke forsmaaede. Lionel de Rothschild gjorde sig tillige bekjendt ved sin udholdende og heldige Kamp for at skaffe Jøderne borgerlige og politiske Rettigheder samt ved sin storartede Velgjørenhed. Han døde efter mange Aars Svagelighed 1879, og hans tre Sønner overtoge Londonnerhuset. Af disse er den ældste, Nathaniel, nylig af Dronning Viktoria hævet til en Pairs

Værdighed og er saaledes den første Jøde, der har faaet Sæde i Lordernes Hus.

Vi have omtalt Cheferne for Frankfurter- og Londonnerhuset noget nøjere, fordi disse to Huse synes os de vigtigste. Dog vare ogsaa de tre andre af den gamle Rothschilds Sønner dygtige og begavede Mænd, som ledede deres Forretninger i Paris, Wien og Neapel med stort Held, afsluttede storartede Forretninger, vandt betydelig Indflydelse og samlede uhyre Formuer. Saa vel Rigdommen som Forretningstalentet ere gaaede i Arv til de nulevende Generationer af Familien, der ere agtede og ansete ikke alene for deres Rigdom, men tillige for Hæderlighed og Dygtighed. Af de nulevende Chefer er Slægtens Senior, Baron Alphonse, ældste Søn af Baron James og den ældste af Stamfaderens Sønnesønner, ubetinget den dygtigste, og det af ham styrede Firma i Paris overgaar langt de andre i storartede og indbringende Foretagender.

IV.

Som der næsten altid fortælles Anekdoter om mere bekjendte Personligheder, saaledes findes der ogsaa mange, mere eller mindre avthentiske, om Rothschilderne; vi skulle her anføre nogle, der forekomme os ret betegnende.

Englands Bank havde en Gang fornærmet Nathan Rothschild dødelig ved at nægte at diskontere en stor Vexel, som hans Broder Anselm havde trukket paa ham. Der var fornemt blevet svaret: »Banken diskonterer ikke private Personers Vexler, men kun sine egne«. Da Rothschild hørte dette Svar, udbrød han: »Private Personer! Jeg skal lade disse Herrer mærke, hvad Slags private Personer vi ere!« I de følgende tre Uger samlede han alle de Banknoter, han kunde opdrive baade i England og paa Fastlandet, og en skjøn Morgen mødte han i Bankens Kontor,

saa snart det blev aabnet. Han tog en Fempundsnote frem af sin Lommebog og fik den vexlet med fem Guldstykker af Kontoristen, der saae meget forbavset ud, fordi den store Pengemand vilde ulejlige sig med en slig Bagatel. Rothschild undersøgte omhyggelig Guldstykkerne et for et og puttede dem i en lille Lærredspose; derpaa trak han en anden Banknote frem, saa en tredje og fjerde, og saaledes blev han ved, i det han stedse undersøgte Guldstykkerne nøje, ja undertiden forlangte at faa dem prøvede paa Møntvægten, i det han ytrede: »Det giver Loven mig Ret til«. Da den første Lommebog var tømt og den første Pose fyldt med Guld, leverede han den til en af sine Folk, modtog en ny Pakke Banknoter og vedblev saaledes i de syv Timer, Banken holdtes aaben. Ni af hans Kontorister vare beskæftigede paa samme Maade, saa at intet andet Menneske kunde komme til at faa vexlet. Da Kontortiden var forbi, havde han paa denne Maade lettet Banken for den nette Sum af 210,000 Pund Sterling i Guld. Alt, hvad der er excentrisk, morer det engelske Publikum, og dette besynderlige Indfald af Millionæren vakte stor Munterhed hos alle, der vare Vidner dertil. Direktørerne lo imidlertid mindre, da Rothschild og hans Hjælpere næste Dag atter mødte, ligesom Banken aabnedes, og de lo slet ikke, da de hørte Pengematadoren ironisk bemærke: »Disse Gentlemen have nægtet at modtage mine Vexler, saa vil jeg heller ikke have deres, og jeg har Banknoter nok til at holde dem i Arbejde hele to Maaneder«. I to Maaneder! Elleve Millioner i Guld skulde Banken udbetale! Der maatte gjøres noget, og næste Morgen bekjendtgjordes det, at for Fremtiden vilde Rothschilds Vexler blive tagne for lige saa gode som Bankens egne.

Baron Anselm von Rothschild havde en Gang tabt en Ring, han satte særdeles stor Pris paa, fordi han havde faaet den af den østerrigske Kejser som en Anerkjendelse af de store Tjenester, han havde ydet Riget. Baronen ud-

lovede en Belønning af 350 Floriner om Aaret til den, der bragte ham den tabte Ring tilbage. Den lykkelige Finder var en Datter af en fattig Værtshusholder, hun bragte Ringen til Rothschild, der blev meget glad over at faa den tilbage, lod Pigen udbetale fem Hundrede Floriner samt udstedte et Bevis, der sikrede hende den lovede aarlige Indtægt. Pigen løb glædestraalende hjem og fortalte de forbavsede gamle Forældre om sit store Held. Efter nogen Overvejelse bleve de enige om, at de i Steden for den aarlige Indtægt hellere vilde have en rund Sum paa en Gang for at blive i Stand til at kjøbe det Hus, de boede i. Pigen gik atter til Rothschild, som modtog hende meget venlig og efter at have hørt hendes Anmodning lod hende udbetale 7000 Fl. i rede Penge i Steden for den aarlige Livrente.

Fyrst Bismarcks Biograf, Dr. Busch, fortæller i sit bekjendte Værk »Vor Kansler«, at han hørte flere morsomme Anekdoter om Baron Anselm af Fyrsten. Denne havde saaledes en Gang været til Stede, da en Kornhandler vilde kjøbe et Parti Hvede af Rothschild; Kjøbmanden ytrede, at saa rig en Mand som Rothschild behøvede da ikke at forlange den højeste Pris for sin Hvede. »Hvad skal det sige?« sagde Baronen. »Er min Hvede mindre værd, fordi jeg er en rig Mand?« En anden Gang fortalte Fyrsten: »Rothschild plejede at give Middage, der vare hans Rigdom værdige. Jeg mindes, at da Kongen en Gang besøgte Frankfurt, indbød jeg ham til Middag; senere paa Dagen bad ogsaa Rothschild Hans Majestæt gjøre ham den Ære at spise hos ham. Kongen svarede, at Baronen maatte afgjøre Sagen med mig; for hans Vedkommende var det lige meget, hos hvem af os han dinerede. Rothschild kom saa til mig og foreslog, at jeg skulde overlade ham Kongen og saa spise sammen med dem. Da jeg nægtede dette, var han virkelig saa naiv at foreslaa, at hans Diné maatte blive sendt til mit Hus, skjønt han ikke selv kunde spise

med os, da han kun spiste Retter, der tillavedes efter jødiske Forskrifter. Ogsaa dette Forslag tillod jeg mig at afslaa, skjønt hans Diné uden Tvivl var langt bedre end min. Gamle Metternich fortalte mig, at da han en Gang havde besøgt Rothschild, gav denne ham Frokost med paa Hjemrejsen. Sammen med Frokosten var nedpakket sex Flasker Johannisberger Vin, som ved Ankomsten til Johannisberg, Metternichs Gods, toges frem urørte. Fyrsten sendte Bud efter sin Kjældermester og spurgte ham, hvor meget denne Vin kostede. »Tolv Gylden pr. Flaske,« var Svaret. »Nu vel, tag disse sex Flasker, og naar der næste Gang kommer en Bestilling paa Vin fra Baron Rothschild, saa send ham dem, men lad ham betale femten Gylden, for saa er den jo bleven ældre.«

Baron James Rothschild, Chefen for Pariserhuset, var bekjendt for, at han gjærne vilde kjøbe alt saa billig som muligt og paa ægte Kjøbmandsvis ikke generede sig for at prutte. En Dag kom han op til Maleren Vernet for at spørge, hvad denne vilde have for at male hans Portræt.

»For Dem, Hr. Baron, vil Prisen blive fire Tusend Francs,« sagde Vernet.

»For Pokker!« raabte Rothschild. »Det vil jo kun koste Dem nogle faa Penselstrøg; det synes mig virkelig lovlig dyrt.«

»Ah, saa De handler ogsaa med Kunstsager,« udbrød Maleren med et Skuldertræk. »Det bliver nu imidlertid fire Tusend Francs og ikke en Centime mindre.« Og, da Rothschild atter gjorde Indvendinger, tilføjede Kunstneren: »Hvis De siger et eneste Ord endnu, bliver Prisen tre Gange saa meget. Skal jeg saa male Dem eller ikke?«

Baron James skyndte sig ud af Atelieret med en Mine, som om han tænkte, Manden var gal.

»Aa, vent et Øjeblik!« raabte Kunstneren efter ham. »Jeg vil male Deres Portræt for intet.« Og han holdt Ord. I det bekjendte Maleri »La Smala« sér man en

hæslig Jøde, hvis Ansigt udtrykker baade Fejghed og Gjerrighed, løbe af Sted med en Kasse, fuld af Juveler og Penge. Dette Billede er en Karikatur af Baron James de Rothschild.

Imidlertid var Baron James, naar ikke just hans Handelsinstinkt var med i Spillet, baade godgjørende og rundhaandet og viste dette ved mange Lejligheder. En Gang, da Eugène Delacroix var inviteret til Middag hos Baron James, betragtede han sin Vært saa stift og vedholdende, at denne til sidst spurgte ham, hvad det var, der saaledes fængslede hans Opmærksomhed. Kunstneren svarede, at han i lang Tid forgjæves havde søgt en passende Model til en Tigger, der skulde være en af Hovedfigurerne i et Maleri, han havde i Arbejde, og at nu ved Synet af Baronens Ansigtstræk var den Tanke slaaet ned i ham, at her var netop det saa længe søgte Hoved. Efter denne Forklaring vovede han at bede Baronen vise ham den Gunst at sidde for ham som en Tigger. Rothschild, der var en stor Beundrer af Kunsten og gjærne vilde betragtes som en Mæcen, samtykkede villig i at lade sig male i en Stilling, som næppe nogen Millionær før havde indtaget. Den næste Dag indfandt han sig i Kunstnerens Atelier; denne kastede en gammel Kappe om hans Skuldre, gav ham en tyk Stav i Haanden og lod ham indtage en Stilling, som om han hvilede sig paa Trinnene til et gammelt romersk Tempel. Medens han sad saaledes, traadte en af Kunstnerens Yndlingselever ind i Atelieret. Ved Synet af den udmærkede Model lykønskede han Delacroix til endelig at have fundet den saa længe søgte Tigger, og i den meget naturlige Tanke, at det var en virkelig Tigger, han saae for sig, puttede den unge Mand et Pengestykke i Modellens Haand, uden at Delacroix bemærkede det. Rothschild takkede ham med et Blik og beholdt Mønten. Da Eleven kort efter gik, udspurgte Baronen Delacroix om ham og fik at vide, at den unge Mand var meget talentfuld, men ubemidlet og

maatte fortjene sit Livsophold ved at undervise i Tegning og Maling. Kort efter modtog den unge Mand et Brev, hvori der stod, at Barmhjærtighed bærer Renter, og at den oplagte Rente af de Penge, han havde givet den formodede Tigger, udgjorde en Sum af 10,000 Francs, der laa til hans Disposition i Rothschilds Kontor.

Iblandt den Masse skjønne og kostbare Gjenstande, Baron James havde samlet, var der et overordentlig smukt Porcellæns-Service, prydet med udmærkede Malerier; det var blevet hans Ejendom paa temmelig aparte Betingelser. En Dag bad en gammel, fattig og affældig Mand om at komme til at tale med Baronen, hvis Medlidenhed vaktes ved den gamles elendige Udseende, især da han fik at vide, at det var en Trosfælle. Manden trak op af sin Pose en Tallerken, som baade i Form og Udstyrelse var saa udmærket smuk, at Baronen, som var en Kunstkjender, strax fik Lyst til at eje den. Den gamle Mand fortalte, at han var meget fattig og efterhaanden havde maattet sælge alt, hvad han ejede af Værdigjenstande; denne Tallerken hørte til et Service, som han stedse havde haabet at kunne beholde, men nu tvang Nøden ham til ogsaa at skille sig derved: »Jeg kommer derfor for at spørge, om Hr. Baronen vil kjøbe den,« saaledes sluttede Manden sin rørende Fortælling, »jeg mener nemlig, at saa skjønt et Kunstværk kun kan finde en passende Plads i Baron Rothschilds velbekjendte Kunstsamling.«

»Den er i Sandhed smuk,« svarede Baronen, »hvad forlanger De for den?«

»Se Herre!« svarede den gamle. »Jeg er en gammel Mand, der gaar paa Gravens Rand; jeg har næppe lang Tid tilbage; men i de faa Aar, jeg maaske endnu kan leve, ønskede jeg gjærne at være fri for Næringssorger. Vil De for dette værdifulde Service give mig hundrede Francs om Maaneden, saa længe jeg lever? Det er en Ubetydelighed for Dem, og jeg er saa gammel og svag.«

Baronen betænkte sig noget, undersøgte Tallerkenen endnu en Gang, og svarede endelig: »Nu vel, lad det da være saaledes. Her er den første Udbetaling; send mig Servicet og giv mig Deres Adresse, saa skulle Pengene blive Dem regelmæssig tilsendt.«

Servicet blev punktlig afleveret, og en Maaned efter traadte en kraftig ung Mand, der saae ud, som han kunde leve i halvtredsindstyve Aar, ind i Rothschilds Kontor og anmodede om at faa sin Livrente udbetalt.

»Men De er jo ikke den Mand, jeg tilstod Livrenten,« sagde Baronen.

»Undskyld, jeg er den samme Mand,« svarede den besøgende.

»Men han var jo i det mindste firsindstyve Aar.«

»De tager fejl, Hr. Baron, jeg er kun tredive.«

»De saae jo dog den Gang meget gammel og svagelig ud.«

»Men takket være Hr. Baronens Ædelmodighed er jeg saa overraskende hurtig bleven sund og stærk igjen.«

Rothschild kunde ikke lade være at smile ad dette Svar og gav Ordre til at udbetale Pengene, i det han sagde: »De er en udmærket Skuespiller og har narret mig dygtig.«

»Baronen smigrer mig; jeg er sandsynligvis den første, som har kunnet det,« sagde Jøden, i det han dybt bukkende forlod Kontoret.

Baron Alphonse de Rothschild var en Gang paa en Spaseretur kommen ind i et kun lidet befærdet Kvarter bag Pantheon, da han tilfældig i en Butik, hvor der handledes med alle Slags brugte Sager, fik Øje paa en Gjenstand, som ved nærmere Undersøgelse viste sig at være et antikt Barometer fra Ludvig XVI's Tid. Baronen, der var en ivrig Samler, besluttede strax at kjøbe det. Prisen var kun ti Francs, og han lykønskede sig selv til det heldige Kjøb, men da han stak Haanden i Lommen, opdagede han, at

han havde glemt sin Pengepung. »Nu, det gjør intet«, sagde han til Konen i Butiken. »De kan sende Barometret hjem til mig, jeg er Baron Rothschild«.

»Jeg kjender hverken Deres Navn eller Adresse«, svarede hun, »og jeg sender aldrig Ting, som ikke ere betalte forud«.

Det var noget ganske nyt for Rothschild at møde nogen, der ikke kjendte hans berømte Navn. Det morede ham meget, og han vilde lige til at forklare, hvem og hvad han var, da han fik Øje paa en Drager, som gik forbi Butiken. Han vinkede ad Manden og spurgte ham: »Har De nogen Sinde hørt tale om Baron Rothschild?«

»Det var da et løjerligt Spørgsmaal. Om jeg har hørt om Rothschild, ja naturligvis har jeg hørt om ham, hvorfor spørger De om det?« sagde Manden gnaven; han troede, man vilde have ham til bedste.

»Fordi Madammen her har nægtet at betro ham en Gjenstand til ti Francs«, svarede Baronen.

»Er det virkelig sandt, Madam Duclos?« spurgte Manden forbavset.

»Ja, vist er det sandt, man kan da heller ikke kjende alle og enhver«, svarede Konen med et Skuldertræk; »men Dem kjender jeg, Hr. Pierre, og hvis De vil gaa i Borgen —«

Ved disse Ord brast Baronen i en hjærtelig Latter. »Nu vel, Hr. Pierre«, sagde han leende, »hvis De vil være saa venlig at sige god for mig, saa hent en Vogn, saa kunne vi tage Barometret med«.

Drageren skyndte sig afsted og kom hurtig tilbage med en Vogn, der førte dem til Baronens Hus. Manden fik en god Belønning for sin Ulejlighed, og Rothschild morede sig meget over sit lille Æventyr.

Ved en Velgjørenhedsbasar, som i 1858 blev holdt i Paris til Fordel for de nødlidende Polakker, havde ogsaa Madame Dudevant (George Sand) et Udsalg af forskjellige skjønne Sager. Da Baron Rothschild gik forbi hendes Butik,

bad hun ham naturligvis om at kjøbe noget. »Ja, hvad skal jeg kjøbe«, sagde Rothschild, »De har ikke noget, jeg bryder mig om. Dog, jeg faar en Ide. Sælg mig Deres Avtograf«. Madame Dudevant tog et Blad Papir og skrev derpaa: »Modtaget af Baron Rothschild en Sum af Tusend Francs til Fordel for de nødlidende Polakker. — George Sand«.

Baronen læste Sedlen, takkede hende, betalte den nævnte Sum og gik meget tilfreds bort.

Til Slutning kun en Amerikaners humoristiske Beretning om hans Sammentræf med et Par af Rothschilderne. Han fortæller derom: »Da jeg ankom til England, begyndte jeg strax at se mig om; jeg havde foresat mig, at jeg vilde se alt, hvad der var at se, men derved vakte jeg en hel Del Opmærksomhed. Jeg gjorde mange Bekjendtskaber, og man fortalte mig, at jeg var en udmærket Repræsentant for min Nation. I Henseende til Videbegjærlighed og i at tilfredsstille den, tror jeg ogsaa nok, jeg var det; thi jeg sparede ingen Anstrængelse for at faa at se og høre alt muligt. Denne Egenskab bragte mig en Gang i en temmelig ubehagelig Situation, jeg nu skal fortælle. Jeg havde hørt en hel Del om det prægtige Palads, Rothschilderne byggede sig i London, og en Morgen begav jeg mig afsted for at faa det at se. Jeg naaede snart Stedet, og ved Bygmesterens Forekommenhed fik jeg Lov at bese Bygningen fra øverst til nederst. Da jeg var færdig dermed og stod paa den anden Side af Gaden og stirrede paa Huset med ufordulgt Beundring, fik jeg nogle Skridt fra mig Øje paa en Herre, der ogsaa betragtede Bygningen. Det var en trivelig gammel Fyr med et godmodigt Ansigt, jeg antog ham for Entreprenøren for Byggearbejdet og besluttede at give mig i Snak med ham for at faa noget at vide. »God Morgen, Sir«, sagde jeg, i det jeg nærmede mig. Han bukkede høflig, men uden at svare.

»Jeg er en fremmed her«, vedblev jeg, »jeg har beset Bygningen her og vilde gjærne bede Dem om nogle Oplysninger desangaaende«.

»Det skal glæde mig, om jeg kan tilfredsstille Dem«, svarede han forekommende og fortalte mig nu en hel Del af Interesse. Endelig spurgte jeg: »De har formodentlig ogsaa set Rothschild, Sir?«

»Hvilken af dem?« spurgte han.

»Den gamle Knark«, svarede jeg.

»Jeg ser den gamle Knark hver Dag«, svarede han og saae noget underlig paa mig.

»Ved St. Georg!« udbrød jeg. »Jeg skulde have Lyst at se ham. Folk siger, han er en munter gammel Fyr, som lever flot. Jeg vilde ønske, jeg havde ham i min Magt, saa skulde han ikke slippe, før han havde punget dygtig ud«.

Den gamle Herre brast i Latter og sagde: »Baron Rothschild har maattet arbejde for sine Penge og fortjener derfor ogsaa at nyde dem«.

»Ja, det kan jo nok være,« bemærkede jeg, »men han har sagtens ogsaa nok brugt mange Kneb«.

Mandens Ansigt blev blussende rødt, og han sagde stift: »Jeg har aldrig hørt Huset Rothschilds Ærlighed blive draget i Tvivl«.

»Har De ikke? Nu vel, for at sige Sandheden, saa har jeg heller ikke; men det skulde dog slet ikke undre mig, om jeg havde Ret«.

Den gamles Ansigt blev mørkt som en Tordensky, og han bed sig i Læberne uden at svare.

»Folk siger«, vedblev jeg, »at Rothschilderne have samlet sig to store Formuer. Da nu de fleste Mennesker ikke engang kunne samle sig én, vilde jeg gjærne vide, hvordan de have baaret sig ad. Kan De fortælle mig det, Sir?«

Den gamles Herres Ansigt opklaredes, han svarede smilende og med største Høflighed:

»Til visse, Sir. Folk sige, at Rothschilderne samlede den ene Formue ved altid at passe deres egne Sager, og den anden ved ikke at blande sig i andres. God Morgen, Sir«.

Med et stolt Buk vendte han sig bort og lod mig staa dér noget betuttet. Jeg begyndte at lugte Lunten og saae mig om efter nogen, der kunde sige mig den gamle Herres Navn. Han var standset ved den ene Ende af Bygningen, hvor han gav Arbejdsfolkene nogle Befalinger. Noget der fra stod en elegant ung Mand, som ogsaa betragtede Huset. Jeg syntes godt om hans Ansigt, gik hen til ham og sagde: »Undskyld, at jeg gjør Dem Ulejlighed, men jeg er en fremmed her i Landet og vilde gjærne gjøre Dem et Spørgsmaal«.

»Jeg skal med Fornøjelse give Dem alle de Oplysninger, jeg kan«, svarede han høflig.

»Kan De sige mig Navnet paa den gamle Herre dér«, spurgte jeg og pegede paa den omtalte.

»Ja, gjærne,« svarede han, »det er Baron Rothschild, Chefen for Huset af samme Navn«.

»Av!« raabte jeg forskrækket, »saa sidder jeg rigtignok net i det«.

»Hvad er der i Vejen«, spurgte den unge Mand nysgjerrig. Jeg fortalte ham, hvad der var hændet mellem Baronen og mig; han lo hjærtelig og udbrød: »Det var da kosteligt!«

»Han er en skrap gammel Fyr,« sagde jeg gnaven, »og saa er han knarvorn som en Bjørn«.

»Aa, det er bare hans Manerer«, svarede den unge Mand. »Han er en godhjærtet Mand, men noget excentrisk«.

»Ja, det maa jeg tro«, svarede jeg.

Den unge Herre gjorde mig nu en hel Del Spørgsmaal om Amerika og syntes at more sig meget over mine Svar. Til sidst sagde jeg: »Kjender De Baron Rothschild personlig?«

»Jeg har ofte været sammen med ham,« var Svaret, »og har netop i Sinde at besøge ham i Dag«.

»Saa vilde jeg ønske, De vilde sige ham, at jeg ikke vidste, hvem han var, da jeg talte med ham før, ellers havde jeg ikke sagt saa meget, og at han behøvede ikke at svare saa studs for det.«

»Det skal jeg sige ham«, svarede min ny Bekjendt leende. »De maa ikke tage ham det ilde op; han er bleven lidt stødt, men vil være den første til at le deraf, naar hans gode Humør er vendt tilbage. God Morgen!«

Med et Buk og et muntert Smil forlod han mig, i det samme kom en Arbejdsmand forbi, jeg standsede ham og spurgte, om han ikke kunde sige mig Navnet paa den Herre, jeg havde talt med.

»Det var en af de unge Rothschilder«, sagde han »og —

Jeg ventede ikke for at høre mere, men trak Hatten ned over Øjnene og skyndte mig hjem til mit Logi. I en hel Uge efter var jeg næsten bange for at tale til en fremmed, det kunde jo gjærne være en Rothschild«.

C. G.

St. Petersborg og London.

En Diplomats Erindringer fra 1852—56.

(Slutning)

III.

London 1854.

(Slutning).

Krigserklæringen mod Rusland udstedtes den 27de Marts 1854. For at fejre Hertugen af Cambridges Fødselsdag*) havde Dronningen Aftenen forud afholdt et lille Familiebal, hvortil jeg blev indbudt. Dronningen dansede med Lyst, blandt andet ogsaa skotsk Reel med Hertugen af Hamilton og Lord Elgin, som begge bare det skotske Nationalkostume. Da jeg allerede havde renonceret paa at valse, dansede Dronningen en Kontredans med mig og drøftede med den elskværdigste Aabenhjærtethed Dagens Begivenheder, i det hun betroede mig, at hun næste Morgen til sin største Sorg maatte erklære Rusland Krig.

Der var nu ingen Mangel paa Folk, som ansaa det for passende at ægge Mængdens Krigslyst til Feberhede. I Reformklubben gav man et Gilde for Admiral Sir Charles Napier, hvem man vilde sætte i Spidsen for en Flaade, der, som man haabede, uden videre skulde tage Kronstadt; Lord

---

*) Dronningens Fætter.

Palmerston og Sir James Graham, Marineministeren, vare tilstede, udbragte Toast'er og hengave sig til saa latterlige Rodomontader, at alle ædruelige Folk rystede paa Hovedet derover; Bright paatog sig i Underhuset at give Lord Firebrand en velfortjent Tilrettevisning for denne Udæskning over for en endnu ubesejret Fjende, og Palmerston optog dette meget ilde, men havde denne Gang ingenlunde Latteren paa sin Side. Som bekjendt, udrettede Sir Charles med alle sine smukke Skibe slet intet i Østersøen og maatte nøjes med at indeslutte den russiske Flaade i Kronstadts Havn, et Udbytte, der vel ikke tør undervurderes, men aldeles ikke svarede til Omkostningerne ved Foretagendet.

At man heller ikke i det sorte Hav vilde kunne tvinge Rusland til Fred med Flaaden alene, var klart. Man bestemte sig derfor til en Expedition af Landtropper, og Kommandoen betroedes en af Hertugen af Wellingtons mest fremragende Elever. Lord Raglan, der havde mistet en Arm i det spanske Felttog, var en af den engelske Armés mest elskværdige Fremtoninger; af fornem Fødsel og fra Ungdommen øvet i Krigens Gjerning fortjente han den almindelige Tillid og godtgjorde ved Daad det heldige i Valget. Ogsaa i Frankrig havde man i Saint-Arnaud fundet den Mand, der syntes som skabt netop for et sligt æventyrligt Foretagende; thi Begyndelsen til denne Krig var netop æventyrlig i Ordets fuldeste Betydning. Det var et sandt Argonautertog; uden fast Plan, uden at vide, hvad man egentlig vilde, kastede man først Tropperne ind i Dobrudshas usunde Lavninger, hvor de decimeredes af Kolera, overlod det til Tyrkerne at forsvare sig i Silistria mod Russerne og til Østerrigerne uden Krigserklæring at tiltvinge sig Rømningen af Donaufyrstendømmerne. Den største Flaade, Evropa havde set siden den spanske Armada, laa imidlertid for Anker ved Varna; dens Præstationer indskrænkede sig i Begyndelsen til at rense det sorte Hav for russiske Krigsskibe og til et temmelig uskyldigt Bombardement paa Odessa.

Efter megen Famlen frem og tilbage troede man endelig i Krim at have fundet den russiske Kæmpes Akilleshæl og satte Tropperne her over, i det Haab at finde Sebastopol ubefæstet fra Landsiden og at kunne tage Byen som et Fiskerleje.

Medens Felttoget saaledes paabegyndtes med en Letfærdighed, der kun finder en Undskyldning i det uvante ved en stor Krig, gav England et glimrende Bevis paa sine uudtømmelige Hjælpekilder; thi den Beslutning at føre Krigen uden Forøgelse af Statsgjælden og at dække Omkostningerne ved en ikke alt for stærk Anspændelse af Skatteevnen, blev ikke blot tagen, men i Begyndelsen virkelig gjennemført. Indkomstskatten udviste en exempelløs Elasticitet; man hørte vel hist og her Klager over Warninepence, men beroligede sig atter, da Forhøjelsen med én Penny pro Pund repræsenterede en Merindtægt af en Million Pund Sterling.

I øvrigt forstyrrede Krigen ikke i mindste Grad season'ens vanlige Fornøjelser; medens Gasbelysningen maatte stoppe op i St. Petersborg paa Grund af Mangel paa engelske Stenkul, og den russiske Adels gjæstfri Huse lukkedes hermetisk, fulgte i London Baller og Festligheder paa hverandre Slag i Slag, og man syntes at glemme, at »fjærnt i Tyrkiet« kæmpede ikke blot Folkene, men ogsaa Brødrene og Fætrene til de skjønne Ladies, som kappevis bare deres Juveler og Parisertoiletter til Skue. Ingen tænkte paa at give en Diné mindre eller have en Hest færre paa Stalden; ved de uafbrudte Kampe i Indien havde man vænnet sig til en saa stor Ligegyldighed over for Fjendens numeriske Overlegenhed, at man for fulde Alvor indbildte sig, at tredive Tusende Englændere kunde tage det op med Czarens Legioner.

Vestmagternes Vrede over det tyske Forbunds vaklende Adfærd gik navnlig ud over Kongeriget Sachsen; jeg havde i den Anledning en flere Timers fortrolig Samtale med Prins Albert og skal tillade mig her at meddele dens Hovedpunkter.

»Det kan næppe være forblevet Drs. kgl. Højhed ubekjendt, at Sachsens Deltagelse i Bamberger-Konferencerne her er bleven haardt, for ikke at sige ufortjent og uretfærdig bedømt. Uden at afvente Resultaterne af Bamberger-Konferencerne har Lord Clarendon fundet Anledning til at give denne Opfattelse Luft i en Depeche til Storbritanniens Sendemand i Dresden, denne Depeche har, baade efter Form og Indhold været saarende, og jeg har i Forgaars (14de Juli 1854) maattet meddele Udenrigsministeren en Protestskrivelse mod denne Indblanding i et rent tysk Anliggende. Efter at have modtaget dette Sachsens Gjensvar maa Lord Clarendon rimeligvis selv indse, at han har givet sig af med Sager, der slet ikke vedkomme ham, og vil rimeligvis skaane os for lignende Indblandinger. Sagen er følgelig hermed afgjort og har nu kun en historisk Interesse, mindre dog for hendes britiske Majestæts Husbond end for den sachsiske Prins, hvis Hjærte altid har slaaet saa varmt for det tyske Fædreland«.

Jeg udbad mig dernæst Tilladelse til at overrække ham bemeldte Depeche af 9de Juli tillige med nogle andre Aktstykker, denne Sag betræffende, med Anmodning om at underkaste dem en uhildet Prøvelse i Osbornes landlige Ensomhed. Jeg betonede udtrykkelig, at Udkastet til Forbundsbeslutningen saa vel som Depecherne til Berlin og Wien ikke kunde meddeles den britiske Regering, ikke engang i al Fortrolighed, da vi strængt havde gjort os det til Lov at behandle Sagen som et rent tysk, indre Anliggende. Samtidig udtalte jeg den Forventning, at Prinsen af disse Pièces vilde vinde den Overtydelse, at vi aldrig havde været andet end forbundstro og tyske, og at vor frejdige

Tiltrædelse til den østerrigsk-preussiske of- og defensive Alliance af 20de April faktisk maatte gjendrive den Mistanke, at vi lode os lede af russiske Sympathier.

Prinsen bemærkede hertil omtrent følgende:

»Juridisk talt lader der sig slet ikke indvende noget mod Bamberger-Opfattelsen; jeg har ogsaa uden Forbehold udtalt dette over for Lord Clarendon og Grev Colloredo; Artikel 49 i »Wiener-Schlussakte« staar efter min Mening i direkte Modstrid med Konventionen af 20de April. Om De imidlertid har handlet politisk klogt, er et andet Spørgsmaal. Den Fare, som truer det stakkels Tyskland og alle tyske Regeringer af anden Rang, holder jeg for overhængende; deres Existens beror paa en evropæisk Konveniens, ɔ: med andre Ord paa Stormagternes Skinsyge. I flere Generationer har den evropæiske Historie kun drejet sig om det ene Punkt, at hindre, at det stærke og intelligente Folk, som bebor vor Verdensdels Midte, skal vinde sin naturlige, politiske Betydning. Det paa alle Sider havomflydte og derfor mægtige England, Frankrig med sin stærke Pyrenæergrænse og sine vidtstrakte Kyster og fremfor alt Rusland have en fælles Interesse i at holde det stakkels Tyskland tilbage i sin sønderrevne, svage Tilstand. Ingensteds er denne saakaldte evropæiske Nødvendighed betonet med en saa skaanselsløs Aabenhjærtethed som 1851 i en Cirkulærdepeche af Grev Nesselrode, det slesvig-holstenske Spørgsmaal angaaende. Alle tyske Regeringer, som i Aarene 1848—50 have hindret, at Tyskland fik én Armé, én Flaade og ét Diplomati, have arbejdet Udlandet i Hænderne; de have brudt med den nationale Opfattelse og i Rusland søgt en Støtte for det saakaldte monarkiske Princip, d. v. s. for Bevarelsen af deres nominelle Suverænitet. Af Frygt for Mediatisering og Revolution have de tyske Regeringer saaledes ikke naaet at erkjende, hvad der egentlig er Tale om. Folkeslagenes Sympathier ere for os, England og Frankrig, Hoffernes derimod for Rusland. I Berlin som i Dresden, i

München som i Stuttgart, i Darmstadt som i Schwerin ønske Hofferne os Nederlag og vilde med Jubel hilse enhver Sejr af de russiske Vaaben; jeg finder det ganske naturligt og begriber ikke, hvorledes man her kan undre sig over dette. Hvis min Fader levede, vilde han sandsynligvis nære den samme Anskuelse herover som jeg. Og desuagtet kan jeg kun af ganske Hjærte beklage denne Ængstelighed. Her er jo slet ikke Tale om Kristne og Muhamedanere, ikke om dette ynkelige tyrkiske Herredømmes Opretholdelse, men om at skabe et Præcedens for en evropæisk Exekution. Alle Magter have erklæret, at Rusland med hensynsløs Vold har brudt Freden, og nu er der Tale om at vise Rusland, at dette ikke fremtidig kan taales i Evropa. Som Kejseren af Rusland har baaret sig ad i Gaar, kan Napoleon III. eller muligvis en radikal engelsk Minister i Morgen begaa en Uret; det nuværende Præcedens har da fastslaaet den evropæiske Exekution, og saaledes vilde man let kunne bøde paa en slig Uret uden nogen Blodsudgydelse. Havde der bestaaet en slig Exekution, *vilde Karl Albert i 1848 ikke røverisk være falden ind i Lombardiet, og da vilde det danske Spørgsmaal ikke i 1851 være blevet løst efter Ruslands Forgodtbefindende, men til Tysklands Skjændsel.* Hvilken Interesse netop de tyske Stater have i en slig evropæisk Exekutions Existens, ligger klart for Dagen, men det er til ingen Nytte at prædike for døve Øren. Hvad Bamberg angaar, véd jeg godt, hvorledes det hele er gaaet til. Den gode Frederik Vilhelm IV. bærer Kappen paa begge Skuldre og vil hverken lægge sig ud med os eller med Russerne; men Dronningen vil ikke vide noget af denne Tvetungethed, hun har taget sit Parti og med Lidenskab. Hvorledes hun udtaler sig om det of- og defensive Forbund af 20de April, er bekjendt nok. Det gjaldt om at vinde Tid, at aabne Preussen en Bagdør, for at det kunde sige sig løs fra Forbundet; Parolen kom fra St. Petersborg og blev af Dronningen strax bragt videre til

hendes Søster i Dresden. Derpaa blev Bamberg sat i Scene, og en Udvej syntes funden. Alligevel stode de østerrigske Tropper den 3dje Juli parate til at rykke ind i Valakiet. Var dette sket, havde vi uden videre kunnet angribe Hvespereden i Sebastopol. I St. Petersborg saae man Faren og sendte nye Anvisninger til Berlin, og som Følge heraf protesterede man øjeblikkelig imod Østerriges Indmarche og truede med Preussens Tilbagetrædelse fra Forbundet. Nu er Sebastopols Ødelæggelse imidlertid bleven en Nødvendighed, og Krigen vil blive fortsat saa længe, til dette Maal er naaet; thi fra Sebastopol true Russerne uafbrudt Konstantinopel, navnlig naar de først faa Skruedampere. Jeg forstaar den Dag i Dag ikke Fyrst Menschikoff; han havde jo kunnet lande med 40,000 Mand ved Serailet, før Telegrafen havde bragt os den første Efterretning om Indskibningen. En anden Gang ville Russerne ikke begaa denne Fejl, og derfor maa vi berøve dem Midlerne til et sligt Angreb. Om en eller to Divisioner tilintetgjøres i Valakiet, er Kejser Nikolaus meget ligegyldigt; men paa Sebastopol støtter sig hans Magt i Østen, og derfor maa dette Støttepunkt ødelægges; dog vi kunne ikke skride hertil, saa længe Donaufyrstendømmerne ikke ere besatte af Østerrige, og Østerrigerne kunne ikke rykke ind uden at være sikre paa Preussen og det tyske Forbund. Forstod Tyskland sin egen Interesse, vilde Krigen kunne føres til Ende allerede i dette Aar; men forhindres Østerrige i at gaa aktivt frem, kan Krigen vare aarevis. Jeg er ikke saa optimistisk som Englænderne, jeg er forberedt paa en treaarig, maaske paa en tiaarig Krig; men Tyskland vilde i saa Fald bære Ansvaret herfor og naturligvis ogsaa komme til at betale Gildet. Og hvilke Mellemspil kunne ikke indtræde i tre eller vel endog i ti Aar! Ville Bamberger-Konferencer saa endnu være mulige? Husk dog blot paa Franskmændene! For Napoleon som for enhver anden, der vil grunde et Dynasti i Frankrig, var den engelske Alliance uundværlig; han har indset dette

og hidindtil med Mod og Konsekvens holdt fast ved os; men hvor længe vil dette kunne vare? Hvem kan indestaa for, at ikke de tydelige Sympathier hos alle Landets Kapaciteter eller at Lederne for alle de konstitutionelle Partier om føje Tid ville tvinge de franskes Kejser til at forene sig med Rusland mod os? Ere de Dokumenter, som gjengive Fyrst Gortschakoffs Forslag, da ikke komne til Dresden? I München, det véd jeg, havde man ingen Anelse om dem. Og det vilde dog være godt, om man studerede disse Akter i Dresden. Kreuzzeitungspartiet ønsker intet hellere end at blive Rhinprovinsen kvit; det tror, at Preussen kun kan vinde, naar det holdes skadesløst med Sachsen og Hannover, og vilde følgelig gjærne kjøbe den fransk-russiske Alliance for denne Pris. Hvad skal der da blive af Sachsen og Tyskland? En anden Fare truer fra Omvæltningspartiet. I et opsnappet Brev, jeg først i Dag har hørt noget om, skriver Kossuth, at den østerrig-engelske Alliance lammer hvert Foretagende; man skal derfor forholde sig rolig til den ikke fjærne Dag, da det forblindede England faar Øjnene op for Østerriges Troløshed. Manden træffer Sømmet paa Hovedet; Mistilliden til Wienerkabinettet vil først forsvinde, naar de kejserlige Tropper faktisk skride ind. Skulde Østerrige nu blive tvunget til at staa stille og skille sig fra Vestmagterne, synes Revolutionen uundgaaelig i Ungarn, Italien og Tyskland. Det fremgaar heraf, at Tyskland har den mest tvingende Interesse i at se Krigen hurtig endt, hvad der ganske ligger i de tyske Regeringers Magt; men naar Englænderne indse dette, kan man ikke fortænke dem i, at de finde Beviser paa et udpræget Fjendskab i de preussiske Svingninger, i Bamberger-Beslutningerne og i de Østerrige faktiske paalagte Hemsko, et Fjendskab, som er mere rettet mod England end mod Frankrig. Særlig Fortrydelse har det vakt, at man i Bamberg opstillede Krav, til hvis Gjennemførelse de tyske Regeringer samtidig erklærede, ikke at ville medvirke. Disse Bamberger-Beslut-

ninger lade sig sammenfatte i én Sætning: England og Frankrig skulle alene udkæmpe Kampen, men overlade Tyskerne Sejrens Frugt, Friheden paa Donau. Bilder man sig for fulde Alvor ind, at Vestmagterne efter en sejrrig Krig ville belønne de Vanskeligheder, de tyske Regeringer berede dem, er dette en ubegribelig Naivitet. Ligesaa maatte man i højeste Grad føle sig saaret over, at det græske Spørgsmaal blev trukket frem. Det er ubegribeligt, at det græske »Etablissement« bliver en tysk Interesse, blot fordi Kong Otto tilfældigvis er Broder til Kongen af Bayern. Kong Otto har lammet 50,000 Mand, givet Anledning til unødvendig Blodsudgydelse, og jeg forstaar ikke, hvorfor man lader ham blive i Athen.«

Jeg skal ikke besvære Læserne med at nedskrive mine Gjendrivelser og Indvendinger, der fulgte af sig selv. Jeg betonede, at vi for saa vidt delte Lord Clarendons Opfattelse, at Rusland ikke var at frygte, saa længe det ikke var i Konstantinopel. Let at gjendrive var ogsaa den Fabel, at Dronning Elisabeth havde inspireret Bamberger-Beslutningerne, en Fabel, som synes at være opstaaet af den i Paris opfundne Historie om de fire bayerske Søskende; men spildt var derimod ethvert Forsøg paa at rokke den Fordom, at der ved tyske Hoffer herskede en fjendtlig Stemning mod England. Man gav mig til Svar, at jeg selv skulde aflægge et Besøg i Tyskland; man vilde da ved min Tilbagekomst sætte min Oprigtighed paa Prøve. I øvrigt nægtede man ikke, at den palmerstonske Politiks Synder havde sin Skyld i den Kulde, som nu i Tyskland lagde sig for Dagen mod England. Dog maatte man paa den anden Side ikke forglemme, at de Fejl, de tyske Magter havde begaaet, nu hævnede sig paa dem selv. Og for disse Fejl — Ruslands Intervention i Ungarn, og i Aaret 1850 Ruslands Afgjørelse af det tyske Stridsspørgsmaal — vilde Østerrige sandsynligvis komme til at bøde mere haardt, end England for Palmerstons Egenmægtigheder.

I denne Sammenhæng blev der ikke uden Bekymring henvist til Parlamentsmødet den følgende Dag; man vilde atter gjøre et Forsøg paa at lægge Krigens Ledelse i Hænderne paa Lord Palmerston. Bevarelsen af det nuværende engelske Ministerium, det bedste, som for Tiden overhovedet var muligt, beroede nu paa det østerrigske Kabinet. Kom den farlige Palmerston til Roret, før Østerrige var traadt i Aktion, vilde denne Magt i hin Minister finde en lige saa forbitret Fjende som i Aar 1848.

Om det bonapartistiske Frankrig talte Prinsen med en ædruelig Objektivitet, man næppe mere møder i de herværende ledende Kredse. Lige saa lidt gjorde han sig nogen Illusion angaaende den mod Kronstadt opererende Flaade. I gunstigste Tilfælde vilde man maaske kunne ødelægge nogle Yderforter, men hverken tage Kronstadt eller St. Petersborg. De indespærrede russiske Krigsskibe vare alt i alt næppe 2,500,000 Pund Sterling værd, og det lønnede sig derfor ikke Umagen at kjøbe deres Ødelæggelse med store Ofre. Sebastopols Indtagelse var Krigens Hovedmaal, og denne maatte derfor fortsættes — dette gjentoges flere Gange —, til Maalet var naaet.

I al Almindelighed kunde jeg kun med Taknemmelighed anerkjende den Aabenhjærtighed, hvormed Prinsen søgte at klare mig Sagernes Stilling og sit eget Standpunkt.

Imidlertid følte den kejserlige Parvenu ved Seinen Trang til en personlig Tilnærmelse til det engelske Hof; han vilde vise sine Franskmænd, hvor godt han stod anskreven i London og lod derfor forespørge hos Prins Albert, om hans kongelige Højhed skulde være tilbøjelig til at træffe sammen med ham i den Lejr, som var opslaaet ved Saint-Omer og Boulogne, en Opfordring, Prinsen erklærede sig villig til at efterkomme.

Den Orlov, der var indrømmet mig, benyttede jeg først og fremmest til et Ophold i Dresden, hvor jeg blev Vidne til den pludselig indtraadte Regeringsforandring; under en Udflugt til Tirol mistede Kong Frederik Avgust II. Livet ved et Ulykkestilfælde paa en Kjøretur, og Dødsbudskabet naaede Dresden Natten til den 9de Avgust. Det var et haardt Slag i denne alvorlige Tid, og Sorgen over den fortræffelige Fyrste var oprigtig og almindelig; med fast Haand greb hans Broder og Efterfølger, Kong Johan, Regeringens Tøjler.

Efter at have overværet det kongelige Ligs Bisættelse forlod jeg Dresden for at benytte et Søbad, Lægerne havde ordineret. Jeg valgte Boulogne-sur-mer, hvor jeg indtraf faa Dage før Prins Albert.

Selvfølgelig bevarede jeg min Turistfrihed og overværede Sammenkomsten kun paa Afstand. Strax den første Dag efter min Ankomst mødte jeg Kejser Napoleon med Følge. Han var i fuld Uniform, i høje Ridestøvler og med Generalshatten paa Hovedet, og jeg kan ikke skildre det første Indtryk anderledes, end at den lille uanselige Mand med den store Knevelsbart mindede mig om en af de Staldmestre, som med en lang Pisk i Haanden passe paa Øvelserne i en Cirkus. Dette lidet fordelagtige Indtryk forsvandt dog, saa snart man kom i personlig Berøring med Napoleon III. og blev sig hans behagelige Væsen bevidst.

Den 31te Juli indtraf Kejseren i Boulogne; 800 Mand af Grenadergarden med Guider og andre Hustropper havde besat Lejren nogle Timer før Monarkens Ankomst. Indtoget lod intet tilbage at ønske; Tricoloren vajede overalt, og »Vive l'Empereur« lød fra engelske og franske Struber. »Hôtel Brighton«, der laa i Stadens yderste Udkant udad mod Landet, tjente som Residens- og Hovedkvarter, og Telegraflinjer vare trukne her fra til alle Punkter af Lejren, der strakte sig flere Mil langs Kysten. Hotellet havde en smuk Have og en fri Beliggenhed, men den eneste Udsigt

vendte ud mod Fæstningen, den nye Monarks forhenværende Fængsel; dog han var ikke ængstelig ved at mindes sin Fortid, og hans Yndlingspromenade langs Strandbredden var netop det Sted, hvor den forulykkede Landgang fandt Sted i 1840. Da jeg trængte mig gjennem den Masse af nyskabte Uniformer, forekom Sceneriet mig nok lidt theatralsk, men naar alt kom i Gang, maatte man indrømme, at Kejseren fortræffelig forstod at imponere den forfængelige Nation. Den 3dje September om Formiddagen indtraf Kong Leopold af Belgien og Kronprinsen, Hertugen af Brabant; militære Festligheder fandt ikke Sted, en Revu blev afsagt, Monarkerne aflagde kun i forbigaaende et Besøg i den store Lejr, og allerede Kl. 6 om Aftenen indskibede Kongen sig igjen med sin førstefødte; Kanonerne tordnede, Garden dannede Spalier ved Indskibningsstedet, og det obligate »Vive l'Empereur« lød, da man tog Afsked med et langt Haandtryk. Efter hvad jeg hørte, benyttede Kong Leopold den indtraadte Ministerkrise som et Paaskud til at afkorte Besøget, der i øvrigt, saa kort det end var, naaede sit Maal. Den næste Morgen Kl. 10 og om Aftenen Kl. 6 drønede Kanonerne paa ny for at melde Boulognes forbavsede Beboere Kongen af Portugals Ankomst og Afrejse; tillige med sin Hr. Broder beærede ogsaa han for nogle Timer det kejserlige Hovedkvarter med sit Besøg. Den simple Mand, der i øvrigt aldrig kaldte Kejseren andet end »Napoleon«, paastod, at denne Dags Revu var Resultatet af et Væddemaal. Kejseren skulde have væddet med Kongen af Portugal, at han med et Kvarters Frist kunde vise ham 100,000 Mand. I Lejren havde man gjennem Telegrafen modtaget Befalingen, da »Napoleon« kjørte fra sit Hotel, og et Kvarter senere stode bemeldte 100,000 Mand opmarcherede. Si non è vero . . .! Sikkert nok var der sammentrukket meget betydelige Forstærkninger i Artilleri og Rytteri, og derhos havde Sundhedstilstanden bedret sig meget, takket være de ti Dages vedholdende smukke og tørre Høstvejr.

Firsindstyve Tusende Mand have vel derfor nok været under Vaaben hin Dag.

Prins Albert forlod Osborne den 4de om Natten; hans Følge bestod kun af sex Personer, men flere engelske Generaler vare alt tidligere indtrufne, og omtrent 20 Mand af Hestgarden og 25 Rideheste. Da hele sex Dampere eskorterede Prinsen, dukkede den Formodning op, at Dronningen muligvis kunde befinde sig om Bord paa et af dem, og at et Møde paa Vandet skulde gaa forud for Sammenkomsten paa Landet. Om Aftenen var Kejseren ikke tilstede ved Kong Pedro V.'s Afrejse, sandsynligvis fordi han var tagen Prins Albert i Møde.

Den længselsfuldt imødesete Ankomst fandt altsaa Sted Tirsdagen den 5te Septbr. Kl. $10^1/_2$. Ledsaget af Hertugen af Newcastle, General Grey og fire Adjutanter, sejlede Prinsen om Bord paa den kongelige Jagt »Victoria and Albert« ind i Havnen, under Kanonernes Torden og Mængdens stormende Jubel. »Black Eagle« og »Vivid« eskorterede Jagten; tvende Sejl- og en Dampkorvet af den kongelige Marine indtraf først om Aftenen og kastede Anker uden for Havnen, smykkede med alle Vimpler og det franske Flag paa Mesanmasten. Kejseren ventede paa Landgangsstedet og hilsede sin høje Gjæst paa det hjærteligste. Den Vogn, hvori Kejseren og Prinsen kjørte alene, var kjørt saaledes frem, at Gjæsten, som steg sidst ind, tog Plads paa Kejserens venstre Haand, men Hans Majestæt stod fast paa at have Prinsen paa højre; jeg omtaler denne Bagatel, kun fordi denne Manøvre, som udfyldte de første Sekunder af Sammenkomsten, syntes mig at blive udført med en meget karakteristisk Vigtighed. Under Kjøreturen til det kejserlige Hovedkvarter overleverede Prinsen Kejser Napoleon en egenhændig Skrivelse fra Dronning Viktoria. Hans kongl. Højheds Værelser vare ligeledes holdte parate i »Hôtel Brighton«. Henimod Kl. 4 om Eftermiddagen steg Kejseren til Hest, for at vise Prinsen den 1ste Divisions Lejr, der

strakte sig fra Honvault til Wimereux. Prinsen bar Æreslegionens store Baand, og i det meget glimrende Følge saae man Lord Cowley, Vely Pasha m. fl. Kort før Dinéen, der fandt Sted Kl. 8, vendte Kejseren tilbage med sin høje Gjæst. Jeg mødte tilfældigvis Toget; Kejserens Træk vare umiskjendelig prægede af Tilfredshed.

Onsdagen den 6te begave Hans Majestæt og Prinsen sig til den flere Mil fjærne Lejr ved St. Omer. Udflugten lagde Beslag paa den hele Dag, og Tilbagekomsten paafulgte først henimod Kl. 8. Torsdag den 7de tidlig mødte jeg Kejseren med Prinsen ganske alene i en Phaeton; Hans Majestæt kjørte selv, en eneste Groom sad paa Bagsædet. Spasereturen gjaldt Havet, og ventre à terre drev Kejseren Fuldblodshestene ud i Bølgerne, saa at Brændingen næsten slog ind i Vognen. Henimod Kl. 8 beærede Kejseren Prinsens festlig smykkede Jagt med et Besøg; Korvetten affyrede de brugelige Salutskud.

Den næste Morgen tidlig fandt den sidste store Revu Sted til Ære for Prinsen, og Kl. 11 om Aftenen indskibede Hans kongl. Højhed sig atter under den tæt sammenstimlede Mængdes Jubel og Kanonernes Torden. Bortfarten frembød et storartet Skue, da alle engelske Skibe, saa snart de naaede rum Sø, toge Afsked med bengalsk Belysning, Raketter og Ildkugler. Kejseren ledsagede den høje Gjæst om Bord paa hans Jagt. Saa vidt jeg som Turist kunde dømme herom, opnaaedes det tilsigtede Maal, og Prinsen var lige saa tilfreds med den fundne Modtagelse som Kejseren med det engelske Besøg.

Hvilken Betydning dette første Møde mellem den franske Magthaver og Prins Albert fik for Fremtiden, er bekjendt nok, og Martin har i sin »Life of the Prince Consort« netop behandlet dette Kapitel med en Udførlighed, som beviser, hvilket Værd man ogsaa ved det engelske Hof tillagde dette flere Dages Samliv i Boulogne.

Endnu i Boulogne fik jeg gjennem Aviserne Sejrsdepecherne fra Slaget ved Alma; ogsaa den snart paafølgende Tatarefterretning om Sebastopols foregivne Fald naaede mig her.

Fra Boulogne tog jeg til Paris, hvor jeg ligeledes som Privatmand tilbragte en Del af min Orlov og benyttede Tiden til paa selve Stedet at vinde Oplysninger om Napoleon III.'s Politik.

Angaaende Balaklava (25de Oktober) og Inkerman (5te November) hørte jeg først de nærmere Enkeltheder i London. Paa Grund af en misforstaaet Befaling havde Englænderne ved Balaklava mistet den bedste Del af deres Rytteri. Med Heltemod havde Lord Cardigan misbrugt de engelske Ryttere til et Angreb paa de russiske Batterier; som ved et Under var han selv med 130 Mand undsluppen Kartæskerne, og Aaringer efter denne Dag viste Londoner-Hjemfødningen, cockney'en, over for Stridshingsten fra Balaklava, som den ædle Lord gjærne tumlede i Gaderne, den samme afguderiske Ærefrygt, Makedonierne engang viste over for Alexanders Bukefalus. Og dog var dette berømte Angreb et taktisk Vanvid, og Lord Cardigan selv en Type paa hin højaristokratiske engelske Officer, der i Krigen som paa Jagten ikke kjender noget til Faren og ogsaa betragter Krigen næsten som en Sport. Karakteristisk var det Svar, denne Kommandant over de britiske Forposter gav mig paa mit deltagende Spørgsmaal, om han ogsaa for sin Person havde lidt under dette haarde Vinterfelttogs Besværligheder: »Aa nej!« svarede Lord Cardigan, »jeg havde ladet min Jagt komme, og den er ganske comfortable. Det var blot kjedeligt at skulle ride baade om Morgenen tidlig og om Aftenen nogle Mil paa slette Veje; men jeg havde min Jagthest med, og den ænser ikke Hindringer«. Hvad vilde vel Grev Moltke sige til en slig Forposttjeneste?

Slaget ved Inkerman var ligeledes en af de mest hæderfulde Vaabenbedrifter for den engelske Hær, da der

kun stod 8000 Englændere og 6000 Franskmænd i Ilden mod, efter hvad man i det mindste forsikrede mig, de 60,000 Russere, som skulde kaste de allierede ud i Havet. Hertugen af Cambridge, som paa hin Dag kommanderede den engelske Garde, fortalte mig med stor Beskedenhed, at han havde maattet opløse sine sidste friske Tropper i en Skyttekjæde og da et Øjeblik ikke havde anset det for muligt, at denne tynde røde Linje vilde kunne holde Stand mod de fremstormende russiske Masser. Dog var dette lykkedes, takket være Gardens koldblodige Sejhed og nogle heldig posterede Batterier, hvis Armstrong-Kanoner havde staaet deres Prøve paa glimrende Vis. I Mindet om hin Dag sagde et kompetent Øjenvidne, Marskalk Canrobert, tredive Aar senere til mig: »l'infanterie anglaise est la première du monde«.

I Virkeligheden gik Slaget ved Inkerman kun tabt for Russerne ved Kejser Nikolaus's Snakkesalighed. Paa Papiret skal Planen efter alle sagkyndiges Udsagn have været fortræffelig; den russiske Generalstab havde under Kejserens Øjne ugevis arbejdet paa den, og den russiske Donauhær, som var bleven fri ved Østerrigernes Besættelse af Moldau og Valakiet, var med alle øvrige disponible Stridskræfter koncentreret omkring Sebastopol og havde forenet sig med de her staaende Tropper. De allieredes Stilling kjendte man nøje; man vidste, at Englænderne paa højre Fløj stode meget udsatte, at de saa at sige svævede i Luften, medens Franskmændene og Piemonteserne*) vare alt for langt borte til i rette Tid at kunne tilbagevise det paatænkte Overfald. Man turde derfor haabe at kunne overrumple Englænderne,

---

*) Ja, navnlig de sidste, som endnu vare i deres Hjemstavn. Grev Eckstädt gjør sig nemlig her skyldig i en lapsus memoriæ; thi først 26de Januar 1855 sluttede Sardinien sig til Vestmagterne, og først i Maj samme Aar indtraf en sardinsk Troppestyrke paa 15,000 Mand.

R.'s Anm.

knuse dem ved Overmagten og den paafølgende Dag at angribe Franskmændene alene, slaa dem og drive dem tilbage til Skibene. Efter at man havde sikret sig Overmagten, syntes Udførelsen af dette Offensiv-Stød blot en Børneleg, og Kejser Nikolaus var saa fornøjet over det utvivlsomme Udfald, at han ikke tog i Betænkning at betro Grev Münster Planen i alle dens Enkeltheder. Grev Münster gjorde kun sin Pligt, da han direkte tilstillede Kongen af Preussen en Beretning om, hvad han havde erfaret af Czarens Mund; han troede saaledes at have forebygget mulige Indiskretioner i Kontorerne og kunde ikke vide, at netop Hans Majestæts Kabinet i Potsdam den Gang leverede det engelske og franske Gesandtskab det bedste Stof til deres Indberetninger. Ligesom Frederik II. før Syvaarskrigen fik Afskrifter af det sachsiske Kabinets hemmeligste Aktstykker gjennem den bestukne Kabinetskancellist Menzel i Dresden, saaledes havde ogsaa Lord Augustus Loftus i Potsdam sin Menzel, der tilstillede ham Afskrifter, som honoreredes i Forhold til Indholdets Værd. Saaledes modtog den engelske Sendemand den nylig indløbne Beretning fra Münster samt den russiske Generalstabsplan for Slaget ved Inkerman. Loftus, der havde en Anelse om Beretningens Vigtighed, lod den chifrere og telegrafere til London, og næppe var Depechen her dechifreret, før man befordrede den videre til Lord Raglan; det var, fortalte man, det første direkte Telegram, som fra London indløb til Overgeneralen for den britiske Hær paa Krim, og det kom lige tids nok til at levne Raglan en Mulighed til at træffe de nødtørftigste Dispositioner og til at underrette Marskalk Canrobert om det truende Overfald. Denne lod strax Divisionen Bosquet bryde op, medens Lord Raglan drog Piemonteserne (!) til sig. Det morderiske Slag skal have kostet Englænderne i døde og saarede 2500 Mand, Franskmændene 1500 og Russerne 15—20,000 Mand; selv angive de sidste deres Tab til 11,900, og dette turde vel komme Sandheden temmelig nær.

Da Menschikoff efter dette Nederlag blev kaldt tilbage til St. Petersborg og gjensaa Kejseren, der i Begyndelsen slet ikke vilde modtage ham, skal han have undskyldt sig med de Ord: »Que voulez-vous, Sire, vous avez un ministre de la guerre qui n'a ni senti, ni inventé, ni envoyé la poudre«.

IV.

London 1855.

Efter at jeg i Januar 1855 var vendt tilbage til London, var det min første Pligt at overrække Dronning Viktoria mit nye Kreditiv, der nødvendiggjordes ved Tronskiftet i Sachsen. Dronningen modtog mig i Windsor, hvor jeg skulde spise og overnatte. Det var en kold Vinterdag, og Isslaget forsinkede det Iltog, som bragte Lord Aberdeen, Lord Clarendon og andre Ministre foruden mig selv til den kongelige Residens.

Jeg troede at burde skynde mig med min Omklædning til Taflet, men Lord Clarendon lod mig kalde ud i Galeriet og spurgte, om jeg muligvis skulde have forglemt Kreditivet. Det blev hurtig taget frem, og overensstemmende med engelsk Etikette overleverede jeg det i Rejsedragt. Dronningen selv var bleven afbrudt i sit Toilette og havde hurtig kastet en Morgenkjole om sig, for — trods den forsinkede Ankomst — at kunne modtage mig og Lord Clarendon i morning dress.

Efter at jeg saaledes havde haft en korrekt Avdiens kunde jeg give Møde ved Dinéen. Ogsaa ved Hove følger man engelsk Sæd og Skik, og efter Taflet forlader Dronningen med Damerne Spisesalen, medens Mændene blive tilbage for at kunne nyde deres claret (Rødvin) i Ro.

Prins Albert vinkede mig hen til sig og begyndte en Samtale i det tyske Sprog, som hans anden Nabo, Lord

Aberdeen ikke forstod et Ord af, en Omstændighed, der tilstedede en aabenhjærtig Meningsudvexling, og jeg kunde takke Prinsen for et nøjagtigt Billede af Situationen, som den havde formet sig under min Fraværelse. Angaaende de tyske Tilstande udtalte han sig meget aabent og med stor Utilfredshed; særlig beklagede han, at den preussiske Konges Vankelmodighed og Manteuffels Ubestemthed maatte tilintetgjøre Haabet om at bringe Kejseren af Rusland til Fornuft.

Stemningen var slaaet fuldstændig om, selv Lord Aberdeen havde udtalt sig for en energisk Fortsættelse af Krigen. Naar man saae denne fortræffelige gamle Herre sidde rystende og med klaprende Tænder i de iskolde Sale, maatte man uvilkaarlig spørge sig selv, om han virkelig ogsaa var den Mand, der kunde bestaa Stormen og føre England sikkert gjennem en evropæisk Krigs Farer; her var jo endog Tale om en Storm, som rystede den britiske Forfatning i dens Fundamenter, ja ligefrem næsten truede dens Existens.

The British Constitution er ikke noget Stykke Papir; hverken Magna Charta eller Bill of Rights bestemme dens hele Indhold. Den britiske Forfatning er et Arsenal, for ikke at sige et Virvar af stadfæstede Rettigheder, opelskede Fordomme, normanniske Privilegier, sachsisk Sædvaneret, danske Minder, ældgamle Præcedenstilfælde, halvglemte Parlamentsbeslutninger, Pergamenter, Piske og Parykker*). Enhver af Landets Suveræner, Tudorerne og Stuarterne, Cromwell og det hannoveranske Dynasti, Dronning Elisabet og Dronning Viktoria, har arbejdet med paa den, og enhver Parlamentssamling fuldstændiggjør denne fuldt ud originale Forfatning. Kun den, som har den offentlige Menings Ariadnetraad med sig, kan finde Rede i

*) Et Møde i Underhuset vilde blive anset for ukonstitutionelt, naar Speaker'en ikke beklædte Formandspladsen i sin Embedsdragt og Paryk, og Skriverne ved Bordet ikke mødte med vel flettede Piske.

denne Labyrint; men selve denne offentlige Mening er ikke ret meget andet end et Legetøj for store Børn, en Papirsdrage, der stiger og falder med hver Luftstrømning, og som kun kan ledes af den, der indser, at Spillet kun er Spil.

Statsskibet Britannia var blevet læk og rullede i Stormen næsten uden at lystre Roret. Skuffelserne ved den saa letfærdig paabegyndte store Krig vare ikke udeblevne, Tømmermændene vare fulgte paa Rusen. Sir Charles Napier var med uforrettet Sag sluppen hjem fra Østersøens Is; paa Krim havde den tapre Hær vundet blodige Slag, men saa at sige ikke en Fodsbred Jord; Sebastopol, som Todlebens Genialitet havde forvandlet til en befæstet Lejr, trodsede de allierede med deres bedre Skyts.

Den sejrrige engelske Hær var bleven stærkt medtagen af en usædvanlig haard Vinter og Stormene, der altid ere farlige i et Indhav som det sorte Hav, og som havde ødelagt mange Transportskibe; ved Aarets Begyndelse var der omtrent kun 10,000 Kombattanter tilbage, som syntes bestemte til at omkomme af Hunger, Frost og Feber i den til et Morads forvandlede Lejr. Da Efterretningen om disse Savn og Lidelser indtraf til England og her med overdreven Iver serveredes Publikum tvende Gange daglig af Aviserne, brød et Skrig af Harme løs, og, som Tilfældet altid er ved slige Lejligheder, Beskyldningerne rettedes imod Personer i Steden for mod den forfejlede Forplejnings-Organisation, the system, som man kaldte det. Der gaves nu ganske vist næppe heller noget mere meningsløst end dette System. Den ansvarlige Krigsminister, Hertugen af Newcastle, var Medlem af Kabinettet og samtidig Minister for alle Kolonier. Under ham stod Krigssekretæren, secretary at war, Sidney Herbert. Der gaves fremdeles en Overgeneral over hele Hæren, Lord Hardinge, en fortræffelig gammel Soldat, der først havde overtaget denne Post efter Hertugen af Wellingtons Død; thi Sejrherren fra Waterloo havde lige til sit Endeligt beklædt denne Post med næsten fuldstændig absolut

Myndighed. Theoretisk talt stod Overgeneralen ganske vist under den ansvarlige Krigsminister, men praktisk talt fulgte sidstnævnte allerede som Civilist kun den førstes Inspirationer. Da nu denne igjen ikke foretog sig noget uden at spørge Dronningen, med andre Ord Prins Albert, var »den lille tyske Prins«, the petty Germann Prince, i Folkets Mening naturligvis Skyld i alt. Det mest taabelige gjælder i slige Momenter for det sandsynlige. Saaledes havde den fjollede Mening fundet Udbredelse, at Prinsen af Kjærlighed til sine tyske Slægtninge vilde ofre Hæren paa Krim og hemmelig havde givet Raglan Befaling til kun at føre en Skinkrig og skaane Russerne saa meget som muligt. Noget mere taabeligt lod sig næppe tænke. Det ophidsede Publikums Forbitrelse vendte sig dog ikke direkte mod Prinsen, men mod dennes formentlige Organer. Lord Raglan, Lord Hardinge og Hertugen af Newcastle, i sidste Instans Førsteministeren Lord Aberdeen, vare de Mænd, som overøstes med Forhaanelser af enhver Art og gjordes ansvarlige, fordi Tatarefterretningen om Sebastopols Fald endnu stadig ikke bekræftedes, medens Ligene af 20,000 britiske Soldater henraadnede paa Krims øde Stepper, og Resten ombragtes af Hunger og Kulde. Mange engelske Officerer, der gjennemgik denne haarde Vinter, have senere under Latter fortalt mig, at de først gjennem Aviserne erfarede, hvad de havde lidt; men ogsaa de største Overdrivelser fandt Tiltro, og ingen betvivlede, at Ministeriets Dage vare talte.

(Af et Privatbrev fra 15de Januar 1855). Forbindelsen mellem Østerrige og Frankrig, der daglig bliver mere og mere intim, begynder at indgyde de engelske Statsmænd nogen Bekymring. Man frygter af denne Tilnærmelse et Tilbageslag, der kan faa Indflydelse paa den Krisis, England for Tiden befinder sig i. Man maa ænse ethvert Støvgran, der kan øve sin

Indflydelse paa den engelsk-franske Alliance, dette Maskineri, der bragtes i Gang ikke uden Møje. Saa utvivlsomt det end er, at begge Magter have høstet og endnu daglig høste alt for store Fordele af deres Alliance, til ikke at ville fastholde den, saa lidet lægger man fra Tid til anden Dølgsmaal paa Modpartens Fejl og Svagheder, og fra begge Sider undgaar man derfor med Flid at lade Modspilleren kige sig for stærkt i Kortene. Medens Clarendon endnu i Morges med en vis Ringeagt talte om Franskmændene, der nu havde, hvad de fortjente, en jærnhaard Diktator, bragte han samtidig Napoleon III.'s Herskertalent en næsten ufrivillig Hyldest; han var et politisk Hoved af første Rang, der regerede i Overensstemmelse med Whiggernes Grundsætning »alt for Folket, intet ved Folket«. Gjennem alle disse Ytringer skinnede dog stadig en vis aristokratisk Uvilje igjennem samt en mørk Forudfølelse af, at Ministeriet, der er indbyrdes uenigt, ikke over for Herskerviljen ved Seinen vil være i Stand til at rejse en Modstand, stemmende med Gammel-Englands Værdighed. Der er ingen Tvivl om, at Palmerston har forfejlet Øjemedet for sin Rejse til Paris; han gik der hen for at vinde Franskmændenes Kejser for en revolutionær, særlig mod Østerrige rettet Politik, og er kommen hjem som omvendt. Paa den anden Side er det lige saa sikkert, at Lord John Russell for Øjeblikket er optagen af at vinde Napoleons Samtykke til et rent Whigkabinet; der skal være sørget for, at Lord Palmerston finder sig i Lord John som Førsteminister og tjener under ham som Krigsminister; Clarendon skal da beholde Udenrigsministeriet og Malesworth Kolonierne, hvorimod Sir George Grey skal overtage Indenrigsministeriet og Gladstone maaske beholde Finansvæsenet. Saaledes er Situationen for Øjeblikket, og man imødeser Russells Tilbagekomst fra Paris med lige saa stor Spænding som Efterretningerne fra Wien; thi hvis Underhandlingerne i Wien mod Forventning skulle

have Udsigt til Held, vil dettte embryonske Whigkabinet endnu en Stund forblive bag Kulisserne.

Den engelske Landmagts Fiasko paa Krim betragtes vel næppe med større Skadefryd i St. Petersborg end i Paris. Sødt dufter den Virak, de regeringsfjendske engelske Blade ødsle paa den franske Hær og dens fortræffelige Organisation. Drømmen om en fremtidig Landgang af franske Tropper i England synes mindre en Kimære efter Expeditionen til Krim end før samme. Beretningerne fra de hjemvendte engelske Officerer ere ganske egnede til at skræmme paa denne Side, og til at vække større Overmod paa hin Side Kanalen. Man fortæller, at Lord Cardigans Skildringer af de engelske Troppers trøstesløse Stilling greb en af hans Tilhørere saa dybt, at han af Rædsel derover afgik ved en pludselig Død; jeg kan vel ikke indestaa for Anekdotens Rigtighed, men den karakteriserer i hvert Fald Stemningen her i London. Den delte Kommando har medført en overdreven Anstrængelse af de engelske Tropper, som til Dato have mistet henved 15,000 Mand. Medens den svære Tjeneste i Løbegravene kun hver fjerde eller femte Nat falder i Franskmændenes Lod, maa Englænderne paa Grund af deres større Svaghed i numerisk Henseende gjennemsnitsvis hver anden Nat til denne Tjeneste, og Følgen heraf er igjen de næsten daglige Overrumplinger paa de engelske Vagtposter, som hyppig overfaldes af Russerne og hugges ned i Søvne, inden der kan gives et Alarmsignal.

For alt dette gjør den offentlige Mening Ministrene personlig ansvarlige, med urette, som »Journal des Débats« nylig har udviklet i tvende fortræffelig skrevne Artikler. Ikke Personerne bære Skylden, men Systemet, og det vil man snart føle overalt i England. Allerede nu kommer man til den Overbevisning, at det britiske Rige til sin egen Sikkerhed behøver en Hær, mindst dobbelt saa stærk som den nuværende, og at man kunde have den uden at give

mere for den end nu. Hvad den nuværende koster, er utroligt. Afregningens Dag vil blive slem. Angaaende den Forvirring, som hersker i Krigsdepartementet, blot nogle Exempler. Der indløber den Melding, at Tropperne behøve Handsker. Krigsministeren, Hertugen af Newcastle, befaler ufortøvet at afsende 40,000 Par. Krigssekretæren Sidney Herbert erfarer intet om denne Sendelse og lader samtidig 50,000 Par expedere; de 90,000 Par Handsker ankomme heldig, de fordeles, og saa viser det sig, at de ere aldeles ubrugelige. Raglan beder indstændig om Vinterklæder for sine Tropper, om Medikamenter og Charpi; et helt Skib befragtes hermed, og det indtræffer virkelig i Balaclava, men vender atter tilbage til England med sin fulde Ladning, fordi der ikke fandtes nogen, som kunde modtage den. Det er Exempler, som daglig gjentage sig, fordi ingen aner, hvem man har at holde sig til. Saaledes bortødsles hundrede Tusender, og Hæren fryser og hungrer.

Den almindelige Værnepligt vilde ikke blot skabe en stærkere Hær i numerisk Henseende, men ogsaa fjærne den unødvendige Luxus, hvormed de hvervede Tropper nu til Dags forvænnes; men Indførelsen af almindelig Værnepligt er umulig uden en Statsomvæltning, der vilde bringe alle bestaaende Forhold i Fare. Blev den britiske Individualisme brudt ved Udskrivningen, hvor snart vilde da ikke ogsaa Aristokratiet, som repræsenterer denne Individualisme i højeste Instans, forsvinde fra Skuepladsen. En Hær, fremgaaet af den almindelige Værnepligt, vilde i dette Frihedens Land nødvendigvis faa et demokratisk Præg og i væsentlig Grad skille sig fra den hvervede aristokratiske. Hvem vilde den lystre? Parlamentet eller Kronen? Efter Cromwells Død, Manden, der skabte den første demokratiske Hær, England har besiddet, dukkede Spørgsmaalet allerede op; Monk løste det den Gang, som Louis Napoleon løser det i vore Dage; naar Kronen kunde nedarves lige saa vis, som

den for Tiden bæres, kunde en lignende Løsning igjen indtræde.

Med Højkirken staar det ikke stort bedre til end med den hvervede Hær; den af Peeliterne hemmelig støttede Puseyisme synes ikke at have nogen Fremtid; men Sekt- og Dissenterværsenet voxer i den Grad, at et stort Antal anglikanske Kirker alt staa tomme. Mange Førere for den i numerisk Henseende svækkede Højkirke betragte allerede en Udsoning med Rom som den eneste Redning, og man hører ofte fremhæve, at Paven anerkjender den uafbrudte apostoliske Kontinuitet med Hensyn til de engelske Biskoppers Indvielse; det kirkelige Spørgsmaal er blevet et politisk. Dissenterne, som have Flertallet for sig, knurre allerede over den episkopale Gejstligheds mange fede Kald og spørge hverandre, hvorfor de skulle skatte til disse Sinecurer. En alvorlig Bevægelse mod Statskirkens Institution vilde de gamle, i fuld Opløsning værende Partier næppe mægte at stoppe, og de lægge ikke Dølgsmaal paa, at denne Grundpille for den britiske Konstitution i betænkelig Grad undergraves af den radikale Brænding.

Parlamentet traadte sammen den 23de Januar, og det viste sig strax, at Underhuset var en nøjagtig Afspejling af den feberagtige Stemning i Landet. Imidlertid var Arven efter Lord Aberdeen just ikke misundelsesværdig. Selv om Lord Derby ikke havde holdt Disraeli i Tømme, vilde Føreren for Oppositionen vel nok have vogtet sig for selv at rage Kastanierne ud af Ilden; et direkte Angreb, hvis Udfald ikke kunde betvivles, vilde moralsk have tvunget de konservative til at danne Regeringen, men hertil manglede de under en saadan Storm regeringsdygtige Elementer. Man overlod det derfor til Tilfældet eller, som saa hyppig i slige Situationer, til et saakaldet uafhængigt Parlamentsmedlem

at binde Bjælderne paa Katten. Roebuck, den lille hæslige, men temmelig populære Repræsentant for Sheffild, var kun alt for lykkelig over at kunne overtage denne Rolle; han var kjæk og hørte til den Klasse Mænd qui ne doutent de rien, som Franskmændene sige. Han indbragte det Forslag, at Huset skulde udnævne en Undersøgelses-Kommission for at udfinde de Grunde, som havde bragt Hæren paa Krim i en saa trøstesløs Stilling. Det er muligt, at dette Forslag var, om ikke ligefrem inspireret af Lord Palmerston, saa dog godkjendt af ham. Desuagtet vilde Sagen maaske have tabt sig i intet, hvis ikke Husets Fører, Lord John Russell, der alt længe var utaalmodig over, at han endnu stadig maatte være Andenmand i Kabinettet, hvis han ikke havde givet Roebucks Forslag en usædvanlig Betydning. Han indgav uden videre sin Begjæring om Afsked og motiverede i Kabinettet denne sin Begjæring dermed, at man under Husets nuværende Stemning ikke kunde slippe for Undersøgelses-Kommissionen. Vel sammenlignede man denne egennyttige Urostifter med Rotten, der forlader det synkende Skib; vel sagde man ham, at han ved sin Tilbagetrædelse, og ikke Roebuck vilde styrte Ministeriet og bringe Kronen i største Forlegenhed; men Russell blev ved sin Beslutning og gik. Allerede tidligere havde han forsøgt at bevæge Aberdeen til at fratage den upopulære Hertug af Newcastle Krigsministeriet og overdrage det til Lord Palmerston. Russell haabede herved at opslide sin Kollega og sikre sig selv Stillingen som fremtidig Førsteminister; det var et Skaktræk mod Palmerston, hvem det slet ikke var magtpaaliggende at blive Krigsminister. Selv da Hertugen af Newcastle frivillig tilbød sig at træde tilbage for at redde Ministeriet, selv da fastholdt Palmerston sit Afslag med den Erklæring, at han ikke vilde kunne styre Krigsministeriet halvt saa godt som Hertugen. Russells lige saa uventede som umotiverede Tilbagetrædelse medførte ogsaa Begjæringer om Afsked fra de øvrige Whigger, der havde

Sæde i Kabinettet, og saaledes var Ministeriet Aberdeen allerede i fuld Opløsning, da Forhandlingen om Roebucks Forslag tog sin Begyndelse; den endte Natten mellem den 29de og 30te Januar med Forslagets Vedtagelse; 305 havde stemt for samme, kun 148 imod det, saa at Ministeriet havde en Majoritet af 157 mod sig.

Jeg havde hin Aften modtaget Indbydelse til en Diné og kunde først henimod Kl. 11 vinde hen til Westminster-Paladset; Huset var propfuldt, og i det for det diplomatiske Korps forbeholdte »Speaker's gallery« var ingen Plads tilovers, hverken for den franske Sendemand eller mig. Venskabelige Parlamentsmedlemmer forbarmede sig og tilbøde os deres Pladser paa Tribunerne i Husets Indre; saaledes kunde jeg meget bekvemt høre Disraeli's sarkastiske Tale og Gladstones glimrende Forsvar, og da Løsnet »strangers withdraw!« henimod Kl. 3 om Morgenen forkyndte Forhandlingens Afslutning, afventede jeg i den store Sal Afstemningens Resultat. Valevski var i høj Grad fornøjet og hviskede mig i Øret: »Inden otte Dage er Lord Palmerston Førsteminister — det er alt, hvad vi ønske«.

Da Torierne havde stemt for Roebuck's Forslag og udgjorde det mest kompakte og talrigste Parti af Oppositionen, lod Dronningen først og fremmest deres Fører, Jarl Derby kalde til Buckingham-Paladset. Den ædle Jarl erklærede, at han i dette kritiske Øjeblik ikke turde overtage det Ansvar at danne et regeringsdygtigt Kabinet, saafremt Palmerston og Peeliterne ikke vilde beslutte sig til at tjene ham. Han henstillede derfor til Dronningen at prøve andre Kombinationer, dog med det Løfte, at staa til Hendes Majestæts Raadighed, saafremt disse maatte slaa fejl. Nu blev Lord John Russell hentet til Dronningen, og selvtillidsfuld, som sædvanlig, modtog han Hvervet, men høstede, som han havde saaet, og maatte efter nogle Dages Forløb erkjende, at ogsaa han var ude af Stand til at overtage Regeringen. Endelig henvendte Dronningen sig til Lord Palmerston.

Det var en tung Beslutning, men en Nødvendighed; thi Palmerston besad ikke blot Husets Øre og Folkets Gunst, men ogsaa, hvad der nu næsten var endnu vigtigere, Napoleon III.'s fulde Tillid, og uden Kejserens Bistand kunde man ikke tænke paa at føre Krigen hæderlig til Ende. Prins Albert, der kjendte den ædle Lord meget nøje, sagde senere engang til mig: »Jeg kan ikke agte denne Mand, fordi han stadig sætter Landets Interesse bag efter sin egen«; men Prinsen var en alt for god Patriot til ikke at fatte, at Viscounten var bleven Øjeblikkets Mand. Desuden kunde Prinsen jo heller ikke godt benægte, at Begivenhederne paa en vis Maade havde givet Lord Palmerston Ret, og at hans overilede Anerkjendelse af Statskupet havde muliggjort den Alliance, man trængte til, nu mere end nogen Sinde. Saaledes rakte disse politiske Antipoder hinanden Haanden og reddede i Fællesskab Fædrelandet og det parlamentariske System af det Skibbrud, der truede med at opsluge alt, og som allerede var blevet saa skæbnesvangert for alle de ledende Statsmænds Ry. Lord Palmerston fandt i Begyndelsen ingen Vanskelighed ved at komme til Enighed med Peeliterne, og Sir James Graham, Gladstone, Cardwell og Sidney Herbert modtoge de Pladser i det nye Ministerium, som bleve dem tilbudte; men paa disse peelitiske Vejrhaner kunde der ikke bygges, og allerede efter faa Dages Forløb bragte de igjen alt i Forvirring ved den Erklæring, at de maatte udtræde, naar den Undersøgelseskomite, Underhuset havde vedtaget, traadte i Live. Lord Palmerston havde i fyrretyve Aar vundet tilstrækkeligt Kjendskab til Underhuset; han vidste, at enhver Modstand var umulig, men at man bare skulde lade Roebuck og hans Komite have frit Spil, saa vilde hele Sagen tabe sig i intet. Han modtog derfor sine Kollegers Demission og rekonstruerede sit Kabinet, i det han bevægede Lord John Russell og nogle andre Whigger til at indtræde deri. I Gladstones Sted tog han som Finansminister en dygtig Personlighed, nemlig Lord Clarendons

Svoger, Sir Cornewall Lewis; han var en dygtig, samvittighedsfuld Praktiker, der rigtignok manglede Gladstones glimrende Egenskaber, særlig hans Talegaver, men ligefuldt snart vandt Parlamentets Tillid ved sin Ro og støtte Sikkerhed. Hans Forgænger havde haabet at skaffe Midler til Krigen ved forhøjede Skatter, men Sir Cornewall Lewis delte ikke hans Illusioner, og det Laan, han foreslog, vandt almindeligt Bifald; Krigen havde jo allerede kostet sex og fyrretyve Millioner Pund Sterling, og endnu kunde man ikke forudse dens Afslutning. Ogsaa den gamle Skotte, Lord Panmure, der nu alene overtog Krigsministeriet, viste sig at være et heldigt Valg.

Snart var Hæren igjen forsynet med alt nødvendigt, og i Foraaret stode atter 30,000 britiske Tropper under Lord Raglans Faner, den tyske og den tyrkiske Fremmedlegion ikke medregnede. Ogsaa Forplejningen lod ikke længere noget tilbage at ønske, og den Overflod af Levnedsmidler og Klædningsstykker, hvormed Tropperne nu forsynedes, tillod dem at dele med de trængende Franskmænd; man maa ikke forglemme, at de sidste havde lidt lige saa stærkt som Englænderne; men at de franske Tidender paa Grund af den strænge Censur ikke havde turdet forraade Hærens Lidelser og Savn for Publikum.

Ogsaa den diplomatiske Situation havde klaret sig noget til Gunst for Vestmagterne; Østerrige havde den 2den Dcb. 1854 afsluttet en Overenskomst med dem, en Overenskomst, der ganske vist ikke fastslog Kejserstatens Optræden paa Krigsskuepladsen, men dog formulerede visse Eventualiteter, under hvilke Wienerkabinettet lovede at erklære Rusland Krig. De Krav, man vilde fastholde for at fremtvinge en varig Fred, sammenfattedes i Fællesskab under fire Punkter. Meget heldigt for England var det, at Lord Palmerston kunde bevare Udenrigsministeriet for Lord Clarendon; han var at foretrække for alle mulige andre Kandidater, da han havde beklædt dette Ministerium ved den orientalske

Krises Begyndelse og ledet alle senere Forhandlinger; derhos nød han Kejserens og Kejserindens Gunst; sidstnævnte høje Dame kjendte ham fra sin Ungdom, da han i Madrid havde hørt til hendes Moder, Grevinden af Montijos Husvenner.

Trods alt dette var Situationen i Begyndelsen af Marts saaledes, at jeg atter og atter maatte mindes Brunnows Udsagn: De værste Situationer ere altid de, fra hvilke man ikke kan se nogen Udvej. Man var overalt led og kjed af Krigen; men hverken Rusland eller Vestmagterne kunde uden Ydmygelse tænke paa Fred; den første Stat var bleven angreben paa sit eget Omraade, var trods sine Troppers numeriske Overvægt bleven slaaet gjentagne Gange og hævdede vel endnu Sebastopol, men mægtede ikke at udjage de paatrængende Fjender; de sidste havde ganske vist tilkæmpet sig nogle blodig vundne Pyrrhussejre, men ogsaa bragt uforholdsmæssig tunge Ofre i Penge og Blod og kunde efter flere Maaneders Forløb kun hævde den Jord, hvor deres Lejre stod.

Paa en Spaseretur (2den Marts 1855) med den preussiske Legationssekretær, Grev Lazar Henckel, en gammel Kollega fra St. Petersborg, drøftede vi Situationen. Efter min Overbevisning kunde kun en uventet Begivenhed klare den gordiske Knude; jeg anførte fra Historien Beviser for at godtgjøre, hvorledes Forsynet allerede flere Gange havde hidført en Udvej, menneskelig Forstand ej havde mægtet at øjne.

»Men i Himlens Navn! hvilken uventet Begivenhed skulde vel nu kunne hjælpe os?« spurgte den prosaiske Henckel.

»Sæt nu t. Ex., at Kejser Nikolaus pludselig døde? Vi véd jo begge to, at han er Ophavsmanden til denne Forvirring; selv formaar han maaske ikke at række Haanden til Forsoning, men er hans Efterfølger bunden i samme Grad?«

»Maaske er dette rigtigt«, fik jeg til Gjensvar; »men efter vore sidste Beretninger fra St. Petersborg befinder Kejseren sig meget vel, og Dr. Mandt nærer ikke ringeste Bekymring for hans Sundhed«.

Vi skiltes ad for at mødes nogle Timer senere i »Travellers Club«; Henckel sad ved Indgangen til Spisesalen og vinkede ad mig, at jeg skulde tage Plads ved hans Side.

»Tilstaa nu kun«, begyndte han, »at De hørte med til de sammensvorne. Da jeg kom hjem, laa der et Telegram paa mit Bord: Kejser Nikolaus er pludselig død i Eftermiddags, netop i samme Stund som vi talte om ham. Dér har De deres uventede Begivenhed. Lad os nu haabe, at den snart vil bringe os Fred«.

Efterretningen spredtes som en Løbeild og bragtes, hvad der lod sig vente, i Forbindelse med Fredsforventningerne. Dog endnu syntes Freden umulig, da den russiske Nationalfølelse var alt for dybt krænket ved det nylige Nederlag (ved Eupatoria), der havde knust Czarens Hjærte. Grev Nesselrode havde dog allerede faa Dage efter Alexander II.'s Tronbestigelse betonet den unge Monarks Fredskjærlighed og kort derpaa erklæret sig villig til at gaa ind paa de fire Punkter, Vestmagterne havde aftalt med Østerrige og at tage dem som Grundlag for Præliminærerne. Der blev nu atter aabnet Konferencer i Wien, og Lord Palmerston greb med Glæde denne Lejlighed til at fjærne sin besværlige Kollega, Lord John Russell, fra London og at paabyrde ham Ansvaret for disse diplomatiske Forhandlinger. Saaledes fik Reformministeren Tid til at gruble over alle de Fejl, han havde begaaet i de sidste Aar. Uerfaren og hverken det tyske eller det franske Sprog mægtig var Lord John ganske skabt til at begaa nye Fejl i Wien og herved at gjøre sig umulig i Parlamentet. Palmerston kunde i egen Interesse ikke ønske sig bedre.

Saa snart Kejser Napoleon erfarede, at en engelsk Kabinetsminister skulde afgaa til Wien, afsendte han samtidig

sin egen Udenrigsminister, Drouyn de Lhuys til Kejserstaden, medens Fyrst Gortschakoff, der var udset til Nesselrodes Efterfølger, skulde repræsentere Rusland paa Konferencerne. De tvende første Punkter: Ophøret af det russiske Protektorat over Donaufyrstendømmerne og Serbien, og Reguleringen af Sejladsen paa Donau i Overensstemmelse med Bestemmelserne paa Wienerkongressen, frembød faa Vanskeligheder. Derimod udspandt der sig en levende Ordstrid og en ikke mindre livlig Udvexling af Depecher om det tredje Punkt, der krævede en Revision af Dardanellertraktaten af 13de Juli 1841 og Ophøret af den russiske Overvægt i det sorte Hav. Ordene »mettre fin à la prépondérance russe dans la Mer Noire« vare af en meget elastisk Natur og lode sig fortolke paa forskjellig Vis. Paa Grund af Mindet om Sinope forlangte Vestmagterne, at Rusland overhovedet slet ikke længere maatte holde Krigsskibe i det sorte Hav. Gortschakoff erklærede, at Sebastopol endnu ikke var indtaget, sandsynligvis heller ikke vilde blive taget, og at Rusland maatte tilbagevise ethvert Forsøg paa at begrænse dets Sømagt som en Ydmygelse, der var en Stormagt uværdig. Da stillede Østerrige et Mæglingsforslag: Rusland skulde forpligtige sig til at overholde status quo fra 1853, medens hver af Vestmagterne havde Ret til at stationere tvende Fregatter i det sorte Hav og til at vaage over, at Rusland ikke forøgede sin Flaade. Samtidig lovede Østerrige at betragte det som en casus belli, hvis Rusland blot holdt et eneste Krigsskib mere end i 1853. Drouyn de Lhuys, der i det udmattede Frankrigs Interesse ønskede at gjøre en Ende paa Krigen, modtog dette Mæglingsforslag og formaaede Lord John Russell til at gjøre det samme. Begge desavueredes imidlertid, og Drouyn de Lhuys indgav sin Begjæring om Afsked og erstattedes i Ministerboligen ved Quai d'Orsay af Valevski, medens Lord John vendte hjem til London, haanet i lige

Grad af Venner som af Modstandere, men desuagtet vedblev at være Minister.

Betragter man Situationen med Nutidens Øjne, kan man ikke undlade at give det østerrigske Kabinet samt de tvende desavuerede Ministre Ret i Hovedsagen. Det er upolitisk at paalægge en slaaet Fjende Ydmygelser, for hvilke han dog ved første givne Lejlighed nødvendigvis maa søge at frigjøre sig. Fremtiden har víst, at Rusland fandt denne Lejlighed i den tysk-franske Krig 1870—71. Hensætter man sig imidlertid i Vestmagternes daværende Situation, kan man forstaa, at de i Gjenoprettelsen af status quo ante ikke kunde se et Middel »de mettre fin à la prépondérance russe dans la Mer Noire«. Man kan fremdeles forstaa, at man hverken i Paris eller London vilde bebyrde sig med det »onus« i det sorte Hav at holde Krigsskibe, der paa en vis Maade skulde agere Politibetjente over for Russerne. Sluttelig var Østerriges eventuelle Indrømmelse, at betragte enhver Forøgelse af den russiske Flaade i det sorte Hav ud over Status i 1853 som Fredsbrud, uden Værd, da man vilde have en varig Fredstilstand, og ikke en Krig, ulmende under Asken. Afset herfra var derhos Decembertraktaten falden bort, da Vestmagterne havde været ude af Stand til at yde den kejserlig-kongelige Regering den Understøttelse i Penge og Tropper, Art. 3 havde stillet i Udsigt. Østerrige havde uden Sværdslag fremtvunget Donaufyrstendømmernes Rømning og derhos gjenvundet et Grundlag for en rimelig Fred; det var endnu rustet, men følte med rette Betænkeligheder ved at deltage aktivt i Krigen. Hvorledes kunde man da vente, at det skulde begynde Krigen fra ny, naar det først havde faaet sat sine Hære paa Fredsfod? I Virkeligheden var Øjeblikket endnu ikke kommet til at bygge Rusland gyldne Broer, da det endnu ikke var besejret, i det mindste ikke ansaa sig derfor. Krigen brød derfor løs paa ny, og den af Prins Albert udkastede Expedition mod Kertsj havde det Held,

at meget betydelige Krigsforraad gik tabte for Russerne og kom de allierede til gode.

Højst betænkelig var Situationen i Paris. Mere og mere steg Utilfredsheden over den Krig, Napoleon førte ene og alene i Englands Interesse, efter hvad man søgte at bilde Franskmændene ind. Dette bragte Æventyreren fra Strassburg og Boulogne paa den Tanke, i egen Person at gaa til Krim for her ved en glimrende Sejr at gjøre Ende paa den lede Sag. Det absurde i denne Tanke laa nær for Haanden; Hæren selv, der ikke holdt Kejseren for en Soldat, end sige for en Feltherre, protesterede herimod; et uheldigt Udfald eller blot Kejserens længere Fraværelse fra Paris kunde bringe hans Trone og Alliancen i Fare. Endelig vilde det aldeles ikke have stemt med Englands Ønsker at stille sine Tropper under den franske Magthavers Overkommando. Lord Palmerston greb Tyren ved Hornene; han formaaede Lord Clarendon til at tage til Boulogne for at faa Kejseren bort fra dette Projekt. Clarendon fandt den varmeste Støtte i Napoleons Omgivelser, og skjønt Kejseren tilsyneladende fastholdt sin Ide, kunde den godt betragtes som skrinlagt. Sluttelig endte dette Mellemspil med et Skifte i den franske Overkommando; den energiske og faste Marskalk Pélissier afløste den tapre, men ubestemte Canrobert.

Samtidig traf Lord Clarendon i Boulogne den nærmere Aftale angaaende det Besøg, Kejseren og Kejserinden havde tiltænkt Dronningen. De franske Gjæster indtraf den 16de April under en tæt Taage i Dower, modtoges her af Prins Albert og ledsagedes over London til Windsor. Jeg havde aldrig før set saadanne Menneskemasser paa Gaderne; fra »Travellers Club« kunde man meget bekvemt iagttage Toget fra det Øjeblik, det bøjede ind i Pall Mall; Folkets Jubel gjorde øjensynlig det bedste Indtryk paa den tavse Hersker, medens Kejserindens Skjønhed fortryllede Mængden. I Forbifarten viste Kejseren Prins Albert i King Street det lille Hus, han havde beboet som Flygtning.

De af Sir Theodore Martin i hans »Life of the Prince Consort« offentliggjorte Dagbøger af Dronning Viktoria brede sig saa vidtløftig over dette Besøg, at jeg her kun skal gjøre nogle faa Antegnelser. Lord Aberdeen havde forrige Aar næret Betænkeligheder ved at give efter for Napoleon III.'s indstændige Ønske om en personlig Sammenkomst; han havde god Grund til at befrygte, at et sligt Møde vilde kunne fremkalde en gjensidig Kølighed over for de ikke uden Møje knyttede personlige Forbindelser. Den Sejr, Takt og personlig Elskværdighed ved denne Lejlighed vandt over ikke ganske uretfærdige Fordomme, fortjener derfor særlig at fremhæves. Sammenkomsten i Boulogne havde vel nogenlunde banet Vejen; men den Selvfølelse, som raadede paa allerhøjeste Sted, var ingenlunde egnet til at fjærne Førsteministerens Betænkeligheder. Linjen mellem Kejser og Parvenu blev imidlertid overholdt med sjælden Dygtighed; uden i ringeste Maal at ydmyge sig forstod den høje Gjæst ikke uden Ostentation at bære den dybeste Ærbødighed til Skue for Dronningens historiske Ret; den Beskedenhed, hvormed man enten ignorerede populære Ovationer eller opfattede dem som Opmærksomheder fra Hoffets Side, fandt ogsaa fortjent Bifald. Man paatog sig et Skin af den ærligste Trohjærtighed og Ligefremhed og undgik samtidig enhver forhastet Jagen efter Fortrolighed. En vis Ængstelighed og Usikkerhed maatte vække en saa meget mere behagelig Overraskelse, som man havde belavet sig paa barske Manerer og en diktatorisk Fremtræden; med et Ord: on a été dans ses petits souliers et on a fait pattes de velours.

Afgjort Yndest vandt Kejserinden ved sine smagfulde Toiletter og sin blændende hvide Teint, navnlig af en Spanierinde at være. Hun saae paafaldende ung ud, man skulde snarere antage hende for 18 end for 28 Aar gammel. Hendes Bevægelser vare utvungent yndefulde trods det uhyggelige, man kunde næsten sige unaturlige Udtryk i

hendes mater-dolorosa Øjne. Hendes barnlige Naturlighed tiltalte meget, navnlig sværmede den femtenaarige Princess Royal (den nuværende preussiske Kronprinsesse) for sin smukke kejserlige Veninde, og Afskeden kostede bitre Taarer. Dronningens Hjærte vandt Eugenie ved den elskværdige Maade, hvorpaa hun forstod at omgaas Børn, og ved sin Længsel efter en lignende Velsignelse, der syntes hende nægtet.

I det Ordenskapitel, som gik forud for det første Krigsraad, drøftedes det Spørgsmaal, om den nye Hosebaandsridder vilde sværge den brugelige Troskabsed. »Ikke blot til Ordenen, men ogsaa til Regentinden, der har forundt mig denne Udmærkelse, og det for stedse, pour tout jamais«, lød Kejserens Svar. Slige Demonstrationer faldt i god Jord og gave sikker Udsigt til Opnaaelsen af det Maal, man havde haft for Øje, nemlig en Solidaritet under den herskende Krig.

De franske Majestæter modtoge ogsaa en Indbydelse af Londons Lord-Mayor og begave sig den 19de April til Guildhall. Da Staden vrimlede af franske og italienske Flygtninge, var man trods Massernes overordentlig gjæstvenlige Stemning ikke uden Bekymring. Sir Richard Mayne, Politimesteren, fortalte mig, at han Dagen forud, den 18de April, paa Lord Palmerstons Befaling havde forsamlet Mazzini, Kossuth og andre fremragende fremmede Flygtninge for at lade dem vide, at Lord Palmerston ufortøvet vilde indbringe »Alien Bill« og inden fire og tyve Timer udvise alle politiske Flygtninge uden Undtagelse af Landet, saafremt der vederfores Dronningens Gjæst den mindste Overlast under hans Ophold i Landet. Denne Advarsel øvede den ønskede Virkning. Pøbelen var saa opbragt mod Flygtningene, at et ganske uskyldigt ungt Menneske, i hvis Lomme man under Trængslen opdagede en Pistol, vilde være bleven reven ihjel ved Temple Bar, hvis Politiet ikke havde bragt ham under Laas og Lukke. Kjøreturen fra Buckingham Palace til Guildhall foretoges i øvrigt i lukket

Vogn og i det hurtigste Tempo, man kunde faa Dronningens Isabellaheste til at slaa an. De Hestgardister, som dannede Eskorten, omgave Karreten, og det saae ud, som om man førte en Statsfange til Tower, og ikke Englands Gjæst til Hovedstadens øverste Embedsmands Palads.

Det diplomatiske Korps var inviteret til denne Festlighed. Vi vare alle forsamlede under Beskyttelse af Gog og Magog, Guildhalls ældgamle Kæmpestatuer, da Massernes Hurraraab meldte Kejserparrets Ankomst. Den store Hal frembød et sælsomt Skue, man skulde tro sig paa et Maskebal eller flyttet tilbage til den jomfruelige Dronning Elisabets Tider; disse Alderman med deres lange Rober og gyldne Kjæder, denne Lord Mayor i sit pelsbræmmede Klædemon, omgiven af sin udpyntede Hofstat, mindede om Shakespeares og Bacons Dage. Den vidunderlige Blanding af ubøjeligt Frihedssind og smaaborgeragtig Fastholden ved ældgammel Skik og Brug, af overvættes Nationalstolthed og spidsborgerligt Spytslikkeri, denne Blanding, der saa bestemt karakteriserer Londoner-cockney'en, traadte overalt karakteristisk frem. Paa en Forhøjning stod Kejserens Trone; ledsaget af Lord Mayor'en steg Napoleon langsomt op ad dens Trin, tog Plads og modtog, jeg havde nær sagt, Trontalen af Valevskis Haand; Svartalen paa den lidt vel servile Adresse oplæste han med tydelig Stemme, men ikke uden fremmedagtig Akcent. Derpaa gik man til Frokosten.

En kort Skaaltale af Lord Mayor'en besvaredes lakonisk, men hjærtelig af Kejseren, og den uundgaaelige loving cup maatte gaa rundt og morede højlig Kejserinden. Heller ikke undlod Lord Mayor'en at berømme den ældgamle Sherry af Napoleonsfadet, og som man denne Dag rykkede ud med til Kejserens Ære.

Da vi efter Frokosten ventede paa vore Ekvipager, var jeg tilfældigvis bleven trængt saa langt frem mod den kejserlige Vogn, at jeg ikke kunde undgaa at bemærke den

Nervøsitet, hvormed Napoleon og Valevski iagttoge Folkemasserne.

En Times Tid senere modtog Kejserparret os i det franske Gesandtskabshotel i Abert Gate House, hvor det diplomatiske Korps gav fuldtalligt Møde; om selve Avdiencen er i øvrigt intet at bemærke; kun syntes Kejseren synlig glad over at være sluppen uskadt bort fra City.

Under hele Besøget vilde Napoleon III. i øvrigt vælte Skylden for, at det endnu ikke var kommet til Fred, over paa den engelske Regering. Det forsikredes, at han i Privatbreve til tre indflydelsesrige Personligheder i Paris gav denne Tanke Luft omtrent i følgende Udtryk: »J'avais cru que ce bon Drouyn de Lhuys s'était trompé en affirmant que les Anglais étaient si belliqueux. J'ai voulu voir par moi-même, et malheureusement ce bon Drouyn de Lhuys a raison. Il n'y a rien à faire, on n'est pas allié pour rien, et il faut bien faire ce dont les Anglais, qui ont le diable au corps, ne veulent pas démordre etc.« De stakkels Englændere skulde have Skyld for alt.

Den nye franske Marineminister udnævntes ved et Dekret, dat. Windsor 19de April 1855. Napoleon I. dekreterede: »Reglement des sociétaires du Théâtre français« fra Moskva, men til Windsor naaede han dog ikke og fik heller ingen Adresse de sa bonne ville de Londres at besvare.

Foruden Krigsraad og Revuer, Baller og Dinéer i Waterloosalen tildrog sig den Gang i Windsor endnu et lille Mellemspil, der skulde have glædelige Følger for Napoleon III. Den hjærtelige Modtagelse, han fandt ved det engelske Hof, opmuntrede ham nemlig til at betro Dronningen sin Sorg over Kejserindens Barnløshed; han appellerede til de Erfaringer, Hendes Majestæt maatte have samlet ved otte Barnefødsler, og bad hende formaa Kejserinden til en Konsultation. Sir Charles Lockock, Dronningens Livlæge og Akkuchør, blev kaldet, og den Kur, han forordnede, var

saa heldig, at Prince Impérial kunde se Dagens Lys ni Maaneder senere; man vil heraf kunne forstaa den Interesse, Dronningen følte for den unge Prins lige til hans ulykkelige Endeligt.

Imidlertid var der indtraadt et væsentligt Omslag i Landets Stemninger; Fredspartiet, der i Underhuset tidligere kun bestod af Bright og Cobden, talte allerede mange indflydelsesrige Tilhængere; selv Disraeli udtalte sig for Freden, dog endnu ikke i Underhuset; han maatte jo ogsaa allerede af personlige Grunde være imod Krigen, da han forudsaa, at den vilde holde hans Modstandere længere ved Roret.

Jeg fik den Gang selv en Lejlighed til at yde Agitationen for Freden en lille Bistand. Tracey Turnerelli, en Søn af en italiensk Billedhugger, der havde faaet Borgerret i England, havde i St. Petersborg givet mig Timer i Engelsk. Turnerelli havde tidligere været Professor i Kasan, var dernæst bleven kaldet til St. Petersborg og havde faaet en fordelagtig Ansættelse ved det Militærakademi, som stod under Storfyrst Konstantins Ledelse. Krigen overraskede ham imidlertid i London, hvor han var med Permission, og som engelsk Undersaat var han nødsagen til at forlænge sit Ophold i Hovedstaden. Fjendtlighederne trak i Langdrag, den stakkels Mand opbrugte sine Penge og klagede sin Nød for mig. Turnerelli var ikke uden Talent, han havde paa Engelsk udgivet flere Bøger om Kasan og de russiske Forhold, og disse Bøger havde gjort Lykke. Jeg kom nu paa det Indfald, at han omkring i Provinserne skulde holde Forelæsninger, lectures, og saaledes bekæmpe de Fordomme, Aviserne udbredte om »det russiske Barbari«. Jeg gav ham nogle anbefalende Linjer til Bright og Cobden, og disse vare meget villige til at sende Turnerelli som Fredsapostel omkring i Landet. Hans Forelæsninger fandt Tilslutning og bragte ham et større pekuniært Udbytte, end han havde ventet. Efter Fredslutningen besøgte han mig atter og fortalte, at han ved sine Forelæsninger havde

vundet en ung Dames Hjærte; hun havde tilbudt ham sin Haand og sin Formue, hun var katholsk som han, og nu levede han i sin Villa ved Brighton som en lykkelig Ægtemand med en Indtægt af et Par Tusende Pund og kunde med Lethed trøste sig over Tabet af sin russiske Professorpost.

At Fredspartiet sluttelig yderligere styrkedes ved Tilslutning af Peeliterne, og at Gladstone og Sir James Graham, som begge bare Medansvaret for Krigserklæringen, nu gjorde fælles Sag med Cobden og Bright, var en Fremtoning, der kun kunde være paafaldende for dem, som endnu gjorde sig Illusioner om disse Herrers Principløshed. Deres politiske Trosbekjendelse reducerede sig til at følge Dagens Mening, og naar de vare i Ministeriet, til at spørge: Hvad maa du gjøre for at forblive dér, og omvendt, naar de vare i Oppositionen: hvordan skal du bære dig ad for atter at blive Minister? Rigtignok toge de hyppig Fejl med Hensyn til Landets sande Stemning; Lord Palmerstons Overlegenhed beroede paa hans sjældne Instinkt og Kjendskab til Nationens Ejendommeligheder.

Henimod Sessionens Slutning var Lord John Russell atter bleven en Umulighed. De Tilstaaelser, han maatte aflægge i Mødet den 6te Juli, stillede det uden for al Tvivl, at han med fuldeste Overbevisning havde givet sit Samtykke til de østerrigske Mæglingsforslag i Wien. Da han imidlertid trods deres Forkastelse blev i Kabinettet, der var stemt for Krigens Fortsættelse, indbragte Oppositionen et Mistillidsvotum; takket være Understøttelsen fra Peeliterne og Manchesterskolen havde det al Udsigt til at gaa igjennem, og Lord Russell reddede kun Ministeriet ved at indgive sin Afskedsbegjæring (13de Juli).

Paa Krigsskuepladsen havde Russerne imidlertid sejrrig afslaaet et af Franskmændene udkastet Angreb paa Sebastopols Bulværker. Lord Raglan havde kun ugjærne givet

sit Samtykke hertil og afgik den 29de Juni ved Døden af Sorg over det uforskyldte Uheld. Derimod lede Russerne i Avgust ved Tschernaja et føleligt Nederlag, der afgav en Maalestok for deres Udmattelse; da Parlamentet sluttedes den 18de Avgust, herskede en almindelig Følelse af, at Sebastopols Fald og Fredslutningen endnu blot vare Tidsspørgsmaal.

Jeg modtog omtrent ved dette Tidspunkt en Indbydelse fra en Yndlingsveninde af Fyrst Liewen. Skjønt hun var gift med en forhenværende engelsk Kabinetsminister, lagde hun saa lidet Dølgsmaal paa sine russiske Sympathier, at hun endog bar den bekjendte Sørge-Bracelet til Minde om Kejser Nikolaus. Hun var selvfølgelig mod den hele Krig og havde inviteret flere Fredsvenner, bl. a. Disraeli, Bright, den preussiske Sendemand Bernstorff og mig, til en Luncheon.

John Bright, Bomuldsvæveren fra Manchester, færdedes i Kvækerkredse, som vare vanskelig tilgængelige for Diplomater, og det havde ogsaa kostet vor elskværdige Veninde noget Besvær at faa denne radikale Kvæker lokket til sit aristokratiske Hus. Det var hendes Hensigt at bringe ham og Disraeli i personlig Berøring og skaffe os, Bernstorff og mig, et Bekjendtskab med denne talentfulde Taler og modige Fredsapostel. Bright var Bernstorffs, og Disraeli min Nabo til Bords. Disraeli var i bedste Lune og mere meddelsom end ellers; han forsikrede mig først og fremmest, at Gladstones Udsoning med Torierne var en Kjendsgjerning. »Gladstone og Bright«, erklærede han bl. a., »ere ikke blot Underhusets bedste Talere, men ogsaa deres mest daadskraftige Karakterer.«

»Presents always excepte«, faldt jeg ham i Talen, en Kompliment, der blev optagen som en selvfølgelig Sag.

»Of course!« gjensvarede Oppositionens Fører, »I have always thought Gladstone, Bright and myself the most energetic men in the House. Jeg

har opmærksom fulgt Gladstone og er kommen til den Overtydning, at hans Viljeskraft er ubøjelig. Bright er undertiden plump, men hans Veltalenhed mægtig (most powerful). Han har ikke Cobdens Finhed, men langt større Energi, og hans Talenter ville praktisk kunne finde en bedre Anvendelse. Parlamentssamlingen er snart forbi. Den gamle Palmerston har fattet det Vink, vi nylig gave ham, og rystede i Gaar min Haand saa trohjærtig, at jeg er afvæbnet til November. Til det Tidspunkt vil Situationen have klaret sig og den offentlige Mening være dannet; saa ville vi faa at se, hvad der er at gjøre. Saa meget kan jeg sige Dem: Vort Ministerium er parat, en stærk Gouvernement, som vil slaa Verden med Forbavselse. De Folk, som nu ere ved Roret, kunne ikke længe holde ud; det vil være unødvendigt at styrte dem; de falde af sig selv. Paa den gamle Palmerston nær, der af en Halvfjerdsindstyver at være udfolder en beundringsværdig Energi, har det nuværende Ministerium hverken en Taler eller en parlamentarisk Stridsmand at opvise; men den gamle er en desperado, en fortvivlet Karl, der krampagtig klynger sig til Magten, thi han føler, at han ikke har nogen Udsigt til atter at komme til Roret, naar han styrtes«.

Jeg ledede Samtalen hen paa det østerrigske Mæglingsforslag, hvis Forkastelse maatte betragtes som en politisk Fejl, selv om man stillede sig paa Krigspartiets Standpunkt, thi om end den Fred, der saaledes var kommen i Stand, efter Clarendons Mening kun var en Vaabenhvile, havde de allierede Magter dog herved vundet Muligheden for et hæderligt Tilbagetog. Ligefrem latterligt var det dernæst, naar de engelske Aviser talte om Østerriges Perfidi, thi det var ikke Østerrige, men Vestmagterne, som havde sønderrevet Decembertraktaten. »England havde ikke ydet Penge, og Frankrig ingen Tropper for at præstere den i Art. 3 stipulerede Understøttelse. Og nu undre I eder over, at eders Forbundsfælle nærer Betænkelighed ved ganske alene

at begynde en Krig, ved Siden af hvilken Expeditionen til Krim vilde smelte sammen til en ubetydelig Diversion.«

Min Bordfælle fulgte min Udvikling med Opmærksomhed, var enig med mig og udbrød: »Sandheden er, at vi ikke længere have nogen Statsmand. Sagen er forkludret fra første Færd.«

Mit Spørgsmaal, om Palmerston muligvis ikke agtede at benytte Ferien til atter at fremsøge sin Politik fra Aar 1848 og søge at skjule sine Forlegenheder paa Krim ved revolutionære Diversioner, besvaredes undvigende. Underhuset vilde ikke følge Premierministeren paa denne Bane, men han var en desperado og i Stand til alt.

Bright var endnu mere oprigtig; han sagde ligefrem: »Krigen fortsættes ene og alene for at holde Lord Palmerston ved Roret, da man hinsides Kanalen godt véd, at man ikke vil have saa let Spil med nogen anden som med den nuværende Førsteminister.«

Trods den utvivlsomme Tilnærmelse, der saaledes var kommen i Stand mellem Torierne, Peeliterne og Manchesterskolens Mænd, var det dog min Overtydelse, at Krigspartiet endnu ikke havde tabt Terræn, og Fremtiden bekræftede jo ogsaa min Opfattelses Rigtighed.

Angaaende den Kontravisit, Dronning Viktoria i Følge med sin Mand aflagde ved det franske Hof mod Slutningen af Avgust, erfarede jeg ingen yderligere Enkeltheder ud over de vidtløftige Beretninger, Aviserne meddelte; kort efter Hendes Majestæts Tilbagekomst forlod jeg nemlig London for at begive mig til Portugal og Spanien.

Kong Pedro V. var bleven myndig og skulde tage Regeringens Tøjler i sin Haand, og Kong Johan vilde ikke undlade at brige sin Lykønskning til ham som den første sachsiske Hertug, der besteg Portugals Trone. Jeg fik derfor det Paalæg i dette Øjemed at begive mig i en overordentlig Mission til Lissabon. Tilbageturen lagde jeg over Spanien, besøgte Cadiz og Sevilla, Gibraltar og de sydlige

Punkter af Kysten, og da jeg over Marseille kom tilbage til Paris, havde jeg hele Uger ikke set nogen Avis; jeg skyndte mig til Grevinde Valevska, som allerede havde indrettet sig hjemlig i Udenrigsministeriet ved Quai d'Orsay; hun inviterede mig for samme Aften med den Bemærkning, at jeg skulde hjælpe hende at gjøre Honnørs for tre udenlandske Ministre. Hun nævnte for mig Friherre Beust, Hr. v. der Pfordten og Grev Vilain XIV., og saaledes fik jeg tilfældigvis Nys om min Foresattes Nærværelse i Paris; under Paaskud af at besøge Verdensudstillingen vare han og Pfordten indtrufne for at prædike Fred for de franskes Kejser. »Ils sont venus«, sagde Valevski om Aftenen i al Fortrolighed til mig, »enfoncer une porte ouverte. Sebastopol est pris, notre honneur militaire est sauf et nous ne demandons pas mieux que de faire la paix, mais ça ne dépend pas uniquement de nous. Il faut d'abord que les Russes entendent raison«.

V.

London 1856.

Under min Fraværelse var der i al Stilhed afsluttet en Forlovelse mellem Princess Royal og Prins Frederik Vilhelm af Preussen. Den Misstemning mod Preussen, der ved denne Anledning atter traadte for Dagen, vendte sig paa ny mod Prins Albert, hvem man sigtede for russiske Sympathier.

Trods Sebastopols Fald var Krigsførelsen paa Krim meget mangelfuld, da Kommandoen, der var delt mellem fire Hære, ikke tilstedede en energisk Forfølgelse af de med saa store Ofre kjøbte Fordele. General Simpson, der efter Anciennitet overtog Kommandoen over de engelske Tropper, som var bleven ledig ved Lord Raglans Død, men snart

atter maatte nedlægge den, var alt for gammel til med et Trylleslag at kunne forvandle til Soldater de udisciplinerede Rekrutter, hvormed man erstattede de opofrede Veteraner. Pelissier, den nye Hertug af Malakoff, var kun lidet afholdt paa Grund af sine uslebne Manerer, og de Lavrbær, han havde vundet ved Stormen paa Sebastopol, vilde han heller ikke sætte paa Spil. Omer Pasha, en østerrigsk Desertør og Renegat, der befalede de 40—50,000 Tyrkere, havde hverken forstaaet at vinde sig Englændernes eller Franskmændenes Tillid; der var ikke at tænke paa at betro nogen af disse tre Hærførere Overbefalingen over samtlige allierede Tropper, og lige saa ringe Udsigter havde den tapre General La Marmora, der kommanderede det piemontesiske Hjælpekorps paa omtrent 12,000 Mand. I Mangel paa en Krigsplan lod man saaledes den fuldstændig demoraliserede russiske Armé ganske uforstyrret forblive paa Krim, ja tillod Rusland sluttelig endog at fratage Tyrkerne Fæstningen Kars og saaledes at vinde et Bytteobjekt.

I Virkeligheden var man overalt led og kjed af Krigen og hilsede med Glæde de Fredsudsigter, som atter dukkede frem i Wien.

Persigny, Napoleon III.'s fortrolige Ven, havde afløst Valevski i London og stræbte for fulde Alvor og med en Naivitet, der røbede den diplomatiske Rekrut, at naa Freden; han lod ingen Tvivl tilbage angaaende Frankrigs momentane Udmattelse; man havde lidt mere end England, og han gik til sidst saa vidt, at han lod Palmerston forstaa, at hans Kejser ikke havde noget Valg, han maatte slutte Fred. Vilde England fortsætte Krigen, maatte det handle paa egen Haand.

Lord Palmerston hyklede den største Forundring og forsikrede den franske Ambassadør, at England ikke begik den Daarskab at holde store Hære i Fredstid og forud vidste, at ved eǹ Krigs Begyndelse maatte dets første Hær altid ofres; nu var man imidlertid rustet, Tyrkerne og Fremmed-

legionen iberegnede, havde man 150,000 Mand paa Benene og var beredt til nu at begynde Krigen med al Alvor og at føre den til Ende alene, om saa skulde være.

Førsteministerens Holdning svarede i det hele taget til Stemningen i Landet; man vilde ikke have bragt store Ofre for ingen Ting, ikke for en raadden Freds Skyld. Krigen havde jo kostet England alene mere end 20,000 Mand og 80,000,000 Pund Sterling (omtr. 1450 Millioner Kr.); man vidste vel nok, at Ruslands Ofre havde været langt betydeligere, men tvivlede dog endnu stadig om Oprigtigheden af den russiske Regerings Fredskjærlighed. Østerrige gjorde sluttelig Ende paa Usikkerheden; det overleverede et Ultimatum, der var aftalt med Frankrig og senere akcepteret af England, og det truede med en øjeblikkelig Afbrydelse af sine diplomatiske Forbindelser med Rusland, saafremt dette Land ikke antog de østerrigske, franske og engelske Kabinetters Fordringer som Fredspræliminærer. Dette virkede, Dronning Viktoria erholdt den 16de Januar ved et Telegram fra Frederik Vilhelm IV. den første Meddelelse om Fredspræliminærernes Antagelse, og den 24de Februar aabnedes Kongressen i Paris. England repræsenteredes af Lord Clarendon og Lord Cowley, Frankrig af Valevski og Bourqueney, Østerrige af Buol og Hübner, og Rusland af Orloff og Brunnow. Grev Cavour høstede nu Lønnen for den Hjælp, han havde ydet Vestmagterne paa Krim, i det han i Stormagternes Raad repræsenterede Sardinien, medens Preussen, der havde holdt sig nevtral, i Begyndelsen var udelukket; den gamle tyske Grundsætning: »Die nicht mit thaten, nicht mit rathen«, gjennemførtes dog ikke med Strænghed; efter at man var bleven enig med Rusland, paafulgte i den ellevte Time en Indbydelse til Preussens Repræsentant om at undertegne Fredstraktaten sammen med de andre Stormagters Sendemænd.

Lord Clarendon har betroet mig, at han kom til Paris med den bestemte Instrux fra Palmerston, ikke at lade Freden komme i Stand. »Men vi havde gjort Regning uden

Napoleon III«, tilføjede den ædle Lord; »ingen af os mægtede at gjøre ham Modstand, naar han havde os under fire Øjne i sit Kabinet og søgte at vinde os.« Jeg optegner denne naive Tilstaaelse som Bevis paa det personlige Trylleri, de franskes Kejser endnu i Aaret 1856 udøvede over de engelske Statsmænd.

Ved Siden af Napoleon maa man imidlertid ogsaa tilskrive Fyrst Orloff Fortjenesten af at have gjort Ende paa denne vanvittige Krig. Han, Kejser Nikolaus's Hjærtens Ven, var vant til at betragte Situationen fra et mere uhildet Standpunkt; han lod haant om Brunnows smaa Hjælpemidler og afvæbnede Clarendons Uvilje ved en aabenhjærtig Indrømmelse af de Fejl, den afdøde Czar havde begaaet; som karakteristiske Exempler nævnte Orloff Valget af den pirrelige, udygtige Menschikoff, Besættelsen af Donaufyrstendømmerne og Slaget ved Sinope. Han selv havde ikke undladt at protestere mod disse Forholdsregler og havde forudsagt sin Kejser, hvad der maatte hændes. Nu maatte Sønnen bøde for Faderens Fejl. Rusland var udmattet og trængte til Fred; vilde man stille alt for haarde Betingelser, maatte man vel antage dem, men med den reservatio mentalis at frigjøre sig for dem ved den første, den bedste Lejlighed. Dette ærlige, aabne Sprog forfejlede ikke sit Indtryk, hverken paa Kejser Napoleon eller paa Englands Repræsentanter. Den 30te Marts undertegnedes Freden, efter at Cavour ikke havde forsømt at faa Italiens Smertensskrig optagne i Protokollen.

Det engelske Parlament havde ydet Ministeriet sin patriotiske Understøttelse, og Disraelis meget bestemte Sprog godtgjorde for de fremmede Kabinetter, med hvilken Enstemmighed England stod bag sine Repræsentanter. Freden fik den mest velvillige Modtagelse i begge Huse, og den blomstrende Finanstilstand dulmede snart Sorgen over de Pengeofre, Krigen havde paalagt det rige Land.

Midt under den bevægede ydre Politik var Parlamentet kort efter Sessionens Aabning stærkt optaget af et, i og

for sig ubetydeligt Spørgsmaal. Det engelske Aristokratis Magt og Betydning kom ved denne Lejlighed ret for Dagen.

Man havde alt længst med rette beklaget, at Overhuset i sin Egenskab af Landets øverste Appeldomstol ikke talte det nødvendige Antal retslærde Medlemmer. For at afhjælpe denne iøjnefaldende Mangel havde Prinsgemalen foreslaaet at udnævne nogle livsvarige Pairs og at bestemme disse Pladser for anerkjendte Dommere eller retslærde. Mænd af denne Kategori havde allerede flere Gange afslaaet den arvelige Pairsværdighed under det Motiv, at de vare for fattige til at kunne begunstige deres ældste Sønner paa de øvrige Børns Bekostning. Uden at indlade sig paa videre Drøftelse betraadte Regeringen nu Handlingens Vej og udnævnte en udmærket, af alle Partier højagtet Jurist, Sir James Parke, til livsvarig Pair under Titel Lord Wensleydale. Da han var barnløs og allerede bedaget, var det i praktisk Henseende fuldstændig ligegyldigt, om han udnævntes til livsvarigt eller arveligt Medlem af Overhuset. Dronningen undertegnede Patentet, Lord Palmerston, der gjaldt for en alt formaaende Førsteminister, undertegnede ligeledes, og den ny udnævnte Lord Wensleydale forlangte at indføres i Huset. Da rejste Lord Derby sig og protesterede mod denne Udnævnelse. Jeg var tilstede i Huset og mindes endnu det Indtryk, hans Tale gjorde paa Huset. Lord Derby begyndte med en Anerkjendelse af, at Dronningen som Kilden til alle Æresbevisninger og Rettigheder havde uomtvistelig Ret til at udnævne den første, den bedste til arvelig eller livsvarig Pair. Udnævnelsen var Kronens Sag, men Spørgsmaalet, om den udnævnte skulde have Sæde og Stemme i dette Hus, var Husets egen Sag.

»Jeg sidder her som den fjortende Earl af mit Navn«, sagde Lord Derby, »med samme Ret, som Dronningen paa sin Trone. Jeg har ikke alene den Ret, men ogsaa den Pligt at sørge for, at de Rettigheder og Privilegier, jeg har arvet af mine Forfædre, uformindskede gaa over til mine Børn og Børnebørn. Jeg kan derfor ikke tilstede, at

den paa Livstid udnævnte betragter sig som min Ligemand og stemmer med os, saa længe jeg ikke overtydes om, at der foreligger Præcedenstilfælde«.

Husets Akter gjennemgranskedes, der fandtes intet Præcedenstilfælde siden 1688, Overhuset nægtede følgelig Lord Wensleydales Optagelse, og Dronningen saae sig nødsagen til at kassere det ham tildelte Patent og ombytte det med et andet, hvori han udnævntes til arvelig Pair.

At den sande Frihed kun kan trives i et Land, hvor Hvermands Rettigheder finde en saa decideret Beskyttelse som i England, kræver intet Bevis.

Lord Clarendon, der regnedes blandt de liberaleste af de liberale, gav ved denne Tid ogsaa et Exempel paa ægte aristokratisk Sindelag; han anmodede i Følge sædvanlig Skik og Brug Dronningen om at nægte ham og Lord Cowley at modtage Æreslegionens Storkors, der var dem tiltænkt af den franske Kejser; samtidig afslog han med Tak den ham tiltænkte Udnævnelse til Marquis, da hans Formue ikke stod i Forhold til den ham tilbudte højere Rang.

Under sin forholdsvis korte Levetid har Prins Albert fremkaldt betydelige monumentale Bygninger. Osborne paa Øen Wight er hans Værk. I Aaret 1856 indviedes Balmoral, Yndlingsresidensen i de skotske Højlande, samt den store Bal- og Koncertsal i Buckingham-Palace. Denne Kæmpesal, som imponerer ved sine gigantiske Forhold, aabnedes med et Hofbal den 8de Maj, kort efter Fredens Afslutning. Nationens voxende Rigdom havde allerede den Gang bragt Listen over de Personer, som vare forestillede ved Hoffet, op til 8000, og de Rum, som forefandtes ved Dronning Viktorias Regeringstiltrædelse, vare alt længe ikke mere tilstrækkelige for Antallet af de indbudte. Prinsens skabende Initiativ, der brød Gammel-Englands smagløse Slendrian, fik imidlertid, som bekjendt, Betydning ikke blot for Hoffet, men ogsaa for Folket. Krystalpaladset i Sydenham, der er opført af Materialerne fra Verdensudstillingsbygningen fra 1851, Viktoria Park, det store Militærhospital i Chelsea,

South Kensington Museum og Royal Albert Hall i London — den aabnedes rigtignok først flere Aar efter hans Død — ere bl. a. denne kunstforstandige Fyrstes Værker.

Prince Impérial's vanskelige Fødsel gav Dronningen en Lejlighed til at lægge sit venskabelige Sindelag mod det franske Hof for Dagen; Marquisen af Ely, den Hofdame, der stod hende nærmest, blev nemlig sendt til Paris for at pleje Kejserinden, og paa Lægerne og det tjenstgjørende Personale nær var hun det eneste Øjenvidne ved Fødselen; Ministrene og de højeste Kronembedsmænd kunde først tilkaldes, da Prinsen alt havde set Dagens Lys. Lady Ely har ofte talt til mig om denne Episode og forsikret, at alt gik ganske hæderligt til trods alle de ondskabsfulde Rygter, der løb om i Paris.

Som en Anerkjendelse af de Fortjenester, Lord Palmerston havde indlagt sig baade af Krigsledelsen og af Fredens Gjenoprettelse, gav Dronningen ham Hosebaandsordenen, en Udmærkelse, der var saa meget større, som der ikke var noget blaat Baand ledigt, og man i Regelen ikke betænker nogen »commoner« (Medlem af Underhuset) med det. Da man først talte til den ædle Viscount om denne Plan, skal han have henkastet det karakteristiske Spørgsmaal: »Hvorfor skal jeg bestikke mig selv (why should I bribe myself)?« Dette var senere dog ikke til Hinder for, at han kunde give sin Tak et veltalende Udtryk og lade Dronningen blive i den Tro, at han havde glædet sig oprigtig over denne Naadesbevisning.

Ligesom Lord Raglan overlevede heller ikke Lord Hardinge, Overgeneralen over den samlede britiske Hær, denne tunge Tids Anstrængelser og Ophidselser; han døde som Følge af et Slagtilfælde, der ramte ham i Dronningens Nærværelse, og Tabet af denne gamle tro Tjener gik hele Hoffet til Hjærte. Paa Ministeriets Forslag og med Nationens Bifald overgik Kommandoen til Hertugen af Cambridge.

Den politiske Æventyrer, Amtmand Povl Juel.*)

I.

I en Del Aar af det syttende Aarhundredes sidste Halvdel boede i Trondhjem en Kjøbmand ved Navn Thomas Juel; hvem han var gift med, vides ikke, lige saa lidt som

*) Povl, eller som han selv altid kaldte sig „Povel", Juels Liv og Død har været skildret flere Gange tilforn, i længere Levnedsbeskrivelser i O. Wolffs Journal for Politik, Natur- og Menneskekundskab 1809, IV., 1—86 og 97—169, samt i Constantius Flood: P. Juel, Mandal 1876; kortere Skildringer af hans Liv, og da især af dettes sidste Aar, findes bl. a. i Norsk Illustreret Nyhedsblad 1859. ogsaa udg. særskilt af P. Botten Hansen; C. E. Secher: P. Juels Projekter og hans Sammensværgelse, et Bidrag til Enevældens Historie, i „Danske Samlinger" III., 47—68; Høyer: König Friedr. des vierten glorwürdigstes Leben, II., 97—103. Enkelte Træk til Belysning af hans Liv og hans Karakter findes spredte paa mange forskjellige Steder, i Bøger og Tidsskrifter, saaledes „Norsk hist. Tidsskr." IV., 487—491, sammes Ny Række IV., 461—463. Hans litterære Betydning omtales udførligst, foruden hos Flood oven anf. Skr. S. 51—92, i Rahbeks og Nyerups Danske Digtekunsts Historie IV., 195 205 og N. M. Petersens Danm. Litt. Hist. IV., 314—315. — Nogle af Efterretningerne om Juels Slægtninge og om hans Hustru skyldes Svar, D'hrr. Direktør Delgobe og Arkivassistent Thomle i „Personalhistorisk Tidsskrift" 1887 have givet paa Spørgsmaal, Forf. i samme Tidsskrift havde fremsat angaaende P. Juels Familieforhold.

naar han døde; om han var af den gamle danske Adelsslægt Juel, kan ikke afgjøres med Sikkerhed; tvivlsomt er det, men umuligt ganske vist ikke. Denne Thomas Juel havde ti Sønner, af hvilke vi kun kjende fem: vistnok den ældste var den Magister Jens Juel, der 1727 døde som Sognepræst paa Tingvold og Provst paa Nordmør; han var en af de syv nordlandske Præster, som i deres Sorg over Kirkens Forfald ved i 1715 at indgive til Kongen et Klagemaal over Forholdene haabede at puste nyt Liv i den hensygnende Kirke; »Syvstjærnen« kaldte man dem, og medens den bekjendteste af dem var Thomas von Westen, der senere fik et stort Navn som »Finmarkens Apostel«, var det Juel, der som Provsten indtog den mest fremragende Plads iblandt dem, ligesom det var ham, der førte deres Andragende i Pennen. En anden Søn, Niels Juel, døde 1713 som residerende Kapellan ved Domkirken i Trondhjem. Den tredje, Jokum Juel, var Borger i Trondhjem og Handelsmand paa Helgeland; han levede endnu 1712, da han indgav Klage over Magistraten i Trondhjem. Den fjerde, Povl Juel, er den, hvis forfejlede Liv disse Blade skulle søge at skildre. Den yngste af alle de ti, Kristian Juel, der var døbt 1685 under Kong Kristian den femtes Ophold i Trondhjem og opkaldt efter Kongen, havde først drevet Sagførerforretninger i Bergen; 1716 indgav han til Kongen Ansøgning om Løfte paa at blive Amtmand i Finmarkens eller Vardøhus Amt, eller i Mangel deraf Titelen Kancelliassessor, hvilket Ønske blev ham bevilget.

Om Brødrene i Alder ere fulgte efter hverandre i den Orden, hvori de her ere nævnede, kan ikke afgjøres; muligvis have Faderens Formuesforhold ikke tilladt, at flere end de to Sønner kom til at gaa den studerende Vej; thi Evner har Povl Juel til visse ikke savnet, men maaske nok Lyst og Stadighed. Hvad nu end Grunden har været, — Povl Juels Skoleundervisning indskrænkede sig til det allernødtørftigste af Regning, Skrivning og Læsning, saa

de forholdsvis betydelige Kundskaber, han senere viser sig i Besiddelse af, havde han erhvervet sig selv; han var saaledes væsentlig Avtodidakt, og det kan ikke undre os, at vi hos ham finde Avtodidakternes sædvanlige Fejl, Selvklogskab, Ensidighed og til Dels Misundelse.

Det er underligt nok, saa lidt vi vide om Povl Juel i hans Barndom og Ungdom; det vides ikke en Gang, hvad Aar han var født; men efter al Sandsynlighed har det været i den første Halvdel af Halvfjerdserne, saa han altsaa ved sin sørgelige Død i 1723 har været omtrent et halvt Hundrede Aar gammel. Rimeligvis har Faderens Mening været, at Povl skulde overtage Forretningen efter ham, og allerede tidlig blev Sønnen sendt til Nordland for at bestyre den Filialforretning, Faderen havde dér; men han indskrænkede ikke sin Virksomhed til det merkantile Omraade alene; tvært imod synes han at have drevet en meget betydelig Prokuratorforretning allerede i Nordlandene, dersom det virkelig forholder sig, som han siger, at han har ført nogle Tusende Processer, af hvilke han ligeledes efter sit eget Udsagn ikke havde tabt en eneste; saa aldeles bogstavelig behøver dette vel næppe at tages; Juel hørte til det Slags Mennesker, der have en ligesom medfødt Tilbøjelighed til paa en saare mislig Maade at omgaas med Talstørrelser; »nogle Tusende« er allerede et saa svævende Udtryk, at man let fristes til at tro, at Juel har fulgt Oldfux's Opfordring til Jakob von Thybo »at sætte et Nul til«. I Følge en Beretning skal han ogsaa have været Foged i Nordland, men dette har næppe været Tilfældet.

Det er nok tænkeligt, at Juels Ophold i den storslaaede nordlandske Natur kan have øvet sin Indflydelse paa den Retning, hans Liv senere tog; baade har han naturligvis udvidet sine forhen temmelig tarvelige Kundskaber, og han har vel allerede da begyndt at tænke paa de Reformer, Norge i saa mange Henseender kunde trænge til, og som han senere søgte at føre ud i Livet; muligvis har ogsaa

den Omstændighed, at han der oppe i de afsides Forhold indtog en forholdsvis højt stillet Plads, fremkaldt Ønsket hos ham om i det større Samfund at komme til at spille en Rolle, og det Hang til Mysticisme og Grubleri, der senere viste sig hos ham som Kiromanti, Drømmetyderi og fatalistisk Tro paa den store Lykke, han mente, Skæbnen havde tildelt ham, har sikkert faaet en frodig Jordbund at voxe i, ligesom han ogsaa forsøgte sig paa den Kunst at lave Guld, — det Problem, som Datiden til sin egen Skade grundede saa meget paa. Muligvis har han paa en vis Maade været en ganske behagelig Selskabsmand, naar Lejlighed gaves; han omtaler senere, at han i sin Ungdom havde skrevet en Del lystige Digte, og naar vi neden for ville se ham som en virkelig ikke ubegavet Digter i den alvorlige, halvt filosofiske Retning (Læredigtet »Et lyksaligt Liv«), maa det til visse beklages, at der ikke til Efterverdenen er bevaret nogle af disse hans Ungdomsdigte i den lystige Genre. Der gik imidlertid Rygter om ham, som viste, at man ikke havde nogen ret Tro til hans Karakters Hæderlighed, i det man mente, at han ikke bævede tilbage for at begaa selv gruelige Forbrydelser, naar han kunde se sin Fordel derved; der existerer saaledes to forskjellige Beretninger om Ildebrande, som skulle være bevirkede ved ham, og det under meget graverende Forhold; muligvis er det kun én Ildebrand, det reducerer sig til, hvilken saa af Rygtet er bleven fordoblet; men selv dette er galt nok; og hvis der blot er Gnist af Sandhed i Fortællingerne, der gik om de nærmere Omstændigheder, da er allerede det nok til at forklare, at han, da han omsider mange Aar efter var kastet i Fængsel og saae alle sine stolte Forhaabninger styrte sammen, kunde erkjende, at hans Ulykke var, som han selv siger, en »Guds Straf« (Nemesis); i Følge en Beretning brændte Gaarden Harstad i Trondenæs Sogn i Nordlandene, hvilken Gaard tilhørte Hans Egedes Fader, Sorenskriver Povl Egede, og det sagdes, at den var stukket i Brand af en besvangret

Kvinde efter Povl Juels Tilskyndelse; hvad Grund han kunde have til at forlede hende dertil, anføres ikke; derimod melder et andet Rygte, langt gyseligere, at Juel havde staaet i meget intim Forbindelse med en Kvinde, og at han for at skjule Følgerne stak Ild paa Gaarden, hvor hun boede, saa hun indebrændte! Hvor lidt Sandhed der end maaske — og forhaabentlig — er i disse Fortællinger, er alene den Omstændighed, at de kunde fremkomme, det bedste Bevis paa, at man ikke havde nogen særlig Tillid til ham i moralsk Henseende; ja, senere vilde Rygtet endog vide, at han ikke skulde have været helt uskyldig i sin Faders Død.

Det er let forklarligt, at Juel, naar han erfarede slige Rygter, har forladt Nordland, hvad enten han har følt sig skyldig eller ej; og desuden trængte hans ærgjerrige Sjæl til en større Tumleplads og en mere iøjnefaldende Virksomhed end den, det fjærne Nordland kunde byde. Det er derfor intet Under, at vi snart træffe ham i Bergen, hvor han i nogle Aar virkede som Prokurator, og hvor han, da Byfogden Hans Ruus 1709 var bleven suspenderet paa Grund af mislig Embedsførelse, endog var konstitueret som Byfoged, — et Valg, de højere Øvrigheder, der havde udvirket det, vist ofte have fortrudt, i det Juel hurtig ragede uklar med Byens Præsident, Borgmester og Raad, da nemlig disse Avtoriteter afslog ham hans Fordring om at faa Sæde i Byens Raad; der klagedes over, ikke alene at han paa en haanlig Maade havde sønderrevet Magistratens Skrivelse, der underrettede ham om Afslaget, men ogsaa, at han var kommen ind i Præsidentens Bolig og havde været uforskammet imod ham; Juel var da i nogen Tid ligeledes, efter kongelig Ordre, suspenderet, men kom dog til at fungere igjen og stillede sig nu højst fjendtlig over for den tidligere suspenderede Hans Ruus, mod hvem han var grov, og hvem han ikke vilde udbetale den Del af Embedets Indtægter, der kunde tilkomme ham, da han endnu ikke var dømt fra Embedet, men kun var suspenderet; Juel betalte først Pengene,

da han af Magistraten fik et alvorligt Tilhold derom. Ligesom han senere beraaber sig paa den Mængde Processer, han havde ført uden at tabe en eneste, saaledes anfører han ogsaa, at han i denne Periode havde afsagt over tolv Hundrede Domme, og han føjer til »uden at tage mod nogen Skjænk«, som om den Omstændighed, at han ikke havde solgt Retten for Penge eller Penges Værdi, just skulde være særlig at fremhæve for hans Vedkommende; maaske har det været sandt, og i saa Tilfælde har han været en »sjælden Fugl« blandt Datidens Dommere, hos hvilke maskeret eller utilhyllet Bestikkelse med deraf følgende Demoralisation des værre gik alt for meget i Svang.

At Juel under slige spændte Forhold næppe har følt sig videre tilfreds med Opholdet i Bergen, maa være indlysende; han længtes efter at gjøre sig gjældende i højere og allerhøjeste Kredse, og nogle af de Projekter, han havde undfanget i Nordlands lange Vinter, sendte han til Kongen, der modtog dem meget naadig og lod dem blive Gjenstand for en foreløbig Undersøgelse, hvorefter Juel i Efteraaret 1710 kaldtes til Kjøbenhavn.

Som foran bemærket havde Juel en fast og inderlig Tro paa »Skæbnen«, og, hvad der som oftest hænger sammen dermed, Troen paa Spaadomme og Drømme havde i ham en trofast Tilhænger; efter Sigende havde han kort før sin Nedrejse haft en Drøm, i hvilken Kongen udnævnte ham til Storkansler, og han troede fuldt og fast, at Drømmen nok skulde gaa i Opfyldelse; at han har haft en saadan Drøm, kan ikke undre os, thi naturligvis have hans Tanker i hele denne Tid drejet sig om, hvorledes det vel vilde gaa med de Projekter, han havde nedsendt til Kjøbenhavn, og hvad Indflydelse de vilde kunne faa paa hans fremtidige Liv; men maaske har Storkansler-Drømmen bundet endnu længere tilbage, helt i hans Barndom, der jo henlevedes i Trondhjem, netop i den Tid da den fordums Storkansler Griffenfeldt henslæbte de mange, lange, trange Aar i

Fængselets Ensomhed paa det nærliggende Munkholm; at Griffenfeld har været Gjenstand for saare megen Omtale i Trondhjem, og da maaske især blandt Drengene, er naturligt; og hos en saa begavet og ærgjerrig Dreng som Povl Juel var, har der vel allerede i Barndomsdagene været dunkle Tanker, Drømme, Ønsker om Storkansler-Magt og Storkansler-Ære; og har han virkelig hørt til eller ment at høre til den gamle Adelsslægt Juel, af hvilken Navnene paa Broderparret Niels og Jens i hans Barndom vare paa alles Læber, kan ogsaa den Omstændighed have bidraget til at vugge ham i hine stolte Forhaabninger.

Juel vendte altsaa det utaknemmelige og uskjønsomme Bergen Ryggen, og midt i Vinterens Hjærte, i Januar i det ulykkelige Aar 1711, kom han til Kjøbenhavn; han synes at have været velhavende, i det han var i Stand til selv at udrede de femten Hundrede Rigsdaler, hans Rejse fra Bergen til Kjøbenhavn og halvsjette Maaneds Ophold i denne By havde kostet; det var en ganske anselig Kapital, der efter Datidens Pengeforhold gjaldt adskillige Gange mere end tre Tusende Kroner i vore Penge; sikkerlig har hans Prokuratorforretning kastet godt af sig, saa han, ugift som han var, har kunnet lægge en Del Penge op, og efter Faderens Død maa han formodentlig have arvet en Del, ligesom det ogsaa vides, at han var Ejer, eller i alt Fald Medejer, af et Jærnværk, og at han ved sin Død havde Part i »Lykkens« Kobberværk i Norge.

Det siges almindelig, at han under dette sit Ophold i Kjøbenhavn opførte sig som en »stor Herre«, og især synes man at have været tilbøjelig til at anse det for en utilladelig Flothed, at han holdt Tjener; men de Udgifter, han saaledes har gjort, har han naturligvis holdt for en aldeles nødvendig »Driftskapital«; thi han har haft Menneskekundskab nok til at vide, at det slet ikke kunde nytte ham at optræde med sine Forslag, naar han selv levede alt for tarvelig; i saa Tilfælde udsatte han sig for, at der ikke vilde blive taget

noget som helst Hensyn til ham og hans Projekter; og at han holdt Tjener, var efter Datidens Forhold ikke nogen overdreven Luxus; det vides jo fra Holberg, at enhver Leander havde sin Henrik, og det var næsten nødvendigt for enhver, der ikke ligefrem vilde gjælde for en Stodder, at have en Lakej i Hælene, naar han gik uden for sin Dør.

II.

Da Juel i Januar 1711 kom til Kjøbenhavn, har han fundet en saa trykket Stemning som vel mulig; Krig, Pest, Dyrtid — disse tre Svøber, der saa ofte følges ad, lærte Danmark i fuldt Maal at kjende i disse Aar; 1709 havde Kong Frederik, der mente, at nu var det rette Tidspunkt kommet til at gjenerobre Skaane og de andre mistede Landsdele østen for Øresund, været ubesindig nok til at begynde Krig med Sverige; men Hæren var slet udrustet, og allerede i Krigens første Aar lede de danske det store Nederlag i Slaget ved Helsingborg; hvor glimrende ogsaa Hvitfeldts Heltedød i samme Aar var, havde den dog bragt Sorg i mangt et Hjem, thi ikke færre end syv Hundrede »raske Orlogshelte« fulgte ham i Døden. Endnu havde Pesten ganske vist ikke naaet Kjøbenhavn, men enhver maatte vel føle, at der var Torden i Luften, og at Uvejret trak sig sammen: i flere Aar havde Pest og andre smitsomme Sygdomme raset i Nabolandene, 1710 havde den naaet Helsingør, hvor den gjorde en sørgelig-rig Høst, og i Kjøbenhavn maatte enhver, der vilde aabne Øjnene, kunne se, at det kun var et Tidsspørgsmaal, naar Pesten vilde indfinde sig dér; allerede i 1710 havde Sundhedstilstanden været meget daarlig, og i Januar 1711 var Antallet af Fødsler 135, medens der indtraf 311 Dødsfald, saa Kjøbenhavnerne havde god Grund til at være opfyldte af bange Anelser om, hvad der forestod. Ogsaa Dyrtiden hvilede

tungt og trykkende over Befolkningen, høje ikke mindre end lave; de foregaaende Aar havde Avlen været meget simpel, ja et enkelt Aar var der endog Misvæxt; vel vare Kornpriserne sunkne noget, men endnu kostede en Tønde Rug dog fire Rigsdaler, hvilket efter Pengenes daværende Værdi i Sammenligning med Nutidens Møntforhold vil sige det samme som, hvis en Tønde Rug i vore Dage kostede 30 og 40 Kroner, — Brødets Pris altsaa i Forhold dertil.

Dog, led Folket haardt under Trykket, var det maaske Kongen eller Staten, hvad man nu vil kalde det, der fik det mest at føle; thi Rigets Finanser vare aldeles ødelagte; og de vare ikke blevne bedre ved den store Udenlandsrejse, Frederik den fjerde 1708 havde foretaget med en for ham usædvanlig Letsindighed og Flothed, selv om det er overdrevet, naar det angives, at den kostede en Million Rigsdaler. Da nu Krigen kom med sine store og paatrængende Krav til Finanserne Dag for Dag, maatte Kongen ved nye Skattepaalæg af forskjellig Art søge at skaffe Penge; det er derfor saare naturligt, at han med Glæde laante Øre til enhver, der foreslog Midler til at raade Bod paa Statskassens Fattigdom; og det var netop derom, Povl Juel havde skrevet til Kongen, at han var Manden, der var i Stand til at bringe Finanserne i Blomstring, naar man blot vilde følge hans Raad; derfor er det underligt nok, selv om Kongens Tanker have været meget optagne af Krigen, at det varede omtrent fire Maaneder efter Juels Komme til Kjøbenhavn — og Juel har sikkerlig ikke ligget ledig i den Tid, men skyndét paa Sagen —, inden der blev nedsat en Kommission til nærmere at undersøge Forslagene.

Denne Kommission, der bestod af Etatsraad og Højesteretsassessor, forhenværende Professor i Græsk Povl Winding (Svigerfader til Povl Løvenørn), Justitsraad og Hofretsassessor Niels Slange, hvem vi skylde Kristian den fjerdes vidtløftige Levnedsbeskrivelse, samt to kjøbenhavnske Kjøbmænd, Weyse og Horning, synes fra første Færd at

have stillet sig mindre velvillig over for Juel, hvem de have betragtet som en ganske almindelig Projektmager, hvis Planers Undersøgelse vilde spilde deres Tid. Dette fremgaar tydelig nok af en Skrivelse, Kommissionen sendte ham den 11te Maj, og som var affattet i en temmelig overlegen Tone, saa vi egentlig ikke kunne undres over, at Juel blev ærgerlig, da han saae den Maade, paa hvilken Kommissionen, kunde han tænke, havde i Sinde i Fremtiden at behandle ham, nemlig omtrent som en anklaget. Han var nu ikke den Mand, der lod sig noget byde, men det vilde dog vistnok have været mere politisk klogt af ham, om han paa sin Side havde taget lidt mere Hensyn til Kommissionens Medlemmer, der jo dog for en Del havde hans Forslags Skæbne i deres Haand ved de Erklæringer, de skulde afgive derover, og at han ikke havde begyndt med at støde dem for Hovedet ved et Svar, han tilsendte dem samme Dag, han havde modtaget Kommissionens Skrivelse. Han lod sig nemlig ikke nøje med mindre end ligefrem at forfatte en Instrux, som han forlangte, at Kommissionen skulde rette sig efter, i det han tilføjede, at hvis man ikke indvilligede i alle de Punkter, han havde opsat, vilde han henstille til Kongens Afgjørelse, i hvilket Forhold han og Kommissionen i Fremtiden skulde staa til hinanden; og det maa siges, at det var ikke smaa Fordringer, han stillede, saasom at intet som helst maatte foretages, protokolleres eller besluttes, og intet Referat gives til Kongen, med mindre det forud var gjennemlæst af Juel. Kommissionen har maaske nok følt, at der bag ved Ordene stod en Mand, som mente at være sikker paa Kongens Gunst; den har derfor syntes, det var klogest at give efter, og virkelig viser det sig ogsaa, at Juel senere behandledes, i alt Fald tilsyneladende, høfligere, end man fra først af skulde have ventet; han fik strax Overtaget, og det viser sig allerede næste Dag, i det, medens Kommissionen den 11te Maj havde skrevet til Juel, at det vilde blive ham tilkjendegivet, naar

den vilde holde Møder, og at han da havde at indfinde sig, saa skrev Juel den 12te Maj til Kommissionen, at han ønskede, den vilde begynde sine Møder endnu samme Dag — og Kommissionen rettede sig virkelig efter dette hans Forlangende.

Vi skulle her kun løselig berøre Juels forskjellige Projekter, der havde det til fælles, dels at de drejede sig om norske Forhold, hvilke Juel kjendte bedst, og hvor vistnok mangfoldige Misbrug paa Grund af Afstanden, »procul a Jove, procul a fulmine«, gik i Svang, dels at Hovedhensigten med dem var, eller angaves at være, Statskassens Berigelse. Det var vist ganske godt udregnet af Juel, at han begyndte med at fremsætte et Forslag, der kun drejede sig om et forholdsvis lille Beløb, kun en halv Snes Tusende Daler om Aaret; men han havde her det Uheld, at Formanden i Kommissionen, Etatsraad Winding, netop var interesseret i, at der ingen Forandringer gjordes i saa Henseende; det var nemlig Spørgsmaalet om en Forandring i Ydelsen af Fisketienden nordenfjælds, det handlede om; og en Del af denne Tiende havde Winding kjøbt med kongelig Approbation; man kan derfor ikke undres over, at Winding paa egne og fleres Vegne protesterede imod Berettigelsen af et saadant Skridt, hvorved Ejendomsretten krænkedes; Juels Svar paa denne Indvending var ganske ejendommeligt for ham, men skulde just ikke tjene til at vække venlige Følelser for ham hos Winding, naar Juel, naturligvis med særligt Hensyn til ham, erklærede: »Kongen beslutter, hvad ham behager, alle uadspurgt; de, som ere interesserede i Sagen, maa mene og ville, hvad de ville, det gjælder dog ikke; de faa, som nyde Benaadningen, behøve den ikke; Krigen kræver Penge!« Det viser sig saaledes, at Juel ved sit Forslag særlig tager Hensyn til Kongens og Statens Tarv, men uheldigvis ser man Hestefoden stikke frem, i det han tilbød selv at overtage den Fisketiende i Forpagtning og paa saadanne Vilkaar, at Kongens Kasse fik en aarlig For-

øgelse af ti Tusende Rigsdaler mere end hidtil; selvfølgelig har Juel, der kjendte de nordlandske Forhold bedre end nogen anden, vidst, at der var Penge for ham at tjene ved den Spekulation. At en Mand saaledes forpagtede Statsindtægter, hvad enten det nu var Skat eller Told, var ikke noget helt nyt eller ukjendt her i Landet, og i Udlandet var det meget almindeligt; den Fordel var der herved, at Staten var sikker paa en vis bestemt Indtægt; men det uheldige var, at Skatteforpagterne, der skulde tjene ved Overskuddet, meget let fristedes til paa ulovlig Maade at berige sig; derfor gjaldt i Menigmands Øjne den Erhvervskilde for at være af temmelig tvivlsom Beskaffenhed, og Forpagterne stilledes i det almindelige Omdømme omtrent paa samme Trin som Aagerkarle. Det har vel været af Ærgrelse over, at denne lille paatænkte Indtægt gik fra Juel, i det Kommissionen uden hans Vidende havde indgivet til Kongen en skriftlig Betænkning, hvori Planen fraraadedes, at Juel saa begik den lumpne Streg at indsende til Kongen en Meddelelse om en aldeles privat Samtale, han tidligere havde haft med Winding, der »med arrige Gebærder« havde sagt, at »hvis Kongen vilde bære sig ad, som det var foreslaaet, var han ikke nogen kristen Konge«. Juels ondskabsfulde Hensigt, ved denne Angivelse at faa Winding i Ugunst hos Kongen eller i det mindste at faa ham udstødt af Kommissionen, lykkedes dog ikke.

Et Par Dage efter at have indleveret sit første Forslag fremkom han med det næste, der gik ud paa ved en Forandring i Forordningerne om Stempelpapir at bringe 20,000 Rdlr. aarlig ind i Kongens Kasse ud over, hvad der hidtil havde været det sædvanlige; men ogsaa disse Planer fandt Modstand i Kommissionen, hvilket atter bragte Juel til at fremkomme til Kongen med den Beskyldning mod alle fire Kommissionsmedlemmer, at Grunden til deres Modstand var, at de alle dreve Vexelforretninger, og at det saa naturligvis

var imod deres Interesse, hvis Taxterne for det stemplede Papir forhøjedes.

Det synes, som om disse to Forslag, ved hvilke det kun drejede sig om mindre Summer, snarest have været Prøveballoner, Juel har sendt op for at sondere Stemningen, inden han, 21de Maj, altsaa ikke en halv Snes Dage efter Kommissionens første Møde, indgav sit tredje Forslag, der handlede om Toldvæsenet og som efter hans Paastand, hvis det blev vedtaget, vilde kunne forøge Kongens Indtægter med en Sum af over to Hundrede Tusende Rigsdaler aarlig, uden at nye Paalæg gjordes behov, medens samtidig Handelen maatte ventes i høj Grad at ville forbedres. Naar Juel lovede et saadant Udbytte og føjede til, at det kunde ske, uden at der gjordes nye Paalæg, var dette, mildest talt, ikke sandt; thi et af de Midler, hvorved han vilde bevirke Toldindtægternes Stigen, var netop at indføre Komsumtionstold og Akcise, hvilket hidtil havde været ukjendt i Norge; enhver Kjøbstad vilde han have omgiven af en Jordvold, ved hvis Gjennemskæringer og Porte Posekigere skulde kræve Afgift af alt spiseligt, som indførtes i Byen; om just Nordmændene vilde have takket ham for at skaffe Regeringen Penge paa en saadan Vis, der Dag ud, Dag ind, vilde have gaaet ud over dem, er et andet Spørgsmaal, som næppe vil besvares bekræftende; men der blev nu slet ikke noget af denne hans storartede Finansplan; thi allerede før Juel fik indleveret sit Forslag, havde de to vigtigste Medlemmer af Kommissionen paa en Maade sprængt denne ved at tage paa Landet, dels vel for at komme bort fra Hovedstaden, hvis Sundhedstilstand, alt som Varmen tiltog, blev mere og mere ængstende, dels maaske ogsaa for saaledes at slippe for at have mere at gjøre med Juel og hans Projekter. At han tog dem denne deres Forsvinden meget fortrydelig op, er saa naturligt, og man kan derfor heller ikke fortænke ham i, at han til Kongen klagede over, at Kommissionsmedlemmerne paa en meget utilbørlig Maade

røgtede det dem overdragne Hverv, hvorfor han androg paa, at det maatte paalægges dem at rette sig efter den Instrux, han tidligere havde gjort Udkast til, og som oven for er omtalt. Det er ganske betegnende for Juel som Projektmageren, der med Vold og Magt, enten paa den ene Maade eller paa den anden, vil have sine Planer fremmede, naar man ser, at han i sit Brev til Kongen, med Hensyn til Kommissionens Betænkninger, aldeles aabenhjærtig skriver: »Jeg véd adskillige Veje udi ethvert Stykke; finde Kommissærerne ikke saa lige den første god, kunne de dog finde den anden eller tredje god«. Ganske vel til Mode have de to fraværende Kommissærer Winding og Slange næppe følt sig, da han forstyrrede deres landlige Ro ved at lade dem vide, at han over for Kongen vilde gjøre dem ansvarlige for det Tab, Statskassen, endog blot indtil da, havde lidt ved deres Ligegyldighed i denne Sag, et Tab, han anslog til hundrede Tusende Daler; thi de have sikkerlig følt, at Juel var Mand for at sætte til Side alle de Hindringer, der stillede sig imod ham og hans Planer, og at han ikke vilde tage i Betænkning paa en saadan følelig Maade at lade de Mænd, der hidtil havde taget saa lidet Hensyn til ham, føle sin Hævn, tilmed da det tydede paa, at han havde naaet at faa fast Fod i Kongens Gunst.

Selv om Juel allerede i Forvejen havde gjennemtænkt og vel til Dels udarbejdet sine Forslag, maa han, hvor hurtig han end arbejdede, dog vist have været i fuld Aktivitet hint Foraar 1711, især da han med sine skriftlige Sager var saa nøjagtig, at han i en særlig Kopibog afskrev ikke alene alle sine lange Forslag og Henstillinger samt Svarene herpaa, men alt andet, der vedkom ham og dem. Han har haft mange Jærn i Ilden foruden hvad oven for er anført, og han skriver selv til Kongen: »Mange flere deslige Anslag har jeg ved Haanden, men efter deres Natur og Beskaffenhed kan jeg ej aabenbare dem, med mindre det allernaadigst vilde behage Eders kgl. Majestæt at konferere

mig Charge af Rigs- eller General- eller Ober-Inspektør i Norge«. Det var ganske naturligt, at Kongen under de mislige pekuniære Forhold, han var i, laante et villigt Øre til enhver, der tilbød ved et eller andet Middel igjen at bringe de forfaldne Finanser paa Fode; og det var jo netop det, Juel lovede. Hans Planer og Forslag antoge efterhaanden større og større Dimensioner: Direkte til Kongen, uden Kommissionens Mellemkomst, indsendte han i Begyndelsen af Juni en Plan til et Tvangslaan, ved hvilket Kongen foreløbig i Norge — til Danmark og Hertugdømmerne kunde Turen saa komme bag efter — skulde kunne faa imellem en Million og sexten Hundrede Tusende Rigsdaler, blot mod deraf at betale fem Procent Renter, og ligeledes gav Juel Anvisning paa, hvorledes Kongen ved at lægge Beslag paa Pengene, der tilhørte norske Dødsboer, og kun deraf betale Renter, kunde faa nogle Tønder Guld aarlig mellem Hænder; at »laane« Penge ved slige Midler havde ganske vist hidtil ikke været nogen helt ukjendt Fremgangsmaade; men det var selvfølgelig altid modtaget med stor Misfornøjelse, naar Suverænen saaledes gjorde Greb i sine Undersaatters Kasse; her gav Juel med rene Ord til Kjende en anden Del — maaske den vigtigste — af Hensigten, der var saare langt fra at hellige Midlet; han antyder nemlig, at naar Kongen paa en saadan Maade laante Penge af de fornemste og mest velhavende Nordmænd, vilde han sikre sig disse Mænds Troskab, da de jo ellers vilde have al deres Ejendom forbrudt; thi, siger han, »hvor ens Liggendefæ er, dér vil ogsaa Hjærtet være«, — saaledes er han i det hele meget rundhaandet med at bruge bibelske Citater i sine Indlæg. Det er her en slem Beskyldning, Juel retter mod sine Landsmænd, som om deres Troskab mod den danske Konge ikke var saa ganske grundmuret, at det jo nok var heldigt, om Kongen ved et sligt Pant kunde sikre sig imod Forræderi; og det kan nok være, at der hist og her i Norge, maaske især i de højere Stænder, var

nogen Utilfredshed med det danske Herredømme eller snarere Misstemning mod Danmark, maaske især i Trondhjem og Egnen derom, som jo i det syttende Aarhundrede en kort Tid havde været under svensk Regimente og tilsyneladende ikke følt sig helt utilfreds dermed; enhver Nordmand maatte jo være blind, naar han ikke kunde se, hvor stifmoderlig Norge i mange Retninger behandledes. Havde der ikke været en Misstemning i Norge mod det danske Regimente, vilde det jo have været Daarskab af Juel at give Anvisning paa Laanet hos de »velhavende« norske Indbyggere med den Motivering, at det var et »Haandpant paa Indbyggernes Troskab til Fjenden at bekrige«; men underligt er det — næsten som en Nemesis — at det, der til sidst blev Nordmanden Povl Juels Ulykke, var, at han, i alt Fald til Dels, gik ind paa at spille en Landsforræders Rolle. Havde nogen den Gang kunnet forudsige sligt, vilde Juel af al Kraft have protesteret derimod som mod en falsk Profeti; thi paa dette Tidspunkt og endnu langt længere hen i Tiden var han vist en saa loyal Undersaat over for den suveræne Konge, at der kun var et eneste, der paa nogen Maade kunde konkurrere, men det var, — ogsaa uheldigvis — Hensynet til ham selv, og dette Hensyn var det netop, som voxede og til sidst sejrede. En af de Planer, Juel var fremkommen med, var angaaende Forandringer i Toldvæsenet i Norge; rigtignok havde han først antydet, at der, naar hans Ændringer vedtoges, kunde ventes en Tilgang af et Par Tønder Guld aarlig; snart nedsatte Juel dog Summen, der kunde gjøres Regning paa, til 70,000 Rdlr. aarlig, saa længe Krigen varede, og han tilbød at overtage hele Tolden i Forpagtning saaledes, at han delte Overskuddet med Kongen, og tilbød at anvende, hvad han kunde tjene derved, til Anlæg af Bjærgværker og andre industrielle Foretagender. Som et yderligere Bevis paa, hvor gjærne Juel vilde i Lag med Kongen og paa en Maade være hans Kompagnon, maa anføres et Andragende,

han fremkom med; medens Juel var konstitueret som Byfoged i Bergen, var der nemlig død en stor Handelsmand der i Byen, en Kommerceraad Tormøhlen, hvis Bo var i meget mislige Omstændigheder, saa han bl. a. skyldte 30,000 Rdlr. til Statskassen, og det synes, at Juel, formodentlig for en billig Betaling, har opkjøbt Fordringer paa Boet til et Beløb af 70,000 Rdlr.; nu søgte Juel om Tilladelse til i Anledning af Tormøhlens Dødsbo at foretage Undersøgelse i Rentekammerets Arkiv, i det han stillede i Udsigt, at Kongen maaske da vilde kunne faa de Penge, han havde til gode; det blev ham nu rigtignok nægtet at gjøre disse Undersøgelser, og vi maa vist anse det for saare heldigt, at en Mand som Povl Juel ikke fik Lov til at rode om i Arkivet, hvor han sikkert vilde have brugt Lejligheden til at sætte alt paa den anden Ende, ligesom vi kjende nok til ham til at kunne være overbeviste om, at han senere vilde have gjort et stort Nummer ud af de mindre heldige Forhold, han rimeligvis vilde have lagt Mærke til i Rentekammeret, hvor der vel nok var meget, som trængte til at omordnes, om end ikke med en Povl Juels Jærnhaand. Det kan vel være, at Juel har ment, det var heldigt for ham allerede nu at sætte sig ind i det daværende Finansvæsens Interiører; det vilde jo blive noget, der skulde være Gjenstand for hans Omsorg, naar han naaede at blive det, Drømmen, han saa sikkert troede paa, bebudede — Danmarks og Norges Storkansler.

III.

At det vilde have lange Udsigter, inden Drømmen blev til Virkelighed, maatte Juel kunne sige sig selv; og Tiden var just heller ikke saadan, at man skulde fristes til at tænke ret langt ind i Fremtiden; enhver i Kjøbenhavn maatte gaa som med Livet i Hænderne og kunde ikke vide

sig sikker; thi Uvejret trak sig mere og mere sammen om den ulykkelige By, der allerede i Juni blev forladt af enhver, som kunde henfly til et andet Sted; under saadanne Omstændigheder var der naturligvis ikke Tale om, at Juels ældre og nyere Forslag kunde blive underkastede nogen Drøftelse. Kongen rejste til Frederiksborg, men flygtede for den sig nærmende Pest til Kolding; Juel syntes ogsaa, at Opholdet i Kjøbenhavn blev Dag for Dag mindre hyggeligt; han rejste da til Tyskland og havde en særlig Anledning til paa Videnskabens Vegne at gjøre en Udenlandsrejse; thi Kongen havde víst ham sin Bevaagenhed ved at udnævne ham til »Over-Bjærgværksforvalter« i hele det søndenfjældske Norge, et Embede, der vel ikke just svarede til de Forventninger, han havde næret, da han om Vinteren var kommen til Kjøbenhavn, men som dog, i alt Fald foreløbig, maatte antages at kunne mætte hans Ærgjerrighed, ligesom det ogsaa maatte ventes at give en ganske god Indtægt. Da han hidtil næppe havde været videre bevandret i Bjærgværksdriften, og nu paa én Gang blev sat paa en Plads, der fordrede Kundskaber i det enkelte og Overblik i det større, var det saa naturligt, at han søgte dog at sætte sig noget ind i Sagerne, og saa rejste han da til Tyskland, Ungarn og Böhmen for at studere Bjærgvidenskaben praktisk ved Bjærgværkerne; det maa forekomme os i vor Tid noget underligt og højst uheldigt, at en Mand pludselig blev ansat i et Embede, endog temmelig overordnet, naar han ikke havde Spor af Begreb om de Sager, han skulde administrere; det var, som om Regeringen i alt for høj Grad hyldede Ordet: »Den, der faar et Embede, faar ogsaa Forstanden dertil«; som oftest blev naturligvis Følgen, at vedkommende Embedsmand fuldstændig maatte voldgive sig én Fuldmægtig; men hvilke Misligheder af mange Slags der med største Lethed fremavledes heraf, vil enhver let kunne indse; noget lignende fandt for øvrigt Sted i den lærde Verden, ved Universitetet, hvor man gjennem lange Tider

heller ikke kjendte Principet om Arbejdets Fordeling, i det en Mand, der kunde straale som et Lys og være en fortrinlig Lærer i et eller andet Videnskabsfag, pludselig forfremmedes til et andet, mere anset og indbringende Fakultet, og saa skulde til at holde Forelæsninger i en Disciplin, hvori han maaske næppe kjendte Begyndelsesgrundene.

Om det var for sine egne Penge, at Juel foretog denne Rejse, eller om det var paa Statens Bekostning, kan ikke afgjøres; det sidste synes det rimeligste; men sin Rejse gjorde han langt mere langvarig, end den for Øjemedets Skyld havde behøvet at være; thi allerede i Slutningen af September fik han en ny kongelig Udnævnelse, nemlig som Amtmand for Lister og Mandals Amter, lige i det sydligste Norge; man skulde tænke, at Juel var bleven saare glad over den Udnævnelse som et godt Skridt fremad paa Storkansler-Banen: men det var dog ikke Tilfældet, thi i den Tid rangerede Amtmændene ikke videre højt, de vare i Rangforordningens sjette Klasse Nr. 6 og maatte i »Rang, Gang og Sæde« vige for Kancelliraader, ja selv for Krigsraader. Videre stor Lyst til at skynde sig fra Udenlandsrejsen til sit Embede synes Juel ikke at have haft; i Kjøbenhavn, hvor han jo naturligvis maatte opholde sig i nogen Tid, var Pesten ganske vist betydelig i aftagende henimod Slutningen af Aaret 1711, men det vilde dog have været voveligt at komme fra en sund Egn ind i Byen, som endnu var langt fra at være desinficeret, og desuden kan man nok tænke sig, at Stemninger og Tilstande, efter at Døden havde gjort en saa rig Høst, endnu maatte være meget trykkede hos dem, der vel selv havde undgaaet Døden, men bestandig levede i Mindet om Dødens Rædsler. Naar det endnu mindes, hvilken Sorg Koleraen i Kjøbenhavn i 1853 voldte, og man saa betænker, at der i den Epidemi af Hovedstadens omtrent 130,000 Indbyggere kun bortreves 4737, altsaa ikke fire Procent, vil man kunne slutte sig til, hvordan Stemningen har været i Kjøbenhavn i Slutningen af

1711 og de nærmest følgende Aar, da Pesten af de 60,000 Mennesker, der havde levet i Hovedstaden, havde bortrevet 22,000 og 23,000, deraf alene i Avgust Maaned det forfærdende Antal 9980. Juel holdt sig da klogelig i Tyskland til ind i Foraaret 1712; men han havde endnu en Grund til ikke at skynde sig hjem; det er oven for bemærket, at han fra sin Ungdom havde givet sig en Del af med Kiromanti og lignende mystiske Kunster og Videnskaber, der vel ikke vare ganske ukjendte i Danmark, men som dog i de sydligere Lande dreves efter en langt større Maalestok og med langt større intensiv Kraft; alt tyder da ogsaa paa, at Juel, den vordende Storkansler — som han selv var sikker paa at være udset til af Skæbnen — benyttede sit Ophold i Tyskland til mere end hidtil at sætte sig ind i disse forborgne Kunster. Heller ikke med Hensyn til sine omfattende Forslag hvilede han, medens han var i Udlandet; men de forskjellige Skrivelser, han sendte dels til Kongen, dels til andre af Landets mægtige, synes man ikke mere at have agtet videre paa; det var alt for snart blevet tydeligt, at hans Løfter vare for store til, at Virkeligheden kunde indfri dem, og man har i Regeringskredsene været saare glad ved at kunne sende en Mand som ham, der næppe har været i Besiddelse af synderlig personlig Elskværdighed, og hvem man kunde tro i Stand til alt, op til en forholdsvis Rolighed i Norge, og det i en Embedsstilling, i hvilken han ikke med Grund kunde klage over, at man ikke havde taget Hensyn til ham og hans Fortjenester af Land og Rige; — skjønt det mindste, han har ventet som foreløbigt Udbytte af sit Ophold i Kjøbenhavn, har vistnok været at blive optagen som Medlem af den saakaldte »Slotslov« i Kristiania, et Slags Kommission, der var oprettet 1704 af Frederik den fjerde og paa en Maade skulde danne som et Overkancelli for de norske Forhold, der efter alt, hvad der foreligger, nok kunde trænge til at ses grundig efter i Sømmene; men »Slotsloven« opfyldte

ikke de Forventninger, man i Begyndelsen havde næret til den som et Universalmiddel mod al Norges Brøst, og 1722 ophævedes denne Institution, der vel næppe vilde have gjort sine Sager bedre, om den blandt sine Medlemmer havde kommet til at tælle Povl Juel, som snarere vilde have været Mand for at gjøre de forvirrede Forhold endnu mere konfuse.

Juel synes i en af sine Skrivelser til Kongen at beraabe sig paa, at han havde mere end et halvt Løfte fra Majestæten om at optages i »Slotsloven«; men det maa anses for mere end tvivlsomt, om Juel ikke her, saa vel som ved mange andre Lejligheder, har taget et enkelt udrevet Ord eller en Ytring og paa en saadan løs Grundvold bygget et Luftkastel. At Kongen personlig har givet Avdiens til ham, da han kom til Danmark med de gyldne Løfter om, at ved ham skulde al Kongens Pengemangel afhjælpes, ved hans Hjælp skulde de forfaldne norske Forhold bringes paa Fode igjen, — det kan man ikke tvivle om; Kong Frederik den fjerde var ikke saaledes som hans Søn og Efterfølger, der næsten hermetisk indelukkede sig for Undersaatterne; men alligevel er det underligt, at en Mand som Juel, naar han sendte sine storslaaede Planer til Kongen, dog maatte benytte sig af Bagtrappen; man ser det bedst af en af hans Optegnelser, at nogle af de vigtigste Skrivelser af 1711 til Kongen, nogle af dem, der altsaa maatte tænkes at gjælde Rigets finansielle Velfærd, overleverede han til Bælgetræderen ved Slotskirkens Orgel, for at han kunde give dem til Kongens Kammertjener Lydersen, og samme Monsiør Lydersen skulde igjen lade dem komme til Kongen samt paase, at de ikke kom ind mellem andre Breve, hvor de kunde blive liggende uænsede; — dette giver intet godt Begreb om nogen praktisk Forretningsgang ved Hoffet. (Forts.)

Vilhelm Bang.

Gustav IV. Adolfs Omflakken.*)

Under mine Studier over den napoleonske Tid traf jeg i Berlins og Darmstadts Arkiver tilfældigvis paa en stor Mængde interessante Notitser angaaende Gustav IV. Adolf, den fra sin fædrene Trone forstødte svenske Konge; de angik Aarene 1810—13, og jeg skal her forsøge at samle dem til et Billede.

En af mine Slægtninge saae denne Vasaernes Ætling (?), da han, kun ledsaget af en enkelt Tjener, 1810 passerede Kassel, undervejs til Karlsruhe; i sin blaa Overfrakke og høje Rytterstøvler kom Kongen lige fra Postgaarden, hvor han havde skiftet Heste; man kunde have taget den store magre Herre for en Officer fra »l'ancien régime«; hans blege Ansigt med den stærke Ørnenæse syntes endnu blegere ved det tilbagestrøgne, hvidblonde Haar. Han vilde bosætte sig i Meersburg ved Bodensøen. Badens Hof indberettede dette til Napoleon, og han gav uden Betingelser sit Samtykke med den Bemærkning: Han kunde ganske vist ikke ignorere Kongens Maade at dømme om ham, men vilde nu give Gustav Adolf den Forsikring, at han blot huskede hans Ulykke og skjænkede ham sin Beskyttelse. Kongen

*) Arthur Kleinschmidt: Die Irrfahrten Gustav's IV. Adolf von Schweden (Historisches Taschenbuch. Sechste Folge. 7tes Band 1887).

holdt dog ikke længe ud i Meersburg, men vilde bo i Basel og udbad sig atter Napoleons Samtykke, denne Gang gjennem Baron Lagerbjelcke, den svenske Minister i Paris. Pludselig forlod han ogsaa Schweiz og indtraf i Leipzig under et let gjennemskueligt Inkognito som Greven af Gottorp; han lagde ingen Vægt paa, om man kjendte ham, og afsendte snart en Kurér til Baron Taube, den svenske Sendemand i Berlin. Denne Begivenhed vakte stærk Uro hos Baron Bourgoing, den franske Sendemand i Dresden; han skyndte sig til den preussiske Sendemand Buchholtz, forhørte sig nøje om Taubers Karakter og Sindelag og udbad sig Meddelelser angaaende de sidste Begivenheder i Sverige. Bourgoing og hans russiske Kollega Chanikov mente, at Gustav Adolf havde erfaret, at de svenske Stænder vare forsamlede til Tronfølgervalg, og derfor agtede sig til Sverige for at skaffe sin Søn Kronen; af Frygt for, at man skulde tilskrive ham den hemmelige Hensigt selv at gribe efter Kronen, vilde han højtidelig renoncere til Fordel for sin Søn.

Uden at afvente Resultatet af Kurérens Sendelse til Taube indtraf »Greven af Gottorp« uventet i Wittenberg, hvor fra han, fuld af Utaalmodighed, afsendte en Stafet til Taube og stillede Baronen Valget mellem at komme til ham i Wittenberg eller sætte ham et Rendezvous i Berlin, eventuelt at afvente Gustavs Ankomst til Berlin, hvorhos Kongen krævede et skyndsomst Svar. Taube kom herved i den pinligste Forlegenhed og meddelte ufortøvet Skrivelsens Indhold til Grev v. Goltz, den preussiske Stats- og Kabinetsminister, og den danske Sendemand, Baron Eyben. Goltz undgik at give Taube noget Raad og overlod ham selv at bedømme, hvad hans Embeds Medfør kunde tilstede, men lagde ikke Dølgsmaal paa de store Ubehageligheder, Exkongens Ankomst til Berlin vilde kunne drage efter sig, og besvor ham at opbyde det yderste for at afværge Besøget; saafremt Gustav Adolf alligevel skulde indtræffe til Berlin,

frabad han sig enhver Meddelelse herom. Taube gjorde da ogsaa, hvad der stod i hans Magt; han kom ikke til det ønskede Møde, fraraadede sin forrige Hersker at gjøre nogen Afstikker ind paa preussisk Omraade og foreholdt ham, at hvis han vilde lade sin Onkel, den regerende Kong Karl XIII., tilflyde en eller anden Meddelelse, var han (Taube) i Stand til at lade den komme Kongen direkte i Hænde.

Gustav Adolf gav saa liden Agt paa disse Forestillinger, at han til Taubes Forskrækkelse den 3dje Avgust om Morgenen tog ind til ham. Efter en Samtale paa tvende Timer kjørte han til Potsdam for at besøge Frederik Vilhelm III.; da han ankom til Stadens Port og paa Spørgsmaalet, hvem han var, svarede: »Greven af Gottorp eller rettere Kongen af Sverige«, vakte dette ingen ringe Opsigt, og Stadens Kommandant skyndte sig hen til Gjæstgivergaarden for at tale med ham. Han fandt ham ganske alene, fordybet i Bibelen. Gustav Adolf forsikrede, at han virkelig var den tidligere Konge, og fik at vide, at det var Frederik Vilhelms Fødselsdag, og at han tilbragte den paa Paafugleøen i Kredsen af sine nærmeste. Exkongen bad nu Kommandanten at gratulere i sit Navn, hvorfor Frederik Vilhelm lod ham takke; men da han tilkjendegav sit Ønske at tale med Preusserkongen selv, blev denne ikke lidt forlegen og sendte Prins Vilhelm til Gjæstgivergaarden for at meddele Gustav Adolf, at han allerede var kjørt til Charlottenburg. Ogsaa Vilhelm fandt ham ved Bibelen; paa frimodig Vis udtalte den detroniserede Fyrste sit inderlige Ønske, at kunne sætte sin Søn paa den svenske Trone, der tilhørte ham med rette. Om Aftenen vendte Gustav Adolf tilbage til Taube, overnattede hos ham og afrejste den 4de Kl. fem Middag til Schweiz, saaledes hed det sig i det mindste.

Fra alle Sider stormede Mistanken nu ind paa den ulykkelige Taube. Han søgte at gjøre den danske Sendemand begribelig, at Greven af Gottorp i tre Maaneder havde været uden Revenuer, derfor havde maattet pantsætte sine

Diamanter og flere Gange forgjæves havde skrevet til Stockholm; for at afhjælpe sin nødlidende Tilstand havde han besluttet at søge en Samtale med en svensk Sendemand, havde víst ham Kopierne af sine Breve til Karl XIII. og derhos anmodet ham om at lade dem besørge ved en Kurér, da han frygtede for en Opsnappelse undervejs. Taube sagde ogsaa til Goltz, at Rejsen væsentlig skyldtes pekuniære Bevæggrunde; i trende Maaneder havde Gustav Adolf ikke hævet de til hans Underhold anviste Summer, han havde hverken i Schweiz eller andensteds Kredit, og hans samtlige Breve til Stockholm om Pengespørgsmaalet forbleve ubesvarede; saaledes havde Kongen valgt Taube for gjennem ham at henvende sig til Karl XIII. og den svenske Nation: man skulde fremtidig udbetale ham hans Pension mere regelmæssig eller aabne ham en Kredit i Schweiz. Frederik Vilhelm var dog overtydet om, at Gustav Adolf i sine Breve til Karl XIII. ikke havde indskrænket sig til Pengesager alene, men ogsaa i Sønnens Interesse berørt Tronfølgespørgsmaalet; det saae ud til, at han kun havde villet overlevere Taube en Protest mod Begivenhederne i Sverige samt sin Frasigelsesakt til Fordel for Sønnen; Buchholtz, Bourgoing og Chanikov samstemmede heri. At Exkongen skulde være rejst ene og alene for Pengespørgsmaalets Skyld, medens en Kurér havde kunnet klare den Sag lige saa godt, troede heller ikke Goltz; Projektet om Sønnens Valg tyktes ham punktum saliens, og for at vise Preussens Forbundstroskab underrettede han med omgaaende Post den franske Sendemand om sin Mening og meddelte, hvad han havde erfaret. Da Taube hørte, at man dadlede hans Holdning over for hans gamle Herre, gik han til Goltz, og denne bad ham nu indtrængende at forhindre Exkongens fornyede Besøg i Preussen, der kun kunde være Frederik Vilhelm ubehageligt. Fra Goltz begav Taube sig til Napoleons Sendemand og forsikrede ham, at af det Brev, Gustav Adolf hos ham havde skrevet til Karl XIII., kjendte

han ikkun, hvad der havde Hensyn til Pengespørgsmaalet; han lagde ikke Dølgsmaal paa, at Gustav Adolf havde talt til ham om det uretfærdige i Sønnens Udelukkelse fra Arvefølgen, og han gjentog sit Svar til sin Gjæst: det tilkom ikke ham (Taube) at have en Mening her, hvor hans Regering havde truffet sin Afgjørelse. Den største Mistillid til Taubes Loyalitet nærede dog Baron Linden, den westfalske Sendemand, som saae alt graat i graat; han var aldeles paa det rene med, at Taube havde vidst, at hans Gjæst i Brevet havde krævet af Karl XIII. Sønnens Gjenindsættelse i hans Arveret; han fandt det ogsaa meget paafaldende, at han ikke havde sendt den hertil bestemte Legationssekretær, men en ham beslægtet Officer som Kurér til Stockholm, og han troede, at det var sket, for at Papiret kunde blive overgivet direkte til Karl og ikke til hans Udenrigsminister, hvem Gustav Adolf nærede Mistillid til; i hvert Fald ansaa han den svenske Minister for kompromitteret, muligvis dog kun ved en alt for stor Føjelighed, medens den franske Sendemand rosende fremhævede den preussiske Regerings Holdning.

Gustav Adolf havde ikke begivet sig til Schweiz, men taget Kvartér i Wittenberg for at afvente Tilbagekomsten af Taubes Kurér med Svarene fra Sverige; Frederik Vilhelm var meget nysgjerrig efter at vide, om den sachsiske Konge vilde tilstede den svenske Exkonges Ophold i sine Stater, men formodede det modsatte og var, som han alt havde udtalt, under ingen Betingelse til Sinds selv at modtage ham.

I Paris lagde man tilsyneladende ingen Vægt paa den landflygtige Konges Projekter og følte kun ringe Overraskelse over de besynderlige Ideer, hvorpaa de baseredes; i Dresden var der endogsaa mange, som troede, at Exkongens Projekter havde Udsigt til et lykkeligt Udfald; thi han havde endnu et Parti i Sverige, og desuden ønskede Højadelen vistnok en Formynderregering for hans unge Søn,

thi et sligt svagt Regimente kunde kun fremme deres private Interesser.

Den 10de Avgust indtraf Gustav Adolf i Leipzig, og ogsaa her gav han som Grund for sin Rejse den unøjagtige Udbetaling af hans Penge og Ønsket om at faa anvist et Kreditiv i Schweiz. Taube skrev til ham for at fraraade ham et Ophold i Sachsen og gjorde ham bekjendt med det ubehagelige Indtryk, hans Ophold i Berlin havde fremkaldt, hvorpaa Gustav Adolf gav ham et meget skarpt Gjensvar og betegnede det som sin Pligt at belære Folkene i Berlin om Motivet for sin Rejse; dette kunde forhaabentlig endnu ske, ellers saae han sig tvungen til at holde sig til ham (Taube); for øvrigt havde Hensyn til Farer aldrig reguleret hans, Kongens, Skridt. Taube svarede ikke, medens Gustav Adolf var i en saadan Pengenød, at han under Henvisning til sin Ulykke udbad sig et Laan paa 1000 Thlr. af Bankier Frege, paa hvis Landsted han dinerede den 12te Avgust. Efter en Udflugt til Wörlitz tog han til Pretzsch, hvor han opslog sin Bolig i det kongelige Jagtslot for at afvente Brevene fra Sverige; fra Wörlitz havde han til Taube rettet et nyt Brev, der var det første meget ligt, og derpaa dukkede han pludselig op i Herrnhut, hvor han afventede Taubes Svar. Den »meget positive« Maade, hvorpaa Taube havde underrettet Gustav Adolf om, at han under ingen Omstændigheder kunde gjøre Regning paa Optagelse i Preussen, vilde efter Goltz's Mening utvivlsomt bringe Exkongen bort fra enhver Tanke om et Gjenbesøg, medens Linden antog, at Taube nærede en saa ugunstig Mening om sin tidligere Monark, at han angav hans Fejghed som den rette Aarsag til Udeblivelsen fra Preussen. Imidlertid indtraf Kuréren fra Stockholm, Taubes Adfærd fandt den fuldstændigste Billigelse, men Gustav Adolf selv værdigede man ikke engang et Svar.

Om Aftenen den 25de indtraf han uventet fra Herrnhut til Dresden, men forlod ikke Vognen, skiftede blot Heste

og kjørte strax videre ad Altenburg til; man antog, at han vilde gjennem Bjærgkredsen, Voigtland og Baireuth tilbage til Schweiz, og forsikrede, at han overalt udtalte sin Tilfredshed med at være indtraadt i den private Stand og fuldstændig gav Afkald paa enhver Tanke om Kronens Gjenerhvervelse. Derimod var den ulykkelige Exkonge fast overtydet om Svenskernes Troskab mod Huset Vasa og ventede, at Stænderne, som vare samlede i Ørebro, vilde vælge hans Søn til Kronprins; han opfordrede endogsaa sin Hustru til at komme med sine Børn til ham i Weimar, thi efter Sønnens Valg skulde hun strax rejse med denne til Sverige. Han var paa ny indtruffen i Leipzig og stod just i Begreb med at tage videre til Altenburg, da Efterretningen om Bernadottes Valg til svensk Tronfølger ramte ham som et Tordenslag. Ved en Stafet kaldte han øjeblikkelig Dronningen til Altenburg, modtog hende meget venskabelig og indledede en almindelig Samtale, men den følgende Dag kaldte han flere Herrer af sit Følge ind i sit Kabinet og tiltalte dem saalunde: »Jeg har intet mere; jeg mangler Penge til at lønne Dem: De har kun den Mulighed tilbage at forlade min Tjeneste og vende hjem til Sverige; men jeg kan ikke engang betale Deres Rejseomkostninger.« Han medgav dem et Brev til Taube, hvori han betonede sin Pengenød, der tvang ham til at afskedige sine Tjenere, bad Taube om at skaffe dem Midler til Hjemrejsen og gav sin Sorg Luft over at være nødsagen til at gjøre et sligt Skridt hos en Tjener af den Onkel, der var Ihændehaver af hans Trone. Derpaa lod han Dronningens Kammertjener træde ind og befalede ham at bringe hende 95 Louisdorer mod Kvittering. Frederike kunde ikke finde nogen Grund til denne Gave, før hun saae sin Husbond kjøre bort i Rejsevogn; han forlod hende uden hverken at have sagt hende eller nogen anden Person et Ord.

De Personer, der vare afskedigede af hans Tjeneste, og andre forsikrede, at han viste Symptomer paa Aandsforvirring,

og den Nød, han var stedt i, var en Ulykke, han vel havde kunnet undgaa; Taube havde i Virkeligheden fra Stockholm modtaget den Befaling at tilskrive ham, at man langt fra var til Sinds at ville berøve ham hans Pension; han kunde hæve den i Berlin, saa snart han vendte tilbage her til; den var ikke bleven betalt ene og alene, fordi man som Følge af hans uafbrudte Omflakken ikke havde kunnet finde ham; Taube sendte ham denne trøstelige Efterretning med en Stafet til Leipzig, men da var han allerede igjen afrejst og fik ikke Nys om Indholdet.

Den franske Sendemand havde i Paris indhentet Ordrer, hvorledes han havde at forholde sig, saafremt Gustav Adolf vendte tilbage til Berlin eller drog endnu længere bort, men fik det Svar, at Napoleon ikke lagde nogen som helst Vægt paa Exkongens Skridt. Som sædvanlig ganske uventet indtraf sidstnævnte i Berlin Natten til den 9de Septbr., skiftede Heste og rejste ufortøvet videre til Freyenwalde. Goltz underrettede sporenstregs Frankrigs og Sveriges Sendemand herom; de udtalte begge den største Ligegyldighed over for Gustav Adolfs Skridt, men desuagtet befrygtede Preussen Ubehageligheder fra Kejserens Side, saafremt Gustav Adolfs urolige Sind skulde forlede ham til Extravagancer; man vilde ikke tilstede, at han hemmelig indskibede sig paa Preussens Østersøkyst, sendte en dygtig og paalidelig Politimand i hans Spor og gav ham alle nødvendige Fuldmagter til i Nødsfald at forbyde og hindre Indskibningen; i modsat Fald skulde han ikke give sig til Kjende. Hvor hen Exkongen vilde, var ubekjendt, nogle troede til England, andre til Rusland; selv havde han indhentet nøjagtige Oplysninger om Vejen til Kolberg.

Gustav Adolf kjørte gjennem Stargard til Marienburg; den Antagelse, at han vilde til Rusland, vandt i Sandsynlighed, og man spurgte i Berlin, hvorledes han vilde komme over Grænsen uden Pas. Hans Aand syntes forstyrret; undervejs havde han sendt den ene af sine to Tjenere bort,

fordi han bar et hvidt i Steden for et sort Halstørklæde. Den preussiske Politikommissær fulgte ham Skridt for Skridt. Egentlig havde Gustav Adolf tilsigtet at indskibe sig paa den preussiske Kyst; det skulde ske i Koppenbruch, halvvejs mellem Elbing og Königsberg; men Politikommissæren indtraf betimelig nok til at standse Baaden, der skulde bringe ham om Bord i et Skib, som krydsede paa Haffet, tilsyneladende ad Pillau til, hvor der rimeligvis var truffet Foranstaltninger til den yderligere Rejse. Kongen sad alt i Baaden, da Kommissæren stoppede hans Afrejse; han vilde give sin opbrusende Harme Luft, men denne betonede, at højere Ordre ikke tillod ham at lade Kongen afrejse. Gustav Adolf frygtede for, at man vilde anvende Vold mod ham, og holdt derfor hele Tiden en Pistol i Haanden; men da han havde overtydet sig om den bitre Nødvendighed at maatte give efter, steg han ud, forklårede Politiembedsmanden, at han havde villet rejse til England i Haab om her at finde Subsistensmidler, som han savnede paa Fastlandet, og lod Embedsmanden give sit Æresord paa ikke at lægge nogen Hindring i Vejen for hans Rejse til Rusland, hvor hen han nu agtede sig. Herpaa kjørte han til den russiske Grænse; Kommissæren fulgte ham som en Skygge.

Atter underrettede Goltz ufortøvet den franske Sendemand om alle disse Enkeltheder, og atter gav Krusemarck sin Konge den Forsikring, at Napoleon ikke lagde nogen som helst Vægt paa Gustav Adolfs Skridt, men gjennem sin Minister, Hertugen af Cadore, udtalte Kejseren dog sin Anerkjendelse over Kongen og hans Ministres Forholdsregler. I Polangen saae Adolf sig tvungen til at afbryde sin Rejse, da han var uden Pas; han maatte skrive til sin Svoger, Kejser Alexander efter et, og indtil det indtraf, korresponderede han; han sendte Breve til Dronning Frederike, til Dronningemoderen Sofia Magdalena, til Karl XIII. og til den svenske Sendemand Taube; i den sidste

Billet udtaler han det Haab, at det er sidste Gang, han maa skrive til en af den svenske Regerings Agenter.

Gustav Adolfs Tilsynekomst paa russisk Grund vakte stor Opsigt i St. Petersborg og blev betragtet som en Kilde til mange Ubehageligheder. Mange antoge, at Czaren vilde modtage Svogeren slet, tilmed da han havde forladt Dronningen i en Stund, da hun mindst havde en Tanke derom, ikke havde taget sin Søn med og kun efterladt hende 250 Frederiksdorer. Denne Behandling af den dybt nedbøjede Kvinde syntes saa meget haardere, som hun led stærkt af et Saar, hun ved et Fald havde faaet i Hovedet. De Formodninger, man havde opstillet angaaende Czarens Stemning, viste sig falske; thi uden at raadføre sig med nogen besvarede han Brevet med omgaaende Post og erklærede, at han i den Mand, der søgte Asyl hos ham, kun saae Svogeren og havde glemt alle ældre Tvistemaal; sluttelig henstillede han til Exkongen at bosætte sig frit i Rusland, hvor han vilde, St. Petersborg dog undtagen, eller at indskibe sig til England; i sidste Tilfælde skulde et russisk Skib eskortere ham til den britiske Flaade. Med et Følge af 20 Dragoner indfandt Alexanders Adjutant, General Grev Ozarovski, sig i Polangen som Overbringer af dette Brev og en Foræring paa 5000 Dukater; først tvende Dage efter hans Afrejse fra St. Petersborg havde Czaren underrettet den franske Sendemand Caulaincourt og den for Napoleon sværmende Rigskansler, Grev Rumanzov, herom, og efter en anden Samtale med Caulaincourt afsendtes en Kurér til Gustav Adolf.

Den hjærtelige Modtagelse i St. Petersborg vakte stor Forbavselse i Berlin, og Frederik Vilhelm frygtede for, at den vilde gjøre et slet Indtryk paa Napoleon. Det svenske Hof aflagde ham nu en hjærtelig Tak for hans Holdning og særlig, fordi Gustav Adolfs Indskibning var bleven hindret, og bad om, at man vilde forbyde Frederikes Gjennemrejse, saafremt hun agtede at følge sin Husbond, hvorpaa den

preussiske Konge gjensvarede, at han vilde blive sin tidligere Holdning tro og ikke tilstede Exdronningens Indskibning i nogen preussisk Havn, men derimod ikke formene hende at passere sit Land, saafremt hun agtede sig til Rusland; herimod kunde hverken Frankrig eller Sverige med Billighed rejse nogen Indvending. I en Samtale, den franske Sendemand Caillard havde med Grev Goltz, udtalte han som sin rent private Mening, at hans Regering maaske ikke kunde betragte Dronningens og hendes Søns Rejse til Rusland med ganske ligegyldige Øjne, nu da Gustav Adolfs Plan at gaa til England var bleven kjendt og aabenlyst vedgaaet. Medens den preussiske Sendemand i Dresden grublede over, hvad han skulde stille op, saafremt Dronningen som Grevinde af Gottorp eller under et andet Navn kom til Dresden, betvivlede Frederik Vilhelm stærkt, at hun vilde tage til Rusland; men efter Caillards tydelige Fingerpeg ønskede han dog, at hun i hvert Fald skulde vælge en anden Vej end gjennem hans Stater, og troede maaske at kunne formaa hende hertil, i det han overlod sine Sendemænd i Frankfurt og Dresden eventuelt at give hende en fortrolig Meddelelse om Taubes Anmodning og Kongens Svar herpaa. Dronningen fulgte imidlertid slet ikke sin Husbond, men rejste med sine Børn til Karlsruhe.

Alexander I. var ganske vist gaaet ind paa alle sin landflygtige Svogers Ønsker, men havde dog ikke undladt at afsende en Kurér til Fyrst Kurakin, sin Sendemand ved Tuilerierne, for at denne strax kunde gjøre det franske Ministerium bekjendt med de Motiver, som havde ledet hans Herres Skridt over for Gustav Adolf. Kuréren indtraf i Paris efter en Rejse paa tolv og en halv Dag, og da Kurakin paa Grund af Sygdom ikke kunde skynde sig til Fontainebleau, afsendte han et Medlem af Legationen til Hertugen af Cadore for at overrække ham en officiel Note med Angivelsen af Gustav Adolfs Skridt og hans Modtagelse i Rusland. Cadore optog denne Meddelelse meget venlig

og afgav den Erklæring: Skjønt alt, hvad der angik »Kong Gustav«, var de franskes Kejser saare ligegyldigt, modtog han dog denne Meddelelse fra Kejser Alexander, hans Ven og allierede, som et værdifuldt Bevis paa Venskab og Tillid; saa snart Kejseren havde faaet Nys om Kong Gustavs Rejseplaner, havde han befalet sine samtlige Repræsentanter i Udlandet aldeles ikke at modsætte sig hans Projekter; følgelig var det langt fra, at han nu kunde være utilfreds med det Valg, som var henstillet til Gustav Adolf, om han vilde blive i Rusland eller indskibe sig. Cadore bevidnede for Kurakin sin Glæde over den hjærtelige Harmoni, som herskede mellem begge Kabinetter, men Krusemarck nærede dog Tvivl om Oprigtigheden af dette Udsagn og om Napoleons Tilfredshed med Alexanders Holdning.

Gustav Adolf var imidlertid rejst til Riga, Czaren leverede ham nogle Tusende Dukater, og han lejede et Fartøj for at indskibe sig til England; til Karl XIII. skrev han, fuld af Bitterhed over sin Søns Udelukkelse fra Arvefølgen; trods sin Pengenød gav han Afkald paa enhver Pension fra Sverige, forsikrede, at han vilde søge at skade sit Fædreland, hvor han blot kunde, men sluttede dog sit bidende Brev med den Frase, at han forblev sin kjære Onkels mest hengivne Brodersøn. Han lod Fartøjet sejle bort uden at gjøre Brug af det, rimeligvis efter Aftale med den russiske Regering, som først vilde afvente Kurakins Svar. Admiral Saumarez nærede ogsaa Betænkelighed ved at tage ham om Bord paa den engelske Flaade, og man talte allerede om hans varige Bosættelse i Distriktet Bialystok, da den britiske Krigsbrig Tatare paa 24 Kanoner under Parlamentærflag løb ind i Rigas Havn og den 22de Oktober afsejlede med Exkongen til England.

For at forebygge alle Misforstaaelser sendte Rigskansleren en Depeche til den russiske Sendemand Chanikov i Dresden og forklarede heri, at Alexander kun havde øvet Gjæstevenskab, i det han ikke vilde nægte sin Svoger, hvem

han beklagede som en ulykkelig Fyrste, Adgang til Rusland og støttede hans Ønske at rejse til England; thi Gustav Adolf var tagen afsted med Czarens fulde Samtykke. Den eneste Grund, hvorfor Exkongen tog til London, var virkelig ogsaa kun hans Ønske at faa udbetalt de Penge, han her havde anbragt; han havde jo givet Afkald paa sin Apanage fra Sverige og gjorde nu Regning paa sine engelske Kapitaler; men han havde anbragt dem som Konge, og nu nægtede man at udbetale dem til Privatmanden. Det nyttede ham ikke, at han afgav den Erklæring, at han frasagde sig enhver politisk Indflydelse og blot vilde leve som simpel Privatmand. Forbitret over, at man nægtede ham hans Ret, afslog han en Pension og et Slot, man tilbød ham fra engelsk Side, og vilde atter vende tilbage til Riga paa et Fartøj, han havde fragtet paa egen Bekostning; men sluttelig modtog han dog af Prinsregenten en engelsk Fregat, forlod i Vrede England, viste sig undervejs fuld af Stivsind, kom i Kiv med Kaptejnen og maatte gaa fra Borde ved Helgoland. Den store Politik vedblev han at staa saa fjærnt, at Napoleon atter udstedte Ordrer til alle Hold om at lade ham passere frem og tilbage efter Behag. At man i Karlsruhe stadig behandlede Frederike som Dronning, fremhæves dog med nogen Uvilje af den derværende franske Sendemand.

Ved Høsttider 1811 kom Gustav Adolf i Følge med en dansk Officer gjennem Kassel og ventede hos den danske Sendemand, Baron Selby, medens Hestene bleve skiftede; han kom for gjennem Baronen at takke Kong Frederik VI. for hans Beviser paa Godhed og ytrede med Resignation: »De ser i mig en omflakkende Ridder, som ikke længere har noget Fædreland og søger et Asyl.« Over Sverige beklagede han sig med Bitterhed; han betonede, at han havde tilbagevist enhver Understøttelse fra en Nation, der havde behandlet ham saa uværdig, og havde nu truffet Foranstaltninger til at lade sine arvelige Indtægter udbetale i Schweiz. Under Frokosten talte han hensynsfuldt om Tronraneren

Karl XIII. og fuld af Agtelse om Bernadotte, uden dog nogen Sinde at kalde ham Kronprins; han klagede over England, som han havde taget meget fejl af. Han var ved god Sundhed, rejste i aaben Kaleche med én Tjener og var tagen til Hamburg med danske og der fra med franske Passer. Naar Selby tiltalte ham med »Majestæt«, afviste han denne Titel og bad om den simple Grevetitel, men Frederike omtalte han derimod som »Dronningen«. Han tog ikke til Karlsruhe, fordi han, som han forklarede Gesandtens Frue, ikke kunde meddele Dronningen nogen god Nyhed, udbad sig et Kort for at studere Vejen til Basel, og da Postmesteren vilde give ham et Forspand paa fire Heste i Steden for tre, anmodede han Selby om at lade dette omændre, da han maatte se at spare. Efter et Ophold paa halvanden Time tog han paa hjærteligste Vis Afsked fra den dybt bevægede Familie.

Allerede i Oktober 1811 hørte man tale om et Skilsmissebrev, Gustav Adolf havde sendt Dronningen, dog paafulgte Skilsmissen først den 17de Februar 1812. Den besynderlige Mand spekulerede paa et nyt Ægteskab.

Den 1ste Maj 1812 indtraf han som »Greven af Gottorp« i Wien, og i det han stadig ansaa sig som dansk Undersaat, steg han af hos den danske Sendemand, Grev Lewetzow; han lod sig melde som Undersaat og Slægtning af hans danske Majestæt, og efter de sædvanlige Hilsener udtalte han det Ønske at bo hos Lewetzow. Forgjæves protesterede denne herimod og kaldte sit Hjem alt for lille og upassende for et sligt Besøg, Greven af Gottorp gav ikke efter og tog et Værelse i Besiddelse. Han gik meget ud at spasere, stadig i Følge med Lewetzow. Efter gammel Skik og Brug samledes den fine Verden i Prateren den første Søndag i Maj, Kejserinden og Ærkehertugerne gave Møde, Greven af Gottorp med Lewetzow kjørte ogsaa der hen, og med sin uhyre trekantede Hat fængslede han næsten udelukkende Spaseregængernes Opmærksomhed, thi Alverden

bar ellers runde Hatte. Fra Wien sendte han i sin store Nød en Tjener til Danmark for at tilbyde Kongen Resten af sine Brillanter mod en Livrente og en stor Diamant for 40,000 Thaler (110,000 Kroner); men til hans Fortvivlelse afviste Frederik VI. dette Tilbud.

Den 9de Maj forlod »Greven af Gottorp« Kejserstaden og rejste til Herrnhut; han vilde spørge de ældstes Kollegium, om han uden Fare for sin Sjæls Frelse kunde indgaa nyt Ægteskab, saa længe Dronningen levede. Han paatænkte at lade sig optage blandt Herrnhuterne, men disse afsloge Anmodningen under det Paaskud, at de slet ikke kunde træde i Forbindelse med kronede Hoveder. Som dansk Undersaat bad Greven Frederik VI. om Tilladelse til sit andet Ægteskab uden dog at navngive sit Hjærtes Dame; hans Øje var nemlig faldet paa en Pige, der opholdt sig hos Herrnhuterne, Grevinde Einsiedel, en Søster til den sachsiske Sendemand i Paris, men hun afviste hans Frieri. Gustav Adolf skyndte sig derpaa fra Herrnhut og steg den 22de Juni Kl. 2 om Natten pludselig af hos den danske Sendemand, Grev Luckner, men kjørte allerede samme Formiddag bort til Teplitz, kom strax tilbage til Luckner og rejste atter bort efter et Par Timers Ophold, i det han forklarede Luckner, at han først maatte til Basel for at bringe en Sag af største Vigtighed til Ende, inden han tog Ophold i Teplitz, thi hans Læge havde befalet ham under Kuren at holde sig fuldstændig i Ro. Fra Teplitz kom han atter til Wien for, som det hed sig, at begive sig til Jerusalem og her fæste varig Bo; men denne Plan, han længe havde baaret paa, bragte han dog aldrig til Udførelse. I Februar 1813 passerede han Dresden for paa ny at gaa til Wien.

Som »Prins af Holsten« afventede han fra den 30te Juni 1813 den danske Konges Tilladelse til at bosætte sig i hans Lande. Selby havde indrømmet ham Bolig hos sig, og Kongen af Westfalens Ministre, Greverne Siméon og

Fürstenstein, gjorde ham snart deres Opvartning; sidstnævnte forsikrede ham om Kong Jérômes deltagende Medfølelse og tilbød ham Hjælp af enhver Art, men Exkongen afslog alle Tilbud med rørt Deltagelse. Han tog sig Spasereture, kom i Theatret, men aflagde kun Besøg hos Fürstenstein; hans Klædning var i høj Grad tarvelig, og han gik kun ud med Sporer. Fuld af Interesse for ham underholdt Kong Jérôme sig længe med Baronesse Selby og dadlede særlig hans utilgivelige Skilsmisse; men da Selby dristede sig til at sige sin Gjæst, at han gjorde bedst i at leve sammen med Dronningen, blev han ærgerlig, paastod at have gode Grunde til den uigjenkaldelige Skilsmisse og dadlede ogsaa det badensiske Hofs Holdning. Han saae lidende ud, var ofte adspredt og skiftede idelig Lune. Efterhaanden søgte han atter Selskabelighed, drak hver Aften Te hos Fru v. Selby og deltog i Samtalen, naar der var Selskab, men tog kun engang til Fest hos den østerrigske Sendemand, Baron Schall, hvem han havde kjendt i længere Tid. Han bedaarede alle, foredrog med Lethed en Mængde aandrige Anekdoter og spillede samme Aften Skak med den hessiske Sendemand Morainville; han fortalte ham, at hans berømte Slægtning Karl XII., hvis eneste Adspredelse var Skak, altid ombyttede Kongens og Dronningens Roller, satte Dronningen mat og paastod, at en saa underordnet Rolle bag Dronningen kun kunde være tilfalden Kongen ved en Fejltagelse. Gjentagne Gange talte han med Kjærlighed om Czar Paul, men meget sjælden om Alexander, hvem han bebrejdede ikke at have været nogen god Søn og at have givet sit Samtykke til, at Pauls Billede fjærnedes fra Raadhuset i Riga. Hans Jævnhed og Sanddruhed gjorde det dybeste Indtryk paa Morainville, hvis Begejstring gav sig Luft i følgende Udbrud: »Den Straastol, hvorpaa denne Fyrste sidder saa beskedent, indgyder mig en hellig Respekt.«

I Kassel vandt den detroniserede Vasaætling (!) alles

Hjærter; Folk følte sig grebne af en uvilkaarlig Vemod, naar han i Theatret, eller hvor man ellers saae ham, pludselig sank hen i Drømmerier og begyndte at græde. Frederik VI. lod hans gjentagne Tilbud om at gaa i dansk Tjeneste ubesvarede, fremkom ikke med nogen Indbydelse om at bosætte sig i Holsten, Dynastiet Gottorps Vugge, og ægggede ved denne sin Tilbageholdenhed Gustav Adolf i den Grad, at han sendte Kongen Elefantordenen tilbage. Rastløs flakkede han nu omkring til sin Død, 7de Februar 1837 i St. Gallen.

Sardes.*)

I Smyrna havde jeg det Held at stifte Bekjendtskab med Hr. Ussing, en anset dansk Arkæolog, som havde anstillet Studier i Grækenland. Vi traf Aftale om en Tur til Sardes for at lære at kjende de eneste avthentiske historiske Vidnesbyrd fra denne Lydiens gamle, berømte Hovedstad; disse Vidnesbyrd ere dens Beliggenhed og nogle faa Ruiner.

Humann, den berømte Opdager af Fundene i Pergamum, gav os en Anbefaling til Direktøren for Jærnbanen Smyrna-Alascher, og denne forsynede os atter med et Brev til Stationsforstanderen i Sart.

Det er en besynderlig Tanke at skulle kjøre paa Jærnbane til Efesus eller Sardes, til disse gamle Byer, der ere hyllede i saa stor en mythisk Nimbus, at vi hjemme næsten tro, at de ligge i Fablernes Land og kun kunne naas under store Besværligheder. Saaledes var det ogsaa Tilfældet paa Chandlers Tid og endnu længe efter ham; vi ere imidlertid mere heldige, thi Granskningens fjærneste Maal rykke os nu ganske nær som Jærnbanestationer.

Et engelsk Selskab i Smyrna har bygget tvende Baner; den ene fører over Efesus (Ajasaluk) ned i Kaystros's og

*) Ferdinand Gregorovius: Kleine Schriften zur Geschichte und Cultur. I. Lpz. 1887.

Mæanders Dalomraader til Aïdin, det gamle Tralles, den anden gjennem den lydiske Hermos's Slette til Alascher, Selevkidernes Filadelfia.

Banegaarden til Sardes ligger i Armenierkvarteret, ikke langt fra Karavanebroen. Toget farer snart hen over Meles, ved hvis Bredder Kretheis, efter Smyrnæernes Sagn, fødte Homer; Meles er ved Smyrna en ussel, smudsig Bæk, en ynkelig Kilde for den guddommelige Digters Sange. Vi kjørte langs Bugten, hvis Skraaninger paa denne Kant ere dækkede med Frugthaver, Villaer og Smaaflækker, af hvilke Burnabat maa kaldes et sandt Paradis. Man faar her en Anelse om, hvad det pragtfulde Smyrna, Joniens Dronning, har været under sin Blomstring, paa Kejser Hadrians og Sofisterne Polemos's og Aristides's Tider.

Til højre beholder man Pagus med det genuesiske Kastel paa sin Tinde, medens vi i en stor Kurve kjøre omkring Sipylos, der rager frem over Golfen som et Værn for Asien; Bjærgets Former ere saa vilde og dristige, dets Udseende saa barskt og alvorligt og dets Farve saa mørk og sort, at det ganske svarer til Aanden i de Myther, som høre hjemme dér. Gammel-Smyrna (Naulochon) laa engang hist paa Sydskrænten mod Havet, hen ad Burnabat til, og Sipylos var den frygiske Gudsmoders Sæde, Scenen for Niobes Kvaler og Tantalidernes Herskersæde. Mange Rester af Klippebygninger, ogsaa Kæmpehøje (Tumuli) findes her endnu; en af de sidste har Texier vilkaarlig kaldet Tantalus's Grav; ogsaa Pelops's Trone, hvorom Pausanias har en Beretning, vil han have gjenfundet. Sipylos-Mythen har indvævet sig i Atridernes Stamsagn, og Herodot lader endnu Storkongen Xerxes mindes, at Frygeren Pelops, en Træl af hans Forfædre, har underkuet Hellenerne, saa at deres Land endnu bærer hans Navn.

Fra Golfen bøjede vi ind i den store Alluvialslette, som er Hermos's Delta, en øde Strandegn, der mindede mig om Jordansørkenen. Enkelte Baade oplivede Floden, og hvide

Saltdynger staa som Tumuli ved den gule Strandbred. Nord for Hermos's Munding ved den inderste Del af Bugten fik vi Øje paa den Strandbred, hvor Grækerne grundlagde det blomstrende Fokæa, paa Joniens yderste Landpynt; den Dag i Dag lever den gamle Koloni, som bekjendt, endnu i sin Datterby Marseille. Længere mod Nord laa Kyme, maaske Hesiods Fædrenestad og Moderbyen for det italienske Kumæ. Mod Syd vilde vi kunne naa de øde Pletter for andre Grækerkolonier, t. Ex. Klazomenæ, Kolofon, Efesus, Magnesia ved Mæander og Milet.

Trods Homers nationale Sange var Joniens Kultur ikke ren hellenisk, men gjennemtrængt af et Pust fra Asien. Paa de velsignede Kyster af dette Hav, som forbinder Vesterleden med Østerland, paa de frugtbare Øer fra Rhodos nord paa til Hellespont og Pontos har den hellenisk-asiatiske Dannelse blomstret i tallose Sørepubliker, medens der indad Fastlandet til laa ældgamle Riger som Lydien, Mysien og Frygien, hvis Folkestammer, Sprog og Historie for os ere hyllede i Mørke. De græske Kolonier modstode længe Trykket fra disse Folk, indtil de bukkede under for Irans Persere, dog kun for at blomstre op til fornyet Herlighed under Alexander, Selevkiderne og Romerne. Nu har Tyrken forvandlet alt til en Ørk.

Sipylos's Masse taber sig i det fjærne; mod højre skraaner Bjærget ned til lavere Højdedrag; Landskabets Kultur tager atter til; Plantninger af Figentræer og Haver bebude Nærheden af en større By; det er Menemen, en vigtig Oplagsplads for Varetogene til Smyrna; det ser ud til at være en velhavende Stad med sin græske og muhamedanske Befolkning. Snart efter at have faaet Byen bag sig kjører man ind i en snæver Bjærgdal, gjennem hvis rødlige Trakytmasser Hermos presser sig sammen til en brusende Strøm. Med Møje skaffede man her Plads for Jærnbanen; Flodens Bredder prange med den yppigste Flora, og Egeskove beskygge delvis Toppene over den. Vi kjørte en halv Mil

gjennem denne Snævring; den er ikke saa storslaaet som Veronas »Klauser«, men hvad disse ere for Lombardiet, har Hermospasset været for Jonien, Lydiernes og andre Folkeslags Udfaldsport mod Kystlandskaberne.

Da vi kom ud af dette Pas, laa en vid, foraarsgrøn Slette for os; til højre knejsede Sipylos, Manissa-dagh, til venstre viste sig i det fjærne lavere Bjærgstrøg, som skille Hermos's Omraade fra Kaikos og Pergamons Enge. Sletten fortsættes mod Øst og Nordøst, hvor Frygios eller Hyllos strømmer til Hermos. Disse herlige Flader, i gamle Dage Lydiens Kornkamre og Græsgangene for de lydiske Heste, ere nu til Dags vidt og bredt forvandlede til Sumpland, delvis dog endnu dyrkede som Marker. Her findes mange Bomuldsplantninger, mange Oliven- og Frugthaver; Druen ranker sig her op ad lave Rørstængler.

Landsbyer komme til Syne, Lerhytter, de fleste med høje Tag af Rør, enkelte af røde Teglsten. Paa en Vej saae vi en Karavane af flere end halvfjerdsindstyve Kameler skridte frem, alle i én lang Række og forbundne ved en Line; ligesom i Syrien indtager ogsaa her en Rytter paa et Æsel Spidsen af Karavanen. Vi naa Manissa, det gamle Magnesia ved Sipylos, Pausanias's Fødeby; det er intet Under, at der langs disse store Samfærdselsveje fødtes berømte Geografer, Oldgranskere og Historieskrivere, t. Ex. Pausanias, Strabo i det nærliggende Tralles, Herodot i Halikarnassos, Eforos i Kyme og Hekatæos i Milet.

Magnesia var en af de tyrkiske Sultaners Hovedstæder, før de erobrede Konstantinopel, og er endnu en folkerig Stad paa omtrent 40,000 Indbyggere. Over Haver og Lunde af Kypresser hæve sig slanke, hvide Minaretter, grønne Kupler og sorte Husmasser; Vrimlen fra Gaderne forplanter sig lige til Kløfterne af Sipylos, hvis stejle, tre Tusende Fod høje Vægge rage umiddelbart op over Staden og dens byzantinske Slot.

Pashaen holdt netop Mønstring over sine Rytterskarer, der havde samlet sig paa Fællederne uden for Staden. og det hele afgav et krigerisk Skue i Orientens brogede Farver. Da Magnesia altid var Nøglen til den Karavane- og Militærvej, som førte forbi Sipylos til de helleniske Havne, have alle Krigerskarer maattet kæmpe om dette Pas, naar de vilde sætte sig i Besiddelse af hine Adgange til Havet og det indre Asien. De lydiske Herskere erobrede Staden, og her lejrede sig senere Persere, Grækere og Makedoniere, Selevkidernes Hære og Roms Legioner. Ved Magnesia afgjordes ogsaa Asiens Skæbne; thi paa denne Slette brød Scipionerne i Aar 190 Antiokus den stores Magt.

Ældgamle Syrerkonger have i Sipylos's Omegn efterladt sig Mindesmærker, nemlig Klippeskulpturer i Lighed med dem, man har fundet ved Nahr-el-Kelb ved Beirut og andre i Frygien, Lykaonien og Kilikien, og som til Hobe ere prægede af den babylonisk-ægyptiske Kunstform. Herodot fortæller om tvende, i Klippen indhugne Reliefer, som han tillægger Sesostris, og som skulle findes paa Vejen fra Efesus til Fokæa og mellem Sardes og Smyrna. Det ene er blevet opdaget ved Nymfæon paa Vejen til Sardes, og Læseren kan finde en Afbildning hos Texier: »Description de l'Asie mineure« vol. II., pl. 132; det andet har Humann fundet i Aaret 1875. Begge Billeder har man først antaget for Mindesmærker fra en ægyptisk, senere hen fra en assyrisk Erobring af Lilleasien, og sluttelig har man henført dem til Folket Cheta (Hetiterne). der længe før Assyrerne havde udstrakt sit Herredømme fra Kølesyrien til Lilleasiens Have. Denne Opfattelse hylder Sayce, og til ham have nye Forskere sluttet sig, t. Ex. Fritz Hommel (»Die Semiten und ihre Bedeutung für die Kulturgeschichte«) og Eduard Meyer (»Geschichte des Altertums«).

I Fjældlandskabet nord for Magnesia, og ikke efter Texier i Gammel-Smyrna, have Stark og andre rejsende søgt Stedet for Tantalidernes ældgamle Stad Sipylos eller

Tantalis. Humann har ogsaa sammesteds fundet en Akropolis med Klippebygninger og har troet at have opdaget Pelops's fabelagtige Trone.

En god Mils Vej fra Magnesia hænger paa en stejl Bjærgvæg den hemmelighedsfulde Klippedannelse, som skal fremstille den antike Mater dolorosa, den forstenede Tantalusdatter Niobe; Humann havde udpeget for os det Punkt, hvor fra Billedet maatte blive synligt, saa snart vi havde naaet en Bro; thi Jærnbanen gaar ganske tæt op til Klippen, hvor den kolossale Figur er indmejslet i en Højde af 300 Fod. Dog den ærværdige Niobe blev for os et gaadefuldt Fantom. Homer er den første, som omtaler Niobestenen (Il. XXIV., 602 og flg.):

Hist paa Fjældet etsteds blandt Sipylos's ensomme Klipper,
Hvor, som man siger, til Hvile de hellige Nymfer sig lægge,
Naar de har sprunget i Dans omkring den Flod Akeloïs,
Sørger hun end over Gudernes Straf, skjønt Sten hun er vorden.

Pausanias udtaler sig saalunde (I., 23,3): »Denne Niobe har jeg selv set, da jeg besteg Sipylos's Bjærgmasse. Betragtet i Nærheden er det en brat Klippe, som i det hele taget ikke har Skikkelse af en Kvinde, end sige da af en sørgende; naar man imidlertid fjærner sig lidt, tror man at se en grædende Kvinde i Sorg«. Ogsaa senere rejsende, t. Ex. Prokesch, have antaget denne Klippefigur for et Naturspil, medens andre gjendrive denne Antagelse. En Kilde skal risle ned over Figurens Hoved, saa at dens Ansigt er udvasket, men man skal dog kunne skjelne en 20 Fod høj siddende Figur, der med raa Kunst er indmejslet i en Niche paa den afglattede Klippevæg. I sit Værk »Niobe und die Niobiden« har Stark gjengivet et Billede af Figuren efter Stewart: »Description of some ancient monuments still existing in Lydia and Phrygia«, og i denne plumpe Kolos vil han se et Værk fra den ældste helleniske Opfattelse, staaende paa Grænsen mellem den græske og lilleasiatiske Kunst.

Lige over for Niobeklippen har Dennis i Aaret 1880 i en Niche opdaget mærkværdige Hieroglyftegn og gjengivet dem i »Proceedings of the Society of Bibl. Archeology«, Januar 1881; Hommel, hvem jeg skylder denne Meddelelse, holder Hieroglyferne for hetitiske. Sandsynligvis skjuler Sipylos endnu talløse uopdagede Dokumenter fra Lilleasiens Forhistorie; dens vilde Klippelabyrinter ere kun flygtig gjennemforskede i Udkanterne, men ellers i det hele taget stadig et terra incognita.

Naar man kommer til Stationen Kassaba, er den lydiske Slette bleven bredere, Sipylos er traadt tilbage, og til højre viser sig Tmolos's store Bjærgmasse, paa hvis Skrænt det gamle Sardes var beliggende. Paa venstre Haand er Hermos næsten stadig synlig mellem lavt Krat, medens Sletten omtrent er træløs; Bøfler, Kameler, Heste og Hornkvæg græsse rundt omkring, og mange Storke oplive Moserne langs Flodbredderne.

Mellem Organlu og Achmedlu, den sidste Station før Sardes, overraskes vi af en sælsom Fremtoning; hinsides Floden dukke mange kegleformige Høje frem, aabenbart dannede ved Kunst, større og mindre, alle grønne og græsklædte eller fremvisende gule Sandfurer, hvor Græsvæxten mangler. En enkelt rager frem blandt dem som et Bjærg; dette er Sardes's Kongegrave, som Strabo har beskrevet, den lydiske Dødestad, af Tyrkerne kaldet Bin-Tepe, de tusende Høje.

Vi kom tæt forbi en af disse Tumuli, der ligger adskilt fra hin Dødestad, og snart saae vi Sardes ligge foran os. En lille Stationsbolig, et Kaffehus, et Par Lerhytter, et Poppelkrat ved en Bæk, som maa være den guldførende Paktolus. Dette er omtrent alt, hvad der nu til Dags repræsenterer Krøsus's verdensberømte Stad og gaar under Navnet Sart. Magnesia er endnu stadig en anselig By, paa Efesus's Ruiner staar dog en tyrkisk Landsby, men Lydiens Hovedstad er som skyllet bort af Jordens Overflade.

Paa dens øde Marker græsse Faar og Kameler, og mellem sparsomme Ruiner have Turkomanerhyrder opslaaet deres Telte.

Stationsforstanderen, en ung Englænder, forklarede os, at Feberluften gjorde Sart ubeboelig, hvorfor han kun opholdt sig her i sin Tjenestetid, men om Natten tog tilbage til Kassaba. Han overgav os til sin Kavas, en ung Turkoman med den skjønneste Athletfigur, og denne anviste os til Bolig et lille, fuldkommen nøgent og tomt Værelse. Vi havde forsynet os med Levnedsmidler for tvende Dage, spiste Frokost i vort Værelse, tog derpaa en Fører, som forstod en Smule Græsk, og begyndte vor Vandring, først til Kybeletemplet, senere til Akropolis.

Stationsbygningen staar endnu ved Randen af Hermossletten, og denne hæver sig her fra lidt efter lidt mod Syd til Bjærgterrasserne. I Baggrunden knejser Tmolos, en mægtig Alpekjæde, hvis Tinder ere hyllede i let Sne; den danner Vandskjellet mellem Hermos's og Kaystros's Flodomraader. Strabo kalder det »vinrige« Tmolos et lyksaligt Bjærg og fortæller, at Perserne her oppe havde indrettet et Sæde af hvid Sten for at kunne skue ud over Kaystros's vidtstrakte Slette. Perserne vare Venner af Naturen, og rimeligvis har deres »Belvedere« paa Tmolos dannet et Sidestykke til Pelops's Trone paa Sipylos, hvor fra Tantaliderne kunde overskue deres Rige.

Hen imod Sardes skyder Bjærgmassen tvende parallele Udløbere frem i Forgrunden, tvende hinanden paafaldende lige Bjærgpyramider af sælsom fantastisk Form og Udseende. Op i Luften strække sig de skarpe Horn, som glimre i gule, røde og mørke Farver, og de falde brat ned med stejle Vægge, medens Siderne delvis ere beklædte med Plantevæxt lige op til Spidsen. Gjennem en dyb, skovrig Kløft strømmer Paktolos hen mod Hermos. Den besynderligst formede Kegle har paa venstre Side — naar man vender sig mod Syd — tvende Spidser og hæver paa sin Tinde de højt

mod Himlen ragende Ruinrester af Sardes's Akropolis; dybt under Borgen og ned ad Skrænten bredte Staden sig engang trinvis paa murede Terrasser.

De nordlige Skrænter af denne Borgtinde frembyde kun øde Strækninger med enkelte spredte Ruiner. Neden for strækker sig en Karavanevej, maaske en gammel Militærvej, Levninger af Kongevejen fra Sardes til Susa. Vi gik over den og kom ud paa en højt liggende Terrasse, hvor vi fandt betydelige Ruiner, Forsamlingsstedet for mange Storke. I Sardes som i Efesus er Storken Ruinernes Fugl; den bygger gjærne Rede paa fremragende Piller af Vandledninger og andre Mure. Ogsaa her er den en Trækfugl. I sin Dagbog over sine mangeaarige Udgravninger i Efesus har Wood optegnet Storkens Ankomst sammesteds, Begyndelsen af Marts, det Tidspunkt, da de undertiden allerede indtræffe i Nordtyskland. Paa Trojas Slette saae Schliemann de første Storke den 17de Marts.

De omtalte Ruiner bestaa af en lang Række Hvælvinger af romersk Konstruktion og af høje, delvis opretstaaende Mure paa et Fundament af Kalkstenskvadre; af Grundridset kan man skjelne, at det er Resterne af et Stadium; i Grotterne fandt vi Turkomanfamilier, forvildede, røverisk udseende Mennesker.

Vor Fører viste sig ubrugelig; ved hans Fejl forsømte vi at besøge det nærliggende Theater, hvis Halvrunding er synlig i Klippeskrænten; de amfitheatralske Sæder ere uden Beklædning; Prokesch anslaar Diameteren til 382 Fod, Stark til 400 Fod.

I Steden for at gaa her hen, stege vi nedad til Ruinerne af en Bro over Paktolus. Den sagnrige Flod strømmer frem af Tmoloskløften mellem nøgne Klippevægge, som give Plads for den med Kiselstene dækkede Flodseng: den ser saa svindsottig ud, at det falder vanskeligt at tro, at den med sit Guldsand har gjort Lydiens Konger rige. Paa Strabos Tid medførte den heller ikke Guld, men vi maa

dog fæste Lid til de gamle Forfattere, som fortælle om dens Guldvaskerier. Den sande Kilde til Sardes's Rigdomme var imidlertid Bjærgværksdriften i Tmolos og andre Bjærgmasser. Strabo selv siger, at Gyges's, Alyattes's og Krøsus's Rigdomme skreve sig fra Lydiens Bjærge og et Sted mellem Attarneus og Pergamon. Fra Gyges's Tider vare Lydiens Skatte et Ordsprog. Sardes kaldes hos Æskylos den gyldne, som Mykenæ og Orkomenos hos Homer; i hvert Fald var Frygien og Lydien Vestasiens ældste Guldlande, og Fablen og Historien har udtrykt dette i Fortællingerne om Midas og Krøsus. Navnlig var Lydien Oldtidens Eldorado, og her blev det efter Herodots Paastand først opdaget at præge og udmønte Guldet.

Ved Paktolus's Bred ligger en tyrkisk Kirkegaard med hensmuldrede Gravstene, hvortil man har anvendt antikt Marmor; Plataner og Popler med fint Løv danne her en lige saa skyggefuld Lund som langs Anio ved Longhezza. Bækkens tvende Bredder ere bare og øde; Hyrdernes sorte Filttelte forhøje det melankolske Indtryk, og Tmolosbjærgmassen kaster sine mørkeblaa Skygger ud i dette fantastisk formede, dødsstille Landskab.

Hvor langt Staden har bredt sig, har ingen undersøgt. Da Paktolos efter Herodots Vidnesbyrd gjennemstrømmede Torvet, maa Byen ogsaa have strakt sig over dens venstre Bred. Vi stødte paa mange Murrester, aabenbart af romersk Oprindelse, ligesom Flertallet af Sardes's Ruiner i det hele taget maa være romersk eller byzantinsk, da Staden blev ødelagt i Aaret 17 eft. Kr. ved et af de frygteligste Jordskjælv og derpaa gjenopført under Kejserne.

Mægtige Ruiner ligge paa Bækkens venstre Bred; vi saae kolossale Søjlerester af brændt Ler, henstrakte ved Siden af hverandre; Kjærnen af et mægtigt ionisk Kapitæl ragede halvvejs op af Jorden. Længere frem traf vi en Gruppe af Lerhytter; rasende Hyrdehunde styrtede os i

Møde, og kun med Besvær lykkedes det en stor Neger at bringe dem til Ro med Stenkast.

En Hyrdesti førte os nu opad til Bjærgets østlige Skrænt, hvor Sydsiden af den rødlige Klippepyramide hævede sig over os med sine frygtelige, bratte Akropolis-Vægge. Denne Bjærgkegle udskyder her en kratbevoxet Rod, og Smaahøje indeslutte en ensom Dal af den mest ophøjede Stil, men samtidig af en tiltalende Ynde. Tvende høje Søjler med ioniske Kapitæler rage i Forgrunden majestætisk og højtidelig op i Luften, og rundt omkring ligge andre omstyrtede blandt kæmpemæssige Marmorblokke, begravede under Urter og Blomster. Dette er den eneste Tempelruin i Sardes, som endnu har bevaret plastisk Form. Man tror, at det er Levningerne af Kybeles Tempel. Den frygiske Gudinde for Jorden og den levende Natur, Gudernes Moder Rhea eller Magna mater, blev æret i Pessinus og Kyzikus, paa det trojanske Idabjærg, paa Kreta, men især i Sardes og paa Sipylos. Maaske er selve Niobe kun en Form for denne asiatiske Isis.

Hvor stor den sardiske Gudindes Berømmelse var ogsaa hos Grækerne, fremgaar af Tragedien »Filoktet«, hvor Sofokles lader Koret synge:

„Bjærgmoder, alnærende Jord, som fødte selv Zevs,
Du, som befrugter med Guld den vældige Paktolus!"

Tillægsordet »vældig« om Paktolus aftvinger os rigtignok et Smil.

Jeg kjendte disse majestætiske Ruiner fra et Maleri af Harald Jerichau, den i Rom tidlig afdøde Søn af den berømte Fru Jerichau-Baumann. Virkeligheden bekræftede Kunstværkets Sandhed; men hvad forslog Kunstværket over for denne storslaaede Natur? Først denne tavse Skueplads for Lydiens Historie, nu som Hyrdeverden sunken tilbage i Asiens Barbari; disse vidunderlige røde Bjærgformer til begge Sider; i Baggrunden den ældgamle Tmolos med sine

gigantiske Klippemasser, hvis Farvespil fra Guldgul gled over i Lillatoner og blaasorte Skygger; sluttelig i tragisk Ensomhed disse tvende lysegraa Søjler, Sardes's eneste tiloversblevne Kunstlevninger.

Et sort Hyrdetelt var oprejst paa den grønne Slette; Geder klatrede om paa Marmorruinerne; Ringningen af Klokkerne omkring Halsen paa de græssende Faar, Lammenes Brægen og de græssende Kameler spredte over denne ensomme Bjærgdal den fortryllende Stemning, som hviler over en asiatisk Ruinidyl.

Efter Chandlers og Adlers Angivelser var dette ioniske Tempel en Dipteros med otte Søjler i Fronten; deres Diametre for neden var 2 Metre; Kannelurerne ere kun antydede og forblevne ufuldendte. Peysonel saae i Aaret 1750 endnu sex Søjler, Chandler i 1764 endnu fem staa oprejste; i Begyndelsen af vort Aarhundrede fandt Cockerell endnu tre, men allerede i Aar 1825 saae Prokesch kun de tvende endnu tiloversblevne. I hver af dem er for neden boret et dybt Hul, aabenbart for at sprænge dem med Krudt, hvad dog heldigvis ikke er sket. Kapitælet paa den ene Søjle har forskudt sig som Følge af et Jordskjælv; en tredje Søjle ligger paa Jorden, men dens store Sten ere skubbede op over hverandre, som man kan se det saa hyppig ved Søjleresterne i Selinunt. Af Cella'en er intet mere tilbage, og i det hele taget er Ruinmængden af Arkitraver, Søjler og Frisestumper paafaldende ringe; man har bortslæbt dem til Bygningsæmner.

Ruinen ligger i ringe Afstand fra Paktolos, og Herodot har udtrykkelig angivet Beliggenheden af det sardiske Kybeletempel saaledes, at det laa i Nærheden af Staden, som bredte sig ud over bemeldte Flod. Han fortæller (V., 164 o. flg.), at Ionerne, der havde rejst sig mod Perserne, fra Efesus trængte frem gjennem Kaystrosdalen, gik over Tmolos og indtoge Sardes, dog ikke Borgen, som Artafernes hævdede. De stak Staden i Brand, den ødelagdes af Ilden,

da de af Teglsten opførte Huse vare tækkede med Straa; ogsaa det nærliggende Kybele-Tempel gik op i Luer. Den gamle Helligdom er altsaa ødelagt 499 f. Kr., og Gjenopførelsen kan næppe være paabegyndt før Alexander den store, og heller ikke den Gang blev Templet fuldført. Ernst Curtius anser Fundamenterne for det ældste Fortidsværk, som findes i Sardes, hvorimod Adler af Ruinens Stil slutter til en sen hellenistisk Tid, og Stark ikke engang tror, at det er Levningerne af Kybeles Helligdom, men af Olympieion, som Alexander lod opføre inden for Borgens Omraade.

Vi stege op mod Akropolis. Ligesom Athens Borg hænger ogsaa Sardes's Borg kun paa Sydvesthjørnet sammen med de lavere Bjærgstrøg, medens de andre Sider falde brat ned, men Grusmasser have mindsket Skrænternes Stejlhed; vi fulgte i Begyndelsen en Hyrdesti over grønne Flader og gjennem tæt Krat af Arbutus, Agnus Castus, Oleander og Ilex; senere blev Opstigningen besværligere. Da vi vare naaede nær op til Toppen, saae vi et Kastel af hensmulrede Mure svæve over os paa den bratte Tinde: et Aornos, hvis blotte Syn maatte vække Svimmelhed; man kunde fristes til at tro, at det ikke havde været en Borg for Krigere, men en Bolig for den fabelagtige Fugl Grif, som her fra rugede over Tmolos's Guldskatte. Borgmurene staa paa Bjærgtindens blotte Grund, som her ikke er en Klippe, men Breccia af mørkerød Jord, fast som brændt Ler. Besværlig klavrede vi op paa Spidsen og kom gjennem en Murrevne ind i Borgen, hvis indre Rum danner en langagtig Flade, den smalle, over Afgrunden svævende Brøkdel af Borgtoppen, som Elementerne have sprængt. Græsset groede overalt, og ingensteds viste sig Rester af Bygninger paa nær Fundamenterne af Taarnene. I Midten ligger en aflang, af Teglsten muret Fordybning, sandsynligvis en Cisterne. Det er aabenbart et Jordskjælv, man maa tilskrive det Udseende, den vilde og brat løsrevne Borgtinde nu til Dags har, og det samme gjælder om Borgens stærkt

begrænsede Fladerum; dette Jordskjælv faldt maaske samtidig med Tiberius's Regering, og det er vel ogsaa det samme, som har spaltet Sipylos og Tmolos.

De nu forfaldne Borgmure ere opførte af smaa Kalkstenskvadre; ved senere byzantinske Istandsættelser har man lappet dem sammen af antike Brudstykker; paa mange Steder saae jeg Søjlestumper af alle mulige Former og Marmorarter, kastede paa Kryds og tværs over hverandre, lige saa kaotisk som Tilfældet er med Konstantinopels Mure paa Propontissiden. Som kostelige Minder fra Sardes's helleniske Tidsalder er der i Murenes Stykværk opbevaret nogle græske Marmorindskrifter. Jeg afskrev en enkelt, som var indmuret ved Porten; det er n. 3470 i Böckh's Corp. Inscr. graecar. og sat over en Provençaler Voconius. Udbyttet af Sardes's Inskriptioner er ikke stort; de skrive sig først fra den romerske og byzantinske Kejsertid.

Sardes's Borg, der laa paa den utilgængelige Bjærgtinde, i en Højde af 900 Fod, gjaldt for stormfri, ἄμαχος, som Herodot siger; hverken Kimmerierne eller Ionerne mægtede at storme den; men ogsaa den havde sin Akilleshæl, nemlig det Sted, hvor den gamle Kong Meles med Foragt for den telmessiske Seers Spaadom havde undladt at bære Troldløven omkring. Her stege da ogsaa Kyros's Persere op. Da Alexander lejrede sig ved Hermos, fandt han Borgen omsluttet af en tredobbelt Murring og lige saa stormfri som paa Herodots Tider; men Mithrenes, Darius's Borgfoged, lod sig skræmme og overgav den frivillig til Makedonerkongen.

Inden for Borgens Omraade laa det lydiske Kongepalads. Q. Curtius og Arrian fortælle, at Alexander af Glæde over Akropolis's uventede Overgivelse her vilde rejse et Tempel for den olympiske Zevs; da han nu søgte en passende Plads, brød et Uvejr løs over den Del af Borgen, hvor det gamle Kongepalads havde staaet, og i det han ansaa dette som et Guddomsvarsel, befalede han at opføre

Zevstemplet dér. Lydiens Satraper have rimeligvis lige til Alexanders Tider benyttet Kongepaladset som Bolig, og dette vedvarede endnu Aarhundreder; thi Vitruvius (II, 8) bemærker, at Sarderne (paa Avgustus's Tid) benyttede Krøsus's Palads som Gerusia ɔ: som Asyl for gamle Borgere. Den berømte romerske Arkitekt belærer os samtidig om, at dette Palads var opført af brændte Mursten, ligesom Attalidernes i Tralles og andre store Oldtidsbygninger i Asien, Grækenland og Italien.

Vi kunne ikke gjøre os nogen Forestilling om de arkitektoniske Former ved dette Kongeslot, der var verdensberømt ved sine æventyrlige Guldrigdomme; man har ingensinde paavist nogen Søjle eller udhugne Friser, ingen lydisk Kongeskikkelse, ingen Sfinxer eller Tyrekolosser. Allerede den indskrænkede Plads paa Borgtinden har ikke tilstedet noget af de mægtige Anlæg, som Ninive, Babylon og Ekbatane have huset. De lydiske Konger opdyngede Skatte, men vare ikke byggelystne. Herodot fortæller, at de vilde vinde Grækernes Venskab og derfor opbyggede Templet i Milet, og at de ogsaa toge Del i Opførelsen af den efesiske Artemis's Helligdom; men han véd intet at fortælle om store Bygningsværker i Sardes. Naar Lydiens Hovedstad endnu et Halvhundrede Aar efter Krøsus's Fald for største Delen bestod af rørtækkede Murstensbygninger, kan man heraf slutte, at den ikke har været nogen monumental By. Foruden Kongepaladset og Kybeles Tempel nævnes intet sardisk Mindesmærke. Intet Spor af gammellydiske Bygningsformer har overhovedet holdt sig til vor Tid, Tumuli'erne fraregnede. Det samme gjælder om Kunsten i det hele taget; ingen Oldtids Skulptur eller Maleri, som man kunde kalde lydisk, er os bekjendt.

Hvis man af denne Mangel paa ethvert Kjendskab til og enhver Levning af Gammel-Lydiens plastiske Mindesmærker tør drage en Slutning, har dette Folk ikke været i Besiddelse af nogen ideel Kunstsans. Lilleasiens Grækere

lærte af Lydierne mangen teknisk Hemmelighed, t. Ex. Vævning af Tæpper, Farvning af Klædemon og Prægning af Guldmønter. Nutidens Granskning antager, med rette eller urette, de Lerkar for lydiske, som findes i Fønikiens Nekropoler, og som Schliemann ogsaa har fundet i Levningerne fra den femte forhistoriske Kolonisation i Ilion og har kaldt lydisk. De udplyndrede Gravminder i Sardes have hidindtil ikke leveret den historiske Granskning noget Materiale. Vi vide derfor intet om Lydiens kunstneriske Kultur, men vi betvivle ikke, at den i den historiske Tid har staaet under Grækernes Indflydelse. De kostbare Festgaver, Mermnaderne bragte Apollo i Delfi og andre helleniske Templer, vare vel altid Værker af græske Kunstnere; den delfiske Blandingskumme fra Alyates var saaledes et Arbejde af Glaukos fra Kios.

Vi skrede videre frem langs Akropolis's Ryg og fandt endnu mange Murlevninger, paa et Sted ogsaa en muret Kanal, hvis afbrudte Rester nu svæve over en Afgrund. Borgtinden er pletvis forvandlet til Grusdynger; en stærk Orkan eller en Jordrystelse vil være tilstrækkelig til at begrave de sidste Levninger af Sardes's Borg i Dybet.

Paa denne mest svimlende Højde laa hele Lydiens Herlighed for vore Fødder; vi oversaa her Nordsiden af Bjærget med de skraanende Terrasser og de spredte Ruiner, og længere fremme den grønne Lavning om Floden.

Strabo skjelner mellem fire sammenhængende Sletter omkring Sardes, nemlig den sardiske og Sletterne omkring Kyrus, Hermos og Kayster. Disse Flader ere det gamle homeriske Mæonien, Lydiens Hjærte, Lilleasiens mest frugtbare Landskab; de gaa mod Øst over i Frygien. Hin blaa Bjærgtinde hist ude i Nordøst er Dindymus, hvor den gamle Helligdom for Mater Dindymæa stod. Her udspringer Hermos for gjennem det forbrændte vulkanske Landskab, Katakekaumene, at strømme til den lydiske Slette, som den bugter sig igjennem i Mæanderlinjer; paa dens nordlige

Bred findes de mange Tumuli; Alyatteshøjen med sin spaltede Forside rager op over dem alle som en Pyramide. Bag Kæmpehøjene fremglimter et blaat Vandspejl, begrænset af Højdedrag; det er den sagnrige Gygesø. Mod Vest hæver Sipylos, dette Tantalidernes Urhjem, sin nøgne Klippetinde, og lige over for i det fjærne fremskimter Pergamons Bjærgstrøg. Paa Sydsiden se vi Paktolus's mørke Skovdal med Tempelruinen og den bratte Bjærgpyramide lige over for Borgens Tinde, medens Tmolos's sneklædte Toppe, straalende i mørkt Purpur, danner den majestætiske Afslutning paa denne Scene.

Sardes's Akropolis er det rette Sted for en Betragtning af Lydiens og de omliggende Landskabers Historie; den blev skreven ved det femte Aarhundredes Midte af Xanthos, der selv var en Lydier. Hans fire Bøger Lydiaka ere senere vilkaarlig omarbejdede af Grækere og selv i denne Skikkelse kun brudstyksvis komne til os. Det ringe Kjendskab, vi have til denne vestasiatiske Fastlandsstats Historie — det overgik alle Naboriger i langvarig Bestaaen og Magt — skylde vi, fraregnede nogle andre afledede Kilder af den tarveligste Art, Herodot, en samtidig af Xanthos. Hans vidunderlige Historier og Legender have lært os at holde af dette Land med dets melodiske Navn, og naar vi udtale det, mene vi at høre bløde Fløjtetoner og at se den glimrende Glans af disse æventyrlige Skatte, en Alkmæon ikke forsmaaede, men Solon foragtede.

Herodot har øst sine Efterretninger om Lydien mest af ioniske og delfiske Kilder, mindre fra selve Landet; men naar man udskiller Digtningen fra Sandheden, bliver der af hans anekdoteagtige Fortællinger rigtignok kun faa historiske Begivenheder tilbage samt en fragmentarisk Opregning af Kongenavne, for hvilken Kongelisterne fra det lydiske Palads hist og her ligge til Grund. Ingen monumentale Vidnesbyrd, intet Sprogdokument, som t. Ex. de assyriske

Kileindskrifter, komme i Lydien Forskerne til Hjælp, og selv Folkets Sprog er os mere ukjendt end det etruskiske.

Frygiske Urfolk, Mæonierne, havde i den ældste Tid deres Boliger her; Homers Fortegnelser over de trojanske Vasalfyrster opregne ogsaa Mesthles og Antifos, som førte de mæoniske Stammer fra Tmolos's Fod, hvorimod Lydierne ikke nævnes; Iliums Konger have altsaa behersket Hermossletten, efter at Tantalidernes Rige var gaaet til Grunde.

I en ukjendt Tid traadte Lydierne i Mæoniernes Sted; deres Stad Hyde forsvandt og afløstes af Sardes; efter Strabo var den gammel, men dog yngre end Troja. Lydos, Atys's Søn, en mythisk Heros, gjaldt for Lydernes Stamfader og den Mand, som havde givet dem Navn; Josefus antager ham for den samme som Lud, Sems Søn og Broder til Elam, Assur, Arpaksad og Aram, og Lydierne gik længe for Semiter. Først den nyeste Granskning vil hævde, at de have været Ariere som alle Lilleasiens øvrige Urfolk; men Beviset mangler rigtignok, da der ikke gives lydiske Sprogmindesmærker.

Ligesom de andre Folkeslag paa denne Side Tauros ærede Lydierne ogsaa den store Moder Natur (Kybele), af hvilke ogsaa Artemis fra Efesus og Gygessøen kun synes at have været en græciseret Form; fremdeles Atys og Solguden Sandon, hvem Grækerne have sammenlignet med Herakles; i Fønikien og mange af Lilleasiens Stæder fandt der aarlig Fester Sted til Ære for denne Guds Selvopbrændelse. Med Omfale, en lydisk Konges Slavinde, skal han være Stamfader for den sardiske Stamme, Herakliderne. Kun gjennem et hellenisk Mellemled have vi lidt Kjendskab til Lydiernes og andre lilleasiatiske Folkeslags Kultur.

Lydiens Fortid er hyllet i Mørke. Efter Kongelisterne have tre Dynastier behersket Landet, de fuldstændig fabelagtige Atyader, Herakliderne og Mermnaderne; Herodot giver det mellemste Dynasti 505 Aar og 22 Konger, men

kun faa af deres Navne ere naaede ned til os, og Lydiens Historie træder egentlig først ud af Mythen med de fem Mermnader: Gyges, Ardyes, Sadyattes, Alyattes og Krøsus.

Det smukke Land blev under dem et blomstrende Rige. Folket var kyndigt i Industriens praktiske Kunster og velhavende ved Gjennemgangshandelen. Dets blødagtige Sæder paavirkede Ionien, den lydiske Fløjte kom til Sparta, og mange af Musernes Lege gjaldt for lydiske Opfindelser. Vi kjende intet til Statens Indretning; kun kan man i det hele taget slutte, at det har været en eller anden Form af orientalsk Despoti. Midtpunktet for Staten var Sardes med den ubetvingelige Borg. Lydiske Folkestammer t. Ex. Torhebere og Asier nævnes; hist og her findes utydelige Spor af Adelsslægter; om en borgerlig Forfatning er der ingensteds Tale.

En Rytterhær, hvortil Sletten leverede Hestene, dannede Krigsmagtens Kjærne, som yderligere forstærkedes med kariske og helleniske Soldknægte; saaledes kunde den første Mermnade Gyges sende Kong Psammetich kariske og græske Lejetropper til Hjælp mod Assyrerne. De lydiske Konger mægtede at afkaste Assyriernes Herredømme, at tilbagevise Kimmeriernes Folkestrøm fra Pontos og vise selve Medien bag Halys. Denne Flod blev Rigets Østgrænse. Mermnadernes politiske Forbindelser strakte sig til Ægypten, Babylon og Grækenland. Alyattes udvidede Rigets Magt over hele det vestlige Lilleasien lige til Havet; endogsaa i Mysien grundede han en Koloni Adramyttion, og Troas var lydisk. Allerede Gyges begyndte Kampen mod de helleniske Søstæder, som afspærrede Lydien fra Havet; elleve Aar bekrigedes Milet, til Alyattes sluttede en Venskabstraktat med den ubetvungne Republik; med Vaabenmagt erobrede han Smyrna, medens Fokæa, Kolofon, Klazomænæ og andre Hellenerbyer, med eller mod deres Vilje underkastede sig hans Overhøjhed. Alyattes's Søn Krøsus erobrede Efesus.

De lydiske Kongers Herredømme over de lilleasiatiske Grækere var dog ikke efter barbarisk Vis; de have intet ødelagt, ikke engang ophævet Forfatningerne; de bejlede til Grækernes Venskab og optraadte endog som Filhellenere. Krøsus skjænkede mange Søjler til den efesiske Artemis's Helligdom, og efter det delfiske Orakels Raad byggede Alyattes tvende Athenetempler for Milesierne. Lydisk Guld indgik Forbund med græsk Kultur; ved Guldets Hjælp glemte Apollo endog Gyges's Forræderi mod hans Herre.

Religiøse Festligheder, t. Ex. for Herakles, Rhea og Artemis, Mæoniens Legender, Tantalus's og Pelopssagnene dannede rimeligvis Broen mellem Lydiens og Hellas's Forbindelser; Lydiernes Religion var saa lidet national, altsaa saa lidet semitisk, at deres Konger hentede Orakler fra Delfi og Dodona, fra Abæ, fra Branchiderne i Milet og fra Lydiens Ammon. Den græske Kultur trængte ind i Lydien og vilde have helleniseret dette Land. saafremt det havde bestaaet længere.

Af Grækerne skulle Lydierne have modtaget Skriften, og det græske Sprog var sikkert kjendt i Sardes; paa Græsk skrev Xanthos sit Lands Historie hundrede Aar efter Krøsus's Fald. Intet andet Folk i Asien var mindre barbarisk og mere tilgængeligt for hellenisk Indflydelse end det lydiske. Alyattes's og Gyges's Palads var som et græsk Tyranhof, f. Ex. som Hoffet paa Samos eller i Athen, og stod aldrig tomt for helleniske Gjæster. Digtere, Filosofer, Statsmænd gik ud og ind her; her hen kom Bias fra Priene og Solon.

Legenden om Solon og Krøsus er Perlen i Herodots Bøger; den hører til dem, man kjender fra sin Barndom; den evig gyldige Dom om Værdsættelsen af Menneskelykke og menneskelig Storhed have Grækerne endnu engang senere fundet et Udtryk for i Modsætningen mellem Diogenes og Alexander.

Guldsagnet om Midas og Tantalusmythen gaa igjen i Fortællingen om Krøsus, men han selv bliver efter sit Fald vís som Solon; han sidder som en Salomon ved Siden af sin Betvinger Kyros, som beundrer og ærer ham. Der findes faa Digtninge, der ere saa menneskelig skjønne som Krøsusfablen i Herodot; som dens frygtelige Modsætning har Historien opstillet den glimrende Tyran Polykrates og og hans rædselsfulde Endeligt; Perserne korsfæstede ham i Magnesia. Det falder ikke vanskeligt at bevise, hvor usandsynlige Herodots poetiske Krøsushistorier og Scenen paa Baalet i Virkeligheden ere; men den højmodige Sejerherres Forsoning med den besejrede er vistnok historisk.

Det lydiske Rige fandt en brat Ende 546 ved den kraftige iranske Helt; det viste sig lige saa udygtigt til Modstand som andre orientalske Riger. Fraregnet Paktyes's Oprørsforsøg strax efter Kyros's Bortmarche, bar Folket Persiens Aag med Taalmodighed; en lydisk Nation som saadan kan man overhovedet næppe faa Kig paa; Sardes var alt, og den egentlige Lyderstamme havde sit Sæde i det omliggende Landskab. Kongeslægten havde fra Borgtinden hersket over Mæoniere, Frygiere, Mysiere, Lykaoniere og Grækerstæderne; en virkelig Nationalfølelse herskede vel næppe andensteds end i Landskaberne fra Tmolos og Kayster til Gygessøen og Temnos. Ogsaa paa Romertiden indskrænkede Regeringsdistriktet Lydia sig til dette Omraade.

Irans Ildaltere lyste nu fra Mermnadernes Borg, og Perserne havde udplyndret, rimeligvis ogsaa ødelagt Sardes; senere gjorde de Krøsus's By til Sædet for et Satrapi og Udgangspunktet for deres Foretagender mod Grækenland; en Kongevej forbandt Byen med Susa, Storkongernes Hovedsæde. Da Sardes var Nøglen mellem det indre Asien og det græske Hav, vedblev Staden stadig at være et vigtigt Punkt. Store verdenshistoriske Begivenheder og Personligheder drage her Aarhundreder efter Aarhundreder forbi vort aandelige Øje.

Fra Sardes brød Darius op mod Skythernes Lande og vendte atter tilbage her til. Her hid kaldte han fra Milet Histiæos, som havde forhindret Afbrydelsen af Donaubroen. Da dernæst Ionerne rejste sig, ødelagde de Sardes, dog ikke Borgen, og alt den Gang rørte ingen Nationalfølelse sig længere hos Lydierne. Til Hævntoget mod Athen samlede Xerxes Asiens Folkeslag i Sardes. Den persiske Regering havde afvæbnet Lydiens Folk og overladt det til blødagtig Luxus; men Lydierne stillede dog Tropper i Kampen mod Grækenland; Æskylos opregner dem i sin Katalog over Xerxes's Krigsskarer.

Lydien var endnu et blomstrende Land; der fandtes Lydiere af forbavsende Rigdom som Pythias af Kelene, hvis tragiske Historie Herodot har fortalt.

I Sardes dukker Xerxes atter op som Flygtningen fra Salamis, og her gribes han af forbryderisk Lidenskab til sin skjønne Svigerinde, Masistes's Hustru. Her hen kom ogsaa hans Overvinder, den ulykkelige Themistokles, nu under Beskyttelse af den samme Storkonge, som havde skjænket ham Indtægterne af Magnesia ved Mæander. Plutarch fortæller, at den forviste i Kybeles Tempel gjensaa en Broncefigur, en Vandbærerske, han selv engang havde viet til Guderne, og som Perserne dernæst havde bortført fra Athen; han vovede at kræve dette Kunstværk tilbage for Athenæerne og kunde kun med Nød og næppe stille den lydiske Satraps Harme.

Til Sardes kom ogsaa Herodot, den rejsende Historieskriver, og senere Alkibiades, hvem Satrapen Tissafernes i Aar 410 satte fangen her paa Borgen, hvor fra han undslap efter 30 Dages Forløb. Derpaa kom Xenofon, hvem Lejetropføreren Praxenos fik til at træde i Tjeneste hos den unge Kyros, der ved Sardes samlede sin Oprørshær.

Fem Aar senere kaldte Helten Agesilaos de lilleasiatiske Grækere til Frihed; ved Paktolos slog han Perserne og marcherede videre til Frygien, hvor Spartanerne selv satte

et Maal for hans dristige Marche, i det de kaldte ham tilbage, efter at Lysander var falden ved Haliartos.

Hvad der ikke faldt i Spartanerkongens Lod, udførte Makedoneren Alexander; efter Slaget ved Granikus (334) underkastede Lilleasien sig; Sardes's Akropolis overgav sig, og han skjænkede Lydierne Friheden, som de ikke længere forstode at gjøre Brug af. Fra denne Stund forvandledes Sardes til en hellenisk Stad, og makedoniske Veteraner sloge sig ned ved Hermos, som Hyrkanerne engang paa Kyros's Tider. Lydien blev et Tvistens Æble mellem Kongerne af Pergamon og Syriens Selevkider, og allerede under de første Kampe mellem Alexanders Efterfølgere erobrede Demetrios Polyorketes Sardes og Efesus. Antiokus den store belejrede hele tvende Aar i Sardesborgen sin Statholder Achæos, der havde opkastet sig til Lydiens Konge, og han betvang kun ved et skjændigt Forræderi dette »Verdens sikreste Sted«, saaledes benævner Polybios Borgen. Sardes blev derpaa Antiokus's Vaabenplads mod Romerne, men disse knuste hans Magt ved Magnesia, hvorpaa hin Stad overgav sig til dem.

Romerne skjænkede deres Forbundsfælle Eumenes Forasien, og derpaa fik de selv i Aar 133 Riget Pergamon som Arvtagere efter Attalos III.; de forvandlede hans Rige til Provinsen Asia proconsularis med Hovedstaden Efesus, medens Sardes blev Metropolen for det lydiske Retsomraade.

Herhid kaldtes Brutus af Cassius, og Hæren udraabte Cæsars Mordere til Imperatorer; fra Sardes droge de dernæst i Døden, paa Valpladsen ved Filippi.

I Aaret 17 eft. Kr. blev Sardes med elleve andre lilleassiatiske Stæder ødelagte af et Jordskjælv, og den Gang gik Stadens lydisk-helleniske Udseende for største Delen til Grunde; ogsaa Akropolis er vel den Gang styrtet sammen, og Borgtinden har antaget det sønderrevne Udseende, den bærer den Dag i Dag. Tiberius og hans Efterfølgere gjen-

oprejste atter Sardes, og da Hadrian besøgte den, havde Staden naaet en Smule Blomstring og kappedes med Efesus om at ære Roms Kejser med Festlege; i en sardisk Indskrift fremtræder Hadrian som den nye Dionysos.

Saaledes fortsatte Krøsusstaden som Hovedsædet i det lydiske Landskab sit Liv under Romerne og Byzantinerne, til Tyrkerne ved det 14de Aarhundredes Begyndelse satte sig fast i Hermos's Omraade; de og Timurs Mongolere ødelagde de sidste Rester af Lydiens helleniske Kultur, og med det 15de Aarhundrede er Sardes udslettet af Jordens Overflade.

Jeg skuer over til Kæmpehøjene hinsides Hermos; de ere de ældste Monumenter fra Lydiens Kultur — jeg ser dernæst Hyrdernes brune Felttelte; de græsse deres Hjorde mellem Sardes's Ruiner; de bære Vidne om den Tilstand, hvori Lilleasiens skjønneste Land er nedsunket, og det er Nomadernes Barbari. Skulle da disse Marker, skal det herlige Levanten evig være overleveret til det tyrkiske Pasharegimente?

Dette Spørgsmaal hænger sammen med andre, som nu til Dags kaldes det ægyptiske, syriske, orientalske o. s. v., og alle voxe op til Problemet »Asien«. Det er øjensynligt, at Evropa er i Færd med at optage den historiske Mission, at gjenoprette det uhyre Kulturtab, vor Verdensdel har lidt ved det muhamedanske Verdensriges Dannelse.

Grækernes mest forbavsende Daad var Orientens Hellenisering. Græsk Sprog og Kultur herskede engang fra Pontos over hele Vestasien til Nilens Katarakter. Alle disse Lande dannede Allexanders helleniske Verdensrige. Romerne bleve hans Arvtagere, og Roms største Daad var Vesterledens Forbindelse med det græske Østerleden til et kosmopolitisk Hele, hvis Lige Historien aldrig har set. Dette blomstrende Kulturrige gik dernæst sønder i sine tvende Halvdele; den østlige alexandrinske blev sluttelig i hele sin geografiske Udstrækning tagen i Besiddelse af Araberne og Tyrkerne,

og paa dettes Ruiner opstod det nuværende muhamedanske Verdensrige. Hvad Darius's og Xerxes's Persere ikke mægtede, lykkedes Tyrkerne; de erobrede Hellas og trængte frem i Evropa.

Med dette Levantomraade, den skjønneste Del af »Orbis Romanus«, er de evropæiske Kulturtankers Magtomraade siden hin Stund formindsket.

Under Korstogene gjorde Evropa det første Forsøg paa at gjenoprette Forbindelsen med det hellenisk-romerske Vestasien, og disse Forsøg fortsattes efter Konstantinopels Fald under de lange Tyrkerkrige. Nu til Dags hensmulrer det muhamedanske Herredømme, Stump for Stump, og selv Konstantinopels Tilbageerobring fra det tyrkiske Vælde er blot et Tidsspørgsmaal, et rent evropæisk politisk Spørgsmaal; men Konstantinopel er Nøglen til Lilleasien; den, der raader over Bosporos og Hellespont, vil ogsaa tage det gamle Rige Pergamon i Besiddelse lige til Taurus. Jeg har hørt tale om Drømmere, der have udset Lilleasien for den tyske Kolonisation; disse Fremtidspolitikere forglemme helt, at alle dette Lands Kyststrækninger endnu den Dag i Dag lige fra de gamle Ionieres, dernæst fra Alexanders, Selevkidernes, Attalidernes og Byzantinernes Tider ere vedblevne at være helleniske. Skulde den græske Nationalitet, som overalt vaagner til nyt Liv, ikke her kunne finde sin kosmopolitiske Gjenfødelse?

Vi forlangte, at vor Fører skulde bringe os ned fra Bjærget ad en anden Vej, end vi vare komme frem, men dette medførte kun en lang fortvivlet Omflakken, da enhver Sti endte med de rædselsfuldeste Afgrunde. Udmattede, som vi vare, besluttede vi endnu engang at klavre op til Akropolis's stejle Tinde, hvor fra vi ikke kunde forfejle Vejen til Tempelruinen. Hyrder hjalp os hermed.

Vi fortsatte vor Vandring med østlig Retning langs Skraaningen af Højdedraget; vi fandt her mange Ruingrupper, spredte rundt omkring; men kun den, som forfølger bestemte arkæologiske Maal, vil betragte disse formløse Rester med levende Interesse, ellers vække de blot Træthed; meget forsømte eller forfejlede vi ogsaa. I det hele taget blev det os klart, at Sardes ikke frembyder den Rigdom af kjendte Ruingrupper, som t. Ex. Efesus. De topografiske Støttepunkter for Udkastet til en Plan af Byen ere i den Grad utilstrækkelige, at man til Dato end ikke har gjort et Forsøg herpaa.

De Bygningsværker, Hellenerne og Romerne have rejst, synes ikke at have oversteget det dagligdagse; i det mindste har ingen gammel Forfatter fra den hellenistiske Tid berømmet noget pragtfuldt Bygningsmonument i Sardes eller jævnført det med de os saa vel kjendte Mindesmærker i Pergamon og Smyrna, i Kyzikos eller i Antiochia og Efesus. Allerede Herodot vidste ikke at fortælle noget mærkværdigt fra Sardes.

I Anledning af Achæos's Belejring gjør Polybios et Par topografiske Bemærkninger; han nævner den persiske Port, Stadiet og Prion, en Forhøjning i Jordsmonnet, der dannede en naturlig Bro mellem Borgen og den med Mure omsluttede Stad, og som laa i Nærheden af Theatret. Udgravninger i Sardes ville sikkert være lønnende og bringe mange begravne Kunstskatte og Indskrifter for Dagen; en lagvis Afsætning af forskellige Kulturtrin har her fundet Sted. Den forhistoriske Urgrund er først mæonisk, senere gammellydisk; herover er lejret den historisk-lydiske, den persiske, den hellenistiske, den romerske og den byzantinske By; men Sardes venter endnu paa sin Schliemann. En saa genial Skattegravers Spade vilde maaske bringe for Dagens Lys Dokumenter, hvorefter Lydiens Historie lod sig opføre fra ny lige saa godt som Hellenernes heroiske Tids eller som den assyriske og babyloniske Historie, efter at man

har opdaget deres monumentale Rester og de beskrevne Lertavler.

Vi kom til en stærkt rislende Bæk, som paa Østsiden af Byens Omraade strømmer til Hermos; under Trægrupper staa her et Par Huse og en Mølle, som beskygges af kæmpemæssige Plataner. I Nærheden ligger en udyrket Mark, hvor der knejse Mure og Piller, Levninger af en mægtig hvælvet Bygning; man tilskriver dem en kristelig Basilika. Sardes var en af de første Kolonier for Kristendommen i Lilleasien, en af de syv Kirker ved Siden af Efesus, Smyrna, Pergamon, Thyatira, Filadelfia og Laodicea. I det tredje Kapitel af sin Aabenbaring retter Johannes en Dithyrambe til den sardiske Menigheds Genius. Le Quien har sammenstillet det mangelfulde Katalog over dens Biskopper, heriblandt Melito, under Antoninerne den berømte Apologet for Kristendommen. Paa Kirkeforsamlingen i Efesus møder den sardiske Bisp Mæonius, der er mærkelig ved sit Navn. Bispedømmet bestod lige til Midten af det femtende Aarhundrede; blandt de Grækere, som ledsagede Kejser Johannes Palæologus til Unionskonciliet i Ferrara, var ogsaa Dionysius fra Sardes. Derpaa stopper Bisperækken med Nikolaus, der i Aaret 1450 paa Synoden i Konstantinopel med andre byzantinske Bisper fordømmer Unionen mellem Grækere og Latinere som Kjætteri.

Man havde anbragt nogle tarvelige Tæpper paa Gulvet i vort Værelse, og saaledes tilbragte vi en søvnløs Nat i Stationsbygningen. Ved Morgengry skulde en Lydier være parat med Heste og bringe os over Hermos til Tumuli'erne. Manden indtraf og sagde, at vi vilde træffe Hestene paa et Sted ved Floden. Vi vandrede mod Nord gjennem Sletten, først over en muhamedansk Kirkegaard, hvor antike Søjlerester tjente som Gravstene, og derpaa stadig længere ud i Flodens sumpige Lavninger. Heste vare ikke at opdage, men vel Skarer af græssende Bøfler og Kameler. Krøsus tabte Slaget og Riget, fordi de lydiske Heste ikke kunde taale

Lugten af Kamelrytteriet; skulle de gamle Lydiere virkelig ikke have gjort Brug af Kameler?

Vor Fører bar os paa Ryggen over nogle Grave, og saaledes naaede vi Vadestedet over Hermos; med tre Arme gjennemløber Floden her sit flere Hundrede Fod brede Leje, alt mens den danner ølignende Grus- og Sandbanker. Paa den modsatte Bred ligger Landsbyen Kermes. Vi stode raadløse ved Bredden og raabte over til Landsbyen, men heldigvis kom en Tyrk paa en prægtig hvid Hest ridende langs Floden; han laante os sit Dyr, og saaledes satte vi, den ene efter den anden, over Vadestedet, hvor Floden er saa sid, at man kan vade gjennem den.

Landsbyens Shejk — paa samtlige Hytter byggede Storkene — sendte Bud efter Heste og indbød os midlertidig til at være hans Gjæster. Han lod brede et Tæppe under et Træ, hvorpaa vi toge Plads ved hans Side; tilslørede Kvinder bragte os i Tavshed Kaffekopper; vor Vært talte, men vi forstode ikke hans Sprog. Det var en smuk Olding med et mægtigt Hoved under den brogede Turban og et graat, over Brystet bølgende Skjæg. Hans værdige Adfærd var præget af den orientalske Fornemhed, som stadig sætter os Evropæere i Forundring, skjønt den ikke kan skrive sig fra Bevidstheden om aandelig Overlegenhed, men kun er Udtrykket for en naturlig Harmoni, der stammer fra en apathisk Ro; Shejken fra Hermos vilde have været en statelig Fremtoning paa den persiske Storkonges Trone.

Vi red til Tumuli'erne; da man i Smyrna havde fortalt os, at Hr. Dennis, den engelske Konsul dersteds, for Tiden opholdt sig i Sardes for at gjøre Udgravninger i Dødestaden, haabede vi at træffe den fortjente Mand her.

De lydiske Tumuli udmærke sig fremfor alle andre Kæmpehøje fra den antike Verden ved den Omstændighed, at de danne en sammenhængende Dødestad af en timelang Udstrækning. Strabo kalder dem Kongegrave, men det er

næppe rimeligt, at det blot er Lydiens Fyrsteslægter, som ere begravne her. At de ikke have været Kenotafier, som Troas's berømte Tumuli, der ere undersøgte af Schliemann, have Udgravningerne belært os om.

Tyrkerne gave den lydiske Dødestad Navnet »de tusende Høje«, hvilket synes at bevise, at de forefandt et langt større Antal Kæmpehøje, end der nu til Dags er bevaret. Jeg har talt nogle og tresindstyve, andre tælle mellem halvfjerds og firsindstyve; de staa alle i lange Rækker paa den bølgeformige Højslette mellem Gygessøen og Hermos; de ere derfor milevidt synlige ligesom Pyramiderne ved Gîze og Sakkara, der ligeledes staa paa en Højslette. Fra Sardes's Borg og Stadens Terrasser saae Konge og Folk ned paa disse Forfædrenes hellige Grave.

Mange ere i Tidernes Løb forfaldne, og saaledes er der opstaaet store Huller i et aabenbart kunstig ordnet System; alle ere de græsgroede, men i mange har Regnen gravet Sandfurer; andre ere gjennemrodede af Skattegravere, og den største Tumulus er sprængt af en dyb Spalte lige ned til Grundfladen.

Synet af disse kunstige grønne Kegler i den stille Udørk er i høj Grad sælsomt og yderst monotont; alle ere ganske ensartede; thi kun Højde og Omfang danne de eneste Skjelnemærker. De Menneskeslægter, som have opkastet disse Gravhøje, fastholdt Aarhundreder igjennem den samme Form og det samme Tavshedsprincip; ingensteds forkynde Skulpturer eller Indskrifter de dødes Berømmelse; naar man vanker omkring mellem disse Tumuli, har man frit Valg mellem at tænke sig hvilende under denne eller hin Grav: Kandaules og hans hævngjerrige smukke Hustru, den dristige Gyges, Ardyes, Sadyattes eller den unge Krøsussøn, paa hvis Grav den usalige Adrastos gav sig selv Døden.

I det sjette Aarhundrede betegnede man mange af de gamle lydiske Kongers Tumuli med Navne; thi Jambografen

Hipponax fra Efesus omtaler foruden Mindesmærket for Alyattes tillige Gyges's, Magastrys's, Atys's og Myrsilos's Gravmæler. Den gaadefulde Dødestad er den Dag i Dag et Symbol paa Lydiens Historie; thi paa enkelte Navne og Begivenheder nær er ogsaa Historien stum for os. Uden Herodot vilde vi ikke engang kunne betegne den største Tumulus som Alyattes's, og selv denne har man allerede i Oldtiden forvexlet med det Gravmæle, Gyges lod rejse for en elsket Hetære.

Alyattes's Tumulus betegner Afslutningen paa de sardiske Kongegrave; thi efter ham er ingen lydisk Hersker mere bleven begraven ved Hermos; hans Søn Krøsus, Lydiens sidste Konge, fandt sin Død i persisk Landflygtighed. Da Tumuli'erne fremdeles i det hele ligne hverandre i Form og Bygningsmaade, kunne de heller ikke afgive nogen Tidsgrænse; vi vide ikke, hvor Rækken tager sin Begyndelse. Disse Jordhøjes Form svarer i det hele til Herosgravene i Troas og ved Hellespont, hvorvel de lydiske Tumuli udmærke sig fremfor sidstnævnte ved deres Masse, ved den faste Sammenføjning af Grundstenene og Gravkamrenes kunstige Anlæg. Ilions Heltegrave, der kun synes at være Æresminder, hensætter Schliemann til det niende Aarhundrede; først naar man faar undersøgt flere lydiske Tumuli, vil man kunne danne sig en Dom om deres sandsynlige Alder; men i Betragtning af deres Grundform kan Grænsen meget vel blive at rykke op til den pelasgisk-mæoniske Tid.

Allerede Grækerne troede, at Pelopiderne havde indført denne Gravform hos Akæerne. Den samme Tumulusform, der breder sig over Smyrna og Troas til Hellespont og videre til Krim og til Peloponnes, gjenfindes atter i Etrurien, hvor den fremtræder som aldeles lydisk; men ogsaa det baltiske Norden har jo sine primitive Kæmpehøje eller Jættestuer.

Paa Gravmarken ved Memfis har jeg set mindre Pyramider, der ved Forfald og Ødelæggelse ganske have

faaet Udseendet som Jordhøje tilbage; her blandt de lydiske Tumuli mindedes jeg atter hine Pyramider. Ægyptens Pyramider have udviklet sig af det samme ældgamle Princip, nemlig Gravkammeret, hvorover der rejses et højt Mindesmærke, være sig af Jord eller af Kvadersten.

I Lydien bar man sig hermed ad paa følgende Vis. Ligesom ved den ægyptiske Pyramidebygning skaffede man en Flade til Veje paa selve Jorden, og paa denne Flade opbyggedes af tilhugne Sten et regelmæssigt, næppe mere end to Meter højt Gravkammer, som ikke altid kom til at indtage selve Midten af Jordhøjen; Alyattes's Gravkammer ligger t. Ex. 50 Metre fra Tumulus's Centrum. Nyere Granskere ere af den Anskuelse, at Liget blev brændt paa Gravkammerets Loft; men i hvert Fald bleve Resterne bisatte i en Sarkofag af Sten eller Træ eller henlagte paa en Baare af Sten. En smal kort Gang, sammenføjet af Sten og vendende mod Syd, førte til Gravkammeret. Man kan sammenligne denne Gang med Dromos til de akæiske Gravmæler, og den var skjult inden for selve Jordhøjen; for at udholde Jordmassens Tryk fyldtes den selv med Jord, som Choisy gjør opmærksom paa (Note sur les tombeaux lydiens de Sardes. Rev. Arch. N. S. 32. vol. 1876). Han er af den Mening, at Gravkammer og Jordhøj anlagdes samtidig. Ved de største Tumuli danner en Kreds af Stenblokke det mægtige Underlag for Jordhøjen, og denne blev opkastet lagvis af farvede Striber, Ler, Jord og Kiselsten. En lignende Lagdannelse forefandt Schliemann i Achillevs's Tumulus. Ingen Dør førte uden fra ind i denne lukkede Jordhøj, hvis Tinde man prydede med en eller flere Bavtastene af Kegle- eller Søjleform; Grænsestene, *οὖροι*, kalder Herodot dem.

Det lydiske Gravmæle er trods sin Mægtighed meget simpelt og primitivt; det staar under Etruriens kunstfærdig og rigt udsmykkede Tumuli saa vel som under de berømte hvælvede Gravkamre i Mykenæ, Bøotien og Attika. Herodot,

som med rette faldt i Forbavselse over Størrelsen af Alyattes's Gravmæle, har ogsaa kun beundret denne Mægtighed, og det gik ham her som Pavsanias, der vovede at sammenligne Tiryns Mure med Ægyptens Pyramider.

Paa Herodots Tid maa den lydiske Dødestad have været fuldstændig urørt og have frembragt en mægtig Virkning. Det er derfor meget paafaldende, at denne Historieskriver, der iagttager med saa stor Omhyggelighed, ikke med et Ord minder om denne Dødestad, men kun beskriver den største Tumulus. »Det lydiske Land«, saaledes skriver han, »frembyder ikke meget mærkværdigt undtagen det fra Tmolos nedstrømmende Guldsand; men det ejer et Værk, der næst efter Ægypternes og Babyloniernes staar som det allerstørste, og dette er Alyattes's Gravmæle. Dets Basis er af mægtige Sten, men alt andet er opkastet Jord. Agerdyrkerne, Haandværkerne og Glædespigerne have rejst Højen; endnu i min Tid stod der paa Tinden fem Mindestene, hvorpaa var skrevet, hvad hver af de nævnte Klasser havde præsteret, og Maalningen angav, at største Parten faldt paa Hetærerne. Højens Omfang beløber sig til 6 Stadier og 2 Plethra, Bredden til 13 Plethra. Ikke langt fra Gravmælet ligger en stor Sø, der efter Lydiernes Udsagn er stadig rindende; den hedder Gygessøen.«

Herodots Maal (3400 Fod) svarer omtrentlig til den nuværende største Tumulus, som Prokesch angiver til 3444 Fod og Spiegelthal til 1055,626 Metre. Sidstnævnte, forhen preussisk Konsul i Smyrna, var den første Forsker, som overhovedet anstillede Udgravninger i Sardes's Dødestad. I 1853 aabnede han Alyattes's Tumulus, og hans Beretning med Planer og Tegninger har Olfers meddelt i Berliner-Videnskabsakademiets Afhandlinger (1858). Spiegelthal drev en Skakt ned i Jordhøjen og fandt Gravkammeret udplyndret og tomt. Efter hans Mening have hele Landsbyer fra Omegnen i denne Tumulus gravet efter de lydiske Kongers Guld. Gravkammeret er opført af tilhugne Marmorkvadre,

som for største Delen ere sammenholdte ved Blyklamper. De indre Vægge ere beklædte med glat poleret hvidt Marmor og aldeles uden Udsmykning. Den mod Sardes rettede Dør bestaar af raa Marmorplader, og til den leder en af Stenblokke opført Gang, 2,43 Metre i Bredden, medens raa Sten danne en Trappe.

Gravkammerets Bund fandt Spiegelthal overstrøet med Aske, Kul, Skaar af Vaser og Alabasturner; i nogle Haandknokler vil han endogsaa have fundet Levninger af Alyattes's Haand. Af de fem Steler, som paa Herodots Tid endnu fandtes paa Tumulus's Tinde, er endnu en tilovers, halv nedsænket i Jorden og ganske forvitret. Den har Form af en Kugle med en Basis, uden Spor af Indskrift, og modsiger herved Prokeschs Mening, at hine Mindesøjler skulle have været Phaller. En anden Mindesten er funden i Tumulus's Nærhed. Skjønt man ikke har fundet lignende paa nogen af de andre Høje, maa der vistnok have existeret mange tilsvarende, da Oprejsningen af Steler paa Kæmpegravene var en typisk Kultusform, hvorom vi endnu mindes ved Kegleopsatsen paa det saakaldte Gravmæle for Horatierne og Kuriaterne ved Albano og ved de etruskiske Tumuli, t. Ex. Cucumellaernes i Vulci.

Det er mer end sandsynligt, at den af Spiegelthal aabnede Tumulus svarer til Alyattes's hos Herodot; men den gamle Historieskrivers Beskrivelse er meget flygtig, og Angivelsen af Indskrifterne paa Stelerne tager sig nærmest ud som en Anekdote fra Folkemunde. Skriften maatte have indeholdt lydiske Ord, og hvis Herodot virkelig har set Indskriften, kan han dog ikke have forstaaet den. Han hensætter fremdeles Tumulus'en til Nærheden af Søen, medens denne i Virkeligheden ligger en hal Mil borte. Af disse Angivelser og Herodots Tavshed om de andre Tumuli kunde man med Spiegelthal føle sig fristet til at antage, at han ikke har været paa Aastedet; men dette er dog vel en lidt for dristig Slutning.

Grøn Plantevæxt dækker ogsaa Alyattes's Jordhøj næsten overalt paa nær Regnfurerne og en gabende Kløft, der med en Dybde af hundrede Fod naar ned til Grundvolden og aabner sig lige ud mod Akropolis; Omkredsen og en Højde af 220 Fod lader i Virkeligheden Graven tage sig ud som et lille Bjærg. En med Græs overgroet Dæmning, der fører hen til Højen, tjente rimeligvis som Førselsvej for de mægtige Sten, hvis Brydningssted man har opdaget i Nærheden.

Jordhøjens Indre er nu til Dags kun tilgængeligt med en Del Vanskeligheder. Vi gjorde intet Forsøg paa at trænge der ind, bestege en Tumulus af Middelhøjde og saae her fra, omtrent i en halv Mils Afstand, Gygessøen for os. Dens Bækken synes ingenlunde stort, skjønt det er nogle Mil i Omkreds; om Sommeren tørrer den ind, og selv nu i April var den halv Mose. Søen omkranses af Siv; det var dette hellige Rør, som gjorde Lydierne til Mestre i Fløjtespil. Ved Søens Bred stod engang det berømte Tempel for Artemis Gygæa eller Koløne, en ældgammel Helligdom, hvis Plads er gjenfunden. Strabo taler om dette Tempels store Hellighed og om de fabelagtige Rørdanse ved Artemisfesterne.

Allerede Homer fejrede Søen som de mæoniske Kongers Vugge, og ogsaa i den lydiske Kultus maa den have haft en religiøs Betydning, siden netop dens Omraade blev kaaret til Dødestad.

I en af de aabnede Tumuli fandt vi en Indgang med en Højde af 132 Centimeter (4 Fod 2 Tm.), og hvorover der laa en Dørbjælke af Sten. Dækstenen var tagen bort. Fra en smal Gang traadte vi ind i det aflange Gravkammer, hvis Vægge skraanede mod det flade Stenloft; de vare belagte med nøjagtig sammenføjede Kalkstensplader. Kammeret var 168 Cntmtr. langt og 185 Cntmtr. højt; en firkantet Stensarkofag, lukket med et Laag og uden Basrelief eller Skrifttegn, stod tæt op til Væggen.

I en anden Tumulus, Hr. Denis nylig havde aabnet, fandt vi en Indgang 116 Cntmtr. høj og 82 Cntmtr. bred, hvor fra Gangen førte ind i Gravkammeret. Her fandtes ingen Sarkofag, men en Ligbaare af Sten, 206 Cntmtr. lang og 84 Cntmtr. bred, en Flade med elliptisk afrundede Hjørner; paa den laa Levninger af Aske og Knogler. Choisy har i Aaret 1875 i en anden Tumulus set en Ligbaare af Marmor med en pyntelig Dekoration og givet en Afbildning af den; samme Art Stenbaarer findes ogsaa i Etruriens Dødestæder — en særlig smuk fra Cære findes i Louvre.

I Nærheden af hin Kæmpehøj stode nylig opslaaede Hytter og Telte; her var Hr. Denis's Stade; men til vor Bedrøvelse fandt vi ham ikke selv tilstede, da han lige var tagen tilbage til Smyrna. Kun hans Kavasser tjente os som Førere. Efter Spiegelthal er der blot i Halvfjerdserne, men kun flygtig, blevet gravet i Dødestaden. Alle store og mellemstore og mange mindre Tumuli ere i Tidens Løb gjennemrodede efter Skatte, men mange ere dog urørte og byde saaledes endnu Granskningen et vidt Omraade. Om Hr. Denis har fortsat sine Udgravninger og med hvilket Udbytte, er mig ukjendt. I Aaret 1849 offentliggjorde han sit bekjendte Arbejde: »The cities and cemeteries of Etruria«; han er saaledes i Sardes paa hjemlig Grund, da Etruriens Kolonisation i en forhistorisk Tid af Lydiere synes utvivlsom; thi Herodots Vidnesbyrd styrkes ogsaa ved den lydiske Tumulusform, som er kommen til Anvendelse i de etruskiske Dødebyer, særlig ved Vulci.

Ivan den grusomme.*)

I.

Rusland er kun tilsyneladende en slavisk Stat; den hele Regeringsmaade, Rigets Institutioner og det russiske Samfund bære et fuldkomment asiatisk-mongolsk Præg, der altid har víst sig som energisk Modstander af Folkets tidligere slaviske Karakterejendommeligheder.

Selv det officielle storrussiske Sprog, hvortil Peter I. vilkaarlig lod Alfabetet støbe i Amsterdam, har maattet give Afkald paa sine slaviske Rødder; det vrimler af tatariske, tyrkiske, finske, tyske og andre fremmede Ord og Udtryk, et barbarisk Blandingsgods, som ikke forstaas af nogen anden Slaver.

Peter I., hvem de russiske Hofhistorikere kalde den »store«, en fuldstændig upassende Benævnelse, som dog vestevropæiske Historieskrivere tankeløst have efterskrevet, foragtede og forfulgte i den Grad taabelig sit Folks slaviske Væsen og Sprog, at han ikke engang gav sin nye, med Blod og paa Lig opførte Hovedstad et slavisk, men et tysk Navn »St. Petersborg«.

Hovedslaget mod det russiske Folks slaviske Karakterejendommeligheder var dog alt ført paa det moskovitiske Storfyrstendømmes Tider af Ivan IV., hvem Historien med fuld rette kalder den grusomme.

*) H. C. Wiesner: Beiträge zur Geschichte Russlands. Lpz. 1887.

Det bliver først fremfor alt nødvendigt her at anføre enkelte Punkter af Ivan IV.'s Regering, fordi han i sin Person samlede det moskovitiske Riges hele Væsen; naar Historien vil forklare dette Lands Forhold, maa den med spændt Opmærksomhed følge Selvherskerens indre Sjælstilstande; hans Tanker, hans Stemninger, hans Vink afgjøre mange Slægters Skæbne, han selv gav Stødet til Lovgivningen og de krigerske Bevægelser; alt, hvad der af særlig mærkeligt forefaldt i Moskva, det var hverken modnet i Senatet eller Storfyrstens Raad, men i hans Sjæls Dybder.

Da Ivan endnu fulgte sin gudfrygtige Skriftefaders og sin berømte Ven Adashevs Raad, udvidede han de moskovitiske Grænser ved Erobringen af Khanaterne Kasan og Astrahan.

Netop samtidig med Kasans Erobring vil man i Storfyrstens Ord og Handlinger have iagttaget de første Tegn til det gyselige Omslag, der foregik i hans Sjæl. Da Storembedsmændene og Bojarerne lykønskede ham til et saa fordelagtigt og glimrende Bytte, hensank han pludselig i dybe Tanker, og i det han stirrede stift hen for sig, mumlede han i Skjægget: »Jeg frygter nu ikke Adelen mer, da jeg ikke længere kan bruge den til noget«.

Omslaget begyndte dog navnlig efter en alvorlig Sygdom man holdt for dødelig. I det han svag og kraftløs laa paa sit Dødsleje, fik Ivan Lejlighed til at lære Bojarernes Stemning at kjende og at gribe den menneskelige Naturs onde Sider paa fersk Gjerning. Disse Mænd, der ikke kunde finde Ord nok til at udtrykke deres Hengivenhed og Kjærlighed, og som kaldte ham Ruslands Frelser og den legemliggjorte hellige Aand, disse Mænd forglemte nu, da de saae ham Døden nær, hans lille Søn og drøftede, hvilken af de indespærrede eller under Regeringens Tilsyn stillede Slægtninge af Fyrsten Tronen burde tilfalde. Endogsaa Fyrstens Skriftefader og Yndling skulle have hældet til en af Tronprætendenterne af Frygt for de indre Uroligheder,

som maatte blive en Følge af Sønnens lange Mindreaarighed. Da Storfyrsten havde kaldet de tidligere saa forekommende og ydmyge Bojarer for sig, kunde han paa sit Smertens Leje hverken udbede sig, ja ikke engang ved Bønner bevæge dem til at udraabe Sønnen til Herre over Moskva. Snart stod han til alles største Forundring atter rask op.

Ivans harmfulde Følelser kom dog ikke strax frem; beregnende og lumsk, som altid, forstod han at lægge Dølgsmaal paa dem, at tøjle dem. Det saae næsten ud til, at han havde forglemt, hvad han havde set og hørt under sin Sygdom. Han uddelte Almisser, overøste Hofmændene med nye Naadesbevisninger og omgikkes forekommende med de ældste. Kun af og til kunde en lille Ytring, som tilfældig udtalt eller ubevidst indflettet i Samtalen, give til Kjende, at han ikke havde forglemt den mindste Omstændighed, at han fuldkommen kjendte enhver, som havde modsat sig hans Vilje. Lidt efter lidt begyndte han at unddrage sig Hoffets Larm, at leve mere og mere ensomt. De første Forbud paa hans Vrede viste sig i den Skarphed, hvormed han alt nu forkastede sin Skriftefaders og sin Yndlings Meninger; snart bemærkede begge, at deres Tilstedeværelse ved Hoffet var overflødig; Munken vendte tilbage til sit Kloster, og Adashev fik et Guvernement langt borte fra Hovedstaden.

De tvende brave Mænds Bortfjærnelse blev Løsnet for den nye Tingenes Tilstand; Misundelsen og Bagtalelsen mod de fraværende krøb frem af Krogene; Rænkesmedde og Smigrere kom til Storfyrsten og forestillede ham, hvilket latterligt Formynderskab han hidtil havde staaet under; man sagde: »Hvorledes kunde du, allernaadigste Herre, finde dig i et saa tungt Fangenskab? De tillode dig jo ikke engang at drikke Vin og nægtede dig at nyde Moskvakvindernes Skjønhed«.

Det fyrstelige Palads fik strax et andet Udseende. Det moskovitiske Folk nærmede sig altid med sky Ærefrygt sin

Herskers Borg; men aldrig havde Kremlin vakt saa stor Tilbedelse som under Ivans trettenaarige, gudfrygtige Liv; da man her altid fandt fromme gejstlige og højagtede Embedsmænd samlede og var Vidne til Enigheden og Lykken i Monarkens Familie, blev Stedet næsten anset for helligt, og man gjorde Knæfald paa Paladsets Tærskel. Nu blev alt anderledes; Hoffet fyldtes med en Mængde Gjøglere, Narre, Dansere og Sangere; Larmen fra Forlystelser og Gilder hørte ikke op hverken Dag eller Nat. Samtidig fremmedes Processen mod Munken Sylvester og den ædle Adashev; de beskyldtes for at have behersket Storfyrsten ved Trolddom; mod vanlig Skik og Brug lod Ivan dem ikke stille for en kompetent Ret, men udtalte selv Dommen. Med dette Skridt begyndte den første Nedsabling, den første saakaldte Opaly, d. v. s. Folkets Udrenselse. Udtrykket być w opalach, d. v. s. at befinde sig i vanskelige Omstændigheder, i stor Fare, er bekjendt i de polske Lande, som ligge ved den russiske Grænse; men i hele Polen siger man opalać zboże, Krupy o. s. v., d. v. s. rense Korn, Gryn og lign.; heraf kommer atter Ordet opalka, det Kar, som anvendes hertil, ogsaa Korn- eller Fodersvinglen, og heraf afledes igjen Ordet opalki, det er Avner og lette Korn.

Den første, der faldt som Offer, var Adashevs Broder, og med ham bukkede ogsaa hans hele Hus under for Straffen, noget, man hidindtil hverken havde set i Russinenland eller Moskva; den for sin Dyd og Skjønhed berømte Maria Adashev, som blev kastet i Fængsel, maatte før sin kvalfulde Død se paa alle sine Børns Henrettelse; ligesaa faldt samtlige Slægtninge og Venner af dette Hus under Øxen. Efter Adashevernes Udryddelse faldt Ivan over andre Herrer og Bojarer; Dimitri Obolénski blev stukken ned af ham selv; den gamle Fyrst Repnin mistede sit Liv, fordi han ikke vilde danse paa Ballet og ansaa det for syndefuldt at tage en Maske paa. En anden agtet Mand, som ikke

kunde drikke meget og ikke vilde tømme det Bæger, Storfyrsten rakte ham, blev kastet ned i Kjælderen og her kvalt, i det man hældte ham Mjød i Halsen. Fyrst Volkonski, der havde Forsædet i Bojarernes Raad, døde Hungersdøden; de mest ansete Familier omkom næsten alle paa en grusom Maade.

Mange flygtede den Gang ud af Landet og søgte Beskyttelse paa Polens Grund; saaledes reddede Lashkin, Kurakin og Variatynski sig; sidstnævnte var Hovedet for det litaviske Parti; den Gang bekæmpede tvende Partier hinanden i Moskva: det ene, kaldet det litaviske, vilde befæste Orden og Lovene i Riget, men kun ved milde Midler; det andet, ledet af Shuiskierne, anbefalede Rædselssystemet; men efter den nylig omtalte Forandring og med Shuiskiernes Fald forsvandt allerede ethvert Spor af Partier; kun enkelte Personer tragtede af egenkjærlige Bevæggrunde endnu efter at tilsnige sig Monarkens Naade.

Blandt Flygtningene var Fyrst Kurbski den mest udmærkede, berømt i den moskovitiske Historie, kronet med Lavrbær fra mange Slag, endnu i frisk Minde fra Kasans Erobring, dækket med Hæder og Saar. Skjønt denne Mand var Storfyrsten oprigtig hengiven og besjælet af den største Iver for Rigets Vel, maatte han dog forlade Kone og Barn og skjule sit Liv under den polske Konges Beskyttelse; men Storfyrstens pludselig fremdukkede Grusomhed tyktes ham kun at kunne hidrøre fra en øjeblikkelig Ophidselse; han nærede det Haab at bringe ham til sig selv igjen og besluttede at sende ham en Formaningsskrivelse. Det faldt imidlertid vanskeligt at opdrive en Budbringer, der vilde overlevere et sligt Brev. En tro Tjener fandtes villig; efter at være ankommen til Moskva trængte han sig ind i Slottet og overrakte Ivan midt mellem hans Hoffolk Brevet tillige med Meddelelsen om, fra hvem han kom. Ivan kunde ikke taale, at nogen i hans Nærværelse omtalte Navnet Kurbski; han nærmede sig Tjeneren og stødte ham sin Stok i Foden.

Denne Elfenbensstok, for neden stærkt beslaaet, er historisk og opbevares den Dag i Dag. Storfyrsten havde den Vane under sin Samtale at støtte sig med samme paa Bojarernes og Herrernes Fødder; paa denne Maade naglede han hyppig det ulykkelige Offer til Gulvet og saae paa Ansigtstrækningerne; men ve den, der lod se det mindste Tegn paa Smerte. Kurbskis Tjener bar dette modig, og Ivan, der saaledes holdt ham fast, oplæste højt hele Brevet. Her et lille Brudstykke:

»Du engang saa højmodige Monark, men nu til Straf for vore Synder greben af Vanviddets Raseri, fordærvet til din Samvittigheds Inderste, Tyran som ingen anden af Verdens mest grusomme Monarker; nederdrægtige Bagtaler, som giver trofaste Mænd Navn af »Forrædere« og kalder Kristne for »Troldmænd«, tror du maaske, at der hist oppe ikke længere gives nogen Gud eller højeste Dommer for Kongerne? Hermed skilles jeg fra dig, vi ere for evig skilte og ses først igjen paa Dommedag. Du frygter ikke de levende, saa skjælv da nu for de døde. De, hvem du har myrdet, vente dig for den højeste Dommers Trone. Vel kunne dine lave, usle Undersaatter henkaste deres Børn til Æde for dig, men de mægte ikke at gjøre dig udødelig«.

Storfyrsten var ogsaa Litterat og rejste Krav paa Veltalenhed og en let Stil; han satte sig strax hen for at besvare Kurbskis Brev, ja traadte endogsaa i en stadig Brevvexling med ham; hans samlede Breve udgjøre et tykt Bind og danne i Forening med Kurbskis Breve og Memoirer et højst interessant Efterladenskab.

Her en Prøve paa Ivans Stil:

»I Guds Navn, ved hvem Kongerne herske, til den høje Bojar, Kniasen Andreas Kurbski.

»O stakkels Kurbski! Hvorfor vil du fordærve din Sjæl, i det du tragter efter at redde dit elendige Liv ved Flugt? Havde det ikke været bedre for dig at dø paa din Herres Befaling og saaledes vinde Martyrkransen? Hvad er

da Livet, hvad menneskelige Værdigheder og Rigdomme? Dog ikke andet end Forgængelighed og Skygge. Lykkelig er den, som ved Døden kan kjøbe Sjælens Frelse. Din Tjener Skybanovs Daad skulde beskæmme dig; han har opført sig sømmelig i vor og vore Undersaatters Nærværelse.

»Naar jeg har mange at straffe, er denne sørgelige Pligt smertelig for mit Hjærte; men bekjendt er det dog, at endnu flere Forræderier ere blevne skjulte og ustraffede. Guds, den hellige Jomfrus og alle Helgenes Naade trænger jeg til, men Menneskene beder jeg ikke om Raad. Du vil indjage mig Frygt for Kristi Dom i den anden Verden; mener du da ikke, at hans Magt ogsaa regerer denne Verden? Jeg maa advare dig mod at hjemfalde til Manikæernes Vildfarelse*). Du siger mig, at jeg ikke mere vil faa dit sorte Ansigt at se. Hvilken Ulykke! Du siger, at de, jeg har henrettet, omgive Guds Trone. Denne Anskuelse smager af Kjætteri.« — Og her anfører han strax den hellige Paulus's Ord fra et af hans Breve: Ingen, siger Apostlen, kan skue Gud.

I hele Skrivelsen hersker, som vi se, en jævn ironisk Tone; men den dæmpede Galde bryder dog idelig igjennem. I litterær Henseende kan man endog sige, at Ivan er det første Mønster paa den ironiske Udtryksmaade; denne Stil mangler ellers fuldstændig i den slaviske Litteratur.

(Sluttes).

---

*) Efter Manikæernes Mening regerede Gud Aandernes Verden, men Kongerne Jorden, og Satan Helvede.

Den politiske Æventyrer, Amtmand Povl Juel.

IV.

I Foraaret 1712 kom altsaa den nye Amtmand til Norge for at overtage sit Embede, han vist maa antages dog at have egnet sig bedre for end for det, der først var tiltænkt ham, det i Bjærgvæsenet. Det var ikke store Fordringer, der stilledes til Datidens Amtmænd; endnu længere hen i Tiden var en Amtmandspost ofte et Gratiale, hvormed en veltjent Lakej belønnedes. Povl Juel havde jo erhvervet sig en Del juridiske Kundskaber ved sin tidligere forskjelligartede Virksomhed, og selv om disse ikke vare absolut nødvendige for en Amtmand, vare de naturligvis ingen Skade til, naar de benyttedes paa rette Maade og ikke til Lovtrækkeri og Krakileri.

Lister og Mandals Amt, i hvilket Juel blev Amtmand, ligger i det sydligste af Norge; Kristianssand ligger i Amtet, kun en halv Mils Vej fra den Gaard, »Huseby«, Juel lejede for dér at opslaa sin Amtmandsresidens. Allerede dette nære Naboskab til Stiftshovedstaden Kristianssand var uheldigt, men endnu mere uheldigt var det dog, at Grænserne mellem Stiftamtmandens og Amtmændenes Embedsvirksomhed vare meget svævende, og ligeledes, at gjensidig Skinsyge og Rangstrid næsten med Nødvendighed maatte fremkomme, naar, saaledes som her, Stiftsbefalings-

mandens Residensstad laa i et Amt, i hvilket en anden Mand var Amtmand. Den daværende Stiftamtmand Henrik Adeler og Povl Juel kom da ogsaa meget snart til at staa paa en spændt Fod over for hinanden, og det kan ikke nægtes, at det i den væsentligste Grad var Juels Skyld. Allerede simpel Høflighed maatte jo dog sige ham, at naar han kom som fremmed til Egnen og, som det viser sig, endog i nogle Uger boede i Kristianssand, hvor han søgte Omgang med Byens Honoratiores, burde han ikke have undladt at aflægge et Besøg hos Stiftamtmanden; men det var under Juels Værdighed at gjøre et saadant Skridt til Tilnærmelse, som kunde faa Udseende af, at han underordnede sig Stiftamtmanden. Da Striden strax tog sin Begyndelse mellem dem i Anledning af, at Adeler efter Juels Formening havde gjort sig skyldig i Overgreb i Embedssager, lod Adeler ham høre, at han dog havde ventet saa megen Høflighed hos Juel, at han vilde have gjort ham en Visit. Juel svarede i nogle Breve, der i forskjellige Retninger ere saare betegnende for ham. Baade paaberaaber han sig — hvad han maaske kan have haft Ret i —, at han ikke var Stiftamtmanden underordnet, og samtidig med at »prise Himlen for Enevoldsregimentet, der har ladet Herremandsvælden ophøre«, taler han om sig selv som Manden af den meget fornemme Herkomst, af grevelig Stamme baade paa fædrene og mødrene Side. I det han beraaber sig paa den Naade, Kongen havde víst ham, udtaler han, at det tvært imod var en Pligt for Byens og Egnens Beboere at »bevelkomme« ham. Efter at denne Brevvexling havde varet til hen i December, indankede Juel Sagen for »Slotsloven«; men i denne sin Skrivelse synes han at overgaa sig selv, naar han i sin Fremstilling af Sagen beretter, hvorledes han først havde givet Stiftamtmanden »nogle milde og sagtmodige Forestillinger« »i dydig Forhaabning« om »med føjelige Ord og fornuftig Stil at formaa ham til at afstaa fra sine Tanker og Gjerninger«; men saa

til sidst skriver han, at »da denne hans Sagtmodighed ikke frugtede, havde han anvendt skarpere Tiltale«, og da den ikke heller havde hjulpet, lagde han nu Sagen i »Slotslovens« Haand.

Efter at have set denne mindre heldige Maade, hvorpaa Povl Juel introducerede sig i sin Amtmandsværdighed, og som ikke syntes at give noget godt Varsel for Fremtiden, skulle vi følge hans Virksomhed kronologisk i de faa Aar, han beklædte denne Stilling.

Allerede i 1712 havde han væltet sig ind i en Sag, der senere voldte ham megen Ulejlighed. Et engelsk Fartøj, som førtes af en Skipper ved Navn Henry White, var indkommet i en Havn i Amtet, og Juel havde lagt Beslag paa Skibet, uvist af hvilken Grund; nogen Grund maa han vel have kunnet angive dertil, muligvis har Englænderen sejlet med Varer, der hørte ind under Begrebet »Krigskontrabande«, og som have været bestemte til den fjendtlige Magt Sverige; helt rent Mel i Posen har Skipper White næppe haft, siden Processen, som opkom af denne Sag, kunde trække ud i samfulde otte Aar, inden den endelig paadømtes af Højesteret. Englænderen klagede til sit Lands Minister i Kjøbenhavn, Sir Pulteney, der sidst i Januar 1713 fik udvirket en kongelig Befaling til den norske Regering om at foranstalte en Undersøgelse af Sagen, og hvis det viste sig, at Juel havde overskredet sin Myndighed, da sørge for, at Beslaglæggelsen hævedes. Paabud herom skete i Marts Maaned, men Juel vilde ikke adlyde, hvorimod han samlede en Hob Pøbel, ved hvis Hjælp det lykkedes ham at hindre Skibets Løsgivelse; deraf blev naturligvis Følgen nye Klager til Kjøbenhavn og nye Paalæg i samme Retning som tidligere; men hverken »Slotslovens« eller Adelers Ordrer ænsede han mere, end at han endog lod Skipperen sætte i Arrest, og skjønt Underretsdommen var gaaet Juel imod, dog ikke lod Mr. White slippe fri, før han havde »fornøjet« Hr. Amtmanden med 300 Daler.

Endnu mere graverende for Juel maa det have været, at han synes at have tilladt sig denne egenmægtige Arrestation af Skipperen, efter at han selv paa Grund af sit Forhold i denne Sag ved en kongelig Ordre var bleven suspenderet fra sit Embede; Juel fik endog Tilhold om at indfinde sig i Kjøbenhavn for at rense sig for de Beskyldninger, der i denne Sag vare rettede mod ham; men foreløbig blev det dog bragt i Orden ved Voldgiftsmænd fra begge Sider, saa han fritoges for den Kjøbenhavnsrejse, der næppe vilde have været en Lysttur for ham, og i Begyndelsen af 1714 hævedes Suspensionen, saa han atter kunde tiltræde sin Amtmandspost.

Hidtil havde Juel været Ungkarl, og han var, af en Ungkarl at være, allerede begyndt at blive noget til Aars, vel sagtens en fyrretyve Aar, da han tænkte paa at gjøre Forandring i sin Stilling; men han hørte til det Slags Mennesker, som gjærne ville forene det nyttige med det fornøjelige, for saa vidt man med det »nyttige« forstaar at skaffe Penge og med det »fornøjelige« at gifte sig; i Aaret 1715 er han da kommen paa Spor efter et rigt og fornemt Parti, og for at hans skjønne Drømme skulle kunne blive til Virkelighed, henvender han sig til Kongen med Anmodning om hans Hjælp; først paaberaaber han sig, at han siden 1709 for Kongens Interesse havde tilsat adskillige Tusende Daler, og at han i de halvfjerde Aar, han havde været Amtmand, ikke havde faaet saa meget som en Daler af sin Embedsløn, medens han stadig havde maattet betale sine Skatter; saa skriver han videre, at skjønt han i pekuniær Henseende er ødelagt, vil han dog kunne taale dette, dersom Hans Majestæt vil opfylde det Løfte, han henved fire Aar i Forvejen havde givet ham, om Karakter af Etatsraad »eller noget andet anseligt Raad«; fremdeles giver han til Kjende, at en slig Naadesbevisning er nødvendig, baade for at man kan se, at han ikke er i Ugunst hos Kongen, og fordi han »omtrent véd et fornemt og bemidlet Parti at

kunne gjøre, om Ære og Rang vilde erstatte, hvad mig paa Midler fattes og paa de unge Aar er afgangen«; for yderligere at illustrere sin Stilling og sine Forhaabninger skriver han: »Jeg véd intet Anslag at komme mig paa Fode igjen udi dette Land formedelst nogen Charge og dens Indkomme eller i andre Maader, uden at det skulde være ved et rigt Giftermaal, hvilket er besværligt for en fattig eller ubemidlet Mand, som er noget til Alders, i disse Egne, hvor de rige Brude, helst naar de tillige skulle være fornemme, ere saa rare som orientalske Perler at naa og faa, med mindre Æren forgylder hans Armod, og i Særdeleshed Kongens Naades Sol lyser og skinner derpaa og giver den en Glans og Anseelse.«

Det vides ikke, hvem denne kostelige næsten »orientalske Perle« har været, der synes at have stillet som Betingelse for at blive Fru Juel at kunne vide sin Mand i Rangforordningens 3dje Klasse Nr. 2, som »virkelig Etatsraad«, i Følge Datidens Rang over Stiftamtmænd — naar man tænker paa Striden med Stiftamtmand Adeler, kan man ikke godt undgaa at ane hans Hensigt, paa en saadan Maade at triumfere over Adeler. Dette paatænkte Ægteskab med en rig og fornem Dame er næppe blevet til noget; thi den Jomfru Cecilia Catharina Schrøder (eller Schreuder), til hvem han den 6te November 1716 blev viet i Fane Kirke ved Bergen, kunde ikke kaldes fornem, og endnu mindre vilde Betegnelsen r i g passe paa hende. Hendes Fader var Toldforvalter i Bergen, Kammerraad Hans Schreuder, som nok hørte til en ganske anselig bergensk Embedsslægt, der især var knyttet til Gejstligheden, men han var i en yderlig reduceret økonomisk Forfatning og havde baade været tiltalt og fængslet og 1716 dømt til en Bøde paa 10,000 Rigsdaler for forskjellige Forseelser ved Toldforvaltningen; da han 1728 døde, var naturligvis hans Bo fallit; Juels Svigermoder Beate Kirstine Burenæa var vistnok i Familie

med Kristian den femtes Elskerinde Sofie Amalie Moth, men denne Slægt havde for længst udspillet sin Rolle.

Det er oven for berørt, at Juel i alt Fald én Gang havde givet en Antydning af den Mulighed, at han kunde faa i Sinde at gaa i fremmed Tjeneste; men tilsyneladende var han den mest trofaste Undersaat, Kong Frederik kunde raade over; dog han var jo af de Mennesker, hvis Kjærlighed let forvandles til Had, naar de ikke opnaa deres Hensigt, — noget, fremmede tit lettere have paa Følelsen, end de selv eller deres egne og nærmeste. Da nu først Uheldet med det engelske Fartøj havde ramt ham, og det viste sig, at han var langt fra at være i Gunst hos den danske Regering, — hvad naturligvis enhver vidste —, og dette yderligere er blevet bekræftet paa flere Maader. i det hans mislykkede Attentat paa Etatsraadstitelen næppe har været helt ukjendt ogsaa uden for Landets Grænser, — har det vist været ganske snildt udtænkt af Svenskerne, at de maaske kunde hverve ham til deres Ven og Forbundsfælle i Norge; og Lejligheden tilbødes, i det den svenske Baron Løwen, der blev fangen ved det bekjendte Overfald i Norderhov 1716, hvor han var Dragonernes Anfører, blev ført til Kristianssand; her synes han i Fangenskabet at have nydt alt for megen Frihed, saa han endog ved Hjælp af en Underofficer, der skulde være hans Oppasser i Fængslet, blev i Stand til at sætte sig i Forbindelse med Juel, som boede i Byens Nærhed og ofte opholdt sig i Staden; vel afviste Juel denne Tilnærmelse; men at Svenskerne midt under Krigen have ment, at det dog nok var Umagen værdt at forsøge paa at begynde Underhandlinger med ham, tyder paa, at der næppe har været næret grundmuret Tillid til, at hans Troskab i Længden vilde kunne staa sin Prøve.

Det kan ikke nægtes, at Juel i forskjellige Retninger har søgt at virke til Gavn for Befolkningen i det Amt, hvis Tarv han skulde varetage; men uheldigvis har Maaden, han optraadte paa, næppe været den heldigste; han var

altfor radikal i mange Retninger og betænkte ikke Følgerne af de Foranstaltninger, han, vist nok i bedste Hensigt, traf, som naar han udstedte en Priskurant, efter hvilken de hollandske Hummer-Opkjøbere havde at rette sig, og hvorved de fattige norske Hummerfiskere vilde tjene omtrent dobbelt saa meget som tidligere; men Følgen heraf blev en Klage til den danske Regering fra de hollandske Kommissionærer over, at Juel uberettiget greb ind i Handelen, paa hvilken Hollænderne mente at have Hævd og Eneret. At han i alle indtræffende Tilfælde handlede efter sin Konduite og ikke spurgte Regeringen til Raads, har næppe vundet Bifald i Kjøbenhavn; men hvad man endnu mindre har syntes om, var hans Skrivemaade i Indberetninger og Indlæg, hvor man ganske finder den samme selvtillidsfulde og der for ubesindige Mand, der nogle Aar tilforn var optraadt saa hensynsløst over for de Kommissærer, som skulde prøve og undersøge hans Projekter. Medens han maaske nok med den sangvinske Letsindighed, der var ham egen, og med sin fatalistiske Tro paa tilkommende Storhed har ment kun foreløbig at være Amtmand i Lister og Mandal, for der fra at rykke frem til større Glans og Herlighed — det er betegnende for ham, at han siges at have anskaffet sig en Kanapé med Tronhimmel over, og at han sad paa dette fordringsfulde Sæde, naar Folk ønskede at tale med ham —, har man i Kjøbenhavn i modsat Retning holdt et vaagent Øje med ham og kun ventet paa det Øjeblik, han gav sig en saadan Blottelse, at man kunde skille sig af med ham paa en nogenledes anstændig Maade. Den Draabe, der da fik Bægeret til at flyde over Randen, var. at han overskred sin Myndighed i Anledning af en Toldsvig, en Kjøbmand havde begaaet; og da der nu atter blev klaget over ham, blev Følgen et Kongebrev af 25de April 1718, ved hvilket Juel blev afsat fra sit Embede, fordi han havde været, som det hedder i Skrivelsen, »baade Loven, den dig givne Instrux og Vores Told-Ordinans imodstridig«, og ellers paa Grund

af »dine ubesindige, ublu og formastelige Skrifter imod Vores Tilforordnede udi Vores Rentekammer, hvorudi vi have haft største Mishag«.

Det var, hvad man ret egentlig kan kalde en »Afsked paa graat Papir«, og har Juel ikke været til Freds, da han sex Aar i Forvejen var bleven ansat som Amtmand, har selvfølgelig nu hans Afskedigelse været dobbelt pinlig for ham, naar virkelig en Del af hans Embedshandlinger, der bleve lagte ham til Last, vare dikterede af Lyst til at virke til Gavn for andre, og ikke blot for hans egen Forherligelse; naar nu tilmed kommer, at han i alle de Aar havde arbejdet uden at faa nogen Løn, og at han da naturligvis langt mindre kunde vente under Landets daværende Finansnød at faa nogen Pension, maa det ikke være helt underligt — det var endda ganske menneskeligt —, at han fyldtes med Bitterhed mod de Magthavere, der havde udsat ham, der nu var bleven Familiefader, for Nød; ganske vist har han været en ubehagelig Person, ubehagelig og paatrængende over for sine Venner; og naar vi have lært ham at kjende, tør vi nok slutte, at han var endnu mere ubehagelig over for sine Uvenner, saa han vilde være en farlig Fjende, hvis ikke hans Ubesindighed voldte, at Vaabnene vendtes mod ham selv. Da Svenskerne, der jo allerede tidligere havde fæstet Blikket paa Juel, nu tænkte, at han var lettere at vinde, da han maatte antages at være forbitret paa den dansk-norske Regering over Afsættelsen, skete der Henvendelser til ham med Anmodning om at træde i svensk Tjeneste; naturligvis ere Forhandlingerne drevne i al Hemmelighed, saa vi ikke nøje kunne vide, hvad der fordredes af ham, og hvad der tilbødes ham til Gjengjæld; men Juel var klog nok til at afvise Tilbudene, og det vilde vel ogsaa være kommet ham dyrt at staa, hvis han, saa længe Krigen med Sverige varede, havde gaaet Svenskernes Ærende; han maatte jo være vis paa, at man baade i Kjøbenhavn og i Kristiania ikke har tabt ham af

Syne, da man sikkerlig har troet ham i Stand til alt; at han har faaet Tilbud, fremgaar tydelig af hans egne Udtalelser et Par Aar senere, hvilke Ytringer upaatvivlelig maa betragtes som mere end tomt Blæreri. Endnu var det hans Agt at vedblive at tjene Danmark, og i det tidlige Foraar 1720 drog han fra sit Fødeland Norge, som han aldrig skulde komme til at gjense, medens han vel selv har ment snart at skulle komme igjen, og da i en større og anseligere Stilling end hidtil, saa hans Afsættelse kun tilsyneladende var en Tilbagegang og at betragte som et forbigaaende Uheld; han mindedes jo stadig sine stolte Drømme om, hvad der efter hans Formening stod skrevet i Stjærnerne om ham. Med ham fulgte hans Hustru og den lille halvtredjeaarige Søn Hans Thomas til Kjøbenhavn, hvor han selv vilde for Højesteret føre sin gamle Sag fra 1712 — »saare lang er Rettens Vej« — mod den engelske Skipper Henry White, og hvor han desuden vilde se, »om noget vilde vise sig«, i det han har ment ved sin personlige Nærværelse lettere at kunne faa en Ansættelse, end hvis han forblev i Norge.

V.

Om det just var rigtig udregnet af Juel at tage til Kjøbenhavn, er vel et andet Spørgsmaal; han maatte jo sige sig selv, at han efter alt det foregaaende ikke kunde være videre vel anskreven paa højere og allerhøjeste Steder; det viste sig da ogsaa derved, at der ikke toges noget Hensyn til en Ansøgning, han 29de April 1720 indgav til Kongen, og hvori han tilbød sin Tjeneste omtrent til hvad som helst, saaledes f. Ex. at sendes til Finmarken for at begynde paa denne Landsdels Kolonisation og være til Hjælp for Indbyggerne ved at føre Korn ind i Provinsen; »to kunne hjælpes paa én Gang, om det er Eders Majestæt behageligt«. Naar vi læse hans Ansøgning, kan det heller ikke falde saa underligt, at der ikke reflekteredes paa hans

Tilbud; dels fremstiller han sig selv som den tro Tjener, der har haft den Ulykke »af Nidkjærhed for det gemene Bedste« at mishage Kongen; dels taler han store Ord om sin egen store Dygtighed i mange Retninger, som den, der baade var af ældgammel grevelig Slægt og i Norge »havde fast alle Menneskers Yndest og Approbation«, og som kjendte Norge fra Hoved til Taa; som den, der i sin Embedstid havde fældet over tusende Domme, og — føjer han til — »uden at tage mod Skjænk for nogen af dem alle«! — Om sin Arbejdsdygtighed skriver han, at han stundum paa én Dag havde expederet fire til otte Processer, og at han paa samme Tid kunde diktere til tre Skrivere*), og af alle de Processer, nogle Tusende, han havde ført, havde han til sidst, altsaa ved Højesteret, ikke tabt en eneste. »Eders Majestæt er Landsens fromme Fader; se derfor til en af Landsens godartede, lydige Sønner; lad ham være revset til Forbedring, ikke til Fortvivlelse og Fordærvelse!« — End videre beder han meget ydmygt om at faa sin resterende Amtmands-Gage udbetalt; »thi jeg har nu, ved Gud, hverken Penge eller Kredit mere, og Kjøbenhavn er et kostbart Sted«; alt det her anførte kunde nu nok gaa an, skjønt det næppe er faldet i god Jord, at han rykkede for den Gjæld, der skyldtes ham, og skjønt Tonen, hvori Ansøgningen var skreven, maa synes at være mindre passende og temmelig familiær over for Kongen; men rent galt var det af ham, at hvorvel han erklærer, han »nødig vil tjene nogen anden end den bedste Konge i Verden«, slaar han dog et Par Gange paa, at det dog nok kunde være muligt, han blev nødt til at søge sit Brød i et fremmed Land, hvor det allerede i over halvandet Aar havde staaet rede for ham, og meget letsindig tilføjer han de Ord, der senere bleve an-

---

*) Mon ikke Holberg har tænkt paa Juel forskjellige Steder i Den stundesløse? Ogsaa hvor han i Peder Paars' 4de Bog 1ste Sang samt i Niels Klim taler om Projektmagere, har muligvis Povl Juel svævet for hans Tanke.

vendte som Vaaben mod ham og ogsaa lyde som mere end en halv Trusel: »Tiderne ere omskiftelige, og en Flue kan mod sin Vilje stundum inkommodere«.

Noget Resultat kom ikke ud af denne Ansøgning, uden for saa vidt som Juel, da han saae, at Broen, der skulde føre til Forfremmelse, var afkastet, besluttede at tage mod det Tilbud, der var blevet gjort ham fra Sverige; og da han i September var bleven Enkemand, lod han sin Hustrus Lig blive staaende i Kapellet i Petri Kirke, for at det ved bedre Tid og Lejlighed kunde føres til hendes Families Begravelse i Bergen; selv drog han med sin Tjener Anders Nielsen Malmø og sin lille Søn til Sverige for dér at prøve sin Lykke i forskjellige Retninger, men Lykken vilde ikke følge ham, det var vel snarere, som han rejste bort fra Lykken. En af Grundene til hans Rejse var efter hans eget Sigende den, at han gik paa Frierfødder til en Enkefru Gadenhjelm, Enke efter en svensk Kommandant; men Ægteskabet blev ikke til noget. Det var i et for hans Planer ugunstigt Øjeblik, han kom til Sverige; ganske vist kunde det ikke i Ordets egentligste Forstand siges om ham, at han søgte Tjeneste hos Fædrelandets Fjende; thi Freden mellem Danmark og Sverige var bleven sluttet den 3dje Juli 1720, og det var da først nogle Maaneder senere, at Juel drog til Sverige for at tilbyde sin Tjeneste eller tage mod det gjorte Tilbud, ligesom man vil kalde det; men nu kunde vel Sveriges Regering ikke godt være bekjendt i sin Tjeneste at modtage en Mand, der kom fra et Land, som af Navn skulde være venligsindet imod det, hvordan end Sindelaget var saa kort efter Krigen, — det kunde maaske endog give Anledning til diplomatiske Forviklinger; og desuden var Juels Optræden paa denne sin Rejse saa uheldig som vel muligt; hans Tjener, der var med ham i Sverige, ytrer senere i sit Vidnesbyrd i Sagen mod Juel, at denne en Gang paa Rejsen havde været meget forbitret mod den danske Regering og uforbeholdent ytret: »Ja, jeg maa

gaa højere op, fordi de have gjort mig den Tort, hvilket jeg skal revanchere, og hvad jeg ikke kan, det skal denne Unge gjøre«, — og med disse Ord havde han peget paa Sønnen. Denne Ytring er vel nu ikke bleven bekjendt strax, med mindre Tjeneren netop har været en lønnet Spion, hvad der vel ikke er Spor til, men hvilket dog ikke var umuligt, i det Datidens Regeringer med Hensyn til at benytte sig af Spionsystemet havde en meget slap Moral, som vi snart ville se Bevis paa; derimod har det næppe kunnet forblive skjult i ret lang Tid — saafremt det da virkelig er sandt —, at Juel paa denne sin Rejse i sin Harme over en Højesteretsdom, der var gaaet ham imod, skal have naglet Dommen fast til Galgen i Halmstad; det maa formodentlig have været den Dom, som endelig er falden i den gamle engelske Skippersag. — Har Juel virkelig baaret sig saaledes ad, maa det siges at være i højeste Grad letsindigt og dumdristigt af ham, naar han alligevel kort efter, da han saae, at der ikke var Forretninger for ham at gjøre i Sverige, vendte tilbage til Danmark, hvor man næppe har tabt ham af Syne i den Afstand af en Snes Mil; imidlertid blev der ikke gjort noget ved den Sag, hverken da eller senere. Vi træffe nu igjen Povl Juel i Kjøbenhavn i Foraaret 1721, og da finde vi den mangesidige Mand i en helt ny Virksomhed — som Forfatter, og det som en meget begavet Forfatter, hvis Debut var saare lovende.

Det er oven for berørt, at Juel i sine unge Dage havde skrevet nogle lystige Digte, men des værre kjende vi ingen af dem; heller ikke senere, medens han var i en Embedsvirksomhed, der gav ham Bryderier nok, har han lagt Poesien paa Hylden; det har vel tit været for ham baade en Adspredelse og en Trøst i Modgangen at have en litterær Sysselsættelse; det var et didaktisk Digt, han nu udgav i sit Otium, 1721, under Titel: »Et lyksaligt Liv, eftertænkt, da Indbildning og Forfarenhed derom disputerede«; det havde tidligere ikke været helt ukjendt, da nemlig det,

eller i alt Fald Brudstykker af det, havde cirkuleret i Afskrift og havde vundet meget Bifald, saa de, der havde lært det at kjende, formodentlig have opfordret Juel til at gjøre det bekjendt for et større Publikum. Nu er det underligt nok, at han, der ellers havde saa stor Tiltro til sig selv og sin egen Dygtighed, i dette Tilfælde slet ikke synes at have næret nogen Tillid til sin poetiske Begavelse eller stilistiske Færdighed; sit Værk lod han udkomme anonymt, skjønt Forfatteren jo ellers ikke plejede at sætte sit Lys under en Skjæppe; det udkom, paategnet af den lærde Professor Hans Grams »Imprimatur«; Kongen havde, efter Ansøgning fra Forfatteren, givet denne Eneret til i ti Aar at lade det trykke, og forskjellige Forfattere, saa vel anonyme som navngivne, gave det deres bedste Anbefaling. Da Juel saae, hvor godt hans Digt slog an, krøb han naturligvis ikke længere i Skjul bag Anonymitetens Maske, hvad jo heller ikke vilde have været fornødent, eftersom selvfølgelig enhver vidste, hvem Forfatteren var. Juels Bog er nu vel kun kjendt af et meget ubetydeligt Antal Mennesker her i Landet, da den hører til de litterære Sjældenheder; og den, der nu fik fat paa den, vilde næppe sætte sig til at gjennemlæse den fra Ende til anden; thi naturligvis er den noget forældet, men baade i Form og Indhold hæve Versene sig højt over det meste af, hvad Datiden leverede; og underligt nok er det, at ingen af alle de mange Udgivere af danske Læsebøger, som i den sidste Snes Aar ere udkomne, og hvori der findes Uddrag af danske og norske Forfattere i tidligere og nyere Tid, har givet en lille Prøve paa Juels Digtervirksomhed, der dog nok kunde fortjene at mindes lidt endnu! Her kan ikke være Stedet til at give et sligt Uddrag; men i det vi henvise til Suhms vistnok for velvillige Dom om det mange Aar efter: »Om jeg anser dette Poëma for næsten det bedste, vort Sprog har at fremvise, da gjør jeg ikke for meget deraf«, skulle vi blot omtale, hvorledes Juel i Slut-

ningshenvendelsen til Læseren slaar et djærvt Slag for Modersmaalets Ret i de ganske mærkværdige Ord: »Det fattes ej vort fædrene Maal hverken fornødne eller bekvemme Ord, naar vi vil, som vi burde, udslette deraf de indflettede franske Gloser, der vanære baade os og vort Tungemaal, og fylde Stedet, hvor noget maatte fattes, med gamle og hæderlige danske Ord, hvilke en Del af gamle Love og Bøger, og flere af daglig Landsbytale kunde udsøges. Nogle mene, at vor Tale er ej høflig nok, og Udtalen og Gebærderne ej venlige nok, og derfor vort Sprog og Væsen ej nær saa angenem og artig som de Franskes; men disse, som have Smag i en sød og blød Tale og lige saadanne Sæder, bleve fordum af vore mandhaftige og ærlige Forfædre holdte for at være kvindagtige, forfængelige, fine og falske«.

Kun nogle faa Maaneder efter, at dette Digt var udkommet, udgav Juel en ny Bog i en helt anden Retning, men ogsaa den fik en i høj Grad gunstig Modtagelse; det var et landøkonomisk Skrift: »En god Bonde, hans Avl og Bjering«; hvad der vel i hine Dage ellers var noget næsten uhørt, indtraf her, i det det kun varede et halvt Aar, inden det blev nødvendigt at foranstalte et nyt Oplag, og i det attende Aarhundrede kom der flere Udgaver baade i Danmark og i Norge, ligesom Bogen blev oversat paa Islandsk; den fortjente til visse den Ros, den fik, thi det var omtrent den første Bog, der udkom af det senere ikke ualmindelige Slags »Haandbog for Landmænd«; og det viser sig, at han overalt, hvor han har færdedes, har haft Øjnene med sig, saa det er af egen Erfaring, han fremkommer med sine gode Raad og Anvisninger i Landbrugets forskjellige Grene; og selv efter de mange Aars Forløb kunde der maaske nok endnu være noget at lære af den. Det er naturligvis især de norske Forhold, han har for Øje som dem, han kjender bedst, og havde Regeringen taget imod hans Tilbud om at kolonisere Finmarken, og han havde udført det efter sine Theorier i Bogen, vilde maaske hin nordlige Egn af Norge

kunne haft Grund til at oprejse Mindestene til Tak og til Ære for ham. Andre have vel nok overført hans Theorier i Praxis; selv kom han des værre ikke til det.

VI.

Havde nu dog Juel været saa fornuftig at slaa sig til Forfattervirksomheden, der syntes at ligge saa godt for ham, og hvor han havde gjort en saa god Begyndelse, da vilde efter al Sandsynlighed det »lyksalige Liv«, han havde skrevet saa smukt om, være blevet realiseret i hans Livs Aften efter den temmelig stormfulde Dag; men des værre var han en bedre Prædikant for andre end for sig selv, og de skjønne Theorier, han havde fremsat om at fly Ærgjerrigheden som den værste Fjende af et lyksaligt Liv, kunde uheldigvis ikke bestaa hos ham i Livets Praxis. Nu kastede han sine Øjne paa Grønland, hvis Forhold netop i hine Aar vare meget i Omtale i Danmark og Norge; i Maj 1721 var det, at Hans Egede sejlede fra Bergen til Grønland for at prædike Kristendom og grundlægge Civilisation; men for at det kunde blive til noget dermed, var det nødvendigt, at ogsaa Handelen maatte fremmes, og Juel mente, han var Manden, der kunde være i Stand til at lede de nye grønlandske Foretagender; her var der for ham en vid Mark at arbejde paa, og, hvad han maaske har sat nok saa stor Pris paa: blev den grønlandske Sag lagt i hans Haand — som han ønskede og foreslog Regeringen —, vilde han omtrent være uden Kontrol og næsten være Enehersker over Grønland; det Forslag, Juel i den Retning fremkom med, mødte derfor meget ringe Velvilje i den danske Regering, der nu kjendte Juel alt for godt til at ville have mere med ham at gjøre end højst nødvendig, og som især ikke vilde sætte ham i Spidsen for et Foretagende, man fra først af var gaaet til med megen Overvindelse, og af hvilket hverken Staten eller de private Deltagere lovede sig noget videre

Udbytte. Selv om Juels Forslag om Grønlands Kolonisation nok have været ganske praktiske, da han jo var kjendt med de til Dels analoge Forhold i Nordlandene — og det viste sig ogsaa, at Regeringen senere adopterede nogle af Forslagene —, maa det vist i alle Henseender anses som en stor Lykke for den grønlandske Mission, at den undgik at falde i Hænderne paa en Mand af Povl Juels Beskaffenhed.

Men om han end tydelig nok ved at faa, som han selv kalder det, »rundt Afslag«, havde faaet tilkjendegivet, at han helst maatte slaa alle grønlandske Planer ud af Hovedet, var det dog ikke saa let for en Mand som Juel at rive sig løs fra sin Tanke om, at der for ham var noget at gjøre i Grønland; ja maaske har han endnu tænkt, at Vejen til Storkanslerstolen gik om ad Grønland; Grønland var hans »kjære, stadige Tanke«, og Grønland blev den indirekte Aarsag til hans Fordærvelse og Ødelæggelse.

Det vil mindes, at Juel i sit oven anførte Bønskrift til Kongen lader sig forlyde med, at han var i stor økonomisk Forlegenhed og »havde, ved Gud, hverken Penge eller Kredit mere«. Dette Jammersuk, paa hvis Sandhed han endog, skriftlig, kaldte Gud til Vidne, maa dog forstaas med nogen Modifikation; thi selv om Regeringen bestandig vedblev at narre ham for hans Amtmands-Gage — der findes ingen Tegn paa, at han nogen Sinde har faaet noget af den udbetalt, saa han altsaa har tjent »par honneur« —, har han dog ikke været saa blottet for Subsistensmidler, som han gjærne vil give det Udseende af; thi hans Ophold i Kjøbenhavn, hvor han stadig holdt Tjener, har ikke kostet ham lidt, og han synes at have været meget flot til at laane sine Venner og Bekjendte, saa det ikke var saa ganske lidt, hans Dødsbo fremviste af udestaaende Fordringer.

Juel logerede hos en Enkefru Kock, Enke efter en Assessor; men han, der vist har haft mange Bekjendte i Kjøbenhavn, har sikkerlig været meget paa Farten. Blandt dem, han omgikkes, var en Raadmand Simonsen; dette

Bekjendtskab blev skæbnesvangert for Juel, thi i Simonsens Hus traf han sammen med en svensk Baron og Generalmajor Gustav Vilhelm Coyet, der, da de lærte hinanden at kjende, i Efteraaret 1722, var fire og fyrretyve Aar gammel; hans Fader, der var død 1709, havde været svensk Hofkansler og var af Kong Karl den tolvte bleven adlet; Sønnen, der skal have været fortrinlig begavet, men var en letsindig Herre, var først Student, rejste derpaa udenlands, slog sig saa til Soldatervæsenet og blev 1699 Kaptejn, kun en og tyve Aar gammel; da han syntes, at andre bleve foretrukne for ham, tog han 1705 sin Afsked, men traadte senere igjen ind i Hæren som Major og skal flere Gange have udmærket sig i Krigen ved Mod og Klogskab, saa han, da Krigen 1720 endte, var stegen til Generalmajor. Efter Fredslutningen nedsattes der en Kommission, bestaaende af Mænd fra begge Lande, for at ordne forskjellige Mellemværender angaaende Krigsskadeserstatninger; Coyet var Formand i Kommissionen, der holdt sine Møder i Helsingør, og vilde næppe tage med alt for bløde Handsker paa Danmark, som han nærede et glødende Had til, ikke alene som Svensk, men særlig fordi de danske i Krigen havde ødelagt hans Gods i Skaane, og end mere fordi han havde mistet sin kostbare Bogsamling, hvilken det synes en dansk Officér har gjort til sit private Bytte*). Da det lod til, at de andre Medlemmer af Kommissionen ikke ganske vilde gaa ind paa den Erstatning, han fordrede, blev han forbitret paa sine Landsmænd, sendte Begjæring om Afsked til Stockholm, forlod Helsingør og drog til Kjøbenhavn, hvor han og Juel — to trods de store Modsætninger dog beslægtede Sjæle — snart fandt hinanden, først i Selskab hos Raadmand Simonsen, men senere, da de begge vare ivrige Dyrkere af Kiromantien og de beslægtede Videnskaber, gik der næppe nogen Dag,

*) Jeg har ikke kunnet finde, hvem denne danske Bogrøver har været. Forf.

uden at de vare sammen, og for det meste hver Aften var Juel hos Coyet i hans Logis og røg Tobak samt spillede Skak og Dam med ham; Coyet, der var aldeles forarmet, har ogsaa i anden Retning været glad ved Bekjendtskabet med Juel, som al Tid var rede til at forstrække ham med Penge.

Det har nu selvfølgelig ikke alene været de mystiske Videnskaber, der sammenknyttede de to Mænd, men ogsaa fælles Stræben efter at komme i ny Virksomhed, og fælles Had baade til Danmark og Sverige, i det begge have følt sig skuffede i deres Forhaabninger; det har ikke været paa Skakbrættet alene, at de spillede, men de have vist ofte haft Evropas-Kortet fremme og gjort Træk paa det. Juel har naturligvis ikke undladt at fortælle sin nye Ven alt, hvad der kunde tjene til hans Forherligelse, alle de mange Forslag og glimrende Tilbud, han havde gjort den danske Regering, som jo ved ikke at antage dem havde staaet sig selv i Lyset, og som saaledes ikke havde ænset hans seneste Tanke om Grønlands Bebyggelse; Coyet har fuldstændig samstemmet med Juel, og imod Slutningen af Sommeren 1722 var der hos disse to Projektmagere, hvem Lykkens Vind hidtil ikke havde villet føje ganske efter Ønske, modnet en Plan om, at Sverige skulde bemægtige sig Grønland. Da den nye svenske Konge Frederik den første netop paa den Tid var i Skaane, og Coyet, der efter sin hele Optræden maatte føle, at han var i Unaade hos den svenske Regering — især da han fuldstændig havde ignoreret dennes Befaling til ham om at vende tilbage til Sverige —, men nok ønskede at udsones med sit Fædreland, paatog sig at overlevere til Kongen en Plan om, at der for den svenske Regerings Regning i Göteborg skulde udrustes to Smaaskibe for under Anførsel af Juel at sejle til Grønland og tage Landet i Besiddelse for den svenske Krone, hvorefter Juel skulde have Titelen Landshøvding over Grønland. Dog det gik med dette Forslag som med det

tidligere grønlandske Projekt — heller ikke den svenske Regering vilde gaa ind paa det.

Medens dette stod paa, kom der til Kjøbenhavn en tredje politisk Æventyrer, en holstensk Major Hörling, af Fødsel en Svensker, som snart lærte Juel og Coyet at kjende, og disse tre forskruede, ærgjerrige og til Dels ondskabsfulde Mennesker dannede snart et vakkert Triumvirat, hvis Planer dog heldigvis for Staternes Fred og Ro bleve kvalte i Fødslen; thi en blodig Krig kunde let være bleven Følgen, dersom Peter den store, som ikke tog det saa nøje med sine Midler eller med de Personer, han anvendte i sin Tjeneste, havde rigtig faaet Haand i Hanke i denne Sag. Som bekjendt havde under den store nordiske Krig den Regering, der i den holsten-gottorpske Hertug Karl Frederiks Mindreaarighed styrede Hertugdømmerne, aabent sluttet sig til Danmarks Fjender, hvorfor Kongen med god Grund straffede den oprørske Vasal ved at inddrage den kongelige Del af Hertugdømmerne som forbrudt Len, der var hjemfaldet til Kronen; Hertugen, der opslog sin Residens i Kiel, kastede sig i Ruslands Arme, og Peter den store lovede ham sin Datter Anna til Hustru. Denne holstenske Major Hörling, der nu kom til at spille en Rolle i disse Begivenheder, havde været i Rusland som Hertugens Sendebud til Czaren og var netop paa Hjemrejsen. At disse tre Mænd, Juel, Coyet og Hörling havde meget med hverandre at gjøre, kunde naturligvis ikke blive skjult, da der blev holdt et vaagent Øje med dem og deres Færd; man vidste ogsaa, at de om Natten jævnlig havde Sammenkomster med den russiske Afsending i Kjøbenhavn, Bestuchef, ham, der senere blev saa berømt som Ruslands Storkansler, og at de ligeledes til Omgangsven havde den svenske Chargé d'Affaires Silfversköld.

Da man i Kjøbenhavn nok kunde vide, at de Underhandlinger, der førtes mellem disse Mænd, ikke havde Danmarks Fremgang til Formaal, søgte Regeringen at skaffe

sig nærmere Oplysninger om deres Brevvexling, og den fandt en villig Hjælper i den snedige Postkontrolør Kristian Erlund; sørgeligt var det, at Regeringen for Landets Sikkerheds Skyld saae sig nødsagen til at bruge et saadant Middel som at gjøre systematisk Brud paa Brevhemmeligheden, og at den som sit Redskab maatte tage en saadan Mand med en saadan Fortid som Erlund. Han var af Fødsel en Kjøbenhavner, født 1673, havde i sin Ungdom været Tjener, men i en Alder af atten Aar faaet en saa stor Lyst til at se sig om i fremmede Lande, at han med kun otte, ni Daler i Lommen var rejst til Amsterdam; nu begyndte der for ham en Række af meget æventyrlige Aar; først blev han Kammertjener hos en svensk Adelsmand og kom med ham paa en Rejse til Sverige, kom tilbage til Holland og blev hvervet til Musketér, blev saaret i et Slag og fik sin Afsked; derpaa var han Opvarter i et Kaffehus i Brügge, blev Kammertjener hos den danske Oberst Sehested i Gent, nogen Tid efter kom han i Lære hos en Parykmager i Haag, og 1695 træffe vi ham som Skriver hos den danske Resident i Bruxelles; her havde han nær mistet Livet, thi da Franskmændene bombarderede Byen, søgte han at redde sit dyrebare Liv ved at skjule sig i en Kjælder; men medens han mente at sidde trygt i sit Tilflugtssted, kom der Ild i Huset, som brændte af og styrtede sammen over ham; han blev dog udgraven levende af Ruinerne; næste Aar var han paa Kjøbmandskontorer i Lille og Dunkirken, blev samme Aar Lakej hos Prins Karl, der var paa sin store Udenlandsrejse, og paa den Maade fik han baade Frankrig, Italien og Tyskland at se. I 1699 kom han med Prinsen tilbage til Kjøbenhavn, hvor han en Aften 1701 havde det Uheld paa Hjemvejen fra et Vinhus at komme i Slagsmaal med tre af Prins Vilhelms Lakejer og at dræbe en af dem ved Navn Svendsen; Erlund selv reddede sig fra Rettens Haandhævere ind i den franske Ministers fredlyste Palæ, hvor fra han blev hjulpen paa Flugt, og over

Sverige og Tyskland kom han atter til Holland; han selv paastod, at Drabet var sket af Nødværge, men det har Retten næppe taget for gode Varer, da den vel ellers ikke vilde have dømt ham til Døden. Det er ganske betegnende for Datidens Forhold, at en Mand som Erlund, der jo havde Dødsdommen svævende over sit Hoved, alligevel næste Aar kunde faa Ansættelse, først den krigerske som Løjtenant ved et dansk Dragonregiment, der laa i Holland, dernæst den mere fredelige som Regimentsskriver ved et andet dansk Regiment, og saa, da han paa Grund af Gigtsvaghed havde maattet tage sin Afsked fra Armeen, en Stilling som fuldstændig civil Embedsmand, nemlig i 1703 som Postskriver i det kongelig danske Postkontor i Hamborg. Her begyndte han en Virksomhed, som fik en ikke ringe Betydning, i det han nemlig redigerede skrevne Aviser, der havde en forholdsvis stor Udbredelse i Danmark, især blandt de højere Stænder, og han gav saaledes den danske Journalistik et godt Stød fremad; dette var jo nu meget hæderligt, men som »Lejlighed gjør Tyve«, saaledes gik det ogsaa her: for at skaffe Nyheder til sine Aviser tog han ikke i Betænkning at aabne Breve, der passerede mellem hans Hænder; det ene Skridt fører det andet med sig: ved disse sine Undersøgelser opdagede han mange Breve af politisk Betydning, og af dem tog han Afskrifter, som han sendte til den danske Regering, der takkede ham i høj Grad, i Ord og Gjerning og med klingende Mønt; Dommen, der var fældet over ham, blev ham naturligvis eftergiven, han blev Kontrolør over Postvæsenet i Danmark og Holsten, og man kan med Grund sige, at han kontrolerede Brevene, hvorved han gav den danske Regering mange værdifulde Oplysninger, i det han, kløgtig og energisk som han var, havde været i Stand til at tyde de Chifre, hvormed Brevene mellem den svenske Regering i Stockholm, den svenske Konge, der var i Udlandet, og de svenske Sendemænd omkring i Evropa, vare affattede. I 1712 blev han Overpost-

kontrolør i Kjøbenhavn, hvor han fortsatte sin Avisskrivning og ligeledes sin Brevaabning. Især satte han sig fast i den danske Regerings Gunst ved at opdage de Planer, den svenske General Stenbock, der var i mildt Fangenskab i Kjøbenhavn, udklækkede om Flugt; og endnu mere gjorde han det, da han ved at gjøre Stenbocks ældre Korrespondance — som han ved at skrive falske Breve, i det han efterlignede Stenbocks Haandskrift, havde faaet sendt til Kjøbenhavn — til Gjenstand for sine Undersøgelser tydelig havde godtgjort den holsten-gottorpske Regerings Forræderi. Hans Virksomhed var ganske vist besørget med største Snildhed; men det kan dog gjøre os ondt at se denne hans Bedrift — hvor meget den end kan have gavnet Fædrelandet — i Mallings berømte Bog anført som en af de »store og gode Handlinger« under Rubrikken »Snildhed«; vi ville i vor Tid være mere tilbøjelige til at kalde det Snedighed eller Underfundighed og Nederdrægtighed. Erlund vedblev at nyde Kongens Gunst, blev 1718 Chef for Kjøbenhavns Postkontor og næste Aar tillige Toldinspektør, 1724 fik han Titel af Justitsraad, og 1725 blev han endog Generalpostdirektør; uagtet der gjentagne Gange fremkom grundede Klager over mislig Embedsførelse, Underslæb og forskjelllige Bedragerier, — ja skjønt det endog godtgjordes, at han havde dristet sig til at aabne Breve, der vare skrevne af Kongen selv, var han dog alt for vigtig en Person for Kong Frederik den fjerde og havde gjort Kongen alt for store Tjenester, til at denne skulde lade den strænge Retfærdighed ske Fyldest; Kongen lod altid de Sager falde, der vare rejste mod Erlund, hvor graverende de end kunde være, og selv om de, efter Datidens strænge Rettergang, kunde have kvalificeret ham til Galgen. Alt gik derfor godt for Erlund i Kong Frederiks Levetid, men aldrig saa snart havde han lukket sine Øjne, før Kong Kristian den sjette afskedigede ham uden Pension; først en Del Aar efter

fik han 200 Daler som en Naadessag, og 1754, i hans 82de Aar, endte hans urolige Liv i Sønderborg.

Vi have dvælet saa længe ved Erlund og hans Meriter, fordi det naturligvis var ham, hvem det betroedes at efterforske de formentlig sammensvornes Brevvexling, et Hverv, vi kunne være sikre paa, at han paatog sig af Hjærtens Lyst; og han naaede da ogsaa det ønskede Resultat.

(Sluttes.)

Vilhelm Bang.

Ivan den grusomme.

(Slutning).

II.

Under den første Udrenselse (Opaly) faldt over 300 Bojarer, Slægtninge og Venner af Adashev, af Skriftefaderen Sylvester og Fyrst Kurbski; de beskyldtes for hemmelige Aftaler og Sammensværgelser med Polakkerne; men Ivan hørte ikke op med sine Klager over, at alle forraadte ham, at ingen vilde udlevere ham hans Fjender. Hele Hoffet rystede af Rædsel; man dristede sig ikke længere til at rejse nogen Anklage, thi det var vanskeligt at gætte, hvem han ønskede at se anklaget: i Grunden tilsigtede han sin hele Omgivelses Tilintetgjørelse. Under slige Klager fattede Storfyrsten pludselig den besynderlige Beslutning at nedlægge Regeringen og forlade Hovedstaden; han befalede at læsse hele Bagagen paa Vogne, medens Hofmændene og Officererne skulde holde sig rejsefærdige; han tog bort fra Moskva, opslog sin Bolig paa en mennesketom Plet ude i Steppen og meldte her fra til Metropoliten og Bojarerne, »han væmmedes ved dem; da de hadede ham og smeddede Rænker mod ham, vilde han ikke længere have noget at bestille med dem; han gav dem Riget tilbage, og de kunde nu raade for sig selv«.

Paa denne Efterretning rejser sig et almindeligt Veraab, Metropoliten og Bojarerne fortvivle, Folket stønner af Sørg-

modighed, alle raabe, at Moskva er fortabt, thi det har ingen Herre længere; man maa bønfalde Fyrsten om at have Forbarmelse med sit Folk, om at vende tilbage og igjen at overtage Regeringens Byrde og Kirkens Forsvar mod de vantro. De ældste begive sig altsaa i et højtideligt Optog paa Vejen, kaste sig for hans Fødder, græde, bede og besværge ham, i det de raabe: »Straf os Herre, forskaan ingen, forlad os blot ikke.«

Denne besynderlige Hengivenhed lader sig ikke forklare af nogen moralsk Aarsag. De russiske Historieskrivere søge Grunden i religiøse Forestillinger; de mene, at Folket i sin Monark saae Herrens salvede og ikke kunde løsrive sig fra ham. Det er dog ubilligt at give den russiske Kirke Skylden for at have indpodet Folket denne Følelse. Skjønt Gejstligheden af den græske Ritus var fornedret og fuldstændig kuet af den verdslige Magt, skulle vi dog strax faa at se, at den desuagtet rejste sig mod Tyranniet og stræbte at rejse en Modstand til Folkets Beskyttelse. Denne instinktagtige dyriske Hengivenhed, der fuldstændig savner Sammenhæng med nogen som helst af Evropæerne kjendt Følelse, gik over til Moskoviterne fra Mongolerne, der flokkedes om deres Førere som en Tabune vilde Heste om sin Fører »Hengst«; som bekjendt følger hele Hjorden blindt hen denne »Patriark«, og saa snart han er falden, véd den hele Flok ikke, hvor hen den skal vende sig, og spreder sig stundesløs til alle Kanter.

Netop under Ivans Regering, ved Kasans Erobring, have vi et slaaende Exempel paa mongolsk Sæd og Skik; 5000 Mongoler, der belejredes i Hovedstaden og havde tabt ethvert Haab om at holde Byen, afsendte en Herold med Begjæring om at redde deres Herres Liv; for sig selv ønskede de intet. De lode sige til Anføreren for de moskovitiske Tropper: »Vi have kæmpet for vor Khan; i vor Midte have vi værnet ham mod Saar og Krænkelser; nu, da han er berøvet Tronen, ville vi gaa ud i aaben Mark og

tømme Dødens Bæger.« — Da man tog den eneste Gjenstand for deres Sorg i Forvaring, droge de virkelig ud paa Sletten og huggede hverandre ned.

En tilsvarende Følelse trængte efterhaanden ind i det moskovitiske Folk, som ikke ejede noget tilstrækkelig kraftigt Element, der kunde modstaa denne Indflydelse; gjennem mangfoldige Aar havde det staaet under Mongolernes Aag, var mere og mere blevet trængt bort fra alle offentlige Anliggender, tabte endelig enhver Gnist af Selvstændighed og forstod ikke længere, hvorledes man kunde bestaa og bevare Riget uden en eneraadig Hersker.

Da Ivan saaledes blev trængt af Fortvivlelsens Stemme, lod han sig endelig blødgjøre og lovede at vende tilbage til Moskva; men ret som om han endnu havde en Anerkjendelse af sit Voldsherredømme nødig, fastsatte han som Betingelse, at der fra nu af tilkom ham Rettighed til at straffe sine Undersaatter, til at skalte og valte over deres Liv og Formue; han forbød Gejstligheden at interessere sig for, at gaa i Forbøn for nogen som helst. Man føjede sig efter Storfyrstens Ønske, og paa denne Maade fik Despotismen sit lovlige Grundlag, ja det bekræftedes endog af Folkerepræsentationen. Denne Overenskomst minder om det usle romerske Senats Dekreter, der gave Imperatorerne en lignende Ret.

Da Ivan nu havde hele det moskovitiske Russinerland i sin Haand, holdt han sit Indtog i Hovedstaden, omringet af sin Livvagt, og viste sig for Folket, der næppe kjendte ham igjen, saa forandret var han. Han havde faaet et skallet Hoved, havde mistet sit Skjæg, hans Øjne vare dybt indsunkne, kort sagt hele Ansigtet frembød et skrækkeligt Skue. Strax derpaa tog den anden »Opaly« sin Begyndelse; man greb overalt de mest udmærkede Mænd og ombragte dem; Golovin, Kurin, Sukin, Gorinski og andre bleve spiddede paa Pæle og endte deres Liv under lange Pinsler. Imidlertid forkyndte Storfyrsten en ny, uhørt Ind-

retning i Landet: han delte hele Riget i tvende Dele; for sig valgte han omtrent ti Stæder uden om Moskva og forklarede kun at ville betragte denne Del som sin Ejendom, kun at ville herske i denne; det øvrige vilde han ikke vide noget af og gav det til Pris for Bojarerne; men da nu Bojarerne afsloge denne farlige Gave, tilkaldte han en i Kasan fangen og senere døbt tatarisk Fyrste, lod ham krone og gjorde ham til Czar af Moskva! Selv gik han atter tilbage til sit Sæde i Skovene, kaldet Alexandrovska.

Den ulykkelige, nye Czar rystede paa sin Trone, og Bojarerne vidste ikke mere, hvad de skulde gjøre for ikke at vende Vredesudbruddene mod sig; men Storfyrsten udhvilede sig under Lystigheder af enhver Art og uddannede den i Moskvas Historie saa berømte Gardelegion, kaldet Strzelcy (Strelizerne) d. v. s. Skytterne, fordi Folket skulde være det jagne Vildt. Denne gyselige Flok, der i Begyndelsen bestod af 1000 Mand, voxede senere til 6000. I den Landsdel, Ivan havde beholdt for sig selv, befalede han at borttage Adelens og Byboernes Privatejendom, han bortskjænkede Grundstykkerne og Husene til Strelizerne og forbød dem paa det strængeste at have Omgang med Indbyggerne; de skulde tvært imod hade og foragte dem. »De høre til Kommunerne«, sagde han, »men jeg regerer kun mit lille Rige.«

Det er umuligt at skildre de Trængsler, de Byer udsattes for, der vare bestemte for denne gruelige Livgarde; tolv Tusende af forskjellig Stand vankede forjagne omkring i den haarde Vinter og døde af Sult. Efter at Strelizerne havde taget nogle Kvarterer i Byerne i Besiddelse, uddreve de alt uden Barmhjærtighed. Ivan gav dem et Hundehoved og en Kost til Sindbillede; han vilde hermed antyde, at de havde at bide og udfeje hans Fjender; selv Fyrsten optog Tegnet og befalede at bære det foran sig. I Begyndelsen troede Folket, at Forfølgelsen vilde indskrænke sig til de høje Herrer og Adelen; men snart kom ogsaa Turen til de

lavere Klasser. De affolkede Landsbyer og Flækker fortæredes af Ilden, og Moskvas Omegn forvandledes til en virkelig Ørk.

Samtidig med Gjennemførelsen af dette Tilintetgjørelsens Værk sad Storfyrsten i sit, af Pallisader omgivne Smuthul, hvor ingen blev indladt, men hvor fra der stadig udgik Bloddomme. Pludselig fløj et besynderligt Indfald ham gjennem Hovedet. Ligesom for at afbede sine Synder befalede han at forvandle Stedet til et Kloster, udnævnte sig selv til Abbed, udvalgte 300 af sine mest berygtede Bøddelknægte, iførte dem Sutaner og indførte Munkeregler efter eget Tykke. Efter samtidiges Beskrivelse forløb Dagen for dette nette Kompagniskab paa følgende Vis:

Kl. tre om Morgenen gik Storfyrsten med Børnene og hele Hoffet hen for at ringe til Morgengudstjeneste; han ringede en hel Time, og derpaa tog Tjenesten sin Begyndelse. Ivan selv istemmede Salmerne, og alle Munkene maatte 3—4 Timer synge efter ham. Det var en sur Pligt for dette Pak; overmandede af Søvn faldt de til Jorden, og efter nogen Tids Forløb lød kun Storfyrstens Stemme, uafbrudt til Tjenestens Afslutning. Fra »Cerkiev'en« (Kirken) begav man sig til Frokosten. Storfyrsten stod endnu længe foran Bordet, talte vidt og bredt om Verdens Forfængelighed, om Livets saa forgængelige Øjeblikke og om Afholdenhedens Lykke; derpaa satte alle sig, aad og drak forfærdelig. Ofte hastede Ivan bort fra Taflet og løb ned i Fængslet for at være Tilskuer ved de Pinsler, han havde givet Befaling til. Navnlig naar han ikke følte sig ganske rask og ikke havde Appetit, skal han efter Krønnikernes Udsagn have betjent sig af dette Middel for at ægge Galden og lette Fordøjelsen; naar han vendte tilbage, satte han sig paa ny til Bords og spiste med Appetit. Efter Maaltidet tog den anden Gudstjeneste sin Begyndelse; under denne forrettede han sine daglige Arbejder, afsendte Bud med Befalinger, ja man vil endog have lagt Mærke til, at han

undertegnede de blodigste Befalinger i Kirken. Henimod Kl. 9 om Aftenen paabød Klokken almindelig Tavshed, og Klosterbrødrene gik til Ro; men Storfyrsten kunde ikke sove, han gik hele Natten rastløs op og ned i sit Kammer, og man hørte ham undertiden snakke med sig selv eller skrige op. Nu og da hidkaldte han ogsaa Sangere, Æventyrfortællere og blinde Oldinge, som skulde dysse ham i Søvn.

I Ivans nærmeste Omgivelser fandtes ogsaa mange Tyskere; det er første Gang, at Tyskerne optræde med nogen Betydning i det moskovitiske Rige. De skreve sig fra de i Livland erobrede tyske Stæder, som bleve tagne med Storm og nedrevne til Grunden. Selv om ogsaa enkelte overgave sig ved Kapitulation, fandt Fyrstens Politik dog altid tidligere eller senere Paaskud til at tilintetgjøre dem. Levningerne af Befolkningen drev man dybere ind i Riget og forplantede dem til forskjellige Egne. Som det synes, klagede disse Fanger dog ikke meget over deres Skæbne, vænnede sig snart til deres nye Fædreland, holdt af Storfyrsten og samlede sig om hans Person. Ivan havde tyske Theologer hos sig, diskuterede Dogmerne med dem, aabenbarede dem frit sine Tanker, ja betroede dem endog den Maade, hvorpaa han atter vilde indrette sit Land; han sagde, at han allerførst vilde udrydde Bojarerne, hvoraf der gaves henved 400,000, derpaa tage Byboerne for sig og sluttelig ogsaa udrense det simple Folk; derpaa vilde han gjøre, hvad han fandt for godt.

Saa ofte der i Hovedstaden indfandt sig en udmærket fremmed, særlig naar der kom en Sendingsfærd fra den polske Konge eller Kejseren, skiftede Ivan øjeblikkelig Adfærd og søgte at fremvise alt fra den mest glimrende Side. Han befalede Moskvas Beboere at iføre sig Søndagsklæder og at samle sig flokkevis paa de Steder, hvor han vilde kjøre forbi; han tiltalte Masserne naadig og undgik paa det omhyggeligste i de fremmedes Nærværelse at sige nogen som helst et ubehageligt Ord. Sendemændene, som bleve be-

handlede artig og forekommende, mente derfor i Virkeligheden ogsaa, at det var Bagtalelse, hvad man hørte om ham uden for Grænserne; de fremstillede ham for deres Hoffer som en meget vel opdragen Monark, der talte godt for sig, var i Besiddelse af megen Oplysning og overalt, hvor han henvendte sig, modtog Beviser paa sine Undersaatters Kjærlighed.

Imidlertid herskede Ængstelse og Sorg i hele Landet; man saae ingen Ende paa det frygtelige Tryk, og dog dristede ingen sig til at give Smertensskrigene Luft; alt det kristelige, som endnu var tilbage i Gejstligheden, og alt, hvad der var ædelt i Folkets Følelse, kom dog endelig til Orde gjennem en Eneboermunks Stemme.

Storfyrsten begyndte, uvist af hvilken Grund, at søge en gudfrygtig gejstlig for Ærkebispedømmet Moskva; da han nu havde hørt, at der paa en lille Ø ved det hvide Havs Bredder levede en meget from, lærd Munk ved Navn Filip, befalede han at lade ham hente, modtog ham med store Æresbevisninger, satte ham ved sit Taffel, aabenbarede ham sine Planer til Rigets Dannelse og Lyksaliggjørelse og erklærede, at han vilde have ham til Raadgiver og udnævne ham til Moskvas Metropolit. Det stakkels Menneske søgte at slippe for disse Værdigheder og bad med Taarer i Øjnene om Tilladelse til at tage hjem til sit rolige Asyl; men da alt var forgjæves, opstillede han paa sin Side som Betingelse Ophævelsen af de uhørte Indretninger og Opløsningen af den grusomme Livgarde, kaldet Strelizerne. »Du har delt Landet i tvende Dele«, sagde han til Ivan, »véd du da ikke, at Tvedragt er et Riges Opløsning? Jeg kan ikke med Ro se paa alt, hvad her sker.«

Dette Sprog behagede ikke Ivan; man siger, at hans Ansigtstræk frygtelig formørkedes, skjønt han søgte at dølge sin Harme; medens han i sit Hjærtens Indre rugede over Hævn, bortsendte han Filip meget venlig med Befaling til at indvie ham til Moskvas Metropolit.

Strax derpaa tog det tredje Afsnit af Opaly'en sin Begyndelse. Forfølgelsen rammede først og fremmest den nye Metropolits Slægtninge og Venner; heller ikke forblev nogen ustraffet, der havde lagt Glæde for Dagen over hans Udnævnelse; det falder pinligt at opregne Ofrene og de Arter Pinsler, der idømtes dem; flere end tyve Mennesker bleve daglig myrdede, revne i Stykker, druknede, brændte o. s. v., o. s. v.

En Dag traadte Storfyrsten uventet ind i Domkirken, fulgt af sine Haandlangere, klædte i Sutaner og med Munkehuer paa Hovederne. Metropoliten, der efter den græske Kirkes Skik og Brug er forpligtet til at gaa Monarken i Møde og give ham sin Velsignelse, rørte sig ikke fra Pletten; da man raabte til ham, at Storfyrsten ventede, stillede han sig hen ved Altaret, saae Ivan fast i Øjnene og sagde: »I slig Paaklædning gjenkjender jeg ikke den rettroende Czar, saa lidt som jeg finder ham optagen af Rigets Regering. Fyrste, her holdes Gudstjeneste, men bag dette Tempels Mure flyder de kristnes Blod i Strømme. Aldrig, siden den sande Tros Sol er gaaet op over Verden, har man set en kristelig Monark, der ødelægger sit Land saa ilde. Selv Hedningerne have Love og Barmhjærtighed med Menneskene; kun i vort Moskva hersker Mord og Rov. Alt dette, Czar, fuldbyrdes i dit Navn. Hvorledes vil du engang kunne fremstille dig for den højestes Domstol, saaledes besudlet med dine Undersaatters Blod og forfærdet over deres Stønnen; thi endogsaa Stenene under dine Fødder skrige til Himmelen om Hævn.«

Storfyrsten hørte rolig paa disse Formaninger og gik ud af Kirken. Strax derpaa lod han hele Kleresiet og Metropoliten gribe og lægge paa Pinebænken, medens alle hans Slægtninges Godser hærgedes med Ild og Sværd. Filip vilde derpaa aflægge Mitraen, men Ivan betydede ham, at han ikke havde nogen Ret til at raade over sin Person og efter den hellige Kanon ikke kunde afsættes fra sin

Værdighed uden Dom. I det han saaledes holdt ham i lang Forventning om en grusom Dom, plyndrede han med sine blodtørstige Ledsagere omkring i Moskvas Omegn.

Krønnikeskriverne fortælle, at han ikke blot dræbte Menneskene, men ogsaa Kvæget, Hestene, Kattene, kort sagt alt levende, han mødte paa sin Vej. Strelizerne opførte sig ganske, som de fandt for godt; en Deling overfaldt i Moskva Bojarernes og Kjøbmændenes Boliger, borførte de skjønneste Kvinder og toge dem ud til Lejren; Ivan beholdt nogle for sin egen Part og overlod Resten til Pakket; man sendte dem senere tilbage, døende af Skam og Smerte.

Endelig gav Storfyrsten Befaling til at henrette Metropoliten, der i Mellemtiden var ladt fri; medens han forrettede Gudstjenesten, styrtede Bøddelknægtene ind i Kirken, omringede ham med deres Koste i Hænderne, dreve ham foran sig og indesluttede ham i et snævert Hul, hvor han maatte vente paa den ufejlbare Straf, thi Tyrannens Hævn glemte aldrig noget af sine Ofre.

III.

Paa Ødelæggelserne i Omegnen af Moskva fulgte efter de russiske Historieskrivere den fjerde og rædselsfuldeste Periode af Opaly'en. Hidindtil havde Storfyrsten dog kun myrdet Mennesker enkeltvis; nu tog han fat paa Ødelæggelsen af store Folkemasser og hele Stæder. Alt længe var hans Harme vakt mod Borgerne i Novgorod og Pskov. Alt i mange Aar havde deres Rettigheder og Friheder været dem berøvede, men de fandt sig rolig i det moskovitiske Herredømme; dog stadig meldte man Fyrsten, at der blandt deres Midte endnu fandtes Folk, som engang havde siddet i Raadet og mindedes den tabte Selvstændighed, talte om Republikens svundne Glans og hadede Moskoviterne. Med Kjendskab til Ivans Sindsstemning anklagede sluttelig en

Usling Novgoroderne for en Sammensværgelse, der havde til Hensigt at bringe Staden under Kongen af Polen; Angiveren paastod, at Breve fra Kongen fandtes bag Alteret i Kirken.

Storfyrsten tog dette som Bevæggrund og begav sig strax med sin Hær paa Vejen for at straffe Oprørerne. Frygtelig rædselsfuldt var det dog, at han allerede undervejs ødelagde Stæder, som ikke havde noget til fælles med Novgorod, og jævnede dem med Jorden. Da han en Aften indtraf foran Klin, lod han Befolkningen nedhugge eller drukne og alt nedbrænde. Da han dernæst nærmede sig Tver, skjulte de forfærdede Borgere sig og indelukkede sig i deres Huse. Ivan udtalte Dødsdommen over dem paa Grund af »denne deres Mistillid til Monarken«. En lignende Skæbne ramte Torsek; med ét Ord, den hele Egn, der gjennemstrejfedes af denne grusomme Hob, blev hjemsøgt som af et Mongolangreb. Den hele Ledingsfærd var i Virkeligheden præget af mongolsk Sæd og Skik. Spurgte man Morderne, hvorfor de tilintetgjorde deres Herres rolige og trofaste Undersaatter, gave de til Svar: »Hemmeligheden ved hans Tog nødvendiggjorde, at man maatte forebygge, at nogen var i Stand til at forraade det.« Et aldeles tilsvarende Svar gave Dshingiskhans Mongolere, da de fra Kivas Indre fulgte Høvdingens Lig hjem til deres gamle Boliger og nu paa den hele Vej — næsten en Fjerdedel af Jordkuglens Overflade — nedhuggede alt, hvad de mødte, »thi de havde faaet Befaling at gaa i Hemmelighed«.

Efter sin Ankomst under Novgorods Mure befalede Storfyrsten at omgive hele Staden med Bomme, for at ingen skulde undfly, hvorpaa han holdt sit Indtog med sine Tropper. Metropoliten af Novgorod haabede at kunne røre ham med ydmyge Bønner og kom ham i Møde med Kors og Helgenbilleder. Ivan modtog ham med den Formaning, »at han skulde bære Korset i Hjærtet og ikke i Haanden; han var en Hykler og han, Czaren, vidste helt vel, hvor-

ledes han forraadte Kristus, sin Herre, og hans Kirke«. Efter at have haanet ham saaledes indbød han dog Ærkebispen og Stadens Ældste til Middag. Først under Maaltidet kastede han Masken helt og udstødte sit yndede tatariske »Halla!« Paa dette Løsen kastede de uadskillelige Følgesvende og Fuldbyrdere af hans Mordplaner sig over alle Gjæsterne, bandt Metropoliten og myrdede Bojarerne; derpaa skyndte de sig til Staden, skaanede hverken Alder eller Kjøn, fuldbyrdede først Slagteriet i de rigeste Huse, derpaa mellem Borgerne og sluttelig blandt den simple Hob.

Imidlertid indsatte Ivan en Domstol for at undersøge og straffe Novgorodernes Forræderi. Daglig domfældte man 4—500 Personer. For desto hurtigere at blive færdig med dem styrtede man dem flokkevis i Vandet, og Soldater i Baade sænkede med Forke og Stænger alle, som søgte at redde sig. Ivan og hans Søn vare stadig tilstede ved dette Skue; i de 5 Uger, denne Bøddeldomstol fungerede, omkom over 100,000 Mennesker. Novgorod var under Ivans Forgængere delvis blevet befolket med Moskoviter; disse Familier søgte nu at gjøre gjældende, at de ikke havde noget til fælles med de oprindelige Beboere, og at de stadig havde hørt til Storfyrstens tro Undersaatter; men det hjalp aldeles ikke, man tilintetgjorde dem som de øvrige. Staden blev fuldstændig affolket; de faa, som undgik Døden, vankede forvildede om i Gaderne. — De Krønnikeforfattere, som vare Øjenvidner til disse Rædselsgjerninger, fortælle, at en hidtil ukjendt Sindssygdom brød løs; de, som hjemsøgtes af denne Sygdom, tænkte og talte i deres Elendighed aldrig om andet end Mordgjerninger og Lig, »de rodede uafbrudt i Jorden, søgende efter døde«. Medens alt dette stod paa, blev der midt i Ruinerne opført et Palads for Storfyrsten paa den Plads, som engang havde været omsluttet af rige Butiker.

Efter Novgorods Ødelæggelse drog Ivan til Pskov og gjorde Holdt paa en Høj, der laa tæt uden for Staden.

Krønnikeskriverne fortælle, at han ufravendt stirrede paa Staden, medens han bevægede Underkjæven, »som han vilde æde Byen op«. Pskoverne grebes af Rædsel, og alle uden Undtagelse belavede sig paa at dø. Biskoppen lod imidlertid ringe med Kirkeklokker, og man fortæller, at denne Lyd gjennemisnede Tyrannen, at den mindede ham om en Omstændighed fra hans tidligere Aar, og at han saaledes lod sig bevæge til at afstaa fra sine blodige Planer. Efter hvad Krønnikerne berette, skal han ogsaa i Pskovs Nærhed have mødt en Eneboermunk, der kaldte ham ved Navn paa samme Maade, som Czarens Fader plejede i Ivans Barndom, og at dette, som jo ikke kunde være nogen bekjendt, vakte Forundring hos Fyrsten og slog ham med Rædsel. Efter at have hørt paa Eneboeren, der truede ham med evig Fordømmelse, skiftede han Beslutning, lod Pskoverne i Ro og vendte tilbage til Moskva for at paabegynde den femte Tur i Opaly'erne.

Den foregivne Bevæggrund til denne nye Nedsabling skyldtes Storfyrstens eget Paahit; han lod nemlig i Kongen af Polens Navn fabrikere en Mænge Breve med Opfordring til Forræderi og fordelte dem til forskjellige af Hoffets Bojarer; men disse, der havde en Anelse om Fælden, overleverede ham snart de modtagne Skrivelser, søgte at rense sig for enhver Mistanke og gjentoge deres Forsikringer om Troskab, hvad dog ligefuldt ikke reddede Bojarerne fra Fordærvelsen; hele Familierne Bobrynski, Pleshtshejev, Voronzov, Buturlin, Metsherski og mange andre faldt som Ofre. Endelig besluttede Ivan at tilføje sin egen Neveu Døden; han havde alt længst paatænkt at ombringe ham og ventede kun paa den gunstigste Lejlighed.

Den Fyrste — hans Navn var Vladimir — fik først Kommandoen over de Tropper, som udsendtes mod Tatarerne; thi Ivan vilde gjærne uventet falde over sine Ofre, og naar han paatænkte at myrde nogen, overøste han ham stadig først med Naadesbevisninger. Pludselig udsteder han der-

paa en Befaling til at fængsle Vladimir og føre ham til Moskva, og ved Ankomsten beskylder han sin Neveu for at have villet forgive ham og dømmer ham selv til Giftbægeret. Den unge Fyrste vaklede, men hans Hustru tilraabte ham, at det var bedre nu at dø end stadig at leve i Dødsangest; en slig Død var intet Selvmord, men en Martyrdød. Efter først selv at have drukket rakte hun Bægeret til sin Mand og bag efter til alle sine Børn. Paa denne Maade omkom hele Familien for Øjnene af Ivan, som lysten og nysgjerrig beskuede de døendes Ansigtstræk. Efter at have gottet sig ved dette Skue hidkaldte han Neveuens hele Tyendepersonale og befalede dem at skaffe Ligene bort. Fuld af Harme og Sorg sprang den afdøde Fyrstindes Kvinder under Forbandelser løs mod Tyrannen; nogle af dem bleve da strax skudte ned, Resten kastedes for Hunde og Bjørne.

Naar man i de russiske Krønnikere og samtidige Mindeskrifter læser Beskrivelserne over disse Grusomheder, kan man ikke undlade at gyse; Menneskene synes ligefrem at anstrænge sig for at opfinde djævelske Dødspinsler; egne dertil bestemte Smedde fabrikerede uafbrudt Tænger, Hakker, Spyd og lignende Bøddelredskaber; man byggede særlig indrettede Ovne til langsomt at riste de ulykkelige o. s. v., o. s. v., og medens Folket bævede af Rædsel, gjenlød det fyrstelige Palads uafbrudt af Lystlagenes Jubel.

Vi have dvælet saa længe ved Skildringen af dette rædselsfulde Billede, særlig fordi det viser os et yderst vigtigt Tidsafsnit i Nordens Historie, nemlig Enden paa det national-slaviske Russinerland og Begyndelsen paa det mongolske Rusland; Bojarvæsenet, den gammelrussiske Adelsstand, havde sin sidste Repræsentant i Kurbski; den russiske Kirke lod for sidste Gang sin Stemme alvorlig og strængt høre gjennem Metropoliten Filip; fra nu af fandtes i Rigets Indre ikke mere nogen Institution eller Personlighed, som mægtede at rejse nogen Modstand mod den moskovitiske Selvhersker.

Tyrannens sidste Regeringsaar frembyde i historisk Henseende intet af Vigtighed, men afsløre os endnu nogle mørke Pletter i hans Sjæls Indre og belyse samtidig i en vis Henseende Englands Forbindelse med Moskva.

Under Krigen med Polen fuldbyrdede Ivan den rædselsfuldeste af sine Misgjerninger: han dræbte med egen Haand sin ældste Søn; denne udsvævende og som sin Fader grusomme Yngling bad ham om Tilladelse til at drage med Hæren mod Polakkerne; Ivan optog dette som en Handling, der krænkede den sønlige Lydighedspligt, og slog ham i den Grad over Hovedet med sin berygtede Stok, at han kløvede Hjærneskallen paa ham. Den for Faderens Fødder døende Søn udraabte som ægte Moskovit: »Jeg dør som en trofast og hengiven Undersaat«.

Nogle Dage efter dette Mord syslede Ivan med Planer til sit andet Ægteskab og begyndte at bejle til den aldrende engelske Dronnings Haand. Elisabet modtog hans Erklæringer med stor Venlighed, forsikrede, at hun holdt af Czar Ivan og vilde føle sig lykkelig ved at beskue hans Aasyn; men da hun dog vidste, hvor vanskelig han var i Valget af Skjønheder, fandt hun det mere rimeligt at anbefale ham sin Slægtning, Grevinde Hastings. Den moskovitiske Sendemand fik paa Embeds Vegne Lejlighed til at mønstre hendes Skjønhed; han befalede hende at gaa frem og tilbage foran sig, bekiggede hende fra alle Sider, affærdigede derpaa en nøjagtig Beskrivelse og sendte den til sin Herre. Ivan fandt hende for mager. Den stakkels Grevinde, som var udsat for denne nedværdigende Behandling, fik desuden Kjendskab til det Anstød, man tog heraf, og hørte den Skæbne, man ved det polske og andre Hoffers Gesandtskaber profeterede hende; hun fik endelig ved sine Bønner Dronningen til at afbryde disse Forhandlinger; men Dronningen paa sin Side ophørte aldrig med at gjøre for Storfyrsten, hvad der blot paa nogen Maade stod i hendes Magt.

Underhandlingerne vare endnu i bedste Gang, da Storfyrsten angrebes af den Sygdom, der skulde blive hans sidste, men endnu stadig lod han udgaa Bloddomme og tilbragte hele Dage med at fryde sig over sine Klenodier. Kun nogle Timer før hans Død kom hans Søns Hustru for at trøste ham, men flygtede hurtig af Rædsel over hans afskylige Gudsbespottelser; han døde, som han havde levet de sidste Aar, uden mindste Tegn paa Anger, uden en eneste dydig Tanke. Den russiske Historieskriver gjør i denne Henseende den Bemærkning, at for Ivan var ingen Omvendelse mere mulig, han havde overskredet Forbrydelsens sidste Grænse og vovet sig alt for langt ind i Helvede til atter at kunne komme tilbage; hans Anger, hans Forbedring vilde have røvet Verden Troen paa Guds Retfærdighed. Til denne Bemærkning føjes yderligere, at alle Ivans Smigrere, alle Fuldbyrdere af hans Grusomheder ere ombragte paa hans Bud paa nær en eneste, der var den mest afskylige, foragteligste og grusomste; disse tvende, Ivan og hans Yndling, maatte forbeholdes en mægtigere Domstol end den jordiske.

Dog kan nogen nu forklare sig Ivans Folkeyndest, hans Popularitet? Hele Folket begræd ham. Da Efterretningen om hans Død offentliggjordes, løb Folket omkring i Gaderne, udgød Taarer og hylede af Fortvivlelse; selv de myrdede Familiers Ofre vare utrøstelige og anlagde dyb Sorg! Den russiske Historieskriver Karamsin*) lamslaas her af Forundring, han véd selv ikke at give nogen Forklaring herpaa. Man har dog hyppig kunnet anstille den Iagttagelse, at den usleste Pøbel stadig har Hang til Grusomhed, at den holder af blodige Skuespil, massevis trænger sig sammen ved offentlige Henrettelser og er ude af Stand til at fatte nogen anden Kraftytring end den tilintetgjørende, hvem den derfor

*) Istorija Gossudarstva rossiskago (det russiske Kejserdømmes Historie).

som et vildt Dyr tilbrøler sit Bifald. Lignende Exempler lade sig opdrive lige saa godt hos civiliserede som hos barbariske Folkeslag; denne Forgudelse af Tilintetgjørelses-principet, af den ødelæggende Kraft synes ikke at skrive sig fra en indskrænket Fornuft, men snarest fra et moralsk Barbari.

Den moskovitiske Storfyrst Ivan den grusomme er utvivlsomt den mest fuldstændige Tyran blandt alle de historisk kjendte; han forenede i sig alle Karakterer eller, rettere talt, han besad den særlige Gave paa Tur og med ualmindelig Lethed at kunne paatage sig alle Tyranniets Karakterer; snart er han letsindig, kaad som en Nero, snart mørk, dum og vild som en Caligula; af og til stikker Ludvig XI's mørke Aasyn frem, og undertiden bruger han Tiberius's Talemaade i sine Breve; i hans Brevvexling og Taler kan man ved Siden af en vidtløftig, hyklerisk Frem- og Tilbagesnak efter Cromwells Mønster finde Robespierres oversukrede, fyndige Stil; sidstnævnte hævede jo ogsaa sin Stemme mod Dødsstraffen og forsvarede Menneskerettighederne.

Alt, hvad vi her have fortalt om Ivan, er taget fra den officielle russiske Historie; Karamsin har visselig næppe skildret Ivans Forbrydelse med Overdrivelse; han gjentager endog oftere, at han vil skaane sig selv og Læseren for mange gyselige Indtryk; vi skulle blot tilføje, at mange af Karamsins rædselsfulde Historier her ere forbigaaede.

Af G. Klapkas Memoirer.

»Historisk Arkiv« har allerede tidligere indeholdt Skildringer af Ungarns heltemodige Rejsning 1848—49 (se navnlig »Af Grev Seherr Thosz's Memoirer« i Aarg. 1882. II.); det efterfølgende vil bringe Brudstykker af den bekjendte ungarske General G. Klapkas nye Mindeskrifter*), dels fra selve Krigen, dels fra den tunge Landflygtighedens Tid, der ramte Ungarns bedste Mænd, naar de vare saa heldige at undgaa den truende Galge. Klapka, der er født i Temesvar 1820, indtraadte 1838 i den østerrigske Hær, blev 1842 Officer i den ungarske Livgarde i Wien og forsattes 1847 som Premierløjtenant til et Grænseregiment. Hans mislige pekuniære Forhold gjorde ham dog kjed af Opholdet i Hjemmet, han paatænkte at søge sin Afsked og at gaa i Tjeneste hos Kongen af Lahore i Indien, da Februarrevolutionen og de paafølgende Omvæltninger gave ham ganske andet at tænke paa.

*) Aus meinen Erinnerungen. Zürich. 1887.

I.

Ungarns Frigjørelse. — De nationale Modsætninger. — Kampe mod Serberne i Sydungarn.

Februarrevolutionen virkede som en elektrisk Gnist over hele Evropa; det Sprængstof, der gjennem mange Aar var opdynget i de fleste Stater, exploderede paa én Gang, og de gamle raadnede Statsbygninger rystedes pludselig til Grunden. Ogsaa i Ungarn holdt man Øjeblikket kommet til at vinde nye Garantier for Nationens saa ofte beedigede og lige saa ofte krænkede Rettigheder; Ungarns statsretlige Selvstændighed, der hidindtil var forbleven et fromt Ønske til Trods for de Strømme af Blod, som vare udgydte, Ungarns Selvstændighed skulde nu endelig blive en Sandhed. Heldigvis udkrævedes hertil ingen Revolution, da den ungarske Rigsdag netop var samlet i Pressburg og paa lovlig Vis mægtede at bringe en Forstaaelse i Stand med Kronen.

Med det kongelige Reskript, der indsatte det første ansvarlige ungarske Ministerium, blev »alt givet, hvad der var muligt at give paa Papiret!« Saaledes udtalte Déak sig over for den Deputation, som hastede til Pest for at berolige Sindene. Déak havde Ret; paa Papiret indrømmedes vel alt, men i Virkeligheden søgte man med List eller Magt at tage alt tilbage igjen, ikke blot hvad man havde indrømmet, men ogsaa den Smule, vi Ungarere fra tidligere Tid vare i Besiddelse af.

Pressburger-Rigsdagen var næppe sluttet, før Reaktionen alt begyndte at smedde sine mørke Planer, og den blodige Opstand i Store Kikinda (By vest for Temesvar) var næppe endnu undertrykt, før der Slag paa Slag fulgte yderligere Begivenheder, som bibragte Ungarerne den Overtydelse, at de gik tunge Prøvelser i Møde.

I Kroatien proklamerede Banus Jellacic Standretten mod enhver, der formastede sig til at give sit ungarske

Sindelag Luft, og i Banatets Forsamling i Agram opsagdes den ungarske Rigsdag Huldskab og Troskab og proklameredes den fuldstændige Løsrivelse fra Ungarn. Serberne fulgte Kroaternes Exempel; i Skuptshinaen i Karlovicz nagledes Batthyanys, Kossuths og andre ungarske Patrioters Billeder til Galgen, og man krævede, at Banatet, Bacs, en Del af Militærgrænsen, Baranya, Syrmien og Slavonien skulde samles til et selvstændigt Statholderskab, og at enhver Forbindelse med den ungarske Rigsdag skulde afbrydes her som i Kroatien. Det rumænske Nationalkonvent i Blasendorf gik endnu et Skridt videre og krævede Udleveringen af samtlige transsilvanske Landstrækninger, der vare i Ungarns Besiddelse, ja selv Sachserne rørte sig og erklærede ikke at ville tilstede Transsilvaniens (Siebenbürgens) Forening med Ungarn. I Øvreungarn endelig færdedes panslaviske Agenter, og lige over for alle disse Farer var Regeringen næsten magtesløs; thi paa de faa Linjetropper, som fandtes i Landet, kunde man ikke synderlig forlade sig formedelst Officerernes fjendtlige Sindelag.

Paa Papiret havde vi opnaaet alt; men hvorledes lod det opnaaede sig realisere og hævde? Dette var Spørgsmaalet, som Ærkehertug Palatinen, Kongens Repræsentant, og det ansvarlige Ministerium nu nølende var stillet over for; paa den ene Side havde de Følelsen af de Pligter, de skyldte Fædrelandet, paa den anden Side af de Hensyn, de skyldte de forræderiske Raadgivere, som omgave Monarken.

Opgaven var ikke let; man besluttede frem for alt at redde Fædrelandet, og den 16de Maj udstedtes et Opraab om Oprettelsen af de ti første frivillige Honvedbatailloner; Ungdommen opfordredes til hurtig og i Mængde at indtræde i de nye Troppedelinger, som skulde forsvare Landet, den kongelige Trone og Forfatningen.

Det første Skridt var gjort, Landet var reddet for en vanærende Undergang.

Jeg meldte mig ufortøvet til Indtrædelsen i den nye

Hær; men før jeg modtog min Udnævnelse, betroede man mig en Sendelse til Transsilvanien, en Sendelse, der for saa vidt havde et heldigt Udfald, som Szeklerne bleve Ungarn tro og til den endelige Katastrofe kæmpede og blødte for Fædrelandets hellige Sag; men for øvrigt gjorde jeg kun sørgelige Erfaringer om den Stemning, de andre Nationer nærede imod os. Jeg modtog derpaa af den ungarske Ministerpræsident min Udnævnelse til Kaptejn i sjette Honvedbataillon og Ordre til snarest mulig at gjøre min Bataillon mobil.

Oprettelsen af sjette Honvedbataillon gik hurtig for Haanden, fra alle Kanter ilede frivillige til, og inden sex Uger kunde vi i næsten komplet Stand begive os til Krigsskuepladsen.

Vi beordredes til Szegedin, hvor fra vi paa Dampskibe befordredes videre til O'Becse.

Den serbiske Opstand i Banatet og i Rácska stod allerede i fuld Flamme; den 16de Juni havde Indenrigsministeren udstedt et Opraab til Nationen, hvori det hed, at da Serberne havde rejst sig mod os med væbnet Magt, skulde hele det sydungarske Folk fra Siebenbürgens Grænse til Donau rejse sig mod de indbrydende Horder til Værn for Landets Integritet, dets Forfatning, den personlige og Ejendomssikkerheden. Før jeg begav mig til Krigsskuepladsen, tillod et Tilfælde mig at overvære Rigsdagens Aabning, der fandt Sted den 5te Juli; jeg var Vidne til, hvorledes Folkerepræsentanterne, begejstrede af Kossuths flammende Tale, enstemmig bevilgede de Subsidier i Penge og Mennesker, som vare nødvendige til Landets Forsvar; »moriamur pro patria!« hed det den Gang.

Da vi naaede O'Becse, havde der allerede fundet flere blodige Fægtninger Sted, i hvilke Serberne trak det korteste Straa. Hovedpunkterne for deres Modstand, den stærkt befæstede Skt. Tamás og Romerskansen, som ligger mellem Donau og Theiss, før disse Floders Sammenløb, var dog

endnu stadig i Serbernes Magt, og her fra kunde de uhindret fortsætte deres Udfald til Skade for de ungarske og tyske Kommuner.

Hovedøjemedet for vore Operationer kunde derfor ikke være noget andet end at uddrive Fjenden af disse hans Forskansninger, hvad det saa end skulde koste, og tvinge ham til et Tilbagetog over Donau; man foretrak imidlertid ikke at angribe, men blot at cernere de fjendtlige Stillinger, hvorfor vi da ogsaa strax efter vor Ankomst til O'Becse bleve forlagte til Verbasz.

Marchen, vi maatte tilbagelægge, var højst besværlig, Heden hele Dagen utaalelig.

Vi fandt kun faa Brønde undervejs, og de vare næsten alle udtørrede; pinte af Tørst og Varme bukkede mange Soldater under og kunde hverken ved Trusler eller venlig Tiltale atter bringes paa Benene.

Krigen mellem os og Serberne blev den Gang ført paa en højst grusom Maade; de sidste huggede uden Barmhjærtighed Fangerne ned og skare Hovederne af Ligene, og ogsaa fra vor Side blev der kun sjælden givet Pardon paa Valpladsen.

Vor lille Kolonne saae sig tvungen til at afbryde sin Marche, og vi drøftede nu med vor Bataillonskommandør, Major Szabó, vor farlige Stilling, om vi skulde forblive paa Stedet, afvente Aftenen og i saa Fald udsætte os for et sikkert Overfald fra Serberne, der stode lige i Nærheden, eller om vi skulde fortsætte Marchen og overlade det styrtede Mandskab til sin Skæbne. Da vi ikke havde Kjøretøjer nok til at bringe de syge og Efternølerne afsted, besluttedes det, at jeg med mit Kompagni skulde blive tilbage som Bagtrav og trække mig tilbage, saafremt jeg blev angreben med Overmagt; i modsat Fald skulde jeg medbringe til Verbasz de rundt omkring styrtede Folk, saa snart de vare komne lidt til Kræfter. Serberne angrebe mig ikke; saaledes

lykkedes det mig at redde de fleste af Efternølerne og sent om Natten at rykke ind med dem i Lejren ved Verbasz.

Dette var en temmelig sørgelig Begyndelse paa vor Virksomhed i Felten, og det saae næsten ud til, at Feltmarskalk-Løjtenant Berchtold, den ungarske Overgeneral, havde haft den rosværdige Hensigt at stille vor næppe indexercerede Bataillon paa en haard Prøve ved denne Flankemarche tæt forbi de fjendtlige Forskansninger; hvis vi ikke bestode den, havde han herved leveret Regeringen Beviset, hvorfor han hidindtil ikke havde kunnet foretage noget alvorligt mod Serberne.

Vi forbleve flere Uger i Verbasz uden nogen Sysselsættelse, til vor General endelig besluttede at vove et andet Angreb paa Serberne i Skt. Tamás; men dette faldt lige saa ulykkeligt ud som det, der havde fundet Sted før vor Ankomst til Krigsskuepladsen, og de trufne Dispositioner vare da ogsaa saa uhensigtsmæssige, som blot tænkeligt var. Naturligvis indtraadte atter en flere Ugers Stilstand i Operationerne, hvorved der indrømmedes Serberne Tid til yderligere at forstærke sig og Jellacic til sine Forberedelser i Kroatien, et aabenbart Forræderi, som vi senere fik dyrt at betale. I Lejren gjenfandt flere Officerer, gamle Kammerater, gode Patrioter, atter hverandre, og vi vare ude af Stand til længere rolig at se paa dette forræderiske Spil.

Vi besluttede, at en af vor Midte skulde begive sig til Pest for her at oplyse nogle af de mere indflydelsesrige Medlemmer paa Rigsdagen om disse Begivenheder og formaa dem til at stille en Interpellation, og saaledes gik det til, at Morits Perczel i Mødet den 21de Avgust interpellerede Krigsministeren om de tvetydige Operationer foran Skt. Tamás, rettede de haardeste Beskyldninger mod Overgeneralen for Bacserhæren og aabenlyst anklagede ham for Forræderi. Rigsdagen og Regeringen vare imidlertid endnu saa fulde af Tillid til Berchtold, at Perczels Anklage fremkaldte en sand Storm af Harme; Formanden for Huset op-

fordrede ham til at kalde sine Ord tilbage, og da han nægtede at gjøre dette, udtalte Huset sin Misbilligelse over det Sprog, han havde ført.*)

De Klager, der kom fra Lejren, bleve imidlertid stærkere Dag for Dag, saa at Regeringen sluttelig maatte tage Hensyn til den offentlige Mening, afsætte Berchtold og sende Krigsministeren Mészáros til Verbasz, for at han ved sin personlige Indgriben kunde bringe Operationerne ind i et bedre Spor.

I Begyndelsen af Avgust blev jeg forflyttet fra min Bataillon til Generalstaben og fik Befæstningen af Byen O'Kér overdragen. Jeg havde endnu ikke afsluttet dette Hverv, da jeg blev overfalden af en heftig Feber og maatte søge Pleje i den derværende serbiske Præsts Hus; min Sygeplejerske var Popens smukke Datter, der gjorde sig al mulig Umage for at gjøre mig min smertelige Tilstand saa taalelig som muligt. Da jeg endelig kom mig igjen, vilde jeg tillade mig som Tak at trykke et Kys paa hendes Læber, men Pigen sprang højt rødmende tilbage, saae vildt paa mig og spurgte, om jeg da ikke troede, at hun som serbisk Pige havde givet mig et tilstrækkeligt Bevis paa sin Hengivenhed, siden hun ikke havde benyttet min hjælpeløse Stilling til at gjøre Ende paa mit Liv; jeg skulde nu i Guds Navn forføje mig bort og lade hende i Ro. Jeg anfører blot denne lille Episode for at karakterisere det dybe Had, som under denne ulyksalige Broderkrig herskede mellem Ungarer og Serbere. Gid lignende Tilstande aldrig mere maa vende tilbage!

Trods Berchtolds Afsked forefaldt endnu stadig grumme lidt paa vor Krigsskueplads, til man endelig vedtog et fornyet Angreb paa Skt. Tamás. Efter min Helbredelse havde

---

*) Berchtold fægtede senere i de fjendtlige Rækker mod os og stadfæstede saaledes den Mistanke, Perczel havde udtalt mod ham.

jeg atter overtaget Ledelsen af Fæstningsarbejderne ved O'Kér, hvad der dog ikke var til Hinder for, at jeg paa selve Slagdagen sluttede mig til min Bataillon.

Krigsministeren, General Mészáros, førte denne Gang i egen Person Overbefalingen over den samlede Styrke af 16—18000 ungarske Tropper, der vare opstillede fra O'Becse over Hegyes, Verbász og O'Kér til Romerskanserne, og han ledede ligeledes personlig Angrebet paa Skt. Tamás.

Den fjendtlige Besætning i de ikke synderlig stærke Forskansninger omkring Staden talte næppe stort mere end 3000 Mand; et vel kombineret, fjendtligt Angreb vilde højst sandsynlig have bragt Pladsen i vore Hænder; General Perczel beviste dette sex Maaneder senere, da han med en ringere Styrke stormede de samme Skanser; men Dispositionerne vare desto værre ogsaa denne Gang trufne meget mangelfuldt; man angreb kun alvorlig paa et enkelt Punkt, lod de øvrige Kolonner, som vare rykkede frem i Kanonskuds Afstand, staa uvirksomme hele Dagen over og gav endelig Signalet til Tilbagetog, da de faa Batailloner, som vare beordrede til Angreb, vare udmattede ved forgjæves Stormløb.

Min Bataillon tog ikke Del i Stormen og kom næppe nok i Ilden, og saaledes var ogsaa jeg dømt til hele Dagen at overvære Kampen som rolig Tilskuer. Dagen derefter indtoge Tropperne deres tidligere Stillinger, og Mészáros vendte tilbage til Pest.

Dette tredje Nederlag foran Skt. Tamás opfyldte os yngre Officerer med dyb Modløshed; vi begyndte at befrygte, at vore Førere, hvad enten de vare Patrioter eller ikke, næppe vare deres Opgave voxne, og saafremt dette var Tilfældet, gik Landet de største Farer, om ikke sin Undergang i Møde.

II.

Komorn reddes.

Jeg var næppe naaet tilbage til min Station i O'Kér, før en Kurér overbragte mig en Befaling fra Ministerpræsidenten, Grev Batthyány, som ufortøvet kaldte mig til Pest; jeg lystrede øjeblikkelig Orde og indtraf den 25de Septbr. i Hovedstaden, hvor jeg endnu samme Aften meldte mig hos Greven.

Den Mission, Ministerpræsidenten denne Gang havde tiltænkt mig, var højst vigtig.

Under vore ørkesløse Kampe i Banatet og Bács var der forefaldet alvorlige Begivenheder paa højre Donaubred. Efterat Banus Jellacic havde kaldet alle stridsvante Kræfter i Kroatien og Slavonien under Vaaben, var han med sin Hovedstyrke, omtrent 30,000 Mand, gaaet over Donau og Mur, brød ind i Ungarn og drog nu mod Hovedstæderne for at gjøre Ende paa det ungarske Uvæsen, som han udtrykte sig. Hans højre Fløj, 12000 Mand stærk under General Roth, rykkede i langsomme Marcher frem fra Slavonien over Esseg for i Stuhlweissenburg at forene sig med Ban'en. Den svage ungarske Stridsmagt, som kunde stilles mod Jellacic, saae sig i Begyndelsen tvungen til at undvige Kampen; jo nærmere den imidlertid kom Landets Hjærte, desto mere styrkedes dens Rækker, til den endelig var i Stand til at gjøre Holdt ved Pakozd, nogle Mil nord for Stuhlweissenburg, hvor den i en godt valgt Stilling afventede Fjenden. Den 29de September kom det til Slag, og Jellacic led et Nederlag og saae sig tvungen til at rømme Valpladsen; hans Hovmod var brudt, og han tilbød den ungarske Feltherre en Vaabenstilstand.

Uforsigtigvis gik man ind paa dette Tilbud, og Jellacic benyttede den ham indrømmede Vaabenhvile til under Nattens Mulm og Taage gjennem en Flankemarche at trække sig

tilbage bag Raab og her fra at nærme sig den østerrigske Grænse. Sin højre Fløj, de 12,000 Mand under Roth, lod han i Stikken, og den maatte uden at løsne et Skud ved Ozora strække Vaaben for Gørgey og Perczel. Dette var den ynkelige Afslutning paa den kroatiske Invasion, hvortil Reaktionen havde knyttet saa store Forventninger.

Ved denne Tid faldt den Mission, til hvis Udførelse Grev Ludvig Batthyány kaldte mig til Pest, og som ikke bestod i noget ringere end at redde og sikre Fæstningen Komorn.

Ministerpræsidenten meddelte mig, at han havde Nys om Kommandantens Hensigt at spille Fæstningen i Banens Hænder eller ogsaa at lukke dens Porte og at plante den sortgule Fane paa Voldene.

»Dette var sandsynligvis allerede sket«, tilføjede Greven, »hvis det ikke var lykkedes Komorns patriotiske Nationalgarde i rette Tid at faa Donaubroen hejset op, og den ikke ved sin truende Holdning havde hindret det østerrigske Infanteriregiment E. H. Vilhelm — efter Foregivende var det bestemt til Pressburg — at snige sig ind i Fæstningen«. Alle og enhver havde en Formodning om, hvem den hemmelige Magt var, der omspandt Monarken med sine mørke Planer og brugte Jellacic og Rumænernes, Serbernes og Sachsernes Førere som sine Marionetter; ingen talte dog fra Leveren; men at Krigsministeren i Wien konspirerede med Jellacic, samtidig med at denne gjennem kongelige Reskripter gjentagne Gange opfordredes til at anerkjende den ungarske Forfatning, at han understøttede ham med Vaaben, Munition og hele Troppedelinger i det Øjemed — og lige mod den kongelige Vilje — at styrte den ved et Kongeord sanktionerede ungarske Forfatning: denne Forbrydelse bekræftedes senere paa det mest uigjendrivelige ved den i Wiener-Krigsministeriet opdagede hemmelige Korrespondance. Ligesaa forefandtes her Befalinger, som vare rettede til alle Fæstningskommandanter i Ungarn og

opfordrede dem til at afbryde enhver Forbindelse med den ungarske Regering og at betragte de ungarske Tropper som Fjender.

De forhenværende østerrigske Officerer i den ungarske Hær kom ved et sligt Dobbeltspil i en højst pinlig Stilling; paa Kongens Bud havde de aflagt Ed paa den ungarske Forfatning, og de maatte nu træffe Bestemmelse om, hvor vidt de vilde bryde denne Ed og blive Forrædere mod Fædrelandet eller ogsaa fremtidig kæmpe for dettes Ære, Frihed og politiske Tilværelse.

Hos de fleste sejrede dog Æresfølelsen over alt andet; man holdt sig til den aflagte Ed, og saaledes trængtes vi ind i en Broderkamp, der skulde blive saa skæbnesvanger for begge Parter.

I en saadan Sindsstemning kom jeg til Pest, og da Batthyány i varme Ord udviklede for mig Landets Stilling og de tunge Farer, som truede dets Fremtid, erklærede jeg mig parat til enhver Mission, han vilde betro mig, forudsat at den ikke oversteg mine Kræfter.

»Den Opgave, jeg lægger i deres Hænder«, sagde Greven videre, »er meget farlig, men af højeste Vigtighed for vor Sag: De maa til Komorn for, hvad det end skal koste, øjeblikkelig at fjærne fra Fæstningen Feltmarskalk-Løjtenant Merz og alle de østerrigske Officerer, som maatte vægre sig ved at aflægge Ed paa Forfatningen; dette Ungarns Bulværk maa reddes for Nationen.«

Jeg gjensvarede, at trods min underordnede Stilling skulde jeg gjærne paatage mig det vanskelige Hverv, naar jeg blot forsynedes med de nødvendige aabne og hemmelige Fuldmagter, disse bleve øjeblikkelig udfærdigede af Ministerpræsidenten, og tvende Dage senere var jeg i Komorn, hvor jeg indtraf samme Dag, Slaget leveredes ved Pákozd. Batthyany havde anbefalet mig til nogle højere Officerer, dels Honvéd-, dels Nationalgarde-Officerer, hvem jeg strax efter min Ankomst kunde henvende mig til, og som virk-

somst vilde kunne støtte mig ved Opfyldelsen af min Opgave. De vare alle temmelig foruroligede angaaende Fæstningens Skæbne; thi efter deres Formening kunde man heller ikke i særlig Grad forlade sig paa den ungarske Næstkommandant, Oberstløjtenant Majthény, hvem Regeringen havde stillet ved Siden af Feltmarskalk-Løjtenant Merz.

Der maatte imidlertid handles; thi der viste sig allerede enkelte af Jellacics Troppedelinger paa højre Donaubred, og mine nye Venner vare overtydede om, at de østerrigske Officerer, der forefandtes i Fæstningen, vilde opbyde alt for at muliggjøre et kroatisk Korps's Indrykning.

Efter denne første Drøftelse begav jeg mig til Majthény, hvem jeg foreviste min aabne Fuldmagt, i det jeg bestemt fastholdt, at først og fremmest maatte der afkræves hele Besætningen Troskabsed paa den ungarske Forfatning, og at alle, der vægrede sig herved, øjeblikkelig skulde fjærnes fra Fæstningen.

Majthény mente, at en slig Fremfærd let kunde føre til et Oprør og endnu mere udsætte Fæstningen, og jeg indsaa strax, at jeg havde at gjøre med en svag, ubestemt Mand og traf derfor mine egne Forholdsregler. Samtlige Befalingsmænd over Honvédtropperne og Nationalgarden bleve indbudte til et andet Samraad, hvor det besluttedes, at Tropperne næste Dag — det var en Søndag — strax efter Kirkeparaden paa Pladsen i den indre Fæstning skulde opfordres til at aflægge Ed til den ungarske Fane, og at samtidig skulde samtlige Nationalgardister, som ikke havde Tjeneste, rykke ind i Fæstningen for at overvære den højtidelige Handling og, om nødvendigt, afvæbne de østerrigske Tropper. Saaledes gik det ogsaa for sig. Da Bataillonen Turszky, nogle Delinger andre Linjetropper og Artillerimandskabet næste Dag kom fra Kirken og, som sædvanligt, skulde defilere forbi Fæstningskommandanten, traadte Major i Nationalgarden, Grev Eszterházy de Réte, med den ungarske Fane frem for Fronten, lod den ungarske Krigsministers

Befalinger forelæse, holdt derpaa en gribende Tale og opfordrede Tropperne til at aflægge den lovlige Ed paa Forfatningen. Der indtraadte et Øjebliks Bevægelse, en Del af Underofficererne og de fleste Officerer traadte ud af Rækkerne og nægtede Eden, men Størsteparten af Mandskabet lystrede under tordnende Eljenraab.

Medens dette foregik, opholdt jeg mig personlig hos Feltmarskalk-Løjtenant Merz, og da Larmen i Fæstningsgaarden stadig voxede, begave vi os ud paa Balkonen til hans Bolig, der laa lige over for Kirken.

»Hvad gaar her for sig?« spurgte den gamle General.

»Loven efterkommes!« svarede jeg, »Tropperne aflægge Ed til den ungarske Fane«.

»Saa har jeg intet her længere at gjøre«, var hans Svar, »jeg vilde alt for længst bort, men man lod mig ikke gaa«.

Jeg behandlede Generalen med al det Hensyn, hans Alder og vanskelige Stilling indgød mig, udtrykte min Beklagelse over, at Ungarns Vel og Frelse tvang mig til dette for ham saa ubehagelige Skridt, og meddelte ham, at en god Vogn stod til hans Raadighed og endnu i Løbet af Dagen vilde bringe ham ud af Fæstningen, og hvor hen han vilde.

Merz afrejste virkelig samme Dag, hvorimod mange af de Officerer, der havde nægtet Eden, viste sig langt mere gjenstridige, talte om Forræderi og desl. og begyndte at opægge Tropperne. Jeg begav mig da ned blandt dem, fandt nogle gamle Kammerater og bad dem finde sig i det uundgaaelige, da der nu ikke længere var Tid til Drøftelser, hvorpaa ogsaa de forlode Fæstningen, hvis samtlige Porte øjeblikkelig besattes af Nationalgardister.

Komorn kom saaledes i vore Hænder, og det var paa høje Tid; thi allerede nogle Dage senere fik den nylig udnævnte Fæstningskommandant, Oberst Majthény, fra den østerrigske Krigsminister Latour den bestemte Befaling at

aabne Fæstningens Porte for Ban Jellacic, der trak sig tilbage mod Raab, og at stille sig under hans Befaling. Fra Ban Jellacics Lejr blev denne Depeche af en Parlamentær bragt til Fæstningen og overensstemmende med mine Befalinger først afleveret til mig. Jeg gik til Majthény for at aabne den i hans Paasyn; han spurgte mig, hvad han skulde svare derpaa, og jeg satte mig strax til Skrivebordet, affattede Svaret og lod det underskrive af Majthény og Parlamentæren overlevere til videre Besørgelse til Jellacic. Hvorledes Svaret var beskaffent, kan Læseren let forestille sig.

Det faldt heller ikke Jellacic ind at sende os en fornyet Opfordring; men han foretrak at fortsætte sit Tilbagetog til Raab og snart derpaa ind over Grænsen, hvor han under Wiens Mure forenede sig med Fyrst Windischgrätz's Hær.

Den ungarske Hær fulgte ham i langsomme Marcher, og en Del af samme, om jeg husker ret Divisionen Ivánka, gik i Lejr foran Komorn i de første Dage af Oktober.

III.

Komorns Belejring.

Ungarns stærkeste Bulværk var paa denne Maade reddet, og Klapka knyttede næste Aar sit Navn uadskillelig til denne Fæstning. Vi skulle her ikke komme nærmere ind paa den ungarske Krigs Historie og den højst hæderlige Rolle, Klapka spillede under samme, men optage Fortællingens Traad efter Gørgeys haardnakkede Kampe ved Komorn, som han egensindig klyngede sig fast til i Steden for efter Regeringens Befaling at koncentrere sig bag Theiss og række de øvrige ungarske Tropper Haanden.

Efter de mange frugtesløse Kampe ved Øvredonau vare vi stillede mellem de tvende Alternativer, enten at blive med hele Hæren i Komorn og her at lade os indeslutte eller ufortøvet at tiltræde Tilbagetoget langs venstre Donaubred. Gørgey besluttede sig for det sidste, Dispositionerne for Afmarchen til Theiss bleve trufne, og deres Begyndelse fastsat til den 12te Juli. Samme Aften tog jeg Afsked fra Gørgey, denne Gang dog ikke saa hjærtelig som tidligere, og om Aftenen trykkede jeg for sidste Gang mine andre brave Venners og Kammeraters Hænder; de skulde snart lide Døden for Bøddelhaanden.

Den 13de ved Daggry havde Hæren, første, tredje og syvende Armékorps, forladt Fæstningen og var slaaet ind paa Vejen til Waitzen; ved Middagstider kjørte de sidste Bagagevogne over Waagbroen, og jeg blev alene tilbage med tvende Hærkorps i Komorn for at holde dette Nationens Bulværk saa længe som muligt og her at værne om Ungarns Vaabenære.

Efter Gørgeys Afmarche blev den forskansede Lejr og Fæstningsværkerne besatte paa hensigtsmæssigste Maade i Forhold til de Kræfter, jeg raadede over, og alle Befalingsmænd modtoge de fornødne Befalinger, Forsvaret angaaende.

Lejrens og Fæstningens Besætning bestod af 24 Batailloner Fodfolk, 11 Eskadroner Rytteri, 7 Kompagnier Ingeniører og 48 Stykker Feltskyts. Paa Fæstningens Volde og i de foran liggende Skanser stod et mer end tilstrækkeligt Antal Positions- og Belejringsskyts med den fornødne Betjening. Min hele Stridsmagts effektive Styrke udgjorde 18,000 Mand; 4--5000 syge og saarede laa paa Hospitalerne. Som næstkommanderende havde jeg Oberst Aschermann, der samtidig førte Befalingen over 8de Hærkorps, medens Oberst Josef Kászonyi befalede 2det Korps. Som politisk Chef og Regeringskommissær fungerede den gamle, brave, af Hæren som af Folket lige agtede Ladislavs Ujházy.

Den 13de udstedte jeg følgende Opraab til Besætningen:

»Soldater!

»Det Øjeblik er kommet, hvor vi maa betragte os som indskrænkede til vore egne Kræfter og afskaarne fra de øvrige Hærafdelinger. Kun i Tillid til os selv og ved gjensidig fast Sammenhold kunne vi med frejdigt Mod imødese Fremtiden; dette maa styrke og oplive os til Opfyldelsen af vor store Opgave.

»Soldater! vi maa retfærdiggjøre Regeringens Tillid, i det den overlod os Forsvaret af denne Ungarns vigtigste Vaabenplads, og derfor retter jeg følgende Ord til eder, til eder, der have vundet saa mangen blodig Sejr og derfor ere blevne eders Folks Stolthed: Lad enhver af os opgjøre sit Regnskab, thi hvordan Forholdene end maa stille sig, udtaler jeg allerede her, at vi kun ville forlade denne Plads med Ære eller finde vor Grav under Fæstningens Ruiner.

»Fædrelandet og dets tapre Hær leve!«

Samtidig traf Pladskommandanten alle Forholdsregler, saa at ingen kunde komme ud eller ind ad Fæstningen uden Tilladelse, jeg opslog min Bolig paa Fæstningens Glacis, Aschermann derimod i den indre Fæstning.

En Eskadron Husarer, der den følgende Dag udsendtes paa en Rekognoscering mod Mócsa, bragte den Melding, at stærke fjendtlige Kolonner med en uendelig Række Bagagevogne bevægede sig paa Vejen til Totis; vi fik herved Nys om, at den østerrigske Hær havde iagttaget Gørgeys Afmarche og nu ilede mod Ofen. En Kurér afsendtes øjeblikkelig til Gørgey for at melde ham dette.

De tilbageblevne fjendtlige Tropper besatte den 15de Juli Almás, Mócsa, Csém, Herkály og Acs og begyndte at forskanse sig ved Herkály og i Acserskoven; samtidig anlagde de Forskansninger ved Aranyos paa Øen Schütt og

begyndte at opføre et stærkt Brohoved ved Lél. En Husarafdeling overfaldt næste Dag ved Neuhäusel en fjendtlig Patrouille og gjorde nogle Fanger, hos hvem man fandt vigtige Papirer. Vi saae heraf, at Feltmarskalk-Løjtenant Csorich kommanderede Cerneringskorpset, og at Generalmajor Pott med en Brigade og den russiske Division Grabbe vare i Fremmarche paa venstre Bred til hans Forstærkning.

Den 17de Juli udsendtes fra Fæstningen flere Delinger Rytteri for at indhente nærmere Efterretninger om Fjenden og lægge Beslag paa al den Proviant og det Kvæg, der fandtes i Omegnen.

En til Gørgey afsendt Kurér bragte os Efterretning tilbage om den Fægtning, der den 15de og 16de havde fundet Sted ved Waitzen, og at Gørgey som Følge deraf havde trukket sig ind i Neograder-Komitatet, henimod Rétság. Samme Dag indtraf fra Waitzen enkelte sprængte Flygtninge, dels til Fods, dels til Hest, dels væbnede, dels ubevæbnede. Officererne skildrede den morderiske Kamp, som havde raset i Stadens Gader, og den skrækkelige Forvirring, der opstod ved Tilbagetoget over en Bro, og hvor Gørgey med sjælden Opofrelse personlig maatte gjenoprette Ordenen. De fortalte fremdeles, at Hundreder af Honvéds endnu holdt sig skjulte i Bjærgene mellem Waitzen og Komorn og kun ventede paa en god Lejlighed til at komme ind i Fæstningen. Under Major Vayda udsendtes derpaa nogle Delinger Husarer i denne Retning for at samle Flygtningene og bringe dem til Fæstningen; det lykkedes ogsaa at finde flere Hundreder, som derpaa indlemmedes i vore svageste Batailloner.

Ved Spejdere erfarede vi, at den østerrigske Hær den 19de havde besat Pest, og at en Del allerede var bleven sendt frem mod Kecskemét. Samtidig modtoge vi fra Sydhæren den Efterretning, at General Vetter ved Hegyes i Bacs havde bibragt Ban Jellacic et blodigt Nederlag, lige-

som Gørgey meldte, at han efter nogle Fægtninger i Bagtravet den 19de Juli var rykket ind i Losoncz.

Samtidig laa vi i Komorn heller ikke paa den lade Side; daglig bragtes der Hundreder af Hølæs ind i Fæstningen, og ligeledes rekvireredes Slagtekvæg fra alle Kanter; paa Tøjhuset udrustedes tvende nye Feltbatterier; der arbejdedes ivrig paa Fuldendelsen af den forskansede Lejr, og et nyt Fort byggedes paa Sandbjærget; ligeledes var en Geværfabrik stadig i Virksomhed, og tvende nyoprettede Batailloner kunde allerede gjennemgaaende forsynes med Geværer. Overalt herskede en livlig Virksomhed og mønsterværdig Orden.

For at afhjælpe Vanskelighederne med Hensyn til de smaa Papirssedler, indrettedes en Presse, som udstedte 5 og 10 Kreuzer-Sedler, der paa visse Dage kunde vexles mod Banknoter; de vare forsynede med Overskriften »Komáromi váltó pénz« (Komorn-Skillemønt) og Underskriften: »Ujházy Lászlo«. Oberstløjtenant Szerelmey i Generalstaben, en udmærket Litograf, forfærdigede Pladerne til Sedlerne og forestod Ledelsen af Pressen.

En Bataillon med to Kanoner og en Eskadron Husarer beordredes til at foretage en Rekognoscering mod Totis; det lykkedes at overrumple den fjendtlige Deling, som holdt Staden besat, at fange en Del af samme, deriblandt syv Officerer, og at gjøre flere Bagagevogne til Bytte. Den bedste Fangst var dog Wiener-Postvognen, hvori forefandtes en Mængde Aviser og mange Depecher; gjennem de sidste fik vi Nys om Styrken af Cerneringskorpset, der bestod af 16 Batailloner Fodfolk, 5 Batterier og 6 Eskadroner Ulaner. Vi fik imidlertid ogsaa Kjendskab til de fjendtlige Troppers Fordeling og besluttede først at rense den venstre Donaubred for Fjenden, derpaa at angribe Fjenden paa Donauøen Schütt, og naar disse tvende Udfald vare lykkedes, at rette Hovedslaget mod Fjendens Hovedstyrke paa højre Donaubred.

Understøttet af en Del af Divisionen Rakovszky angreb Divisionen Kosztolány Fjenden ved Hetény paa venstre Donaubred, kastede ham ud af dette Sted og forfulgte ham til Broen over Zsitva; 130 Fanger og en Munitionsvogn bragtes ind i Fæstningen.

Samme Dag blev Fjenden ogsaa angreben ved Aranyos paa Schütt af Oberstløjtenant Horváth, ligeledes her fordreven fra sin Stilling og forfulgt til Oers.

Ved disse tvende vellykkede Udfald blev venstre Flodbred atter fri, og Fæstningen kunde uforstyrret vedblive med at proviantere sig.

Den 1ste Avgust modtog jeg fra Gørgey en Skrivelse, dateret Geszthely den 24de Juli 1849, hvorved jeg fik Melding om, at han heldig havde fortsat sit Tilbagetog, at han var kommen i Berøring med General Knezich og haabede at kunne naa de øvrige disponible ungarske Hærkorps, der stode paa Linjen fra Tisza-Füred til Szegedin. »Fjendens Plan at afskære vort Tilflugtspunkt, Terrænet bag Theiss, fra de øvrige ungarske Hærkorps er saaledes mislykket. Den fremtidige Fase foı vore Vaaben vil følgelig komme meget til at ligne den nærmest foregaaende; Landets militære Kræfter ville faa Tid til at samle sig bag Hæren, til at organisere og til at slutte sig til samme.

Naar De, Hr. General, betragter disse Kjendsgjerninger og overvejer de nys forefaldne Begivenheder, vil De let kunne forstaa, hvilken Rolle Fæstningen Komorn har at spille i den nærmeste Fase af vort Revolutionsdrama, og hvad der maa være deres Opgave som Kommandant for dette uovervindelige Bulværk.«

Gørgey. m. p.
General.

Jeg haabede med Sikkerhed, at Kossuth, der befandt sig med Regeringen i Szegedin, nu vilde begive sig til Hæren for atter at hæve den sunkne Tillid hos Tropperne

og vække ny Kraft i deres Sjæle; som det senere fremgik, havde Rigsguvernøren virkelig ogsaa fattet denne Beslutning, men hindredes i dens Udførelse ved Fjendens alt vidt fremtrængende Detachementer og blev tvungen til at vende tilbage til Arad. Den øvre Donauhær vedblev saaledes at være unddragen hans yderligere Paavirkning og udelukkende at være afhængig af Gørgeys alt længe kamptrætte Generalstabs Luner.

Jeg besluttede ved denne Tid snarest mulig at føre det afgjørende Slag mod Hovedstyrken af det østerrigske Cerneringskorps paa højre Donaubred for saaledes efter Evne at lette Opgaven for de ungarske Stridskræfter, som opererede i Syden; jeg styrkedes yderligere i denne min Beslutning ved de sikre Efterretninger, jeg paa denne Tid modtog, om Haynaus Afmarche fra Pest mod Szegedin, og ved nogle til Kejser Nikolaus opsnappede Breve fra Generalløjtenant Berg, der var afsendt til det østerrigske Hovedkvarter, og af hvilke man kunde se, at Haynau og Russerne nærede Bekymring for Efteraarets Nærmelse, at de for enhver Pris vilde se at faa Krigen endt snarest mulig, og at de, hvis dette ikke lykkedes, saae sig nødsagne til at opsætte Krigens Tilendeblivelse til næste Aar paa Grund af Landets slette Kommunikationsmidler og Troppernes vanskelige Forplejning.

Den tredje Avgust var udset til dette Udfald, og det kronedes med et fuldstændigt Held.

Ved Dagens Frembrud forlode vi, en Styrke paa 10,000 Mand, Fæstningen — Resten blev ladt tilbage som Reserve og Garnison — og rykkede i fire Kolonner frem mod den fjendtlige Stilling; Aschermann skulde med venstre Fløj søge at omgaa Fjenden, Janik med den højre fratage ham Acserskoven, og jeg selv med de tvende midterste Kolonner storme hans Hovedstilling, Forskansningerne ved Puszta Herkály.

Strax ved Fægtningens Begyndelse fangede vi den

fjendtlige Besætning i Mócsa, da den ikke fik Tid til at trække sig tilbage til Herkály; foran sidstnævnte Sted udviklede sig en længere Kanonade; jeg afventede Aschermanns Tilsynekomst i Østerrigernes Ryg, men han havde forsinket sig, og saaledes maatte jeg med Midterkolonnerne alene angribe de fjendtlige Forskansninger. Brigaden Schulz under sin tapre Fører var den første paa Brystværnet, Fjenden trak sig i Uorden tilbage mod Acs, og da Janik samtidig ogsaa tog Acserskoven med Bajonetten, udartede dette Tilbagetog snart til en vild Flugt. Fjenden, som var slaaet paa alle Punkter, reddede sig til Donaubroen ved Lél, afbrændte den bag sig, fornaglede Skytset i Brohovedet og fortsatte i Nattens Løb sit Tilbagetog til Pressburg.

Det fjendtlige Tab beløb sig til over 1000 Mand døde og saarede; flere end 1000 Mand med 48 Officerer kom i vort Fangenskab.

Dagens Sejrsbytte var meget betydeligt; foruden 12 paa Valpladsen erobrede Kanoner efterlode Østerrigerne i Brohovedet ved Lél 18 nye Stykker Positionsskyts, Attenpundigere; henved 3000 Geværer, betydelige Munitions- og Krudtforraad, talrige Bagage- og Munitionsvogne, Masser af Proviantforraad og henved 2000 Oxer, bestemte for den østerrig-ungarske Hovedhær, faldt i vore Hænder. Hovedfordelen var dog, at vor Sejr gjennembrød den østerrigske Operationslinje, at Haynaus samtlige Hoved- og direkte Forbindelseslinjer med Østerrige faldt i vor Haand, og at han under et eventuelt Nederlag i Sydungarn truedes med den største Fare ved vort Oprør i Ryggen paa Østerrigerne.

Jeg afsendte Kurerer til Kossuth og Gørgey med Løfte om i Løbet af fire Uger at stille 30,000 Mand i Marken, den nødvendige Garnison i Komorn fraregnet; Begejstringen hos den fortræffelige Befolkning paa højre Donaubred var mig en Borgen for Løftets Opfyldelse; jeg gjorde dem derhos bekjendt med Indholdet af de oven berørte Breve til

Czaren og udtalte den Anskuelse, at Ungarn alene kunde reddes ved en Forhaling af Krigen.

Mine Bud indtraf desto være ikke betimelige nok til at forebygge den uheldsvangre Katastrofe; først paa tyrkisk Grund fik Kossuth Efterretningen om Sejren den 3dje Avgust, og Gørgey modtog den i Groszwardein, da han allerede havde strakt Vaaben med sin hele Hær.

Den 5te Avgust tiltraadte jeg med 10 Batailloner, 6 Eskadroner og 30 Kanoner min Marche mod Raab, hvor jeg under Befolkningens Jubel holdt mit Indtog den følgende Dag.

For ikke at spilde nogen Tid lod jeg i de Komitater, vi paa ny havde besat, ufortøvet skride til en Rekrutering og foreløbig udskrive Aldersklasserne fra 18—30 Aar; i Løbet af faa Dage havde der indfundet sig 5—6000 Rekrutter. som sendtes til Komorn, sammesteds formeredes til 5 nye Batailloner og hurtig væbnedes og fandt Anvendelse.

Samtidig modtog jeg en lille Forstærkning af den fra Plattensø fremrykkende Kolonne under Noszlopy, Regeringskommissær og Militærkommandant over Somogy; han havde fra Juni givet det andet østerrigske Reservekorps under Nugent nok at bestille og leveret dets enkelte Dele flere lykkelige Fægtninger. Den hele Flok, der havde været indskrænket til sine egne Kræfter og turet rundt med Fjenden uden nogen som helst Forbindelse med Regeringen eller de øvrige ungarske Hærkorps, bestod af tre Tusende Honvéds, delvis udrustede med Geværer, for største Delen derimod kun med Leer, og den medførte hundrede Heste og ni enpundige Bjærgkanoner.

Noszlopy blev stillet under Oberstløjtenant Mednyánszky, der af mig detacheredes til Veszprim for at organisere Opstanden her; den lille Skare dannede senere to Batailloner af Komorns Besætning.

Sex Dage vare forløbne siden vor Indmarche i Raab; de forefundne Forraad af enhver Art vare for største Delen

skaffede til Komorn, Folkerejsningen paa højre Donaubred havde taget sin Begyndelse, Rekrutter vare udskrevne i Tusender, og endelig vare de mægtige Belejringsskanser ved Acs, Aranyos og Lél jævnede med Jorden. Jeg kunde nu forlade min defensive Stilling og med min hele Styrke rette et nyt Stød mod den ene eller anden Kant.

Da begyndte de første Jobsposter fra den sydlige Krigsskueplads at indtræffe og gjorde en rask Ende paa vore Planer og Forhaabninger. Paul Almásy, Formanden for Deputeretkammeret, der begav sig til Udlandet, var den første, som i Raab betroede mig, at han var paa Flugt, og at alt efter hans Formening var tabt.

Nagy-Sándor var sprængt ved Debreczin, Dembinski slaaet ved Szegedin og Szøreg, Bems Tropper spredte ved Schäszburg; Forvirring og Raadløshed herskede i Regeringens Midte, og den var flygtet fra Szegedin til Arad.

Almásy tilføjede yderligere, at Haynau ved denne sin heldige Fremgang var i Stand til at dirigere en Mængde disponible Tropper mod Komorn, og at Brigaden Jablonovski og Nugents Armékorps allerede vare undervejs der hen.

Disse Efterretninger traf os som et Lyn fra klar Himmel; jeg traf strax Foranstaltninger for at sikre vor Forbindelse med Komorn og besluttede fra nu af at indskrænke mig til Forsvaret af den forskansede Lejr og den mig betroede Fæstning. Da derhos en russisk Division under Grabbe stadig rykkede nærmere og nærmere fra Nord, sørgede jeg i Løbet af de nærmeste Dage for igjen at have samtlige Besætningstropper samlede i og omkring Komorn.

Den 18de indtraf efterstaaende fjendtlige Beretning til Fæstningen:

Pressburg den 17de Avgust 1849.

»Fra Marburg er i Dag indløben følgende telegrafiske Depeche:

Gjennem Kurerer, der i Dag ville indtræffe med Aftentoget til Schönbrunn, melder Felttøj-

mester Haynau, at Rebelhøvdingen Gørgey med en stor Del af sin Hær, 30—40,000 Mand stærk, den 13de dennes ved Világos har strakt Vaaben paa Naade og Unaade.«

I Begyndelsen ansaa man denne Efterretning for en tom Opdigtelse, beregnet paa at skræmme Besætningen og i Smag med de talrige Sejrsberetninger, som i Løbet af Foraaret og Sommeren havde pranget i de østerrigske Dagblade. Dog allerede i de nærmeste Dage indtraf der fra Gørgeys Lejr ungarske Officerer til Fæstningen; de havde personlig været Vidne til Katastrofen og meddelte os alle nærmere Enkeltheder.

Og hyppigere og hyppigere indtraf der Flygtninge fra Világos, de begyndte allerede at indvirke demoraliserende paa vore Tropper, der var ingen Tid mere at spilde, og jeg maatte anvende en jærnhaard Strænghed. De nysankomne bleve enten udviste eller stukne ind i de forskjellige Troppedelinger, enhver Udspredning af Efterretninger blev paa det strængeste forbudt, og alle Midler anvendtes for at bevare den gode Aand og Mandstugten blandt Besætningen.

Allerede den følgende Aften indtraf den første østerrigske Parlamentær med Opfordring om ubetinget Overgivelse og Henvisning til Kejserens ubegrænsede Naade, men jeg besvarede blot Opfordringen med den Erklæring, at der endnu ikke var indløbet nogen officiel Meddelelse om Sagernes Tilstand i Banatet og ved Nedredonau, og at jeg derfor ikke kunde indlade mig i nogen som helst Underhandling uden at paadrage mig Beskyldning for Forræderi mod Fædrelandet. Et aldeles lignende Svar fik Dagen efter en russisk Parlamentær. Den østerrigske Krigsminister Gyulay foreslog da en Vaabenhvile, til en af Besætningens Midte udsendt Deputation havde skaffet Vished om den virkelige Situation; fra østerrigsk Side lovede man at forsyne disse Herrer ikke blot med nødvendige Rejsepasser, men ogsaa for større Sikkerheds Skyld at medgive dem en

Eskorte, og jeg afsluttede nu en fjorten Dages Vaabenhvile med 48 Timers Opsigelsesfrist. Hvad der bevægede mig til dette Skridt, var ikke saa meget Ønsket om at indhente sikre Efterretninger — de hidtil indtrufne behøvede desto værre ingen Bekræftelse —, men nærmest den mig paahvilende Pligt, at faa de ungarske Kolonner, som endnu strejfede omkring paa højre Donaubred, ind i Fæstningen, en Betingelse, de fjendtlige Kommandanter da ogsaa indrømmede mig. Af et Brev, der samtidig tilstilledes mig fra Gørgey, skal her blot anføres Slutningen:

»Følgen af alle de Nederlag var, at jeg med en Hær, som siden vor Afmarche fra Komorn var svækket ved betydelige Tab, stod alene, samtidig truet fra Østerrigerne i Syd og den russiske Hovedhær i Nord.

Jeg havde ganske vist endnu en Tilbagetogslinje fra Arad over Radua til Siebenbürgen; men Hensynet til mit Fædreland, som jeg for enhver Pris vilde skaffe Freden, bevægede mig til at strække Vaaben.

Først havde jeg opfordret den provisoriske Regering til at forstaa, at den ikke mere kunde hjælpe Fædrelandet, men blot styrte det i dybere Ulykke, og at den derfor skulde aftakke.

Den gjorde dette og nedlagde hele Civil- og Militærmagten i mine Hænder, hvorpaa jeg, da Tiden var knap, fattede den ganske vist hurtige, men dog vel overvejede Beslutning, uden Betingelse at strække Vaaben for Hs. Majestæt Kejseren af Ruslands Hær.

De tapreste og braveste af mine Tropper vare enige med mig; alle Troppedelinger i Arads nærmeste Omgivelser sluttede sig frivillig til mig, og Fæstningen Arad under Damjanich har erklæret at ville gjøre det samme.

Til Dato behandles vi, som brave Soldater kunne vente det af brave Soldater.

Betænk nu selv, hvad du har at gjøre.

Arthur Gørgey.«

Jeg holder det for nødvendigt her at tilføje, at alle øvrige Breve fra Gørgey til mig, der ere komne frem i offentlige Blade, ere underskudte eller rene Opdigtelser.

Den 2den September vendte de af os udsendte Kommissærer tilbage. Ruttkay, der havde været i det russiske Hovedkvarter og talt med Gørgey, berettede, at det russiske Venskab for Ungarn alt var forbi, og at man allerede havde udleveret de ungarske Officerer til Østerrige. Gørgey selv nærede den Anskuelse, at Besætningen i Komorn, i Betragtning af sin ulige gunstigere Stilling, nok maatte kunne stille Betingelser for sin Overgivelse; i øvrigt vilde han ikke give os noget Raad, vi skulde blot gjøre, hvad vi holdt for rettest. Thaly, der kom fra Arad, udkastede et gyseligt Billede af den Behandling, de Ungarere, som holdtes fangne i Fæstningen, havde at udholde, samt at to ungarske Officerer allerede vare blevne dømte af Krigsretten og skudte; ganske vist vare senere Henrettelser blevne standsede, men de ulykkelige Fangers Lod var dog stadig tvivlsom og i enhver Henseende frygtelig. For øvrigt bekræftede alle Kommissærerne enstemmig vore Hæres Nederlag, alle Troppers Afvæbning, Arads Overgivelse og Kossuths og den sidste Floks Overgang paa tyrkisk Omraade.

Thaly medbragte derhos fra Haynau en brutal Opfordring, hvoraf fremgik, at Felttøjmesteren paa Grund af det uventede Held i Syden nu troede med Sikkerhed at kunne gjøre Regning paa Fæstningens ubetingede Overgivelse; hans Brev besvaredes med nogle Linjer, at man vel var traadt i Underhandlinger, men at der hverken nu eller senere i fjærneste Grad kunde være Tale om nogen Overgivelse paa Naade eller Unaade.

Komorns fuldstændig isolerede Stilling, Landets redningsløse Tilstand og de vedvarende Forsikringer om allerhøjeste Naade, fuldstændig Udsoning, Forglemmelse af Fortiden, Landets Beroligelse og Forbedring i dets Stilling, Løfter, man idelig og med de mest mangfoldige Afvexlinger

foregjøglede de ungarske Parlamentærer, hver Gang de kom til det østerrigske Hovedkvarter, alt dette gjorde sluttelig sit Indtryk paa Krigsraadet i Komorn; man vilde ikke udsætte sig for unyttig Blodsudgydelse og Forlængelse af Krigens Trængsler og opstillede derfor sine Betingelser for Fæstningens Overgivelse, Betingelser, man vel ikke ventede, at Fjenden vilde gaa ind paa i deres fulde Omfang, men som man dog haabede for største Delen at kunne sætte igjennem ved urokkelig Udholdenhed og Bestemthed, især da Fæstningen Peterwardein paa den Tid endnu holdt sig.

Den 4de September om Middagen var Vaabenhvilen udløben, og der begyndte nu at herske et fornyet Liv i Fæstningen. De Tropper, som under Vaabenhvilen havde ligget i Kantonnement i Landsbyerne langs venstre Donaubred, bleve trukne ind i Fæstningen, Værkerne besattes stærkere end tidligere, og med fornyet Iver lagde man Haand paa Fuldendelsen af de endnu ikke færdige Skanser paa Monostor. Paa faa Undtagelser nær var Aanden blandt Tropperne fortræffelig og Officererne fortrolige med deres Opgave og rastløse i Tjenesten; de vare bekjendte med deres fangne Vaabenfællers sørgelige Lod i Arad og Temesvár og derfor snarere stemte for Forsvar til det yderste end for Overgivelse uden Betingelser eller en vanærende Underkastelse.

Jeg skal her forbigaa Enkelthederne ved de fortsatte Underhandlinger mellem mig og de østerrigske Generaler, til Haynau sluttelig selv overtog Befalingen over Belejringshæren. Paa højre Flodbred og Øen Schütt var jeg indesluttet af Østerrigerne, paa venstre Bred af Russerne under Grabbe.

Jeg drog særlig Omsorg for aldrig at træffe personlig og under fire Øjne sammen med Parlamentærerne og stadig at lede Underhandlingerne i Overensstemmelse med Krigsraadets Beslutning og saaledes, at de ikke bleve en Hemmelighed for nogen; men desuagtet gjorde der sig i Krigs-

raadet en Opposition gjældende, som slet ikke vilde høre noget om Underhandlinger eller dog kun opstille Betingelser, der vare fuldstændig uopnaaelige.

Efter Peterwardeins Fald kunde vi ikke vente at opretholde de Kapitulations-Betingelser, vi oprindelig havde opstillet; det blev besluttet at mildne dem, men dog under ingen som helst Betingelse at rømme Fæstningen uden en ærefuld Kapitulation.

Med Oppositionens Rumlerier kom ogsaa fjendtlige Udsendinge ind i Fæstningen; de søgte at opægge Soldaterne, at forlede dem til at nægte Lydighed, og for at forebygge Desertationer og Mytteri saae jeg mig nødsagen til at statuere grusomme Exempler, den tungeste Pligt, jeg havde at opfylde under hele Krigen! Man forsømte end ikke at leje Mordere mod mig; en af dem blev greben i mit Værelse og maatte bøde med Livet for sin skjændige Plan, en anden slap uskadt ud af Fæstningen.

Saaledes forløb de sidste Uger i Komorn!

Fjenden vedblev med sine Tilbud, og vi afviste dem idelig med den Bemærkning, at vi hellere vilde begrave os under Fæstningens Ruiner end indgaa paa en vanærende Overgivelse. Besætningens urokkelige, faste Holdning bevægede sluttelig Haynau til at opstille et nyt Forslag om Kapitulation, og dette blev med nogle Ændringer vedtaget af Krigsraadet. Puszta-Herkaly bestemtes til Udvexlingen af Ratifikationen, og der udnævntes fra Krigsraadets Side en Deputation, som havde at fuldbyrde denne sørgelige Opgave.

De under 28de Septbr. vedtagne Hovedpunkter vare: Garnisonens frie Afmarche, dog uden Vaaben, medens Officererne beholdt deres Sabler; de Officerer, som tidligere havde gjort Tjeneste i den kejserlig-kongl. Hær, fik efter Ønske Passer til Udlandet eller uhindret Ophold i deres Hjemstavn; Honved-Officererne fik frit Ophold i deres Hjemstavn uden Tjenesteforpligtelse; Mandskabet i de tidligere

k. k. Regimenter og de Individer, som vare befordrede til Officerer, frigaves ligeledes og fritoges for enhver retslig Forfølgning; Officererne fik anviste en Maaneds Gage, og Soldaterne Lønning for ti Dage i østerrigske Nationalbanknoter; fremdeles udbetaltes 500,000 Gylden i østerrigske Banknoter til Udligning af de forskjellige af Garnisonen ved Krigskasse-Anvisninger paadragne Forpligtelser; rørlig og urørlig Privatejendom blev i det hele taget ukrænkelig.

Jeg selv var ikke tilstede ved Ratifikationen; men efter at Undertegnelsen var paafulgt, udstedte jeg under 3dje Oktb. min sidste Dagsbefaling til Tropperne; det var min sidste officielle Virksomhed i Ungarn og samtidig vor Uafhængighedskamps sidste Aandedrag.

IV.

Afskeden fra Fædrelandet.

Den 5te Oktober forlode de sidste ungarske Tropper Komorn; de spredtes til alle Kanter og vendte tilbage til deres Hjemstavn.

Skæbnen havde erklæret sig mod os, Kampen var forbi. Overenskomsten angaaende Fæstningens Overleverelse blev afsluttet med den østerrigske Overgeneral Haynau af en Deputation, der valgtes ud af det store Krigsraad, og den bekræftedes af mig, som ikke var tilstede ved selve Handlingen. Og den Beslutning, jeg den Gang fattede, angrer jeg heller ikke den Dag i Dag.

De Kapitulationsbetingelser, Fjenden indrømmede os, vare de højeste, som lode sig opnaa under de givne Forhold, og at vi opnaaede saa meget, skyldtes den faste Holdning hos Besætningen, som var villig til at ofre sin sidste Blodsdraabe for Vaabenæren, og det Hastværk, hvormed man i den østerrigske Lejr søgte at blive den lidt besvær-

lige russiske Hjælp kvit; muligvis kom hertil ogsaa endnu en tredje Bevæggrund, jeg den Gang ikke kunde ane: den fjendtlige Feltherres Lyst til uhindret at kunne fejre den 6te Oktb. som en blodig Hævnens Dag.

Hvis man — hvad der var en let Sag med den mangfoldige Overmagt — blot havde fortsat Cerneringen endnu i tvende Maaneder, vilde Besætningen have været fuldstændig udsultet, udygtig til yderligere Forsvar og nødsagen til at strække Vaaben paa Naade og Unaade.

Paa Grund af Fjendens Overlegenhed og de stærke Stillinger, han var i Besiddelse af, kunde der ikke være Tale om at slaa sig igjennem, og endnu mindre om en eventuel Undsætning, da der alt i tvende Maaneder ikke mere fandtes nogen Regering eller nogen ungarsk Hærstyrke i Landet, og allermindst turde man gjøre Regning paa nogen Intervention fra Udlandets Side; thi Udlandet havde ganske vist taget sympathetisk Del i vore Kampe og beundret vor Udholdenhed og Tapperhed, men for længst overladt Ungarn til sin Skæbne, som Tilfældet havde været med Polen atten Aar tidligere.

De Personer, der i Fæstningen udtalte sig mod Kapitulationen, vare da ogsaa enten Mænd, som ikke havde Forstand paa vor Stilling, eller simple Rænkesmedde, der vilde fiske i rørt Vande, et Par Dage spille en Rolle med Storpralerier og samtidig havde deres egne Interesser for Øje. Heldigvis fandtes der kun faa af denne sidste Klasse, og de Mænd, hos hvem Fædrelandskjærligheden var den eneste Drivfjeder, fik senere tilstrækkelig Lejlighed til at overtyde sig om, at en udsultet Besætning — lad den end være nok saa modig — ikke har anden Udvej end at overgive sig paa Naade og Unaade, naar dens Legioner ere svækkede, dens Kræfter brudte. Aldrig er denne Sandhed vel bleven bestyrket i højere Grad end ved Metz's Overgivelse, da 172,000 Mand af Verdens bedste Tropper ikke længere mægtede at værge sig mod Hungeren, men maatte overgive

sig til en ikke synderlig større Styrke og vandre i tysk Krigsfangenskab. Bazaines Forræderi bestod ikke i denne vanærende Overgivelse, som ingen længere mægtede at forandre, men i den Omstændighed, at han af urene, egoistiske Bevæggrunde ikke tog i Betænkning at indeslutte sig i Fæstningen med en saa anselig Styrke, før Tilbagetoget var ham afskaaret. Af denne Grund fældede Krigsretten Dom over ham, og det med fuld Ret.

Vor Opgave var forskjellig fra den, som paahviler Besætninger, der i normale Krige have en fast Plads at forsvare. Efter den fuldstændige Tilintetgjørelse af samtlige Stridskræfter i Landet og den absolute Umulighed for nogen Undsætning kunde der kun foresvæve os ét Maal: at tvinge Fjenden, der saa stolt pralede af ikke at ville underhandle med Rebeller, til slige Underhandlinger og at paalægge ham Kapitulationsbetingelser, der samtidig vare ærefulde for Besætningen og for Stadens civile Befolkning et Værn mod mulige Tryk. Havde vi kunnet opnaa mere, havde jeg gjærne givet mit Liv derfor; det havde dog intet stort Værd for mig ved Tanken om, at mit Fædreland var fortabt, og at jeg selv maatte søge mit Brød paa fremmed Grund, for hvor lang Tid vidste Gud alene.

Før jeg skiltes fra mine Kammerater, samledes vi til et sidste Maaltid. Det forløb kun sørgelig; vi vidste ikke, om vi nogen Sinde skulde ses igjen i Livet. Mod Slutningen af Maaltidet gik et Ark fra Haand til Haand, og enhver tilstedeværende satte sit Navn under; det var et skriftligt Løfte, vi gjensidig gave hverandre, at holde trofast ved vor Sag og stadig være parate til atter at sætte Liv og Eje paa Spil ved første Opraab. Og ingen af os er bleven dette Løfte utro; ingen, hvordan hans Skæbne end var, har nogen Sinde nølet med at paatage sig den Mission, der under vor Virksomhed mod Landets Underkuere betroedes ham. Ved dette Aftensmaaltid vare næsten samtlige Garnisonens højere Officerer tilstede, og vilde jeg gjennem-

gaa Navnene, vilde man støde paa mange, der alt havde en god Klang paa Rákoczy-Kampenes Tider — 140 Aar tilbage i Tiden —, et Bevis paa, med hvilken Trofasthed vore Adelsslægter have bevaret de gamle Traditioner og og fastholdt deres Pligter mod Fædrelandet. Andre af hine Navne tilhørte Mænd, der havde besluttet at blive den Ed, de havde aflagt paa den ungarske Forfatning, tro indtil Døden.

Af sidst nævnte fik tvende et saa tragisk Endeligt, at jeg her kortelig skal fortælle deres Skæbne for at redde deres Navne fra Forglemmelsen.

Det var de tvende Stabsofficerer Prágay og May.

Under min Virksomhed i Ungarn, fra den Dag, jeg overtog Kommandoen ved Øvretheiss og til Afslutningen af Komorns Kapitulation, var Prágay stadig ved min Side, først som Korps-, i den sidste Tid som Generaladjutant. Da jeg i Wien henlevede mine muntre Aar som Løjtenant ved den ungarske Livgarde, havde jeg lært ham at kjende; han var den Gang med beskeden Rang ansat i det ungarske Hofkancelli og udmærkede sig særlig ved sin Livslyst, ved sit altid muntre Sind og de fortrinlige Arrangementer, han vidste at træffe ved Baller og Ungkarlefrokoster.

Jeg kan endnu for mine Øjne se, med hvilken Lidenskab han dansede Mazurkaen eller sine komiske Hanetrin i Kvadrillen. Nogle Aar senere kom alvorligere Tider; jeg havde mit Hovedkvarter i Tokay, da Prágay en smuk Morgen indtraf fra Debreczin, præsenterede sig og stillede sig til min Raadighed.

Før Prágay blev ansat i det ungarske Hofkancelli, havde han gjort Tjeneste i Hæren; han var en fortræffelig Soldat og særlig dygtig som Administrativ- og Kontorofficer. »De kommer som kaldet«, svarede jeg; »jeg trænger til en Adjutant; De bliver hos mig, og nu skulle vi kæmpe lige saa frisk og lystig, til Vejret gaar fra os, som vi engang have danset«. Fra nu af betroede jeg ogsaa Prágay at sørge for

min og min Stabs Forplejning, overgav ham i dette Øjemed min Gage og forbeholdt mig blot den Smule, jeg behøvede til mine daglige Smaaudgifter. Prágay forstod at forene det nyttige med det behagelige: han opfyldte med største Punktlighed de Pligter, der — ofte under meget vanskelige Forhold — paahvilede ham som Korpsadjutant, og samtidig sørgede han for et godt Bord. Hvorledes han bar sig ad med det sidste, er mig den Dag i Dag en Gaade.

Efter Kapitulationen besluttede Prágay at udvandre til Amerika. Ved sin Ankomst til New-York var det første, han tog sig for, at udgive et mindre Arbejde om Ungarn og dets Uafhængighedskrig. Han tilsigtede hermed at henlede Yankeernes Opmærksomhed — de sværmede den Gang for Ungarn — paa sin Person, og det lykkedes ham. Han havde snart fundet talrige Venner, og disse introducerede ham igjen hos General Lopez, Hovedet for de kubanske misfornøjede. Lopez forberedte ved denne Tid sin anden Expedition til Øen Kuba, og Amerikanerne understøttede ham med Penge og Vaaben. For Kubanerne drejede Sagen sig om at afryste det spanske Aag, her var altsaa Tale om at tjene Frihedens Sag, og Prágay tog en rask Beslutning: han tilbød sig at være Lopez's Følgesvend, og denne udnævnte ham til sin Generalstabschef.

Det lille Expeditionskorps, som iblandt sin Midte ogsaa talte flere Ungarere, der havde sluttet sig til Prágay, indskibedes og iværksatte lykkelig sin Landgang paa et ubevogtet Punkt af Øen; men den brave Lopez var ikke saa lykkelig som Garibaldi tyve Aar senere. Befolkningen, selv den farvede, forholdt sig rolig, kun faa sluttede sig til hans Fane, og saaledes lykkedes det de spanske Besætninger efter nogle blodige Fægtninger at tilintetgjøre den lille Skare; Lopez blev gjort til Fange og henrettet paa grusom Vis, og Prágay, der havde samme Skæbne at befrygte og laa saaret paa Valpladsen, gjorde Ende paa sit Liv ved et Pistolskud.

Han faldt som Helt i Krigsdansen, og hans sidste Pas var det smukkeste i hans Liv. Af de øvrige Ungarere faldt nogle, andre sendtes til Presidio'erne (paa Fæstningerne), hvor fra det senere under usigelig Møje lykkedes enkelte at undslippe, t. Ex. den brave Schlesinger, for Tiden en af de rigeste Kaffeplantage-Ejere i Costarica.

Den anden af mine Vaabenfæller fra Komorn, hvem en endnu sørgeligere Lod forbeholdtes, var Oberstløjtenant May. Han var Artilleriofficer i Fæstningen, den Gang Besætningen opfordredes til at aflægge Ed paa Forfatningen; Flertallet af Officererne, for største Delen fremmede, foretrak at forlade Komorn, men May blev tilbage, aflagde Eden og blev et af de virksomste Medlemmer af Fæstningens Forsvarsraad.

Da jeg kom til Komorn, fandt jeg Fæstningens Udbedring ham delvis betroet; jeg forfremmede ham til Major, senere til Oberstløjtenant. May foretrak at forblive i sit Fædreland fremfor at udvandre; men nogle Aar senere blev han kastet i Fængsel som Deltager i en Sammensværgelse; man vilde udpresse Tilstaaelser af ham, Forhørerne gjentoges, og med Forhørerne ogsaa hans Anklageres Brutalitet. For ikke at gjøre sig skyldig i nogen Svaghed besluttede May nu at tage Livet af sig, oprev sin Halmsæk, krøb ind i den, antændte den og opbrændte sig. Da Fængslets Opsynsmænd, hidlokkede af den stærke Røg, trængte ind i hans Celle, var han endnu i Live, men afgik snart derpaa ved Døden under de forfærdeligste Smerter, men uden at have talt et Ord. May opofrede sig for sine Venner; Fred være med hans Aske!

Efter disse korte Minder om Komorn og dets brave Forsvarere optager jeg atter Fortællingen om mine egne Livshændelser.

Efter Kapitulationens Ordlyd stod det enhver af Besætningen frit for at forblive i Indlandet, uantastet og med fuldstændig Amnesti, eller at begive sig til Udlandet, for-

synet med et almindeligt Rejsepas. I Følge de Aftaler, som vare trufne med den fjendtlige Overkommandant, henregnedes ogsaa Regeringskommissæren Ladislavs Ujházy, Civilembedsmændene og samtlige politiske Personligheder, der i den sidste Tid havde søgt Tilflugt i Komorn, til Besætningen. Jeg gav enhver af dem en militær Rang, og de erholdt derpaa, som alle øvrige, efterfølgende trykte, af Fæstningens østerrigske Feltkrigskommissær undertegnede og med det kejserlige Segl forsynede

»Lejdebrev for N. N., som uhindret kan begive sig her fra til sin Fødestavn N. og, som henhørende til Komorns Garnison, er delagtig i de samme indrømmede Begunstigelser med Hensyn til Person og Ejendom.«

Komorn, 4de Oktb. 1849.

Den sidste ungarske Troppedeling havde næppe forladt Fæstningen, før der alt udgik følgende Proklamation fra den nye Fæstningskommandos Side:

»I Følge den trufne Overenskomst maa Staden og Fæstningen Komorn fra i Dag være fuldstændig rømmet for den tidligere Garnison. Alle de Individer, som handle herimod og opholde sig her længere end 24 Timer, ville blive anholdte og uden Hensyn til deres tidligere Charger indrullerede som menige i den k. k. Hær. Undtagne ere blot de syge og de, som afvente deres Passer til Udlandet og derfor have at melde sig til den k. k. Pladskommandant for at modtage et Opholdsbevis.«

Komorn, 5te Oktb. 1849.

Grev Nobili.

Skjønt jeg modtog Besøg baade af østerrigske og russiske Generaler og fik Anerkjendelse for den humane Behandling, jeg altid havde ladet de østerrig-ungarske Krigsfanger til Del — deres Tal oversteg mangen Gang 3000 —,

troede jeg ikke længere at have noget at gjøre i Komorn, efter Udstedelsen af denne hensynsløse Proklamation, og besluttede ufortøvet at afrejse til Pressburg. Aftenen før min Afrejse havde jeg dog endnu den store Glæde at kunne omfavne min gamle Fader og min Broder. De kom for at tage Afsked med mig; min Fader saae jeg aldrig mere; min Broder gjenfandt jeg ved min Tilbagekomst, atten Aar senere, som østerrigsk General; jeg forærede ham mine Rideheste, som jeg ikke vilde sælge; med min Fader, der i Krigens Løb saa temmelig havde mistet Resten af sin Smule Formue, delte jeg det lille Beløb, Prágay samme Dag havde overleveret mig som mine Sparepenge og Eje. Den hele Sum udgjorde 8000 Gylden, og saaledes havde jeg tilbage 4000 Gylden, hvormed jeg skulde drage ud i Verden for at søge mig et nyt Hjem og lægge Grund til min fremtige Virksomhed.

En patriotisk Dame, som ved denne Tid opholdt sig i Fæstningen for at redde sin svært kompromitterede Svoger, betroede jeg mine Kjøreheste, fire Skimler, smukke fyrige Dyr, jeg under Krigen havde benyttet som Firspand og nødig vilde bortsælge for en ussel Pris. Resten af mine Ejendele fordelte jeg mellem mine Tjenere.

Af Brist paa Penge — efter Gørgeys Afmarche havde vi næppe 200,000 Gylden, for det meste Szegediner-Banknoter, i Krigskassen — havde jeg efter Samraad med Civilkommissær Ujházy været nødsagen til at udstede saakaldte Krigskasse-Anvisninger for at kunne udbetale Soldaterne deres Lønninger og fortsætte Forsvaret. Da disse Anvisninger for største Delen vare komne i Hænderne paa den allerede ved Krigen forarmede Mellemklasse, holdt jeg det for min Pligt at fastholde, at disse af Garnisonen indgaaede Forpligtelser skulde fyldestgjøres ved Udvexling mod østerrigske Banknoter. Udførelsen af denne Udvexling betroedes flere Komiteer, og efter at dette var besørget, Officererne havde faaet deres Maaneds Gage og Mandskabet sine ti

Dages Lønning udbetalt, kom General-Intendanten, Leo Holländer, med den Melding, at han endnu disponerede over et betydeligt Pengebeløb, angaaende hvis Anvendelse han udbad sig min Ordre. Jeg befalede ham at deponere Resten til sidste Hvid hos Magistraten til Dækning for eventuelle Reklamationer eller til Uddeling blandt de fattige, naar der ikke fandtes anden Anvendelse for Beløbet.

Naar jeg her dvæler ved alle disse Enkeltheder, er Grunden navnlig den, at jeg efter Komorns Overgivelse var udsat for de laveste Angreb; man har paastaaet, at jeg har trukket mig tilbage til Udlandet med Skatte. Nej, Kossuth havde intet, og jeg havde intet, da vi maatte forlade Landet. Og til Ungarns Ære være det sagt, at af hele Emigrationen besad ingen noget, da enhver kun tænkte paa Landet og dets Ulykke, og ingen havde Tid at tænke paa sig selv.

Den 5te Oktb. endelig, da ogsaa den sidste Deling ungarske Tropper havde forladt Komorn, besteg jeg et Dampskib for at begive mig til Pressburg, hvor jeg ankom den næstfølgende Dag og steg af i Hotellet »zum grünen Baum«.

Mit Ophold i Pressburg var en ren Sjælekval; hver Dag droge talrige Honvedtropper, eskorterede af østerrigsk Mandskab, forbi mine Vinduer, for at stikkes ind i tyske, galiziske eller böhmiske Regimenter uden Hensyn til deres tidligere Charger. Jeg saae iblandt dem mange, som havde tjent under mig og endnu for faa Maaneder siden bare Hovedet stolt, medens de nu med sænket Blik, ydmygede og modløse slæbte sig sørgmodige afsted. De fleste hørte til Gørgeys Hær, en Del dog ogsaa til det Armékorps, som blev slaaet ved Temesvár.

Hovedslaget skulde dog først ramme mig sex Dage efter min Ankomst til Pressburg. Leopold Schaleck, min senere tro Tjener og Følgesvend i Udlandet, men daværende Opvarter i Hotellet »zum grünen Baum«, bragte mig samme

Dag, som sædvanlig, min Frokost og derhos en Avis, paa hvis første Side jeg i store Bogstaver læste de indholdstunge Ord: Krigsretsdom. Den lange Række af Navne, som stod under denne Dom, lod mig ane, at der her var Tale om mine Venners Skæbne; jeg troede dog, at kun Dommen var udtalt, men ikke bragt til Udførelse og gjennem Benaadning forandret til en mild Straf. Først da jeg var naaet til Listens Slutning og læste Dommens Bekræftelse og Udførelse og den under 6te Oktb. fuldbyrdede Martyrdød paa Ludvig Bathyány og mine bedste, ædleste Venner, de tretten Generaler, da faldt Bladet af mine Hænder, og jeg følte den dybeste Smerte, som nogen Sinde har overmandet mig, og som jeg den Dag i Dag endnu ikke er i Stand til at mestre. Dette var altsaa Opfyldelsen af de Løfter, man gjentagne Gange gav mig, det den Mildhed og Naade, man stillede mig i Udsigt for mine Kammerater; derfor lod man de ulykkelige fra deres Fængsler rette Breve til mig, hvori de gjorde mig Bebrejdelser angaaende Forsvarets Fortsættelse, som kun mægtede at gjøre deres Skæbne endnu tungere. Løgn og Bedrageri anvendtes for at paaskynde deres Død. Schwarzenberg'erne og Haynau'erne vilde denne Gang overgaa selv Russerne i Grusomhed, Ungarn skulde én Gang for alle slaas til Jorden, og dets bedste, ædleste Sønner bøde med Livet for deres Kjærlighed til Fædrelandet.

Hvorledes dette er lykkedes, og hvilke Frugter en saa vanvittig Politik har baaret, have de følgende tvende Decennier baaret Vidne om. Gid saa sørgelige Øjeblikke aldrig maa vende tilbage i Ungarns Historie!

Jeg hensank i en heftig Feber, indelukkede mig paa mit Værelse og begyndte at gruble over, hvad Beslutning jeg skulde tage for ogsaa fremtidig at kunne vie mit stakkels Fædreland min Tjeneste. Da faldt det mig paa Sinde at slutte mig til de Mænd, der i samme Stilling som jeg i Frankrig, England og Schweiz førte Ordet for deres under-

trykte Lande, virkede for dem, opretholdt Haabet om en bedre Fremtid blandt deres Landsmænd og stræbte at vedligeholde den Ild, uden hvilken ingen Gjenrejsning er mulig. Jeg opgav mit oprindelige Projekt, at begive mig med Ujházy og andre Venner til Amerika, og besluttede at tage mit første Ophold i Udlandet, særlig i London.

Man er i Ungarn stolt af atter at have gjenvundet Landets Rettigheder og den politiske Selvstændighed uden Blodsudgydelse; dog, hvem havde vel for 36 Aar siden kunnet skimte de Veje, som skulde føre til dette Maal?

Hvem har, da Ungarns Presse maatte tie, atter og atter paa ny mindet Verden om Ungarns Sag, i Ord, Skrift og ved væbnede Demonstrationer? Det var Emigrationens Værk, et Værk af de Mænd, som for en stor Del fandt deres Grav i fremmed Jord, medens Resten alt længst er glemt. Naar Ungarns stolte, selvbevidste Holdning midt under dets tungeste Prøvelser opfyldte Verden med Agtelse og Sympathi, maa man ogsaa lade den ungarske Emigration vederfares den Retfærdighed, at den i Højde med sin Opgave forstod stadig at holde det ungarske Navn uplettet og sejrrig at forsvare det mod Angreb.

Den 12te Oktb. bragte man mig fra Pladskommandoen mit Rejsepas, og den følgende Dag forlod jeg Pressburg for over Berlin at begive mig til Hamburg.

V.

De ungarske Kvinder i Aaret 1849. — Breslau. — Berlin. — Afrejse til London. — De ungarske Flygtninge i Tyrkiet.

Mændene havde gjort deres Pligt, men Skibet laa sønderknust paa Stranden, og Turen kom nu til Kvinderne. Ungarns Kvinder havde til enhver Tid lagt deres glødende

Fædrelandskjærlighed og Trofasthed mod dets Sag for Dagen, og nu efter den indtraadte Katastrofe viede de sig med dobbelt Iver til den ædle Opgave at bringe Hjælp, hvor Hjælp var mulig. Fremfor alt søgte de at skaffe Patrioterne, der vare spredte over alle Dele af Landet og jagedes som vilde Dyr, Lejlighed til Flugt til Udlandet. Mange forfulgte maatte hele Maaneder, til Forfølgernes Raseri havde lagt sig noget, holde sig skjulte i Lader, paa Hølofter, i afsidesliggende Csárda'er, ja selv i Sivet, til der gaves en eller anden Lejlighed til at bringe dem i Sikkerhed. Om alt, hvad Kvinderne have præsteret i denne Rædselstid, om de talrige Beviser paa den mest ædle Selvopofrelse lod der sig skrive hele Bind, fulde af den mest spændende Interesse og ret egnede til at forherlige de ungarske Kvinders Karakter. Medens nogle bragte deres Venner til Wien, hvor Faren for dem var mindre stor end i Ungarn, skaffede andre dem til Galizien; men de fleste af disse Frelsens Engle vidste at skaffe sig Passer til Udlandet, og de Patrioter, der havde betroet sig til dem, kunde saaledes, forklædte som Tjenere eller Kuske, paa sikker Vis skaffes til Udlandet. Af de Mænd, som reddedes paa denne Maade, skal jeg først og fremmest nævne Pavl Almássy, den forhenværende Formand for den ungarske Rigsdag, under hvis Forsæde den højtidelige Uafhængigheds-Erklæring fandt Sted den 14de April.

Da jeg efter det lykkelige Udfald den 3dje Avgust endnu havde mit Hovedkvarter i Raab, kom Pavl Almássy, som sagt, til mig og fortalte, at han havde forsinket sig i Pest og ikke længere kunde komme til Szegedin. Efter de indtrufne Efterretninger om de ulykkelige Kampe ved Szegedin og Szøreg og i Betragtning af vor Sydhærs mer end sandsynlige Nederlag havde han ingen anden Udvej end at flygte, naar han, den tidligere Rigsdags-Formand, da ikke ligefrem vilde prisgive sig den sikre Død. Jeg opfordrede ham til at forblive hos mig med det Løfte, at der ikke skulde blive

krummet et Haar paa nogen af mine Omgivelser, men Almássy foretrak under Forklædning som Tjener at rejse med sin Søster, Grevinde P. til Mähren, jeg lod ham passere Forposterne, og det lykkedes ham at redde sig.

Paa en Station mellem Brünn og Oderberg traf jeg to Maaneder senere en anden af mine Venner under en lignende Forklædning. Med en østerrigsk Kavalleriofficer, der skulde følge mig til Grænsen, sad jeg ved et enligt Bord for at indtage en Frokost; min Følgesvend maatte for et Øjeblik forlade Stuen; jeg var næppe bleven alene, før en elegant Dame traadte hen til mig, greb mig haardt i Haanden og hviskede mig i Øret: »Skift for Guds Skyld ikke en Mine, giv ikke et Tegn, at De har gjenkjendt ham, ellers er han fortabt«. Hun pegede paa en Mand, der stod ved Siden af hende, og sagde: »Han er min Tjener; vi ses igjen i Breslau.« Forklædningen var denne Gang fuldkommen; jeg saae et simpelt udseende Menneske, der som en trofast Svend opvartede sin Frue, der atter havde sat sig til Bords; hans Ansigt var slet barberet og omgivet af et stridt Skjæg, og hvad der navnlig narrede mig, var hans røde Pande og kobberfarvede Næse. Det kostede mig Besvær at opdage Manden, som gjemte sig bag denne Maske, til jeg endelig i den foregivne Tjener gjenkjendte Csámader-Biskoppen, Kultusminister Horváth. Han gav naturligvis intet Gjenkjendelsestegn, snart derpaa kom min Ledsager, Lokomotivet peb, og vi fortsatte alle uhindrede vor Rejse.

(Forts.)

Den politiske Æventyrer, Amtmand Povl Juel.

(Slutning).

VII.

At Mistanken om politiske Stemplinger nødvendigvis snart maatte rettes mod dette internationale Kløverblad af Æventyrere, er saare naturligt; og de iagttoge hverken i Ord eller Gjerning den Forsigtighed, man dog maatte tænke, de vilde have víst, naar de saaledes legede med Ild. Juel var en Praler, der ikke kunde dy sig for endog til temmelig ukjendte Personer at brovte med sit Grønlands-Projekt og at tale om, at han muligvis vilde gaa i russisk Tjeneste; Coyet synes at have været noget besindigere med sine Ord, naar han var ædru; men uheldigvis gik det meget ofte paa, at han blev beruset, og da lod han naturligvis Munden løbe af Hjærtets Overflødighed. Højst letsindigt var det ogsaa, at de til Hjælp ved deres Skriverier antoge en meget reduceret Person, en afskediget Løjtnant Roll, der vistnok har staaet til Kjøbs for den højstbydende. Under saadanne Omstændigheder behøvede Erlund ikke at bruge meget snedige Kunster; han kunde blot give Tid, saa skulde Vildtet nok løbe i Garnet.

Efter nogen Tids Forløb fik man da fat paa et Brev fra Coyet til den holstenske Gehejmeraad Claussenheim, i hvilket han gjorde Paastand paa et Forskud paa 4000 Rdlr. Banko som den første Tredjedel af den Sum, han skulde

have af Czaren, dels som Løn for sin Virksomhed for ham og hans tilkommende Svigersøn Hertugen, dels til Udgifter til en Rejse til St. Petersborg, hvor nærmere Aftale skulde træffes. Af dette og af andre Breve opdagede man da, at der arbejdedes paa et stort Forræderi, som ganske vist endnu kun var i sin Begyndelse, men som man, i det det blev set gjennem Angestens Briller, udmalede sig saa stort, som om Danmarks Tilværelse ved det var truet. Erlund tog Afskrift af Brevene, der fra og til de forskjellige Personer vexledes i den Anledning, og da Regeringen, efter at have gjort sig bekjendt med Projekterne, nu mente, at Pæren var moden, blev der udstedt Befaling til at fængsle, først naturligvis Povl Juel som den, der vistnok med rette maatte anses som Hovedet for dette Komplot.

Den, hvem det blev overdraget at fængsle Juel, var ingen anden end Erlund; men da der var den uheldige Omstændighed, at Erlund — mærkværdig nok, maa man vel sige — ikke en Gang af Udseende kjendte Juel, blev det bestemt, at han til Hjælp ved Fængslingen skulde medtage en Kancellisekretær Seckmann og en anden mere underordnet Embedsmand, Kancellist von Einen. Det var Fredagen den femte Februar om Aftenen, at Juels Fængsling fandt Sted; men det var nær ved, at hans Held endnu denne Gang havde vedblevet at følge ham paa Grund af Seckmanns Mangel paa Konduite eller maaske af hans Lyst til at have Æren af at besørge Fængslingen. Medens nemlig Aftalen var, at de tre Mænd skulde følges ad ind til Juel og bemægtige sig hans Person, oppebiede de to andre ikke Erlunds Komme; men Seckmann lod sin Fælle blive uden for Døren og gik selv ind i Stuen, hvor han traf Juel og hans Tjener ene; han sagde da til ham, at han og Erlund, hvem de hvert Øjeblik kunde vente, havde det Ærende at fængsle Hr. Amtmanden. Juel, der jo nu nok kunde have en Anelse om, hvad Grunden var, trak ganske rolig ud af sit Skatol en Skuffe med Papirer, som

han vilde have Tjeneren til at levere til hans Værtinde Fru Kock. »Om Forladelse, Hr. Amtmand«, sagde Seckmann og lagde Haanden paa Skuffen for at hindre Juel i at udføre sit Forsæt at skaffe Papirerne bort; men han maa ikke ret have haft Øjnene med sig, thi Juel saae Lejlighed til at faa en Del Papirer, han havde stukket ind under sin Slobrok, kastet i Kakkelovnen inde i det andet Værelse; ja, han fik endog givet sin Tjener Ordre til at gaa hen til Coyet og fortælle ham, hvorledes Sagerne nu stode. Det er underligt, at Coyet ved Modtagelsen af et saa kritisk Budskab kunde være saa letsindig og aabenmundet — men muligvis har han været under Indflydelse af nydte Drikke —, at han over for Tjeneren, hvem han jo dog maatte tænke vilde blive brugt som Vidne i Sagen, kunde komme med det Spørgsmaal, *om de havde faaet* fat i *Juels Breve*; og da Tjeneren hertil svarede Ja, sagde Coyet, at hos ham skulde de intet finde, han havde brændt alle sine Breve, og han havde bedet Juel om at gjøre det samme, men Juel havde al Tid tænkt, der var Fred og ingen Fare; derfor havde Juel heller ikke villet følge det Raad, Coyet allerede et Par Uger i Forvejen havde givet ham, nemlig at rejse til Sverige eller andensteds hen. End videre sendte Coyet det Bud til Juel, at han vilde se at faa en fremmed Minister til at »erklære Juel for Kancelliraad i hans Herres Tjeneste«. Dette vilde jo have været en stor Hjælp for Juel, naar han saaledes blev betragtet som en fremmed Stats Undersaat og en fremmed Regents Embedsmand; men uheldigvis for Juel vilde den russiske Minister Bestuchef — thi det maa naturligvis have været ham, Coyet har ment — ikke indlade sig paa denne Transaktion.

Næppe havde Juel faaet de omtalte Papirer expederede ind i Ilden, før Erlund kom og strax, ved at se Seckmann inde i Stuen og von Einen paa Vagt uden for, følte, at der var begaaet en Fadæse; det maa have været en ganske mærkelig Scene, der nu forefaldt, og som i Følge Forhørerne

ikke fattedes dramatisk Liv. Juel og Erlund, disse to store Kjeltringer — saaledes kan man nok uden Overdrivelse betegne disse »ærede Herrer«, Amtmanden og Overpostkontrolløren —, lode som høflige Mennesker overordentlig forbindtlige over for hinanden; Juel spurgte, hvem han havde den Ære at tale med, og Erlund præsenterede sig selv, i det han beklagede det Hverv, der var givet ham, at forkynde Juel Husarrest i hans Logis og at undersøge hans Papirer; han føjede til, at Juel maatte være glad over, at det netop var Erlund, hvem det var overdraget at lede denne Undersøgelse, da han ikke skulde undlade at bringe hvert Bogstav, der kunde godtgjøre hans Uskyld, for Kongens Øjne; men Juel maatte naturligvis heller ikke fortænke ham i, at han adlød den Ordre, der var ham given, og derfor maatte meddele Kongen de Papirer, der kunde være kompromitterende. Juel var den belevne Mand, der strax slog ind paa samme Tone og udtalte sin Glæde over, at den Mand, han havde at gjøre med, netop var Erlund, om hvem han havde hørt saa meget godt! o. s. v.; men han maatte rigtignok undre sig over, at hans Fjenders Ondskab kunde være saa stor, at de nu havde drevet det saa vidt o. s. v.; han »kaldte Gud til Vidne paa«, at han af ganske Hjærte elskede Kongen, hvem han som en tro Undersaat havde ydet store Tjenester, og det var hans Haab, at Himlen vilde bevise hans Uskyldighed. Erlund svarede herpaa de dobbelttydige Ord, at Juel kunde være sikker paa, at Sandheden nok skulde komme for Dagen, og at det vilde blive til hans største Held og Lykke, hvis det viste sig, han var uskyldig.

Efter disse Præliminarier begyndte de tre Mænd at undersøge Indholdet af alle Skufferne i Juels Skrivebord, og Erlunds øvede Øje stødte strax paa et Gjældsbevis, i hvilket Coyet erklærede, han skyldte Juel tresindstyve Rigsdaler; Erlund udbad sig selvfølgelig strax Oplysninger om, hvad Juel havde at gjøre med Coyet, siden han saaledes laante ham Penge; hvortil Juel svarede, at deres Bekjendtskab

stammede fra, at de begge vare ivrige Dyrkere af Skak- og Damspil, og at de paa den Maade havde lært hinanden at kjende. Lidt efter fandt Erlund et med Coyets Haand skrevet Udkast til en Henvendelse til den russiske Czar, og spurgte da naturligvis, om Juel nogen Sinde havde skrevet til Czaren, siden der fandtes et saadant Dokument; foreløbig lod Juel sig dog ikke bringe fra Koncepterne, men erklærede, at det blot var noget, Coyet havde sat sammen for det Tilfældes Skyld, at han en Gang i Tiden skulde faa i Sinde at gaa i russisk Tjeneste, men Juel havde »selvfølgelig« været og var stadig en saa trofast dansk Undersaat, at han »med Foragt havde lagt det til Side«, hvorfor han bad Erlund rive det i Stykker, da det jo dog var aldeles uden Betydning. Erlund var dog ikke den Mand, der i den Grad tog det let med Dokumenter, at han skulde faa i Sinde at tilintetgjøre dem; nej, han ransagede videre i Skufferne og fandt snart i en anden Skuffe Juels egenhændige Afskrift af Coyets Udkast, men forsynet med nogle Rettelser — for øvrigt en god gammel Bekjendt, da Magen til det nemlig ved Bestuchefs Hjælp var sendt til Czaren, men ikke uden at Erlund havde gjort sig kjendt med dets Indhold. Det var naturligvis det Papir, som det først og fremmest havde været Juel magtpaaliggende at faa tilintetgjort, og da han stod i den sikre Overbevisning, at det var lykkedes ham at faa det med blandt de Papirer, han lidt i Forvejen havde været saa heldig at kaste i Ilden, er han bleven højst ubehagelig overrasket, da Erlund ligesom i forbigaaende sagde: »Her er jo Udkastet med Eders egen Haandskrift«. Juel kom ganske rolig hen som for at se, hvad det var, Erlund holdt i Haanden, og da han saae, det var det skæbnesvangre Papir, han tænkte var blevet til Aske, trak Juel det i største Hast fra ham, rev den nederste Del, der indeholdt Datum og Underskrift, af Papiret, og skyndte sig med at stikke den Stump i Munden for at sluge den; det var imidlertid for haard en Kost til, at den

saa let kunde glide ned, og hvor meget han end skyndte sig, var Erlund heller ikke ledig, men sprang til bag fra, kastede ham om paa en Stol og greb ham saa fast om Halsen, at han for ikke at kvæles maatte spytte Papiret ud. Nu var altsaa Fangsten gjort; men for at være sikker paa, at Juel ikke skulde undslippe, lod Erlund sende Bud til Hovedvagten, hvor fra der kom en Underofficér og fem Musketerer, som foreløbig, med skarpladte Vaaben og Bajonetterne paa Bøsserne, skulde bevogte ham i hans Logis, indtil andre Foranstaltninger kunde blive trufne.

VIII.

Det var den femte Februar 1723, at Juel blev fængslet, og næste Dag begyndte Forhørerne over ham, ledede af de samme tre Mænd, der havde besørget Anholdelsen. Det godtgjordes nu snart, hvad man jo for Resten nok vidste i Forvejen, at det var Juels Grønlandsprojekt, der var dukket frem i en ny og, om just ikke bedre, saa dog mere omfattende Skikkelse. Juel henvendte sig til den »allerdurchlauchtigste, stormægtigste og uovervindeligste, allernaadigste Kejser og Herre« med Tilbud om, naar han fik Titel og Rang som Gehejmekancelliraad eller Gehejmekommerceraad — den ulykkelige honnette Ambition, han led af, har vist været en medvirkende Grund til hans Fordærvelse —, at rejse til Grønland og lægge det Land under Czarens Septer; han indrømmer, at han Aaret i Forvejen havde gjort det samme Tilbud til den danske Konge, der ikke havde agtet derpaa — efter Juels Udtalelse uden Tvivl, fordi den danske Konge havde indset, at Czaren maatte have en langt mere uomtvistelig Ret til Grønland end han, i det alt skulde tyde paa, at Grønlands oprindeligste Indbyggere vare russiske Kolonister; han udvikler nærmere de store Fordele, Rusland i forskjellige Henseender vilde have af at bemægtige sig Grønland, og tilbyder sin Hjælp dertil, i det han

henviser til sine mangesidige Kundskaber paa de Omraader, her vilde være Brug for, sin lange Erfaring, sit friske Mod, sine gode Legemskræfter, og tilmed at han netop var i sine bedste Aar. Juel erklærede rigtignok baade mundtlig i Forhørerne og i de skriftlige Indlæg, han fik Lov til at give, at det Grønland, han havde ment, ikke var det samme Land, som Egede var rejst til, og som Danmark havde Ret til, hvorvel man i Aarhundreder ikke havde gjort Brug af denne Ret, hvorimod han havde tænkt paa nogle sydligere liggende Lande og Øer, der ikke vare koloniserede fra Island. Dette er nu naturligvis for største Delen grebet ud af Luften, men havde det hele indskrænket sig til disse grønlandske Projekter, vilde maaske Juels Sag have stillet sig lidt bedre for ham, end Tilfældet blev; men uheldigvis for ham fandt man blandt hans Papirer et Bilag til denne Grønlandsplan — skrevet af Major Hörling —, i Følge hvilket Ruslands Bemægtigelse af Grønland kun skulde være Forberedelsen til, at Danmark ogsaa mistede Island, Færøerne og Norge, hvilket Rige ikke just skulde lægges ind under Rusland, men derimod tilhøre Peter den stores vordende Svigersøn, den holstenske Hertug Karl Frederik; Grønland skulde da være Samlingsstedet, hvor fra Flaaden udgik, der skulde paa denne Expedition — en lovlig vild Ide!*) I Skrivelsen skildrede Hörling videre, hvorledes der i Norge var stor Misfornøjelse med det danske Regimente, og at til Udførelsen af Planen kunde ingen være mere skikket end Juel, der var godt kjendt med Landets Tilstand og i Slægt med de fornemste Indbyggere, saa han alene vilde være nyttigere end mange Tusende Soldater; Hörling

*) Ganske morsomt for vor Tid er det at se Datidens geografisk Begreb om Grønlands Beliggenhed. Da Hans Egede nogle Aar i Forvejen søgte Understøttelse for at kunne rejse til Grønland, blev Andragendet anbefalet af Trondhjems Biskop Krog med den Bemærkning, at Grønland laa „ikke langt fra Kuba og Hispaniola, hine guldrige Lande.“

skrev fremdeles, at naar Coyet kom til Rusland, vilde han personlig nærmere udvikle Planen; sluttelig anmodede han om at faa tilsendt til de foreløbige Udgifter, Planen vilde medføre, tre Tusende Rigsdaler Hamburger Banko, enten kontant eller ved Vexel.

Det var jo nu tydelig nok godtgjort, at Juels Brøde var aldeles decideret Landsforræderi, der fortjente Straf efter Lovens Strænghed; og dog kunde maaske nok Straffen være bleven en hel Del formildet, dersom Juel strax havde aflagt en aaben og ærlig Tilstaaelse om sin Brøde og sine Motiver dertil; thi Kong Frederik den fjerde var slet ikke saa vanskelig at komme til rette med; det er jo saaledes næsten ubegribeligt, at en Mand som Erlund kunde vedblive at staa i Kongens Gunst, og det mange Aar efter, at han var overbevist om at have aabnet og gjennemlæst Breve fra selve Kongen. Det vilde jo nok være muligt, at Kongen vilde have husket paa, at Juel dog en halv Snes Aar og længere tilbage i Tiden fremkom med sine mange Projekter, af hvilke nogle, i alt Fald til Dels, senere som ganske praktiske vare blevne optagne af Regeringen. Desuden var det en ganske mærkværdig Maade, Juel var bleven behandlet paa i de senere Aar, en Behandlingsmaade, der nok burde have været gjort til Gjenstand for Undersøgelse, saa vedkommende kunde være blevne dragne til Ansvar; da det nemlig under Forhørerne blev foreholdt Juel, at han havde handlet imod en kongelig Resolution, der var udstedt den 16de Juni 1721, og hvori det hed, at hans Afskedigelse fra Amtmandsembedet, som han jo i flere Aar faktisk ikke havde haft noget at gjøre med, først vilde blive ham udleveret, naar han edelig forpligtede sig til ikke at tage Tjeneste hos nogen fremmed Magt, da erklærede Juel, at denne Resolution aldrig nogen Sinde var bleven ham meddelt, og at han derfor havde ment, der ikke kunde være noget til Hinder for, at han traadte i russisk Tjeneste, hvis det saaledes bedst kunde passe ham, baade da han jo ved at

være traadt ud af dansk-norsk Tjeneste maatte anse sig for løst fra den Embedsed, han havde aflagt til Kongen — den eneste Troskabsed, han havde svoret —, og Rusland jo tilmed ikke var i fjendtligt Forhold til Danmark, i alt Fald ikke officielt. Har det virkelig været Tilfældet, at denne kongelige Resolution aldrig er bleven ham kundgjort, kan han nok have Ret i, at hans Ulykke for en stor Del kan siges at stamme fra denne Omstændighed; og det giver i det hele et tydeligt Bevis paa, hvor stor Uorden der kunde finde Sted i Administrationen.

Medens Juel Dagen efter sin Anholdelse endnu var i et saa mildt Fængsel som muligt, nemlig i Stuearrest i sit Logis, blev han derefter ført i en strængere Arrest, i militært Fængsel paa Slotsholmen; men snart gjorde han sig skyldig i et Par store Letsindigheder og Ubetænksomheder, der næppe have undladt at faa Indflydelse paa Sagens Gang. Erlund var den, der ledede det første Forhør; men da han ikke har villet tage Juels Udflugter for gode Varer, og ikke heller ganske har fundet sig tilfredsstillet med, at Juel søgte at vælte al Skylden over paa Coyet og Hörling, medens Erlund med sit skarpe Blik strax saae, at Juel dog var den, hvem egentlig alt drejede sig om, har Erlund ladet sig forlede til at behandle den anklagede paa en Maade, Juel følte sig fortørnet over; men i Steden for at gjøre gode Miner, indgav Juel til Kongen en Klage over Erlunds Fremfærd, hvorlunde han i høj Grad havde overskredet sin Myndighed, blandt andet ved at true Juel med »en anden Examen, som vel skulde bringe mig til at bekjende Sandhed«; Juel anmodede i samme Skrivelse om, at et Par andre Mænd, som han nævnede, og som han mente ikke særlig vare partiske imod ham, maatte udnævnes til Kommissærer i Steden for Erlund; denne blev naturligvis yderst forbitret paa Juel over en Anklage, der var rettet imod ham til Kongen personlig, og som ogsaa ad en eller anden skjult Vej er kommen til Majestæten, saa fra nu af

blev Erlund ham selvfølgelig endnu mere gram end tilforn. Den anden store Daarskab, Juel begik i Begyndelsen af sin Fængselstid, var et Brev, han sendte til den meget formaaende Kammerherre Gabel. Juel udtaler sig i dette Brev, saa man maa antage, han endnu bestandig trods al Modgangen har holdt fast ved sin fatalistiske Drøm om Storkanslerværdigheden; »jeg forhaaber hastelig«, skriver han, »at efter Guds naadelige og højpriselige Forsyn skal min nærværende Forsmædelse endes med Ære og Lykke«; men saa tilføjer Juel, at han mener, dette vil ske, »enten formedelst Hans Majestæts særdeles Naade og Mildhed, eller og ved Lov og Dom, eller« — her kommer hans store Ubesindighed — »ved Hans czariske Majestæts Intercession og Anstalt«. At han saaledes dristede sig til ligefrem at true med Czarens Hjælp og Mellemkomst, maa vistnok for største Delen antages at være Coyets Skyld, saa Bekjendtskabet med denne Svensker ogsaa i den Henseende blev skæbnesvangert for Juel; Coyet havde nemlig sendt Juel en Meddelelse om, at han ikke maatte tabe Modet, da han og den russiske Minister Bestuchef i Juels Favør havde afsendt en Expres til Czaren, og den skulde nok hjælpe; om det virkelig har været Tilfældet, at en saadan Henvendelse til Czaren er sket, turde være mere end tvivlsomt; rimeligvis har det blot været tomt Blæreri af Coyet, for at Haabet om et godt Udfald af Sagen derved skulde styrkes hos Juel, saa denne i Følelsen af den Taknemmelighed, han var Coyet skyldig, ikke skulde afgive alt for kompromitterende Forklaringer om ham.

Nogle Dage efter Juels Fængsling arresteredes ogsaa hans Medsammensvorne Coyet og Hörling, hvad der jo var saa ganske naturligt, ligesom man sikrede sig den Løjtnant Roll, der havde fungeret som Triumviratets Sekretær; ogsaa adskillige af de Personer, med hvem Juel havde omgaaedes, og især de ikke ganske faa, til hvem han meget redebon havde laant større eller mindre Pengesummer, maatte na-

turligvis i Forhør for at afgive Forklaringer om alle de Ytringer, han i sit Overmod og sin blinde Letsindighed havde ladet falde. Jo mere man saae hele denne Sammensværgelse i Forstørrelsesglas, desto mere kom den Opfattelse frem, at der som dybeste Grund til den hele Historie laa en stor Misfornøjelse med Tingenes Tilstand, som man mente ulmede i Norge som en Gnist, der ved et ringe Pust kunde bryde ud i en Oprørsflamme. Nogen Utilfredshed med det danske Herredømme var der nu ganske vist i disse Aar i Norge, især blandt de højere Klasser; men den norske Nation som Helhed havde i den kort i Forvejen tilendebragte Krig aflagt de bedste Beviser paa Troskab, saaledes som Borgerne i Frederikshald, der opofrede deres By for Landets Tarv.

Som oven for anført flyttedes Juel fra sin Stuearrest til det militære Fængsel paa Slotsholmen; men jo mere man overbevistes om hans Brødes Storhed, desto haardere blev ogsaa hans Fængsel; og den Omstændighed, at han snart sendtes fra Slotsholmen til Stokhuset, skulde man tænke maatte overbevise ham om, at hvert Haab for ham var ude, især da der i Anledning af hans Sag blev stillet et stort Apparat paa Benene; medens den første Forhørskommission havde bestaaet af Erlund, Seckmann og von Einen, beskikkedes der nu ikke mindre end ni Mænd, der skulde træde sammen som en ny Kommission til, under Forsæde af Kjøbenhavns Kommandant Grev Sponneck, at holde Forhør og fælde Dom i denne Sag. Vi træffe blandt Kommissionens Medlemmer Navne paa saare hæderlige Mænd, der repræsenterede forskjellige, militære, juridiske og finansielle Stillinger, men to af dem efterlod et saare misligt Eftermæle, — den ene var den oven for noksom omtalte Erlund, den anden Johan Filip Ratecken, en indvandret Tysker, som i Januar samme Aar var bleven Kjøbenhavns Politimester, men kun blev i tre Aar i denne Stilling, i det han 1726 afskedigedes og forvistes paa Grund af forskjellige Bedragerier, særlig

da han i svigagtigt Øjemed havde efterskrevet den afdøde Dronning Luises Haand og Navn.

Noget af det første, denne store Kommission foretog sig mod Juel, var den lumpne, men i hine Dage ikke usædvanlige Streg, at der lovedes ham Pardon, imod at han aflagde en aaben Bekjendelse; nogen fuldstændig aaben og ærlig Bekjendelse aflagde han nu rigtignok ikke, men han sagde dog vist mer, end han under andre Omstændigheder vilde have fundet sig foranlediget til; han erkjender saaledes, at han højlig har forsyndet sig, og det er sikkert en fuldkommen Sandhed, naar han siger, at hans Motiv havde været en »utidig Ambition«; dersom der virkelig har været noget sandt i de foran omtalte Beskyldninger om store Forbrydelser i hans Ungdom, er det vel Tanken om dem, der har faaet ham til at erklære, at al den Ulykke, der nu havde rammet ham, var en »retfærdig Guds Straf« — Nemesis kom, sent, men sikkert!

Da Generalfiskalen Troels Smith har syntes, at hans Bekjendelser lode meget tilbage at ønske baade i Omfang og i Tydelighed, blev det besluttet at afpresse ham Tilstaaelser ved Anvendelse af Tortur; vi skulle ikke følge denne sørgelige Rettergang paa dens forskjellige Stadier, først i de mildere Grader, om man saa kan kalde det, dernæst strængere og strængere, tilmed da det var saare lidet Udbytte, der fremkom ud over, hvad Delinkventen allerede tidligere havde tilstaaet; at han fremdeles søgte at stille sig selv i et saa gunstigt Lys som muligt, er meget naturligt og forklarligt; derfor søgte han at vælte Skylden over paa Coyet og Hörling, men det fremgaar ogsaa med temmelig Tydelighed, at en stor Del af Hensigten hos disse to forarmede Projektmagere har været ikke saa meget Lyst til storpolitiske Intriger som Ønsket om at presse Penge af Czaren og den holstenske Hertug.

Det var tydeligt nok, at hvad man først og fremmest attraaede, var Juels Død; enhver tidligere Ytring af ham,

skriftlig eller mundtlig, der kunde vendes som Vaaben imod ham, blev med største Iver taget frem; saaledes hans ubetænksomme Ord i sit Andragende til Kongen, at en »Flue stundum kunde inkommodere«, vare virkelig som en Myg, man gjorde til en Elefant; — et Ord, Juel en Gang skulde have brugt ved et Gilde, hvor der var blevet drukket tæt, at »hvis den svenske Konge i Krigens Tid havde haft en saadan Hjælper som ham ved Indfaldet i Norge, kunde Sagen have faaet en ganske anden Vending« — blev udlagt, som om Juel havde tilbudt sin Tjeneste til Sverige og havde ønsket at volde Danmark-Norge Fortræd, skjønt det hele kun var tomt Pral, fremsat af ham i en formodentlig ikke ganske ædru Tilstand; — hans letsindige Haab, udtalt med Sangvinikerens hele Frejdighed, et Par Dage efter at han var fængslet, at han nok tænkte at komme i Frihed ved en fremmed Magts, Ruslands, Indblanding, blev udtydet saaledes, som om Czaren skulde faa i Sinde for Juels Skyld at begynde Krig med Danmark og, for at befri ham, at sende en Flaade til Kjøbenhavn. Ja, hvem véd for Resten, hvad Peter den store kunde finde paa! Var det noget, der kunde passe med hans Planer, tog han det ikke saa nøje med de Midler, han brugte; for sin egen Skyld vilde han maaske nok have gjort det, men ikke for Juels; det kan dog vel være, at det har været Frygten for Ruslands Indblanding, der har bevirket, at man skyndte sig saa meget med Rettergangen og Domfældelsen; saa hvis Czaren virkelig ved sin kjøbenhavnske Ministers Indberetning skulde faa i Sinde at tage sig af Juel og hans Sag, vilde det blive for silde, der vilde da ingen Povl Juel være mere som Æmne til Guvernørposten over Grønland og de andre Lande, han havde fablet om.

Vi skulle ikke opholde os ved Generalfiskalens Indlæg imod Juel, hvilket vistnok var efter alle den juridiske Kunsts Regler, og som naturligvis gik ud paa at faa ham dømt efter Lovens Strænghed for Landsforræderi; her skal

kun anføres en ganske kuriøs Bemærkning af Fiskalen; hvad Juel oftere, baade før og nu, havde beraabt sig paa, at han var af gammel adelig Slægt, opponerer Fiskalen imod med følgende Ord: »Hvilket jeg i min Samvittighed tror at være aabenbare Løgn«; man kommer uvilkaarlig til at tænke paa, om ikke denne Fiskalens Argumentation har staaet for Holbergs Tanke, da han en Del Aar efter i »Erasmus Montanus« lader Jesper Ridefoged sige til Montanus: »Først finder jeg i min Samvittighed, at jer Mening er falsk.«

Fjerde Marts var Generalfiskalen færdig med sine »Irettesættelser til final Dom«, hvilket Opus paa fire Ark Papir overraktes Juel Klokken halv elleve om Formiddagen med den Bemærkning, at hans Svar derpaa maatte være færdigt inden Klokken to om Eftermiddagen. Det var haarde Konditioner for en Mand, der i nogle Uger havde siddet i Fængsel, og som vel endnu led under Følgerne af den Tortur, han havde undergaaet, nu i Bolt og Lænker, som han var smeddet i, og med næsten sikker Udsigt til en nær forestaaende pinlig Død, med brustne Forhaabninger i saa mange Retninger, at skulle skrive et Forsvar, som han vel maatte indse vilde være frugtesløst, og det i Løbet af nogle faa Timer. Dog naar vi læse det, maa vi undres over, baade at han kunde faa Tid i de faa Timer, der vare ham forundte — lidt Udsættelse synes han at have faaet, da han i Underskriften sætter Kl. 3¼ —, til at skrive et saa langt Indlæg, og saa at det desuden kunde være saa klart og tydeligt, samt til Dels med Overbevisningens Inderlighed, — og det tilmed naar man betænker, at det var skrevet næsten »med Kniven paa Struben«; eller maaske maa man snarere sige, at det var saa godt, fordi han følte, at denne Skrivelse var den sidste Redningsplanke, han kunde holde sig til; den viste sig snart kun at være et Halmstraa, der ikke kunde bære ham oppe. Dog efter dette hans sidste Forsvar vil man kunne forstaa, at han i sine Velmagtsdage har haft en saadan Arbejdsdygtighed, at det næppe har

været tomt Pral, naar han erklærede, at han i Løbet af én Dag kunde expedere fire til otte Processer.

Dagen efter, altsaa den femte Marts, faldt Dommen, i Følge hvilken Povl Juel for at have begaaet »Crimen læsæ Majestatis i højeste Grad« imod Lovens 6—4—3 og 14 bør, sig selv til vel fortjent Straf og andre til Afsky, have forbrudt Ære, Liv og Gods; og bør den højre Haand ham levende afhugges, og derefter Hovedet med Haanden sættes paa en Stage; hvad han ejede, skulde tilfalde Staten, efter at hans Gjæld var betalt, og Generalfiskalen Troels Smith skulde for sin Ulejlighed have hundrede Rigsdaler; samme Dag stadfæstedes Dommen af Kongen!

Nu maatte Juel nok kunne tænke sig, at hans Time efter den Dom snart vilde slaa, og at han helst maatte bruge de faa Dage, der kunde være ham levnede, til en Beredelsestid til Døden. Dog den høje Øvrighed tænkte anderledes; Dagen efter, altsaa sjette Marts, om Aftenen, indfandt der sig hos ham en Inkvisitionskommission, bestaaende af to af Garnisonens Avditører samt de to mindre ærede Herrer Erlund og Politimester Ratecken, som, efter at Garnisonspræsten Magister Tommerup havde opfordret ham til nu, med den visse Død for Øje, at afgive en fuldstændig sandfærdig Forklaring, paa ny lode ham underkaste Forhør, »Extra-Examen«, som det kaldtes, paa Tysk — Avditørernes Navne Grünband og Neve tyde paa deres Nationalitet; men ikke nok hermed: de havde med sig Skarpretteren, ved hvis Hjælp de etablerede en ny Tortur, som det synes langt skarpere end den, Juel tidligere havde maattet lide; og ved den fik de da ogsaa udpresset af ham Navnene paa nogle Mænd i Norge, om hvem han erklærede, at de »ikke vare gode Patrioter«, saaledes nogle af de fornemste Embedsmænd i Kristiania og Trondhjem, samt en Jens Kjelstrup, en Normand af ringe Stand, men af stor Dristighed, om hvem Juel erklærede, at hvis Coyet vilde have foretaget sig noget mod Norge, vilde han have benyttet

sig af denne Jens Kjelstrup, som bl. a. havde megen Kundskab om Staden Trondhjem og turde vove alt i Verden, og som ogsaa havde søgt at komme i russisk Tjeneste. At disse Juels Angivelser næppe vare grebne helt ud af Luften, synes temmelig rimeligt; ellers vilde det da have været i højeste Grad mærkværdigt, at der netop i de samme Dage i Trondhjem fremkom Rygter om, at Jens Kjelstrup vilde komme fra Rusland med en Hær paa 30,000 Mand og en anden Normand med 20,000 Mand, saa skulde nok al Ting faa et andet Udseende i Norge; der blev naturligvis anstillet Undersøgelser i Anledning af disse Rygter og holdt Forhør over deres Ophavsmænd; men skjønt der intet Udbytte kom ud deraf, kan man dog ikke værge sig mod den Tanke, at der har været Brand, hvoraf denne Røg er opkommen.

Det var altsaa dog ikke med noget stort Resultat, at denne Inkvisitionskommission kunde forlade Stokhuset hin Nat mellem den sjette og syvende Marts; forhaabentlig have de ikke haft nogen videre rolig Nat efter den Bedrift. Dagen efter skrev Juel en sidste Henvendelse til Kongen, hvem han til sidst beder om Benaadning, efter først med en Klarhed og Nøjagtighed, man ikke skulde tænke mulig under saadanne Forhold, at have paavist, at der egentlig slet ingen Fare kunde være for et russisk Angreb paa Norge, som vilde være fuldstændig beskyttet ved Naturforholdene. Muligvis har Kongen ikke faaet dette Bønskrift, før det var for silde.

Ligeledes oprettede Juel sit Testamente eller rettere sagt opgjorde sit Bo; thi, som det vil mindes, hed det jo i Dommen, at alt, hvad han ejede, skulde være forbrudt til Statskassen; men han skriver deri en Anmodning til Stiftamtmand Reitzer om at gaa i Forbøn for hans eneste Søn Hans Thomas, om at det maatte tilstedes ham at arve Faderen, hvilket Kongen ogsaa tillod 1728. Og det var ikke saa lidt, Juel efterlod: han ejede Part i Lykkens Kobberværk, og til forskjellige Personer i Kjøbenhavn

havde han udlaant Summer, der beløb sig til 800 Rdlr., foruden hvad Coyet og Hörling havde laant af ham; i et Juvelskrin havde han en Del Kostbarheder, saaledes et Portræt af ham selv, indfattet i Diamanter, samt en Diamantring, der havde kostet ham 250 Rdlr.; en Del af hans Møbler henstode i Stavanger og ventede paa bedre Tider, der jo aldrig kom; Resten havde han med sig i Kjøbenhavn; det bedste Bevis paa hans Nøjagtighed selv i Smaating synes det at være, at han endog har kunnet være i Stand til at angive Vægten af sine Sengeklæder. Den eneste Arving, han efterlod, var Sønnen Hans Thomas, der nu var bleven halvsjette Aar gammel; rigtignok berettes det, at der i en lille By i Tyskland var en Datter, som i Medgift bragte en Sum til en Kjøbmand, med hvem hun levede i et stille og fornøjet Ægteskab, ukjendt og fjærnt fra Verdens Larm; men har der virkelig existeret en saadan Datter, maa hun formodentlig have været uægte; vi mindes jo, at Juel opholdt sig i Tyskland en Del af Aarene 1711—12. Til Formynder for Sønnen indsatte han sin ældste Broder, Provst og Magister Jens Juel, »som i Tiden tager i Agt, hvad Barnet inklinerer til, og bærer kristelig Omhu for dets Optugtelse og Velfærd«. Formodentlig er Sønnen kommen op til denne nordlandske Onkel; men da Provsten døde allerede i December 1727, og Hjemmet er blevet opløst, er Drengen vel kommen ud blandt fremmede, vi finde ham saaledes 1728 i Huset hos en Assessor Grønbechs Enke i Kjøbenhavn, men det vil næppe være let at faa hans senere Livsskæbne opspurgt; formodentlig har det været i Anledning af, at Sønnen ved Farbroderens Død er bleven endnu mere hjemløs og hjælpeløs end tilforn, at Kongen i 1728 forbarmede sig over ham og skjænkede ham saa meget som Faderens i sin Tid i Statskassen inddragne Ejendele havde beløbet sig til.

Povl Juels Hustru var jo, som det vil mindes, død nogle Aar i Forvejen. Senere blev han ikke gift; samme

Aar, som han var bleven Enkemand, da han netop var paa sin oven for omtalte uheldige Rejse i Sverige, friede han rigtignok, som før berørt, til en svensk Enkefru Gatenhjelm; og under sit Ophold i Kjøbenhavn synes han at have haft Tilbøjelighed for en Frøken Bruyere, hvem han efter at være fængslet sendte sit brillantindfattede Portræt, som hun dog nægtede at modtage, hvilket vist var meget fornuftigt gjort af hende, da hun ellers næppe havde undgaaet at komme i forskjellig Ulejlighed, som Forhør og lignende, i Anledning af denne Tilbeder.

Om Aftenen den 7de hentedes Juel fra Stokhuset til Slutteriet, hvor han tilbragte Natten, og hos ham vare to Præster, der skulde forberede ham til Døden, som ventede ham næste Morgen, altsaa kun lidt over fire Uger efter hans Fængsling; det var til visse hurtig Retsforfølgning; man skulde ellers tænke, det vilde have været fornuftigst, om man, hvis endelig Dødsdommen skulde exekveres, havde ventet i nogen Tid, indtil man havde faaet undersøgt Sandheden af de Angivelser, han var fremkommen med om de norske Embedsmænds tvivlsomme Troskab mod Danmark; den eneste Grund, man kan antage til dette Hastværk, er Frygten for, at Peter Czar skulde falde paa at spille en Rolle i denne Tragedie; selv Erlund, der dog maatte anses for at være hans bitreste Avindsmand, skriver om hans Død: »At man har ilet saaledes med Dommen og Exekutionen, maa de forsvare, som ere Skyld deri.«

IX.

Saa oprandt da Mandag Morgen den ottende Marts 1723; ved Daggry blev Nytorv, hvor Retterstedet fandtes uden for Raadhuset, besat af 500 Soldater — det var næsten, som man frygtede for, at Juel skulde have Tilhængere, der med Magt vilde søge at befri ham i det yderste Øjeblik; Klokken halv ni førtes han, ledsaget af tolv Grenaderer, fra Slutteriet til Skafottet, hvor han modtoges af Politi-

mesteren, der endnu en Gang opfordrede ham til »Gud og Kongen til Ære at bekjende Sandheden«; men Juel havde intet yderligere at bekjende, end hvad han tidligere havde gjort; det maa anses som aldeles falsk, naar man bag efter har sværtet ham, i det man har paastaaet, at han skulde have haft Glæde af i sit Livs sidste Øjeblikke at angive nogle af sine Fjender, som om de vare hans Medvidere; det maa være Rygtet om de Meddelelser, han nogle Dage tilforn havde givet under Torturen, som i en forvansket Form ere komne ud blandt Folk. Med stor Sindsro afførte Juel sig selv sit Tøj, og den barbariske Dom blev udført; da Hovedet var afhugget, tog Rakkeren det, saaledes som Skik var, og viste det frem for Mængden med de Ord: »Dette er en Forræders Hoved«. Mærkeligt nok er det, at medens Dødsdommen aldeles ikke taler om Legemets Partering, fandt denne alligevel Sted; det synes at have været noget, Skarpretteren har besørget for sin private Fornøjelse; Stykkerne bleve da kjørte uden for Vesterport og ved Galgen lagte paa Hjul, medens Hovedet og Haanden fæstedes paa en Pæl.

Ganske kuriøst er det, at selv hans Henrettelse gav Anledning til en Strid — »Brødnid« kan man vel næsten ikke kalde det — mellem to Skarprettere; det var Garnisonens Skarpretter, der havde forrettet baade Torturen og Henrettelsen; men derover blev en anden af det hæderlige Lav, en civil Rettens Tjener Jakob Langbo, yderst vred og klagede til Statsraadet over dette Indgreb i hans Næring, i det Magistraten havde forevist ham selv en kongelig Befaling af syvende Marts, at han skulde paatage sig dette Hverv, hvorfor han bad om, at han maatte »souteneres i sin Ret«; Statsraadet vidste ikke at give ham bedre Svar, end at han kunde »gjøre sin Ansøgning der, hvor fra Ordren af syvende Marts var expederet.«

Hvorledes denne Strid endte, kan des værre ikke opklares; men kjende vi lidt til Datidens Kjøbenhavnere, kunne vi være sikre paa, at de ikke have ladet en saadan For-

lystelse gaa forbi som i de nærmeste Dage efter Henrettelsen at valfarte ud til Galgen uden for Vesterport for at se det lemlæstede Lig af den ulykkelige Amtmand, der vist har gjort sig meget bekjendt i Hovedstaden i de Aar, han opholdt sig der. Vi kunne tænke os til, at han selv efter sin Død har givet Stof til mange Samtaler i Kongens Kjøbenhavn; mangen Jeronimus har sikkerlig ytret til Leonard sin Angest for, at »Moskoviten« dog til sidst skulde komme og paa den uskyldige Befolkning hævne Juels Død. At hans Død vilde give Stof til megen Brevskrivning, indsaa man ogsaa nok i Kjøbenhavn; derfor blev der givet Befaling til, at Breve, der de første tre, fire Postdage efter Henrettelsen sendtes fra Kjøbenhavn til Norge eller kom fra Norge til Kjøbenhavn, skulde aabnes og gjennemlæses, for at man dels kunde erfare, hvad Indtryk Juels Katastrofe havde gjort paa Hovedstadens Befolkning, dels muligvis opspore, hvem hans norske Meningsfæller egentlig vare, og hvad de mente om Sagen; Juel kom altsaa endog efter sin Død til at volde Erlund Ulejlighed. Der udkom ogsaa en Vise, som bar følgende tillokkende Titel: »En ny Vise om den berømte Printz, selv indbildte Chiromanta og underlige Grillenfænger eller Projektmager Povl Juel, hans forræderske Intention mod Grønland, Island, Færø og Norge. Forfattet i en Samtale mellem Povl Juel og hans Fantasi.« Sjunges som: »Det sidste, jeg fra Doris hørte«. Komponeret, sammenskrevet og trykt hos P. J. Phønixberg, og findes hos hannem til Kjøbs for 1 Skilling dansk.« Aar 1723 d. 8de Martii. — Det var en af Phønixbergs »smukke Vers og lærde Viser«, om hvilke Holberg siger, at de »daglig sjunges af smukke gamle Matroner udi de smaa Gader med stor Andagt«.

At Juel ogsaa efter sin Død har haft Venner, der vel ikke betragtede ham som nogen Martyr, men dog mente, at man havde gaaet for strængt til Værks imod ham, kunne vi se af et latinsk Digt, der udkom i Anledning af hans Henrettelse, og hvori det bl. a. hedder, at »den gudfrygtigste og naadigste Konge var bleven ført bag Lyset af Juels

Fjender, over hvis Umenneskelighed der var tilstødt ham noget menneskeligt«; Forfatteren af Digtet beder om Mildhed for Juels Søn og udtaler det Ønske, at Juels Ben maatte stedes til Hvile i Jorden; han bruger Billedet af Juel som »en Muldvarp, der kaster en Tue op«, og spørger da, om en saadan »Muldvarp burde straffes som et glubende Dyr.« I den Anledning er der gjort den Bemærkning, at »i Virkeligheden var det juelske Komplot figurlig talt intet andet end et Muldvarpeskud, — alt andet end en statsfarlig Sammensværgelse«; — maaske! men man maa dog huske, at »liden Tue kan vælte stort Læs«, og havde Juel faaet mere Held til at fremføre sine og de andres Planer, og havde Peter Czar saa paataget sig at bringe dem til Udførelse, kunde Sagen være bleven farlig nok for den dansk-norske Stat. — Der er ytret forskjellige Meninger om Juel, ingen dog vistnok fuldt ud frikjendende*); men de fleste, der have levet blot nogle faa Aar efter den Tid, da han med sin Død maatte betale for sit Projektmageri, som, da det ikke vilde lykkes her i Danmark, saa skulde fuldbyrdes ved Udlandets Hjælp, have dog haft det Indtryk af ham, at han ikke var det moralske og politiske Uhyre, mange af hans Samtid vilde gjøre ham til. Hans samtidige, den bekjendte Ribe Rektor, Filolog og Litterat Falster skriver om ham, at »hans Liv var en Blanding af Katilinas Kunstgreb og Drømme«, men omtaler, at »da den sidste Dag nærmede sig, talte han mange herlige Ting om Sjælen med de lærde, da han var af stor Sjælsstyrke«. Maaske træffes Sandheden bedst ved følgende Karakteristik, der er given af ham: »Det er blevet paastaaet om Povl Juel, at han besad en Revolutionsmands fleste Egenskaber, Ærgjerrighed, Idérigdom, Handlekraft, Dristighed og Ordets elektriserende Magt. Dette, ville vist nok de fleste finde, er at gjøre alt for megen Ære af

*) Det er sikkert alt for stor Ære, der fra norsk Side er víst ham, naar man har fundet, at han „ved sin Begavelse og Fædrelandskjærlighed (!) havde været en bedre Skæbne værdig". (I. E. Sars Hist. Indledn. til Grundloven S. 87).

denne uredelige, forfængelige, rænkefulde og hævngjerrige Projektmager; derimod indrømmes det gjærne, at det skortede ham paa sindig beregnende Klogskab, hvorved hans Fremfærd fik Fusentastens Præg«. (Danske Saml. III., 68).

Og nu Juels Medskyldige og Medsammensvorne? — Ja, de slap forholdsvis heldig fra det; Afskriveren Løjtenant Roll og Hörling slap ud af Fængslet faa Dage efter Juels Henrettelse; man skulde ellers synes, at samme Hörling kunde have haft ganske godt af at lære Ensomheden lidt længere at kjende; men Sagen har vel været den, at den danske Regering har frygtet for, at Rusland og Holsten skulde gjøre et stort politisk Nummer ud af hans Fængsling, da han jo stod i disse Magters Sold. Opholdet i København havde imidlertid ganske tabt al Tillokkelse for ham, det var slet ikke længere hyggeligt; han forlod da snarest mulig Danmark og drog til Tyskland, hvor han skal have ført et meget æventyrligt Liv, hvilket efter hans Fortid ikke er saa saare urimeligt. Coyet havde ingen Stormagt at søge Hjælp hos; i Sverige havde han gjort sig til en Umulighed, og dér, i hans Fødeland, har man været alt for glad ved at vide ham i sikker Forvaring, til at man skulde faa i Sinde at fordre ham udleveret. Dommen over ham lød paa livsvarigt Fængsel paa Munkholm, hvor hen han dog aldrig kom; nogle Aar hensad han i et mildt Fængsel i Kastellet i Kjøbenhavn og havde til sit Underhold en Daler om Dagen, hvilke Penge han mest brugte til Indkjøb af stærke Drikke, som han jo allerede længe havde været meget hengiven til; et Sted har jeg fundet en Beretning om, at da Slutteren en Dag havde været saa forekommende imod ham at sætte en hel Spand Brændevin ind i Fængslet til ham, kunde han ikke modstaa Fristelsen, men drak saa tappert, at han døde deraf; hans Død indtraf omtrent Aaret 1728, og den danske Regering har næppe været bedrøvet over at slippe fri for det ene Aar efter det andet at underholde denne ubudne Gjæst. Vilhelm Bang.

Pugatshevs Kosakopstand *).

I.

Siden det russiske Riges Bestaaen og dets raske Fremvæxt, som er gaaet for sig med Vold og paa et helt unaturligt Grundlag, har der aldrig været Mangel paa utilfredse, revolutionære Elementer, som truede med at ryste Stat og Kirke, ja mangen Gang endog udsatte dem for alvorlig Fare. Naar man betænker, hvor ejendommelige de sociale Forhold ere, hvor stærkt de talrige Folkeslag i det store Rige afvige fra hverandre i religiøs, national og kulturhistorisk Henseende, kan man let forstaa, særlig naar man tager Hensyn til Statens avtokratiske Regeringssystem, hvorfor politisk-sociale Rystelser og revolutionære Forsøg netop i Rusland atter og atter træde for Dagen under alle Slags Former.

Ikke sjælden ere slige Bevægelser og Omvæltninger udgaaede direkte, ja udelukkende fra de, i politisk Henseende fuldstændig udannede Folkekredse uden nogen som helst Tilslutning fra de dannede Klasser, medens omvendt andre ere opstaaede og blodig gjennemførte i de højeste Selskabskredse, ja i selve Kejserpaladserne.

*) A. C. Wiesner: Beiträge zur Geschichte Russlands. Lpz. 1887.

Lad os engang betragte en af hine Rystelser, som udelukkende er fremgaaet af Ruslands lavere Folkeklasser; en af de mægtigste, som næsten truede Rigets Existens, var under alle Omstændigheder den Kosakopstand, som udbrød i Aaret 1773 i Nærheden af den nuværende Stad Uralsk.

Før vi imidlertid gaa over til at skildre denne i Ruslands Historie mindeværdige og endnu langt fra tilstrækkelig oplyste Episode, bliver det nødvendigt, for den almindelige Forstaaelses Skyld, at forudsende en kort historisk Skitse af Kosakvæsenet.

Kosakkerne, for Tiden en ejendommelig Bestanddel af den russiske Hær, levede oprindelig uafhængige under en fri republikansk-militær Forfatning. Tatarernes og Tyrkernes idelig hærgende Indfald i Kosaklandene nødte Beboerne til at søge Beskyttelse hos Nabolandene, Polen og Rusland; men intet af disse Naboriger vilde nøjes med det simple Skytsforhold; baade Polen og Rusland tilsigtede fuldstændig at undertrykke Kosakkernes Frihed og Forfatning og at indlemme dem i deres Riger.

Polen forspildte Kosakkernes Hengivenhed særlig ved sine romersk-katholske, af Jesuiterne ledede Omvendelsesforsøg, hvorimod Kosakkerne som trofaste Tilhængere af den græske Kirke rejste en bestemt Modstand. Gjentagne blodige Rejsninger og Krige mod Polakkerne vare Følgen af dette religiøse Tryk, og sluttelig kastede Kosakkerne sig i Armene paa Rusland, af hvem de i det mindste ikke havde nogen religiøs Forfølgelse at befrygte, da Russerne jo ligeledes bekjende sig til den græske Kirke. Desto værre stod det rigtignok daarligt til med Agtelsen for og Ukrænkeligheden af deres politiske Friheder.

Med smaa Undtagelser bestod Forfatningen hos alle Kosakstammer af følgende Bestemmelser: Fuldkommen Lighed i retslig Henseende; Hetmannernes og de ældstes Valg af Folket; Valg af Mænd, som skulde udføre Folkets Beslutninger, Raadsforsamlinger, hvori de offentlige An-

liggender afgjordes ved Stemmeflerhed; i disse Forsamlinger havde enhver Kosak Ret til at afgive sin Stemme, frit og uafhængigt. Skriftlige Love fandtes ikke: Forræderi, Fejghed i Krigen, Mord og Tyveri straffedes med Døden; den domfældte blev syet i en Sæk og strax kastet i Vandet. — Dette var i Almindelighed taget Kosakforfatningens Grundtræk, som hist og her blev nærmere reguleret og fuldstændiggjort ved særlige lokale Bestemmelser.

Selvfølgelig var denne Frihed og dette Selvstyre en Torn i Øjnene paa de russiske Czarer og deres Regeringer. Allerede Peter I. tilsigtede fuldstændig at indordne Kosakkerne under det russiske Regeringssystem, hvad dog ikke skulde ske med ét Slag, men lidt efter lidt for at undgaa Ophidselse og Uro. Saaledes udkom i Aaret 1720 en kejserlig Forordning, som stillede de jaizkiske, de nuværende uralske Kosakker under Petersborger-Krigskollegiet, der den Gang fungerede som Krigsministerium. Denne Ukas var det første Stød til den senere udbrydende, mægtige Opstand, som her skal skildres efter russiske og polske, hidindtil for største Delen ubenyttede Kilder.

Kosakkerne protesterede mod hin kejserlige Forordning, der stod i den mest skrigende Modsætning til de Rettigheder, den russiske Regering havde garanteret dem. Da der ikke blev taget noget som helst Hensyn til deres Protest, forsamledes de jaizkiske Kosakker, sagde sig offentlig løs fra Rusland, afbrændte deres Landsbyer og søgte at undfly til de kirgisiske Stepper. Den russiske Regering sendte Oberst Sacharov med Tropper efter dem, og han rasede paa den mest umenneskelige Maade mellem Flygtningene; han lod utallige hænge, Næserne, Fingrene, Ørene ja endogsaa Tungerne skære af andre eller brændemærkede dem paa Panden. Under Indtrykket af disse forfærdelige Grusomheder udkom en ny kejserlig Forordning, som undertrykkede det frie Folkevalg af Hetmanen og overdrog hans Udnævnelse til Czaren. Fremdeles blev der foretaget en Tælling blandt

Kosakkerne, ja de bleve endog pressede til russisk Krigstjeneste, hvorfor de skulde have en bestemt Sold; men denne blev enten slet ikke eller kun delvis betalt af de russiske Embedsmænd, hvad der fra Kosakkernes Side gav Anledning til uophørlige Klager og Forestillinger.

Under Kejserinderne Annas og Elisabets Regeringsperiode naaede Trykket paa Kosakkerne sit Højdepunkt; det kom til gjentagne Uroligheder, Opstande og Henrettelser, som med faa Afbrydelser opfyldte hele Tidsrummet fra 1725—66. I sidstnævnte Aar forsøgte Kosakkerne at frembringe deres Besværinger for selve det kejserlige Hof i St. Petersborg og afsendte hemmelig en Deputation til Hovedstaden; men den daværende Krigsminister, Grev Tshernishev, lod Sendemændene gribe, kaste i Fængsel og her knutte halvt til Døde; ingen af de ulykkelige vendte tilbage til deres Hjem. Samtidig spredtes blandt de jaizkiske Kosakker den Efterretning, at Regeringen tilsigtede at ophæve hele Kosak-Organisationen og danne Husarregimenter af det krigsdygtige Mandskab. General Traubenberg, der rykkede ind i Jaizk, det nuværende Uralsk, med en Deling Tropper og Skyts, skulde give denne Regeringens Plan det fornødne Eftertryk. De i yderste Grad forbitrede Kosakker rejste sig da den 13de Januar 1771 paa Markedspladsen i Jaizk; de forlangte navnlig Afsættelsen af de bedrageriske Embedsmænd og Udbetalingen af den, i lang Tid tilbageholdte Sold. General Traubenberg og den af den russiske Regering udnævnte, blandt Kosakkerne almindelig forhadte Hetman Tamborzev, vilde ved Trusler skræmme de forbitrede Oprørere, og da dette ikke lykkedes, lod Traubenberg fyre med Kartæsker, hvad der kun fremskyndede hans egen Skæbne; thi de rasende Kosakker styrtede sig over Kanonerne, ladede dem paa ny og skøde paa Russerne, som styrtede afsted i vild Flugt; Traubenberg blev dræbt uden for sin Bolig, den forræderiske Hetman Tamborzev hængt i Følge Oprørernes enstemmige Dom.

Kosakkerne forstode imidlertid ikke at drage behørig Nytte af deres Sejr, og navnlig manglede det paa en fælles Operationsplan og dygtige Anførere. Fæstningen Jaizk, Oprørets Midtpunkt, var fra den 13de Januar til 4de Juni 1771 i Rebellernes Magt, fordi Flodernes Oversvømmelser og de bundløse Veje hindrede de russiske Tropper i at begynde deres Operationer. Først mod Slutningen af April rykkede General Freimann med moskovitiske Tropper over Orenburg mod Jaizk og slog Oprørerne den 3dje og 4de Juni, omtr. halvfjerdsindstyve Verster fra denne By. En stor Del af Kosakkerne satte over Tshaganfloden for at flygte til det kaspiske Hav; General Freimann ilede efter Flygtningene og drev dem med Magt tilbage, og nu toge Indespærringer, Henrettelser og Grusomheder af den skrækkeligste Art paa ny sin Begyndelse mod de overvundne. Kosakkernes Forfatning blev fuldstændig ophævet, og baade i politisk og militær Henseende stilledes de under Oberstløjtenant Simonov, som kommanderede i Fæstningen Jaizk.

Skjønt de besejrede vare opfyldte af frygteligt Had mod deres Undertrykker, forholdt de sig tilsyneladende rolige, og saaledes hengik Resten af 1771 uden særlige Begivenheder; men i Løbet af Aaret 1772 kom der atter betænkelige Symptomer til Syne, hvoraf man kunde slutte sig til en hemmelig Sammensværgelse og en nær forestaaende Rejsning. Man førte udfordrende Taler mod Rusland, ude i Stepperne og ved enlig liggende Kosakgaarde blev der holdt hemmelighedsfulde Forsamlinger, beredne Bud sprængte fra den ene Koloni til den anden, en stor Ophidselse lagde sig for Dagen, men den egentlige Grund kunde de russiske Myndigheder ikke opspore, hvor stor Umage de end gjorde sig.

Stormen skulde virkelig ogsaa bryde løs med rasende Fart.

II.

I de første Dage af Septb. 1773 spredtes i Jaizk og omliggende Kosaklandsbyer pludselig den Efterretning, at i Nærheden af Fortet Budorin, 79 Verster (11 d. M.) fra Jaizk, var der kommet en talrig, bevæbnet Kosakflok til Syne, og at der i Spidsen for denne stod en Mand, som udgav sig for den afdøde Kejser Peter III. Denne Mand, hed det sig videre, befalede Kosakkerne at rejse sig massevis og marchere mod de russiske Usurpatorers Regimente.

Denne Begivenhed fremkaldte en ubeskrivelig Ophidselse i alle Kosakkolonierne, alt rustede sig ufortøvet til Oprør. Imidlertid snege Udsendinge sig ind i Jaizk og omkring blandt Kosakkerne og udbredte en Proklamation, der var undertegnet af den formentlige Peter III.; i dette Dokument paastod han, at Katharina II. havde ranet Regeringen, at den retmæssige Kejser Peter III. endnu var i Live og undsluppen sine Forfølgere, hvorpaa han aarevis havde opholdt sig i Lilleasien og Tyrkiet. Samtidig underrettedes Kosakkerne om, at Kejseren vilde afskedige samtlige uretfærdige Embedsmænd, gjenoprette Kosakkernes frie Forfatning og rigelig forsyne dem med Penge, Levnedsmidler, Græsgange, fiskerige Floder, Krudt og Bly.

Denne ligesom af Jorden fremvoxede Fører for Opstanden var efter russiske Beretningers og Forfatteres Paastand den donske Kosak Emeljan Pugatshev, der allerede skal have taget Del i de forudgaaende Opstande; han var derfor bleven anholdt, men kort før sin Tilsynekomst ved Budorin ved en Skildvagts Hjælp undsluppen af Fængslet i Kasan og sporløst forsvunden.

For ikke at afbryde Gangen i de følgende Begivenheder ville vi foreløbig ikke nærmere sysselsætte os med Pugatshevs Person og Karakteregenskaber; vi forbeholde os mod Afhandlingens Slutning at komme nærmere tilbage til dette, under alle Omstændigheder mærkværdige Menneske. Det

af os saaledes leverede fuldstændige Billede af hin frygtelige, men i alle sine Enkeltheder endnu langt fra til fulde oplyste Opstand vil da maaske ogsaa gjøre os mange Omstændigheder mere indlysende, hvad selve Pugatshevs Person angaar; trods alle officielle russiske Beretninger synes hans Identitet endnu langt fra utvivlsom.

Den 18de September 1773 rykkede Pugatshev fra Fortet Budorin, som han uden Møje havde indtaget, med omtrent 1500 Mand mod Jaizk og indtog en iagttagende Holdning hinsides Tshagan, omtrent $1^1/_2$ d. Fjerdingvej fra Byen. I Fæstningen kom alt strax i Bevægelse, ja en stor Del af Beboerne løb strax ud i Pugatshevs Lejr. Den russiske Kommandant, Oberstløjtenant Simonov, vilde angribe Pugatshev, men næsten Halvdelen af Garnisonen, som for største Delen bestod af Kosakker, gik over til Oprørerne; Simonov afsendte nok ufortøvet et Bud til Orenburg for at hente Forstærkning, men Vejen der hen var allerede besat af Oprørere, hvis Tal Dag for Dag voxede med truende Hastighed.

Pludselig vendte Pugatshev sig lige mod Fæstningen Ilezkaja, som ligger paa venstre Uralbred, oven for Ilezks Munding og i en Afstand af 145 Verster (20 d. M.) fra Jaizk og 124 Verster fra Orenburg. Den i Ilezkaja kommanderende, af Russerne udnævnte Hetman vilde gjøre Modstand, men Kosakkerne toge ham til Fange og førte ham til Pugatshevs Lejr; han lod Hetmanen hænge og drog under Klokkernes Lyd og Hurraraab ind i Staden.

For at vinde den rette Maalestok for dette Pugatshevs Held og hans senere Erobring af en stor Række saakaldte Fæstninger maa man dog vide, at Fæstningerne i hine fjærne Egne af Rusland i Regelen kun bestode af store, med en Grav og en Række Palissader omsluttede Landsbyer, hvor man i hvert Fald kun kunde finde Beskyttelse mod de omstrejfende Kalmukkers og Kirgiserhorders Pile og Kastespyd.

Den 24de September marcherede Pugatshev mod Fortet Rassipnaja, der efter kort Modstand faldt i hans Hænder; en lignende Skæbne ramte med korte Mellemrum Forterne Nishne-Osernaja, Tatishtshevna og Tshernoretshenskaja, som ligger ved højre Bred af Uralstrømmen og kun 18 Verster (2½ d. M.) fra den virkelige Fæstning og Guvernementshovedstad Orenburg. I hine Fæstninger gjorde Pugatshev over 60 Stykker Skyts til Bytte og trak betydelige Forstærkninger til sig af Kosakker, der gik over til ham, og til hvem der ogsaa havde sluttet sig regulære russiske Troppedelinger. Man troede alt, at Pugatshev vilde rykke direkte mod Orenburg, hvor der herskede stor Raadløshed og kun var truffet faa Foranstaltninger mod en længere Belejring; men pludselig vendte Pugatshev sig mod Staden Sakmarsk, der havde erklæret sig for ham og rustet henved 4000 Mand. Den 11te Oktb. holdt Pugatshev sit Indtog i Sakmarsk. Den russiske Digter og Historiograf Pushkin beskriver efter »Orenburger-Arkiv« dette Indtog paa følgende Maade: »Foran Raadhuset var udbredt Tæpper, hvorpaa der stod en Art Tronsæde, og foran dette et Bord med Brød og Salt. Præsten ventede med Kors og Helgenbilleder. Under Pugatshevs Indtog ringede alle Klokker, og Folket stod med blottet Hoved paa Torvet. Da Pugatshev blev hjulpen ned fra Hesten af tvende Kosakker, faldt Folket paa Knæ; derpaa kyssede han Korset, Brødet og Saltet og nedlod sig paa den Stol, man holdt parat. Efter et kort Ophold vinkede han og sagde med tydelig Stemme: »Staar op, mine Børn«. Derpaa kyssede alle hans Haand. Han spurgte efter Kosakkerne fra Staden; man svarede, at en Del var fraværende i Tjenesten, en anden Del med Hetman'en Daniel Donski i Orenburg, og kun tyve Mand vare tilstede for at besørge Posten, men holdt sig skjulte. Pugatshev vendte sig derpaa truende til den gejstlige og befalede ham at opsøge Kosakkerne: han tilføjede endnu: »Du er Pope, nu kan du ogsaa være Hetman; du og samtlige

Beboere indestaa mig med eders Hoveder for Kosakkerne.« Pugatshev begav sig derpaa til Hetman'ens Fader, hvor et Middagsmaaltid var beredt. »Hvis din Søn var tilstede«, sagde han til Oldingen, »vilde din Indbydelse have været ærlig ment; men nu er din Gjæstfrihed ikke oprigtig. Hvad er din Søn for en Hetman, at han forlader sin Post? —«

Kosakkerne, som hentedes frem af deres Skjulesteder, andre Kammerater fra de omliggende Landsbyer, og næsten samtlige mandlige Beboere af Staden stødte til Pugatshevs Korps; herpaa rykkede han for den befæstede Flække Pretshistevkaja, hvis hele Besætning med samtlige Officerer gik over til ham.

Ved dette hurtige Held og Oprørshærens Styrke bleve de russiske Myndigheder i Orenburg ikke lidt forknytte. General Reinsdorp, som kommanderede her, var ikke den sig nærmende Storm voxen, og de faa Foranstaltninger, han traf til dens Afværgen, bleve for største Delen uudførte. I Orenburg fandtes et stort Antal polske Krigsfanger, af hvilke det lykkedes mange at undfly til Pugatshevs Lejr; de gjorde ham bekjendt med de slette Foranstaltninger til Stadens Forsvar, og han besluttede derfor ufortøvet at drage mod Orenburg, for hvis Volde han indtraf om Morgenen den 3dje November.

Det vilde blive alt for vidtløftigt, om vi her vilde give en udtømmende Fremstilling af Orenburgs nu paafølgende Belejring, saaledes som Pushkin fortæller den, efter »Orenburgs Arkiv«; vi indskrænke os til at berette, at Belejringen varede næsten fem Maaneder, fra 4de Novb. 1773 til 22de Marts 1774, i hvilken Tid Garnisonen og Beboerne under vedvarende forbitrede Kampe maatte udholde de største Lidelser og Savn.

Imidlertid rejste sig ogsaa de Kirgisere, Kalmukker og Tatarer, som boede i Guvernementet Orenburg og Nabolaget, og talrige af deres Ryttersværme sluttede sig til Pugatshevs Opstand. Først mod Slutningen af Januar 1774 mægtede

den russiske Regering at rejse en større Troppestyrke under Befaling af General, Fyrst Galizin; han skulde se at stoppe Pugatshevs Fremskridt og befri Orenburg, som trængtes af ham til det yderste.

Paa Grund af Aarstiden og de slette Veje kunde Galizin kun langsomt nærme sig Begivenhedernes Skueplads. Pugatshev fik Nys om Generalens Fremrykning, lod et Observationskorps tilbage foran Orenburg og rykkede Russerne i Møde til Tatishtshevna; her kom det den 22de Marts til et Slag, hvor Pugatshev for første Gang led et stort Nederlag; 1300 faldne Oprørere dækkede Valpladsen, over 2000 toges til Fange, medens 36 Kanoner faldt i Russernes Hænder. Pugatshev flygtede med Resten af sine Folk og 10 Kanoner til den sajtovske Kosaknybygd, hvor han indtraf den 24de Marts om Natten. Under denne Flugt mistede han ved Forræderi en af sine dygtigste Underanførere, den af Russerne frygtede Chlopusha; han faldt i Hænderne paa en plyndrende Bande Tatarer, de kjendte ham og udleverede ham for Pengebelønningens Skyld til Statholderen i Orenburg, hvor Chlopusha blev henrettet i Juni 1774.

Pugatshev vidste imidlertid at unddrage sig de forfølgende Russere under Bibikov, Michelsohn og Mansurov, forstærkede sig paa ny og rykkede for Fæstningen Jaizk, som siden Januar belejredes af et Insurgentkorps. Oberst Mansurov rykkede frem til Undsætning, slog paa ny Pugatshev og befriede den 17de April det haardt trængte Jaizk. Under Fægtninger, der førtes med vexlende Lykke, kastede Pugatshev sig nu op mod Uralbjærgene og hvervede her nye Tilhængere. Samtidig rejste ogsaa hele Bashkirernes Land sig, hvor den gamle Anfører Julai atter kom til Syne, efter i 1741 at være undsluppen Russernes massevise Henrettelser. Maanederne Maj og den første Halvdel af Juni forløb under lidet afgjørende Fægtninger og Forfølgningsforsøg fra Russerne, som gik ud paa at fange Pugatshev;

men efter at denne havde sundet sig paa sine Nederlag, og nye Forstærkninger vare stødte til ham, fik han af den russiske Løjtenant Minjev, som var løbet over i hans Tjeneste, det Raad at marchere lige løs paa Kasan, hvis ringe Forsvarsmidler Minjev var nøje kjendt med, da han kort forud havde ligget i Garnison i Byen.

Pugatshev gik ind paa Planen og indtraf allerede Morgenen den 12te Juni for den overraskede Stad. Garnisonen bestod kun af 1500 Mand, men derhos væbnedes 6000 af Beboerne, og Kommandant Banner samt Generalerne Potemkin og Larionov traf temmelig omfattende Foranstaltninger til Forsvar. Efter Orenburgs Belejring danner Kasans det andet vigtige Afsnit i Kampen; kun varede denne Belejring ikke saa længe som Orenburgs; men desuagtet blev Kasan endnu skrækkeligere hjemsøgt. Under Pugatshevs personlige Ledelse stormedes Forstæderne og Staden af Oprørerne, som udplyndrede den og gav den til Pris for Luerne, der lagde næsten hele Staden i Aske. Mange Beboere dræbtes, Resten flygtede eller trak sig tilbage til Kastellet, hvor Garnisonen fortsatte sit tapre Forsvar. I det kritiske Øjeblik indtraf imidlertid Michelsohn med sit Rytteri og angreb Pugatshev i Ryggen, medens Garnisonen fra Kastellet gjorde et modigt Udfald og med Michelsohns Hjælp slog Belejrerne paa Flugten.

Pugatshev ilede mod Volga og gik den 18de Juli over denne Flod. Ved hans Tilsynekomst kom alle Landskaber vest for Floden i Oprør, der navnlig vendte sig mod de russiske Embedsmænd, Godsejere og Adelsmænd; men en egentlig Plan laa ikke længere til Grund for denne Bevægelse, ja Pugatshev selv synes at have tabt sit Maal af Øje; i det mindste var der ikke mere Tale om hans tidligere Forehavende at rykke frem mod Moskva for at sætte sig paa Czarernes Trone, og det gunstige Øjeblik hertil havde han da ogsaa forsømt. Desuden udbrød der Tvistigheder mellem Pugatshev og hans Underanførere, ja i Bag-

grunden lurede alt det Forræderi, den dristige Æventyrer kun alt for hurtig skulde falde som Offer for. Den russiske Regering havde nemlig sat en Pris af ti Tusende Rubler paa hans Hoved, og denne Sum kunde nok lede mangen af hans Omgivelser i Fristelse. Som det senere fremgik, havde en af hans Underanførere Persiljev allerede i længere Tid staaet i Underhandlinger med den russiske Regering angaaende Pugatshevs Udlevering. Pushkin fortæller endog, at Persiljev i samtlige skyldige Kosakkers Navn hemmelig har sendt en Underhandler til St. Petersborg med Forslag om at udlevere Pugatshev, og han tilføjer udtrykkelig: »Regeringen indlod sig paa dette Forslag«. Da nu Oprøret ved Volga paa Grund af dets Planløshed heller ikke væsentlig bedrede Pugatshevs Sag, fremsatte han den 12te Septb. for sit Kosakfølge den Plan at gaa til det kaspiske Hav for her fra gjennem de kirgisisk-kaisakiske Stepper at undslippe Russerne; Pugatshev opfordrede Kosakkerne til at slutte sig til hans Expedition. Den russiske Digter Dershavin, der som Gardeofficer fægtede mod Pugatshev og senere skrev en Bog om Opstanden, siger med Hensyn til denne Opfordring, at Kosakkerne tilsyneladende gik ind herpaa, men strax efter skred til den sidste Drøftelse angaaende Pugatshevs Udleverelse.

Den 14de September overfaldt Forræderne Pugatshev i hans Telt, bandt ham og førte ham til Fæstningen Jaizk, hvor han blev overgiven til Gardekaptejn Mavrin, Medlem af Undersøgelseskommissionen. Ingen russisk Beretning nævner Navnet paa Forræderne, som heller ikke ad anden Vej med Sikkerhed lade sig udfinde. Persiljev, hvem den russiske Regering ikke ret stolede paa, synes ikke at have været blandt deres Tal; i det mindste fandt han ingen Naade fra Russernes Side, og hans Hoved faldt senere under Bøddeløxen samtidig med Pugatshevs.

III.

General Suvarov førte Pugatshev fra Jaizk til Simbirsk; under Rejsen indespærrede man den frygtede Oprører i et Træbur, som omringedes af en stærk Deling Rytteri og to Kanoner. Suvarov, den senere saa berømte Feltmarskalk, behandlede Fangen humant og forhørte sig med megen Interesse om hans Krigstog og Planer.

I Simbirsk blev Pugatshev stillet for Grev Panin, hvem Kejserinde Katharina havde overdraget Undersøgelsen af Oprøret.

»Hvem er du?« tiltordnede Panin Fangen i det første Forhør.

»*Jeg er ikke den, du søger*«, svarede Pugatshev; — »*den, I søge, befinder sig ikke i eders Magt*«.

Dette Svar synes betænkeligt, selv om de officielle russiske Beretninger nok saa ivrig paastaa, at Pugatshev strax har tilstaaet alt; vi skulle imidlertid senere finde Lejlighed til at komme ind paa Utroværdigheden og de skrigende Modsigelser i de russiske Beretninger.

Panin kom i den Grad i Vrede over Pugatshevs Svar og forglemte sig saa stærkt, at han slog Fangens Ansigt til Blods og udrev en Dusk Haar af hans Skjæg. — *Det egentlige Indhold af det Forhør, Panin holdt over Fangen, er aldrig blevet bekjendt.*

Fra Simbirsk blev Pugatshev, lænket paa Hænder og Fødder, bragt til Moskva, hvor hans Skæbne skulde finde sin Afgjørelse. Da han ikke kunde røre Hænderne, maatte Soldaterne række ham Føden. Paa den hele Vej strømmede Folket sammen for at se den frygtede Mand, der havde rystet Riget saa vældig og var i Besiddelse af de undertrykte Folkeklassers Sympathier.

Processen mod Pugatshev og hans Fæller blev af Regeringen ført med stor Grusomhed; Pinebænken spillede naturligvis endnu en Hovedrolle. Pugatshev og Persiljev

dømtes til Partering, Underanføreren Tshika til Halshugning, tre andre, Tshigaev, Padurov og Tornov til Galgen, og atten andre, mindre fremragende Fanger til Knut og livsvarigt Bjærgværksarbejde.

Dommen fuldbyrdedes den 10de Januar 1775 i Moskva, paa det offentlige Torv, det saakaldte Bolota. Den senere som Digter og Statsmand bekjendte Dimitrijev var Øjenvidne til Henrettelsen og har udførlig beskrevet det gyselige Skuespil. Vi skulle imidlertid forskaane vore Læsere herfor og kun bemærke, at Pugatshev og hans Fæller døde modig, skjønt russiske Penne have anstrængt sig for at fremstille ham som forsagt og fejg under Forhørene. De parterede afhugne Lemmer udstilledes ved Moskvas Bomme og opbrændtes nogle Dage senere med de øvrige Rester af Ligene, hvorpaa Bøddelen spredte Asken for Vindene. Saaledes endte dette frygtelige Oprør, som havde rystet, ja næsten kuldkastet det russiske Herredømme fra Sibirien til Moskva, fra Kuban til de Muromske Skove. Fuldstændig Ro vendte dog langtfra tilbage, hvorfor Panin og Suvarov forbleve næsten tvende Aar i de oprørske Guvernementer for paa ny at fæstne Regeringens Magt og yderligere at forfølge Sammensværgelsens Forgreninger. Mod Slutningen af 1775 udstedtes vel en almindelig Amnesti, men samtidig blev det under Trusel af Forvísning til Siberien forbudt Folket at tale om Oprøret og dets Deltagere. Kejserinde Katharina vilde undertrykke ethvert Minde derom; hun befalede derfor at kalde Jaizkfloden, ved hvis Bredder Rejsningen først var brudt løs, for Ural, ligesom Fæstningen Jaizk skulde hedde Uralsk og de jaizkiske Kosakker de uralske, Benævnelser, som have holdt sig den Dag i Dag. Trods disse Foranstaltninger kunde Mindet om denne mægtige Rystelse ikke fuldstændig udslettes af Folkets Tanker; i de enlig liggende Kosakgaarde, omkring Hyrdebaalene ude paa Stepperne, hvor man var sikker mod forræderiske Lurere, dér taltes endnu længe om Pugatshev, hans Sejrsløb og

Endeligt, ja endnu den Dag i Dag har Folketraditionen blandt de uralske Kosakker bevaret Mindet om hin Rejsning.

Hvorledes forholder det sig nu med Pugatshevs Person og Identitet, om hvilke man med rette rejste Tvivl baade under Rejsningen og i senere Tidsperioder? Den russiske Regering har sandelig kun gjort lidet eller intet for at sprede disse Tvivl. Mange Aar igjennem har den ikke offentliggjort et Ord om Pugatshev og Rejsningen, ligesom dens Bestræbelser i det hele have været rettede paa at tie den hele Sag ihjel og overgive den til Forglemmelse. Kun nogle Polakker, som havde tjent i Pugatshevs Hær, navnlig Brødrene Pulavski, have senere i Udlandet fundet Lejlighed til at offentliggjøre en Række Optegnelser og Data, som dog heller ikke sprede tilstrækkeligt Lys over visse mørke Steder. Maaske havde heller ikke Polakkerne Aarsag til at sige den fulde Sandhed, en Betænkelighed, som vel turde være nogenlunde forklarlig i Betragtning af visse Formodninger, hvorom snart skal blive Tale. Fra russisk Side har først Pushkin, da han allerede var bleven kejserlig Historiograf, skrevet en Bog om hint Oprør og udelukkende lagt officielle Kilder til Grund for samme. Pushkin selv kalder sit Arbejde »et mangelfuldt og ufuldstændigt Værk, han ikke ønsker at fortsætte videre«. Han fortier, hvilke Grunde der har afholdt ham herfra; men Pushkins Arbejde er i Virkeligheden ikke blot »mangelfuldt og ufuldstændigt«, men, hvad værre er, det er uklart, vrimler af Modsigelser og er i mange Henseender utroværdigt.

Hvem var saa Pugatshev, eller rettere, hvem var Føreren for hin mægtige Opstand? At han ikke var Peter III., som han udgav sig for, er sikkert nok; men hvem var han ellers? Pushkin som alle hans »officielle Kilder« paastaar, at Manden var en ganske raa, udannet donsk Kosak fra de simoveiske Avlsgaarde. For at gjøre ham saa foragtelig som muligt tillægges der ham ogsaa Prædikatet »Landstryger, Tyv og Røver«, og gjentagne

Gange hævdes det, at han udtrykkelig har tilstaaet alt dette i Forhørene. Disse Forhør ere imidlertid aldrig offentliggjorte, ja Pushkin selv kunde ikke benytte dem, fordi efter hans Paastand Størsteparten af de Akter og Dokumenter, som refererede sig til Oprøret og opbevaredes i de kejserlige Arkivhvælvinger i St. Petersborg, vare gaaede til Grunde ved en Oversvømmelse. Hvad Pugatshevs foregivne egne Tilstaaelser angaar, tør det heller ikke forglemmes, at »Tilstaaelser« i Rusland den Gang endnu bleve fremtvungne ved Pinebænken. I Modsætning til disse Paastande beretter Pushkin paa et andet Sted i sin Bog, at Pugatshev fra første Færd indtraf ved Jaizk med et falsk Pas fra Polen. Denne Opgivelse ser allerede mere troværdig ud, fordi ogsaa de Polakker, som havde Omgang med Pugatshev, have erklæret, at han kun talte Lillerussisk og Polsk, hvorimod han ikke var fortrolig med Storrussisk. Af Russerne karakteriseres Pugatshev fremdeles som en »Sekterer«, der aldrig har besøgt en russisk Kirke; hans egentlige Trosbekjendelse er imidlertid ikke slaaet fast. Om Pugatshev virkelig handlede og fremkaldte Opstanden i Polens Ærende, saaledes som det flere Gange er blevet paastaaet, kan ikke godtgjøres med Sikkerhed. Voltaire, der under Opstanden korresponderede med Kejserinde Katharina fremsætter i et af sine Breve den Formodning, at Pugatshev maaske har staaet i Tyrkiets Sold, da denne Magt paa hin Tid netop kunde høste Fordel af indre russiske Uroligheder; men i sit Svar til Voltaire bekæmper Katharina denne Antagelse og paastaar, at Pugatshev ikke har haft nogen som helst Forbindelse*); men at selv Katharinas Breve om Pu-

*) „Il est à supposer que Mr. Pougatsheff est maitre brigand et non valet d'âme qui vive". Kejserindens Svarskrivelse til Voltaire af 22de Oktbr. 1774.

gatshev ikke indeholdt Sandheden, fremgaar af en senere Skrivelse, hvori det hedder, at Pugatshev »var bleven saa svag og forsagt i sit Fængsel, at man lidt efter lidt maatte forberede ham paa hans Dødsdom, for at han ikke skulde dø pludselig af Angest« *). Nu er det imidlertid notorisk, at Pugatshev er død fuldstændig fattet og modig, hvad de Tusender af Tilskuere fra Moskvas offentlige Henrettelsesplads kunde bevidne; selv de russiske Myndigheder mægtede ikke at rokke denne Kjendsgjerning. — Hvad Pugatshevs Karakter i øvrigt angaar, skildres denne i de russiske Beretninger selvfølgelig med de mørkeste Farver. Der tilskrives ham uhørte Grusomheder, sandsynligvis i det Øjemed at lade de russiske Henrettelsesrædsler og deres Lemlæstelser og Pinsler mod de fangne Oprørere fremtræde som »velfortjente Straffe«! Pugatshevs Underanførere og Folk have rimeligvis nok begaaet mange Grusomheder, da Kosakkernes Forbitrelse mod Moskovitterne havde naaet den yderste Grad, men Pugatshev selv fældede ingen grusomme og pinlige Dødsstraffe; han lod simpelthen sine Fjender hænge eller skyde, og havde i det hele Afsky for den russiske Straffeprocedure med dens Afskæring af Næse, Øren, Fingre og Tunge, med Brændemærkning og andre forfærdelige Lemlæstelser, som selv den kejserlige Historiograf Pushkin hyppig véd at berette om. Desuden søgte Pugatshev altid at være retfærdig i sine Domme, og han benaadede og frigav mange, alt til Døden domfældte russiske Officerer og Embedsmænd paa Forbøn af deres tidligere undergivne, der roste deres gode Behandling, et Karaktertræk, som selv de russiske Beretninger ikke ganske mægte at tie til Døde. —

*) „Il a paru si timide et si faible en sa prison, qu'on a été obligé de le préparer à sa sentence avec précaution, de crainte qu'il ne mourût de peur sur le champ." Svarskrivelse af 20de Decb. 1774 til Voltaire.

Selv angaaende Pugatshevs ydre Fremtræden foreligger ingen nøjagtige, overensstemmende Efterretninger. Ligefrem besynderligt og uforstaaeligt lyder, hvad Pushkin beretter herom. Efter ham var Pugatshev paa Oprørets Tid fyrretyve Aar gammel, af middel Væxt, mager og af brunlig Ansigtsfarve. »Hans Haar«, lægger Pushkin til, »var mørkerødt, hans Skjæg sort(!), kort og spidst tilløbende; paa den venstre Tinding havde han en hvid Plet, og paa Brystet Ar af de sorte Kopper«.

Hvad skal man sige om denne Skildring? Navnlig med Hensyn til det »mørkerøde« Haar og det »sorte« Skjæg er den ligefrem grotesk.

Alle russiske Beretninger om Pugatshev og hin Kosakopstand ere mer eller mindre holdte i en lignende Stil; den fulde historiske Sandhed lader sig vistnok næppe mere udfinde.

Dette var den sidste store Folkeopstand, som rejste sig mod det moskovitiske Regeringssystem; fra nu af fandt dette System med sin landopslugende Politik ikke længere nogen alvorlig Modstand, ja det øvrige Evropa havde ingen som helst Forstaaelse af, hvad der foregik eller truede med at foregaa i Rusland. Saaledes faldt ogsaa Polen, hvorvel det burde have ligget i den vestevropæiske Civilisations Interesse at støtte dette Rige mod det mongolsk-moskovitiske Barbari, der nu skubbede sig stadig nærmere frem mod Evropas Grænser og søgte at vinde Indflydelse her.

Takket være det vestevropæiske Diplomatis Uforstand og Forsagthed er denne Indflydelse nu til Dags bleven en truende Kjendsgjerning, som uafbrudt holder den hele politiske Verden i Aande. Ingen agtede paa de advarende

Stemmer fra de polske Historikere og Publicister, som efter Polens Fald forudsagde Ruslands Trusel mod Evropa.

Netop Nutiden, som den foruroliges af Rusland, beviser, hvor rigtig hine Forudsigelser vare, som desto værre kun fandt døve Øren i de evropæiske Regeringskredse; men nu til Dags nærer den alvorlige Politiker vel næppe længere den ringeste Tvivl om, at der forestaar en mægtig Afgjørelseskamp mellem den østlige og vestlige Part af vor Verdensdel.

Af G. Klapkas Memoirer.

(Forts.)

V.

(Slutning).

De ungarske Kvinder i Aaret 1849. — Breslau. — Berlin. — Afrejse til London. — De ungarske Flygtninge i Tyrkiet.

Da vi havde passeret Grænsen, og enhver Fare syntes forbi, nærmede jeg mig Baronesse P., saaledes hed Damen, og bad hende med Tjener stige af i Breslau i samme Hotel, hvor jeg havde bestilt Værelser; hun lovede det, men det skulde gaa anderledes, og vi saas ikke mere. Da jeg om Aftenen indtraf i Breslau, fandt jeg en stor Menneskemasse samlet foran Banegaarden, og under uafbrudte Hurraraab fulgte den mig til Gjæstgivergaarden; jeg var næppe nok kommen op paa mit Værelse, før en Deputation fra Breslaus demokratiske Forening lod sig melde og udbad sig Tilladelse til, at Foreningens Mandskor som Tegn paa dens Sympathi bragte mig en Serenade; jeg protesterede mod en saa stor Ære, men vor Samtale var endnu ikke forbi, før et kraftigt, smukt Mandskor alt lod sig høre under mine Vinduer.

Bølgegangen fra Bevægelserne 1848—49 havde den Gang endnu ikke ganske lagt sig i Tyskland, og Folkenes

Frihedskampe havde blandt disse indbyrdes vakt en Følelse af Solidaritet, som vel aldrig mere vil vende tilbage.

Ethvert Folk led med det andet, og det enes Held vakte Glæde hos alle andre; vi vare de sidste, som paa Fastlandet holdt Frihedens Banner højt, og jeg personlig var den sidste af de sidste, som havde forsvaret det; intet Under altsaa, at Demokraterne i Breslau beredede mig den hjærteligste Modtagelse, men lige saa ubehagelig maatte denne Demonstration være for de preussiske Myndigheder.

Folkeslagenes Følelse af deres Solidaritet havde haft en tilsvarende Virkning hos Regeringerne; næppe var den sidste Sang endt, før en Politiassistent allerede traadte ind og paa en lige saa høflig som bestemt Maade opfordrede mig til at fortsætte min Rejse med næste Tog. Baronesse P. havde gjort vel i ikke at indlogere sig i samme Hotel som jeg; thi da Biskop Horváth ikke var forsynet med noget Rejsepas, vilde en Gjenkjendelse højst sandsynlig have medført hans Udleverelse til Østerrigerne.

I Berlin havde man faaet Meddelelse om, hvad der var forefaldet i Breslau, og strax truffet Foranstaltninger mod lignende Demonstrationer i Hovedstaden.

Toget fra Breslau, hvori jeg befandt mig, var næppe nok kjørt ind i Berlins Banegaard, før Politibetjente og Politiembedsmænd allerede vare i livlig Bevægelse, hvad naturligvis kun kunde gjælde mig; man forhalede Passagerernes Udstigning, til man havde gjenkjendt mig.

En Politiassistent traadte hen for mit Vognvindue, spurgte efter Pas og Navn og rettede den Opfordring til mig at følge ham, da han havde det Paalæg at følge mig til Politimesteren, Hr. v. Hinckeldey; der var allerede sørget for Transport af min Bagage og et meget anstændigt Hotel. En Vogn holdt parat, en Betjent tog Plads hos Kusken, den omtalte Assistent steg ind i Vognen med mig, og saaledes kjørte vi til Politihotellet, hvor man førte mig ind i en stor Sal og bad mig foreløbig tage Plads, da Politi-

mesteren endnu var hos hans Majestæt, men snart vilde indfinde sig.

Nogle Minutter senere indtraf Hr. v. Hinckeldey virkelig, rakte mig venlig Haanden og fremkom med mangfoldige Undskyldninger for den alt andet end gjæstevenlige Modtagelse, han lod mig blive til Del i Berlin; men der gaves i Berlin urolige Elementer i højere Grad end andensteds, og naar han ikke havde truffet sine Forsigtighedsregler, vilde man have faaet de mest larmende Gadedemonstrationer og Excesser at beklage sig over. Han talte om den Sympathi, man ogsaa i Preussen nærede for vor nationale Sag; thi ogsaa Preussen var en national Stat og lige saa modtagelig som vi for alle de ædle Følelser, der knytte sig til Nationaliteten; han vidste helt vel, at vi blot havde forsvaret vor gamle nedarvede Ret; derfor faldt det hverken ham eller Kongen ind at sammenblande os med Tysklands Rolighedsforstyrrere, med Socialisterne eller Kommunisterne; at han endelig vilde have følt sig lykkelig, hvis han havde kunnet gjøre mig Opholdet i Berlin saa behageligt som muligt; men at Forholdene dog nu tvang ham til at bede mig forlade Berlin igjen med første Morgentog.

Hr. v. Hinckeldey var en Mand paa fyrretyve Aar, af firskaaren Figur og meget sympathetiske Ansigtstræk; han bar Guldbriller, gjennem hvilke han stadig fixerede mig, rimeligvis for at iagttage, hvad Indtryk hans Ord gjorde. Da han havde faaet Has paa sin lange Tale, atter taget mig i Haanden og bedt mig endelig ikke at tage ham Udførelsen af en saa pinlig Kaldspligt ilde op, spurgte jeg ham tørt, om det virkelig saae saa slet ud med Sikkerhedstilstanden i Berlin, at han ikke engang kunde indrømme mig et Ophold paa 24 Timer? Desto værre nej, lød hans Svar: De maa bort, men vi ses maaske atter under mere gunstige Forhold. Sytten Aar senere kom jeg virkelig atter til Berlin; en Oberst ventede denne Gang mit Komme og førte mig til Udenrigsministeren; jeg havde fulgt en Ind-

bydelse fra Grev Bismarck og er senere ikke atter bleven udvist. »Tempora mutantur«, Tiderne omskiftes, men Hr. Hinckeldey var ikke længere blandt de levendes Tal; som et Offer for en alt for stor Pligtiver var han falden i ridderlig Kamp for sin Ære*). Jeg følte mig dybt krænket ved den Maade, hvorpaa jeg var bleven opsnappet paa Banegaarden og bragt til Hinckeldey, og denne Adfærd var just ikke egnet til særlig at øge min Agtelse for den daværende preussiske Regering. Fra Frederik den stores Tider havde man i Preussen stadig været særlig finfølende med Hensyn til Soldateræren; jeg var Soldat, kom til Preussen med et korrekt Pas, og man havde kun æret sig selv, hvis man var gaaet mere hensynsfuldt frem mod mig; men det reaktionære Tryk, der den Gang hvilede paa Evropa, havde for nogen Tid selv i Preussen kvalt enhver ridderlig Følelse. Jeg indsaa, at ethvert yderligere Ordskifte med Hinckeldey var unyttigt, anbefalede mig, steg ind i min Vogn og begav mig til det Hotel, hvor man havde holdt Bolig parat for mig.

Det Hotel, man havde anvist mig til Bolig, laa i en afsides Bydel; den samme Assistent, som havde bragt mig til Hinckeldey, førte mig ogsaa til Hotellet, hvor der ikke fandtes andre rejsende.

Begge Gadehjørner vare besatte af Konstabler, og etethvert Besøg hos mig blev afvist; jeg saae mig som Fange

---

*) H., som 1848 blev Politimester i Berlin, indførte en Række almennyttige Foranstaltninger t. Ex. Bade- og Vaskeanstalter, sanitære Byggelove, Gjæstehjem for kvindeligt Tyende, o. s. v. Hos det reaktionære Parti var han længe afholdt paa Grund af sin brutale Adfærd mod de liberale; men da hans hensynsløse Iver ogsaa tilskyndede ham til Beslaglæggelser af „Kreuzzeitung“, ja han endog lod en adelig Spilleklub lukke, besluttede Junkerpartiet at faa ham af Vejen, en af Spillebanden, en øvet Skytte, v. Rochow-Plessow udfordrede H. paa Pistoler og skød ham i en Duel paa Jungfernheide, 10de Marts 1856. R.s Anm.

i en Stat, jeg aldrig havde gjort noget ondt, hvis Politik stadig havde været venligsindet mod Ungarn, og hvis Regenter i Fortiden ofte havde víst sig som kraftige Støtter for de ungarske Religionsfriheder. Jeg var en Fange i Preussen, en Tanke, der nedslog mig saa meget mere, som den gav mig en Maalestok for, i hvilken Grad den alt knusende Reaktion i Evropa alt var trivedes. Det var et slet Varsel for Fremtiden. Den følgende Morgen ganske tidlig afhentede min Politiassistent mig atter for at følge mig til Banegaarden. Da Toget satte sig i Bevægelse, anbefalede han sig høflig, og jeg takkede ham for hans ganske særlige Tjenstagtighed. Efter en kjedelig Kjørsel gjennem den nordtyske Slette kunde jeg endelig om Aftenen atter sætte min Fod paa fri Jord; jeg var kommen til Hamburg.

Ingen Politibetjente eller Assistenter ventede her paa mig, men Tusender af Mennesker, et frit Folk, som havde faaet Nys om min Ankomst og nu med Jubel bød mig Velkommen. Det var ligesom en Sten væltedes af mit Bryst; jeg følte mig fri mellem frie Mennesker, ingen Raslen af Lænker, ingen Galge, ingen Bøddelknægte mere; hvilken Salighed at være undsluppen en saa forpestet Atmosfære og atter at være kommen til en bedre, renere og friskere Luft.

De fleste af mine Venner fra Komorn, som havde foretrukket Udvandring for Ophold i Hjemmet, havde sat mig Stevne i Hamburg.

Her vilde vi samles og derpaa fortsætte Rejsen til London ad Søvejen. Mit Ophold kom derfor til at vare længere, end jeg ønskede, thi mine Venner indtraf kun langsomt; men imidlertid havde jeg at modtage saa mange Indbydelser og at deltage i saa mange Festligheder og Banketter, at jeg under den Sindsstemning, hvori jeg befandt mig, sluttelig fandt paa at udgive mig for syg.

Den mest støjende Aften var en stor Festforestilling i Theatret. Man gav »Don Juan«, alle Pladser vare optagne, jeg hilsedes ved min Indtrædelse med Begejstring, og da det kom til Arien: »Højt Friheden leve!« og Sangeren indflettede mit Navn i Texten, var Jubelen uendelig; den gjaldt dog ikke mig, men den Sag, jeg repræsenterede, Kjærligheden til Friheden, som trods Forfølgelser, Fængsler og Bødler endnu ikke var uddød i tyske Hjærter. Det stygge Indtryk, jeg havde modtaget i Berlin, var udvisket, og mine Forventninger levede op paa ny. Endelig vare vi alle samlede, ogsaa den gamle, men lige fyrige Ladislav Ujházy, hvem vi alle ærede som Fader og Fører. Opholdet i Hamburg kunde ikke forlænges mere, naar vi ikke skulde komme i Konflikt med vore meget indskrænkede Hjælpemidler; vi toge følgelig Afsked fra vore Hamburger-Venner, bestege en engelsk Damper og kastede paa tredje Dagen Anker i Themsen efter en temmelig stormfuld Overfart.

I London gaves der paa hin Tid ikke mere end tre ungarske Emigranter, Frans Pulszky, Josef Orosz og Avgust Wimmer. Pulszky havde allerede under Krigen været vor Repræsentant og havde gjort sig al Umage for at stemme den engelske Regering gunstig for os, men forgjæves; han havde lige saa lidt Held med sig som Ladislav Teleky i Paris. Derimod satte han igjennem, at Palmerston greb energisk ind i Flygtningespørgsmaalet, og dette var intet ringe Held. Uden Palmerstons Intervention vilde den høje Port sandsynligvis have givet efter for Østerriges og Ruslands fælles Tryk og udleveret Flygtningene. I September 1849 fandtes nær op til 5000 Ungarere paa tyrkisk Grund, deriblandt de mest fremragende Personligheder med Kossuth i Spidsen. Portens Stilling blev Dag for Dag vanskeligere, og det var alt kommet saa vidt, at Storvesiren ikke saae anden Udvej end at opfordre Flygtningene til at træde over til Islam.

Vor daværende Repræsentant i Konstantinopel, Grev Julius Andrássy lod denne Opfordring gaa videre til Kossuth, som imidlertid afviste den med Harme. Palmerstons Indblanding og den voxende offentlige Misbilligelse i England, Frankrige og Amerika bragte sluttelig de tvende Nordmagter til Besindelse, og man lod sig nøje med de ungarske Flygtninges Internering i Lilleasien. Pulszky og Teleky havde haft alle Jærn i Ilden og gjort alt muligt for at afvende Renegatvæsenets truende Skjændsel fra vore Føreres Hoveder; det lykkedes dem, og de have derved indlagt sig en Fortjeneste af det ungarske Navn.

De faa Generaler og højere Officerer, som trods det Exempel, Kossuth gav dem, lode sig forlede til at gaa over til Islam, gjorde dette ikke saa meget af Frygt for deres Udlevering til Østerrige, men snarest i Haab om at sikre sig en glimrende Karrière, da de til Hobe optoges i de tyrkiske Kadrer med den Rang, de havde beklædt i den ungarske Hær.

VI.

London. — Pulszky. — Livet i London. — Josef Orosz og hans Skæbne. — Mine første Memoirer. — Grev Ladislav Teleky. — Udvisning af Tyskland. — Mazzini. — Den evropæiske Revolutionskomité.

Det første Indtryk, vi fik af London, var højst bedrøveligt; vi indtraf en Novemberdag, altsaa paa en Aarstid, da den tætteste Taage sædvanligvis ruger over Londons Gader og Pladser. Under Kjørslen til Hotellet vare vi næppe i Stand til at skjelne Husenes Omrids; overalt Smuds og Skarn, hist og her spærrede Last- og Kulvogne Vejen. Hotellet selv laa ved en fuldstændig forsømt Square, fra

hvis Midte en klodset, spøgelseagtig udseende Rytterstatue stirrede ned paa os fra et forfaldent Fodstykke.

I Hotellet selv fandt vi intet Spor af den berømte engelske Komfort, og i Kaminen næppe saa megen Ild, at vi kunde opvarme vore forfrosne Lemmer. Da sukkede mangen af os, mindedes det kjære Hjem og tænkte, hvor langt behageligere man vilde befinde sig dér, selv i den simpleste Bondestue. Dog, da den næste Dag nogle Solstraaler med stor Møje banede sig Vej gjennem Skyerne, og vi gjennem den smukke Regent's Street og Hydeparken, langs en Række Paladser naaede frem til Pulszkys Bolig, var det første Indtryk udslettet, vi saae London i dets sande Lys og beundrede dets Pragt og Storhed.

Pulszky beboede et ganske vist beskedent, men dog ret net Hus paa Peterboroughpladsen, lidt fjærnt fra Stadens Midte. Han og hans kjære Hustru modtoge os paa det hjærteligste og gave os strax alle Oplysninger om Londons politiske Forhold og angaaende alt, hvad vi kunde gjøre Regning paa i Ungarns som i vore egne, private Interesser. Det gjaldt fremfor alt at berøve en Del af mine Rejsefæller den Illusion, at vi i London — som Følge af Befolkningens sympathetiske Demonstrationer for den ungarske Sag — ogsaa vare berettigede til at gjøre Regning paa materiel Understøttelse. Pulszky erklærede os ligefrem, at man i England for længst havde vænnet sig af med at lade Emigranterne blive nogen som helst Understøttelse til Del og derfor sikkert næppe heller vilde gjøre noget for de ungarske; enhver af os maatte derfor se at sørge for sig selv. Pulszkys Ord virkede som et koldt Styrtebad, men havde den velgjørende Virkning, at Flertallet af Kapitulanterne fra Komorn, med Undtagelse af to, tre Stykker, besluttede ufortøvet at rejse videre til Amerika.

Ujházy satte sig i Spidsen for dem, i den Tanke at grunde en stor ungarsk Koloni hinsides Oceanet; Projektet var smukt udtænkt, men naaede aldrig til Realisation paa Grund

af de talløse Vanskeligheder, det stødte paa. Jeg selv besluttede at forblive i London, det samme gjorde Oberstløjtenant Mednyánszky og Oberst Emerich Szabó, og vi lejede os en passende Bolig i et nettere Kvartér paa Pulszkys Erklæring om, at vi under ingen Betingelse kunde forblive i det berygtede Hotel, hvor vi vare stegne af.

Pulszky var allerede fuldstændig hjemme i den engelske Hovedstad; hans Sprogkundskaber, hans aandrige Konversation havde skaffet ham talrige, højt staaende Venner i den aristokratiske som i den politiske Verden, medens hans Hustru ved sin Elskværdighed, Hjærtensgodhed og beundringsværdige Sjælsstyrke forstod at udvide denne Vennekreds ogsaa til den kvindelige Del.

Pulszky og hans Hustru kunde vi for en stor Del takke for den venlige Modtagelse, vi fandt i det engelske Selskab, der ellers er saa vanskelig tilgængeligt for fremmede Elementer. Som det sædvanligt gaar, høstede de senere som Løn de mest hadefulde Angreb og Mistænkeliggjørelser fra Personers Side, hvis Ønsker de ikke altid kunde tilfredsstille. Pulszky bragte mig sammen med Flertallet af sine Venner, og saaledes blev jeg kjendt med Lord Dudley Stuart, den ædle, standhaftige Polakven, med Cobden, Frihandelens geniale Forkæmper, med den senere Lord-Overdommer Cockburn, med mange Parlamentsmedlemmer, endelig ogsaa med Hovederne for den franske og italienske Emigration, Ledru-Rollin, Louis Blanc og Mazzini. Jeg vedligeholdt omhyggelig disse Bekjendtskaber, særlig dog med Richard Cobden, hvis Fremtræden og hele Væsen var mig ganske særlig sympathetisk, og som til sin Død forblev mig en sand, trofast Ven.

Af de Ungarere, som alt tidligere havde været bosiddende i London, var der navnlig tvende, den gamle Pelshandler Mayer og Juveler Zähnsdorf, som med sand Broderkjærlighed antoge sig deres Landsmænd, og i hvis Boliger vi tilbragte mangen behagelig Time.

I sin Bog »Min Tid og mit Liv« har Pulszky udførlig skildret Emigrantlivet i London; jeg skal derfor ikke her gjentage, hvad han paa saa tiltalende Vis alt har budt sin Læser, og foretrækker kun flygtig at berøre mit første Ophold i London; desto mere udførlig skal jeg senere skildre den Del af mine Livshændelser, der hidindtil er forbleven ukjendt for mine Venner.

I det Hus, vi beboede paa Oxford-Terrace, var ogsaa Josef Orosz flyttet ind; vi holdt fælles Husholdning og havde endog en Kammertjener, den brave Leopold Schaleck, som naaede mig i Hamburg og her fra fulgte med os til London. En Dag begyndte det dog at se lidt betænkeligt ud med vor Husholdning, der var Svindsot i Kassen, og vi maatte holde Raad om, hvad der nu skulde stilles op for ikke at komme i den største Forlegenhed.

Vi besluttede at henvende os til Pulszky, som sikkert vilde kunne give os et godt Raad. Da jeg fortalte ham om min Situation, svarede han, at jeg under saadanne Omstændigheder ikke havde anden Udvej end at skrive et Værk saa snart som muligt. Navnlig for mine Memoirer vilde han kunne garantere et godt Honorar; han skulde tale med Forlæggerne Chapmann og Hall og meddele mig Resultatet af denne Samtale.

Jeg var ikke lidt forlegen over dette Forslag og gjensvarede, at det syntes mig en Umulighed at skrive et alvorligt, større Arbejde i en saa kort tilmaalt Tid.

»Du maa gjøre det, naar du ikke vil se dig udsat for Sult«, lød Svaret. »Vi faa at se, hvorledes Sagen lader sig bedst og lettest gjennemføre«.

I Løbet af nogle Dage var en Overenskomst afsluttet; jeg modtog strax et Forskud paa 100 Pund; yderligere 200 Pund skulde jeg faa udbetalte efter Manuskriptets Fuldendelse, hvorimod jeg maatte forpligte mig til at levere tvende Bind, hvert mindst paa 250 Sider, og at indsende de sidste Ark af Manuskriptet til Forlæggeren senest inden

Udgangen af tvende Maaneder. Vi vare reddede, men nu gjaldt det om at indløse de indgaaede Forpligtelser, en alt andet end let Opgave. Jeg havde kun utilstrækkelige Kilder ved Haanden, var derhos som Litterat en Rekrut, næppe nok i Stand til at skrive en Avisartikel; men her kom Orosz mig til Hjælp; han havde i sin Tid i Ungarn været Redaktør af »Hirnök«, udgav senere i Pressburg en tysk Tidende, havde offentliggjort flere Bøger, deriblandt »Terra incognita«, kort sagt var en gammel Pennehelt, som bedst maatte vide, hvorledes man i slige Tilfælde skulde redde sig af en Klemme. Vi bleve enige om, at jeg skulde tage ud paa Landet hos en af mine Venner, for her at kunne arbejde uforstyrret mindst ti, tolv Timer om Dagen; jeg skulde daglig pr. Post sende ham mit Arbejde, som han derpaa skulde gjennemse og strax overlevere min engelske Oversætter.

Og saaledes gik det. Den engelske Oversætter, en Hr. v. Wenkstern, Medarbejder af »Times«, skilte sig samvittighedsfuldt fra sin Opgave, til jeg endelig efter sex Ugers Arbejde havde naaet Bunden af mit Blækhus; alt, hvad jeg havde i Hovedet af »Erindringer«, havde jeg saa temmelig bragt paa Papiret, og dog manglede jeg endnu over hundrede Sider til at afslutte mit andet Bind; men heldigvis fandt vi paa en Udvej. I »British Museums« Bibliothek fandtes alle ungarske Kroningsdiplomer og talløse andre Dokumenter, Ungarns Historie angaaende; af dem kopierede vi og føjede til Værket som »pièces justificatives« saa mange, at de endnu manglende hundrede Sider udfyldtes, og saaledes fremkom mine første Memoirer.

Min Bog blev modtagen af det engelske Publikum med stort Bifald, og det lykkedes mig at finde en Forlægger, Otto Wigand i Leipzig, for den tyske Oversættelse. Af det Honorar, jeg fik for min Bog, forærede jeg en Part til Orosz, som nok kunde trænge til denne Hjælp, da han var en gammel Mand og kun havde ringe Udsigt til bedre Dage.

Orosz var desuden bleven »bête noire« hos sine Landsmænd; thi han havde faaet det Hverv at oversætte Kossuths Viddiner-Brev paa Tysk, men havde forsynet det med egne Randbemærkninger. Den gamle Herre havde nu ganske vist gjort bedre i at holde sin journalistiske Trang i Tømme; men det var dog efter min Opfattelse en Uretfærdighed af den Grund at ville stemple ham som Forræder. Jeg tog ham under min Beskyttelse, jeg følte Medlidenhed med ham, og Fremtiden viste, at ikke hans Forfølgere, men vel jeg havde Ret; thi da han et Aars Tid senere kjed af Livet jog sig en Kugle gjennem Hovedet, undlod han ikke Dagen forud endnu at tilskrive mig et rørende Brev, hvori han gav sine patriotiske Følelser Luft og indstændig bad mig beskytte hans Minde mod Bagvaskelser, som han sikkert ikke vilde blive skaanet for selv efter Døden.

De politiske Flygtninges Liv har til alle Tider været og vil stedse forblive ens; ingen har skildret det saa tro og nøjagtig som Macauley i hans Englands Historie, hvor han taler om de landflygtiges Liv i Holland, om deres Forventninger, Planer, Uenigheder og Sammensværgelser mod Jakob II. Alle Emigrationers Forbandelse er den vedvarende Frygt for Forræderi og de hermed Haand i Haand gaaende gjensidige Mistænkeliggjørelser. Af alle de Emigrationer, som Begivenhederne i 1848 og 49 tvang til at søge Tilflugt paa fremmed Grund, var den ungarske Emigration uomtvistelig den, som trods sine Medlemmers ringe Antal vidste at sikre sig den forholdsmæssig største Indflydelse i de ledende Kredse, et Resultat, som skyldtes dens gode Optræden og Holdning. Kossuth havde i England og Amerika henrevet den hele angelsachsiske Befolkning til de højeste Ytringer af Sympathi for vor Sag, og i Italien blødte Ungarer for Italiens Frihed og sammensmeltede saaledes de tvende Folkeslags Bestræbelser til et fælles Maal.

Vore diplomatiske Forbindelser med Frankrig, Tyrkiet og senere med Preussen bragte os i Forbindelse med vor

Tids største Statsmænd; men desuagtet gnavede den gjensidige Mistillids Orm ogsaa paa vore Hjærter; blev en af vore Ulykkesfæller mistænkt, var det ude med ham, han saae sig udelukket af vort Selskab. Trods sine ædle, store Egenskaber var selv Grev Ladislav Teleky ikke fri for denne Tilbøjelighed til Mistænkeliggjørelse, en Tilbøjelighed, han ofte drev til den yderste Grænse.

Da jeg viste ham den ulykkelige Orosz's Brev samme Dag, jeg modtog det, mente han smilende, at Orosz hermed vilde besmykke sit Tilbagetog og rimeligvis var bleven en Overløber; vi vilde nok snart høre Nyt om ham fra Wien. Næste Dag blev den ulykkeliges Lig fundet under et Træ i Versailles. Da Teleky fik Nys herom, blev han eftertænksom, tavs, og fra denne Stund hørte jeg ham aldrig ytre nogen Mistanke om Forræderi mod nogen som helst.

Efter at jeg var bleven enig med Otto Wigand angaaende den tyske Udgave af mine Memoirer, vilde jeg selv tage til Leipzig for at paase Korrekturen, især for de ungarske Navnes Skyld. Jeg tog Orosz med mig, vi begave os over Ostende og videre over Brüssel til Köln, og her fra vilde vi med det direkte Tog gaa til Leipzig, men gjorde ikke Regning paa det preussiske Politi.

Ved vor Ankomst til Düsseldorf bleve vi anholdte og kun satte i Frihed ved Mellemkomst af nogle ansete Düsseldorfer-Borgere, som gik i Borgen for os. Det varede tvende Dage, før man paa det Spørgsmaal, der fra Düsseldorf rettedes til Berlin, af Regeringen fik den Besked at betyde os at forlade Tyskland øjeblikkelig og tage til Belgien ad samme Vej, vi vare komne; i modsat Fald maatte man bruge Tvangsforanstaltninger mod os, hvad der vilde være den preussiske Regering lige saa ubehageligt som os selv. Mit tvende Dages tvungne Ophold i Düsseldorf havde jeg tilbragt muntert og i det behageligste Selskab i Bankier Scheuers Hus og beklagede kun, at min Anholdelse ikke varede længere.

Jeg havde desuagtet faaet nok af deslige Erfaringer, og efter at have ordnet mine Anliggender i London besluttede jeg at tage fast Ophold i Schweiz. I London fik jeg den højst pinlige Efterretning om det Brud paa Komorner-Kapitulationen, hvori Haynau, Guvernøren over Ungarn, havde gjort sig skyldig, og jeg tilskrev ham et alvorligt Brev med Formaning om at holde de indgaaede Forpligtelser; hvad Virkning mit Brev udøvede paa Haynau, er mig ubekjendt; men det følgende Aar fik han i London rigelig Lejlighed til at lære at kjende den offentlige Menings Dom angaaende sin Adfærd.

Jeg havde endnu kun tilbage at tage Afsked fra mine Venner i London og udtrykke min Tak for den hjærtelige Optagelse, der var bleven mig til Del hos dem.

Mit sidste Besøg gjaldt Mazzini. Vore Anskuelser vare ikke de samme; min Tankegang var, at han skulde følge Manins, Farinis, Giobertis, Azzeglios og saa mange andres Exempel og vie hele sin mægtige Indflydelse til Gavn for Piemont, det eneste faste Punkt, hvor man i det givne Øjeblik kunde anbringe Løftestangen til Italiens Befrielse. Mazzini vilde derimod stadig overtyde mig om, at Piemont ogsaa paa ny vilde forraade Italien, som det nu alt havde gjort tvende Gange, at det vel tvungent, men aldrig frivillig vilde bestemme sig til en kraftig Daad. Italiens Skæbne — saaledes mente han — turde ikke gjøres afhængig af et Dynastis Luner, men maatte afgjøres ved Folkets Vilje. Piemont vilde i øvrigt i bedste Tilfælde aldrig efterstræbe andet end Øvreitaliens Frigjørelse, og han, han *levede* og *døde* kun for den ene Tanke, for *Italiens Enhed*.

Den Ild, den dybe Overbevisning, som fremlyste af Mazzinis Ord, saa ofte han talte med mig, gjorde altid det dybeste Indtryk paa mig; man maa have set Manden med hans blege Ansigt, med hans dybtliggende, ildsprudende Øjne, med hans forklarede Blik, der trængte Tilhøreren helt ind i Sjælen, for at fatte den ubegrænsede Magt, han i saa

lange Tider øvede over sine Landsmænds Sind, og som han trods alle mislykkede Opstandsforsøg og trods de store Ofre, de krævede, ikke tabte, før det Øjeblik kom, da den Idé, han repræsenterede, blev en fuldendt Kjendsgjerning ved Viktor Emanuels Indtog i Neapel.

»Her er ikke blot Tale om Italiens Befrielse« — saaledes fortsatte Mazzini Samtalen — »men om Evropas, om alle undertrykte Folkeslags Befrielse. Folkene maa forbinde sig solidarisk, hvis deres isolerede Bestræbelser ikke skulle tabe sig i Sandet. Man maa gøde Jorden med Blod, thi det alene gjør den modtagelig for Frihedens Ideer, langt mere modtagelig end alle Parlamentsforhandlinger. Kammeret i Turin vil sikkert ikke lade det mangle paa smukke, patriotiske Talemaader, men Kongen vil ikke lade sig drive til Krig, før Folkets truende Stemme tvinger ham dertil. I andre Lande hersker jo endog det mest uindskrænkede Voldsherredømme«. Han vilde grundlægge en evropæisk Revolutionskomité, komme til Forstaaelse herom med Kossuth, saa snart han indtraf, og se at bevæge ham til Indtrædelse i denne.

Over for Mazzini gjorde jeg den Indvending gjældende, at han ved sin Politik svækkede Piemonts Aktionskraft, at Italien ikke var stærkt nok til at deles i tvende Lejre, og at særlig vi Ungarere vare det mindst revolutionære Folk i Verden, at vi hverken forstode at omgaas med Kniven eller Dolken, men derimod gjærne ofrede os i aaben Kamp for vort Lands Frihed. »Enhver paa sin Vis«, svarede han, »ogsaa vi Italienere holde af aabent Feltslag, men kaste dog ikke Vrag paa vore Fædres Vaaben, Dolken, naar det drejer sig om Befrielsen fra et forhadt Aag. Jeg tror at kunne vinde Kossuth for mine Anskuelser.«

Kort efter dannede der sig virkelig i London en evropæisk Revolutionskomité, som i Begyndelsen bestod af Repræsentanter for Italien, Frankrig, Tyskland og Rumænien,

og som senere ogsaa Kossuth, skjønt nølende, tiltraadte efter Mazzinis Overtalelser.

Mazzinis Virksomhed har utvivlsomt bidraget meget til Løsningen af det italienske Spørgsmaal; men Ungarn var ingen Mark til at bringe den Art Ideer i Kaas; vi turde ikke identificere os med Mazzinis Bestræbelser, naar vi tidligere eller senere vilde træde i Forbindelse med den piemontesiske Regering; thi her fra alene lyste, skjønt rigtignok langt bort, et svagt Skjær af Haab os i Møde. Jeg forlod Mazzini med Beundring over hans stærke Sjæl og hans faste Tro paa Italiens Enhed; men jeg fastholdt min Beslutning ikke at indlade mig paa Konspirationer og for det første at afvente Udviklingen af den evropæiske Situation. Og denne Beslutning kan jeg takke for mine senere intime Forbindelser med Cavour, som vistnok havde større Betydning for Ungarns Sag end alle Sammensværgelser.

Nogle Dage senere forlod jeg London og rejste til Paris for at træffe sammen med Ladislav Teleky.

VII.

Vor Stilling i Frankrig. — Grev Telekys Mission. — Bruddet mellem ham og Kossuth. — De ungarske Flygtninge i Paris. — Mine Forbindelser med andre Emigranter. — Mit Ophold i Schweiz. — Kossuth i England.

Vor Opgave i England, at vinde og vedligeholde Landets Sympathier for Ungarns Sag, var mindre vanskelig, da vi her havde at gjøre med et i politisk Henseende modent Publikum, der var temmelig fortroligt med de ungarske Forhold og meget hurtig opfattede og forstod Analogien mellem vore og de engelske Institutioner. Vi kæmpede i Ungarn for de samme Friheder, man engang havde kæmpet

for i England, for Landets politiske Rettigheder og Uafhængighed. I Spidsen for Bevægelsen stod hos os, som engang i England, Adelen og de højere Borgerklasser, der mægtede at tøjle Mængden, at anvende den for det store Maal, men ikke lod sig rive for langt med af den. Saa ofte vi drøftede vore Anliggender, berørte vi stadig en eller anden Stræng, som fandt Gjenlyd i hvert engelsk Hjærte.

Helt anderledes var vor Opgave i Frankrig. Her havde vi at gjøre med et Publikum, som siden Rakoczy's Tider kun havde befattet sig meget lidet med de ungarske Anliggender. I Frankrig kjendte man kun Ungarns ældre Historie, og selv denne kun i en saa forvansket Form, at man svævede i fuldstændig Vildfarelse angaaende Aarsagerne, Maalet og Midlerne for vor nationale Bevægelse.

Medens Grundtrækket for den engelske Folkekarakter er Fastholdelsen af Traditionerne, bleve disse i Frankrig alt længst fornægtede, og alt nivelleret og omformet.

Man levede her i den Indbildning, at det i Ungarn blot drejede sig om Adelens Rettigheder, at Slovaker, Serber og Rumænere havde været trælbundne af os, og slaviske og rumæniske Publicister bidroge efter Evne til at styrke disse Vildfarelser og at skade os saa meget som muligt. Desuden have Franskmændene aldrig været synderlig stærke i deres geografiske og ethnografiske Kundskaber — jeg taler naturligvis om den store Masse —, vidste derfor end ikke, hvilken Sprogfamilie vi tilhørte, om vi talte slavisk, tysk eller vort eget, fra begge forskjelligt Sprog. Med ét Ord, vi vare for Frankrig et ukjendt Land, hvortil endnu kom, at vor Bevægelse faldt paa en Tid, da Frankrig selv var fuldstændig optaget af de vanskeligste indre Spørgsmaal og endnu paa det uklare med Hensyn til sin egen fremtidige Skæbne.

I Efteraaret 1848 havde den ungarske Regering sendt Grev Ladislav Teleky som sin Repræsentant til Frankrig. Hans Mission skulde bestaa i at knytte Forbindelser med den franske Regering, at give de toneangivende Personlig-

heder i Paris de nødvendige Oplysninger om Aarsagen til vor Strid med Østerrige, om vore Forventninger, Ængstelser og det Maal, hvorefter vi stræbte, og som vi vare bestemte at bringe ethvert Offer. Særlig skulde Teleky virke til, at man anerkjendte os som krigsførende Magt og eventuelt hindrede en russisk Intervention.

Grev Teleky var ikke Mand for at fyldestgjøre en slig Mission; han var en fuldendt ædel, ridderlig Karakter, men lige saa lidenskabelig, stolt og let fornærmelig og kunde derfor kun vanskelig finde sig i alle de Ydmygelser, han var udsat for i Paris. Ved hans Ankomst vare de haarde Saar, Republiken havde modtaget i de blodige Junidage, endnu ikke helede, og de lavere Folkeslags Had mod de regerende Klasser havde naaet sin højeste Grad af Intensitet. Junidagene havde kostet Frankrig saa meget, at det ikke faldt Reaktionen vanskeligt at overtyde en stor Del af de tidligere liberale om den uundgaaelige Nødvendighed af et stærkt Regime.

General Cavaignac var ganske vist Manden, som kunde tøjle de urolige Elementer, han bød tilstrækkelig Garanti for Opretholdelsen af den offentlige Orden, men man vidste, at han som stiv Republikaner kun med Uvilje havde opfyldt den ham paahvilende Pligt at kæmpe mod Folket. Derfor vendte Blikkene sig efterhaanden mod Prins Ludvig Napoleon; der blev gjort Propaganda for ham, nogle af de mægtigste Blade toge hans Parti, de mere frygtsomme Elementer gav man Udsigt til Fred og Orden, Socialisterne modtoge Løfter, og saaledes gik det til, at Prins Ludvig Napoleon i December 1848 med uhyre Majoritet valgtes til Præsident for Republiken i Steden for Cavaignac, de moderate Republikaneres Kandidat. Fra denne Stund var Reaktionen i Frankrig i stadig Fremvæxt; i Begyndelsen af sit Præsidentskab søgte Prins-Præsidenten vel endnu at bevare det ydre Skin, at omgive sig med liberale Elementer; men allerede i Sommeren 1849 tonede hans Politik rent Flag; det kom

til den franske Intervention i Rom, til Italiens fuldstændige Underkuelse, og i selve Frankrig til en daglig større Undertrykkelse af de offentlige Friheder.

I denne Periode faldt Telekys Virksomhed, men ogsaa den russiske Intervention og den herved fremkaldte ulykkelige Vending i de ungarske Forhold. Teleky kunde kun med Møje skaffe sig Adgang til de idelig vexlende Udenrigsministre, og naar det endelig lykkedes ham, maatte han stadig paa ny gjøre den bitre Erfaring, hvor fuldstændig uvidende de franske Ministre vare om vore Forhold, og med hvilken Ligegyldighed de behandlede vor Sag. Paa en Tid, da Cavaignac endnu var ved Roret, maatte han saaledes høre paa, at den daværende Udenrigsminister Bastide talte til ham om den Mission, der paahvilede Ungarerne som Slaver og som Førere for de katholske Slaver at garantere for disses Befrielse, medens Leon Faucher, en anden fransk Statsmand udviklede, at alle vore Anstrængelser maatte forblive frugtesløse, da Honvédtropperne jo stadig løb fra hverandre og ikke længere vilde kæmpe. Teleky, der alt forud befandt sig i en nervøs, ophidset Tilstand, maatte ved disse og lignende Ytringer selvfølgelig bringes til Fortvivlelse og gaa helt ud af sit gode Skind. Dog denne franske Regering havde jo undertrykt Friheden i Italien, rystede for enhver Frihedsbevægelse i sit eget Land, og dens højeste Maal var Gjennemførelsen af et rent absolutistisk Regime; hvorledes skulde man da kunne vente, at den vilde tage Parti for Ungarn, Ungarn, der i Evropa var Frihedens sidste Værn? Teleky tabte desuagtet ikke Modet. Han skrev i Aviserne, offentliggjorde Flyveskrifter, og da vi bukkede under, søgte han, som alt berørt, at bevæge den franske Regering til sammen med England i det mindste at sikre vore Venners Lod i Tyrkiet. Hvad den ædle, højhjærtede Patriot led under denne Tid er ubeskriveligt. Hans Breve til Pulszky bære Vidnesbyrd derom; i et af dem skriver han: »Min Efterfølger er endnu ikke kommen; jeg kan næppe afvente

ham; jeg løber Panden mod Væggen, naar jeg skal blive her længere.« I et andet hedder det: »Jeg kan under ingen Omstændigheder blive her længere; enhver, som ønsker, at jeg skal blive her længere, er min svorne Fjende og vil min Død.«

Af hans hele Brevvexling fra den Tid fremgaar, at han ikke blot var sjælesyg, men fysisk syg, at hans hele Nervesystem var grundig ødelagt. Endelig var Flygtningespørgsmaalet ordnet, Teleky kunde for nogen Tid trække sig tilbage, søge Ro, og da jeg indtraf i Paris, fandt jeg ham saa temmelig restavreret.

Teleky boede i Rue de la Paix; jeg opsøgte ham, og det første, han tog sig for, var at fortælle mig sin Lidelseshistorie; hvad der dog fyldte ham med en langt dybere Kummer, var vort Fædrelands Skæbne. »Hvad skal der nu blive af os?«, spurgte han mig. »Hvorledes skal vort Land kunne rejse sig fra sin nuværende Ruin til nyt Liv?«

»Med Taalmodighed og Udholdenhed«, lød mit Svar, »og fremfor alt maa vi søge at forstaa Situationen rigtig og ikke indlade sig paa forfængelige Drømmerier. Efter en saa tung Kamp, som den vi have bestaaet, efter saa blodige Tab kan man ikke strax næste Morgen tænke paa en Gjenoprejsning. Vi maa afvente en gunstig Lejlighed til at gjenoptage vor Virksomhed; til den Stund ville vi i Ord og Skrift forsvare vor Sags Retfærdighed for Gud og Verden.«

Teleky talte dernæst om de Breve, Kossuth havde skrevet til Pulszky fra Viddin, og senere fra sit Interneringssted i Lilleasien. Han beklagede sig bittert over, at Kossuth strax efter sit første Brev, der endnu var fuldt af Modløshed, havde sendt en Agent Henningsen med ubegrænset Fuldmagt til Ungarn, at han i sine senere Breve udtalte den Opfattelse, at han betragtede den Aftakkelse, der gik forud for hans Flugt, som usket, at han paa ny antog Guvernørsværdigheden, at han af sine Ulykkesfæller i Udlandet for-

langte ubetinget Lydighed, at hans Valgsprog nu var blevet: »Hvo, der ikke er med mig, er mod mig«.

I sine Memoirer søger Pulszky Aarsagen til det Brud, som fandt Sted mellem Teleky og Kossuth, i den Meningsforskjel angaaende Nationalitetsspørgsmaalet, der gjorde sig gjældende mellem dem. Dette Spørgsmaal kan nu ganske vist for en Stund have bidraget til at forstyrre det hjærtelige Forhold, men det var dog ikke den Hovedgrund, som skilte de tvende Mænd, men derimod Telekys Frygt for Kossuths Diktatur, et Forhold, han ikke kunde bringe i Samklang med sin Frihedskjærlighed og sin politiske Overbevisning. Denne Opfattelse holdt ikke blot Teleky, men ogsaa jeg og de fleste ungarske Flygtninge, som opholdt sig i Paris, fast ved lige til det Tidspunkt, da det italienske Spørgsmaal kom i Gænge, og Krigen mellem Østerrige og Frankrig blev en sikker Sag. De fleste af os, som levede paa Fastlandet, havde kun ringe eller slet intet Kjendskab til hans Planer og Hensigter, og først i 1858 gik vi paa den mest oprigtige og aabne Vis atter sammen til en fælles Virksomhed.

Den ungarske Emigration i Paris bestod den Gang af et større Antal fremragende Personligheder med Grev Ladislav Teleky som Fører; jeg skal her indskrænke mig til at nævne nogle enkelte som Grev Julius Andrássy, Grev Pavl Esterházy, Biskop Horváth, Oberst A. Mednyánszky, Grev Seherr Thosz, Grev Kasimir Batthyány, General Mészáros, og af de Polakker, som havde kæmpet sammen med os, Greverne Dembinski, Poninski, General Wysozki og andre. Vi havde vort Mødested i »Hotel Danmark« i »Rue neuve des petits champs«. Fra Tid til anden kom der vel en Kurre paa Traaden, t. Ex. naar Csernátory gav Beretninger om Forholdene i den ungarske Emigration til de ungarske Blade, der den Gang naturligvis stode under østerrigsk Censur; man vilde forbyde ham dette, man strøg hans Navn af

Klubben, og adskillige andre, der betragtede Flertallets Adfærd som et Indgreb i den personlige Frihed, protesterede heftig herimod og udmeldte sig. I Almindelighed levede man dog temmelig fredelig sammen, til Klubben lidt efter lidt opløste sig af sig selv, og enhver efter sine Forhold maatte give sig til at søge et ærligt Livsophold.

Mit Ophold i Paris var ikke af lang Varighed; jeg fandt intet højere Maal, jeg kunde vie mig til, og derhos var Pariserlivet for dyrt efter mine indskrænkede Midler.

Under mit Ophold stiftede jeg dog Bekjendtskab med General Cavaignac, som stedse var indesluttet og ordknap, med Prins Napoleon (Jérôme), som sad paa det yderste Venstres Bænke og saae Folkenes Fremtid i det mest rosenrøde Skjær, med Generalerne Bédeau og Lamoricière og Oberst Charras, der oprigtig beklagede os, med Venstres Koryfæer, der trøstede os med den røde Hane, med Hovederne for den polske Emigration, baade af det aristokratiske og det demokratiske Parti, nemlig den gamle Fyrst Adam Czartoryski og General Mieroslavski, der gjensidig hjærtelig hadede hinanden, men begge gjorde os den Bebrejdelse, at vi ikke havde haft noksom Fortrolighed til Slaverne; endelig ogsaa med de rumæniske Flygtninge, deriblandt Jon Bratianu, den nylig afgaaede Ministerpræsident i Bukarest, og med mange andre. Vore Samtaler vare kun en Udvexling af Tanker, der vel kunde lede til fromme Ønsker, men heller ikke til andet.

Fra Paris begav jeg mig til Tyskland, hvor jeg opholdt mig i over otte Maaneder, delvis hos min fortræffelige Ven Otto Wigand i Leipzig og navnlig optagen af Forberedelser til Udgivelsen af et Maanedskrift, hvis Hovedmaal skulde være at repræsentere vore haardt truede Interesser i Ungarn; men trods al Møje kunde jeg desto værre ikke gjennemføre dette Projekt; det strandede paa Mangel af Pengemidler, da selv vore bedste udenlandske Venner, hvad jo var ganske naturligt, ikke vilde udsætte sig for alt for store Tab ene

af Velvilje mod os. Vi maatte derfor nu som før indskrænke os til efter bedste Evne at gjøre vore Anskuelser gjældende gjennem Dagbladene.

Saaledes forløb hele Aaret 1850 under tomme Forventninger og Illusioner og med Udvexling af vore Følelser for Ungarns Stilling og Lidelser, der Dag for Dag bleve mere fortvivlede. Mod Slutningen af Aaret tog jeg atter til Paris, og her fra til Schweiz, hvor jeg skrev mit andet Arbejde »Nationalkrigen i Ungarn og Siebenbürgen.«

Opholdet i Schweiz var en sand Velgjerning for mig. Jeg følte mig styrket midt i den vidunderlige Natur, som omgav mig; de sociale og politiske Indretninger svarede saa fuldstændig til det Ideal, jeg fra min Ungdom havde dannet mig om en fri Stat, og det var saaledes intet Under, naar jeg hurtig fattede den Beslutning at tage fast Bopæl her og blive Schweizerborger. Jeg skrev mit Værk ved Bredderne af den smukke Vierwaldstättersø, og da det var færdigt, begav jeg mig til Vernex ved Genfersøen, hvor jeg vilde tilbringe Efteraar og Vinter. Der indtraf imidlertid et Mellemspil, som tvang mig til for nogen Tid at forlade mit rolige Asyl og begive mig til London; det var Kossuths Tilbagevendelse fra Lilleasien og forestaaende Ankomst til London. Den Mand, der havde været min Fører i Frihedskampen, vilde jeg atter hilse som fri Mand, meddele ham mine Anskuelser om Emigrationens mulige Virksomhed og personlig høre, hvilke Hensigter og Planer han havde sat sig som Maal at gjennemføre.

Da Kossuth landede i Southampton, befandt jeg mig i London; jeg kunde ikke tage Del i den Hyldest, han blev Gjenstand for; men Beretningerne fyldte mig med Glæde, og med særlig Tilfredshed dvælede jeg ved det dybe Indtryk, hans første Tale paa engelsk Grund havde gjort, og ved de engelske Blades Betragtninger desangaaende.

Da Kossuth aldrig havde været i England og kun havde kunnet lære det engelske Sprog af Bøger og en

meget sparsom Omgang med Englændere, var jeg bange for, at han skulde have følt lidt Ængstelse ved sin første Fremtræden. Dog jeg havde taget højlig fejl; den Tale, Kossuth holdt om Aftenen ved sin Ankomst til Southampton, var klassisk, og da jeg spurgte min Ven Cobden om hans Mening, gav han til Svar, at den var en af de smukkeste, som i Aaringer var hørt i England. Jeg vidste nu, at Kossuth atter vilde optage sin tidligere Virksomhed, og denne Gang paa den store Verdensscene, — under gunstige Omstændigheder til Nytte for Ungarn, men farlig for hans Fædreland, hvis han lod sig henrive af sin mægtige Aand og sin levende Fantasi og ikke tog praktisk Hensyn til de virkelige Forhold. Under alle Omstændigheder var jeg dog glad ved atter at se ham efter en saa lang Adskillelse og at kunne byde ham hjærtelig velkommen. Da han nogle Dage senere holdt sit højtidelige Indtog i City for at indskrives som Æresborger i Guildhalls gyldne Bog, og jeg fra Fodstykket af Nelsons Statue, hvor jeg havde fundet en Plads, overskuede den umaadelige Menneskemasse, som jublende omringede den af fire Skimler trukne Vogn — da jeg saae, hvorledes Jordens mægtigste Folk bragte den stakkels ungarske Flygtning sin Hyldest, følte jeg mit Bryst svulme højere, og jeg var stolt af, at denne Mand havde staaet i Spidsen for os.

Snart efter Festdagene i City tog jeg Afsked med Kossuth for at begive mig tilbage til Schweiz. Paa Hjemrejsen dvælede jeg nogle Dage i Paris for her med mine Venner at drøfte den Holdning, som paalagdes os af Kossuths Planer, vi desto værre ikke kunde slutte os til. Vi besluttede at forholde os fuldstændig passive, ikke at blande os i noget, ikke at lægge Kossuths Virksomhed Hindringer i Vejen, men ogsaa at overlade ham alene det udelukkende Ansvar for alt, hvad han monne foretage sig. Vi vilde forebygge Kiv og Tvistigheder i vore Rækker og havde

Polakkernes Exempel for Øje, som med deres vedvarende Stridigheder saa uendelig have skadet den Sag, de dog alle til Hobe ønskede at tjene med største Hengivenhed.

VIII.

Tilstande i Paris. — Brud mellem Præsidenten og Nationalforsamlingen. — Statskupet af 2den Decb. — Beretninger og fortrolige Meddelelser fra General Johan Czetz. — Aar 1852. — Tilstande i Paris. — Kejserproklamationen.

Kossuth var endnu interneret i Kiutahia i Lilleasien, da de første Stridigheder mellem Republikens Præsident og Nationalforsamlingen i Frankrig toge deres Begyndelse.

Tvistighederne voxede, til de endelig naaede et Højdepunkt, hvor det var let at forudse, at det tidligere eller senere maatte komme til et Sammenstød mellem begge Parter.

Prinsens Adfærd fyldte det lovgivende Korps med Bekymring; hans Forbindelser med de højere Generaler i Hæren, den Maade, hvorpaa han søgte at gjøre sig populær hos Tropperne, og sluttelig den Propaganda, hans Agenter gjorde blandt de lavere Klasser, alt dette vakte Mistanke om et Statskup. Om han vilde være i Stand til at gjennemføre sin Plan, var tvivlsomt; men at han vilde anstille Forsøget, var klart for enhver, der med Opmærksomhed fulgte hans Adfærd. Det yderste Venstre knyttede sine Forventninger til dette forestaaende Brud mellem de tvende Myndigheder, den lovgivende og den exekutive, og var overtydet om, at denne Strid maatte føre til Revolution og den radikale Republiks endelige Sejr.

Dette af de radikale saa længselsfuldt imødesete Øjeblik kom virkelig, men tidligere, end de havde ventet; det

medførte imidlertid et Resultat, der var det modsatte af, hvad de havde haabet at opnaa; thi fra denne Stund var det ogsaa for mange Tider forbi med deres Frihed.

Den 2den Decb. overraskedes Evropa og hele Verden ved det Budskab, at Prins-Præsidentens længst forberedte Plan endelig var bragt til Udførelse ved et af de blodigste Attentater, Historien kjender.

General Johan Czetz var paa den Tid min ivrige Korrespondent i Paris, og de Breve, han skrev midt under de blodige Decemberdage, og alt som Begivenhederne udviklede sig, have den Dag i Dag endnu deres fulde Interesse.

Paris, 7de Dcb. 51.

Du véd af Aviserne, hvad her er forefaldet den 2den—4de Dcb.; jeg kan derfor ikke skrive dig noget Nyt og indskrænker mig til at give min Opfattelse af Begivenhederne og nogle Enkeltheder ved samme. Hvad der først og fremmest berøver den frihedselskende Mand Modet, hvad der dybest maa krænke hans Sjæl, er den sørgelige Kjendsgjerning, at blandt dette Folk, der saa stolt kalder sig »la grande nation«, med Nød og næppe fandtes nogle fattige Arbejdere og nogle deputerede, som opfyldte deres Pligt og til Nationens Ære udgød deres Blod paa Barrikaderne. De øvrige, navnlig Nationalgarden, have fornægtet deres Traditioner og lod Nationens Ære og Liv træde i Støvet; men Soldaten sank ned i Linje med den raa Kosak og hjalp med til at begrunde Sabelherredømmet, »le régime du sabre«, som man her siger. Forbandelse, evig Skam og Skjændsel over dem.

Den menederske Præsident holdt trolig det Ord, han havde givet den russiske og østerrigske Hersker (det er en Kjendsgjerning), at han inden Aar 1852 vilde redde Evropa; om Tirsdagen, hin berygtede 2den Decb., lod han derfor

sine kjøbte Drabanter opstille paa Concordepladsen og Bulevarderne og forkyndte Deputeretkammerets Opløsning. En almindelig Rædsel greb Staden, dog henimod Kl. 4 kom enhver, der blot kunde røre sig, til Bulevarderne og gav sin Uvilje Luft i det uendelige Raab: »Vive la République!« Dette var det første Tegn paa, at Nationen bukkede under; thi hidindtil hørte man kun Raabet »Vive la Constitution!«, et Udraab, der maaske endnu havde kunnet omvende mangen Lejesvend.

De ikke fangne deputerede, omtrent 200 Legitimister, 70—80 Orleanister, samledes, hvert Parti for sig, erklærede Præsidenten skyldig i Fædrelandsforræderi og domfældte ham; det samme gjorde Kassationsdomstolen, og Overkammeradvokat Boyer havde Mod nok til i egen Person at overlevere Præsidenten Dommen, hvorfor han naturligvis øjeblikkelig arresteredes.

Heller ikke Bjærgpartiet (la montagne) forblev uvirksomt; tro imod Traditionerne fra 1792 samledes det, erklærede Forsamlingen permanent, protesterede i et til Folket rettet Manifest mod Præsidentens Daad og offentliggjorde samtidig Kassationsdomstolens Kjendelse. Denne Dom underskreves af ethvert Medlem af Partiet og opsloges Onsdag Aften uden for Café de Paris.

Onsdag Middag rejste man den første Barrikade i Rue Rambuteau; fem deputerede: Baudin, Schoelcher, Madier de Montjean, Bruckner og Esquiros indfandt sig, smykkede med Skjærf i Nationalfarverne, for at give sig til Kjende som deputerede; de vare ubevæbnede, ikke engang forsynede med Stokke, og begyndte at tiltale Soldaterne fra Barrikaderne.

Efter at de havde endt deres Tale, opfordrede en Oberst dem til at fjærne sig.

»Skyd, naar De tror dermed at opfylde Deres Pligt«, lød Svaret, »vi røre os ikke fra Pletten.« De sloge Armene

over Kors og forbleve som Statuer staaende i denne Stilling; ellers var der ingen anden paa Barrikaderne.

Obersten kommanderede »Fyr!«, den deputerede Baudin faldt død til Jorden, en anden saaredes, men de øvrige rørte sig ikke. Obersten befalede: »Frem paa Bajonetterne«, Militæret stormede Barrikaden, saarede de øvrige deputerede, men tilbyder dem dog fri Bortgang. Ingen rører sig, og de lade sig haardt saarede fængsle; de 300 Arbejdere, som ilede dem til Hjælp, nedhuggedes til sidste Mand.

Dette var første Akt, den første Sejr for den hæderrige Armé, der rolig saae paa, hvorledes dens bedste Førere, som havde skaffet dem saa stor Ære, Mand efter Mand fængsledes. Cavaignac, Lamoricière, Changarnier og andre arresteredes, tilmed endog af Gensdarmer; men derimod fik hver Soldat 2 Francs, hver Officer 6 Francs pr. Dag ud over sin Løn. Magnan (Krigsministeren) solgte sin Sjæl for 2 Millioner, de øvrige Generaler gradatim for en tilsvarende Pris, saa at af de 25 Millioner i Guld og Sølv, som Mandag Aften bortførtes fra Nationalbanken, var der allerede Tirsdag Aften ikke en Sous til Rest, og Onsdag Aften maatte Soldaterne paa ny med Vaaben i Haand hente 35 andre Millioner frem fra Bankens Kjældere.

Torsdag endelig kom Afgjørelsesdagen. Barrikaderne vare færdige lige til Boulevard des Italiens; dog kun de stakkels Arbejdere og Studenter, og selv blandt disse kun de rene Republikanere, lode sig hugge ned paa Barrikaderne; Nationalgardisterne rørte sig ikke, og lige saa lidt gave Socialisterne noget Livstegn fra sig.

Saaledes var Sejren let at tilkæmpe, og endnu lettere faldt det at skyde de stakkels Fanger ned paa Place du Caroussel, et halvt Dusin ad Gangen; 300 bleve skudte her i Gaar og Forgaars; dog allerlettest var det paa sand Røvermaner at fælde enkelte ubevæbnede Spaseregængere, som hist og her endnu raabte: »Vive la Constitution!«

Ladislav Pongrátz stod ved Siden af en slig ulykkelig, og samme Lod havde nær ramt ham selv.

Om Fredagen spaserede tre anstændig paaklædte Herrer i »Passage de l'opéra«. Paa én Gang begyndte en Officer at bearbejde dem med den flade Klinge; den ene vender sig om og siger: »Min Herre, det er dog alt for fejgt at angribe ubevæbnede Folk«. »Hvad for noget! Fejghed?« gjensvarer Officeren, trækker en Pistol frem af Lommen og skyder ham ned; paa lignende Vis dræber en Kaptejn en anden Borger.

Lige over for Tuilerierne tilsmudser en Herre en opslaaet Plakat; en Skildvagt, der staar en Snes Skridt borte, lægger Mærke hertil, sigter og skyder strax Herren ned som en Hund. Politibetjente gribe en Mand, som bærer et stridt, forsømt Skjæg, men ellers gaar ganske skikkelig hen over en Bro; de slaa ham bogstavelig talt ihjel og lade ham ligge paa Stenbroen.

Og saa fremdeles! — Dette er den store Nations og den hæderkronede, oplyste Hærs Historie i de sidste indholdsrige Dage; saaledes gaar Napoleons Udsagn i Opfyldelse. Dog har han selv vistnok aldrig tænkt sig, at hans Brodersøn skulde blive den store Mester, som vilde lægge Evropa for Czarens og Kosakkernes Fødder. Og hvilken Lære kunne vi nu drage deraf? Jo følgende: Den Gang Gud skabte Mennesket, kunde han ikke give det nogen større Ulykke til Arvelod end Fejghed paa den ene Side, Fremelskelse af umodne Ideer paa den anden. En slig umoden Frugt i 1848 var Socialismen, og dennes Følge er den nuværende Fejghed og den momentane Sejr for en elendig Orm, en foragtelig, fatalistisk Æventyrer.

Ja, en momentan Sejr; thi skjønt vi jo alt længst vide, at der kun gives en Gud i Himmelen, og ingen paa Jorden, hvad Historien ogsaa alt længst har godtgjort, tør vi desuagtet ikke betvivle Tilværelsen af den menneskelige Forstand og Virksomheden af den menneskelige Aand; denne

vil virke, ja den virker maaske allerede i Departementerne, hvor der sluttelig dog endnu gives nogle ærlige Mennesker; det er dog vanskeligt at beregne, om denne Virksomhed alt nu vil have noget Held med sig. Det er i øvrigt ogsaa muligt, at Militæret efter nogle Ugers Forløb kommer til Besindelse og paa ægte prætoriansk Vis nedskyder ham, som ikke kan betale dem tilstrækkelig, fordi det ikke længere er ham muligt at stjæle under et net Paaskud. Desto værre er ogsaa dette problematisk. Under bedste Omstændigheder kan der som Følge af de forskjellige Partiers Tvistigheder udbryde en Borgerkrig; men ingen kan rigtignok forudse dens Gang eller Følger, og særlig ikke den Indflydelse, samme vil øve paa vore Anliggender. I hvert Fald vil Reaktionens Logik føre det med sig, at heller ikke vi blive skaanede, og at der vil komme et Toryministerium til Roret i England; denne sidste Omstændighed vil da danne Vendepunktet, og naar John Bull engang begynder at røre sig, er det ude med den gamle Verden, og en ny Æra tager sin Begyndelse for Evropa. Dog naar? Maaske tidligere, end vi tænke; thi naar Nøden er størst, er Hjælpen nærmest. Dette staar jo rigtignok i Modstrid med det oven for sagte; men efter slige Begivenheder bliver Forstanden staaende stille hos os Mennesker, og for ikke at falde maa man klynge sig til Mængdens Anskuelser.

Under disse Omstændigheder har jeg besluttet først og fremmest at begive mig til England, her i 3—4 Uger at afvente et Omslag i Tingene og, saafremt dette ikke indtræder, at appellere til dit Venskab, saa du under dit Tag anviser mig en lille Krog, hvor jeg i Ro kan gruble under mine mørke Timer. Gud velsigne dig og give dig Kraft, at du ikke taber dine Forhaabninger og holder dig selv oppe for Fremtiden.

16de Decb. 51.

Jeg tilskriver dig atter fra Paris, skjønt ogsaa jeg ved Begivenhedernes Begyndelse var af samme Mening som du og vilde begive mig til London; men da jeg snart saae, at man her lader os i Ro, har jeg opsat min Afrejse og er efter moden Overvejelse naaet til følgende Resultat:

I Betragtning af Sagernes Stilling i Frankrig, men navnlig i Betragtning af den Omstændighed, at man alt nu kan forudse, at Præsidentens Adfærd ved de forestaaende Valg vil blive godkjendt af mindst 4 Millioner Stemmer (saa stor er Frygten for Socialismen!), er jeg overtydet om, at der vil hengaa mange Aar, før der udbryder en ny Revolution i Frankrig, og at vi hverken med Raad eller Daad ere i Stand til at yde noget Bidrag til en Lopez-Expedition til Ungarn. Efter at jeg fremdeles fra sikker Kilde har bragt i Erfaring, at vore Landsmænd i England efter den store éclat, hvormed de ere optraadte, nu ikke have noget Fond tilovers, saa at der alt i December paa Grund af total Pengemangel ikke blev udbetalt nogen Emigrant-Gage, anser jeg det for min Pligt, saa vel over for min egen Person som over for mit Fædreland, selv at sørge for min Fremtid, selv at fortjene mit daglige Brød, for saaledes at bevare mig for den Fremtid, der efter de herværende Begivenheder med Sikkerhed maa indtræffe, skjønt det ikke lader sig forudse, om der vil forløbe 5, 10 eller 50 Aar.

Min Plan er følgelig at forblive her og ved mine Venners Hjælp at skaffe mig en Ansættelse, være sig som Oversætter hos en eller anden Forfatter, som Opdrager i en Familie eller som Sproglærer. Jeg véd nok, hvor tung denne Løbebane er, men jeg vil dog betræde den; thi jeg kan og vil ikke leve af Almisser. Jeg trækker mig altsaa tilbage, »foreløbig med ubestemt Orlov« som Mészáros efter Slaget ved Temesvár, og skal ogsaa melde det skriftlig til Guvernøren, for at Ligheden kan blive fuldstændig. Jeg véd ikke, om du billiger mine Planer, men i hvert Fald

venter jeg din oprigtige Meningstilkjendegivelse. Du gad vel gjærne vide, hvorledes Sagerne staa her? La peur et la terreur blanche règnent! Frygten og den hvide Terrorisme herske; hermed er alt sagt i faa Ord. Bourgeoisiet siger: »l'achat et la vente marchent, donc il faut le réélir!« Handlen ligger stille, vi maa følgelig gjenvælge ham. Legitimisterne mene: »Dette er Vand paa vor Mølle, derfor vælge vi ham nu; vi skulle nok vende hans Fejl til vor Fordel.« Demokraterne ere splidagtige, den ene beskylder den anden, og i Steden for at optræde med forenede Kræfter hade de hverandre af ganske Hjærte; en Part vil holde sig borte fra Afstemningen og forøger paa denne Maade Stemmetallet for Præsidenten, en anden Part vil stemme imod ham. Socialisterne endelig sige: »Det er alt sammen Komediespil, os alene tilhører Fremtiden!« Og de have Ret; deres Ideer ere den eneste Løftestang, som kan faa Krigere op paa Barrikaderne. Soldaten endelig er Herre over Situationen; han bestjæler Skatkammeret, drikker sig en Rus og er stolt af, at han har reddet Samfundet. De ærlige Folk tie stille.

Da Cavaignac vilde fritage Frøken Odier fra hendes Løfte, havde hun en saa stor Karakterstyrke, at hun erklærede at ville dele hans Lod, selv om det skulde blive Exilet, og Cavaignac kom saaledes til at henleve sine Hvedebrødsdage i Ham. Slige Tilfælde gjentage sig nu oftere; det er de sidste Kjendetegn paa Nationens uddøende ridderlige Sind; men Franskmændene kalde det hele en »résistance anecdotique«, og det er det vel ogsaa.

28de Decb. 1851.

Jeg har opsat at besvare dine tvende sidste Breve til i Dag for at kunne give dig positive Meddelelser. Nu er jeg i Stand til at forsikre, at alt er faldet ud saaledes, som

jeg havde forudset; Nationen har nemlig med 7 Millioner Stemmer mod 700,000 godkjendt Præsidentens Adfærd; følgelig falder der i Frankrig paa ti ærlige Mænd én elendig Fredsforstyrrer!

Hvilket lykkeligt Land, der kan tilkjendegive sin Mening saa frit, med et saa stolt Udtryk og tilmed under den fuldeste Overholdelse af den almindelige Stemmeret. Hvorfor sætter Wiener-Regeringen ikke Ungarn paa en lignende Prøve? Dens Stilling vilde saaledes vinde en lovlig Basis; hvem vilde vel da kunne komme den til Livs? Eller skulde de uciviliserede Ungarere maaske være naive nok til at give deres Mening et Udtryk paa omvendt Maade?

O, hvor langt ere disse orientalske Folk dog ikke blevne tilbage! Og hvad værre er, de ville slet ikke lære noget af det civiliserede Evropa; men vi berige vor filosofiske og historiske Visdom og komme til Erkjendelse af, hvilken Velgjærning denne almindelige Stemmeret er for Folket. Vi skulle drage os denne nye Erfaring »ad notam« for Fremtiden, ikke sandt? Takket være den centraliserede Frihed hersker her i øvrigt en fuldkommen Ro. I bedste Orden blive de Skibe udrustede, som inden kort Frist skulle bringe nogle Tusende Mennesker til Cayenne, for at den civiliserede Verden ikke skal lide Mangel paa Peber og Negrene ogsaa en Gang i deres Liv kunne glæde sig ved Synet af de franske Kvinders smukke, smaa Fødder; thi ogsaa de kvindelige Beboere i Fængslet »St. Lazare« deporteres der hen, »par exception«, som man siger.

Omvendt skal der ogsaa gjøres en Ende paa Ugudeligheden i Verden; thi den fædrene Omsorg forsyner lidt efter lidt Gudstjenesten med Kathedraler, saaledes t. Ex. her med Panthéon, men det katholske Marseille med Pengeforskud. Herved bliver Statskassen nu ganske vist en Smule medtagen; men for at dette kan udjævnes og det større Antal nye Generaler og Generalstabsofficerer kunne finde en Beskæftigelse, skal der nu føres en Krig mod Piemont

eller Belgien eller vel endog med begge paa én Gang. Og hvorfor ikke? Han, der saa godt forstaar at forberede Overraskelser, kan han ikke ogsaa i sin Hjærne udruge endnu større Krigsplaner, og hvor paa Jorden gives vel en »Kejser«, som ikke har vundet Slag? De herværende Kredse, i første Række den, som samles hos vor højt vurderede, aandrige Grevinde (Comtesse d'Agoult), forudsætter alt dette som fuldstændig sikkert, og det Omslag, der kan spores i tyske Blade, tilskrive de i Hovedsagen denne Omstændighed. For mig vilde det ubehageligste ved hele Sagen være, om de en passant udplyndrede din Bondegaard*); thi jeg har alt kombineret, at jeg vil lade mig fæste som Karl hos dig, saa snart du bliver Landmand, dog under den Betingelse, at du overlader mig et Par smukke Oxer; thi jeg sætter højlig Pris paa disse Dyr, siden de fyrige arabiske Rideheste ere blevne sky under mig, og jeg ved mit sidste Fald nær havde knækket Halsen**). En attendant vil jeg give Timer i Tysk; det er nok muligt, at jeg, til jeg faar mine første Timer, maa underkaste mig et nyt Diætsystem, nemlig ikke nyde varme Spiser paa hver anden, tredje Dag nær, naar jeg modtager en Indbydelse, hvad dog maaske vil beskytte mig mod den Skæbne, som ramte Zigeunerens Hest***). Hvo der vover, han vinder, og jeg optager Kampen mod Ulykken og haaber ogsaa at kunne besejre den.

Julen har jeg tilbragt meget sørgeligt, min Husleje er snart forfalden, og jeg har ingen Penge at betale for næste Gang og maa følgelig se mig om efter en anden Lejlighed;

---

*) Jeg vilde leje en Gaard i Schweiz.

**) Kort før det siebenbürgske Felttogs Afslutning styrtede Czetz med Hesten, brækkede Benet og forblev siden halt.

***) Sigter til en bekjendt Anekdote: En Zigeuner vilde vænne sin Hest til at sulte; da den nu en Dag kreperede, jamrede Ejeren sig over, at denne Ulykke netop nu skulde indtræde, da Dyret forstod saa godt at sulte.

gid du maa tilbringe dine Dage bedre; hvis du for Tiden raader over nogle Penge, saa send mig lidt à conto paa det evige Laan, dit Venskab har deponeret i mit Hjærte. Hvo véd, om Skæbnen ikke vender sig, og da skal jeg aabne dig en uindskrænket Kredit; men jeg vil rigtignok ønske, at du aldrig maa komme i den Stilling, at skulle trække paa den.

Overensstemmende med dit Ønske skal jeg skrive til dig hver ottende Dag, snart rhapsodisk som oven for, snart i filosofisk eller historisk Stil, men altid dog saaledes, at du kan forstaa mig. Naar engang Timen til Handling slaar, skal jeg være den første, som underretter dig herom.

Man paastaar, at Ærkebiskoppen af Paris er bleven vanvittig, thi han har stemt »Nej« og vil ikke vide noget af det Te Deum, som er fastsat til 2den Januar. For at han kan komme sig, vil man sende Staklen ud paa Landet; der sker ham kun hans Ret; hvorfor er han et ærligt Menneske? Vor Ven, Mester Pam (Palmerston), er virkelig bleven styrtet; jeg glæder mig derover; thi han vil visselig give Sagerne en anden Vending, naar han, som jeg forudsætter, bliver Førsteminister inden tre Maaneder.

En Karavane af vore staar i Begreb med at flytte til Jersey; jeg ønsker dem en lykkelig Rejse og et godt Underhold, i dette den polske Emigrationshærs Hovedkvarter.

Dog jeg vil heller her æde det tørre Brød end forvise mig ogsaa fra dette Exil til hin fortryllede Ø. I Dag vil jeg nu ikke skrive mere og ønsker dig kun endnu et glædeligt Nyaar, o. s. v.

Evropas politiske Himmel vedblev efter Statskupet af 2den Dcb. at være lige saa taaget som tidligere, og Sindene at være fyldte af de gamle Bekymringer.

Angaaende de Planer og Hensigter, Præsidenten for den saakaldte franske Republik nærede, cirkulerede de mest besynderlige Rygter, som overalt fandt Tiltro, særlig hos dem, der kjendte hans æventyrlige Sind og blinde Fatalisme.

Som Karakteristik for de utrolige Ting, der den Gang for fulde Alvor drøftedes i de parisiske Kredse, tjener følgende Uddrag af et Brev, dateret 18de Febr. 1852, fra Czetz.

»I Gaar spiste jeg til Middag hos vor kjære Grevinde d'Agoult; her fortalte man mig, at i Følge en fra London indtruffen Efterretning var Belgiens Lod nu afgjort.

»Det dumme belgiske Folk skal være kjed af sin Uafhængighed og ikke nære noget højere Ønske end Belgiens Annektering til Frankrig.

»Den belgiske Hær ønsker at kunne ligge i Garnison i Paris; de deputerede ere villige til at indtræde i Senatet eller modtage andre Embeder, ja Bestikkeligheden skal gaa saa vidt, at af selve Ministrene ere kun tvende imod Inkorporationen. I saa Fald vil Præsidenten aftræde Antwerpen til Holland, for at England skal trykke Øjet til for den hele Transaktion. Den belgiske Konge skal allerede være tagen til Antwerpen.«

I samme Brev hedder det fremdeles, at tvende Regimenter fransk Fodfolk vilde være tilstrækkelige til at gjøre Ende paa Belgiens Uafhængighed.

Til Udførelsen af den hele Plan skal vælges den 24de Februar eller en anden historisk Aarsdag.

Den pinlige Uvished i Frankrig vedvarede det hele Aar.

Fra Tid til anden fremkom der Tegn, som antydede, at Præsidenten vilde følge sin Onkels Exempel og have Krig; snart atter talte han Fredens Ord, som vuggede Handelsverdenen i fuldstændig Tryghed.

I Maj Maaned overraskedes Paris ved den Efterretning, at der havde fundet en fuldstændig Udsoning Sted i Familien Bonaparte, og man sluttede heraf, at Kejserdømmet snart vilde blive proklameret; Præsidenten begyndte ogsaa

at drage Emigrationen til sig, skjønt hans Person kun indgød den en ringe Tillid.

Vi stode i Forbindelse med Prins Napoleon (Jérôme), om hvis venlige Sindelag vi vare overtydede; med selve Tuilerierne kom vi derimod først Aaringer senere i Berøring.

I November samme Aar faldt endelig Afgjørelsen; Napoleon ombyttede Præsidentstolen med Kejserværdigheden, og fra nu af antog hans Politik en mere bestemt Retning, til hvilken vi lidt efter lidt begyndte at knytte nogle svage Forhaabninger.

I England, hvor i Løbet af Aaret 1852 tvende Ministerier styrtede efter hinanden, var den samme Raadløshed bleven Regeringsprincip; ogsaa fra denne Kant afventede vi forgjæves en Straale Haab om en bedre Fremtid.

IX.

Mit Ophold i Genève. — Den ungarske Emigration sammesteds. — Et Blik paa Byens Historie. — Konservative og radikale Genfere. — Mazzinis Oprørsforsøg i Milano. — Reaktionens Sejr i Evropa.

Jeg tilbragte næsten hele Aaret 1852 i Genève; det andet Værk, jeg skrev, »Nationalkrigen i Ungarn og Siebenbürgen«, blev færdigt samme Aar, uden at jeg dog blot nogenlunde blev holdt skadesløs for mit Arbejde; thi næppe var Bogen udkommen, før den ogsaa allerede de fleste Steder konfiskeredes, hvad der var saa meget mere føleligt for mig, som mine Hjælpekilder vare ved at udtømmes, og jeg ikke saae andre Erhversmidler for Haanden. Jeg havde kun den Fyldestgjørelse, at min Bog senere tjente som Kilde for alle dem, der have skrevet vor Frihedskamps Historie, lige fra Mikael Horváth og Rüstow til Gelich og

Szerelmey, der hos mig har hentet de fleste Fakta til sin »Magyarország Kronikájá«.

Imidlertid var Tallet paa vore Landsmænd i Genève efterhaanden voxet. Grevinde Batthyány, Enken efter den ulykkelige Ludvig Batthyány, var flyttet her hid med sine Børn og havde lejet den henrivende Villa Boissière, hvor hun midt under sin dybe Sorg levede for sine Børns Opdragelse. Grevinde Georg Károlyi fulgte hende med tvende af sine Børn og havde opslaaet sin Bolig i Forstaden Plainpalais, og ogsaa Pavl Almássy med Hustru indtraf. Af Parisere vare Greverne Ladislav Teleky og Julius Andrassy hyppig paa Besøg i Byen, og af andre Ungarere skal jeg kun nævne Biskop Mikael Horváth, Nikolav Puky og Dionys Dessevffy; Horváth underviste Grevinde Batthyánys Børn, Puky grundede et Bogtrykkeri til Udgivelse af ungarske Værker, Dessevffy blev Urmager, og for ikke at være helt ubeskæftiget skrev jeg fra Tid til anden under fremmede Navne i franske og tyske Aviser, som af Sympathi for mig honorerede mine Artikler bedre, end de egentlig vare værd; desuden granskede jeg i Genèves Bibliotheker og Arkiver efter Dokumenter, som muligvis kunde kaste noget Lys over Reformationen i Ungarn.

Genfer-Akademiet, Calvin engang stod i Spidsen for som Lærer, var i det sextende Aarhundrede den evangelisk-reformerte Højskole for britiske, franske og italienske Ynglinge; af studerende fra Ungarn blev det imidlertid kun sjælden eller aldrig besøgt, og herfra skriver sig Sjældenheden paa Dokumenter, Ungarn angaaende. Ikke mindre Interesse følte jeg for alle de Dokumenter og historiske Værker, som havde Hensyn til den lille Republiks Fortid, hvis Borger jeg jo ønskede at blive, og her fandt jeg, at inden for den genfiske Histories lille Ramme gjenspejledes trofast og klart alt, hvad der er forefaldet i større Stater, saaledes ogsaa al den Ve og Modgang, som er knyttet til alle Folkeslags Historie.

De største Lidelser, Genève har haft at taale, faldt dog ikke sammen med dens burgundiske og savoyiske Magthavere, fra hvis Aag Byen mægtede at løsrive sig ved Berns Hjælp, nej, de faldt under den Mands Virksomhed, som nu til Dags udgjør Genèves største Hæder, og af hvem Staden med rette er saa stolt: de faldt i Johan Calvins Tid. Calvin, der har bidraget saa meget til at bryde Friheden Bane i andre Lande, viste sig i sit eget Land som dens ubønhørlige Modstander.

Kaldet til Genève, snart derpaa forvíst og derpaa atter kaldet tilbage, forblev han her til sin Død for med Jærnhaand at lede Regeringen, som var demokratisk. Forfatningen, der var kommen i Stand under hans Indflydelse, beherskede ikke blot hele det offentlige, men ogsaa det huslige Liv, indførte Tvang med Hensyn til Sæder og Tro og forbød de mest uskyldige Lege og Fornøjelser. Ve den, som i Daaben gav sine Børn andre end bibelske Navne.

I Straffene herskede den mest vilkaarlige Strænghed. I faa Aar — saaledes skriver Genfer-Historieskrivere og ikke Papister — brændtes 76 Personer, 880—890 fængsledes, 58 henrettedes; Flertallet af de sidste vare anklagede for Hexeri eller for Udbredelse af Pest; den stakkels Servet blev levende brændt, fordi han vovede aabenlyst at fremsætte sin Mening, og samme Skæbne vilde ogsaa have ramt Socinius, hvis han ikke i rette Tid var bleven advaret af sine Venner og havde afstaaet fra sin Rejse til Genève. Med ét Ord, Calvin havde i Genève erklæret al fri Tænken og Handlen Krig, og det maa anses for et Guds Under, at der af denne Korrektionsanstalt alligevel fremgik et Folk, hvis Lige næppe findes paa Jorden; holdt borte fra alle verdslige Fornøjelser saae det sig tvunget til at søge Erstatning i Arbejdet, i Kunsten og Videnskaben, i Handelen og Industrien. (Sluttes).

General Suvórov*).

Man har hidtil almindelig antaget, at Suvórovs Bedstefader var Præst ved en Kirke i Kreml, og ment, at den berømte Generals Fromhed og Forkjærlighed for Kirkesang og Kirkeklokkernes Lyd stammede fra Bedstefaderen, under hvis Opsyn han skulde have tilbragt sin Ungdom. Sandheden er, at den foregivne Præst var Regimentsskriver og døde 1715, 15 Aar førend hans Sønnesøn blev født. Sandsynligvis har Suvórovs kirkelige Iver givet Anledning til at tro, at hans Bedstefader havde hørt til den rettroende Gejstlighed. Hans Fader naaede uden at være Kriger højere Stillinger ved Hæren, blev Senator og til sidst Guvernør i de af Russerne i Syvaarskrigen besatte preussiske Provinser. Den unge Alexander Vasiljevitz Suvórov var lille, svagelig, mager og hæslig, og hans Fader havde derfor bestemt ham til Civiltjenesten; men den lille Suvórov vilde være Soldat og blev allerede 1742 indskreven som saadan i et Garderegiment. Som menig havde han Lejlighed til at styrke sit Legeme og blive nøje bekjendt med den russiske Soldats Levemaade og Egenskaber; men han uddannede ogsaa sin Aand, bl. a. ved klassisk Læsning, og da han 1754 blev Officer, vare Hannibal og Scipio hans Forbilleder. Under

*) Efter hans 1884 i St. Petersborg udkomne Biografi af Petrushévski.

Syvaarskrigen vandt han Ry som en fortrinlig Kavalleriofficer, der var flink ved Rekognosceringen, dristig i Kampen og koldblodig i Faren.

Hans Erfaringer i Krigen havde víst ham den russiske Hærs Mangler; men han vilde ikke omdanne den ved en blot Efterligning af den preussiske, der gjaldt for den bedste i Evropa. Det drejede sig for ham ikke blot om militær Dressur, men fremfor alt om at indgyde Hæren en krigersk Aand. Han vilde opdrage sine Tropper saaledes, at de fik en fast Overbevisning om deres Uovervindelighed: intet Uheld maatte bringe dem ud af Fatning, og den Tanke, at de kunde blive slaaede, maatte ikke falde dem ind. Dristigt Angreb, helst med Bajonetten, foretrak han ubetinget for Skydning paa Afstand; men naar man har fremstillet ham som en dumdristig Hugaf, er det en stor Overdrivelse; tvært imod satte han stor Pris paa Kundskaber. Han søgte at vække og befæste religiøse Følelser hos sine Soldater, og skjønt han holdt stræng Disciplin, var han ikke grusom og holdt ikke af at straffe.

I Aaret 1768 finde vi ham som Brigadér i Felttoget mod de polske konfødererede eller, som man den Gang i Rusland kaldte dem, Rebellerne. »Han iagttog dem fra sin Rede, Lublin, og holdt de vigtigste Punkter og Flodovergange besatte. Saa snart der nogensteds viste sig en Bande, ilede han mod den og tilintetgjorde den. Han var den personificerede utrættelige Virksomhed, holdt de urolige i stadig Angest, de tvivlende i Lydighed og Landet i sin Magt« (Petrushévski). I Aaret 1770 blev han Generalmajor og naaede sit Ønske, at sendes mod Tyrkerne; men snart efter blev han fra Donaus Bredder sendt mod Pugatshev paa hin Side Volga. Petrushévski beretter om dette Felttog: »Suvórov rykkede hurtig frem, indlod sig ikke i Kamp, men forfulgte kun sit Hovedmaal, at fange Pugatshev. Naar Forholdene krævede det, antog han Pugatshevs Navn; han brugte ogsaa Overtalelseskunsten, virkede paa de

forførte med Løfter om kejserlig Naade, men brugte Knuten og Pisken mod Anførerne og Anstifterne, dog aldrig Dødsstraf«. Han blev bittert skuffet, da han fik Efterretning om, at Pugatshev var tagen til Fange af den utrættelige Michelsohn, men trøstede sig dog ved at faa den Ære at overgive den i et Bur indespærrede Rebelchef til Pánin.

Under Krigen mod Tyrkerne havde han i en Alder af 43 Aar ægtet den 20aarige Fyrstinde Varvára Ivanovna Prosórovskaja; men deres Ægteskab var ulykkeligt, og efter at hans eneste Søn Arkadi var født 1784, kom det til et fuldstændigt Brud. Sine livegne behandlede han paa en ejendommelig Maade: de maatte lære at synge, musicere og spille Komedie. Til de unge Bønderkarle paa sine Godser lod han kjøbe Koner; »paa Skjønhed kommer det ikke an, naar de blot ere sunde«, skrev han til sin Forvalter.

Da Krigen mod Tyrkerne igjen brød ud, udmærkede han sig atter ved sin Tapperhed og blev flere Gange saaret, navnlig ved Otshakov. Senere kæmpede han i Forbindelse med Østerrigerne, hvis Overanfører, Prinsen af Koburg, frivillig underordnede sig hans Planer og blev dreven fremad af hans Iver. De sejrede ved Fokshani og gik frem til Rymnik, hvor Suvórov vandt den store Sejr, som belønnedes med Grevetitlen, Tilnavnet Rymnikski, Georgsordenen af første Klasse og en med Brillanter besat Kaarde.

Jo mere Suvórovs Ry steg, desto mere sær blev han; men han blev stedse sin simple Levemaade tro. Petrushévski beretter derom: »I Lejren levede han som en simpel Soldat, og en Udsending fra Fyrst Patjómkin fandt ham efter Slaget ved Rymnik ved Middagsmaaltidet i Teltet liggende paa Jorden, hvor Borddugen var udbredt. Tallerken, Kniv og Gaffel laante han hos sine Folk, da han slet ingen Bagage førte med sig. Hans Klædning bestod sædvanligvis af en Jakke af groft Soldaterklæde; i varmt Vejr gik han paa Marcher og i Slaget i Skjorteærmer, men plejede dog

at bære nogle Ordener. En Kosak bar en svær Sabel efter ham.«

Ved Belejringen af Ismaïl raabte Suvórov til sine Soldater: »Voldene ere høje, Gravene dybe; men vi tage dog Fæstningen, vor Morlil, Kejserinden vil have det«. Under stor Blodsudgydelse blev Ismaïl stormet, indtaget og plyndret. Suvórov tilegnede sig selv intet, og Soldaterne sagde, at han delte alt med dem, kun Byttet tog han ikke Del i.

Efter at han i nogen Tid paa Grund af Patjómkins Skinsyge til sin store Misfornøjelse var holdt borte fra Krigen, udnævnte Feltmarskalken Grev Rumjænzov, der var udnævnt til Overanfører i Polen, ham »paa egen Risiko« til sin næstkommanderende (1793), og Kejserinden billigede bag efter hans Valg. Om hans Forsigtighed under Krigen mod Kosciuzko beretter Petrushévski: »I Fjendens Nærhed foretog han alle Bevægelser i den største Stilhed: ingen Signaler, ingen Sang eller Raab lod sig høre. Opbrud skete paa den forud givne Ordre: »Naar Hanen galer«. Det var Suvórov selv, der da galede som en Hane og klappede i Hænderne for at efterligne Hanens Vingeslag«.

Efter at Kosciuzko var tagen til Fange, samlede de polske Tropper sig ved Varshov; men Suvórov stormede Praga under en forfærdelig Blodsudgydelse. Hans Soldater skaanede hverken Kvinder eller Børn og foretog en almindelig Plyndring efter Suvórovs Militærkatekismus, hvori det hedder: »Indtager du en Lejr, saa er Lejren din; stormer du en Fæstning, saa er dens Indhold dit«. Til Løn for Varshovs Erobring blev Suvórov udnævnt til Generalfeltmarskalk, hvorover han ytrede stor Glæde, bl. a. paa følgende Maade: i den Kirke, hvori han modtog Marskalksstaven, lod han opstille saa mange Stole, som der var Generaler, hvilke han var sprungen forbi i Rang, og derpaa gik han forbi enhver af disse Stole, i det han nævnte en saadan Generals Navn.

I nogen Tid blev han i Varshov i Spidsen for Polens

Styrelse, men befattede sig slet ikke med Tjenesteforretninger. Han aabnede intet officielt Brev og gjennemlæste ikke de Papirer, man forelagde ham til Underskrift. Hans Omgivelser misbrugte naturligvis dette til Vilkaarlighed og Havesyge, og naar man klagede over dem, undskyldte han sig med, at det ikke var let at finde gode og ærlige Mennesker, derfor maatte man hjælpe sig med slette. Anstændige Folk havde han Vanskelighed ved at have om sig, fordi de ikke kunde finde sig i hans Særheder, der spottede al Velanstændighed. Da han kom til St. Petersborg, blev Kejserinden derfor ogsaa snart saa kjed af hans platte Væsen, at man igjen sendte ham til Hæren paa Sydgrænsen.

Kort efter døde Kejserinde Katharina, og under Kejser Paul faldt han fuldstændig i Unaade. I Januar 1797 fik han, der kaldte sig »Generalernes General, Hærførernes Hærfører«, to allerhøjeste Tilrettevisninger, som offentlig bleve forkyndte for Hæren, fordi han havde tilladt sig Afvigelser fra det nye Krigsreglement, der var indrettet efter preussisk Mønster. Da Suvórov derpaa indgav sin Afskedsansøgning, dekreterede Paul: »Da Feltmarskalk Grev Suvórov meddeler hans Majestæt, at han ikke har noget at bestille, fordi der ikke er nogen Krig, er han paa Grund af denne sin Ytring afskediget«.

Suvórov begav sig nu til et ham af Katharina skjænket Gods, men maatte efter Kejserens Ordre begive sig til et andet Gods i Guvernementet Novgorod, hvor han blev stillet under strængt Politiopsyn. I sin ensomme Landsby levede han i trykkende Kaar, og et Forsøg paa at bringe en Forsoning til Veje mislykkedes. Kejserens Unaade, hans Uvirksomhed, daarlige Formuesforhold og Familietvistigheder bragte ham til sidst saa vidt, at han i December 1798 skrev til Kejseren: »Jeg beder Deres kejserlige Majestæt allernaadigst om at tillade mig at trække mig tilbage til den hellige Nilus's Eremitbolig for at indvie Resten af mit Liv til Guds Tjeneste. Syndefri er alene vor Frelser. Til-

giv mig mine uforsætlige Synder, naadige Herre. Din underdanige Lægbroder og Guds Tjener.« Paa denne Ansøgning fik Suvórov intet Svar, men den 6te Februar 1799 fik han Ordre til at overtage Anførselen over den forenede østerrigsk-russiske Hær, som skulde drage til Italien mod Franskmændene.

Svag paa Legemet vendte Suvórov tilbage fra sin Forvísning til St. Petersborg; men hans Aand var frisk og livlig. Han blev gjenindsat i alle sine Embeder og Værdigheder og modtagen med stor Højtidelighed; men Kejseren, der ikke kunde finde sig i hans underlige Væsen, vedblev at nære Mistro til ham og paalagde General Herrmann »at give Agt paa Suvórov, for at han ikke skulde foretage noget til Skade for Tropperne og de fælles Anliggender, da han let lod sig henrive af sin Fantasi og da glemte alt i Verden.« Ludvig den 18de, som den Gang boede i Mitau, for hvem han lod sig forestille, holdt ham for forrykt og fandt hans Abekattefysiognomi og Manerer saa besynderlige, at han ytrede, at man ikke kunde se paa ham uden at le eller føle Medlidenhed.

I Italien blev han imidlertid modtagen med Begejstring, han vandt det ene Slag efter det andet og kastede inden 5 Maaneder Fjenden ud af hele Norditalien. Til Løn ophøjede Kejser Paul ham til Fyrste med Tilnavnet »Italiski«, og Kongen af Sardinien udnævnte ham til Prins af Sardinien og Storfeltmarskalk over sin Hær. Derimod var han meget misfornøjet med, at man i Østerrige ikke tilstrækkelig vilde anerkjende hans Fortjenester, og skrev i haanlige Udtryk til den russiske Sendemand i Wien, at han frabad sig, at det østerrigske Hofkrigsraad blandede sig i hans Anordninger. Jo mere hans Ry voxede, desto mere hengav han sig til tøjlesløse Indfald og et Hovmod, som ikke taalte nogen Modsigelse.

Medens Suvórov gjorde sit mindre heldige Tog ind i Schweiz, ophøjede Kejser Paul ham til Generalissimus og

bestemte, at der skulde vises ham samme Ære som Kejseren selv; men da han kom tilbage til St. Petersborg, modtog han ham med en offentlig Tilrettevisning, fordi han havde ansat en General ved sit Armékorps, forbød alle Æresbevisninger og vilde ikke se ham. Man har anført forskjellige Grunde til denne gjentagne pludselige Unaade; men man maa give Petrushévski Ret, naar han siger, at Pauls Underligheder og uberegnelige Opførsel kunde maale sig med Suvórovs. 16 Dage efter sin Ankomst til St. Petersborg, den 18de Maj 1800, døde den gamle Feltherre i sit 70de Aar.

S. B. Thrige.

Af G. Klapkas Memoirer.

(Slutning).

IX.

(Slutn.)

Mit Ophold i Genève. — Den ungarske Emigration sammesteds. — Et Blik paa Byens Historie. — Konservative og radikale Genfere. — Mazzinis Oprørsforsøg i Milano. — Reaktionens Sejr i Evropa.

Der gives intet Land af saa ringe Omfang og saa lille Befolkning som Kanton Genève, der kan opvise et saa stört Antal lærde og Kunstnere af første Rang, og lige saa lidt kan nogen Stad med samme Indbyggertal tilnærmelsesvis sammenlignes med Genève, hvad angaar dens Rigdom og de talrige Dannelses- og Velgjørenheds-Anstalter, Staden ejer, og som stadig gaa fremad og ikke udvise noget Tegn paa Forfald.

Den Forfatning, Reformatoren gav sine Medborgere, bar efter det foranstaaende egentlig ingen daarlige Frugter; men den havde vel ogsaa kunnet gjennemføres med mildere Midler, og det gjør Menneskevennen ondt at se, at ogsaa han, den store Mand, i Steden for at pleje Kjærligheden til Næsten, i Frelserens Navn gjorde sig skyldig i slig Blodsudgydelse; dog sammenlignet med, hvad den spanske Inkvisition vidste at fuldbringe ofte i Løbet af et enkelt Aar, var det skete rigtignok en Ubetydelighed.

Den af Calvin grundlagte kommunale Forfatning bestod uanfægtet henved 200 Aar; i Begyndelsen af det attende Aarhundrede vaagnede dog et friere Sind og en friskere Livslyst hos Genèves Borgere; det kom til Uroligheder, til Kampe, og disse vedvarede saa længe, til Folket atter naaede sin Ret. Disse Uroens Tider karakteriseredes af Voltaire som »Storme i et Glas Vand«, dog med urette; thi for Genferen havde de samme Betydning, som den store franske Revolution har for enhver Franskmand.

I Aaret 1798 blev Genève indlemmet i Frankrig og Hovedstaden for Departementet »du Léman«. Efter Wienerkongressen blev Byen med dens Omraade atter oprettet som Kanton og Republik og indlemmet i det schweiziske Edsforbund.

Den nye, efter 1815 indførte Forfatning var ganske vist liberal, men dog ikke demokratisk nok for en Del af Befolkningen.

Efter forskjellige Smaarivninger og blodige Sammenstød mellem de tvende Partier kom det endelig i Aaret 1846 til en afgjørende Revolution, der endte med de radikales fuldstændige Sejr.

Dette var den sidste blodige Kamp mellem Genèves Borgere, som siden den Tid have levet i Fred og Ro og kunnet glæde sig ved Nydelsen af deres Friheder.

Ved vor Ankomst til Genève fandt vi James Fazy, Føreren for det radikale Parti, i Spidsen for Regeringen.

Han blev dødelig hadet af Aristokraterne, men var lige saa afholdt af sine Partifæller; de første, som beboede den øvre Bydel, holdt sig ostentativ tilbage fra os i deres Paladser og pragtfulde Villaer, medens Fazys Venner i deres Fædrenestad kom os i Møde med broderlig Kjærlighed; Fazy selv opbød alt for at gjøre os Opholdet i Genève saa behageligt som muligt.

Naturligvis støttede vi os af Taknemmelighed herover til det radikale Parti og søgte vore Venner i dets Kredse.

Fra Genève kunde vi lettere vedligeholde vore Forbindelser med vore Landsmænd end fra Paris og London; der indtraf meget ofte Venner i Schweiz, med hvem vi traf sammen, og som bragte os Efterretninger om Livet i Ungarn.

Stadens henrivende Beliggenhed, den lette Forbindelse i alle Retninger, de herlige Udflugter, det behagelige sociale Liv, den uindskrænkede Frihed, vi nød, alt dette lod os vinde Genève saa kjær, at selv de, som senere vendte hjem igjen til Ungarn, med tungt Hjærte forlod dette deres andet Hjem.

I Genève blev jeg i Januar 1853 ganske uventet overrasket af et Besøg; en Afsending fra Mazzini bragte mig et Brev fra ham, hvori jeg underrettedes om, at han var i Lugano i Kanton Ticino for her fra at organisere et Oprør i Milano og andre øvreitalienske Stæder, og at denne Opstand vilde bryde løs med det snareste.

Hvis jeg lagde nogen Vægt paa mit Fædrelands Sag, opfordrede han mig til at opsøge ham ufortøvet.

I Hotellet i Lugano skulde man afvente og strax føre mig til ham.

Siden det sidste Besøg, jeg aflagde Mazzini i London, havde jeg ikke staaet i nogen Brevvexling med ham og var følgelig forbavset over hans Opfordring, som jeg dog troede at maatte tage til Følge for ikke at udsætte mig for den Bebrejdelse, at jeg fejgt havde holdt mig tilbage fra enhver Medvirkning i et saa afgjørende Øjeblik, hvor det kunde dreje sig om Tusender af mine Landsmænds Skæbne. De, som ville naa deres Fædrelands bedste, hjemfalde netop til den Skæbne, at de ofte maa handle og ofre sig ogsaa mod deres Overbevisning.

Jeg tiltraadte strax min Rejse, som var højst besværlig, da den faldt i den strængeste Vinter. St. Gotthardpasserne, de eneste, ad hvilke jeg over Schweizergrund kunde naa fra Genève til Lugano, vare tilsneede, følgelig utilgængelige;

Farten over St. Gotthard kunde kun iværksættes i en lille Enspænderslæde og krævede flere Dage.

Endelig kom jeg lykkelig til Lugano, hvor jeg næppe var stegen af paa Gjæstgivergaarden, før den af Mazzinis Venner, han havde betegnet mig i sit Brev, strax tiltalte og kjørte mig til den gamle Sammensværgelses-Stifter, hvem jeg traf i et afsides Hus; Værelset, han beboede, var lige saa rummeligt som komfortabelt indrettet.

Han stod foran et med Papirer og Landkort dækket Bord og var i den Grad hensunken i Tanker, at han næppe lagde Mærke til min Indtrædelse.

»Eh bien, me voilá!« tilraabte jeg ham venlig, »hvad er der at gjøre for mig?« hvorpaa han tydelig udviklede for mig den hele Plan, han havde udarbejdet og med den største Sejhed forfulgt i de tvende sidste Aar.

Oprøret skulde først bryde løs i Milano og derpaa med Lynets Fart forplante sig til alle andre Stæder. »Det heldige Udfald er uden al Tvivl«, tilføjede han, »thi alle Brandmænd ere vundne for Sagen, og af Borgerne Størsteparten; fremdeles Ungdommen og de ungarske Tropper, som ligge i Garnison i de italienske Stæder.«

Jeg stod som himmelfalden og spurgte Mazzini, om han virkelig for fulde Alvor troede paa det heldige Udfald af sin dristige Plan og knyttede sine Forhaabninger hertil? Om der da ikke i Piemont var truffet Forberedelser til at støtte en slig Opstand? Endelig tilstod jeg ham oprigtig, at jeg ikke kunde hengive mig til den Illusion, at de ungarske Tropper strax ved Bevægelsens Begyndelse vilde fraternisere med Oprørerne, da de under strængt Opsyn selv med bedste Vilje ikke vilde være i Stand til at handle saaledes. Ogsaa Milanos Borgere vare vistnok advarede fra Piemont og vilde derfor næppe hovedkulds styrte sig i et sligt Æventyr.

Mazzini smilede ad mine Bemærkninger og sagde: »Nu, vi faa at se.«

Vor Samtale tog derpaa en anden Vending.

Vi satte hinanden Stævne til næste Dags Middag; Mazzini troede at kunne vente de første Efterretninger fra Milano allerede ved denne Tid.

Da jeg indfandt mig hos ham, fandt jeg ham højlig ophidset.

»Endnu ingen Efterretning«, udbrød han, »kom igjen i Aften.«

Og da jeg kom igjen om Aftenen, traf jeg ham fuldstændig knust og fortvivlet. Opstanden i Milano var mislykket, Angrebet paa Kastellet slaaet tilbage, og Hundreder kastede i Fængslet.

»Alt er tabt!« sukkede han, »vore Anordninger ere ikke blevne punktlig udførte. Gud véd, hvad der nu vil ske.«

Jeg beklagede ham af ganske Hjærte; han havde ladet sig henrive af sin tøjlesløse Indbildningskraft, men mente det ærlig med sit Fædreland.

Den Ydmygelse, han havde lidt, var knusende for ham.

Fra denne Stund var det republikanske Parti i Italien berøvet sin Anseelse og blevet ufarligt for Regeringen i Torino, hvor Cavour nu alene tog alle Traadene til den nationale Bevægelse i sin Haand.

Efter den bitre Skuffelse, han havde oplevet, tog Mazzini tilbage til London, og jeg vendte ad samme Vej, jeg var kommen, og med samme Vanskelighed over St. Gotthard tilbage til Genève, for her at give mine Venner Meddelelse om de sørgelige Begivenheder, jeg havde været Vidne til. Den hurtige Mislykkelse af denne saa vovelige Plan var dog muligvis en Lykke saa vel for vore Landsmænd i Italien som for vore Venner i Hjemmet.

Efter dette mislykkede »coup de main« paa Milanos Kastel herskede der Ro i Evropa; Reaktionen havde fuldført sit Værk, den var mættet af deres Blod, som havde elsket Fædrelandet, víst Begejstring for Ret og Frihed.

En Del af Frankrigs, Italiens, Tysklands og Ungarns Patrioter smægtede i Fængslerne, en anden Del drev brødløs omkring i Udlandet. I Frankrig herskede den uindskrænkede Cæsarisme, i Tyskland herskede Preussen og Østerrige med lignende Vilkaarlighed, og Italien var kastet til Jorden paa Piemont nær, hvor i det halvskjulte den Flamme alene holdtes vedlige, som senere førte til hele Halvøens Frigjørelse og Enighed.

X.

Den orientalske Krises Begyndelse. — Jeg gaar til Konstantinopel. — Dagbogsskitser. — Malta. — Syra. — Smyrna. — Dardanellerne. — Ankomst til Konstantinopel. — Besøg hos Baron Tecco. — Sir Stratford Canning. — Det tyrkiske Reformparti. — Baron Bruck.

Der herskede Ro i Evropa, en trykkende, for os landsforviste en saa meget mere ængstende Ro, som den lod os befrygte, at Folkene lidt efter lidt kunde vænne sig til denne Ro og fremtidig som i tidligere Tider atter føle sig lykkelige som Slaver.

I de tvende første Aar af vor Forvísning trøstede vi os med Haabet om Republikens Fasthed og de liberale Ideers Fremskridt i Frankrig. Statskupet den 2den Decb. 1851 gjorde en Ende paa disse Illusioner.

Da kom pludselig fra Norden de første Tegn paa en Vending til det bedre.

I Foraaret 1853 troede Czar Nikolaus Øjeblikket kommet til at vove et nyt Skridt fremad til Gjennemførelse af den Politik, han og hans Forgængere saa sejt og udholdende forfulgte i Orienten. Det lidt spændte Forhold mellem Stormagterne, Portens Eftergivenhed over for Østerrige,

Tyrkernes tvivlsomme Held i Montenegro, alt dette bevægede ham pludselig til at rette Fordringer til Tyrkiet, som, hvis de vare blevne gjennemførte, vilde have stillet 11 Millioner af Portens kristne Undersaatter under Ruslands direkte Overhøjhed. Divanet vægrede sig ved at gaa ind herpaa, og nu paafulgte Donaufyrstendømmernes Besættelse af russiske Tropper. Admiral Mentshikoffs dybt fornærmelige Optræden i Konstantinopel frembragte dog det modsatte af den tilsigtede Virkning og paaskyndede kun Bruddet i Steden for at bevæge Porten til Eftergivenhed. Rusland blev opfordret til at trække sine Tropper ud af Fyrstendømmerne, og da denne Opfordring ikke blev efterkommet, erklærede Tyrkiet den overmodige Angriber Krig.

Efterretningen om Udbruddet af Fjendtlighederne i Tyrkiet bragte naturligvis os samtlige Ungarere i Bevægelse.

Flere, deriblandt ogsaa Grev Ladislav Teleky, havde tilbragt Sommeren i Badet Evian ved Genfersøen.

Paa vor Indbydelse kom ogsaa andre Venner her hen, og man besluttede, at jeg skulde gaa til Konstantinopel for at tilbyde min og mine Venners Tjeneste. Som Tak for den gjæstfri Modtagelse, vore forfulgte Venner og Landsmænd i Aaret 1849 havde fundet paa tyrkisk Grund, ansaa vi vort Tilbud som en Pligt, og desuden betragtede vi Ruslands Svækkelse som en Chance mere for vor Sag. I Følge denne Beslutning afrejste jeg den 15de Oktober over Lyon til Marseille for her fra at indskibe mig til Konstantinopel.

I Marseille havde jeg nær mistet alle mine Rejsepenge; ved min Tilbagekomst fra Toldboden til Hotellet opdagede jeg pludselig, at jeg havde ladet min Brevtaske blive liggende ved Eftersynet af min Bagage; der var en temmelig stor Sum i den, men heldigvis blev Tasken funden af en ærlig Arbejder, som forpustet løb efter mig og overleverede mig den, ligesom jeg vilde begive mig til Politiet og lade det anstille de nødvendige Efterforskninger.

»Herre! De har glemt Deres Brevtaske paa Toldboden; jeg fandt den, men havde stort Besvær med at indhente Dem.«

Saa stor Ærlighed rørte mig, og hvis jeg havde været rigere, havde jeg gjærne ladet den brave Fyr beholde hele Indholdet; nu maatte jeg nøjes med at give ham en beskeden Gave og takke ham for hans Venlighed og Ærlighed. Mon virkelig enhver Millionær vilde have handlet som denne fattige Arbejder?

Kl. 2 om Eftermiddagen (21de Oktober) lettede vi Anker under gunstigt Vejr.

Hvilket herligt Skue! Først denne Masteskov i Havnen, dernæst de tvende mægtige Forter, som skjærme Indgangen, derpaa den nøgne, udskaarne Klippekyst, som antager de vidunderligste Former og hist og her skjuler yppige Haver i sine Revner og Kløfter, endelig Øgruppen midt i den skjønne Bugt, paa en af disse det berømte Château d'Iff, og alt ombølget af den sydlige Himmels vidunderlige Lys; senere, allerede i rum Sø, det overvældende Syn af den nedgaaende Sol, den stjærneklare Himmel, de sagte Bølgers Plasken mod Skibssiderne, Kystens Tilbagevigen og endelig dens fuldstændige Forsvinden . . . . Farvel, I Bjærge! I sidste Udløbere af Alperne! Farvel, smukke Genève! Farvel, brave Venner, jeg dér har ladet tilbage! Jeg tænker paa eder. — Gid den almægtige under min Fraværelse maa tage eder under sin Beskyttelse, og jeg gjenfinde eder lykkelige.

Henimod Kl. 2 efter Midnat skiftede Vejrliget. Søen begyndte at gaa højere, og om Morgenen sloge Bølgerne op over Dækket og dreve deres kaade Spil med vort Skib. Jeg forblev i Kojen i det Haab saaledes bedst at undgaa Søsygen, det lykkedes mig ogsaa halvt om halvt, i det jeg slap med en stærk Hovedpine.

Kl. 3 om Eftermiddagen fik vi Korsika i Sigte; vi havde hele Øen fra Nord til Syd for os og beundrede dens smukke Bjærgmasser, der hæve sig terrasseformigt fra

Kysten til de snedække Tinder i Øens Indre. Jeg saae i Aanden alle Dale og Kløfter, de klippefulde Skrænter og de kun for Jægerne tilgængelige Stier i dette vilde Bjærgland; jeg forstod fuldkommen dens Befolknings Karakter, og hvorledes den trods sit ringe Tal i Aarhundreder havde kunnet byde sine Undertrykkere Trods og gjentagne Gange afryste det fremmede Aag.

Den undertrykte Ø hævnede sig senere paa det erobringslystne Kontinent, det skjænkede Evropa Napoleoniderne.

Hele den følgende Dag havde vi smukt Vejr, men intet andet, der kunde adsprede Øjet, end Havet omkring os og den blaa Himmel over os. Heden var utaalelig paa Dækket som i Kahytten.

Fra Kl. 7 om Morgenen (24de Oktb.) fik vi den lige saa smukke som ulykkelige Ø Sardinien paa venstre Haand; først Kl. 5 om Eftermiddagen tabte vi den af Sigte og hastede mod Malta, hvor jeg tænkte at opholde mig nogle Dage, rimeligvis til næste Marseilledampers Ankomst. Jeg havde Arbejde mere end nok til at udfylde dette Intermezzo.

Den stærke Søndenvind bragte os en slem Nat og en endnu værre Morgen, og vor Ankomst til Malta forsinkedes herved hele otte Timer, saa vi først løb ind i Havnen Kl. 10 om Morgenen i Steden for Kl. 2 om Natten, hvad Kaptejnen havde lovet.

Omtrent en halv Mil foran os saae vi den Damper, hvorpaa min Ven Podhorszky formentlig befandt sig, komme fra Messina og haste ind i Havnen, et gunstigt Tilfælde, thi saa behøvede vi ikke at spilde Tiden med at opsøge hinanden, men kunde strax træffes i Havnen.

Dog jeg blev ubehagelig overrasket, da jeg ikke fandt Spor af den gode Podhorszky hverken i Havnen, paa Skibet eller noget andensteds; endelig gik jeg til Dampskibskontoret, hvor hen man imidlertid havde bragt Listen over Passa-

gererne, men heller ikke paa denne fandtes hans Navn. Hvad kunde montro have afholdt ham fra at indskibe sig i Genova? Mon det var Vanskeligheder fra Avtoriteternes Side?

Og nu lidt om mine første Indtryk fra Malta. Lige fra om Morgenen Kl. 7 havde vi under uafbrudt Kamp mod den stærke Søndenvind haft det trøstesløse Syn af de nøgne, træløse Øer ved vor Side; den vestligste er Gozzo, den midterste Comino og den østlige den egentlige Malta. Jeg begyndte allerede at blive fortrædelig over at have forladt min Koje saa tidlig, da Billedet pludselig ændredes ved en let Drejning af Skibet, og vi saae nu Valetta, Maltas Hovedstad, med sine mægtige Fæstningsværker, sine Husmasser, sine Taarne og Kupler ligge amfitheatralsk for os, et Skue, der fortryllede selv de Passagerer, som havde set Konstantinopel og Neapel.

Malteserne kalde deres Ø »il fiore del mondo« og ere lige ved at sulte ihjel; med en saa blind Kjærlighed hænger Mennesket ved sin Fødejord; men Maltesernes Fædrelandskjærlighed er dobbelt paafaldende, naar man betænker, at dette stakkels lille Folk egentlig aldrig har kjendt højere fædrelandske Interesser, men stedse været mishandlede Slaver af fremmede Herrer; det er ret interessant at gjennemgaa Rækken paa disse sidste fra den graa Oldtid til vore Dage. Først satte Fønikerne sig i Besiddelse af Øerne, derpaa Grækerne, saa Karthagenienserne, Romerne, Gotherne, saa atter Grækerne, fremdeles Araberne, Normannerne, Spanierne, den af alle Nationer sammensatte Johanniterorden, Franskmændene og endelig de nuværende Besiddere, Englænderne. Ingen Dag i sin hele Fortid, intet Blad i Historien kan Malteseren kalde sit eget; overalt er han kun et taalmodigt Lastdyr for fremmede Herrer. Hvilken sørgelig Tanke for de tænkende og følende blandt dem! Dertil kommer som Sprog et afskyligt Kavdervælsk, uden Litteratur og manglende de simpleste Grundregler, en Blanding af Arabisk,

Græsk, Italiensk, Spansk og Normannisk, og kun den ringeste Part af dem er det italienske Sprog mægtig; men den stakkels Malteser finder en Erstatning for alle moralske Lidelser i sin smukke Himmel og sit herlige Klima, og det sidste er i Virkeligheden ogsaa vidunderligt.

Om Sommeren staar Thermometret sædvanligvis paa 25° og overstiger kun yderst sjælden 28°, medens det om Vinteren næsten aldrig synker under 8°. Søvindene gjøre Luften taalelig selv paa de varmeste Sommerdage, medens Nordenvinden velgjørende renser Atmosfæren og saaledes yder rigelig Erstatning for den Smule Kulde, den mangen Gang bringer med sig. Jeg sad t. Ex. med alle Vinduer aabne og skrev i Skjorteærmer, og om Natten sov jeg ligeledes for aabne Vinduer; det var ved Oktober Maaneds Slutning, og Temperaturen var som Junimaaned i Genève.

Fraset den smukke, maleriske Hovedstad er Malta alt andet end pittoresk. Hvad man her maa søge er derfor heller ikke storartede Naturscener, men historiske Rester af Mindesmærker fra det tidligere Ordensherredømme og tiloversblevne Spor af glimrende mandig Tapperhed og Hengivelse. Malta interesserer ene og alene ved sin Historie og sin politiske Vigtighed; ellers er Øen ikke andet end en udbrændt, nøgen Klippe.

Det behageligste Indtryk i Malta modtog jeg af Husenes ejendommelige Bygningsmaade, der er lige saa venlig og net som fuldstændig afpasset efter Klimaet. Paa hele Øen findes intet Tag; dets Plads indtages af en Terrasse, hvor man sædvanligvis tilbringer Aftentimerne; hvert Hus, selv det mindste, har sin smukke rummelige Balkon, sædvanligvis smykket med Blomster, og her har det smukke Kjøn sit Yndlingssted.

I Levevis nærmer man sig mest den spanske, baade med Hensyn til Bolig som i Dragt og Skikke, kun at de maltesiske Damer ingenlunde ere saa henrivende som de spanske Señoritaer, men tvært imod hæslige og ugraciøse.

Ligesom Tilfældet er med Sproget, synes ogsaa Menneskene paa Malta at være en Blanding af arabisk, spansk, italiensk og Gud véd hvilket andet Blod; det arabiske er mest fremherskende hos Landbefolkningen, mindre derimod i Staden, hvor de fremmede Riddere to Aarhundreder igjennem have bidraget deres til Raceblandingen; mest komisk tager det sig dog ud, naar man træffer paa et Par engelske Blaaøjne under det begsorte, arabiske Haar, eller omvendt det engelske Hørhaar over kulsorte Øjne, Fremtoninger, man ikke sjælden støder paa, det haandgribeligste Bevis paa, at den britiske Løve heller ikke paa Malta har ladet haant om at yde Raceforbedringen sin Tribut.

Jeg saae mig om i Kirkerne og de offentlige Bygninger, men stødte ikke paa noget mærkeligt uden for Kathedralen, som har et højst ubetydeligt, simpelt Ydre, men et desto mere rigt og glimrende Indre. Hvor hen Øjet vender sig i dette Tempel, møder det rig Forgyldning, det skjønneste Marmor, de herligste Freskomalorier. Ulige mere interessant fandt jeg dog Gravmælerne for Ordenens samtlige Stormestre (de findes i Kirkens Sidekapeller) og Gravstenene over fire Hundrede af de tapreste Riddere, hvis Ben have fundet deres Hvilesteder under Kirkens Gulv.

Det vækker en underlig Følelse at vide sig midt blandt Resterne af saa mange tapre Krigere, og det tyktes mig næsten, at Skyggerne af La Valette og L'Isle d'Adam, Ordenens tvende største Krigere, tilvinkede mig for at styrke mig i mine Planer, skjønt det for mig jo drejede sig om at slutte et Forbund med deres tidligere Dødsfjender.

Jeg aflagde et Besøg i Øens Indre; alle Landsbyer, vi kom igjennem, vare nette og venlige, Husene solide, ligesom huggede ud af Klipperne, Balkoner og Tage som i Staden, Kirkerne i de mindste Landsbyer mangen Gang prydede med Kupler og Dobbelttaarne, saa store og prægtige som mangen Domkirke hos os i Ungarn; men hvilken mærkelig Kontrast mod dette ydre Skin af Velstand og

Renlighed danne ikke de halvtforhungrede Beboere i deres smudsige Laser og de talløse Tiggere, man støder paa ved hvert Skridt. Uvilkaarlig spørger man sig selv, om det dog ikke havde været bedre, at dette Tiggerfolks Penge og Sved var bleven anvendt til Oprettelsen af almennyttige Anstalter, som kunde have forbedret dets materielle Vel, hellere end paa alle disse prunkende Kirker og Kapeller.

Trods de maltesiske Landmænds uudsigelige Flid er Synet af Øen, særlig paa denne Aarstid, saa sørgeligt, som tænkes kan. De uhyre Kaktusplanter, der mest benyttes til Hegn, og en Art Dværgtræer med bleggrønt Løv danne sammen med Øens faa smukke Haver den eneste Plantevæxt, det trætte Øje faar Kig paa; af Orangetræer findes mange, men til Hobe gjemte i Haverne, og selv her ikke voxende paa fri Land, men hegede og plejede i Vaser.

Maltas Oranger ere i øvrigt, takket være denne kunstige Pleje, de bedste i Verden.

Trods Orangerne, Kaktusfrugterne og Granatæblerne, trods det milde Klima, den smukke Himmel, den kølige Søbrise og Gud véd hvilke andre Behageligheder, er den mest forladte Krog ved Genfersøen mig ti Gange mere dyrebar end hele »fiore del mondo« med Gozzo og Comino i Kjøbet; skal eller maa jeg opholde mig i Udlandet, vil Genève eller et Sted ved Genfersøen stadig være mit blivende Odholdssted.

I Città vecchia, Øens tidligere Hovedstad, besaa jeg Katakomberne og den hellige Paulus's Grotte, sidstnævnte med tvende vidunderlig smukt udarbejdede Statuer af denne Øernes Skytspatron. Katakomberne ere underjordiske, i Klipperne udhugne Gange, som tjente de første kristne til Andagtsøvelser, til Begravelsespladser for deres døde, fra Tid til anden ogsaa som Tilflugtssteder mod deres blodtørstige Forfølgere. Min Fører gjennem denne uhyre Labyrint af Gallerier og Grave var Klokkeren ved St. Paul, en stærk Lømmel af et temmelig raat Udseende; vi havde hver i

Haanden en tynd Voxkjærte, af hvilke snart den ene, snart den anden gik ud. Ved Enden af en lang, snæver Gang tænkte jeg: Sæt nu, at det faldt denne Karl ind at blæse begge Lysene ud og ved et sikkert Stød give mig mit Besyv? Kastet ned i en slig gammelkristelig Grav vilde ikke en Hane gale for mit Ligs Skyld, og jeg blev en Smule tilbage for at sikre mig mod ethvert Overfald; trods al min Livslede havde jeg dog ingen rigtig Lyst til at blive liggende i Maltas Katakomber.

Efter min Udflugt til Città vecchia laa jeg flere Dage rigtig syg; jeg havde kunnet fortsætte min Rejse paa en engelsk Krigsdamper, men heraf blev der nu ikke noget, og jeg maatte afvente den franske Damper »Egyptus«, som indtraf den 5te November.

Hvis Skæbnen havde bestemt det anderledes, hvis Parcerne allerede her havde overskaaret min Livstraad, havde aldrig nogen erfaret, hvad der var blevet af mig; thi jeg rejste med fremmed Pas og havde ingen som helst Papirer hos mig; under den smukke blaa Himmel, jeg faa Dage forud havde beundret saa meget, vilde man have begravet mig som Frederik Verney; heldigvis havde jeg de nødvendige Begravelsespenge hos mig, og saaledes var i det mindste denne sidste Akt gaaet anstændig for sig.

Jeg forlod Malta den 5te Novb. og havde endnu før Indskibningen den Glæde at træffe General Czetz, som havde fulgt min Indbydelse og ligeledes begav sig til Konstantinopel. Vi kunde nu fortsætte Rejsen i Fællesskab, og de Efterretninger, han bragte mig fra Genève og Paris, bidroge ikke lidet til atter at berolige mit stærkt ophidsede Sind.

Denne og den følgende Dag gik Søen højt, hvad i min svækkede Tilstand voldte mig stærke Lidelser; jeg blev liggende, dels paa Dækket, dels i Kahytten, nød hverken vaadt eller tørt, og først den 7de begyndte jeg at komme mig lidt; men Søen var nu ogsaa lige til den synkende Nat saa glat som et Spejl, og Skibet gled saa rolig afsted,

som om vi vare paa Genfersøen eller gik ned ad Donau fra Pressburg til Pest. Kl. 10 om Morgenen fik vi atter Land i Sigte, for første Gang siden vor Afrejse fra Malta; det var Arkadiens Kyst, og det os nærmest liggende Forbjærg var Kap Modon i Nærheden af det berømte Navarino, hvor for 26 Aar siden (ɔ: 1827) den engelsk-franske Flaade viste Russerne den Tjeneste at ødelægge den tyrkisk-ægyptiske.

Mellem Middag og Aften krydsede vi Koronbugten og gik om Kap Matapan; paa hele Rejsen havde man passiaret saa meget om de stadige Vindstød og Storme, som skulle drive deres Spil i Nærheden af dette Kap, at vi med sand Sjælero saae tilbage, da vi havde det bag os. Solen gik prægtig ned og afløstes af den langsomt opgaaende Maane, ved hvis Skin vi saae en talløs Masse Skibe spøgelseagtig sejle os forbi, for det meste græske Kystfarere, som havde Medbør og derfor i Hurtighed kun stode lidet tilbage for vor Damper.

Snart dukkede Cythere, dat nuværende Cerigo, frem af Bølgerne til venstre for os; hist og her viste sig Lys, dels paa Skibenes Mastetoppe, dels i Boligerne paa de forskjellige større og mindre Øer, vi passerede. Matroser og Passagerer sang, men pludselig saae man hele Selskabet dele sig i Grupper, og Kvinderne spøge med deres udkaarne, endog en gammel, polsk Emigrant med Skibskokkepigen. Czetz og jeg satte os hen i en Krog, meddelte hinanden vore Indtryk og passiarede til Midnat.

Jeg fortalte Czetz mine sidste Erfaringer, og hvorledes en ussel Skurk meget ofte kan skjule sig under et ærligt Hylster; nogle Afsløringer overraskede Czetz ikke lidet, og vi bleve enige om fremtidig at være lidt mere mistroiske i vore Forbindelser, et godt Forsæt, som desto værre ikke holdt længe ud.

Ved Syra gjorde Skibet et længere Holdt, end vi havde ventet, og saaledes kunde jeg tilbringe en hel Aften og Nat i Land og styrke mig ved en god Søvn paa tolv Timer.

Syra ligger amfitheatralsk paa Skrænten af den lille Ø af samme Navn og frembyder ved Indsejlingen i Havnen et smukt, venligt Skue; sætter man imidlertid Foden paa Stadens snævre, smudsige Gader, bliver man snart vár, at man alt befinder sig i Orienten, hvor alt ude fra og paa Afstand er malerisk og romantisk, men i Nærheden kun Prosa og Skuffelse. Nationaldragten bæres næppe nok af de laveste Folkeklasser; Kjøbmænd og Embedsmænd have anlagt evropæiske Klædedragter, og Militæret bar paa hin Tid endog bayerske Frakker og Kapper. Af Kvinder fik vi kun Øje paa nogle hæslige Kællinger, yngre Kvinder og Piger syntes efter orientalsk Vis at skulle unddrages de fremmedes Blikke og at maatte holde sig hjemme. Hvad Typen af Befolkningen angaar, viste det sig ved første Blik, at denne Øbefolkning ikke var Efterkommere af de Mænd, som for tredive Aar tilbage vidste at tilkæmpe Grækenland Friheden; højst havde dens Fædre bidraget hertil med nogle Drakmer.

Før vor Afrejse kom den engelske Krigsdamper »Furie« forbi vort Skib, og Kaptejnen meddelte os, at Fjendtlighederne vare udbrudte ved Donau, samtidig paa flere Punkter, og at Tyrkerne hidindtil vare i Fordelen.

Om Bord paa vort Skib traf jeg ogsaa flere rumæniske Flygtninge, som ligeledes toge Vejen til Konstantinopel, blandt dem de tvende Brødre Golesco, hvis Bekjendtskab jeg havde gjort i Paris. Strax efter at Bevægelsen i 1848 var strandet i Bukarest, havde de maattet forlade deres Fædreland, og vi vare saaledes Ulykkesfæller.

Fælles Ulykke bringer Hjærterne nærmere sammen; vi talte om vore Landes Fremtid, om Afrystelsen af det tunge Aag, der hvilede paa dem begge, om de Farer, som truede deres Fremtid, og om Nødvendigheden af en Forstaaelse, naar disse Farer skulde kunne besværges. Følgen af denne og lignende Samtaler blev, at Tanken om en Konføderation af Donaustaterne, som ogsaa Serbien skulde tiltræde, dukkede

op hos os; vi vare overtydede om, at intet af de tre Lande ejede Kraft eller Magt til at modstaa Ruslands og Østerriges fælles Tryk.

Vi kæmpede paa hin Tid for vort Fædrelands Uafhængighed, der sukkede under det østerrigske Voldsherredømme; den Mulighed laa dog ogsaa for Haanden, at det tidligere eller senere kunde komme til et Opgjør mellem Ungarn og Østerrige, og i saa Fald skulde Protektoratet over dette nye Statsforbund tilfalde Ungarns kronede Konge*).

Kl. 10 om Morgenen (9de Novbr.) forlode vi Syras Havn og toge her fra i bedste Vejr Kaasen til Tyros og videre til Chios. Kl. 5 om Eftermiddagen fik vi denne ulykkelige Ø i Sigte; den var, som bekjendt, Skuepladsen for de frygteligste Rædselsscener under hele den græske Frihedskrig; af 120,000 Mennesker, som beboede den skjønne Ø, undgik næppe 8000 Tyrkernes hævnende Sværd, og deres Efterkommere friste nu til Dags Livet kummerlig nok. Vi

*) I en særlig Brochure behandlede jeg senere denne Idé, som dog kun fandt liden Tilslutning i Ungarn, saa at baade jeg og Kossuth, der kun delvis var gaaet ind herpaa, maatte lade den falde; vi opgave den saa meget desto lettere, som strax efter Krigen, fra det Øjeblik at Rumænien opnaaede sin Uafhængighed, ogsaa Følelsen af Interessefællesskab og godt Naboskab atter gav Plads for det gamle Had mod Ungarn og de os saa fjendtlige, dakorumænske Tendenser (hvad egentlig ikke er saa mærkeligt, da mindst 3 Millioner Rumænere for Tiden bøje sig under det strænge ungarske Regimente). Det tykkes mig imidlertid, at de østerrig-ungarske Statsmænd tidligere eller senere ville se sig nødsagne til at optage samme Tanke, hvis der ikke i Steden for den Konføderation af Donaustater, vi drømte os, skal træde et Forbund af Balkanstater med Rumænien i Spidsen og under Ruslands Protektion.

Med hvilken Iver Rusland efterstræber sidstnævnte Maal, behøve vi næppe at anføre Beviser for; det skulde være mærkeligt, om man ikke i Udenrigsministeriet i Wien skulde have Kjendskab hertil. (Dette er skrevet af Klapka i Oktb. 1886).

sejlede forbi den Bugt, hvor Kanaris, Grækenlands største Søhelt, med sine Brandere hævnede Tyrkernes blodige Daad, i det han sprængte deres Admiralskib og nogle andre Skibe i Luften.

Om Morgenen efter en temmelig rolig Nat naaede vi Smyrna, men jeg gik ikke i Land, thi der laa ikke mindre end fem østerrigske Krigsskibe i Havnen, deres Mandskab var hyppig i Land, og hvem kunde vide, om ikke Opsnappelsen af min Ringhed kunde komme til at afgive et eklatant Bevis paa Østerriges Stormagtsstilling; jeg holdt min Mission alt for vigtig, til at jeg skulde sætte den paa Spil ene og alene for Nysgjerrigheds Skyld.

Vi passerede de berømte Dardanellerslotte, som imidlertid næppe ere Omtalen værd; men vigtige ere de af Tyrkerne senere opførte Forskansninger, som her tage deres Begyndelse, strække sig langs begge Bredder og bestaa af sex uhyre Strandbatterier, hvert paa 40—45 Stykker Skyts; alt, hvad tyrkerfjendske Beretninger melde om disse nye Værkers Utilstrækkelighed og slette Tilstand, er Usandhed; thi de ere ikke blot samtlige i fortrinlig Stand, men blive desuden stadig forstærkede og kunne med ringe Møje spærre enhver, nok saa stærk Flaade Adgangen.

Turen gjennem Dardanellerstrædet mindede mig levende om vore Ture paa Donau, og de tvende Kyster — til højre den asiatiske, til venstre den evropæiske — om Nedredonaus tvende Bredder mellem Belgrad og Orsova.

Hvis ikke de Hundreder af store Koffardiskibe, man her møder som paa Themsen neden for London, eller de 500 tyrkiske Redifs (Landeværnsmænd), vi fik om Bord i Smyrna, havde forstyrret mine Illusioner, vilde jeg ved vor Ankomst i Gallipoli virkelig have troet at færdes paa Donaufloden ved Orsova.

Ved vor Fart fra Smyrna til Gallipoli fik jeg Lejlighed til nøjere Iagttagelse af Koranens eller, rettere sagt, Sultanens Forsvarere; det var for det meste stærke, fra Ana-

toliens Indre kommende Folk, samtlige af de ægte Stortyrkeres Type. Det var ikke som i Aarene 1828 og 29, da man maatte slæbe dem i Lænker til Udskrivningen i Konstantinopel; denne Gang kom de til Hobe frivillig, fulde af Munterhed og Kamplyst og paa Storherrens første Bud.

Det var Instinktet, som sagde Tyrkerne, at det denne Gang drejede sig om deres Existens, at de denne Gang maatte udfolde deres hele Kraft, deres hele Energi, deres Forfædres hele Fanatisme, saafremt Stambul, det herlige, vidunderlige Stambul med sine Kupler, Minareter, Kirkegaarde og Kypresser skulde vedblive at være deres Hovedstad.

Det var en smuk Efteraarsdag, da vi den 12te Novbr. kastede Anker ud for Serailtangen. De talløse Minareter med deres forgyldte Halvmaaner glimrede i Morgensolens første Straaler; en Skov af Mastetoppe strittede frem fra Bosporos og det gyldne Horn; de mørke, alvorlige Kypreslunde paa den asiatiske Bred i Skutari, Prinseøerne til højre og det vidunderlige Perspektiv fra Marmarahavet til de tvende Slotte, Rumili- og Anatoli-Hissa langt oppe ved Bosporos, — hvem der har nydt dette fortryllende Syn, kan ikke nogen Sinde forglemme det. Dog snart derpaa indtraadte Kontrasten, da vi til Fods maatte gjennemvade Stadens smudsige Gader, som førte til vort Hotel.

Efter min Ankomst var noget af det første, jeg gjorde, at opsøge den italienske Major Peroni, der i sin Tid havde gjort Tjeneste først ved et østerrigsk Rytterregiment, senere i den italienske Hær, men efter Slaget ved Novarra var kommen til Konstantinopel og her havde taget blivende Ophold. Ved Peroni kom jeg i Forbindelse med den sardinske Sendemand, Baron Tecco.

Baronen gav mig Oplysninger om Forholdene i den tyrkiske Hovedstad og om de Vanskeligheder, der forestode mig, hvis jeg over for Diplomatiets Aarvaagenhed skulde komme til at øve nogen Indflydelse paa Krigsførelsen. Sendemanden var imidlertid fuld af Haab om Fremtiden og

besjælet af den Overbevisning, at alt snart maatte ændre sig, at Vestmagterne under alle Omstændigheder maatte komme til at tage Del i Krigen mod Rusland, og at Sardinien i saa Fald vilde slutte sig til dem.

Angaaende de sidste Begivenheder ved Donau meddelte Tecco mig følgende:

Da Krigen erklæredes af den høje Port, havde Russerne i Donaufyrstendømmerne og Besarabien tre Hærkorps, en samlet Styrke af 120,000 Mand, hvoraf dog 12,000 laa paa Hospitalerne. Det 4de og 5te Korps holdt Vallakiet besat, det 3dje Besarabien. Hovedstyrken stod mellem Bukarest og Donau, en detacheret Division i det lille Vallaki, og dettes mest fremskudte Poster ved Kalafat, lige over for Viddin.

Tyrkerne paa deres Side havde koncentreret deres Hovedstyrke mellem Rustshuk, Silistria og Shumla, højre Fløj stod ved Varna og havde skudt Afdelinger frem lige til Donaumundingerne; deres venstre Fløj, der fuldstændig var skilt fra Hovedstyrken og agerede selvstændig, havde besat Viddin og Omegn. Tyrkernes samlede Styrke i Evropa kunde anslaas til 160,000 Mand.

Den 28de Oktb. aabnedes Fjendtlighederne i det lille Vallaki, Ismail Pasha, der kommanderede i Viddin, gik med flere Batailloner over Donau, fortrængte de svage russiske Observationsposter foran Kalafat, og satte sig i Besiddelse af dette Punkt, hvis Befæstning han strax tog fat paa.

Alvorligere gik det til i store Vallaki, særlig den 2den Novb. ved Oltenitza. Omer Pasha besluttede her at sikre sig et Overgangssted over Donau og udførte denne Plan med lige saa stor Dygtighed som Dristighed.

Natten mellem den 1ste og 2den satte enkelte tyrkiske Delinger i Skibe over Donau, overrumplede de ogsaa her alt for svagt besatte Poster ved Oltenitza og begyndte at forskanse sig i Omegnen.

Dagen derpaa indtraf Russerne med en Division (15—16,000 Mand) for at fortrænge Tyrkerne fra Oltenitza og atter kaste dem tilbage over Donau: men Omer Pasha havde imidlertid forstærket Delingen i Oltenitza til 4000 Mand, som med fast Fod ventede Russerne og først paa korteste Afstand aabnede Ilden mod de dybe Angrebskolonner, medens disse samtidig beskødes i Flanken af et Strandbatteri paa Donauøen Turtukai; efter gjentagne, forgjæves Angreb saae Russerne sig tvungne til et Tilbagetog, der gik for sig i en temmelig stor Uorden ad Vejen til Bukarest.

Oltenitza ligger næppe sex Mil fra Bukarest, og følgelig staar Vejen der hen aaben for Omer Pasha. Om han vil benytte sine Troppers første Begejstring og med hele sin Styrke falde over de forvirrede Russere eller foreløbig indskrænke sig til at holde Oltenitza, maa de nærmeste Dage vise; thi i begge Tilfælde maa det meget hurtig komme til en Afgjørelse, da Russerne for ingen Pris kunne lade Tyrkerne i Besiddelse af et saa vigtigt Punkt ved højre Donaubred.

Jeg skal her for en Stund slippe mine Dagbogsoptegnelser.

Tecco tilbød at indføre mig hos den engelske Sendemand, Sir Stratford Canning, jeg modtog gjærne dette Tilbud, og en Søndag gik vi til det engelske Gesandtskabshotel, hvor vi bleve modtagne paa det venligste.

Sir Stratford Canning var et Mønster paa en højere Diplomat. Hans imponerende Skikkelse, smukt formede Hoved, hans klare, rolige Øje og de vel vejede, men dog varme Ord, han udtalte, vandt Besøgeren ved første Sammentræf. Man saae, at der under dette iskolde Ydre bankede et ædelt Hjærte, og dette var ogsaa Tilfældet; thi Lord

Stratford Redcliffe var heller ikke i de senere Aar bleven sine liberale politiske Grundsætninger utro.

Den gamle Herre havde i fyrretyve Aar kjendt Tyrkiet; allerede i 1809 kom han som Gesandtskabssekretær ti Konstantinopol, blev i 1815 anvendt paa Wienerkongressen, senere betroet med vigtige Missioner til Washington og St. Petersborg og i 1826 udnævnt til Sendemand ved den høje Port, hvor han blev Vidne til det Indtryk, Tilintetgjørelsen af den tyrkisk-ægyptiske Flaade i Navarinos Havn gjorde paa Sultan Mahmud og den tyrkiske Befolkning.

Efter en Fraværelse af fjorten Aar overtog han igjen den samme Post og havde den inde under vor Uafhægighedskamp.

Da der i Aaret 1849 blev Tale om Udleverelsen af de ungarske Flygtninge, kunde vi navnlig takke hans energiske Holdning for, at Porten ikke gav efter for de tvende nordiske Magters Pres.

Jeg takkede ham for den store Tjeneste, han havde víst mine Landsmænd, og udtalte mit Ønske, at Porten kunde finde Anvendelse for mig til en Mission, der stod i Samklang med min Fortid, enten paa den evropæiske eller asiatiske Skueplads, i det jeg tilføjede, at ogsaa andre Kammerater, som opholdt sig i Evropa, vare villige til at træde i Tyrkiets Tjeneste, saa længe Krigen varede. Han svarede, at han vilde opbyde alt, for at dette mit Ønske kunde blive fulgt, og mente, at det var bedst, om man betroede mig Overkommandoen over Hæren i Asien, hvor Sagerne stode meget slet, og der herskede Uenighed mellem Førerne.

Lord Redcliffe — saaledes ville vi fremtidig kalde ham — var ingenlunde en ubetinget Tilhænger af Tyrkiet. Belært af en fyrretyveaarig Erfaring kjendte han bedre end nogen anden de Brøst, som maatte føre dette engang saa mægtige Rige sin Undergang i Møde, saafremt der ikke indtraadte en radikal Ændring i dets Sæder og Skikke, i

dets Politik og Forvaltning. Lord Redcliffe var heller ikke bange for lejlighedsvis at give disse sine Bekymringer Luft; i en af ham inspireret Brochure, der var bestemt til at forsvare Tyrkiet mod Rusland, fremhævedes skarpt alle det tyrkiske Herredømmes Brøst, og den endte med det Udbrud: Paa dette Uvæsen maa der under alle Omstændigheder gjøres en Ende. Efter hans Opfattelse maatte denne Opgave dog ikke tilfalde Rusland alene, men den skulde gjennemføres i Fællesskab af samtlige Stormagter. Med Hensyn til Ruslands isolerede Indblanding i Tyrkiets indre Anliggender vedblev det at være hans faste Overbevisning, at den maatte hindres med alle Midler, selv med Vaabenmagt, om fornødent skulde gjøres; men da en fælles Optræden af Stormagterne ikke let vilde kunne naas paa Grund af deres forskjellige Anskuelser og Interesser, satte han som sin Opgave at danne et Parti af oplyste Tyrkere, der selv skulde tage Redningsværket i sin Haand og søge at gjennemføre det.

Saaledes fremstod det tyrkiske Reformparti — ikke at forvexle med de senere Ungtyrkere — med Reshid Pasha i Spidsen, og hvortil hørte et stort Antal af de dygtigste tyrkiske Statsmænd som Fuad Effendi, Ali Pasha, Akmed Vefik Effendi, Aarifi o. fl.

Reformerne skulde ikke gjennemføres ved nogen Revolution, men uafbrudt og lidt efter lidt, for at Befolkningen kunde faa Tid til at vænne sig til dem. Derimod lovede Lord Redcliffe Reformatorerne den kraftigste Støtte fra Englands Side, saafremt Rusland vilde forstyrre dem i deres Værk eller vel endog søge med Magt at fremtvinge de gamle Tilstandes Vedvaren.

Lord Redcliffe forfulgte dette Maal med den jærnhaarde Konsekvens, som var ham egen og med alle de til hans Raadighed staaende Midler.

I Modsætning til ham stod Baron Bruck, den daværende østerrigske Internuntius i Konstantinopel. Bruck

var en redelig, intelligent Mand og sit nye Fædreland og sin Monark trofast hengiven og ogsaa en alvorlig Mand, hvorom hans tragiske Endeligt i sin Tid skulde afgive et Vidnesbyrd; men han var mere Finansmand end Diplomat, og kunde ikke finde sig til rette i de forvirrede orientalske Forhold. Følgen blev, at han idelig vaklede frem og tilbage mellem England og Rusland, og i det han langt overvurderede Østerriges, ved de italienske og ungarske Forhold lammede Magtstilling, skød han udelukkende Skylden, for at det ikke kom til nogen fredelig Udjævning mellem Rusland og Tyrkiet, over paa Lord Redcliffe, der for ham var den onde Dæmon — som i sin Tid hans Navnefælle, Lord Canning havde været det for Metternich —, der bar Skylden for alle Forviklinger, og dette ene og alene for at tjene Englands Interesser og sin egen Magtlyst.

I dette sit Had til England gik Bruck saa vidt, at han opfattede Ruslands Fordringer som billige og retfærdige og paa det mest indtrængende anbefalede Porten at antage dem.

En slig Adfærd kunde naturligvis ikke skaffe den, i øvrigt saa elskværdige østerrigske Sendemand nogen særlig Gunst og Tillid hos Tyrkerne eller hans Kolleger, og hvor smertelig han følte sig berørt heraf, derom vidner bedst det Udbrud, han engang lod sig forlede til: »I Konstantinopel vilde Prokesch og ikke jeg have været paa sin Plads, hvorimod min Virkekreds burde have været Frankfurt. I Wien har man imidlertid foretrukket at ombytte Rollerne, at sende Prokesch til Frankfurt og mig her hid.« Prokesch som en Tyrkerven vilde utvivlsomt langt bedre have magtet sin Opgave end Bruck, der kun pønsede paa Tyrkiets Undergang, som det fremgaar af alle hans senere Skrifter.

Snart efter Udbruddet af Fjendtlighederne ved Donau gik England og Frankrig et Skridt videre; de lode deres Flaader passere Dardanellerne og Marmarahavet og kaste

Anker i Beykosbugten ved Udgangen af Bosporos for at være parat paa alle Eventualiteter.

Saaledes var Situationen, da jeg aflagde den engelske Sendemand mit første Besøg. Baron Bruck var naturligvis ikke meget opbygget herover og kunde ikke fatte, hvorledes Lord Redcliffe kunde nedlade sig saa dybt at omgaas med en politisk Flygtning; i de reaktionære Kabinetters Øjne var der den Gang næppe nok nogen Forskjel mellem en politisk Flygtning og en Mordbrænder.

Jeg kom ogsaa sammen med de faa Landsmænd, som endnu opholdt sig i Konstantinopel, medens de fleste kampdygtige Ungarere alt færdedes paa de forskjellige Krigsskuepladser i Evropa eller Asien; kun Ferhad Pasha (Stern) var endnu i Aleppo uden nogen Ansættelse, og den gamle Bem, som maaske havde kunnet skaffe Halvmaanen sin gamle Glans i Asien tilbage og hjælpe den til Sejr, alt Aar og Dag hvilede i sin Grav.

XI.

Mr. Brown. — Oberst Alexander Gál. — Sadik Pasha. — Baraguay d'Hilliers. — Sultanens Holdning. — Krigsskuepladsen ved Donau. — Polakkerne i Konstantinopel. — Vestmagternes Mæglingsforsøg. — Mit første Besøg hos Seraskieren. — Katastrofen ved Sinope. — Mit Liv i Konstantinopel. — Helene Zrinyis og Frans Rákóczys Grave.

Baron Tecco forestillede mig ogsaa for den franske Sendemand, La Cour, og den amerikanske Legationssekretær, Mr. Brown; den første var naturligvis meget tilbageholden i sine Ytringer, hvorimod sidstnævnte, der var en varm Ven af Ungarn og i Aaret 1849 havde ydet os store

Tjenester, viste sig højlig glad over at stifte personligt Bekjendtskab med mig.

I Samtalens Løb beklagede Mr. Brown sig over Kossuths Adfærd i den senere Tid; i Breve til sine amerikanske Venner havde Kossuth nemlig ladet sig henrive til Beklagelser over den amerikanske Legationssekretærs utilbørlige, ja næsten fejge Adfærd, medens han tidligere havde rettet en varm Takskrivelse til ham; Kossuths Breve fandt Vej til de amerikanske Blade, og Brown vilde ikke høre noget om yderligere Forbindelse med ham; lige saa lidt vilde de engelske og italienske Sendemænd og allermindst de tyrkiske Statsmænd, som vare ved Roret, indlade sig i diplomatiske Forbindelser med Kossuth, saa at hans Agent, Oberst Gál Sandor, hvem han havde sendt til Konstantinopel endnu før Fjendtlighedernes Udbrud, kun spillede en temmelig ynkelig Rolle.

Gál undlod ikke at besøge mig strax efter min Ankomst og udtalte sin Bekymring for, at min Virksomhed let kunde skade Udfaldet af hans Mission; men jeg friede ham for denne indbildte Frygt ved den Erklæring, at jeg ikke var kommen for at intriguere mod Kossuth, men simpelthen for at stille min Person og Smule Krigserfarenhed til Tyrkiets Raadighed mod Rusland, vor fælles Fjende, og at han følgelig kunde være ganske rolig i den Henseende.

Vi skiltes som gode Venner, men af Gáls Meddelelser mærkede jeg, at han satte sin største Lid til Gammeltyrkernes Fanatisme, med hvem han da ogsaa alene stod i levende Forbindelse, hvorimod han hverken havde set nogen af Ministrene eller de fremmede Sendemænd.

Man har jo Fjender nok i Verden og behøver ikke uden Grund selv at skaffe sig nye. Saaledes tænkte jeg, da jeg fulgte min Ven, John Ghikas Raad og besluttede at besøge Sadik Pasha, tidligere Czaikovski, Czartoriszkis gamle Agent. Sadik Pasha var en Mand mellem 45—50 Aar, som allerede havde levet femten Aar i Konstantinopel og for

nogle Aar siden var traadt over til Islam, da Rusland forlangte hans Udlevering. Hans Fremtræden var alt andet end indtagende; man kunde strax mærke den nybagte Pasha, og den blaa tyrkiske Pels skjulte kun daarlig den polske Emigrant.

Han var helt og holden Czartoriszkis Mand og vilde ikke have noget at gjøre med en Landsmand, der ikke holdt med Fyrsten. Dette politiske Partihad gik hos ham saa vidt, at han forsikrede mig, at ingen af den polske Emigration her skulde finde nogen Ansættelse, med mindre han medbragte en Anbefalingsskrivelse fra Czartoriszki. Han var helt og holden Panslav, og naar han allerede viste sig saa skinsyg over for sine egne Landsmænds Indflydelse, kan man tænke sig, hvorledes han maatte stille sig mod os Ungarer, ret som det ikke maatte ligge i alles Interesse, Polakkernes som Rumænernes og Ungarernes, at udgyde deres Blod for den fælles Sag.

Den nye franske Sendemand, Baraguay d'Hilliers, indtraf imidlertid og havde den 20de November Avdiens hos Sultanen for at overlevere sin Legitimationsskrivelse. Han skulde paa ny udtrykke Kejserens Villighed til at støtte den høje Port med alle Midler, der kunde bringes i Samklang med Frankrigs Interesser, men samtidig udtale sin Herres Ønske, at denne Sag, som truede Verdensfredens Existens, maatte kunne løses ad fredelig Vej og ikke ved Sværdet, o. s. v. o. s. v., en Tale, der gjorde det pinligste Indtryk paa alle tilstedeværende og fremkaldte et lige saa simpelt som værdigt Svar fra Sultanens Side. Han takkede først sin høje allierede for hans venlige Sindelag, men tilføjede derpaa med hævet Stemme, at ingen mere end han havde víst, hvor højlig Freden laa ham paa Hjærtet, siden han hele sex Maaneder med Langmodighed havde optaget Ruslands fjendtlige Udfordringer. Et Blik paa Russernes Stilling ved Donau, altsaa paa tyrkisk Omraade, maatte kunne overtyde enhver om, hvor fra Angrebet var sket, og paa

hvilken Side man kun anvendte det simple Nødværge; men nu vare Tærningerne éngang kastede, og han vilde ikke give efter, før Czaren havde erklæret sig villig til at gaa ind paa følgende tvende Hovedpunkter: Fyrstendømmernes fuldstændige Rømning og en Erklæring om under intet som helst Paaskud at ville blande sig i det tyrkiske Riges indre Anliggender. Hvis hans høje allierede skulde være i Stand til at skaffe Ruslands Samtykke til disse Betingelser, vilde ingen med større Beredvillighed end han atter stikke Sværdet i Skeden.

Heller ikke Efterretningerne fra Krigsskuepladsen ved Donau vare synderlig opmuntrende. Omer Pasha havde den 14de Novb. opgivet sin Stilling ved Oltenitza og trukket sig tilbage paa højre Donaubred; som Aarsag til denne tilbagegaaende Bevægelse anførtes det slette Vejr og den herved indtraadte Umulighed af større offensive Operationer. Den virkelige Aarsag turde imidlertid snarest være et Pres fra Diplomatiet, saa at der kunde vindes Tid til at knytte nye Underhandlinger, medens de fjendtlige Hære trak i Vinterkvarter.

Det var i det hele taget utroligt, hvor uværdig de saakaldte allierede opførte sig over for den høje Port; de ikke blot hindrede den i at benytte Emigrationens Kræfter, som stilledes til dens Raadighed, men de forbøde den ligefrem, hvad der syntes aldeles uforstaaeligt, at anvende Nationalkontingenterne fra Vallakiet og Moldau, hvis Organisering Patrioterne fra de tvende Fyrstendømmer allerede ugevis forgjæves havde tilbudt. Denne Finfølelse besvarede Russerne paa deres Side med at indføre russisk Administration i de af dem besatte Landskaber, med at proklamere Krigslovene, med at indlemme de vlakiske Tropper i Okkupationshæren og at udskrive 8—10,000 Rekrutter. Rusland forstod, som man ser, at benytte Tiden og Omstændighederne bedre end det gode Tyrki, som med Grund kunde udbryde: »Gud bevare mig for mine Venner.«

Naar man betragtede de uhyre Anstrængelser, Tyrkiet gjorde for at redde sig, og betænkte Folkets overordentlige Opofrelser, og man paa den anden Side saae de allierede anvende alle mulige, selv de laveste Midler for at tvinge Landet til Eftergivenhed og en forsmædelig Fred med Rusland, kunde man fristes til at tvivle om disse Venners sunde Menneskeforstand. Den forhenværende franske Sendemand La Cour havde ligefrem sat Sultanen Kniven paa Struben for at faa ham til at gaa ind paa Stormagternes Note, og Baraguay d'Hilliers syntes at ville træde nøjagtig i sin Forgængers Fodspor. Uden Lord Redcliffe vilde Evropa have haft det opbyggelige Skuespil at se den franske Flaade, som var indtruffen til Sultanens Hjælp, lægge sig i Slagorden med brændende Lunter uden for det kejserlige Palads. I en af sine Samtaler med Redshid Pasha bemærkede La Cour, at Tyrkiet nødvendigvis maatte gaa til Grunde i en Kamp mod Rusland, hvorpaa den tyrkiske Minister lakonisk gjensvarede: »Hvis den store franske Nation med den store Napoleons Brodersøn i Spidsen var bange for Russerne, var det svage Tyrki ikke bange og skulde, om nødvendigt, vide at bestaa Kampen alene.«

Forholdene paa de tvende Krigsskuepladser, den evropæiske og den asiatiske, stillede sig mod Udgangen af Aar 1853 altsaa saaledes, at Tyrkerne gave sine Modstandere Stunder til at forstærke sig i Ro og Fred, i Steden for i Tide at bibringe dem større Tab og sysselsætte dem efter Evne.

Denne pludselig indtraadte Uvirksomhed fra tyrkisk Side var et Værk af Diplomatien, som endnu ikke vilde opgive Haabet om en fredelig Udjævning. Lord Redcliffe var tilsyneladende lige saa optagen af Fredsunderhandlingerne som hans Kolleger, men mere forsigtig end de og aldrig glemmende Anstanden og de Hensyn, der skyldtes Sultanen; han redigerede sluttelig en Note, der ogsaa erholdt Frankrigs Samtykke. Paa Grundlag af denne Note skulde Under-

handlingerne fortsættes Vinteren over og à tout prix føres til et lykkeligt Udfald.

Trods Sultanens oven omtalte krigerske Svar var han i Hjærtet fredelig stemt. Svag og udlevet, som han var, foretrak han Serailet for Lejren, og den krigerske Stemning, hvortil han af og til kunde mande sig op, varede sjælden længere end én Dag, hvorpaa han atter faldt tilbage i sin tidligere Apathi.

De engelske, franske og østerrigske Sendemænds hele Higen og Tragten gik nu ud paa at omgaa Sultanens Ministre og vinde en tilstrækkelig personlig Indflydelse paa Sultanen, saa at de i det afgjørende Øjeblik kunde faa ham til at udtale et Magtbud; men hvad der i saa Fald vilde vederfares den kristne Befolkning, der levede spredt i Tyrkiet, særlig i den asiatiske Del, — de sammenkaldte, fanatiske Skarer af Muselmænd vilde næppe spredes i al Fred og Ro — skjænkede man foreløbig ingen Tanke.

Endelig, saa hed det sig i det mindste, besluttede Porten at skride til Oprettelsen af Fremmedlegioner, som foreløbig dog kun skulde komme til Anvendelse paa den asiatiske Skueplads; de skulde bestaa af en ungarsk og en polsk Deling, og begge i Forening stilles under en tyrkisk Pashas Kommando. Jeg for mit Vedkommende lovede mig ikke store Resultater af disse projekterede Fremmedlegioner, fordi der for det første fandtes alt for faa Emigranter, særlig Ungarere, og for det andet selv disse faa Emigranter levede i evigt Kjævl indbyrdes. Hos Polakkerne t. Ex. vilde nogle ikke vide noget af Sadik Pasha, Renegaten, andre ikke af Czartoriszki, Aristokraten, atter andre ikke af Demokraterne Wisocki og Mieroslavski. Alle vilde derhos nok kæmpe, men hver under sin Fører, og ikke i Asien, men i Evropa, og ikke i Kars, det foreløbige Bestemmelsessted, men i Varna eller Shumla. Hos os Ungarere vilde det utvivlsomt ikke gaa bedre til; paa én Soldat vilde der utvivlsomt melde sig ti Officerer, og af dem i det mindste

fem Stabsofficerer. Efter min Mening vilde Porten have gjort bedst i, om den havde anvendt alle fremmede Officerer, der meldte sig, som frivillige ved de forskjellige Troppekorps eller som Lærere i Lejren ved Adrianopel.

Czartoriszkis Parti øvede utvivlsomt den største Indflydelse blandt alle Emigranter; dem alene lykkedes det trods den tidligere franske Sendemand La Cours Modstand at sætte noget igjennem; Crzsanovskis Udnævnelse til Organisator af Reservehæren ved Adrianopel, Sadik Effendis Udnævnelse til Pasha og andre Exempler viste dette til fulde; vi Ungarere havde derimod ingen særlig god Grund at staa paa og maatte gaa frem med største Forsigtighed, hvad der var saa meget nødvendigere, som La Cour havde indjaget de stakkels Tyrkere den største Skræk for Østerriges Vrede. Her vilde vor fineste Diplomat, Ladislav Teleky, have været paa sin Plads, ingen vilde bedre end han have kunnet repræsentere vore Interesser, og jeg søgte efter Evne at berede ham Vejen.

Ogsaa Lord Redcliffe, den eneste Diplomat, der hidindtil var gaaet frem med noget Hensyn mod Porten, skiftede nu stærkt Tone; i den sidste Avdiens erklærede han Sultanen rent ud, at hans Dronning vel var villig til at styrke Tyrkiet mod Ruslands Aggression, men at hun ligesom Frankrig var bestemt paa at prøve alt, for at hidføre en fredelig Løsning, og at hun gjorde Regning paa Sultanens Føjelighed og Understøttelse. Abdul Meshids Svar var foreløbig det samme, han nogle Dage tidligere havde givet den franske Sendemand, nemlig at ogsaa han ønskede Freden, men kun en saadan, som kunde garantere ham hans Rettigheder og Rigets Uafhængighed mod fremmede Indgreb.

Dette Omslag i Lord Redcliffes Sprog og Adfærd var en Følge af et til ham stilet, egenhændigt Brev fra Dronning Viktoria, hvori man betydede ham, at man ingenlunde var tilfreds med hans hidtidige Adfærd, og at han fremtidig havde at trænge energisk og bydende paa et fredeligt Ar-

rangement. Saaledes viste sig selv i England en Indflydelse af dynastiske Besvogrelser; thi hvem kunde ikke bag dette Dronningens Sprog spore hendes Husbonds hemmelige Fredsønsker?

Til de engelske og franske Sendemænds Adfærd svarede fuldkomment de forenede Flaaders Holdning ved Bosporos; medens Tyrkerne sejrrig forsvarede deres Land, herskede Rusland til Søs og sendte uhindret sine Krydsere frem lige i Næsen paa de tvende Admiraler. En russisk Flaadedivision viste sig uden for Varna og bombarderede Fæstningen; Havnen ved Sinope blokeredes af en anden Deling, og en tredje sagdes at have kastet Tropper i Land ved St. Nikolas i Asien for at tilbagevinde dette Fort, som Tyrkerne havde taget for tre Uger tilbage.

Og hvad bestilte imidlertid den fransk-engelske Flaade? Den laa ubevægelig foran Buyukdere, og dens tapre Mandskab morede sig dels i Hotellerne og Kaffehusene, dels drev det flokkevis og ofte beruset omkring i Konstantinopels Gader, insulterede de tyrkiske Kvinder og haanede Lands Sæd og Skik, øvede med ét Ord alt, hvad der var i Stand til at ægge Tyrkernes Harme og Vrede. Saaledes stod det sig med de allierede. Hvad dernæst de tvende andre Stormagter angik, kan man om Preussen kun sige, at man slet ikke ænsede dette Land, som ikke øvede den mindste Indflydelse paa Sagernes Gang, medens Østerriges Gesandtskab var blevet et Agentur for Rusland; medens det officielt bar Venskabens og Nevtralitetens Maske til Skue, forsømte det hemmelig ingen Lejlighed til at svække Tyrkiets Modstandskraft og gaa Ruslands Ærende. Baron Bruck kunde ikke hyppig nok gjentage sine Reklamationer om de faa polske og ungarske Officerers Fjærnelse fra den tyrkiske Hær, og naar det østerrigske Gesandtskabspersonale troede sig ubevogtet, udtalte det sig ganske uforbeholdent om Nødvendigheden af at jage Tyrkerne fuldstændig ud af Evropa og holde Sultanen skadesløs for hans tabte Herredømme med

en anstændig Pension. Saaledes var det nevtrale Østerrige til Sinds, og dog fandtes der endnu Mænd, som havde Statens Ror i Hænde og ikke havde tabt Liden til denne Magt.

I det store Statsraad vare næsten alle Medlemmer af den høje Port tilbøjelige til at gaa ind paa de af Lord Redcliffe foreslaaede Fredsbetingelser, kun Mehemed Ali, Krigsministeren, modsatte sig disse og truede med sin Demission, saafremt Vaabenhvilen blev antagen; men Seraskierens Magt og Popularitet hos Masserne, hos Ulemaerne og Hæren var saa stor, at denne hans Trusel var tilstrækkelig til at omstemme Divanet og tilintetgjøre Lord Redcliffes Fredsværk.

Saa længe Mehemed Ali vedblev at være Krigsminister, kunde man være sikker paa en energisk, kraftig Fortsættelse af Krigen; Tyrkiets Skæbne vilde ikke blive afgjort ved Diplomatiet, men ved Sværdet. Hans Fald vilde derimod være Tegnet paa det modsatte, være enstydig med, at Tyrkiet underkastede sig Stormagternes Vilje og ved denne Akt gav Afkald paa at existere som selvstændig Stat.

Endelig havde jeg min første Sammenkomst med Seraskieren; han lod mig afhente ved Tefik Pasha, Generalstabschefen i Krigsministeriet, og modtog mig og min Ven Czetz i sit Palads; Avdiensen var yderst venskabelig og holdt os delvis skadesløse for den Kulde og Tilbageholdenhed, der andensteds var bleven os til Del.

Mehemed Ali Pasha, Sultanens Svoger, var en smuk Mand af høj, velskabt Figur med indtagende Manerer og fuld af Alvor og Værdighed. Hans Tale var kort, hans Bemærkninger rigtige, og Mangelen paa videnskabelig Dannelse erstattedes hos ham af sund Sans og naturlig Begavelse; han var den eneste Mand i Regeringen, som alvorlig

vilde Krigen og satte alt ind paa at føre den med Ære. Jeg udviklede for ham min Opfattelse af de hidtidige Operationer og om Manglerne og Skrøbelighederne saa vel som Fortrinnene ved det tyrkiske Hærvæsen, stillede baade min og alle andre ungarske Officerers Tjeneste til hans Raadighed og modtog hans Løfte at ville søge sine bedste allierede i vore Rækker, saa snart Forholdene klarede sig noget.

Medens denne Avdiens gik for sig, løb en sørgelig Nyhed gjennem Staden; en tyrkisk Flaadedeling, der var løben ud fra Bosporos for at vedligeholde Forbindelsen til Søs med Trapezunt, skulde den 30te Novbr. være bleven overfalden paa Sinopes Réd af Russerne og tilintetgjort; endnu manglede Enkelthederne, men saa meget syntes dog sikkert, at af tolv tyrkiske Skibe var kun en eneste Damper undsluppen, og den havde overbragt Jobsposten.

En Uges Tid senere indløb nøjere Enkeltheder om Katastrofen, og man kunde nu nogenlunde overskue den Skade, der var tilføjet den tyrkiske Marine. Den hele Eskadre bestod af 11 Skibe: 4 Fregatter, 3 Korvetter, 2 Brigger og 2 Krigsdampere; af disse Skibe reddede sig kun et eneste, Damperen »Taif«, hvis Kaptejn skulde dømmes til Døden paa Grund af Fejghed. Alle andre Skibe boredes dels i Sænk, dels sprængtes de i Luften af selve Besætningen, som foretrak Døden for Fangenskabet. Før den russiske Admiral skred til Angreb, lod han Tyrkerne opfordre til Overgivelse, men Svaret bestod kun i en Salve fra de tyrkiske Batterier, hvorpaa Kampen fortsattes i tre Timer med lige Forbitrelse fra begge Sider. Russerne talte omtrent 30 Skibe, hvoraf 5 Tredækkere, saa at deres Sejr var mindre hæderfuld end Tyrkernes heltemodige Forsvar og exempelløse Dødsforagt. Det hed sig, at den tyrkiske Admiral blev opfisket af Russerne og bortført som Fange. Tyrkernes samlede Tab af døde, saarede og savnede oversteg 3000 Mand; føleligere endnu var dog det tabte Materiel, som

Tyrkerne ikke saa snart mægtede at erstatte fra deres tomme Arsenaler.

Den tyrkiske Befolkning var ude af sig selv ved Efterretningen om denne Katastrofe og erklærede uforbeholdent, at Skylden laa i deres kristelige allieredes forsætlige Nølen og onde Vilje; de beskyldte dem for at ville bryde Muselmændenes Mod og Begejstring for saaledes at kunne tvinge Porten til at modtage de ydmygende Fredsbetingelser.

Naar man overvejer, hvad der forefaldt før og efter denne Katastrofe, kan man heller ikke undre sig over, at baade Konstantinopels muhamedanske og kristne Befolkning maatte hælde til denne, efter min Mening dog fejlagtige Mening. Efter Krigserklæringens Udstedelse havde Sultanen anmodet de allierede om at sende deres Flaader til Bosporos; dette Ønske blev efterkommet, baade den engelske og den franske Flaade indtraf sammesteds i Begyndelsen af November, og fra dette Øjeblik drøftedes alle Søoperationer i Fællesskab af de engelske, franske og tyrkiske Admiraler; paa de allieredes Forlangende, at sende en Deling af den tyrkiske Flaade til det sorte Hav, betonede den tyrkiske Admiral ganske særlig, hvor stærkt denne isolerede Afdeling var udsat for et Angreb af den hele russiske Sømagt, saafremt denne forlod Sebastopols Havn; men Tyrken lod sig stille til Freds med den Erklæring, at Russerne ikke vilde vove at vise sig i rum Sø, naar de allierede Flaader laa i Bosporos. Alt, hvad der endelig efter Nederlaget skete, bestod i Afsendelsen af en engelsk og en fransk Damper til det sorte Hav; de skulde skaffe sig udførlige Efterretninger om, hvad der var passeret ved Sinope, og bringe de tyrkiske saarede tilbage.

Da man sluttelig fik et klart Overblik over den stedfundne Massakre, erklærede den franske Sendemand sig villig til at lade den franske Flaade følge den engelske, saafremt denne skulde ville beslutte sig til at tage Hævn over Russerne for det stedfundne Blodbad; den engelske Sende-

mand afgav en lignende Erklæring; men da ingen af dem først vilde udstede den nødvendige Ordre til sin Eskadres Udløb, skete der slet intet, og de allierede Flaader bleve fremdeles liggende uvirksomt ved Udgangen af Bosporos.

I de Optegnelser, man fandt efter Baron Bruck, reassumerer han sin Dom over de allieredes Adfærd i følgende Udtryk: »At ofre sine allierede i egen Interesse, har alt oftere været et Kriterium paa engelsk Venskab; endnu aldrig har England haft en saa gunstig Lejlighed til at gjøre Porten for stedse afhængig af sig.« Denne haarde Dom viser, hvilket dybt Had mod Englænderne Bruck var opfyldt af. Man kunde vel nok tale om Skødesløshed eller Forsømmelse fra de allierede Admiralers Side; men de nedstrakte Rækker af engelske Gardere, de Tusender af engelske faldne paa Valpladsene ved Alma og Inkerman viste dog senere tilstrækkelig, hvad Englands Venskab betød, hvilke Ofre England kunde beslutte sig til for at redde sine allierede; at Østerrige foretrak Ruslands Venskab for Englands var en Forblindelse, der senere blev det dyrt nok.

Nogle Uger efter min Ankomst til Konstantinopel forlod jeg Hotellet og tog i Pension i et Privathus; hos mig boede General Czetz, Grev Karacsay og de tvende Brødre Golesco; ved Bordet traf vi endnu et Par andre Herrer, deriblandt en gammel Franskmand, som havde opholdt sig i Konstantinopel i tredive Aar.

En Dag spurgte han os, hvor vidt vi kunde give ham nogle Meddelelser om en østerrigsk Prinsesse, hvis Kiste man for omtrent femten Aar tilbage havde fundet under Hovedalteret i Kirken St. Benois i Galata. Han fortalte, at man under Kirkens Restavration nedbrød Hovedalteret og da fandt her under en Kiste og i denne et vel vedligeholdt kvindeligt Lig, hyllet i en rig Fyrstekaabe; hun saae ud, som hun først for nogle Dage siden var sænket i Jorden.

Fundet gjorde den Gang uhyre Opsigt, baade Grækere og Armeniere vilde tilegne sig Liget som en af deres

Helgeners, men da ingen af Parterne kunde godtgjøre deres Paastand, blev Liget nedlagt i sit tidligere Hvilested og Marmorpladen indmuret i en af Kirkens Sidevægge, hvor den findes den Dag i Dag. Den gamle Herre ytrede fremdeles, at den østerrigske Internuntius paa en opsigtvækkende Vis havde blandet sig i Sagen og gjort Ende paa det hele Staahej ved at bevise, at Liget hverken tilhørte den græske eller armeniske Menighed, men skrev sig fra en i Konstantinopel for længst afdød østerrigsk Prinsesse; Gravstenen kunde vi endnu se i Kapellet St. Benois, men Munkene havde saa ofte overkalket den, at Indskriften var bleven ulæselig.

Jeg og Grev Karacsay gik næste Dag ud til bemeldte Kirke, hvor vi anmodede Klosterets Prior om at vise os Gravstenen; vi formodede nemlig, at det Lig, man her havde fundet, var Helene Zrinyis, Emerik Tøkølys Hustru og Moder til Rákóczy II.; vi vare hendes Minde i det mindste saa meget skyldige, atter at bringe Indskriften paa hendes Gravsten for Lyset. Vor Formodning stadfæstedes snart.

Prioren viste os med stor Venlighed den i Kirkens østlige Sidevæg indmurede Stenplade, hvis Indskrift dog, som den gamle havde sagt os, var bleven ulæselig. Vi lode Kalken afhugge, Stenen derpaa vaske ren og fandt paa Latin et smukt Epitaf, en Lovtale over Heltinden og Martyrersken, samt Dagen og Aarstallet for hendes Død. Da vi stode hensunkne i Tanker foran dette beskedne Gravmæle over en af Ungarns største Kvinder, gjorde Prioren os opmærksomme paa en anden Stenplade, indmuret i Kirkens Gulv; den dækkede Graven over Frans Rákóczy, der her fandt Hvile ved Siden af Moderen; hidindtil havde man søgt hans Sten paa den armenisk-katholske Kirkegaard i Pera, og jeg selv havde kort efter min Ankomst foretaget en Pilegrimsfærd her hen, men ikkun fundet hans Livlæge, en tysk Regensburger-Doktors Grav. Spørgsmaalet om Helene Zrinyis og hendes Søns Gravsteder var saaledes ved

et Tilfælde løst; men om de Ungarere, der senere have besøgt Konstantinopel, have gjort sig den Ulejlighed at forrette en stille Bøn ved de to store afdødes Grave, eller blot at vie dem et Øjebliks stille Betragtning, skulde jeg næsten betvivle.

XII.

Fra Krigsskuepladsen i Asien. — Den allierede Flaade i det sorte Hav. — Den tyrkiske Hærstyrke. — Czetz. — Mit Forhold til de tyrkiske Stormænd. — Vinteren i Konstantinopel. — Baron Splényi. — Mit Ophold i Smyrna. — Oberst Tyrr.

Et Ulykkesbud kommer sjælden alene; paa Jobsposten fra Sinope fulgte Slag i Slag de ikke mindre bedrøvelige Efterretninger om Tyrkernes Nederlag i Asien. Hvad enten Osmannernes Herskere hævde deres Sæde i Konstantinopel eller ikke, vil Tyrkiet dog stadig vedblive at være et stort, mægtigt Rige, saa længe dets Stamme- og Arvelande i Asien ikke trues; men blive disse, om end kun delvis, erobrede af Russerne, falder Evfrats og Tigris's Kildeomraade i disses Hænder, ligger hele det asiatiske Tyrki for Czarens Fødder, hans Hærmasser kunne uden Hindring trænge frem til Middelhavets Bredder, og det osmanniske Rige styrter da redningsløst og for stedse sammen. De Raad, jeg havde Lejlighed til at give de tyrkiske Magthavere, gik stedse ud fra dette Synspunkt; jeg tilraadede dem stedse at have deres Hovedopmærksomhed henvendt paa deres asiatiske Provinsers uformindskede Bevarelse; her havde de Midler nok til ikke blot sejrrig at modstaa ethvert russisk Angreb, men endog til selv i givet Fald at kunne gaa angrebsvis frem.

Omer Pashas Donauovergang var Signalet til den samtidige Aabning af Fjendtlighederne ved den russisk-tyrkiske

Grænse i Asien. Med Undtagelse af de kristne Georgiere vare samtlige Nabofolk, der her grænsede op til Tyrkiet, Tyrkerne hengivne paa Grund af deres Tro, og det samme var jo Tilfældet med de tapre Beboere af Kavkasus; alle nærede samme dybe Had til Rusland, og samtlige ventede de kun paa deres Trosfællers sejrrige Fremtrængen for at hæve sig i Masse mod deres Undertrykkere. Paa tyrkisk Side havde man følgelig blot den Ogave ikke at udsætte sig for partielle Nederlag i den alt fremskredne Aarstid og at opbyde al Kraft til at forberede det næste Aars Felttog.

Dog hvad skete? Før de tyrkiske Anførere endnu havde set deres Stridskræfter voxe til den Styrke, de med Sikkerhed kunde gjøre Regning paa gjennem den fortsatte Tilgang af Forstærkninger, angrebe de paa alle Punkter og bleve overalt med blodige Pander kastede tilbage af Russerne.

Langs Kysten rykkede Selim Pasha frem fra Batum, faldt ind i Grusien, stormede Fortet St. Nikolas, hvis Besætning han lod springe over Klingen, men hærgede derpaa de omliggende Egne i Steden for at vinde Befolkningen for sig, blev dernæst paa sin Side overfalden af Russerne, grundig slaaet og tvungen til ilsom Tilbagegang til Batum.

I Kurdalen tilintetgjorde General Andronikoff et tyrkisk Korps, som ved Udhungring vilde tvinge Fæstningen Akiska til Overgivelse. Sluttelig maatte Tyrkernes Hovedstyrke under Abdi Pasha, der rykkede frem ad Vejen til Tiflis og saaledes vilde tage Tyren ved Hornene, atter gaa tilbage paa Grund af det raa Vejrlig og den mangelfulde Forplejning efter nogle ubetydelige Fægtninger, man i Stambul udbasunerede som lige saa mange Sejre; i Nærheden af Landsbyen Gedikler blev Abdi Pasha imidlertid indhentet af Russerne, totalt slaaet og med Tabet af den største Del af sit Skyts jagen tilbage til Kars.

Saaledes endte det første Felttog i Asien. Tilfredse med dette uventede Held vendte Russerne tilbage til deres

Vinterkvarter; men den sørgelige Katastrofe ved Sinope og de nylig omtalte Nederlag i Asien gave Diplomatiet Lejlighed til paa ny at optage de afbrudte Fredsunderhandlinger, en sidste Kollektivnote rettedes til Porten, og paa Grund af den voxende Modløshed i Konstantinopel havde Diplomatiet denne Gang frit Spil.

Man henviste til de store Tab, Tyrkiet allerede havde lidt til Lands og Vands, og hvor utilstrækkelige dets Kræfter vare til alene at føre en Krig mod Rusland; man søgte at gjøre det klart paa, at dets eneste Udvej til Redning var at modtage de Betingelser, de mæglende Magter foresloge. De tyrkiske Ministre, som vare skræmmede ved Intriger af enhver Art, gik endelig ind paa Fredsbetingelserne og forelagde dem for Sultanen, som paa sin Side heller ikke spildte nogen Tid, men underskrev dem med største Føjelighed.

Til Held for Tyrkiet gjorde Fredsmæglerne denne Gang Regning uden Vært. Efterretningen om den tyrkiske Eskadres Tilintetgjørelse ved Sinope var næppe naaet til Evropa, før der rejste sig et Skrig af Harme fra Donaus Bredder til Themsen, den offentlige Mening i Frankrig og England var kjed af deres Regeringers tvetydige Politik, krævede en mere loyal Fremfærd og forlangte enstemmig, at man aabenlyst skulde støtte Tyrkiet, hvem man ved falske Forestillinger havde bragt i denne betrængte Situation.

Diplomatiets Samvittighedsløshed blev gjort til Skamme ved Folkenes mere loyale Følelse, og man maatte give efter. Admiralerne over de allierede Flaader fik Befaling til at forlade Bosporos, krydse i sorte Havet og betyde de russiske Admiraler, at de vilde tvinge ethvert russisk Skib, de mødte i rum Sø, til at vende hjem til Sebastopols Havn, i Vægringstilfælde bore det i Sænk samt paa det mest energiske afvise ethvert Angreb paa de tyrkiske Skibe. Forgjæves protesterede Østerrige og Preussen mod disse Forholdsregler, deres Indvendinger toges ikke til Følge, og med Begyndelsen af Januar 1854 gik Czarens Herredømme i Pontus til Ende.

Saaledes begyndte første Akt af det aabne Brud mellem de tvende Vestmagter og Rusland. Den nærmeste Følge var, at de russiske Sendemænd forlode Paris og London, og Frankrigs og Englands St. Petersborg. Jeg benyttede denne Tid til at sætte mig ind i de tyrkiske Forhold og navnlig at gjøre mig bekjendt med Størrelsen af de tyrkiske Stridskræfter, der i værste Fald, selv uden de allieredes Hjælp, skulde fortsætte Krigen mod Rusland.

Efter Tilintetgjørelsen af Janitsharerne paabegyndte Sultan Mahmud II. Oprettelsen af en staaende Hær efter evropæisk Mønster; Dannelsen af Artilleriet betroedes til preussiske, af Fodfolket og Rytteriet til franske Officerer.

Det af Mahmud II. paabegyndte Værk blev dog vanskeliggjort og gjentagne Gange afbrudt ved den russiske Krig i Aarene 1828—29, ved den græske Opstand og den ægyptiske Vicekonge, Mehemed Ali Pashas tvende Oprør.

Ved hans Søn, Abdul Meshids Tronbestigelse vare Hærforholdene derfor i stærkt Forfald; men under hans Regering voxede det tyrkiske Forsvar baade med Hensyn til Uddannelse og indre Værd, og ved Krigens Udbrud 1853 havde han en dygtig, stærk og krigslysten Hær, som kunde udholde en Sammenligning med mangen evropæisk.

Man havde fulgt det preussiske System og af Kontingenterne fra de forskjellige Provinser formeret syv Armékorps, hvoraf tre faldt paa de evropæiske og fire paa de asiatiske Provinser. Af disse syv Korps vare i Sommeren 1853 fem fuldstændig udrustede og i Stand til at kalde deres Reserver i Marken, hvorimod kun den ene Halvdel af Korpset fra Arabistan kunde mobiliseres, og det syvende, det fra Irak, var blevet saa langt tilbage i Organisationen, at det næppe evnede at forsyne Bagdad og nogle andre Byer i Evfrat- og Tigrisdalene med tilstrækkelige Besætninger, for at holde Ørkenens stadig urolige Beduinstammer i Ave.

Med en tilstrækkelig Rekrutudskrivning og Fuldstændiggjørelse af 6te og 7de Korps maatte den tyrkiske Hærs

effektive Styrke let kunne bringes op til 250—300,000 Mand; af de tre Vaabenarter var Artilleriet fortrinligt, Fodfolket godt, men Rytteriet, dette de tyrkiske Hæres tidligere Stolthed og Hæder, gaaet svært ned ad Bakke.

De irregulære Tropper, Bashi-Bosukerne, vare nok talrige, men upaalidelige og i de fleste Tilfælde en Skræk for Venner som Fjender. Under Vinterens Løb maatte en Del dog kunne trækkes sammen i Legioner, indøves tilstrækkelig og gjøres brugbare til Felttjeneste, hvorved den tyrkiske Hær kunde forøges med 50--60,000 Mand. Den samlede Styrke, hvormed Tyrkiet kunde aabne Felttoget i Foraaret 1854, beløb sig saaledes til over 300,000 Mand, en Styrke, der forekom mig tilstrækkelig til i Nødsfald at optage Kampen mod Rusland alene, særlig naar Hensyn toges til de talrige Grænsefæstninger og Bjærgstammernes Rejsning i Kavkasus.

I det jeg gik ud fra disse Forudsætninger, udarbejdede jeg paa Lord Redcliffes Opfordring en Memoire over Tyrkiets politiske og militære Situation og føjede hertil tvende Operationsplaner, en for Donauhæren og en for den asiatiske Krigsskueplads; jeg overgav mit Arbejde i tyrkisk Oversættelse til Krigsministeren Mehemed Ali Pasha, som udtalte sin varmeste Tak derfor.

Jeg maa her tale et Par Ord om min gamle Kammerat, General Johan Czetz, der havde fulgt mig til Konstantinopel og paa bedste Vis støttede mig under dette Arbejde med sin mangesidige Visdom. Czetz havde faaet sin Uddannelse i Wiener-Neustadter-Militær-Akademiet, gjorde senere Tjeneste i den østerrigske Generalstab og blev 1848 ansat hos den gamle Bem som Generalstabschef for Hæren i Siebenbürgen; en stor Del af denne Generals glimrende Held skyldtes hans Stabschefs dygtige Dispositioner.

Czetz forblev kun en kort Stund i Konstantinopel; overtydet om vore Bestræbelsers Frugtesløshed vendte han endnu i Vinterens Løb tilbage til Evropa, hvor han giftede sig

med en ung Kreolerinde, en Niece af General Rosa, den tidligere Diktator over den argentinske Republik; med hende fandt han et lykkeligere Hjem ved La Platafloden, virkede her i mange Aar som Civilingeniør og synes ikke at have taget Fejl med Hensyn til sine Forhaabninger.

Paa hin Tid kom jeg ofte sammen med Lord Redcliffe, noget sjældnere med den franske Sendemand, men næsten daglig med min ædle, hjærtensgode Ven, den sardinske Sendemand, Baron Tecco. Samtidig omgikkes jeg ogsaa de tyrkiske Stormænd, særlig Redshid Pasha, Ali Pasha og Fuad Effendi, de tre mest fremragende Førere for Reform- eller det engelske Parti; ogsaa med Achmed Vefik Effendi traadte jeg senere i venskabeligt Forhold og blev navnlig gjennem ham fortrolig med det orientalske Liv.

Vinteren 1853—54 forløb temmelig rolig i Konstantinopel; Sendemændene havde lukket deres Saloner, der gaves ikke mere Soiréer eller Baller, man ventede paa det kommende, og alle havde den Overbevisning, at det denne Gang drejede sig om Ruslands Magtstilling ikke blot i Orienten, men ogsaa i Evropa, og at de kommende Begivenheder vilde medføre en Afgjørelse af dette Spørgsmaal. Af mine Venner vare, som alt omtalt, de fleste i Felten; af de faa, der færdedes i Konstantinopel, manglede kun én, som endnu ikke var kommen mig for Øje, nemlig Baron Ludvig Splényi.

Da jeg en Dag gik fra Pera til Galata, stillede en i Laser hyllet Tigger sig pludselig i Vejen for mig; fra hans blege Ansigt stirrede to dybt liggende Øjne mig i Møde, og Manden tiltalte mig saalunde:

»Klapka, kjender du mig ikke mere?«

Jeg betragtede nu den sørgelige Skikkelse lidt nærmere og gjenkjendte med Forfærdelse i Tiggeren min gamle Kammerat, Baron Splényi.

»Er det dig, og i en saadan Tilstand?« udbrød jeg.

»Skuf dig ikke«, vedblev han, »døm ikke efter Skinnet! Denne smudsige, pjaltede Dragt skjuler det lykkeligste

Menneske paa Guds grønne Jord. Jeg kjender intet Onde, ingen Smerte, ingen Sorg længere og omgaas kun med den evige Aand i Naturen, som I Giavrs ikke have noget Kjendskab til.«

Jeg saae, at jeg havde med en sindssyg at bestille og anmodede ham om at besøge mig næste Dag, for at jeg kunde se, om han muligvis endnu stod til at hjælpe.

Splényis Fader, der bar samme Navn som Sønnen, havde tidligere været Gardekaptejn ved den kongelige ungarske adelige Livgarde. Sønnen havde i sin Ungdom spillet en glimrende Rolle, blev i en Alder af næppe tyve Aar Ritmester ved sin Faders Husarregiment og hørte til de mest bekjendte Officerer i den østerrigske Hær, men forlod dog denne i Aaret 1848 og begav sig til Italien, hvor den ungarske Regering udnævnte ham til sin Agent i Torino, og hvor han gjorde sig meget afholdt. Efter Slaget ved Novara flygtede han til Paris, hvor fra Teleky sendte ham i en vigtig Mission til Orienten. Splényi opholdt sig her længere Tid, dels i Konstantinopel, dels hos sin Svoger, Grev Guyon (Kurshid Pasha) i Damaskus, hvor han forfaldt til Nydelsen af Haschisch.

Ved min Ankomst til Konstantinopel levede han i et Dervisjkloster; han fulgte min Indbydelse og kom til mig i en temmelig ædru Tilstand. Jeg forestillede ham, hvad han skyldte sig selv, sit Navn og sit Land, og at han burde vende tilbage til os; efter en længere Samtale gik han ogsaa ind herpaa, dog under den Betingelse, at vi skulde sætte ham i Stand til atter at optræde paa anstændig Vis.

Jeg anmodede Karacsay, der netop var hos mig, om først at faa hans Haar klippet, dernæst at føre ham til et Bad og, naar det var sket, lade ham opklæde fra Top til Taa. Samme Aften saas vi igjen, den ulykkelige saae atter anstændig ud og erklærede sig villig til at støtte mig paa bedste Maade i min Mission.

Dette gode Forsæt holdt desto værre ikke længe ud; allerede nogle Dage senere kom Splényi igjen i sin gamle, pjaltede Dervisjklædning og betydede mig, at han takkede mig særdeles for min gode Vilje, men at han følte sig uendelig mere lykkelig blandt sine Dervisjvenner og derfor atter tog tilbage til sit Kloster. Trods gjentagne Forsøg paa om muligt at bringe ham tilbage til hans Familie i Ungarn vilde dette ikke lykkes os, og den en Gang saa elegante, ridderlige Kavalleriofficer, der i sin Ungdom havde vundet saa mangt et Kvindehjærte, døde som Tigger paa et fransk Hospital, hvor man, greben af Medlidenhed, lod ham blive den sidste Pleje til Del.

Haschisch (herba cannabis indicae) er et narkotisk Nydelsesmiddel, som fremkalder en behagelig aandlig Rus, en Oplivelse af Indbildningskraften, en Forøgelse af Spiselysten og de sanselige Lyster, at sige naar den nydes med Maade; i modsat Fald medfører den Vanvid, og dette blev vor stakkels Splényis Lod.

De Forventninger, man havde knyttet til Modtagelsen af mine Tilbud, gik ikke saa hurtig i Opfyldelse; trods Lord Redcliffes Mellemkomst kunde Porten ikke beslutte sig til at tage mig i sin Tjeneste, rimeligvis for ikke yderligere at opbringe Internuntius'en imod sig.

Derimod faldt jeg mod Slutningen af Januar i en heftig Sygdom; jeg led uafbrudt af stærk Mavekrampe, som bragte mig til Fortvivlelse, og hvorimod al Lægehjælp viste sig magteslos. Man tilraadede mig da at forlade Konstantinopel for nogen Tid og søge Lægedom i et mildere Klima, og jeg valgte Smyrna. Klimaet var her virkelig mere heldigt for min Sundhed, og allerede efter et kort Ophold kunde jeg til min Adspredelse foretage nogle Udflugter i Omegnen.

En herlig Søndag Morgen besluttede jeg at besøge en Ruin omtrent tre Mil fra Byen; om dens Oprindelse kunde jeg ikke erfare noget bestemt, men det gamle Murværk var omgivet af en pragtfuld Plantevæxt. Træt af mit Ridt

vilde jeg strække mig i Skyggen af et Træ, da jeg pludselig i ikke lang Afstand hørte Lyd, der mindede mig om vor Zigeunermusiks klagende Akkorder. Jeg spurgte min Tjener, hvor denne Musik kom fra; han gik der hen og vendte snart tilbage med den Besked, at man holdt et armenisk Bryllup, og at disse Folk vistnok vilde blive glade, om jeg deltog i Festen.

Jeg fulgte min Tjener og fandt 30—40 Landsbyfolk fra den nærmeste Omegn, samlede i Festdragt omkring en Zigeunerbande, som spillede tyrkisk-armeniske Melodier og Sange for det muntre Selskab.

Jeg havde ofte hørt denne armeniske Musik i Konstantinopel, men fandt her Ligheden med den ungarske Musik endnu større, og er overtydet om, at de samme Rythmer alt for Aarhundreder siden hørtes ved Ganges's Bredder.

Det var dog ikke alene denne ensformige armeniske Musik, som greb mig, men den hele landlige Scene, det Billede, jeg havde for mig, alt vakte hos mig Minder, som førte mig Billeder fra min Ungdomstid for Øjnene og fyldte mig med dyb Vemod.

En af Zigeunerne talte lidt Ungarsk og mente, at man kun i Ungarn havde smuk Musik, her i Asien maatte man stadig aflire de ældgamle Sange; jeg trøstede ham med, at de gamle Ægyptere sang deres gamle Sange i sex Tusende Aar og ikke vare ulykkeligere for det, og til hans Glæde kastede jeg nogle Piastre i hans Fez.

Nogle Dage efter denne Udflugt vendte jeg tilbage til Konstantinopel, dreven der hen af Utaalmodighed, da jeg i Smyrna var fuldstændig uden Efterretninger.

Paa Skibet traf jeg Oberst Türr og nogle andre Landsmænd, som kom fra Frankrig og ligeledes skulde til Konstantinopel; jeg var højlig glad over dette Møde og fik saaledes fra første Haand Efterretninger om, hvad der i den sidste Tid var forefaldet i Evropa.

Vi havde næppe været nogle Timer i rum Sø, før Kaptejnen i Hast kom ned i Kahytten, og paa vort Spørgsmaal, hvad der var paa Færde, gjensvarede, at Barometret var faldet saa pludselig, som han endnu aldrig havde oplevet, og at vi følgelig maatte være belavede paa en alvorlig Storm. Inden en halv Time bleve vi da ogsaa ramte af et Vindstød, der kastede vort Skib som en Nøddeskal fra den ene Bølge til den anden og fik det til at knage i alle Fuger. Stormen blev for hvert Minut heftigere, og vi stode Fare for at blive slyngede ind paa Klipperevlerne om Mytilene; Kaptejnen søgte at løbe ind i en Bugt for at kaste Anker, men Ankerkjættingerne brast som Sytraade, og vi maatte atter tage Kaasen ud i rum Sø; dog efter nogle Timers Forløb begyndte Elementernes Raseri at dæmpes, og Faren var forbi, skjønt Vinden vedblev at tude hele Natten.

Da vi næste Morgen kom op paa Dækket, frembød det et hjærteskærende Syn. I Smyrna var der blevet indskibet 7—800 ny udskrevne Rekrutter, som kom fra det indre Asien; de fleste vare kun tarvelig klædte, de havde næppe nok en daarlig Burnus til at hylle sig i og laa nu stivfrosne og klinede op ad hverandre paa Dækket; nogle, som rimeligvis vare bragte syge om Bord, havde i Nattens Løb opgivet Aanden, og Ligene bleve uden videre Ceremonier kastede i Vandet; men fra de øvriges Læber hørtes ingen Klagelyd, de hengave sig med stoisk Ro til deres Skæbne, og ved Solopgang forrettede de deres Bøn. Har man set sligt, fatter man, hvilken Kraft Islam indgyder dem, som rammes af Ulykken, og man forstaar den Dødsforagt, en troende Muselmand kan hæve sig til.

Endnu samme Dag løbe vi ind i Dardanellerne, og næste Dag naaede vi Konstantinopel.

Under Rejsen havde jeg spurgt Türr, om han ikke vilde overbringe den Operationsplan, jeg nylig har omtalt, samt et Brev til Omer Pasha, men forklarede ham samtidig, at

der ikke fandtes anden Vej end Postvejen over Balkan, og at et Ridt over Bjærgkjæden paa denne Aarstid just ikke hørte til de behageligste Motioner. Som sædvanlig, naar der var Tale om en rask Beslutning, en energisk Daad, erklærede Türr uden Tøven sig parat til denne Mission, og han var næppe kommen til Konstantinopel, før han allerede var paa Vejen til det tyrkiske Hovedkvarter; i Shumla traf han Omer Pasha og fandt den hjærteligste Modtagelse hos den tyrkiske Overgeneral.

XIII.

Efterretninger fra Omer Pashas Hovedkvarter. — Det sidste Fredsforsøg. — Fjendtlighedernes Aabning ved Donau. — Ubestemthed i det russiske Hovedkvarter. — Silistrias Belejring. — Russernes Tilbagetog. — Polsk-Rumænske Planer. — Mehemed Ali Pashas Fald. — Fra den asiatiske Skueplads. — Ferhad Pasha. — Mine sidste Dage i Stambul. — Slutning.

Paa Omer Pasha vare den Gang Evropas Blikke henvendte; af hans Forsvar ved Donau var det tyrkiske Riges Existens afhængig; men de Efterretninger, jeg fik af Türr fra Pashaens Hovedkvarter samt gjennem andre Officerer, der tjente i hans Stab, stemmede ingenlunde med mine Forventninger og viste mig just ikke de tyrkiske Stridskræfters Organisation i et gunstigt Lys; der var Mangel paa tekniske Tropper, men især paa Generalstabsofficerer, som tilstrækkelig kunde støtte Overgeneralen i hans Virksomhed.

Det sidste Fredsforsøg blev gjort fra de allierede Magters Side i Marts 1854. Napoleon III besluttede at rette et egenhændigt Brev til Czaren, hvori han tilbød ham nye Forsoningsforslag, og først da ogsaa disse vare afviste med Stolthed, paafulgte den endelige Krigserklæring fra fransk-

engelsk Side. Østerrige og Preussen opfordredes til at tiltræde den vestlige Alliance, men foretrak ogsaa fremtidig at blive nevtrale; til Magterne af anden og tredje Rang henstilledes det at træffe deres Valg, som deres Interesser bød.

Czarens Svar paa Englands og Frankrigs Krigserklæring var hans fornuftige Befaling til Gortshakoff, at gaa over Donau og begynde Felttoget i Bulgarien. Allerede i Begyndelsen af Februar havde Russerne nøje undersøgt Donaubredderne, fra Mundingerne og op til Silistria, for at udfinde de heldigste Overgangssteder; af de Øer, som paa denne Strækning ligge i Floden, vare flere besatte og forsynede med nødvendige Fæstningsværker; det var tydeligt nok, at Russerne vilde trodse de allierede Magters Trusler og efter at have koncentreret deres Tropper gaa over Floden og begynde Angrebet. Under disse Omstændigheder afventede man me Utaalmodighed, hvilke Dispositioner Omer Pasha vilde træffe til sit Forsvar.

I Betragtning af de tvende Hæres Styrkeforhold havde det fornuftigste været, om Omer Pasha havde holdt sin Hovedstyrke samlet inden for Fæstningsfirkanten Silistria, Rustshuk, Shumla og Varna. Et stærkt Korps, opstillet i Viddin, og en tilstrækkelig Besætning i Sistova og Nikopolis, havde kunnet dække hans venstre Fløj, og endelig burde han have opstillet et detacheret Korps som yderste højre Fløj, helst langs Trajansvolden, med fremskudte stærke Delinger Rytteri til at iagttage de fjendtlige Bevægelser ved Nedre-Donau og i Dobrudsha. Derimod burde man ganske se bort fra Flodens Forsvar fra Donaumundingerne til Silistria, hvorimod denne Fæstning skulde sættes paa bedste Forsvarsfod og have en tilstrækkelig Besætning. I denne Stilling vilde den tyrkiske Hær have været sikret mod enhver Overrumpling og i Stand til ikke blot at dække alle Balkanovergange, men endogsaa i givet Øjeblik selv at prøve et Stød fremad.

Hvad enten det nu skyldtes Befalinger, Omer Pasha

modtog fra Konstantinopel, eller hans eget Initiativ, fulgte han i hvert Fald kun delvis denne Plan, men lod sig forlede til den store Fejl at forlægge en anselig Del af sine Tropper til Dobrudsha for her — fuldstændig skilt fra Hovedhæren — at gjøre Russerne de forskjellige Donauovergange stridige. Dette Misgreb kunde han takke for, at Fjenden strax ved Fjendtlighedernes Begyndelse bibragte ham flere svære Tab.

Russerne begyndte deres Operationer med at besætte Dobrudsha. Fra den 20de—23de Marts gik de over Donau paa fire Punkter, overfaldt de tyrkiske Besætninger i Isaktsha, Tultsha, Matshin og Hirsova, gjorde en Del af dem til Fange og tvang Mustafa Pasha, den tyrkiske Kommandant i Dobrudsha, til at trække sig bag Trajansvolden, efter at han med Møje havde faaet Levninger af sit Korps samlede i Babadagh. I de første Dage af April var Dobrudsha i Russernes Besiddelse, og uden Hindring toge de med 60,000 Mand Opstilling mellem Babadagh og Hirsova med Fortravet i Csernavoda. Den russiske Donauflotille koncentreredes uden for Hirsova, og sammesteds blev der tilvejebragt en Forbindelse mellem begge Bredder ved en Bro, man slog her med det tyrkiske Bromateriale, som toges ved Matshin. Endelig ankom endnu tre andre Divisioner i Nærheden af Kalarash, og man traf alle Forberedelser for at dække den russiske Hovedstyrkes Fremrykning paa venstre Flodbred og skride til Silistrias Belejring.

Tyrkerne mægtede heller ikke at holde Trajansvolden, og i Midten af April stode de russiske Fortropper alt i Bazardshik, hvor fra de gjennemsøgte og brandskattede Omegnen.

Paa Efterretningen om Russernes Fremmarche i Dobrudsha forlagde Omer Pasha sit Hovedkvarter fra Rustshuk til Shumla og traf Foranstaltninger til at sikre dette vigtige Punkt samt Silistria og Varna; thi i denne anden Forsvarslinje vilde han holde sig til det yderste. Forsvaret af Donau

fra Silistria til Viddin tilfaldt Donaufæstningerne, særlig Silistria og Rustshuk, der vare i god Stand og forsynede med tilstrækkelige Besætninger.

Man kan tænke sig, hvilken Bestyrtelse der herskede i Konstantinopel, da Efterretningerne indtraf om Russernes rivende Fremskridt; Rædslen og Forvirringen øgedes yderligere ved Grækernes Oprør, den meget tvetydige Holdning hos den kristne Befolkning i Albanien og de Tegn til Utilfredshed, som alle Vegne i Bulgarien gave sig til Kjende.

I dette kritiske Øjeblik tilbøde Rumænerne endnu engang at organisere et Oprør i Ryggen paa Russerne, naar de kunde faa Hjælp af det tyrkiske Korps, der stod i lille Vallaki; men deres Forslag blev ogsaa denne Gang afvist, ja man imødekom endogsaa de diplomatiske Forestillinger, afvæbnede de faa rumænske frivillige, som fandtes i den tyrkiske Lejr, og sendte dem hjem.

Mod Midten af April indtraf Fyrst Paskievitsh i den russiske Lejr for personlig at lede Operationerne. Efter Dobrudshas Erobring og med den Stilling, de russiske Stridskræfter indtoge ved Donau, stod det ham frit at søge Afgjørelsen, hvor han vilde. Efter sin højre Fløjs Nederlag kunde Omer Pasha næppe raade over 30,000 Mand i aaben Mark, da han jo, som sagt, maatte holde betydelige Besætninger i Rustshuk, Silistria og Varna, hvorimod Paskievitsh kunde lade en Del af sin Hær holde Silistria og Varna i Skak og endda havde 70,000 Mand til sin Raadighed, hvormed han kunde angribe Omer og kaste ham tilbage paa Shumla.

De Fordele, den russiske Overgeneral havde ved sin Stilling og sine overlegne Stridskræfter, lod han imidlertid unyttede, men foretrak først og fremmest af vende hele sin Virksomhed mod Silistrias Belejring. Hans Kraft og Vilje lammedes ved den Usikkerhed, som herskede i St. Petersborg, hvor man nu, da Konflikten med Vestmagterne var bleven uundgaaelig, pludselig ikke kunde komme paa det

rene med Krigens egentlige Maal; men Krigen er et Redskab for Politiken, og hvor denne ikke er sig sit Maal bevidst, kan Sværdet heller ikke overhugge Knuden.

Paskievitsh havde dernæst ogsaa en anden Grund, som manede ham til Forsigtighed; Østerriges Politik var ikke fuldstændig klar, og under et stærkt Uheld ved Donau kunde han maaske pludselig finde sig truet i Ryggen og Flanken af denne Magt. De Efterretninger, han modtog om den tyrkiske Hær, vare derhos falske og saa overdrevne, at han maatte antage dens Styrke langt betydeligere, end den virkelig var.

Her er ikke Stedet til at komme nærmere ind paa Silistrias Belejring. Paskievitsh lod lille Vallaki rømme, da Serberne haardnakket vægrede sig ved at deltage i Krigen, og det russiske Korps's Forbliven dér følgelig var uden Nytte; derimod omsluttede han Silistria fra tre Sider, rettede sit Hovedangreb paa de tyrkiske Udenværker ved Arab-Tabia, men lod den ene Side aaben, hvorved Besætningen var i Stand til at vedligeholde en stadig Forbindelse med Omer Pasha og, opmuntret af ham, kunde fortsætte sit Forsvar til det yderste.

Efter at en sidste almindelig Storm paa Fæstningens Udenværker blodig var víst tilbage af Tyrkerne, og General Schilders Minekrig heller ikke førte til noget Resultat, gav Paskievitsh den 21de Juni Befaling til at ophæve Belejringen og tiltraadte Tilbagetoget. Saaledes endte dette første russiske Felttog; det var et Slag i Luften, en Ydmygelse for de russiske Vaaben og en Opmuntring til de allierede om at paaskynde deres Indblanding; i Steden for at koncentrere deres Tropper om Varna til Omer Pashas Undsætning, foretrak de imidlertid at udskibe sig i Gallipoli og Konstantinopel, for at det ikke skulde falde Omer Pasha ind at forlade Defensiven og tænke paa at forfølge Fjenden.

Russerne havde endnu ikke paabegyndt deres Tilbagetog, da Wienerkabinettet pludselig fremkom med det For-

slag, at Donaufyrstendømmerne under Krigens Varighed skulde erkjendes for nevtralt Omraade, og Opretholdelsen af Ordenen i disse Landskaber betros det selv. De stridende Parter gik ind paa dette Forslag, og saaledes fik Østerrige den 14de Juni et Mandat, hvorefter det snart derpaa besatte Vallakiet og Moldau, medens Rusland til Krigens Afslutning var dækket i Flanken, og det blev gjort Russerne muligt at anvende deres Styrke her fra paa andre Krigsskuepladser. Diplomatiets hidtidige Anstrængelser kunde ikke krones bedre end ved denne Art af klog Forudseenhed.

Medens de omtalte Begivenheder gik for sig ved Donau, tilbragte jeg Tiden i Konstantinopel under idelt Arbejde for at se Løfterne om en Mission forvandlede til Virkelighed. Ved de forskjellige Forbindelser, jeg knyttede med det Maal for Øje, kom jeg paa Spor efter de hemmelige Intriger, en Del af den polske Emigration troede at maatte ty til. Saaledes erfarede jeg blandt andet, at Fyrst Czartoriszki atter nu som i Aaret 1848 satte sin Lid til Østerrige i det Haab, at man i Wien, af Kjærlighed til det gjenopstandne Polen, gjærne vilde give Afkald paa Galizien og nøjes med Moldau, Vallakiet og Bessarabien i Erstatning; Donaufyrstendømmerne skulde slaas sammen med Bessarabien og Transsilvanien (Siebenbürgen) og danne en dakorumænisk Stat, der kunde træde i samme Forhold til Østerrige som Norge til Sverige. Dette Program fandt naturligvis Tilslutning hos mange Rumæniere og blev engang ganske aabenlyst debatteret i min Nærværelse, da jeg med flere Polakker og Rumæniere spiste hos den franske Generalkonsul Poujade; hvilke Bemærkninger jeg gjorde hertil, kan man let tænke sig.

Den Memoire, jeg havde tilstillet Krigsministeren og Omer Pasha, faldt paa en eller anden Maade i Hænderne paa den franske Sendemand, som udtalte sig højst smigrende om den; jeg lod den derfor afskrive, ændrede en Del deri og sendte min Plan gjennem nys nævnte Konsul til den franske Udenrigsminister, Drouyn de L'huis.

Den tyrkiske Krigsminister, Mehemed Ali Pasha var imidlertid bleven styrtet af Diplomatiet; Aarsagen til hans Fald var hans alt for store Krigslyst; man behøvede et mere føjeligt Redskab for ikke at forspilde de sidste Fredsforventninger, og i hans Sted traadte derfor Riza Pasha, en tidligere Russerven, der navnlig ikke var os Ungarere gunstig stemt. Min paatænkte Sendelse til Batum strandede paa dette Ministerskifte, og fra nu af overlod jeg til Lord Redcliffe at se at komme overens med Riza Pasha om dette Spørgsmaal. Under den østerrigske Internuntius's voxende Indflydelse kunde der ikke længere være Tale om nogen anden Anvendelse end paa den asiatiske Krigsskueplads; jeg studerede derfor navnlig Forholdene dér og vedligeholdt en vidtløftig Korrespondance med mine Venner og gamle Kammerater i det tyrkiske Hovedkvarter i Kars; de ventede forgjæves paa Ankomsten af et engelsk-fransk Hjælpekorps, som havde kunnet givet Forholdene paa den asiatiske Krigsskueplads en gunstigere Vending; at de allierede forsømte dette, var en grov Fejl, som de senere maatte bøde haardt for; dog heldigvis for Tyrkerne vakte Persiens Holdning lidt Bekymring hos de russiske Generaler, og saaledes indtraadte en længere Tids faktisk Vaabenhvile; men endelig opgave Russerne dog Defensiven, rykkede fra Gumri mod Kars og indtoge en udfordrende Stilling ved Kurukdere, lige over for den tyrkiske Lejr. Et andet russisk Troppekorps rykkede frem i Araratdalen mod Toprakkale og truede saaledes den tyrkiske Hærs Forbindelse med Erzerum. Nu trængte navnlig General Guyon*) paa et afgjørende Angreb, der ogsaa fandt Sted, men fik et meget uheldigt Udfald

---

*) Grev Guyon (Khurshid Pasha), Englænder af Fødsel, var General i den ungarske Hær, blev efter den ungarske Rejsning optagen af Sultanen som Ferik (Divisionsgeneral) i den tyrkiske Hær og ved Fjendtlighedernes Begyndelse sendt som Generalstabschef til Kars.

for Tyrkerne. I Slaget ved Kurukdere mistede Tyrkerne næsten 5000 Mand i døde, saarede og Fanger; men ogsaa Russerne lede denne Dag store Tab, og dette samt Shamyls samtidige Indfald i den russiske Provins Tiflis var Aarsagen til, at Fjendtlighederne fra begge Sider snart atter faldt bort, og at Russerne lode deres Sejr unyttet og snart igjen gik tilbage over Grænsen til Gumri.

Saaledes endte det andet asiatiske Felttog; Tyrkerne sendte Størstedelen af deres Hær til Erzerum og lode blot 10,000 Mand blive i Kars, i hvilken Stilling de holdt sig uvirksomme Vinteren 1854—55.

Jeg havde nu været Aar og Dag i Konstantinopel og var lidt efter lidt kommen til den Overbevisning, at jeg her ikke længere havde nogen Mission, hvortil der kunde knyttes noget højere patriotisk Maal; jeg mindedes min Ulykkesfælle, Rákóczys Skæbne, der for 140 Aar siden paa samme Sted maatte agere Spøgelse over for Østerrige; hver Gang Forholdet mellem denne Stat og den høje Port tog en lidt uheldigere Vending, blev han og Følge smykkede med nye Kaftaner og paa smukke Heste førte til Serailet, for atter at bringes til sit Forvisningssted i Rodoste, naar Striden var bragt til Ende.

I sine med megen Humor skrevne Breve holdt den gamle Mikes Kelemen stadig sine Slægtninge i Hjemmet i Kjendskab til Emigrationens hele Færd; efter hvert pragtfuldt Optog af denne Art plejede han stadig fornøjet at udbryde: »Hála Istennek, vége a komédiának!« (Gud ske Lov, Komedien er forbi!) Hver Gang Wienerkabinettets Holdning stillede sig lidt tvetydigere, lovede man ogsaa mig, at nu skulde Fermanet om min Udnævnelse blive gjort færdigt allerede i de nærmeste Dage; men naar der saa indtraf bedre Efterretninger fra Wien, blev Fermanet

atter puttet ned i Krigsministerens Bordskuffe. Den med Østerrige under 14de Juni 1854 afsluttede Traktat gjorde en Ende paa min Uvished; Østerrige optraadte, om end kun indirekte, som Vestmagternes allierede, og under slige Forhold kunde der fra min Side ikke længere være Tale om nogen Deltagelse i Kampen.

Jeg blev endnu kun holdt tilbage i Konstantinopel af Nysgjerrighed efter at faa de første Nyheder om de allieredes Operationer paa Krim; jeg vilde af Øjenvidner høre, hvad der var forefaldet paa denne Halvø og forlængede af den Grund mit Ophold i den tyrkiske Hovedstad med nogle Uger. Den største Tid før min Afrejse tilbragte jeg hos min gamle Kammerat Baron Stein (Ferhad Pasha), der var kaldt tilbage fra den asiatiske Skueplads og nu forrettede Tjeneste som General i Garden og Generalstabs-Souschef i Krigsministeriet.

Baron Maximilian Stein var Søn af k. k. Feltmarskalkløjtenant af samme Navn, en af de mest udmærkede Generaler i den østerrigske Hær. Sønnen, som var født 1810 i Galizien, fik sin Uddannelse paa Militærakademiet i Wien, tjente med Udmærkelse i Ingeniørkorpset, fik flere fortrolige Missioner at udføre og var Fæstningsdirektør i Peterwardein, da de serbiske Uroligheder udbrøde i Ungarn; i denne Egenskab aflagde han Ed paa den ungarske Forfatning og blev sin Ed tro til vor Frihedskamps Slutning. Efter Katastrofen ved Temesvár reddede han sig med en lille Part af sine Tropper over den tyrkiske Grænse, traadte over til Islam, fik Generalsrang og fandt senere mest Anvendelse i Syrien.

Ingen kunde bedre end Ferhad Pasha give mig Oplysninger om Livet i Orienten, det sociale Liv og Islams Væsen, thi han var et klart Hoved, en dybt tænkende og skarpsindig Iagttager. Vi tilbragte vore Aftener i fortrolige Samtaler, af hvis Æmner jeg har nedskrevet mange. »Fortrolig med Arabernes Sprog og Sæder, indviet i Ørken-

boernes Liv, paa venskabelig Fod med Drusernes Høvdinger kan jeg den Dag i Dag i arabisk Dragt bestige min herlige Hest, tage den lette Rørlanse i Haanden og sikker og fri ride gjennem Ørkenen til Mekka med dets hellige Stæder, mere sikker og fri gjennem Ørkenen end gjennem Paris's Gader. Araberen vil gjæstfri modtage mig i sit Telt og dele sit Maaltid med mig; vi ville atter tilbringe den herlige Nat under Samtaler og arabiske Sange, og med Velsignelser og Gaver vil jeg drage videre, thi der bor Arabere fra Syriens Grænser og til Bahreïn, fra Evfrat til Sansibar, og man kjender mit Navn som ærlig og tro, fordi man har set, at intet er i Stand til at skræmme mig, hvad Araberen anser for det ubestridelige Tegn paa en ren Samvittighed. Naar jeg begynder fuldstændig at tvivle om at kunne gjøre mit Adoptivfædreland Nytte, og hvis Døden ikke før indhenter mig i en af sine skjulte Kløfter, vil jeg atter gjøre min Pilegrimsfart til hint vidunderlige Land, vil henleve mine sidste Dage i den venlige og frugtbare Egn om Profetens Stad og hvile i den samme Jord som den mest ædle og vise Araber.«

Den stakkels Ferhad Pasha skulde aldrig komme til at vandre med Rørlansen i Haanden gjennem det gjæstfrie Arabien, aldrig komme til at hvile paa det hellige Sted, hvor Profeten blev begraven. Nogle Aar efter vore fortrolige, interessante Samtaler modtog jeg den Efterretning, at han var bleven fængslet og stillet for en Krigsret som Følge af Offentliggjørelsen af et Skrift, der bedømte Forholdene i Stambul lidt vel skrapt. Hans Proces varede længe. Den Behandling, han maatte taale, røvede ham Resten af hans Sundhed, og en Morgen fandt man ham død i sin Celle. Om Døden var indtraadt som Følge af en total Svækkelse eller efter Nydelsen af »en Kop Kaffe«, forblev uopklaret. Hans Papirer bleve konfiskerede, og herved ere vistnok mange interessante Meddelelser gaaede tabte.

Det Skib, der skulde bringe mig tilbage til Evropa,

laa for Anker. Lord Redcliffe sendte endnu engang sin første Dragoman til mig for at bringe mig bort fra min Beslutning, men forgjæves; de tidligere anførte Grunde fik mig til at fastholde min Beslutning.

Skjønt jeg altsaa denne Gang forlod Konstantinopel uden synligt Held, bleve dog de Forbindelser, jeg her havde knyttet, mig til stor Fordel i kommende Aar, og jeg kan saaledes ikke sige at have tilbragt denne lange Tid ganske uden Nytte.

Mod Slutningen af Avgust 1854 forlod jeg Konstantinopel, og kort derpaa fandt jeg mig atter i mine Venners Kreds ved Genfersøen.

Maria Stuart*).

En Skildring af Maria Stuarts Liv vil vistnok være vor Læsekreds velkommen, saa meget mere som de nyeste Forskninger have stillet mange Punkter i den ulykkelige Dronnings Liv i et nyt Lys, og Historien maa sige hende fri for mangen Brøde, man hidindtil har sigtet hende for, og som endog har fundet Vej til dramatiske Digterværker, hvis idealiserede Heltinde hun er. De endnu svævende Stridspunkter og de ny opdagede Kilder kunne her vel kun berøres; men de fastslaaede Resultater er der taget fuldstændigt Hensyn til, og saaledes vil Læseren vistnok modtage et andet Indtryk af den skotske Dronning, end den tidligere Historieskrivning har meddelt ham, og hendes æventyrlige Liv og tragiske Endeligt vil sikkerlig vække en større Sympathi hos ham.

I.

Syg og nedbrudt paa Sjæl og Legeme laa Jakob V., den femte skotske Konge af Huset Stuart, paa sit Slot Falkland, da han modtog det Budskab, at hans Dronning, Maria af Guise, den 8de Dec. 1542 havde født ham en Datter; men den dødssyge Fyrste kunde ikke længere glædes over dette

*) Walter Friedensburg. (Der neue Plutarch. XIIter Theil. Lpz. 1888).

Budskab; han mindedes, at den kvindelige Arvefølge engang havde bragt hans Hus den skotske Krone, og skal have mumlet: »Den kom ved en Pige og vil atter gaa tabt ved en Pige,« hensank i dybt Tungsind, og den 13de Dcb. var Jakob V et Lig.

Den døendes Profeti gik ikke i Opfyldelse. Med Maria Stuart — som Jakobs Datter sædvanligvis kaldes i Historien — naaede det skotske Kongehus verdenshistorisk Betydning, og Maria Stuarts Søn og Arving var den første, der samlede det britiske Øriges samtlige Kroner paa sit Hoved; men Faderens mørke Anelser ved Datterens Fødsel spaaede hende selv en usigelig mørk, sørgelig Skæbne, og vanskelig vil man i Verdenshistoriens Aarbøger kunne opvise et Livsløb saa ulyksaligt som det, der faldt i den skjønne, yndefulde Maria Stuarts Lod. Vel har baade Samtiden og Eftertiden uden Medlidenhed kun været alt for villige til at fremstille de Skæbnens tunge Slag, Maria segnede under, som Følge af egen Skyld, som en retfærdig Gjengjældelse af forbryderisk Daad; men denne Dom er ene og alene grundet paa uforsonlige Modstanderes Anklager og Bagvaskelser, der have forvansket den ulykkelige Fyrstindes Træk til et hæsligt Vrængbillede, over for hvilket den uhildede Gransker maa være mistroisk, saa meget mere som der ikke kræves noget stort Skarpsyn for at fatte, at Maria Stuart i Virkeligheden faldt som et Offer for de usædvanlig vanskelige Forhold, hvori hun stilledes allerede ved sin Herkomst og Fødsel.

Det er fremfor alt tre Faktorer, som have bestemt Maria Stuarts Skæbne. Først og fremmest kommer her Skotlands politiske Situation i Betragtning. Kongerigets Forfatning hvilede endnu gjennemgaaende paa det middelalderlige Lénssystem, der ikke lod nogen samlende Statsmyndighed spire frem, men lagde den virkelige Magt i Hænderne paa Besidderne af de store arvelige Lén, over for hvilke Kongedømmet stod uden sikkert Grundlag. De

gejstlige og verdslige Stormænd samledes ved Hoffet, hvor de som Kronens Raadgivere, som Medlemmer af Statsraadet øvede den største Indflydelse paa Regeringens Handlinger; ogsaa i Parlamentet, der rejste Krav paa vidtgaaende konstitutionelle Rettigheder, spillede de den første Rolle og vaagede med Skinsyge over Opretholdelsen af de Rettigheder, de havde tiltrodset sig; mente de disse truede eller krænkede af Kronen, vare de hurtig parate til at hævde deres Krav med Vaaben i Haand eller skjændig Voldsdaad, hvad der var saa meget farligere, som de store Adelsmænd i deres talrige, stridbare Vasaller havde et stadig beredt og hengivent Mandskab, hvad Kronen fuldstændig manglede; den var ene og alene henvist til Stormændenes Lénsstyrke, en egen Hær havde den ikke til sin Raadighed. Var Kongedømmets Stilling over for dets egne Vasaller følgelig vanskelig og lidet sikker, opvoxede der yderligere Vanskeligheder paa Grund af Naboriget Englands Politik, som gik ud paa at faa Haand i Hanke med Ledelsen af de skotske Forhold, og som derfor stadig var parat til at støtte de, Skotlands Krone fjendske Elementer. Som saa mange andre af sine Forgængere var ogsaa Jakob V falden som Offer for en Samvirken af de tvende Elementer, de oprørske Stormænd og det overlegne Naboland. Lige over for Adelen havde Jakob prøvet paa at støtte sig til de lavere Klasser af Befolkningen; dette Forsøg indbragte ham vel det ærefulde Tilnavn »en Konge for Menigmand«, men gjorde ogsaa Adelsmændene til endnu heftigere Modstandere af Kronen og medførte, at Jakob under sin Krig med England dels blev ladt i Stikken, dels ligefrem forraadt af dem til den nationale Fjende og endte sit Liv i Sorg og Fortvivlelse. Snart efter Kongens Død kom endnu et tredje Moment til, det kirkelig religiøse, som skulde berede Kronen de største Vanskeligheder. Protestantismen trængte ind i Skotland, og Jakobs Datter og Efterfølgerske, som efter Slægt og Opdragelse hørte til den gamle Kirke, traadte herved i en

betænkelig Modsætning til Størstedelen af sine Undersaatter, en Modsætning, der gav Fjendtlighederne mellem den skotske og den engelske, paa Protestantismen grundede Regering ny Næring og fremkaldte nye, for Dronning Maria farlige Tilknytningspunkter mellem de tvende Lande. Forud for Marias selvstændige Regering — hun blev jo, som vi have set, alt i en Alder af fem Dage sin Faders Efterfølgerske — maatte endelig gaa en langvarig Formynderregering, som ret egnede sig til at løsslippe alle opløsende Kræfter i det indre og aabne Porten paa vid Gab for al fremmed Indflydelse.

I de første elleve, tolv Aar efter Jakobs Død var Regentskabet i Hænderne paa Greven af Arran (senere Hertug af Chatellerault), som var den nærmeste Agnat af det kongelige Hus; fra ham gik det 1554 over til Enkedronningen Maria af Guise, den unge Dronnings Moder. Regentinden, en højsindet Kvinde, manglede ikke Mod og Bestemthed til at hævde Kongedømmets Interesser; det vedvarende spændte Forhold til England benyttede hun til et Forsøg paa at grunde en staaende Hær, som skulde staa til Kronens Raadighed og gjøre denne mere eller mindre uafhængig af de trodsige Magnaters Lénskontingenter; men dette Forsøg strandede paa Adelens Holdning, som til sidst gik over til aabenlyst Oprør imod Regentinden; en Borgerkrig udbrød, som paa begge Sider førtes med fremmed Hjælp; medens Oprørerne søgte og fandt et Rygstød i England, stod Regentinden fra første Færd i det mest indgaaende Forhold til sin Hjemstavn, franske Tropper førte hendes Sag i Skotland; dog blev Maria bragt i slem Knibe, og mere og mere hældede Sejren til hendes Modstanderes Side; endnu gav hun vel ikke sin Sag tabt, men da bortrev Døden den tapre Fyrstinde midt under Kampen, den 10de Juni 1560. Hermed var, i det mindste foreløbig, Striden afgjort; Magnaterne hævdede Valpladsen og fandt en ønsket

Lejlighed til at styrke deres Stilling, navnlig ved en videre Gjennemførelse af Kirkereformen.

Under Formynderregeringen blev Skotland vundet for Reformationen i den strænge Form som Calvinisme eller Presbyterianisme, saaledes kaldte man her den nye Kirkeform. I Regelen plejer man at fremhæve den ivrige, ubøjelige Prædikant John Knox som Ophavsmanden til den skotske Bevægelse; efter mange Skæbnens Omvexlinger, der endog bragte ham paa Galejerne, kom han til Genève, hvor han en Tid lang lærte og prædikede under Calvins Øjne og fyldtes med Mesterens Aand, til han i Aar 1555 vendte tilbage til sit skotske Hjem for at prædike Evangeliet. Han havde storslaaet Held med sig; for hans begejstrede Ords Kølleslag vaklede den gamle Kirkebygning i sin Grundvold. Ganske vist var det ikke denne ene Mands Fremtræden, som frembragte denne Virkning; Jordbunden var alt længst beredt, navnlig ved det Had og den Foragt, en uvidende, hovmodig og lastefuld Gejstlighed havde vakt imod sig; hertil kom Exemplet fra andre Lande, særlig England, Udbredelsen af reformatoriske Skrifter og det Martyrium, enkelte af Evangeliets Forkæmpere i Skotland maatte lide. Alt dette medvirkede til i Stilhed at vinde Tusender af Tilhængere for de evangeliske Anskuelser, og John Knox's og hans Fællers dristige Optræden gav blot Stødet til, at disse kastede al Forstillelse til Side og erklærede sig for Reformatorernes lutrede Kristendom. Calvins mørke, fatalistiske Opfattelse tiltalte derhos særlig den indesluttede, skotske Nationalkarakter, og den romerske Kirke saae Tallet paa sine Tilhængere daglig formindskes; men afgjørende Betydning fik de fleste skotske Adelsmænds Overgang til Reformationen. Her var det nu rigtignok, om ikke alene, saa dog i første Linje politiske Motiver, som fremkaldte dette Omslag. De verdslige Stormænd kunde umulig være Fjender af en Bevægelse, som maatte fæstne deres Stilling ved at fjærne den høje Gejstligheds konkurrerende Magt,

som maatte skaffe dem en ny Udsigt til heldig Opposition mod Kronen, og endelig lovede at stille Størsteparten af den gamle Kirkes vidtstrakte Godser til deres Raadighed. Saaledes blev Reformationen ogsaa politisk organiseret. Et stort Antal af de fornemste Grever og Adelsmænd traadte sammen i et fast Forbund, det saakaldte Covenant, og konstituerede sig under Navnet »Congregationens Lords« paa egen Haand til en Instans, der var bestemt paa at give den nye Tro et fast Hold og Værn. Herfra organiseredes da ogsaa Modstanden mod den bestaaende Kirkeforfatning og mod Regentinden, som umulig med Ro kunde se paa Stormændenes egenraadige Færd, medens man samtidig slap Folkeraseriet løs mod Vidnesbyrdene om den katholske Gudsdyrkelse, mod Billederne og Prydelserne i Kirkerne og Klostrene, ja mod disse selv. Ved barbariske Billedstorme gik talrige Mindesmærker om middelalderlig Kunst og Pragt til Grunde. Og da snart derpaa Døden ogsaa bortrev Regentinden, nølede Hovederne for Bevægelsen ikke med at drage Fordel af den gunstige Situation; de sammenkaldte i Avgust 1560 deres Tilhængere til et Parlament, som erklærede Pavens Myndighed i enhver Henseende for afskaffet og paa det strængeste forbød Udøvelsen af den katholske Gudstjeneste; særlig blev der sat de strængeste Straffe for at afholde og høre Messen.

II.

Langt borte fra sin Hjemstavns Virvar havde imidlertid Landets Fyrstinde, Jakob og Maria af Guises Datter, naaet sin voxne Alder. Sine første Leveaar havde Maria Stuart tilbragt under sin Moders Opsyn; men Englænderne begjærede Arvingen for dem selv, og deres Efterstræbelser gjorde Opholdet i hendes Fædreland farligt; engang maatte man endog for hendes Sikkerheds Skyld ty med Maria til en Ø midt i Monteith Sø. Rigtignok var hun allerede i sit

første Aar bleven fæstet som Brud til den fem Aar ældre Edvard (VI), Arvingen til den engelske Krone; men det skotske Parlament havde strax erklæret den Traktat, Regenten havde sluttet herom med Henrik VIII, for ugyldig, og ogsaa Enkedronningen havde med alt andet end Glæde set paa, at hendes Barn kom i Forbindelse med England. Hun hældede til Frankrig, Englands Rival; thi selv nedstammede hun jo fra Frankrig og hørte til Guisernes berømmelige Æt; hun var Søster til Kardinal Karl af Lothringen, det daværende Frankrigs mest begavede Statsmand, og til Hertug Frants af Guise, dets dygtigste Feltherre, den hæderkronede Forsvarer af Metz og Calais's Erobrer. Desuden havde Frankrig jo i lange Tider været Skotlands allierede i Kampen mod England. Det laa saaledes nært at knytte Skotlands Arving til Frankrig; man tilbød Henrik II. hendes Haand for hans ældste Søn Frants, den franske Konge gik gjærne ind herpaa, og i Juli 1548 besteg den femaarige Fyrstinde i Dumbarton et fransk Skib, som trods Englændernes Efterstræbelser snart derpaa satte hende i Land i Brest. Her fra førte man Maria Stuart til Saint-Germain en Laye, hvor hendes højtidelige Forlovelse med Dauphinen fandt Sted; med ham, der var et Aar yngre end hun, og de øvrige Børn af det franske Kongepar, blev hun opdragen fjærnt fra Hoffets Larm, medens hendes Onkel, Kardinalen af Lothringen, vaagede over hendes legemlige og aandelige Udvikling og tog sig af hendes Fornødenheder og Ønsker. Saaledes henlevede Maria Stuart under Frankrigs solklare Himmel en lykkelig Barndom, om hvilken dog kun faa troværdige Træk ere opbevarede. Hun skildres som et karsk, vel opdraget, klogt Barn; jo mere voxen hun blev, desto større blev det Ry, som gik af hendes uforlignelige, med Ynde og fine Manerer parrede Skjønhed og hendes fremragende Begavelse og Aandsdannelse, og om dette sidste foreligger endnu den Dag i Dag Vidnesbyrd, blandt andet i hendes talrige, for Efterverdenen opbevarede Breve. Ogsaa i Digtekunsten har

den unge Dronning forsøgt sig med Held. Samtidig blev heller ikke hendes legemlige Uddannelse forsømt; Maria blev en dygtig og forvoven Rytterske, en graciøs Danserinde. Tidlig var hun opfyldt af fyrstelig Selvfølelse, der dog ingenlunde viste sig som tomt, indbildsk Hovmod; der ligger allerede en vis, højere Opfattelse af hendes Stilling og Kald deri, at den tolvaarige Pige f. Ex. med Hensyn til en skotsk Stormands Anmodning, som endda støttedes af hendes egen Moder, erklærer, at hun har gjort det til sin Grundsætning ikke at raade over noget Lén, før Ihændehaveren er død. Selvfølgelig blev Maria opdragen i den strængt katholske Tro, som i Frankrig fandt sine egentlige Repræsentanter i hendes Slægtninge, Guiserne; dog var hendes lidt verdslige Sind imod enhver Fanatisme i Trossager. Over sine Omgivelser øvede Maria et stort Trylleri, og hvorledes kunde det være anderledes ved hendes, med saa store Aandsgaver forenede Ynde? Særlig skal Henrik II. have fundet meget Behag i Omgang med hende; ogsaa den for hende bestemte Mand, Dauphin Frants, hang med Kjærlighed og Ømhed ved sin skjønne Brud; i øvrigt øgede Marias tiltrækkende Personlighed den Glæde og Tilfredshed, som maatte opfylde Frankrig ved at se den skotske Kronings Arving knyttet saa nøje til sig. Man skyndte sig derfor ogsaa med at virkeliggjøre Aftalerne fra 1548, og næppe tillod det unge Pars Alder det, før man ogsaa forenede dem. Den 24de April 1558 fandt Brylluppet Sted mellem Frants og Maria i Notre-Dame i Paris, hvor ogsaa Repræsentanter for den skotske Nation vare til Stede; med deres Samtykke hilste Maria efter Vielsen sin Husbond som Konge af Skotland. Det unge Ægtepar fik sin egen Hofstat langt borte fra Paris, men snart kaldtes de af Skæbnen frem paa en større Skueplads; thi midt i sin kraftigste Manddomsalder gik Kong Henrik II. bort, dødelig saaret i en Turnering (10de Juli 1559), og Frants II. og Maria bestege den franske Trone.

En venlig Skæbne syntes at tilsmile den unge Fyrstinde; men hun skulde dog snart lære Livets Skyggesider at kjende; allerede den korte Tid, da hun som Dronning saae Frankrig ligge i Hyldest for sine Fødder, var ikke uden Skygge; ægget ved Guisernes grusomme Forfølgelser begyndte det hugenottiske Parti at skride til Modstand ved den saakaldte Sammensværgelse i Amboise. Samtidig toge de skotske Forhold en Vending, der truede Kongedømmet med Tabet af al Avtoritet, særlig da Døden i det mest uheldige Øjeblik rev Regeringens Tøjler af den modige Regentindes Haand. Endnu havde den unge Maria ganske vist sit naturlige Rygstød i Frankrig og dets Magt, der jo skulde synes at staa til Dronningens uindskrænkede Raadighed; men en haard Skæbne røvede hende inden kort Frist ogsaa denne Trøst; hendes unge Husbond, der fra Barndommen var svagelig, angrebes mod Slutningen af Aaret 1560 af en Sygdom, for hvilken han bukkede under den 5te Dcb., tre Dage før sin attenaarige Hustrus Fødselsdag. Vistnok havde Maria Grund til at sørge; betød hendes Husbonds Død ikke samtidig Tabet af hendes hele Stilling i Adoptivfædrelandet? Under Frants II. havde den virkelige Regering været i Hænderne paa hendes Onkler, Guiserne; de havde behersket Hoffet og Folket. Dette Forhold ændredes strax; med sin yngre Søn Karl IX., der blev Frants II.s Efterfølger, traadte Enkedronning Katharina af Medicis i Forgrunden, og hun støttede sig til alle de Elementer, som vare Guiserne fjendske, og da disse forlode Hoffet, kunde heller ikke Maria forblive her længere, hendes Rolle i Frankrig var udspillet. Desto mere lagde Forholdene i Hjemmet nu Beslag paa hende; hvis den unge Dronning endnu vilde redde en Smule af den kongelige Myndighed, syntes det paatrængende nødvendigt, at hun viste sig for sit Folk og selv greb Regeringens Tøjler. Fremfor alt manedes Maria hertil ved det højst betænkelige Omslag,

der begyndte at udvikle sig i Skotternes Stemning over for Frankrig og England.

I Aarhundreder var England det nordlige Kongeriges Arve- og nationale Fjende; det var uudsigeligt, hvor megen Sorg og Ulykke Englænderne alt havde bragt over Skotland; næppe nogen Sinde hvilede Kampen, og Skotterne maatte opbyde alle Kræfter for ikke at lade den overlegne, mægtigere Nabo blive Herre over sig. Saaledes var Kampen med England deres Livselement; under denne Kamp havde det skotske Rige først udviklet sig, i den var Brucernes berømmelige Kongeslægt kommen op, og den havde med Kronen ogsaa ladet Kampen mod England gaa i Arv til Stuarterne. Dog vilde Skotland næppe ved egen Kraft have været i Stand til i Længden at værge sig mod det engelske Herredømme: det kunde takke den næsten stadig beredvillige Understøttelse fra Frankrigs Magt for Bevarelsen af sin Uafhængighed; thi Frankrig havde næsten en lige saa stor Interesse som Skotland i at hemme Englands Magtudvikling. Paa Grundlag af denne fælles Modsætning til England udvikledes og vedligeholdt der sig det mest intime Forhold mellem Frankrig og Skotland. Saaledes var Jakob V.'s Ægteskab med en fransk Fyrstinde kommet i Stand, og dette Forhold var ogsaa bestemmende for den tilsvarende Kombination, hans Arvings Ægteskab; man afviste det engelske Frieri, bragte Maria til Frankrig og skjænkede hendes Haand ikke til den engelske, men til den franske Tronfølger; ved disse Bestemmelser havde Skotlands Adel og Folk været fuldstændig i Samklang med Maria af Guises Ønsker. England kunde ganske vist ikke sjælden være en velkommen Forbundsfælle for ærgjerrige skotske Stormænd under deres Kamp med Kronen; men Landets Stemning var ingenlunde i Samklang hermed; endnu saae og frygtede Skotterne England som en Fjende af deres dyrebare Uafhængighed, og de holdt af Frankrig som den prøvede Ven og villige Hjælper i Farens Stund; men netop i de Aar,

Maria Stuart tilbragte i Frankrig, begyndte en anden Betragtningsmaade at gjøre sig gjældende. Englænderne opgave snart Krigen, der nu efter den unge Dronnings Bortfjærnelse ligesom havde tabt sin Betydning, og der banedes Vej for fredelige Forhold. Dronningemoderen overtog imidlertid Regentskabet, Franskmændene indfandt sig talrig i Landet, og Regentinden overøste dem med Gunstbevisninger, gav dem de vigtigste Poster i Landet og hørte fremfor alt paa deres Raad, og da de, baarne op af hendes Gunst, begyndte at lægge Stolthed og Anmasselser for Dagen, føltes dette saa meget mere tungt i Landet, som man ikke umiddelbart trængte til Frankrigs Hjælp. Under disse Forhold fik det stor Betydning, at netop et forbindende og forsonende Moment mellem England og Skotland kunde gjøre sig gjældende, nemlig Fællesskab i Konfession eller i det mindste fælles Modsætning til det romerske Kirkevæsen. Da Maria Tudor af England døde den 17de Novb. 1558, besteg Elisabet Tronen, og hun tog sig snart med Fasthed af den protestantiske Sejr og hjalp den til Sejr i sit Land. Dette indtraf aldeles samtidig med, at Presbyterianismen, støttet baade af Befolkningens brede Lag og den større Part af Adelen, kraftig rejste sig mod Regentindens katholske Regimente. I en Tidsalder, da den kirkelig-religiøse Interesse dominerede alle andre Hensyn, hvad laa da nærmere, end at de beslægtede Bevægelser i de tvende Naboriger rakte hinanden en forsonende Haand over et mangehundredaarigt Fjendskab? Og da nu Regentinden i det paa én Gang politiske og religiøse Oprør, hun havde at bekæmpe, mere end nogen Sinde lagde Beslag paa Frankrigs Hjælp, blev det reformerte Skotland næsten ligefrem tvunget til at gaa sammen med England og bortstødt fra Frankrig, hvor man saae sine Trosfæller forfulgte med ubønhørlig Grusomhed.

(Forts.)

